

# ద్రుతసాహిత్యముశీలనము

ద్రుతవిషయసామగ్రి - తృతీయభాగము



అంబడిపూడి నాగభూషణం

డిసెంబరు - 1965

ప్రతులు : 500

రూ. 35 లు

ప్రకాశకురాలు :

అంబడిపూడి ఆదిలక్ష్మి

అంబడిపూడి నాగభూషణం

డా. కె. వి. కె. సంస్కృతకళాశాల,

వి.వి. అరండల్ పేట,

గుంటూరు - 2.

వెల్ కంప్రెస్, ప్రైవేట్ లిమిటెడ్,

బ్రాడ్ వేట, గుంటూరు - 2.





నామకము : ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రములోని, పాపిరేణి, పాపిరేణి పట్టణములోని

శ్రావణజీవుల సారస్వతసారస్వదిశం చైన

పాండిత్యనిభృతదృక్పండదీప్తి

సందేహములఁ దీర్చుసారస్వకాలిక మైన

సహనసౌముఖ్యవిశ్వంభరతయు

తైత్తిర్యమును నింపుసారస్వకామిక మైన

సౌహార్దరహాసతైత్త్యకలన

సమసికోన్నతి నిల్చుసారస్వత్రికం చైన

చతురోపదేశవాక్చాకచక్తి

మానవిత్కథరిత్రీమిహికాంకుతార

కముగ విద్వాన్వ్యయజనకు, విమలహృదయు

దేతపోలు రామబ్రహ్మవిద్వదింద్రు

నందు నీగ్రంథ ముఖ్యాంబు వల్లి నట్లు.

# మెచ్చికోలు

అచార్య తామాటి దొణప్ప

స్పెషల్ ఆఫీసర్

తెలుగువిజ్ఞానపీఠం.

తెలుగుభవనం :

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ కాంపస్,

హైదరాబాద్ - 500007.

శబ్దవిద్యా సంప్రదాయానికి అవ్యస్థానం నాగభూషణు డని అర్యమిశ్రులవచనం. ఆంధ్రమునిత్రయప్రవర్తిత మైనదీనిని గుగుముఖంగానూ, శాస్త్రముఖంగానూ శోధించి, సాధించిన ఉత్తమసాధకుడు మన ఈ నాగభూషణుడు.

ప్రక్రియాలాఘవమూ, ప్రయోగశౌరవమూ ఈ రచనలోని విశిష్టతలు. సదవగాహనమూ, శాస్త్రీయసమన్వయమూ శేఖరించిన ఈ వినయభూషణుని విద్యాపరిశ్రమం విశేషజ్ఞుల మెప్పునకు పాత్రం కాగల దని మాపరమవిశ్వాసం.

తామాటి దొణప్ప

12-12-85

# ప్రస్తావన

—\*—

జనసీజనకులు ఆదిలక్ష్మీ ప్రసాదులకు పాదాభివంధనములు.

అక్షరభిక్ష వెట్టి పెంచినవారు మా పూజ్యగురువరేణ్యులు శ్రీ బేతవోలు రామబ్రహ్మంగారు. పి.హెచ్.డి. పట్టమునకై పరిశోధనము మాగురు వస్యులమార్గదర్శకత్వములో నడచునవకాశము గల్గుటయే యసా ధారణ మగునదృష్టము కాఁగా వారియొద్ద డాక్టరేట్ పట్టము నందు వారిలోఁ బ్రప్రథముఁడ నగునవకాశము పైతము గల్గుట నానుకూల ఫల మనుటకంటె గురువులవాత్సల్యవిశేషఫల మనుటయే యధార్థము. పితృసమాను లైన శ్రీరామబ్రహ్మంగారి శాశ్వతమగునీవాత్సల్యము నాపయి నుండ నొకలోలును లేదు.

ద్రుతివిషయనామగ్రీలోఁ వృతీయభాగ మగునీ 'ద్రుతికార్యాను శీలనము'ను పూజ్యులు శ్రీరామబ్రహ్మంగారికి సమర్పించి వారిపై నాకుఁ గల మాటల కెక్కనిభావములను మనసున దర్శించుటకు యత్నింతును.

అనేకానేక బాధ్యతలతో నాంధ్రభాషాసేవలో నవిశ్రాంతిదీక్షితు లయ్యు నీ 'ద్రుతికార్యానుశీలనము'ను జూచి మెచ్చిన గురుతుల్యులు ఆచార్య తూమాటి దొణప్పగారియూదరవిశేషమున కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈగ్రంథముద్రణక్రియలోఁ జేదోడు వాదోడుగా నున్నమిత్రులు శ్రీ కొండుూరు సుబ్బరామయ్య, విద్యార్థులు చిరంజీవులు కళ్యాపల్లి

శ్రీరామమూర్తి, వేదాంతం సరసింహమూర్తి, పాలుగుళ్ళ శ్రీనివాసరెడ్డి మఱియు మాకనిష్ఠసోదరి చి॥ అంబడిపూడి జయప్రద ప్రభృతుల కృపి మిక్కిలి ప్రశంసార్హము.

ఎక్కువ యిబ్బందులకు గురి చేయక సాధ్య మైనంతవఱకు నాలస్యము శగ్గించుకొని తప్పల కవకాశము పెంచక ముద్రించిన వెల్కం ప్రెస్సు వారి నభినందింపవలె.

ద్రుతవిషయక మైనవివిధాంశములవిచారణ మిగ్రంథముతో నాగినది. ఇంతటితో నీయది సమగ్ర మని యింకఁ జెప్పవలసినది లేదు యెంతమాత్రము పొందరాదు. లాక్షణికులు, వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయసర్వస్వములో నిది యేకదేశ మనియే యెంచవలెను. ప్రస్తావించబడనిలాక్షణికులమతములు మొదలుగా పేరిరవిషయములతో పాటు ప్రస్తుతము లైన 'ద్రుతిస్వరూపా న్వేషణము, ద్రుతిప్రకృతికావలోకనము, ద్రుతకార్యానుశీలనము' అనునీగ్రంథత్రయమునందలిలోటు పాటలను పైతము తద్దజ్ఞు లెఱుకనేయ యథార్థ మెఱుంగ నుశ్చహింతును. సత్యమును దెలియఁగలోఁ దప్పలు పైతి మొకమెట్టుగా నిల్పునందువలన నిట్టిగ్రంథరచనమునకు సాహసించుటను బండితు లామోదింపఁగల రనువిశ్వాసముతో వాంఛగింపండితిలోకమునకు వినయముఁడనై నమస్కరింతును.

మహాభయము,

అంబడిపూడి నాగభూషణం

## ద్రుతకార్యానుశీలనవిషయసూచిక

1. ద్రుతస్వత్వసంశ్లేషములు 1	చిన్నయభ్రాంతియేమి? 157
2. ద్రుతము-బిందువు 80	5. సకారద్విత్యము 166
3. పరుషపరకద్రుతలోపము 92	6. అధర్వణోద్ధరణము 181
4. వాక్యాంతద్రుతలోపము 139	(ద్రుతముపై ద్రుతము)

## అనుబంధములు

1. అజ్వత్కార్యము 208	i స్వరపరకద్రుత
2. ద్రుతపూర్వస్వరసంధి 241	కార్యములు 393
3. సన్నేత - మమ్మేత 329	ii అజ్వత్కార్యము 394
4. బిందువు - మకారము 351	iii పరుషపరకద్రుతకార్యాలు 396
5. వికృతివివేకోక్త	iv సరళస్థిరపరకద్రుతకార్యాలు 401
ద్రుతకార్యాలు 365	v స్వత్వసంశ్లేషములు 406
i నుడితోలిహస్వము -	vi పరుషపరకసంశ్లేషము 406
ద్రుతలోపము 380	vii సరళస్థిరపరకసంశ్లేషము 408
ii నుడితోలిహస్వము -	viii సంశ్లేషస్వరూపము 411
ఖండబిందువు 388	ix స్వత్వము 412
6. ద్రుతకార్యపర్యాయోకనము 393	x వాక్యాంతద్రుతకార్యము 414

# ద్రుతకార్యానుశీలనము

## ద్రుత స్వత్వ సంశ్లేషములు

ద్రుతమునకు నిశ్చింపబడిన బిందులోపగుంజ్లేషస్వత్వము లను కార్యములు నాల్గింట బిందులోపములస్వరూపమువిషయమున వివాదమున కవకాశమే లేదు. సంశ్లేషస్వత్వములు వివాదమునకు లోనైనవి. చేయబడిన వన్నను దత్తు లేదు.

ద్రుతమును ను (ని) స్వరూపముతోఁ జూపినచిన్నయ మీఁది హల్లుతోఁ గూడికొనుట సంశ్లేష మవియు, ను (ని) స్వరూపముతోఁ సండుట స్వత్వ మవియు, బేర్కొనె నట వివాదము లేదు.

చింతామణి 'అలుకి చ సంశ్లేషస్వాత్' అని సంశ్లేషపదము నుచ్చరించి యున్నది. స్వత్వము నల్లు పెర్కొన లేదు. అవికార గతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ నన్తి తే పరతి' యనుచో బింద్యాదివికారము లేనప్పటికిని బరముగ నున్న పరుషములు సరళములే యగు నని చెప్పబడుటచే నందు ద్రుతమన కేదిధ మునునవికారమును లేదు గావున నియ్యది స్వత్వ మనఁదగు. వి. వి. మాత్రము 'స్వత్వం ప్రశ్లేషతా బిందుః' అనుమున్న గురీతిగా స్వత్వసంశ్లేషములను బేర్కొనియే యున్నది.

చిం. వి. వి. ల మతమునఁ బొల్లనకారమె ద్రుత మని చెప్పకొనుటవలన బాలవ్యాకరణమునవలెఁ గాక యీ వ్యాకరణములలో సంశ్లేషస్వత్వముల విషయమున వివాదము లేర్పడిన వన వచ్చును

చింతామణికిఁ బ్రసిద్ధము లైనవ్యాఖ్య లగుబాలసరస్వతీయాప్త కవీయములు సంశ్లేషమును మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుటగాను స్వత్వమును ను-ని, అనునాకారముతోఁ సండుటగాను జూపి యున్నవి.

అహోబలుఁడును 'పరవర్ణేన సాకం సంశ్లేషశ్చ' యని సంశ్లేషమును, ఎన్నను అనురీతిగా స్వత్వమును 'వర్ణాంతరత్వేన పరిగణనవేళాయాం పృథక్పరిగణనం తస్య ఫల'మృనుచును బేర్కొనెను. అట్లయ్యును 'లుక్సంశ్లేషేనాచి' యనుసూత్రమునొద్ద 'లుక్సంశ్లేషేన సస్య స స్తోఽచి' యని లుక్సంశ్లేషములు లే వని చెప్పచునే 'కొల్తు సచ్యుతున్' అని చూపెను. 'కొల్తు సచ్యుతున్' అనుచో ద్రుతము పై నున్న యచ్చుతోఁ గూడినది. ఇది సంశ్లేషము కాక మఱే మగును? చిన్నయ మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుట సంశ్లేష మనెను. ఇట మీఁద హల్లు లేదు గావున సంశ్లేష మగు టెట్లు? అహోబలుఁడు సరళస్థిరములె యుద్దేశించె ననవచ్చును. కాని యటఁ 'బరవర్ణేన' అని సామాన్యము గాఁ జెప్పట (మీఁదివర్ణ మచ్చైనను గావచ్చును గాన) మీఁది యచ్చు తోఁ గూడినను నయ్యది సంశ్లేషమే యవును. మఱి యట సంశ్లేషము రా దని చెప్పచు కొల్తు సచ్యుతున్ అని సంశ్లేషమునే చూపు టెట్లు? ఈసూత్రమున కహోబలపతి ప్రత్యేకప్రాముఖ్యము నీయ లేదు. నిర్గళితార్థానువాద మని యుపేక్షించి యున్నాఁడు అందుకే "సస్యా త్తద్ధర్మోఽత" యనుదానికి లక్ష్యముగాఁ జూపిన వెలయు సతనికిర్తి వంటి దనఁ దగిన కొల్తు సచ్యుతు సనురీతి వుదాహరించెను. ఏ మైన ను దనసంశ్లేషపదార్థ మీట సరిగా సమన్వయింప దని తలఁచెనో లేదో కాని యుతకంఁటె లుక్సంశ్లేషావిత్యాదిసూత్రమును వివరింప లేదు. దీనిని బరిశీలింతము.

ద్రుతమునకు బింద్వాదికార్యములు హల్పరకత్వముననే చెప్పఁ బడినవి. చిం. అభిప్రాయమునే సంగ్రహింపఁ బూనిన వి.వి. "ద్రు తస్య హలి బిస్తుస్యాత్" అని మున్నుగాఁ బేర్కొనుట స్పష్టమే. (అవసానమున లోపము విహితము) ఇంక సచ్చరికతలో ద్రుతమునకు బింద్వాదివికారములకుఁ బ్రాప్తియే లేదు. ప్రాప్తియే లేక నిషే ధింప వలసినయవసర మేమి? అయ్యది సిద్ధించు చున్నయర్థమునే సా



ధించుచు నిరర్థక మనఁ దగి యున్న దని నిర్ణయింప రాదు. ప్రాప్తి లేకున్నను ద్రుతమున కగుబిందులోపసంశ్లేషస్వత్వములలో లోప సంశ్లేషములను నిషేధించుట ననుసరించి యింక మిగిలినబిందుస్వత్వములు స్వరపరకత్వమున సాధించి నట్లవుచున్నది. రాముఁ అరిభీమున్ రాముఁ అరిభీమున్ అనురీతిరూపము లున్నవా? స్వరపరకతలో ద్రుతమునకు బిందువుగూడ లే నపు డా బిందువును గూడ నిషేధింపక లోపసంశ్లేషములను మాత్రమే నిషేధించు తేమి? ఇట్టిబిందు వింకొకటిరుగా వారిఁపఁబడునవకాశము లేదు. చిం. చెప్పలేదు గాని వి.వి. “బిందుర్వైకృతమధ్యేఽత్ర నాస్యవర్ణే పరే తు సః” అని పరుష సరళేతరవర్ణపరకతలో బిందు వుండ దన్నది. అయినను సట్టివిధానము వైకృతశబ్దయుధ్యముననె గాని శబ్దవ్యయయుధ్యమునఁ గాదు గదా. అయిన శబ్దవ్యయయుధ్యమునఁ బరుషసరళేతరపరకతలోఁ దెలుగున బిందు వున్నవా? అనఁగా నాచ్చికములయెడ సట్టి దనంధవము గావున లేక పోవచ్చును. (లతాంతములకుం మొనసి, మీఁదం మఱి అనురీతి మకారపరకతలోఁ గొండలు బిందువును జూపుదురు) అవుఁ గాక. సంస్కృతసమేతరంబు లయినతెలుగుశబ్దములయం దనురీతిగాఁ గాక సామాన్యముగ శబ్దమధ్యే అని చెప్పిన వి.వి. వచనములో శబ్ద వ్యయయుధ్యమునందును అనువిశేషార్థమును జెప్ప నవకాశము గలదు గదా, యనవచ్చును. దాసవలనఁ గూడఁ గల్గునది యనర్థమే తీరగ అనుచో ‘శ్వచిద్గకారోఽః’ అని వకార మైన ‘నాస్యవర్ణే పరే తు సః’ అనుదానిచేఁ బరుషసరళేతరపరకతయందు బిందు వుండ రాదు గాన లోపించి తీవ అని అవు చున్నది. ‘అస్యవర్ణే’ అనుచోఁ బరుష సరళేతర మగునావర్ణము స్వరము గూడఁ గానచ్చును గదా. రామున్ + అరిభీమున్ అనుచో ద్రుతమున కట్లు బిందువు వచ్చిన తీవ అను చోటవలెనే యిట బిందువు లోపించును గావున రాముఁ అరిభీము రాముఁ అరిభీము అనురీతిరూపములు వారింపఁబడుట వాస్తవమే. కాని

అట్లయిన ఖండపూర్ణబిందువులు 'నాన్యవర్ణే పరే శు' అనుదానిచే (తీవలో వలె) లోపించును గావున రాము అరిభీము అని కావలసియే యుండును. ఇట్టి రూపము లున్నవా? ద్రుతమునకు లోపము లేదనుటచేత నిట్టిరూపములే గదా నిషేధింపఁబడినది. (పోనీ సంధి యవు రామభిరామున్ వంటివి) అట్టిరూపములనే బిందువిధానముచే సాధించుట వ్యర్థము గదా. ఈ కారణము ననుసరించి గాము అరిభీమున్ అను రీతి బిందులోప మైనరూపములును లోపవిషేధసామ్యమునుబట్టియే వారించుకొన వలయు నన్న నింతటికంటె లోపసంశ్లేషములతో పాటు బిందువును రా దని యిటనే బిందువునగుట నిషేధించుట సూటియు స్పష్టము నగుమార్గము కదా!

కాఁగా నిట 'నాన్యవర్ణే' అనుదానిచే వ్యతరీకత్యమున బిందువు లోపింపఁజేయుటవలన సాధింపఁబడిన ప్రయోజన మేమియు లేమి స్పష్టము. అట్టి వనఁ దగినరాము అరిభీమున్ రామరిభీమున్ అను రీతిరూపము లెట్లే వారించఁబడినను వారించఁబడ కున్నను నెచ్చటను గన రావు వినరావు గదా, నీని ననుసరించి 'వైకృతమధ్యే' యనుచో నొకేశబ్దమునుభ్యమున నని యర్థము చేయు నవు. శబ్దవ్యయముభ్య మనుసర్థము చేయఁ బ్రయోజనము లేదు. బిందుం ప్రవదన్తి యను సూత్రముచే స్థిరపరకతిలోఁ గలదొ అన్న (నట బిందువు చేసి లోపింపఁజేసిన ద్రుతలోపముచేతనే యట్టిరూప మవు) మీఁదం మఱి యనురీతి మకారపరకతిలో బిందువు సాధింపఁబడుచుంట స్పష్టమే. కాఁగా 'వైకృతమధ్యే' అఁగా వైకృత మైవశబ్దముయొక్క (శబ్ద వ్యయముయొక్క యని కాదు). నమను ననురీతియర్థమే సూరినమ్మ తముగా గ్రాహ్య మనుట యుక్తము. (శబ్దవ్యయ మభ్యమున నని వివరించినవారు గాన రాకుంట ఇందువలననే)

అట్టియెడల రాము అరిభీమున్ రాము అరిభీమున్ అను రూపములప్రసక్తి తప్పదు. కాఁగా 'లుక్సంశ్లేషో నాచి' యని

స్వరపరకత్వమున లోపసంశ్లేషములుమాత్రమే నిషేధించి యుంటుచే బిందువు సాధింపబడుట యసంభవమై యున్నది.

ఇంక నా తరువాత మిగిలినది స్వత్వము. ఇది నిషిద్ధము కాలేదు గావున రాదగినది. ఇదిగూడఁ గుమరనిచో నీసూత్రము మిక్కిలి యసంభవమగును. అహోబలుఁడు 'కొల్తు నచ్యుతు' అని యుదాహరించెను. 'పరవర్ణేన' అనునాతనినిర్ణయముచే నీయది సంశ్లేషమే యవును. కానీ సంశ్లేషము రాదనెఁగదా. స్వత్వ మపు నందమా? స్వత్వ మిట్టిది గాదు 'స్వజమున' ఇత్యాదిగా నీతిఁడు స్వత్వమును 'సు'స్వరూపముతోఁ జూపెను. అచ్చరకతలో ద్రుత మట్లు నిల్చి యుండునా? వచ్చెను ఎవఁడు అనుకీర్తిరూపములు నుండవేకదా. అనఁగా నిట స్వరపరకత్వమున స్వత్వమును లేదన్నమాట లోప సంశ్లేషములను నిషేధించి సాధించిన ప్రయోజన మేమి? ద్రుతము పొల్లనకారమే యనియు స్వత్వముమాత్రము స్వరనిహితమనియు సహోబలుఁడెంచెను. పొల్లనకారము మీఁదియచ్చుతోఁ గూడుట సంశ్లేష మవునా?

'ఆహా+ఆహా' అని యుండఁగా 'ఆవ్యస్యాప్రమేషితేఽస్యలోపశ్చ' అని యంత్యలోపమై ఆహా+ఆహా. ఆహాహ అని యైవది. ఇట హకార మచ్చుతో సంశ్లేష్టమైన దందుమా? కింక ఇత్యాది స్థలములలో హల్లులు సంశ్లేష్టమై అనఁదగు. హల్సంయోగమే సంశ్లేషమని వ్యవహరింపబడుచున్నది. సూరి మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుట యనుట (నచ్చెన్ ఋషి?) యిట్టిదే యనఁదగి యున్నది. ఇట్లు ద్రుతము మీఁద నున్నహల్లుతోఁ గూడుటయే సంశ్లేష మని సూరిసమ్మతమగునర్థమును గ్రహించుచుచో కొల్తు నచ్యుతు సనుకీర్తిగా ద్రుతము మీఁదియచ్చుతోఁ గూడుట సంశ్లేషము గా దనియే యహోబలుని యభిప్రాయము నెన్నఁదగి యుండును. లుక్సంశ్లేషా నస్య న ప్రోఽచి।

యని సంశ్లేషము నిషేధింపఁబడుట వివరించి కొల్లు నచ్చుతు నను రీతిగా నుదాహరించి మఱి యేమియు మాటాడకుంటనుబట్టి ద్రుత మచ్చుతోఁ గూడుకొనుట సంశ్లేష మనఁ దగ దనియే యాతఁ డెంచి యున్నట్లు స్పష్టము. కాఁగా స్వరపరత్వమున ద్రుతమునకు బిందు లోపసంశ్లేషస్వత్వము లేవియు లే నన్నమాట. సూత్ర మిది బ్రయో జనవంతము గా దని యహోబలుఁడు పేర్కొనుట యిట్టియస్థములు గల్గుకుంట నుద్దేశించియే యుచు నేమో? అయినను బ్రాప్తి తేనియా నిషేధము చరితార్థము గావలె నన్న నితరములగుబిందుస్వత్వములకు సాధక మనవలయును. కాని యిటుబిందుస్వత్వములును తేవు గావున నిం కీవిధి యేల?

ఇట్టియెడల వజ్రలవారు దీనింబట్టి నన్నయతులమునకు 'శిష్టతా నస్య కిభ్యతే' యనుకొనిబట్టి యనర్వణములమును సంశ్లేష మనఁగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుట గాదని స్పష్టము చేయుచు దీనికిఁ బ్రయోజనము కల్పించు యత్నించిరి. 'సంశ్లేష మనఁగా వ్యంజన సకారము పూర్వాచ్చు నత్రియుండుట యని నస్వయాధర్వణసిద్ధాంతము (వ్యా. సం. ౧. 123) అనియు నయ్యది పరస్వరాంగముగా నుంప స్వత్వము (280) అనియు వివరించిరి. దీనివలన వచ్చెన్ అతఁ డనుకీతిసంశ్లేషము నిషేధించుట బ్రయోజన మన్నమాట. ద్రుతము మీఁదిస్వరముతోఁ గలిసిన 'వచ్చెనతఁ' డన్నది స్వత్వ మగునా? స్వత్వమే యని పే రిట స్పష్టముగాఁ జెప్పలేదు. ఇట్లు చెప్ప కుంటుకుఁ గారణ ముండ వచ్చు. దీనినిగూర్చి వివరించునప్పుడు "సంయోగాది భూతోవర్ణః స్వరాస్తరే నర్తమానః పూర్వస్య వా స్వరస్యాంగం భవతి. పరస్య వా" (చిం.వి.ప. 208) అనువివరణమునుబట్టి చూడఁగా నిచ్చుట ద్రుతము స్వరాంతరమున నున్నది సంయోగాదిభూతము కా లేదు. అట్లుగుట హల్పరకస్థితియందుమాత్రమే సంభవించును. స్వరపరకతలో నది పొనఁగమి చేతనే వజ్రలవా రిట దీని (వచ్చె

నతఁడు) ద్రుతస్వత్వముగా వ్యవహరింప లేనేమో, అవుఁ గాక, యిట్టిచటిద్రుతమునకు స్వత్వమును లేదు గదా. 'అస్సంశ్లేషేన' అన్న పుడు సంశ్లేషపదవిశేషార్థముచేఁ దన్ని పేధమును లోపనిపేధమును బొనఁగును గాక. స్వత్వమును సాధింపలే దే? హల్పరకత లేదు గావునఁ బైవివరణమున కసంగుణముగా స్వత్వప్రసక్తి - ('పరస్య వా' యని పరస్వరమున కంగ మగుప్రసక్తి) లే దన్న పూర్వస్వరాంగప్రసక్తి మాత్ర మేదీ? ఈపక్షమునను సంయోగాదిభూతము కావలెను గదా. స్వరపరకద్రుత మట్టి దై నదా? అయిన సంశ్లేషనిపేధ మేల చేసె? స్వత్వనిపేధ మేల చేయలేద? దీనిఁబట్టి సంయోగాది భూతము కాకున్నను రెం డచ్చులనడుమ నున్న యీద్రుతము పూర్వ స్వరమున కంగమైన సంశ్లేష మనియఁ బరస్వరమున కంగమైన స్వత్వ మనియఁ జెప్పచో వచ్చె నతఁ డవానది స్వత్వము కాగలదు. దానిని స్వత్వమని వా రిట వ్యవహరింప కున్ననా వచ్చెన్ అతఁ డన్నది సంశ్లేష మనుటఁబట్టి యిది స్వత్వమని చెప్పి చూతము. లోపసంశ్లేష నిపేధముచే స్వత్వము సాధింపఁబడిన దనవచ్చు. కాని ద్రుతము నకు బిందువును రావచ్చును గదా. దానికి నిపేధ మేదీ? రాముఁ అరిభీముఁ డని యండవచ్చునా?

అస లీరీతిస్వత్వమును మాత్రము చెప్పవలెనా? ఇట స్వత్వ మగు నని చెప్పలేదు. కాని లోపసంశ్లేషనిపేధమునకు స్వత్వ మగుట ప్రయోజన మన్నచో (అంతకన్న వే తే మున్నది?) నాప్రయోజనము సాధింపవలసి యున్నదా? ద్రుతము పొల్లునకార మవుట ననుసరించి యిట ద్రుతము హల్మాత్రమ. ఈహల్లు పయియచ్చతోఁ గూడి కొనుట విశేషముగా విధింపవలసిన యవసర మేమి? 'అద్యస్యాప్రమే డితేఽన్యతావశ్య' అను చిం.లక్షణము ఆహ్ + అహ్ అనురీతిగా మొదటదానియందుఁ దుదివర్గమునకు నసంగ స్వరమునకు లోపము చెప్పినది. ఇంక నటఁ బొల్లే మిగిలినది. ఆపొల్లు మీఁదియచ్చతోఁ

గూడుటను ప్రత్యేకముగాఁ బేర్కొనెనా? అక్కడ లేనియవసరము ద్రుతమున కీటమాత్ర మేమి?

ఇట్లే వి.వి.పైతము 'కుత్రచిత్సంస్కృతీయోఽపి ప్రాణోఽప్యత్ర చ్యుతో భవేత్' 'ప్రథమే చోత్తమే చైవ క్రియేతో వా భవేచ్యుతి' యనరీతిగా సంధిసందర్భములందుఁ బూర్వస్వరలోపమును జెప్పినది. (అప్పకవియు నిట్లే పూర్వస్వరలోపము పేర్కొనుట గమనార్హము). అట్టియొడల స్వరలోపముచేఁ బొల్లుగా మిగిలినవర్ణము మీఁది యచ్చుతోఁ గూడుట వి.వి మాత్రము ప్రత్యేకముగాఁ బేర్కెన్నదా? పొల్లైనవాల్లు మీఁదియచ్చుతోఁ గూడికొనుటలో విశేషము లేదు. కాఁగా దదనుగుణముగా ద్రుతము అనఁగా పొల్లనకారము మీఁది యచ్చుతోఁ గలియుట యనుదానిని విశేషముగా (స్వత్వము) సాధింప వలసినయవసరము లేదు. వజ్రలవారియర్థనిర్ణయము సరిగా లే దని గుర్తింపవచ్చును.

అప్పకవి 'అచ్చు పర మైననాంతపదాంతమునకు, సంయుతంబును లోపంబును జగతి లే' వని చెప్పి 'చూచె నింతి ననెడుచోట చూచె నింతి ననిన సంధిదోష మయ్యె' ననువిధముగ నీసూత్రము సందలిసంశ్లేషపదమునకు ద్రుతద్విత్వ మనురీతియర్థము చేసియున్నాడు. అటుకీ చ సంశ్లేషస్వత్వము సూత్రమునొద్ద సంశ్లేష మనఁగా ద్రుతము మీఁదివాల్లుతోఁ గూడియుండుటనుగా యతిస్థానమునందు నిబంధించినాఁ డప్పకవి. దీనిఁబట్టి యతఁడు సంశ్లేష మనఁగా (ద్రుతము) మీఁదివాల్లుతోఁ గూడికొనుట యనియే భావించె. సూరి యాయభిప్రాయమునే వ్యక్తము చేయుట స్పష్టము. ప్రస్తుతస్థలమునఁ బై న చ్చుండఁగా 'మీఁదివాల్లుతోఁ గలియుట' యనుసంశ్లేష మెట్లు? దానిని నిషేధింప నవసర మేమి? కాఁగా (నచ్చ రకతయందు) మీఁదివాల్లుతోఁ గూడికొనుట యనుసంశ్లేషము కుదురు

పడవలయు నన్న మీఁద హల్లుండవలెను గావున ద్రుతముపై మఱల నదియే యనఁగా నింకొకద్రుతము చేరు ననియు-స్వరపరకతలో ద్రుతసంశ్లేష మనఁగా ద్రుతము మఱల నట్టిద్రుతముతో చూచెన్నింటి సమరీతి నుండు ద్రుతద్విత్యమే యని యప్పకవి యభిప్రాయపడె నని తద్వివరణమునుబట్టి గ్రహింపవచ్చును. “నన్నయభట్లారకుఁ డన్నిష్ట సఖి నూఁది యున్నదాని నని ప్రయోగించి ‘లుక్సంశ్లేషో నాచి ద్రుతస్య’ అని సంశ్లేషమును నిషేధించుట ప్రయోగవైరళ్యసూచనార్థంబని యెఱుంగునది” యని పేర్కొనుటలోఁ బ్రాథవ్యాకర్తయు నప్పకవియీయభిప్రాయము నామోదించుట గమనింపఁదగును. అనఁగా స్వరపరకతలో ద్రుతసంశ్లేష మనఁగా ద్రుతద్విత్య మని తాత్పర్యము.

హల్లు అచ్చతోఁ గలిసినను లేక హల్లుతోఁ గలిసినను నయ్యది కలయికయే. అయినను హల్లుచ్చతోఁ గూడిన ‘వచ్చె నతఁడు’ అను రీతినందర్భములకంటె ‘వచ్చెన్తోవులు’ అనురీతిగా హల్లు హల్లుతోఁ గలిసినపుడే ‘సంశ్లేష్టత’ యన్నది యుచ్చారణములో స్పష్ట మయి యుండుట గమనార్హము. ‘వచ్చెనతఁడు’-ద్రుతము మీఁదియచ్చతోఁ గలయిక సందినది. అయ్య నయ్యది సంయుక్తాక్షర మగునా? హల్లుచ్చతోఁ గూడినప్పుడు కాక హల్లు హల్లుతోఁ గలిసినపుడే సంయుక్త మనువ్యవహారము కన్పించు. (వచ్చెనతఁ డనుచో ‘యుక్తపరశ్చ’ యని ‘చె’ వర్ణము గురువు గాదు గదా) అట్టిసంయోగము సంశ్లేషముగా గుర్తించుట నముచితమే కదా. హల్సంయోగ ముచ్చరకత్వమున ససాధ్యమగుటంజేసి ద్రుతమునే యింకొకదానిం జేర్చి దానితో సంశ్లేషమును జూపుట యుచితమే యనఁదగి యున్నది.

అవుఁ గాక కాని యిట్టి ద్రుతద్విత్యరూపసంశ్లేషము నయినను నిషేధింప నేల? సంశ్లేషమునకుఁ బ్రాప్తియే లేదు గదా. అట్లే

లోపమును నిషేధించుట యేలకో యప్పకవి వివరించి యుండ లేదు. ఇంకఁ గవిజనాశ్రయాదులు ద్రుతద్విత్యమును దుస్సంధి యని తిరస్కరించి నట్లుగనే చింతామణికర్తయు ద్రుతద్విత్యమును నిషేధించె ననవలె. ఇట్లే ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని వారించుట లోపనిషేధమునకుఁ బ్రయోజన మనవచ్చును. ఆయన్నిష్ఠలమొందు యకారముపై సత్వ ముండ దని యుచ్చారణమునందలిదోషమును సంస్కరించుటకయి 'యద్యః క్రియాసు' అనురీతిగా లక్షణము చేసినట్లే యిటఁ గూడ లోపసంశ్లేషముల నిషేధము చేయఁ దగిన దని తలంపనగు. అయిన లోపసంశ్లేషముల నిషేధసామర్థ్యముచే నిట బిందుస్వత్వములు ప్రాప్తించునేమో యనిపింపక తప్పదు. అప్పకవి 'మహిజాతను గొనివచ్చె' ననురీతిగా ద్రుతములను ను-ని అనియే చూపెను. అట్టియెడల నాతనిమతమున బిందుస్వత్వము అయిన రామఁ అరిభీమున్, రాముని అరిభీమున్ అని కావలెను. 'వినా సర్వః యః అత్' అనుచో పోయి చేయు మున్నగురీతి నితరస్వరముల కయ్యది వారకమగునా? అట్లే యిటఁ గూడ బిందుస్వత్వము యిండవలయు నని యూహింపరా దనఁదగునా? అప్పకవియభిప్రాయ విట స్పష్టముగా నిర్ణయింపరాదు. లోపద్విత్యములనిషేధముతో నాతఁడ్రుతముపై యచ్చతోఁ గూడుటనే ప్రదర్శించి యదియే సూత్రసిద్ధ మున్నట్లు పేర్కొనెను.

ఏది ఏమైనను సప్తకవిమతము కొంతవఱకే నుచిత మని యంగీకరింపఁదగియున్నది.

ప్రథమవ్యాఖ్యాత యగుబాలసరస్వతి 'లుక్సంశ్లేషో నాచి' యనునీసూత్రమును బూర్వసూత్రమునకు సంబంధించినదిగా వివరించి యున్నాడు. ఆపూర్వసూత్రము 'సర్వత్రాజ్వత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేధ్యః' అన్నది. దీని ననుసరించియున్న 'లుక్సం



శ్లేషా నాచి' యన్నది దీనికి సంబంధించినదే యని తెలియుట సక్కమమే. మొదటిసూత్రము పదాదియకారమునకు నబ్బత్కార్యము చెప్పచున్నది. యకారము స్థిరము పదాదియకారరూప మైనయా స్థిరము పరమగుచుండగా 'బుగ్వా ద్రుతప్రకృతికా' త్రనుసూత్రముచే లోపమును 'అలుకి చ సంశ్లేషః' అనుసూత్రముచే సంశ్లేషమును బ్రాప్తించుచున్నవి. కావున నబ్బత్కార్యమువలన నీపదాదియకారపరకతలో ద్రుతమునకు రావలసిన యున్న లోపసంశ్లేషములు వారించుచుఁ బ్రస్తుతినిషేధము ప్రాప్తిపూర్వక మగుట సంభవించుచున్నది. 'బిందుం ప్రవవన్తి తం క్వచిత్కేచిత్' అను సూత్రము సరళస్థిరపరకత్వమున బిందువును గూడఁ జెప్పచున్నది. కాన నిట బిందువును గూడ నిషేధింపవలసియే యున్న దనిపింపవచ్చును. దీనిని గూర్చి బా.స. ఇతికేచిత్కమగుటచేఁ బ్రయోగముల మన్నాడు. అప్పకవి ప్రభృతు లాప్రయోగములను బరిశీలించి తువకు వర్గయుక్త రళమకారవరకతాయు నని తేల్చిరి. కేచిన్మత మగుటయే గాక క్వాచిత్క మగుటంబట్టియు బిందువును బ్రత్యేకముగా నిషేధింప వలసిన యవసరము లే దని చిం. కర్త భావించి యుండవచ్చును. ఇంక పైరీతివ్యాఖ్యలంబట్టి చూచినను యకార పరకత్వమున ద్రుతమునకు బిందువు ప్రాప్తించుటయే లేదు. లేదు గాబట్టి నిషేధము నవసరము లేదు. కాఁగా యకారపరకత్వమున లోపసంశ్లేషములను మాత్రమే నిషేధించుట యుచితమే యైనది.

కాని "యలుకి చ సంశ్లేషస్సాన్య" త్రనుచోఁ జశబ్దముచే స్వల్పమును గలదని దానిని ను ( ) స్వరూపముతోఁ జూపియున్నాఁడప్పకవి. ప్రస్తుతసూత్రము లోపసంశ్లేషములనుమాత్రమే నిషేధింపఁగా బిందువునకుఁ బ్రాప్తియే లేదు నిషేధావసరమును లేకపోఁగా మిగిలిన ప్రాప్త మగుస్వత్వమునకు నిషేధము లేదు నహోబలపతిమ తానుసార

ముగా 'కలిగెనుయెమ్మో' అనుకీతిరూప ముండవలసియే యున్నది. అయ్యది విరుద్ధము గదా. బాలసరస్వతియు నిట స్వత్వస్థితినిగూర్చి ప్రస్తావించియుండలేదు. కాని అంబను గొలిచెద ననుచో 'ను' స్వత్వముగాఁ జూపుట గానవచ్చును. అహోబలకుతి యంతకుముందు దీనిని గూర్చి 'తత్సూత్రం నిర్గళితార్థానువాదక మేవ' యని సేర్పొని యుంటచేఁ గాఁబోలు నీసూత్రమునొద్ద ముక్కకు ముక్కగా సర్థము సేసెనే కాని వివరణమునకుఁ బూనుకొనలేదు. పూనుకొన్నఁ బూర్వ పుంధన స్వత్వవివరణమున కిట వైరుధ్యము గల్గుట గుర్తించెడువాఁడేమో. ప్రాథవ్యాకర్త యది గ్రహించియే యహోబలుని యభిప్రాయమును స్వీకరింపక ప్రస్తుతస్థలమున నప్పకవి సిద్ధాంతము నుద్ధరించె నని తోచుచున్నది.

ఇంకను 'సర్వత్రాజ్యత్కార్య' మ్మనుసూత్రము పదాదియకారమునెడల సజ్యత్కార్యము విధింపఁగా సచ్చార్థ మేది? యను ప్రశ్నము గల్గ 'లుక్సంశ్లేషా నాచి' యని చెప్పిన ట్లేన్నవచ్చును. అజ్యత్కార్యవిధానమువలననే (పదాది) యకారరూపస్థిరపరకకార్యములప్రాప్తి చారింపఁబడుచున్నది గదా యచ్చునకువలె. దీనివలన 'లుగ్వా' యని లోపమును 'అలుకి చ' యని సంశ్లేషమును బ్రాప్తించుటయే లేదు. స్పష్టతకయియే 'లుక్సంశ్లేషా న' యని నిషేధించె నన్నను 'అచి' యను సామాన్యనిర్దేశముచేఁ 'బర్జస్యవ ల్లక్షణప్రవృత్తి' యనున్యాయము ననుసరించి యిట్టిపదాదియకారస్థలమునందే కాక యచ్చు పరమయినయెల్లచోటులను నీలోపసంశ్లేషనిషేధము వర్తింపవలసియే యుండును. కవిజనాశ్రయాదులు ద్రుతద్విత్యమును దిరస్కరించిసట్లుగను, 'అద్యః క్రియాసు' అని చింతామణియుఁ జెప్పి సట్లుగను సంశ్లేష మన నిట ద్రుతద్విత్యము నిషేధింపఁబడిన దనఁదగును. అనఁగా నేతన్ని షేధమువలన నితరకార్యములప్రసక్తి యూహింపరా దనఁదగును. ద్రుతలోపనిషేధమునకు రామున్ + అరి

భీమున్, అనుకీర్తి స్వరపరకస్థలములందు సంధ్యభావము సాధించుట ప్రయోజనముగా గుర్తింపఁదగును. (చూ. అను.)

పయియర్థము ననుసరించి 'లుక్సంశ్లేషేషా నాచి' యనుసూత్రము నందలిసంశ్లేషపద ముప్పకవీయ ప్రాధవ్యాకరణాభిప్రాయముల కనుగుణముగా ద్రుతద్విత్వమును జెప్పనదిగా గ్రహింపఁగా లాక్షణికులు పేర్కొన్నట్లుగా మీఁదివాల్లుతోఁ గూడికొనుట యనుసంశ్లేషస్వరూపమున క్రిసూత్రము బాధకము గాఁ జాలదని గుర్తింపవచ్చును. కావున నీనిర్ణయమునకుఁ జింతానుజిలో బాధ లేదు. వి.వి.లో నున్న దేమో చూడవలె.

'పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్ట తా నస్య కథ్యతే' యను వి.వి. లక్షణము గుర్వనసాయి యగుపద్యములతుదను (ప్రాస్వపూర్వకమగు) ద్రుతమునకు సంశ్లేషమును విధించుచున్నది. అవసానమునం దనుట చేతనే పై నేవర్ణములు తీసుంటు స్పష్టమే. అట్టియెడలఁ బైవర్ణ మనఁగాఁ దరువాతిపద్యము మొదటివాల్లుతోఁ గూడికొనుట యను సంశ్లేష మెచ్చటను లేదు సంశ్లేషముచే యీకారిక విధించుచున్నది. కావున సంశ్లేష మన మీఁదివర్ణము (వాల్లు)తోఁ గూడికొనుట యను లక్షణ మిట నరీపడదు. 'అటుకీ చ సంశ్లేష స్వా' త్రసుసూత్రము నొద్ద 'పరవర్ణేన వాకం సంశ్లేషశ్చ స్వా' త్రి మీఁదివర్ణముతోఁ గలియుటయే సంశ్లేష మని భావించినయహోబలపతినయితము. 'భ్యా తానమరుమరివిధికేఁగరుణాంబుధికేన్' అని (సూరిచూపిన...బుధనేవన్ అనుదానివలె) లక్షణమును జూపెను. ఇటఁ బరవర్ణముతోఁ గలియిక యేది? ఇటఁ గప్పట్టుచున్నవైరుధ్యమునుగూర్చి యాతఁ డేమియు జెప్పలేదు. అయిన నహోబలునిమత మేది? యనఁ బైని స్పష్ట మగు.

పైరీతియుదాహరణముల ననుసరించియఁ గావచ్చును. వజ్రల వారు ద్రుత మైననకారము పూర్వాచ్చు నత్తియుండుట సంశ్లేష

ముగాఁ బేర్కొనిరి. దీనిచేఁ బద్మభేదావసానమునందలి ద్రుతము తత్పూర్వస్వరమునే నాశ్రయించి యుండు నని సంశ్లేషమును విధించుటలోఁ గొంత యనర్థము తగ్గినది. 'లఘువే తుది నుండవలసినగీతాదులతుదిని సంశ్లేషముండనే' (298) యని వజ్రులవా రొక విశేష ప్రయోజనమును గూడ సాధించిరి.

కానీ యీయర్థమును విధింపవలసియున్నదా యని సందేహము. వీరి మతమున ద్రుతము పొల్లనకారమే. అవసానమునందలి దగుటచే దీనికిఁ బై నేవర్ణములు నుండవు. అట్టియపుడు చివరిపొల్లుపొల్లు (సకారమే యేమి?) పూర్వస్వరము నాశ్రయింపక యే మై పోవును? వర్ణమే దేని బర్ణమనఁ గదా లోపాదివికారములు ప్రాప్తించుట. మఱి పూర్వస్వరాశ్రయత్వమును విధింప నేల? 'వాక్యాంతగతపదనాశ్చ' యను సూత్రముచే నవసానమునందలి ద్రుతము లోపింపవలసియున్నది కావున నాలోపమును వారించుటకే యీకారికచెప్పఁబడిన దనఁదగునా? అదియు నవసరమే. 'వాక్యాంత' సూత్రము లోపము వికల్పముగాఁ జెప్పట నిష్ప్రయోజనమే. ద్రుత మైనయాపొల్లనకార మట్లే నిలిచి యుండునవకాశము చింతామణియే కల్పించినది గదా. అయిన గుర్వవసాయి యగుపద్యములయొక (నొక్కొకచో) ననలు లోపింపక పోవచ్చు గాక. దానిని బ్రత్యేకిముగ విధింప నక్కరలేదు. ప్రయోగానుగుణముగ, శబ్దకాండ్రు మనేకవిధము లైననూపములను సాధించు నపుడు లక్షణబద్ధ మగునవ్యానిబో నే దే నొకటి గణానుసారముగఁ బ్రయుక్తము గావచ్చును. అట్టియొడల నీవిధానము మాత్ర మేల? గుర్వవసాయియగుపద్యములయొకదని ద్రుత మెల్లయొడల లోపింపదని నిర్ణయింపరాదు. అవసానమునందలిద్రుతము ప్రాప్తపూర్వక మగుచో మాత్రమే యెచ్చటను లోపింపదు గాని దీర్ఘపూర్వక మగుచో లోపింపను వచ్చును గదా. "వచ్చి రమరులు పూజింప

వాసుదేవు" ననుచో సంధి వైకల్పికము గావు. 'వచ్చిరి యమరు' లనురీతిగాఁ గూడ నుండును గదా యని యట్లుంచిన గణభంగము గాదా? సంధి రావచ్చును. రాకపోవచ్చును. గణానుసారముగ నది యట్లు ప్రయుక్త మగును. ప్రయోగింపఁబడినయానూపము శాస్త్ర సిద్ధ మగుచున్నదా? లేదా? యన్నంతివలనకె పరిశీలించవలసియున్నది. ద్రుతకార్యములసందర్భమునను సీతై ఆదితనరళపరకతలో ఖండ స్వత్వములును సరళస్థిరపరకతలో లోకస్వత్వములును భూర్వహ స్వము గురువు గావలసినపుడు ద్రుతము (విను) నకు రా వని నిర్ణయించుటకు లక్షణము ప్రత్యేకముగఁ జెప్పఁబడినదా?

కాఁగా '...కరుణాంబుధికిన్' ఇత్యాదులందున్నది ద్రుత లోపాభావమే. అయ్యది 'వాక్యాస్త' మాత్రముచే సిద్ధమే. ఒక వేళఁ జింతామణి లోపము నిత్య మున్నను ద్రుతము లోపింపకుండుటనె చెప్పవలసియుండును గాని సంశ్లేషమున విధింప నేల? కావున వజ్రలవారు చేసినయర్థముప్రకార మైనదిగ నుండు సంశ్లేషమువిధానము సరిపడవచ్చును గాని యది విధింపవలసిన యుపసరము లేమి మాత్రము స్పష్టము.

అహోబలపతిమత మేతద్భిన్నము. ఇతఁడు సకారపుబొల్లయే ద్రుతముగా భావించినవాఁ డయ్యును ద్రుతము నట్లు పొల్ల సకారము గాఁ జూపుట కేవలము బిండ్వాదికార్యమునందర్భముననె. స్వత్వ మగునపుడు ద్రుతము పొల్లుగా నుండక (ని) వర్ణముగా నిల్చును. అహోబలపతి ద్రుతము 'ను'స్వరూపముతో నిల్పుట స్వత్వ మని తలంచినవాఁ డగుట (298) వజ్రలవారును స్పష్టము చేసిరి. అందులకే యాతఁడు శ్లిష్టతను విధించికొనె ననిపించుచున్నది.

'వ్యాక్యాస్తగతపదనాశ్చ' యనుసూత్రమునొద్ద ద్రుతలోపము గణానుసారముగా నుండుటను వివరించినయహోబలఁడు 'క్వచిత్పద్య

భేదేనైవ లుక్, పద్వభేదావసానేషు--ఇతి తేనైవోక్తత్వాత్తనను. అనఁగా ద్రుతము లోపింప దని చెప్పటయే యీ కారణమని తాత్పర్య మనవలె. అయిన 'శ్లిష్టతా' యని యేల చెప్పెను? అహోబలుఁడు 'వాక్యాస్త'సూత్రముచే ద్రుతము లోపింపనపు డయ్యది స్వత్వ ముతో నుండు నని భావించెను. (సూరియు నిట స్వత్వ మని స్వవహ రించుట స్పష్టమే.) అయ్యది 'సు'స్వరూపము గలది. అనఁగా 'వాక్యా స్త'సూత్రముచే ద్రుతము లోపింపనపు డది 'సు' (వి) అనునాకార ముతో నిలువవలయు నే కాని పొల్లుగా నుండ వీలు లేదు. అందు చేతనే 'సవాంశుకవ్యాజమునను' అనుచో 'వాక్యాస్త' సూత్రముచే ద్రుతలోపము లేనపుడు స్వత్వ వ యి సుస్వరూప మున్న దని తలంపరా దని వి.వి.వచనముచే బేర్కొనెను. కావున 'కరుణాంబుధి కిన్' అనుచోటను సవసానమండలిద్రుతము లోపింపకున్నచో స్వత్వ ముతో 'కరుణాంబుధికిని' అని యుండవలె. అది యహోబలమతము. ఇట్టిద్రుతలోపాభావస్థితిలో గణభంగ మగుట స్పష్టమే. అనఁగా నిట్టి (గుర్వవసాయయు హ్రస్వపూర్వకద్రుతాంతము నై న) స్థితి ద్రుతము లోపించినను లోపింపక (స్వత్వముతో) యున్నను దప్ప కేర్పడు చున్నది. అందుకే శ్లిష్టత పూర్వాచ్చు నత్తియుండు నదియే కాని మీఁదివర్ణముతోఁ గలియునది కాకపోవచ్చును. కాని యట్టిస్థితి సాధింపఁబడుటకు శ్లిష్టత విధింపఁబడిన దనఁగా (ద్రుతకార్యముల సందర్భమున) ద్రుతమునకు సంశ్లేష మనుచో ద్రుతము పొల్లుగా నిల్చుటయే యని చెప్పఁదగు. ద్రుతము స్వరసహితమై యుంట స్వత్వము కాఁగా నది స్వరవిరహితమై పొల్లుగా నుంట సంశ్లేషము. ఈ పొల్లనకారమును మీఁది హల్లుతోఁ గూర్చి వ్రాసినను లేదా విడిగా వ్రాసినను నది సంశ్లేషమే యగును. మీఁది హల్లుతోఁ గూడికొనుట సంశ్లేష మని చెప్పినసూరీశయితము 'వచ్చెన్ ఖుషి' యనుచో రేఫతుల్య మైనము కారపరకతలో సంశ్లేషస్థితిలో

మీఁది వర్ణముతోఁ గలిపి వ్రాయకుంట గమనింపవచ్చును. కాఁగా వచ్చె న్గొడుగు లేదా వచ్చెన్ గొడు కనునది శ్లిష్టత కాఁగా వచ్చెను గొడు కనునది స్వత్వస్థితి యని యహోబలునియభిప్రాయముగా నాతని వివరణమునను, లక్ష్యములను సమన్వయించి గ్రహింపవచ్చును. సూరియాభిప్రాయము నట్టి న. సూరి ద్రుతమును ను(ని) వర్ణముగఁ జూపి నవాఁ డగుటంజేసి ద్రుతస్వరలోపమే యట సంశ్లేషమువిధానము నందలివ్రయోజనముగా గుర్తింపఁదగును.

‘కరుణాంబుధికిన్’ అనురీతిగా సహోబలుఁ డుదాహరించిన సందర్భమువంటి దనఁదగినచోట నప్పకవి యిట్లు పేర్కొనుచున్నాడు. ‘నాంతపదాంతద్రుతమున కెంతయుఁ బ్రథమాబహుక్తి కేతెంచు తృతీయాంతస్థంబునకుం బద్యాంతమున స్వరలోప మగుఁ గొన్నింటన్’ (5.138) ఇందలి ‘పద్యాంతమునఁ గొన్నింట’ ననునదే ‘పద్యభేదావ సానేషు’ అని కాఁగా ‘స్వరలోప మగు’ నన్ని డే ‘శ్లిష్టతా’ యని యైన దనవచ్చును అప్పకవీయ మాధారముగా నీకారిక యేర్పడిన దను నూహ కవకాశము గలదు. అప్ప. 5.139. పద్యస్థలమును నీయంశము నిరూపించుచున్నది. ఈకారిక యహోబలకృతము గా దన్నను వి. వి. కర్తయభిప్రాయ మప్పకవి పేర్కొన్నట్టి దని గుర్తింపనగును.

కాఁగా ద్రుతము పొల్లుమాత్ర మై యుండుట (స్వరలోపము?) అనునది సంశ్లేషముగా నీకారిక లక్ష్యములం దన్వితమగు చుంట నీ సంశ్లేషవిధానము సార్థక మగుటకై సంశ్లేష మనఁగాఁ బూర్వాచ్చు నత్తియుండుట యనురీతిగా నిర్ణయము చేయ నక్కర లేదు. కాన వజ్ఞులవారిసంశ్లేషపదార్థనిర్ణయమునకు నీకారిక యాధారము గాఁ జాలదు.

ఆతరువాతిది 'పద్మావసానే సర్వేషాం స్వత్వం నాహ్నోతి నా ధుతా' మ్మనునది. ఇట స్వత్వ మనగా బాలసరిస్వత్వాదులు భావించి యిట్లుగా మన్వరూపమనియే యర్థము చేయుచో నహోబలుండు పేర్కొన్నట్లుగా 'వై జ...వ్యాజమునను' అనురీతి ప్రయోగము లసా ధువులే యవలసియుండును. ఇట్టివి సన్నయ ప్రయోగములే యుండుట విశేషముగాఁ జూపనవసరము లేదు. కానఁ బైరీతిస్వత్వస్వరూప మీ కారికయందు సరిగా నన్వయించుట లే దనవచ్చు. అందు కయి వజ్జులవారు ద్రుతము కరాచ్చు నత్తియుండుట స్వత్వమనియు నట్టియెడల ద్రుతము పైవర్ణముతోఁ గూడియుండు ననియుఁ బేర్కొనిరి. వచ్చెన్ గోవు లనురీతి వ్రాత స్వత్వ మనియు వచ్చెన్ గోవు లనురీతి వ్రాత సంశ్లేష మనియు వారిచిత్తయము. దీనిచే స్వత్వ మనగా ద్రుతము మీఁదివర్ణముతోఁ గూడియుండుట గావునను 'స్వత్వం నాహ్నోతి సాధుతా' మ్మనులక్షణ మన్వయించు చున్నట్లుగనే యున్నది.

కాని యీయర్థమును విధింపవలసియున్నదా? ఇట వారు 'పద్యద్వయాద్యంతవర్ణసంధి సంప్రదాయవిరుద్ధ మవుటంజేసి పూర్వ పద్మాంతిమసకారపుబొల్లు పరపద్యాదిమహల్లుతో సంయోగించుట యసంభవమని (అచ్చుతో సంయోగము నందినయెడల వచ్చె నతఁ డనురీతిస్థలముల నయ్యది ద్రుతస్వత్వము గా దని వజ్జులవారియభిప్రాయము నెన్నఁదగును) తాత్పర్య (298) వునిరి. ఇట సంధి సంప్రదాయవిరుద్ధ మనగా స్వరసంధియు లేదు గదా. అట్టియెడల ద్రుతము నడ మాత్రమె యిట్లు చెప్ప నే?

పరపద్యాదిమహల్లుతో సంయోగించుట యసంభవ మనిరి. ఒక వేళఁ బరపద్యము స్వరముతోఁ బ్రారంభమైన ద్రుత మాయచ్చుతోఁ గూడవచ్చునా? ద్రుత మచ్చుతోఁ గూడిన నయ్యది స్వ



మనిషిచుకొన దనియు సంకులనఁ బూర్వపద్యాంతిమద్రుతము తరు  
వాతిపద్యముమొదటియచ్చతోఁ గూడిన నది స్వత్వము గామి దాని  
నీకారిక నిషేధింపలేదు గావున నట్లు గానచ్చునని చెప్పక తప్పనా?  
ద్రుత మచ్చతోఁ గూడినను నయ్యది స్వత్వమే యెవయెడల స్వత్వ  
సామాన్యనిషేధసందర్భమునం దిటు వజ్జలవారు పరపద్యాదిమ  
హల్లుతో నని హల్లును మాత్రమే యేల పేర్కొనిరి? ఇఁక నచ్చతోఁ  
గూడిన నయ్యది స్వత్వము గాదు గాని పద్యద్వయాద్యంతవర్ణసంధి  
సంప్రదాయవిరుద్ధ మగుటచేఁ బూర్వపద్యాంతిమద్రుతము పరమ  
పద్యాదిమస్వరముతోఁ గూడ దందమా? అట్టిసమస్వయము (పర  
పద్యాదిమ) హల్పరకత యందు మాత్ర మేల సరిపడదు? అన లిట్టిది  
ద్రుతప్రకృతికములయెడ నే యేల? కళలయెడను బరపద్యాదిమస్వర  
పరకత్వమునఁ బరస్వరై కాదేశమో లేక పరస్వరమునకు యడాగ  
మమో చేయఁదగునా? అని యెల్ల నెట్లు నివారితము లగుచున్నవో  
(489) యిదియు నట్లు గాదా? మొత్తముమీఁదఁ బరపద్యము హ  
లాది యగుచోఁ బూర్వపద్యాంతిమద్రుత మాహల్లుతో సంయో  
గింప దనునీస్వత్వనిషేధము వ్యర్థ మైనది.

ఈవిధానమువలన నికొకయస్థము ని ట్లూహింపవచ్చును.  
పూర్వపద్యాంతిమద్రుతమునకుఁ బరపద్యాదిమహల్లు పరమయినపుడు  
స్వత్వము లేననుచోఁ బరపద్యాదిని సరళమో స్థిరమో యున్న నే  
మగును? 'వాక్యాంతగతపదనాశ్చ' యని (లేక 'ఁగ్వా' యను  
సూత్రముచేతనో) లోపము రావచ్చునా? పరపద్యాదిమహల్లుతో  
సంబంధము పెట్టుటవలన 'వాక్యాంత' సూత్రముచేఁ గాక 'ఁగ్వా'  
యనుసూత్రముచేతను లోపము ప్రాప్తించును. గుర్వనసాయి కద్య  
ములయెడ నట్లు ద్రుతము లోపించునా? 'పద్యభేదావనానేషు నిష్ప్ర  
తా' యన్నాదు గనుక లోపింపదు. విఘ్నవసాయిపద్యము సునను  
లోపింపవచ్చునా? వజ్జలవారినుతమున ద్రుతము హల్లునకారమే కావు

నను లభ్యవసాయి యగుపద్యములతుదను బొల్లునకార మెంతమాత్రమును నుండదు గావునను నెట లోకము రాక తప్పదు. 'వై జ... వ్యాజమునను' - అనురీతిస్థలముల సయితము వజ్రలవారు ద్రుతమునకు లోపము చేసికొనక తప్పదు. అయినను (బుపవ్యాదిసరళస్థిరపరకత యందు) నిట్టిసందర్భమునందలిద్రుత మెట్లుండవలయునో 'కద్యభేదా వసానేషు' అనుదానిచేతనే స్పష్ట మగు చుంట నీకాక కలుఁ బ్రయోజనము లేదు.

తరువాతిపద్యము పరుషముతో నారంభమైన నెట్లు? 'చెచ్చెరన్' అని పూర్వపద్యము ముగియఁగా 'గొని వ్రచ్చుడు' నని తరువాతిపద్యము పరుషముతో నారంభమైనది. పరుషపరకతలో ద్రుతమునకు బిందుస్వత్వమిలే చి తానుచి చెప్పినట్లు వజ్రలవారు స్పష్టము చేసిరి. ప్రస్తుతికాంక్ష స్వత్వము లే దనుచున్నది. కాన బిందువు రావలసియున్నది. (లభ్యవసాయి యగుపూర్వపద్యముతుదను ఖండ బిందు వుండఁదగునే కద.) సంశ్లేషవిధానమువలనఁ 'జెచ్చెరన్' అనుచో ద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువు లే దండము. (చెచ్చెరం,- గొని వ్రచ్చుడు నని) సంశ్లేషమువిధానమునుబట్టి 'చెచ్చెరన్' అని ద్రుతమట్ల యున్న దనుకొందము. ఇది వారు పేర్కొన్నట్లు సంశ్లేషమే కావచ్చును గాని పైపద్యముమొదటిపరుషము సరళము గా నక్కరలేదా? చింతామణి 'అవికారగతే తస్మిన్నపి నరళా ఏవ సన్నితే పరతే' యనుటచే ద్రుత మెట్టివికారమును బొంద కున్నను మీఁది పరుషము సరళము కాక తప్పదు. 'గొని వ్రచ్చుడు' నని పద్య మారంభింపఁబడవలె. సరళాదేశము ఏకీల్పమును గాదు. (అయిన నొకపక్షముఁ దప్పదు.) పరుషపరకత్వమున సన్నయాధర్వణుల మతమున సంశ్లేషము లే దని (ఇట విశేషవిహితము కదా) వీరు పేర్కొనిరి. అయినను 'శ్లిష్టత్వం చ క్వచి' త్తని యట నట (జడి గొన్ కోర్కులు) సంశ్లేషమును నాధింతురు. ఇట్టిసంశ్లేషమువలనఁ

బై పరుషములు సరళములు గా పని వారిసిద్ధాంతము. కాని 'అవికార గతేఽపి' యనులక్షణ మాయవకాశ మొత్తమాత్రము నిచ్చుట లేదు. ద్రుతము వికృతమైన సవికృతమైనను మీఁది పరుషములు సరళములు గావలసియే యుంటచే సంశ్లేష మయినపుడు పరుషములు సరళములు గా నేర పని చెప్పుటకు వీలు లేదు. కావున నిట్టియెడల స్వత్వమాత్రినిపేధమువలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

మొత్తము మీఁదఁ దరువాతిపద్యముమొదటఁ బరుషములు గాని యచ్చులు గాని యున్నయెడలమాత్రము దీఁ వలన నిబ్బందులు దక్కువు. పద్మావసానమునం దెల్లవిధము లైనసంధికార్యములను బరపద్మాదివర్ణములతో సంభవించు కుండుటఁజేసి యిట్లు స్వత్వమును నిపేధింప నేల?

కాఁగా వీరిమతము సనుసరించి యు నీకారిక గముచితముగాఁ బ్రయోజనవంతము గానేరదు. 'వ్యాజమునను' అనురీతిస్థలములందలి సుస్థితిని వీరు వ్యాజమునన్ అనుదానిపై విశేషార్థక మగు 'ఉన్' శబ్దము చేసి యందలితుదిద్రుతమునకు 'వాక్యైస్తగతపదానాశ్చ' యనిలోపము రాఁగా నపు నని నాధింతురు. అసలు విశేషార్థక వర్ణకము యువర్ణము గాని 'ఉ'వర్ణము గాదు. వజ్జలవా రీరీతిని ద్రుత సుస్వరూపమును సాధించుట సరికా దని స్పష్టము. ఇట్టిపక్రియ సరిపడమింజేసి 'వ్యాజమునను' అనురీతిరూపములు వజ్జలవారిమతము నను సముచితముగా సిద్ధింపనేర పని స్పష్టము. 'పద్మావసానే' సర్వేషా' మృనుదానికి బదులుగాఁ లఘువసాయి యగుపవ్యములతుది సున్నద్రుతము నిలిచియుండవలసివచ్చినపుడు గణానుసారముగ సర్థ విశేషమున (లే కున్నను) 'ఉన్' అనునది వచ్చి చేరుననియు నప్పటి ద్రుతమునకు లోపము నిత్యమనియు సర్థము నిచ్చు లక్షణ మొకటి చెప్పకొన్న నెంతయు బాగుండెడిది.

ఇట నహోబలునిచుతము ననుసరించి 'వ్యాజమునను' అనురీతి రూపము లసాధువులు గావలసివచ్చుట స్పష్టము మఱి కారీకయర్థ మేమి? అప్పకవివచనములమూలమున నహోబలుఁ డిటఁ బొరవడె నని గుర్తింప నవకాశముఁ గలదు. అప్పకవి 'వాక్యాంతగతపదా నాశ్చ' యనుమాత్రమువివరణముననే యిట్లు చెప్పెను. 'నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యంబులకడపల్కిననుండునలలపొల్లులకుమహీస్థలి గుడుసులును శృంగములును నిలువరు చదువునెడ లాక్షణికు లెచ్చొటన్ (5.139) ఇందలి 'పద్యంబులకడపల' ననునదే 'పద్మావసానే' యనియు 'గుడుసులును శృంగములును నిలువరు లాక్షణికు' లనునది 'స్వత్వం నాప్నోతి సాధుతా' మ్మనియు నైన దనుట తప్పు గా దనవచ్చు.

5-138 పద్యమునం దప్పకవి పద్యాంతమున స్వరలోపము కొన్నింట నగుటను జెప్పెను. దానికే యీయది వివరణవాయము. వ్రాతప్రశులందుఁ బద్మావసానమున 'నాని' అనియే వ్రాయఁబడు చుండఁగా నట్లుండరా దనియు దానిని బొల్లుగనే చదువవలయు ననియు నప్పకవివివరణము. ఈలక్షణము పై నెచ్చట స్వరలోపము చెప్పఁబడినదో యచ్చటనే చెల్లును. సూరియు గుర్వవసాయి యగు పద్యములతుదను స్వత్వము లే దనునొక్కమాటతో నీరె ట్లి సంగ్రహించెను. ఇంక నప్పకవి స్వరలోపము చెప్పినచోటఁ 'గొన్నింట' ననుటయు 'నిను' ఁట్లు చదువరా దనుచో 'నెచ్చొట' ననుటయు ననుసరించి యహోబలుఁడు రెండుకారీకలుగా భిన్నము లన్నట్లు వ్రాసియుండును.

ద్రుతము నకారపుఁబొల్లే యని యెంచియున్న నహోబలుఁడు ద్రుతస్వత్వముమాత్రమును (ని) అనుస్వరూపము గలదగా స్పష్టము నేసియున్నవాఁ డగుటంజేసి 'నిను'లను బద్యాంతమున నప్పకవి తిరస్కరించుట ననుసరించి యవి ద్రుతముయొక్క స్వత్వరూపములు

కావున (అప్పకవిమతమునను సహోబలునిమతమునను) స్వత్వము నిషేధింపబడినట్లుగా సహోబలపతి భావించుటయుఁ దదనుగుణముగా 'పద్యావసానే సంశ్లేష' మ్మని కారికను జెప్పటయు వింతలు గా నేరవు.

అప్పకవియభిప్రాయము నీకారికతో ననువదించుటలో సహోబలుఁడే ప్రమాదపడియుండవలె. లేదా యప్పకవియఁ బ్రమాదపడ ననవలె. 138. పద్యమునకు వివరణమువఱటిదే 139 పద్యమును. అనఁగా గుర్వవసాయి యగుపద్యముతుదను ద్రుతమునకు (స్వత్వము లేదు) సంశ్లేషము వచ్చు ననుదానియర్థమునే స్వత్వము లే దను నదియుఁ జెప్పవలె. ఇతర కార్యముల పగుక్తి లేకుండ స్వత్వనిషేధ విధానముకంటె సంశ్లేషవిధానమే యుచితమయి యున్నది.

నిజమునకు వజ్రులవారిమన్వయము ననుసరించినను 'పద్యావసానే' యనునది పద్యభేదావసానేషు అనుదానికి వివరణప్రాయమే కాని ప్రత్యేకముగాఁ బ్రయోజనవంతియు గా దనకతప్పదు. పద్య భేదావసానేషులన్నది కందము మున్నగుకొన్ని పద్యములతుదిద్రుతము నకు సంశ్లేషమును జెప్పుచున్నది. అనఁగా గుర్వవసాయి యగు పద్య ములతుదిద్రుతమునకు సంశ్లేషవిధానమువలన నిట నితరకార్యప్రసక్తియే లేదు. 'తోరంబుగా' అనురీతిగా నొకవేళ ద్రుతము లోపించిన గణభంగము గా కున్నను నయ్యది విశేషమే యగును. ఇంక లఘువసాయిపద్యములతుదిని ద్రుతమునకును స్వత్వనిషేధము చేయఁబడిన దనవలెను. 'న్యాయమున' అనుచో నయ్యది లఘువసాయి యగు పద్యము కాన నచ్చొట్టిద్రుతమునకు స్వత్వము లేదు. కావున నిది మీఁదివర్ణముతోఁ గలయ కట్టె యుండవలె. అది యట్లేయున్నపుడు పూర్వస్వరము నత్తియున్నట్లయి సంశ్లేష మవును. 'పద్యభేదావసానేషు' అనులక్షణము ననుసరించి లఘువసాయి లగుపద్యములతుది

ద్రుతమునకు సంక్షేపము రా వీలు లేదే. మఱి యిప్పు డీద్రుత మేమి కావలె? పరపద్యాదిని బరువమున్న ఖండబిందువో పూర్ణ బిందువో కావలె. పూర్ణ బిందు వైన గణభంగము గావున ఖండబిందువు గావలె (ఖండబిందు వైన గణభంగమే యవుచో నిక సపుడర్థవిశేషము తప్పదు 'ఉన్' శబ్దము రాకయఁ దప్పదు. సకలశిరపరకతలో లోపము రావలె. అచ్చు పర మయినపు డేమి కావలె? మీఁదిపరుషములు సరళములు గాక తప్పు టెట్లు?

కాఁగా లఘువసాయిపద్యములకు నైనను ద్రుతమునకు సామాన్యముగా స్వత్వము లేదని మాత్రమే చెప్పినఁ జాలదు. ఇంతేల? వజ్రలవారే పద్యద్వయావళివర్ణసంధి సంప్రదాయ విరద్ధ మగుటంజేసి పూర్వపద్యాంతిమనకారపుబొల్లు పరపద్యాదిమ హల్లుతో సంయోగించుట యసంభవ మని తాత్పర్య (298, మని వివరించుటలోనే యీకారిక నిరర్థక మనియు నికను సస్థక మనియు స్పష్ట మగుచున్నది. సంధి సంప్రదాయవిరుద్ధ మైనపు డట్టిదానిని (పరస్పరై కాదేశసంధి కా దిట సామాన్యసంధి) ద్రుతమునకు మాత్రమే నిషేధించిన స్థలాంతరములం నిబ్బంది గల్గదా?

పద్యాంతిమవర్ణమునకుఁ దమ వాతీపద్యము మొదటివర్ణము పర ముగా నుండు ననుటయే సహజము గా దని గుర్తింప వలసియున్నది.

ఏది యే మైనను వజ్రలవారిసిద్ధాంతపక్షమునను నీకారిక యెట్లును స్వర్థమే యనక తీరదు అట్టినిర్ణయమునాన కారిక యస్వయించు నేమీ కాని దానికిఁ బ్రయోజనము లేకపోఁగా సస్థమకల్లు. పక్షాంతరమున నీకారిక యస్వయింపదా యన్న యహోబలఁ డీ కారికను వ్రాయుటకు మూల మైనయప్పకవినివరణము ననుసరించి తడనుగుణముగా గుర్తింకఁదగు. అయ్యది పద్యభేదావసానేషు అను స్థలమునకుఁ జేరినదే. అందుకే సూరియు రెండుకారికలను సంగ్రహించి "గుర్వవసాయియగు—"అని యొకే యంశముగాఁ జెప్పె.

ఇట్టి కారికస్వరూపము నెఱుంగఁగా స్వత్వము 'ను'స్వరూప మని నిర్ణయించుట కిది బాధకము గాని మీఁదివాల్లుతోఁ గలియుట యనుటకు సాధకము గానీ కానేర దనుట స్పష్టము.

ఇంక మిగిలిన యాయైవిధులు సంశ్లేషస్వత్వములను సూరికథ తిలో గ్రహించుటకు సమకూలమే యైయుండుట గమనింపవచ్చును.

వజ్ర లవారు తాము చెప్పిన సంశ్లేషస్వత్వములవలనఁ బ్రయో జనవిశేషమును వివరించిరి. స్వత్వ మనఁగా మీఁదివర్ణముతోఁ గూడియుండుట యనుటలో విశేషమేమి యనఁగా ద్రుతమును బర స్వరాంగముగాఁ బలుకనపుడే ('వచ్చెన్కొడుకు') సరళాదేశ మగు నని వారి యభిప్రాయము. నాదము లగుద్రుతానుస్వారములతాఁడు వలన శ్వాసము లగుపరుషములు నాదము లగుసరళములుగా మారు ననియు సక్కరణమున ద్రుతము పూర్వాచ్చు సత్తునట్లు పల్కి నచో ('వచ్చెన్కొడుకు') నద్దానితాఁకుడు చాలక పరస్థపరుషములకు నిత్యముగా రావలసినసారశ్యము ... సిద్ధింపకపోవలసివచ్చు' (281) ననియుఁ బేర్కొనిరి. దీనింబట్టి సరళాదేశమురావలయు నన్న ద్రుతము పైవర్ణముతోఁ గూడియే యుండవలెను గావున నదియే స్వత్వమనుట యుక్త మనవలె నని భావము. 'వచ్చెన్కొడుకు' అని యున్న నిట సరళాదేశము రావీలు లే దట. ఈ నిర్ణయమును వీరు చారిత్రకమైన దృష్టితోఁ జేసి రేమో. శబ్దశాస్త్రమునం దిది యొక హేళి పు కానే రదు. కాని వీ రీసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగాఁ దమగ్రంథమునం దట నటఁ గవిప్రయోగములను జూపుట గమనింపవచ్చును.

ద్రుతము పూర్వాచ్చు సత్తియున్న (అనఁగా సంశ్లేషము) పైపరుషములు సరళములు కా వనిరి. కానీ వీరే వుట 486 లో

నాలుగేన్, బాడికుట్టుల నీడ నని నన్నయపద్యమునఁ జూపిరి. 'నాలుగే న్బాడికుట్టు' అని నన్నయ ప్రయోగించియుండు నని యటనే పేర్కొనిరి. మఱి పద్యమున 'నాలుగేన్ బాడి' యని చూపుటేల? నాలుగేన్బాడి నాలుగేన్బాడి యనుచో నుచ్చారణము సందలినామ్యముచేతనే యాట్లు పొరవడి రన్నఁ దప్ప గాదు గదా. పుట 228లోఁగూడ 'నాలుగేన్ బాడికుట్టుల' నని ద్రుతిము పూర్వా చ్చు నత్తియుండఁగా ననఁగా సంశ్లేషస్థితిలో మించి పరుషమునకు సరళమును జేసిరి కదా. ఇది వారి సిద్ధాంతమునకు విరుద్ధమే అని కారగతనూత్రమునకు లక్ష్యస్థలమున వచ్చెన్ గొడుక్కని వీరే చూపిరి

ద్రుతము మీఁదిపరుషముతోఁ గూడినపుడు దానితాకుడు సరి పోయి మీఁదిపరుషములకు నిత్యముగా సారశ్యము కలుగు ననిరి. అనఁగా వచ్చెన్కొడు కని యుండదు. వచ్చెన్కొడు కనియే యుండును. కానీ వీరే పుట 282 మఱియు 789లలో 'గిరివజనున్పురంబు' అని సకారమును మీఁదిపరుషముతోఁ గూర్చియే వ్రాసియుం బై పరుషము లకు సరళములను జేయఁ బైరి. నిత్యసారశ్య మట నేల రాతేదో వారు వివరింపరు.

వీనింబట్టి వజ్ర లవాడు పైని బేర్కొన్న సిద్ధాంతములు వారి వివరణమానందే వైరుధ్యముతో నున్న నని స్పష్టము. తమయీసిద్ధాంతమునకు చిం. వి.వి. లలో నొకసమ్మతియఁ బ్రస్తావించిరి. ద్రుతము నకుం బై నున్న పరుషము నిత్యముగాఁ సరళము గావఁసియుండుట చేతను నట్టిది ద్రుతిము పరస్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడినపుడే యనఁగా మీఁదిపరుషముతోఁ గూడినపుడే సంభవ మగుటచేతను బరుషపరికల్పనా న ద్రుత మాపరుషముతోఁ గూడియే యుండుయు నాపరుషము సరళ మగుటయు నియతము. కాఁగా వచ్చెన్ కొడు



కనురీతిగా సంశ్లేష ముండచో బై పరుషములు సరళములు గావు గనుకనే నన్న యాధర్వణులు పరుషపరకత్వమున ద్రుతమునకు సంశ్లేషమా విధింపలేదు. కారణము బట్టినదే. పరుషపరకత్వమున సంశ్లేషమును విధి కనుగొనలేని వజ్రులవారయిన (తామ్రుడు) సిద్ధాంతమే వారికిని గల దేమో యనిపించుట సహజము.

“ఆదేశసరళపరకత్వమున సంశ్లేషము రా దనియు సహజసరళ స్థిరపరకత్వమునను గావచ్చిష్కముగా వచ్చు నని విశేషవలచుటకయి భట్టారకుడు ‘సంశ్లేషశ్చన్యా’ త్తని చ కారము నిల్పెను. ఇట్టియర్థము సరసియే యధర్వణుడు ‘శ్లిష్టత్వం చ క్వచి’ త్తని వివరించెను” (281) అనిరి. కాగా నన్న యాధర్వణు లిరువురిమతమునను బరుషపరకత్వమున సంశ్లేష మగుట లేదు సహజసరళస్థిరపరకతయందును గావచ్చి త్కమే. ఇట్టివచ్చెనే గోవు అనురీతిస్థలముందు ద్రుతమువలన బై వర్ణముల కెట్టివికారము లేదు గదా. కావున నట సంశ్లేష ముండవచ్చు నన్నమాట)

కాని వీరే స్థలాంతమున ‘గీర్జనాజనున్, పురంబు’ మున్నగు స్థలములందుమాత్రమే ‘శ్లిష్టత్వం చ క్వచిత్’ అనుదానికి బ్రవృత్తియని యెఱుంగున దనిరి. (297) ఇది పూర్వవాక్యములకు పిరుద్ధము గదా. అన్ పురం బనుచో బర మైనది పరుషము. సహజసరళ స్థిరపరకతయందు గదా నన్నయసూత్రార్థము సరసి యధర్వణుడు ‘శ్లిష్టత్వం చ క్వచి’ త్తని పేర్కొనె నన్నారు. మఱి యిటు పరుషపరకత్వమున నెట్లయినది. ‘అన్ పురంబు’ మున్నగుస్థలములు దనుటచే నిట్టి వింకను గొన్నిగల వనవచ్చును. కాగా బరుషపరకత్వమున సంశ్లేషము క్వాచిత్కమాగా నమ్మితింపబడినట్లే యయినదే.

వీ రిటు సంతకుముందు ‘సకారపుపౌల్లు హింధికరుషమునకు (సరళాదేశము రా దనినచోటులందు మాత్రమే) సంశ్లేషనిషేధ మా

వశ్యక' (297) మనిరి. అనఁగా సరళాదేశము రాఁ దగనిచోటు లందు సంశ్లేషనిషేధ మనావశ్యక మన్నమాట. అసలు సరళాదేశము రాఁ దగనిచో ట్లున్నవా? సారళ్యము నిత్య మని గదా వీ రింతకు ముందు (281) పేర్కొనిరి.

ద్రుతము పైని బరుషములకు సరళాదేశమును బ్రత్యేకముగా నిషేధించిన తావు లున్నవా? అట నై న సరళాదేశమును వారించుట కంటె సంశ్లేషమును విధించిన సరళాదేశము వారింపఁబడుటతో పాటు సంశ్లేషమును సాధింపఁబడును. కేవలము సరళాదేశసషేధము వలన సంశ్లేష మగు టెట్లు? ఏది యే మైన నిట్టి పత్యేకవిధానము కానరాదు. ప్రస్తుత మగు 'గిరివజ్ర వన్ పురం' బహురీతివానిని 'కృచి ద్భవేత్సమానేఽపి ప్రాణిమాత్రస్య సంశ్రుతి' యనుకారిక సాధించు చున్న దనిరి. అట వీరు 'ప్రాణిమాత్రస్య' యనుమాత్రశబ్దస్వారస్య మున నట్టిప్రాణి యనఁగా ద్రుతము పూర్వాచ్ఛ న త్రియండు సంశ్లే షము నందునే కాని సరళాదేశ గాదద్రుతసంధికార్యము లెవ్వయఁ గలుగ ననుసర్థము లభించుచున్నది (296) అనిరి. అట్టియెడల 'శ్లేష్టత్వం చ కృచి' త్తమదానిచే గాక యాకారికచే సంశ్లేష మయి నట్లు చెప్పకొన్నఁ గొంతయుచిఱిముగా నుండెడిది. ఇది సరియైనది కాదు. మాత్రశబ్దమునకు స్వారస్యమును జెప్పచో నాప్రాణి యెట్టి వికారము నందక యట్లే నిలుచు నని చెప్పట యేని యుక్తముగాని మీఁదిపరుషములకు సరళాదేశము రా దని ప్రాణిమాత్రశబ్దము సాధిం చు నను టెట్లు? సరళాదేశము రాక తప్పదు. పైఁగాఁ జింతామణి 'అవికారగతే తస్మిన్నపి సరళా ఏవనన్తి తే పరత' యని ద్రుతమెట్టి వికారమును బొంద కున్నను మీఁదిపరుషములు సరళములే యగు నని చెప్పెను. అట్టియెడలఁ బూర్వశబ్దాంతిమ మగునకారము ద్రుత మైనఁ జాలును. మీఁదిపరుషములు సరళములు గాక తప్పదు.

‘అవికారగతేఽపి’ అనుచింతామణిలక్షణమును బాధించి సరళాదేశము వారించుట కిటు ‘ప్రాణిమాత్రస్య’ యనుచోటిమాత్రశబ్ద ముపయుక్త మవునా? ఇంకను నిటు సరళాదేశభావము సాధింపవలసియున్నది. కావున దానిని నిషేధించువిధానము చేయుట యుక్తము. సరళాదేశ నిషేధము ననుసరించియే యటు సామాసికద్రుతలోపాభావమును సిద్ధింపఁగలదు. ప్రాణిమాత్రవిధానసామర్థ్యముచే నెట్లును స్వరలోప మగునని వారు నెంచిరి’ అట్లు మిలినసకారపుబొల్లు ద్రుత మైనది. ద్రుత మయిన దానిస్వత్వస్థితి మీఁదివర్ణముతోఁ గూడియుండుట యని గదా చెప్పచున్నాము. స్వరలోపమయినవెంటనే ద్రుతమొ స్వరూపావస్థకుఁ జేరి యనఁగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూడి ‘అన్వరం’ బని కావలె. ఇటు స్వత్వమును జూపిన మీఁదిపరుషముల కీద్రుతము తాఁకుడు సరిపడునంతగాఁ దగులుఁగా నయ్యవి సరళములు గావల యును. అందుకై వీరు స్వత్వమును బ్రస్తావించక సంశ్లేష మగు నని చెప్పియుండురు. సంశ్లేషమో స్వత్వమో యే మైన నగుఁ గాక యయ్యది ద్రుతమే యైనయెడల మీఁదిపరుషములు సరళములు గాక తప్పదు. ఈకారక ద్రుతమునకు సంశ్లేషమునే విధించుచున్న దనుటకు నాధారము లేదు. (అన్ సూరి యనుచో అన్నగరము కాఁగూడదా?) అయినను మీఁదిపరుషములు సరళములు గావనుట కాధారములేదు. అస లీకారిక ద్రుతసంబంధియే కా దని గుర్తింపఁదగును. (చూ. అను)

మొత్తముమీఁద ద్రుతముపైని బహువములకు సరళములు రాఁ దగనిచోటులే లేవు. కావున రాఁదగినచోటులందె సంశ్లేషనిషేధ మావశ్యక మనుట సరికాదు. పైఁగా నన లట్లు నిర్ణయించుటకు వారివ్యాఖ్యానమే మూలము గాని చిం. వి వి.లు కా వనియు గుర్తి పఁదగియున్నది. చింతామణి సంశ్లేషమును విధింపకపోవచ్చు. కాని సంశ్లేష మవుచో సరళాదేశము రా దని దానిచే నిర్ణయించుటయు విశ్వసనీయము కాదు.

కాన సన్నయాధర్వణులు పరుషపరకత్వమున సంశ్లేషము చెప్పలే దని (గిర్జివజ మక్ పురం బహువో సంశ్లేషము గల దనుట సరి కాదు.) చెప్పి దానికి మూలము వాడు సుదమవలెనె ద్రుతముమీఁది పరుషముతోఁ గూడియుండుటయె స్వత్వమని యెంచి రనుటకు వీలు లే దనియు దీనివలన గుర్తింపఁబడియున్నది.

కానీ పూర్వస్వరాంగముగాఁబల్కుట సంశ్లేషమును బరస్వరాంగముగాఁ బల్కుట స్వత్వమును అని చెప్పినవ్యాసం.న. లోనివజ్ఞులవారిమతి మునసంశ్లేషస్వత్వములను మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుటకూడకవిడిగా నుండుట యని యర్థము చేయుట సరి కా దేమో. చిం. వి. ప. అభి ప్రాయ మిట మారిన దేమో? వ్రాఁతయం దానకారమును మీఁది హల్లుతోఁ గలిపినఁ గలుపవచ్చును. వచ్చె న్నోవు అని వ్రాసిన లేక వచ్చెన్ గోవు అని వ్రాసినను బూర్వస్వరమున కంగముగా నుచ్చరించిన సంశ్లేషమును బరస్వరమున కంగముగా నుచ్చరించిన స్వత్వము నని చెప్పరాదా యనవచ్చు. అప్పుడు వచ్చెన్ గొడుగు గిర్జివజ మన్పురం బనురీతిగా వజ్ఞులవారుదావారిచుటలో వైరుధ్యముండదు. నిజమునకు వజ్ఞులవారే 'సన్నయాధర్వణులమతమున సంశ్లేషస్వత్వముల కుచ్చారణమునానియింపజేసెదమే కాని మాపభేదము లే' (297) దని పేర్కొనిరి. అందువలననే వచ్చె న్నొడుగు, తాన్నదివె ననియుండఁగా నని ప్రారంభించిన వచ్చెన్ + కొడుగు తాన్ + చదివె నని యుండఁగా నని వారు ప్రక్రియను బేర్కొనుట యచితి మవుచున్నది. కానీ వీరు 'సంశ్లేషము=వచ్చెనే వాఁడు స్వత్వము వచ్చె న్నాడు' (280) అందురు. ద్రుతమును బూర్వస్వరాంగముగా ననఁగా బూర్వస్వరము నత్తియుండునట్లు పల్కునపుడు (వచ్చెన్ వాఁడు) ద్రుతసంశ్లేష మనియు వచ్చె న్నాఁడనురీతిని ద్రుతములను బరస్వరాంగముగా ననఁగాఁ బరస్వరమున త్తియుండునట్లు పల్కునపుడు ద్రుత స్వత్వ మనియు భట్టారకుఁడు వ్యవహరించెను. (281) అనురీతిగా

లక్ష్యములందుఁ బ్రదర్శించునపుడ మౌనము పైని బేరొక స్పష్టముగానే  
ప్రవాతలో భేదమును జూపిరి అప్రవాతలో భేదము లేకున్నయెడల  
ససంగ సంత్యేషస్వత్వములు రెండింటికక్ష్యమునను వచ్చె న్నాడు  
వచ్చెన్ వాఁ డనారీతిగాఁ జూపుట యొప్పునపుడు వీ రట్టియభేదమును  
స్పష్టము చేయవలసియున్నది. కాఁగా లక్ష్యములందు స్పష్టము  
చేసినతరు ననుసరించి వనస్వరము సత్తియందుస్వత్వస్థితిలో ద్రుతము  
మిఁదిహల్లుతోఁ గూడియు బూర్వాచ్చ్య సత్తియందుట యను  
సంత్యేషముగా ద్రుతము విడిగా నుండు కనియఁ జెప్పవలసియున్నది.  
అటు నటు దర్శింపదముగాఁ జూపిరి.

‘లుక్సంశ్లేషో నాచి’ యనుసూత్రము ‘పద్యభేదావసానేషు’  
‘పద్యావసానే’ అను వి. వి. లక్షణములను సమన్వయింపవలయు  
ననునొకేలక్ష్యముతో వీ రిట్టియర్థవిర్ణయము చేసికట్లు తోచుచున్నది  
ఇట్టివజ్ర లవారిస్వత్వసంశ్లేషముల స్వరూపములవివరణముచే నేర్పడిన  
యిబ్బిందల కట్లు గుర్తించవలెను.

వీనికి ప్రవాతయందుఁ జూపుటయే తప్ప సూచ్యారణమునందు  
భేదము లేదు. వచ్చెన్ గొడుగు వచ్చె న్నొడు కనువాని యుచ్చార  
ణము (వనిఁబూని వ్యసహితము చేసినఁ దప్ప) సమానమే. అజ్వి  
రహిత మైనహల్లు స్వపూర్వస్వరమునే యాశ్రయించుట స్పష్టము.  
అందుకే తత్పూర్వాక్షరము తెలుఁగున గురు నగుచున్నది. సంయుక్తా  
క్షరము పైతి విట్టిది. సంయుక్తపూర్వవర్ణము గురు వవుచున్న  
దనఁగాఁ దరువాతిహల్సంయోగమువలనియూనిక పూర్వవర్ణముపై  
నిల్చు నన్నమాటయే కదా. కావుననే వచ్చెన్ గొడు కని యున్నను  
వచ్చె న్నొడు కని యున్నను ద్రుతపూర్వవర్ణము సమానముగా గురువే  
యవుచున్నది. ఉచ్చారణమందును లేరియీభేదమును గల్పించుట  
వలనఁ బ్రయోజన మేమి?

స్వత్వసంశ్లేషములకు నడుచు భేదము చూపవలయును గాఁబట్టి పూర్వస్వరాంగ మగుట సంశ్లేషము కాఁగా (అక్షంశ్లేషో నాచి యను మొ॥ వాని సమన్వయమునకై) నింక స్వత్వమున భేదము చూప వలె నన్న దానిని బరస్వరాంగముగాఁ జూపుట తప్ప మార్గాంతరము లేదు. బాలసరస్వత్వాదు లన్న ద్రుతము నెట్లు చూపినను ద్రుత స్వత్వము 'ను-(ని)' అనుకీర్తిగాఁ జూపుటచే నట్ల భేదము స్పష్టమే. పొల్లునకారమే ద్రుత మని దానిస్వత్వస్థితియందును బొల్లునకారమునే చూపవలసియుండుటచే వజ్రులవారు పరస్వరాంగముగాఁ బల్కుట స్వత్వ మనిరి. కాని స్వత్వ మనుశబ్దము సహనరించి యిది యట్లగుట కుదురు తెట్లో తెలియ కున్నది. ద్రుతము తనసహజ మైనస్థితితో నుండుటయే స్వత్వ మనవలయును అందుహా వనే దీనిని జింతామణి ప్రత్యేకముగా విధించియుండలేదు. భయము పడి మొదలగుస్థలము లందువలె నిట నయిత మాయాకార్యములు ప్రవర్తించనపుడు ద్రుత ముట్లె యుండును. కాఁగాఁ దదనుగుణముగాఁ జూచినఁ బొల్లెనహల్లు పూర్వస్వరము నాశ్రయించియుండుటయే సహజము. కావున వజ్రుల వారు సంశ్లేషమునకుఁ జెప్పిన యర్థము స్వత్వమునకు సరిపడుచున్నది. ఇం తెల? వారే వచ్చెన్ + కొడుకనుకీర్తిగాఁ జూపిరే. అవఁగా నాతంభ మున నీరూపము వచ్చెన్ అనియే యున్నది. అదియే సహజము. అపై నింకొకపదము చేరఁగా మీఁదివర్ణముతోఁ గూడుట యది కొంతయేని విశేషము. కాఁగా నెట్లు చూచిన వచ్చెన్ గొడు కనునది స్వత్వముగను వచ్చె న్గొడు కనునది సంశ్లేషముగను జూపుట కొంత యుక్తము. వజ్రులవారు నిట్లు చూపియుండురే కాని వారిమతమునం దిట్టిహా 'అక్షంశ్లేషో నాచి' యను కీర్తిలక్షణములు సమన్వయంపక పోవుటచే నీమార్గమును విడిచిపుచ్చి రని తెలియవచ్చును. వచ్చెన్ + కొడు కనియుండఁగా 'అవికారగతి'స్మృతమే చే వికార మేమియు లేన పుడు 'వచ్చెన్గొడు కని' యపు ననుట సహజముగాఁ గానరాకున్నది.

ఇంక జి. వి. వి. లక్షణమును సమన్వయించుటకయ్యే వజ్రల  
వా రిట్టివినుత్సూచకము త్రొక్కి రసాట స్పష్టము. కానీ యా  
లక్షణములే యన్నియు దీనిచే సమన్వయింపబడ వనియు గుర్తింప  
వలసియున్నది.

సరళస్థిరములు పరము లైనపుడు 'లుగ్వా' యనుసూత్రము  
చే ద్రుతమునకు లోపము వికల్పము గావున లోపము లేనపుడు  
'అలుకి చ సంశ్లేష స్సన్య' త్రుతసూత్రముచే సంశ్లేషము విధింపబడి  
నది. ఈవిధాన మే? ఆరంభమున వచ్చెన్ + గోవు లని యండఁగా  
నపుడు ద్రుతము పూర్వస్వరము నాశ్రయించి యండలేదా? లోపము  
వైకల్పిక మవుటచే నది యట్లే యుండుట యెట్లును దప్పదు గదా.  
మఱల విశేష కార్య మున్నట్లుగా సంశ్లేషమును విధింప నేల? 'వచ్చెన్  
గోవు'లని యున్నను లేక వచ్చెన్ గోవు లని యున్నను ద్రుతమును బర  
స్వరమున కంగము చేసిన స్వత్వ మనియఁ బూర్వస్వరమున కంగము  
చేసిన సంశ్లేష మనియు నుచ్చారణమందలియీష ధ్యేయమునకయ్యే  
యీసంశ్లేషము విశేషముగా విధింపబడినదా? అట్లును స్వత్వము  
విధించుటయెని విశేషము గాఁగలదు గాని సంశ్లేషము కాదు.  
వచ్చెన్ అనుపదముపై గోవు లనునది చేరఁగా సంతకుముం దున్న  
ద్రుతము సహజముగాఁ బూర్వస్వరమునకే యంగముగా నుండక  
తప్పదు. అదియే దానిని సహజస్థితి. ఇది సంశ్లేష మనిరి. ఇంక దీనిపై  
హల్లు చేసినపు డది పరస్వరమున కంగముగా నుచ్చరింపబడుటయే  
విశేషము. దీనిని స్వత్వ మనిరి. కాఁగా స్వత్వమునే విధింపవలసి  
యున్నది గాని సంశ్లేషమును విధించుట యసవసరము. పూర్వస్వర  
మున కంగముగా (వచ్చెన్ వాఁ డని) నుండుటయే విశేషము కావ  
లయు నన్న మొదట నది పరస్వరమున కంగ మయి వచ్చె న్వాఁ

డనురీతిగా నుండవలయును. 'వచ్చె న్నాఁ' డనుచో 'లుగ్వా' యని లోపింప వచ్చెవాఁ డనియు 'అలుకి చ' యని సంశ్లేషము రాఁగా ద్రుతము పూర్వస్వరాంగ మయి వచ్చెన్ వాఁ డని యగుటయు 'చ' శబ్దముచే వచ్చె న్నాఁ డనురీతిస్వత్వమును గల దనియు నెన్నవలయు సన్నమాట. కానీ యిది యసహజ మనక తప్పదు. ఇట్లే వచ్చె న్నొడుగు వచ్చెఁ గొడుగు మొ॥ చోట్లను.) మీఁదిహల్లుతో సంశ్లిష్ట మైయున్న సకారము విడిపోయి వేఱుగా నుండుట సంశ్లేష మనుట యొప్పునా? అసలు వచ్చె న్నాఁ డనునది మొదటిరూప మనఁగా ద్రుతముయొక్క సహజస్థితి యగుటయు నొప్పునా? అట్లు కాక రూప ముతో సంబంధము లేక వచ్చెన్ వాఁ డనియే యారంభమునం దున్నను నయ్యది యుచ్చారణమునందుఁ బరస్వరమున కంగ మైయున్న దనియు సంశ్లేషవిధానముచేఁ బూర్వస్వరమున కంగముగా మారిన దనియుఁ జెప్పబడుట నొప్పును. బైని బవము చేరక మున్న వచ్చెన్ అనురీతిగా నున్నపుడు పరస్వరాంగ మగుట యసంభవము గదా. కావున నిటనయ్యది పూర్వస్వరమున కంగముగానే యుచ్చరింపఁబడక తప్పదు. అనఁగా ద్రుతము పూర్వస్వరమున కంగముగా నుచ్చరింపఁ బడుట సహజస్థితి కావున నదియే స్వత్వమగును. ఒకవేళఁ బైని హ లాదికదము చేరుచో నాద్రుతము పరస్వరమున కంగముగా నుచ్చ రింపఁబడుగాక. సహజముగాఁ బూర్వస్వరమున కంగముగా నుచ్చ రింపఁబడుద్రుతము హలాదిశబ్దపరకత్వమున ఒకస్వరమున కంగముగా నుచ్చరించుటయే విశేషము. దానినే విధించుట యుక్తము. అనఁగాఁ బరస్వరమున కంగముగా నుచ్చరించుటయే సంశ్లేష మనియుఁ బూర్వ స్వరమున కంగముగా నుచ్చరించుటయే స్వత్వ మనియుఁ జెప్పవలసియు న్నది. కాఁగావచ్చు లుచ్చరిత్వసంశ్లేషములయర్థార్థయము సహజముగా లేమి 'అలుకి చ సంశ్లేషః' అని సంశ్లేషమును విధించుట యనవసర మైనది. పరుషపరకత్వము నవలెనే సరళస్థిరపరకతలోను జెప్పుకున్ననే బావుండెడి దనిపింపఁజేసిరి.



నిజమునకు వజ్రులవారివివరణము ననుసరించి చూడఁగా సరళ స్థిరపరకత్వమున సంశ్లేషవిధానముకంటెఁ బరుషపరకత్వమున స్వత్వ విధానమే యవసర మని నిర్ణయింపఁదగియున్నది.

‘సంయోగాదిర్వా’ యనుదానిచే సంయక్తాక్షమునందలి మొదటి హల్లు పూర్వస్వరమున కేని బరస్వరమునకే నంగ మగు ననిరి గదా. పరుషపరకత్వమున నన్న నిత్వసారశ్యసిద్ధి కనుకూలముగా ద్రుతము పరస్వరాంగముగా మాత్రమే యుండును. కావున నట (సంశ్లేష ముండదు) స్వత్వము మాత్రమే యుండవలె. సరళపరకత్వమున నిట్టి బాధ తటస్థింపదు, (281) కాని నది దేని కే నంగము గావచ్చు. అట్టి యెడలఁ బూర్వస్వరమున కంగ మగుట విధింపనేటి? అట్టి బాధ పరుషపరకత్వమునఁ గాదు గాన నట సంశ్లేషము లే దనవలె. సరళ స్థిరపరకత్వమునఁ సంశ్లేషమున విధింపట ద్వారానఁ బరుషపరకత్వ మున సంశ్లేషము లేమి నీర్థియగుట వాస్తవమే కాని దీనికంటె నవనిరి మివ్వుటంజేసి సూత్రగాఁ బరుషపరకత్వమున సంశ్లేషము లే దని చెప్పటయే యుచిత మనిపించుచున్నది.

నిజమునకు శబ్దశాస్త్రమునకుఁ జగ్గితతో సంబంధము లేమిఁ బరస్వరాంగముగా నుచ్చరించునపుడే మీఁదికనుషణులు సరళము లగు ననియుఁ వన్ముఖమున సంశ్లేషము చెప్పితే దనియుఁ జెప్ప నక్కరయే లేదు. అట బింహసరళములు శాస్త్రము విధించుచుండఁగా నాసారశ్యము సిద్ధించుటకయి ద్రుతమును బరస్వరాంగముగ నే యుచ్చరింపవలయు నని చెప్పకొనవలసినయవసర మేమి? అందుకయి సంశ్లేషము చెప్పబడలే దనుటయు నొకయాధారము గాదు.

‘అవికారగతే’ యనుసూత్రమును వినరించుచు వజ్రులవారట ‘వచ్చెన్ గొడు’ కని యుదాహరించిరి. ఏ రింతకుముం దిట్లు వా)

యుట సంశ్లేషస్వరూపముగాఁ జెప్పిరి. అట్టి కరువపరకత్వమున సంశ్లేషమునకే యవకాశము లే కుండఁగా నిటు సంశ్లేషము నెట్లు చూపిరి? వచ్చెన్ + గొడు కని యుండఁగా నని యారంభించుటంజేసి 'అవికారగతే' యనుదానికి వచ్చెన్ గొడుకనియే యుదాహరింప వలసి యున్నది. వచ్చెన్ గొడు కన్నను వచ్చె న్గొడు కన్నను ద్రుత మిటుఁ బరస్పరమునకే యంగ మైన ఓని యెంచి రేమో.

ఇది దేని కెప్పు డంగ నుగు నన్నది యట్లుంచి బాలసరస్వత్యాదులమతమునకు విరుద్ధముగా ద్రుతముస్వత్వమును 'ను'(ని) స్వరూపముగా సంగీకరింపకుంటుండేసి 'వాత్మాస్మద్దోర్ద్వైస్య స్వాల్లు' క్కనుచిం. లక్షణమును, 'వినా ద్వితీయం స్యా దస్మదాత్మనో స్వస్వత్రయో రపి' యను వి.వి. లక్షణమును వ్యర్థములే యవుచున్నవి. 'లుగ్వా' యనుసూత్రముచేతనె వైకల్పికలోకము సిద్ధించుచుండఁగా 'వాత్మాస్మద్' అను నీపునర్విధానమువలన నీ ద్రుతమువలన సంశ్లేషము రాదని యహోబలము చెప్పెను. 'వినా ద్వితీయ' మ్మునుకారికయునదే చెప్పుచున్నది. దీనివలన (వింశతిలో వాలురానవుడు) స్వత్వము మాత్ర మయి వారినులేమునఁ దాను జెప్పెఁ దాను ఘనుఁ డనురీతి నవును. నజ్ఞులవారు నీసంశ్లేషవివారణమును బునర్విధానమునకుఁ బ్రయోజనముగా నెంచియు నయ్యది వారితము ననుసరించి ప్రయోజనహీన మని గుర్తించి 'వినా ద్వితీయ'మొక చెప్పి వ్యర్థం లే దని నిశ్చయించిరి. అనఁగా తాత్పర్యం డహస్వత్వము సాధువే కాని తాన్ ఘనుఁ డనురీతి సంశ్లేష మసాధు ననుటలో యుక్తి యే మున్నది? కాఁగా సంశ్లేషవిషేధావసరము లేమిఁ జింతించి యందు 'వాత్మాస్మద్' యనుసూత్రముపైతము 'వినా ద్వితీయ' మ్మునుకారికనువలెనే వ్యర్థ మగుచున్నది. ఇయ్యది వ్యర్థము కాకుండవలయు నన్న సంశ్లేషమునిషేధము సార్థకము గావలయు నన్న ని.వి. పైతము 'తాను

ఘనుఁ' డని ద్రుతస్వత్వమును 'సు'స్వరూపముగనే భావించె నని నిర్ణయింపవలసియుండును గదా.

తమస్వత్వసంశ్లేషములయర్థమె నన్నయార్థర్వణసమ్మత మని నిరూపించుటకు వజ్రులవారు 'లుక్సంశ్లేషే నాచి' 'పద్యభేదావసానే షు శ్లిష్టతా' 'పద్యావసానే సర్వేషా' మ్మనులక్షణముల నట నటఁ జూపిరి. అందలియశాచిత్వ మెంతవఱకు స్పష్టము. ఇంకను-

'లుక్సంశ్లేషే నాచి' యనినది సంశ్లేషమును నిషేధించు చున్నది. పూర్వాచ్చు సత్తియుండుటనే యిది నిషేధించుచున్నదా? (124) వీరు సంశ్లేషము నెట్లు నిర్వచించిరి. 'సంయోగాదిర్వా-సంయోగాదిభూతో వర్ణః స్వరాస్తకే వర్తమానః పూర్వస్య వా స్వరస్యాజ్ఞం భవతి పరస్య వా, (280) అనునది యాధారముగాఁ జెప్పిరి. 'వచ్చెన్ + అతఁడు' అనుచో సంశ్లేషము లే దనఁ బూర్వాచ్చు సత్తియుండు దని యర్థమా? 'సంయోగాదిభూతము' కా నెక్కర లేదా? ద్రుతమున కచ్చుపరము గాఁగా ప్రమాదముననున్నతోఁ గూడికొనఁ గా) నయ్యది సంయోగమే నవునా? నట్టియెడల బై స చ్చున్నను హల్లున్నను దానితోఁ గూడిన స్వత్వమును, గూడక విడిగా నున్న సంశ్లేషము నవునా? అనఁగా వచ్చు నొక డనునది స్వత్వ మగునా? వీ రిద్దానిని స్వత్వ మని వ్యవహరింపలేదు. అయిన నట్టియెడల స్వర కరకత్వమున ద్రుత మెట్లును బై యుచ్చితోఁ గూడియే యుండును గావున స్వత్వమును నిశ్చయించి నరికావు కానికి తోపసంశ్లేషములను నిషేధించుటయు విశేషమే యునదగును. రూపమునందు భేదము లేక యుచ్చారణమునందే యింకదేభేదము గల దనువారిపల్కుల ననుసరించి చూచిన 'వచ్చె నతఁ డని యున్నను లేదా 'వచ్చెన్ అతఁ డని యున్నను ద్రుతము పూర్వస్వరూపముగా నుచ్చరించిన నయ్యది

సంశ్లేష మనవలె. మీఁదియచ్చతోఁ గలుపకయే ద్రుతమును బరస్వరాంగముగా నుచ్చరించుట సంభవముగాఁ దోచుట లేదు.

మొత్తముమీఁద స్వరపరకత్వమున ద్రుతము పూర్వస్వరము నత్తుట యనుసంశ్లేషము ప్రస్తావనము సముచితముగా వారివివరణము ననుసరించియే కానరాదు. అచ్చటిసంశ్లేషమునకు ద్రుతద్విత్యముగా నప్పకవి చేసినయర్థము సముచితముగా నున్నది.

అప్పకవియీశ్రావణము బాలసరస్వతీయమును నొకవేళ నాధార మగు నేమో యనిపించు. ‘భజింశ అంబను, భజింతు న్నంబను అని లేదు. బాల్మీకీ అజ్ఞాన, వీరుల్ ఉత్తములు అని లేదు. లుక్సంశ్లేషాలు హల్లుల కెల్లా తెలుసుకొనేవి’ అని బాలసరస్వతి చెప్పట గానవచ్చు. (P. L. 1238 O. R. I, తిరుపతి) ముద్రిత ప్రతులందు ‘లుక్సంశ్లేషే నాచి’ యనుస్మాతమనొద్ద వివరణ మింకొకతీరు గాఁ గాన్పించును

వృత్తి న ‘లుక్సంశ్లేషే నాచి’ యనుస్మాతము సంశ్లేషమును మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుకొనుటగాఁ జెప్పటకు బాధకము గానేరదు.

రూపమునందు భేదము లేకున్నను మచ్చారణమునం దైన నీపద్యేదమె యైయు నట్టి గుద్దేశించియే వి.వి.కర్త ‘పద్యావసానే స్వత్వం నాప్నోతి సాధుతామ్, పద్యజేదావసానేషు శ్లిష్టతా’ యని చెప్పి ననుకొనను వీలు లేదు. అవసాన మగుటఁ బై నేపర్ణములు లేమి నచ్చటిద్రుతము పూర్వస్వరము నాశ్రయించియే యుచ్చరింపఁ బడక తప్పదు. ఇంకను ‘రాముఁ డంతట’ అని పద్యము పూర్తి చేసి ‘స్వచ్ఛ’ నని తరువాతిపద్య మారంభించి రూపమును వ్రాసినను నాద్రుతమును బూర్వస్వరాంగముగనే యుచ్చరింపవలె నని చెప్ప దమా? అట్లునుట కవకాశము లేకపోలే దని మాత్రము గుర్తింపఁ

వగు. స్వత్వనిషేధమువలనను నిట్లే ద్రుతమును బై వర్ణముతోఁగూర్చి వ్రాసినను బరస్వరాంగముగా నుచ్చరించుటకు మాత్రము వీలులే దని చెప్ప వల సగుచున్నది.

ద్రుతమును మీఁదివర్ణముతోఁ గూర్చుటయు సంధికార్యమే యగు ననియుఁ బద్యద్యాయాద్యంతవర్ణసంధి సంప్రదాయవిరుద్ధము గావునఁ బై స ట్లుండ దనియుఁ జెప్పచో సంతకు ముందు చెప్పకొన్న ట్లుగా నీకారికలు రెండును వ్యర్థములే యగును. పూర్వపద్యాంతిమ ద్రుతము నటనే యుంచినను బరస్వరాంగముగా నుచ్చరించుట కవకాశ మున్నదా? అది నిషేధింప నేల?

ఇంకను సంయోగాదిభూత మైనవర్ణము పూర్వస్వరమున కేని బరస్వరమున కే సంగముగా నుచ్చరింపవగు ననచో సందుఁ బరస్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడుటయే స్వత్వ మని నిర్ణయించుట యేల? పూర్వస్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడుట స్వత్వము గాక శ్లిష్టత యాట కందలివిశేష మేమి? రెంటిని స్వత్వము ననవగదా? ఎట్లు నీయది సంయోగమే కావున రెంటు శ్లిష్టతయే యనియు నేల చెప్పరాదు? అట్లుచెప్పిన నీకారిక లస్వయింపవని కారికలు సమస్వయింపఁబడుటకే నిరాధారముగా నై నను బైరీతి భేదమును గల్పింప వలయునా?

అస లుచ్చారణమునందలియీషద్భేదము సంగతము పయి పరుషములు సరళములగుటకు వడ్డ లవారి 'తాఁకుడు' సమస్వయమునకు దప్ప నిం కెందుకు నెచ్చటను జెల్లునది గాదని చెప్పవచ్చు. అది యైనను జిం. వి.వి.లు పరుషపరకత్వమున శ్లిష్టతను స్పష్టము చేయ మింజేసి కల్గిన దనిపించు (అట్ల యయినను సరళస్థిరపరకతలో సంశ్లేష మును విధించుటకంటెఁ బరుషపరకతలో ద్రుతముపరస్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడదని, ఇది స్వత్వ మనుకొన్న స్వత్వ మిది యని నిర్ణయించి స్వత్వము లే దని యేని చెప్పట విస్పష్టముగా నుండెడిది.

వజ్రులవారియభిప్రాయమే చింతకర్తకు నున్న నాతఁ డిట్లు చెప్పెడి వాఁడే యని యూహించుటయుఁ నచ్చ గాదు గదా. కాఁగా నీలక్షణములనమన్వయమునకై యిట్లర్థము చేయుటవలన నివియేకాక స్థలాంతరములందును జిం.వి.వి.లక్షణములు వ్యర్థము లగుట మాత్రము తప్ప కున్నది. అట సమర్థనమునకు మార్గాంతరము లేకయే వీరు 'వినాద్వితీయ' మనునది ప్రయోజనవంతము గా దని చెప్పకొనవలసి వచ్చినది.

స్వత్వసంశ్లేషములకు వీ గిట్టియర్థము నేయుట కెల్లయెడల 'సంయోగాదిర్వా' (280) అనునచరము నాధారముగాఁ జూపుచుండిరి, కాని దానికి వీనితో సంబంధము లేదనియే గుర్తింపఁదగును. సంయోగాదిభూతమైనవర్ణమున కటఁ జెప్పినయచ్చారణ మిటుఁ గుదురనేరదు. కిన్న, మిన్నడు ఇత్యాది సాయుక్తనలములం దెటును లేక యిట విశేషముగాఁ జెప్పఁ బని యేమి సంశ్లేషము? స్వత్వము నట్టిద యనఁ దగి యుండ దానిని చిం. ఏల ప్రస్తావించుటను. 'అటుకి చ సంశ్లేషః' అనుచో 'సరళే స్థిరే చ పరళః' అనుపూర్వమాత్రము ననుసరించి సరళస్థిరములు పరము లగుచుండఁగా లోపింపనిద్రుతము సంశ్లేషము నందును. 'చ'శబ్దముచే సరళస్థిరములు పర మగుచుండగాద్రుతము పర స్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడుట యనుస్వత్వము నందు నని చెప్పవలయు. ఇది సక్రమముగాఁ గుదురుపడకున్నది.

ఏది యే మైన శాస్త్రప్రయోజనము ననుసరించి చూడఁగా వజ్రులవారు చెప్పినస్వత్వసంశ్లేషమాలస్వరూపము చిం.వి.వి.లకు సరి పడున దని నిర్ణయింపరాకున్నది.

ఇట్టియెడల సహోబలునభిప్రాయమే కొంతవఱకు గ్రాహ్యమై యున్నది. ఆతఁడు ద్రుతము పొల్ల నకారమే యని భావించియుద్రుత

స్వత్వమును మాత్రము సువర్ణముగా నెంచినాఁడు కావున వాత్సా  
స్మదోః, వినా ద్వితీయ మృసులక్షణములు సార్థకములై యై నవి.

‘పద్యావసానే సర్వేషా’ మ్మనుచో వ్యాజమునను అనురీతి  
‘సు’రూపస్వత్వమునే యసాధు వన్నాఁడు. కానీ యిట్టిది ప్రామాదిక  
ముగాఁ జెప్పట కప్పకీపీయమునఁ గొంత యాధార మున్నది. దాని  
సనుసరించి ప్రామాదికముగా సహోబలుఁడే యనిర్ణయము చేయుటను  
గుర్తించుచో నీకారిక సార్థక మగు పెట్టు అన్న ప్రశ్న లేదు సూరి  
వివరణము సనుసరించియు సప్తకవివివరణము సనుసరించియు నియ్యది  
‘పద్యభేదావసానే’ యనుదానికే వివరణముగా నెంచఁదగినది.

‘పద్యభేదావసానే’ అనుచో ‘కరుణాంబుధికిన్’ అన్నది సంశ్లే  
షముగఁ జూపుట బట్టి యట ద్రుతము సుస్వరూపము నుదహరిండు  
టయే, సకారముగా నిల్పుటయే యుద్దిష్ట మని స్పష్టము.

కాఁగా సహోబలపతి ‘పరవర్ణేన సాకం సంశ్లేషశ్చ’ యని  
చెప్పియున్నప్పటికి నది స్పష్టతకే యనియు నాతనిస్థలాంతరలక్ష్య  
ప్రదర్శనవిధానము సనుసరించి ద్రుతము పొల్లునకారముగా నిల్పుట  
సంశ్లేష మనియు సు(ని)స్వరూపముతో నుండుట స్వత్వ మనియు  
స్థూలముగా నిర్ణయింపవచ్చును.

కానీ యాయహోబలుఁడు ‘అవికారగతే’ మున్నగుసూత్రము  
నొద్ద సీతన్ గొలిచెదన్ - అనురీతి సుదాహరించెను. అట ‘అవికార  
గతే’ అనుటచే ద్రుత మెట్టివికారమును బొందలేదు కావున స్వత్వ  
స్థితి యనియే తలంచినపు డట సీతఁడు సకారపుఁబొల్ల నే స్వత్వముగాఁ  
జెప్పిన ట్లునునది. ఇది యెట్లు? కానీ యితఁడు దీనిని స్వత్వముగా  
భావించినా? సీతన్ గొలిచెదన్ - రామున్ దఁచెదన్ అని యుదా

హరి చి అత్ర సకారస్య స్వత్వసంశ్లేషా వృథా వపి సంభవతి ఏవ యద్యపి వక్ష్యమాణోత్యాధర్వణమతే పరుషే పరతః శ్లిష్టత్వం నసంభవత్యేవ'-అని మొదలుగా వివరించె. సీతన్, గొలిచెదన్. అనునదే యాతఁడు స్వత్వ వని భావించియున్న యెడల స్వత్వము 'సవికారగతే' - యనుసూత్రము సాధించుచునే యున్నది గావునను దానిని దా నుదాహరించియే యున్నాఁడు గావునను స్వత్వముసిద్ధ మగుట స్పష్ట మయినదే గద. ఇంక విశేషముగాఁ జెప్పవలసినది సంశ్లేష మానుగుఱించియే. స్వత్వమును సాధించె గావున సంశ్లేషము పై తముగలదనవలె. స్వత్వ సంశ్లేషలుగూడఁ గల వనుటచేతఁ దాను జూపినది స్వత్వరూప మని యాతఁడు దలఁచు లేదేమో. స్వత్వమును వివరించుచో "వర్ణాంతర త్వేన సంవర్భ వేళాయాం పృథక్పరిగణనా తస్య ఫలమ్ ఆత ఏవ" - ఎన్నను సర్వ - (309) అని మొదలుగాఁ జూపెను. ద్రుతము సకారపుఁబొల్లు కాఁగా ద్రుతస్వత్వము 'ను' అనునాకారము గలదగుచున్నది. ఇది యవికృత మనుటకు వీలులేదు గదా. గావున 'అవికారగతే' - అను దానిచే నీస్వత్వము సాధింపఁబడలే దని యహోబలపతి యెఱచియుండ వచ్చును.

కాన స్వత్వసంశ్లేషలు రెండును బరుషపరకత్వమునఁ జింతా మణి చెప్పకుండఁగా వి. వి. సంశ్లేషమును జెప్పకన్నది. అనఁగా స్వత్వము వి. వి. చెప్పినట్లునునది. 'ఆద్యే తృతీయే చ కషాః' అని వి. వి. బిందుస్వత్వములనే యంగీకరించినది. (అహోబలకతికి సంశ్లేషము నిష్టమే. కాఁగా వికృతివివేక గ్రంథముసంతటి సహోలపబతియే వ్రాసియున్న నిట్టివై గ్రంథ మేర్పఱచవలసిని యవసరము లేదు. ఇట్టియాధారములచే బట్టి వికృతివివేకమున కహోబలుండే కర్తయునుట పొంపాటను స్పష్ట మగుచున్నది.) ఇంక మిగిలినది సంశ్లేషము అది యగుట యెట్లు? అనఁగా "తిథాపి శ్రుతికాతే స్వత్వసంశ్లేష యోః సరళస్థిరవర్ణ యోః పరతః శబ్దానుశాసనేన విహితత్వాత్,



పరుషేచ్ఛపి సరళస్థానిషు - విసర్థనుండినశ... విజయుంబోలితి...  
 ఇత్యాదావాచార్యాద్విప్రయోగే బిందుసంశ్లేషయో రుభయో రపి  
 శ్రుత్యగీకారే బాధకాభావా దస్మకవిప్రయోగాచ్చ తదపి తస్యేష్ట  
 మేవేతి ప్రతిభాతి - ( 40 ) యని పేర్కొనెను. కివి ప్రయోగము  
 లందు సీత స్థానిచెద ననురీతిసంశ్లేష మున్నమాట వాస్తవమే. కాని  
 యిది కారణముగా సంశ్లేష మగు తెట్లు ? సంశ్లేష మంగీకరించు  
 టకు విజయుం బోలితి, విజయ నోబ్బితి అని బిందుసంశ్లేషముచ్చా  
 రణమున వైరుధ్యము లేమిఁ జెప్పటయు యుక్తమే. కాని యిది  
 యొక హేళి వు గాదు. అట్లే యయిన విజయుం బోలితి ననుఖండ  
 బిందుఘటితరూపమునకు విజయబోలితి ననురీతి ద్రుతమునకు లోపము  
 చేసినరూపమునకును విరోధము గానరామింజేసి పరుషపరకత్వమున  
 ద్రుతమునకు లోపము నిష్టమే యనవలసినవచ్చు నేమో కదా. కావున  
 బిందువునకు సంశ్లేషమునకు సామ్యము చూపరాదు.

ఇం కొకటి సరళస్థిరపర్ణములు పర మగుచుండఁగాఁ జింతామ  
 ణియే స్వత్వసంశ్లేషములను విధించిన వనుట. ఇదియు బలమైనది  
 గాదు. పరుషపరకత్వమున నిష్ట మైనయెడల నటఁ గూడ వచ్చు  
 నట్లు సామాన్యముగాఁ జెప్పవలెను గాని సరళస్థిరపరకతయందే  
 చెప్ప నేల సరళపరకత్వమునఁ జెప్పినసంశ్లేష మాదేశసరళపరకత్వ  
 మున నగు నని తలంపరాదు. అట్లయిన సరళపరకత్వమున 'లుగ్వా'  
 యని లోపమును ద్రుతమునకుఁ జెప్పఁబడియున్నది. కావున నాదేశ  
 సరళపరకత్వమునను ద్రుతమునకు లోపము వచ్చిన విజయబోలితి  
 నని ఖండబిందురహితరూపము ముండవలసియుండును. అయ్యది  
 యనిష్టము కదా.

కాఁగా నహోబలుఁ డాదేశసరళపరకతయందు ద్రుతమునకు  
 సంశ్లేషసిద్ధికయి చూపిన యీ కారణములలో నేయొక్కటియు  
 బలీయమై శాస్త్రమున సాధించుట కనువుగా లే దనక తప్పదు

ఇంకను సహోబలపతి 'యవికారగతే' యను సూత్రమునకు లక్ష్యముగాఁ జూపిన 'సీతన్ గొలిచెద' - అనుదానికిని 'సీతన్ గొలిచెద' ననుదానికిని సుచ్ఛారణమునందు భేదము లేదు. దానిసాదృశ్యముచే సంశ్లేష మంగీకార్య మనఁదగును. పైఁగా నీతఁడు 'కరుణాంబుధికిన్' అనుచోట ద్రుతమును శ్లిష్టతకే యదాహరించియుండెను గదా. కావున 'సీతన్ గొలిచెద' ననుదానివలన నీతన్ గొలిచెద ననునది సయిత మహోబలపతిమతమున సంశ్లేషమే యనఁదగియున్నది. - మఱి యాతఁడు సంశ్లేషసాధనమునకై యేల శ్రమించెనో? అప్పకవి మార్గములో నీతను గొలిచెద రాముని దలఁచెద నని నునివర్ణములనే యిటఁ జూపియుండెనా? రెండులక్ష్యము లీఁగా నవి క్రమముగా ను, నివర్ణములస్థితి గల్గిన వపుట విశేషము - అప్పకవి ద్రుతస్వత్వము నునివర్ణములుగనే గదా చూపెను. కానీ నీతను, రాముని అనియె చూపినవిదప సంశ్లేషముతోపాటు స్వత్వమునుగూడ విశేషముగాఁ జేర్కొనుట కుదురదు. - ఇంక 'వర్ణాంతరత్వేన - మున్నగా 'అలుకె చ' సూత్రమునొద్ద చేసినవివరణము మొట్టమొదటఁబ్రసక్తమవుటచే నిటనే చెప్పవలసియుండు. ఈ కారణములచే నీతను గొలిచెద, రాముని దలఁచెద సనురీతిగా నుని స్వత్వముల సహోబలుఁ డిట నుదాహరించియుండఁ డన వీ లున్నది. - కాఁగా నీతన్ గొలిచెద నని 'అవికారగతే' - యనుసూత్రముచేతను నీతను గొలిచెద ననునది 'అద్యేత్యతీ యే చ' యను వి.వి. పచనముచేతను సిద్ధించునని యహోబలుని మతమా? అయిన నీతన్ గొలిచెద ననురూపము సిద్ధించుచునే యుండఁగా నీతన్ గొలిచెద ననుదానికై యత్న మేల? పరుష పరకత్వమున స్వత్వము వి.వి. అంగీకరించిన ట్లతఁడే చెప్పెను గదా.

అహోబలుఁ డీసందర్భమున నెచ్చటను నాదేశసరిశములకు ముందు ద్రుతమును 'ను, ని' అనుస్వరూపముతోఁ జూపలేదు. కాని యట్లుండ దని యతనిసిద్ధాంత మనలేము. ఏలన తాను నేనులయెడ

దానుచెప్పెనని గాని తాను చెప్పెననిగాని ప్రయోగములు లేవ  
 న్నాడు. 'అవికారగతే'యను దానిచే నేమి కావలె? తాన్ జెప్పె నని  
 కావలెనా? అయిన తాన్ జెప్పె ననురూపము సంస్కరించి తాన్నినె -  
 ననురీతిరూపములు వాఠించుటలోని యుక్తియేమి? వి.వి. సైతము  
 'వినా ద్వితీయ'మృని సంశ్లేషము లే దన్నది. తాన్ జదివె సాధువె.  
 తాన్నినె నసాధు వనుట యసమంజసము గావున తా ఘనుఁడు  
 తాను ఘనుఁ డనురీతిగా తాన్ జెప్పె ననియే యుండు నని యహో  
 బలకటి మతము నెన్నవలసి యుండును. అట్టియెడ తాన్ జదివెనను  
 రూపము సైతము నిషిద్ధము గావలెనన్న 'వినా ద్వితీయ' మృనుగాని  
 నాశ్రయింపవలసినదే. అసఁగా నది సంశ్లేష మనవలయు. సీతన్  
 గొలిచెద నన్నది యట్లే సంశ్లేషముగనుగదా. ఇట్లు సీతన్ గొలిచెద  
 నన్నది సంశ్లేషమే యైనది వి. పరుషపరకత్వమున సంశ్లేష మేల  
 చెప్పలేదు. 'అవికారగతే' యనుసూత్రము స్వత్వమును జెప్పి  
 చున్నదనుట యచితము గాని సంశ్లేషమును జెప్పచున్నదనుట  
 యొప్పునా? వికారము లేమి సంశ్లేషమే యైన సరళస్థిరపరకత్వ  
 మున 'అలుకి చ సంశ్లేషస్వాస్య' త్తా సూత్రమే వ్యర్థమగునే - 'అవి  
 కారగతే' యన్నది స్వత్వమునే విధించుచున్న దనుట యుక్తిము  
 గాన సీతన్ గొలిచెద నన్నది స్వత్వమండమా? 'వినా ద్వితీయ'  
 మృనుకారక సంశ్లేషమునా సూత్రమే నిషేధించుచున్నది గావున తాన్  
 జదివె ననురీతి స్వత్వమిచ్చుమె. తాన్నినె ననురీతి సంశ్లేష మసాధు  
 వననాసియుండు నయ్యది యసమంజస మిచ్చును. కాఁగా సీతన్ గొలి  
 చెద ననియే యహోబలుఁడు చూపియున్న నీవైరుధ్య మొకటి  
 తప్పనిసరిగ నేర్పడుచున్నది.

కాని ఎడలవారు కవిశిరోభూషణములో 'సీతను గొల్చెదన్  
 సీతన్గొల్చెదన్, రామున్ దలఁచెదన్ - ఇత్యాద్యుదాహరణ'వ్నని  
 యున్నట్లు (వ్యాసం. స. 284) పేర్కొనరి. తరువాతి ముద్రణములందు

దీరితిఁ గానరాదు. సీతను గొల్చెదన్, సీతన్గొల్చెదన్ అనునవి యహోబలుని స్వత్వసంశ్లేషనిరూపణమున కనుగుణముగా నున్నవి. (రామున్ దలఁచెద ననుచో రాముని దలఁచెద నని యుండఁదగుఁ గాని వజ్రులవా రది యున్నట్లు చూపలేదు.) స్వత్వసంశ్లేషము రెంటినిజూపి యవి రెండును బ్రాప్తియందు సనివివరణమునకుఁ బూనుకొనుట యవి రుద్ధము గానచ్చును. 'అవికారగతే' యనుసూత్ర మెట్టివికారమును జెప్పనది గామి కరుషవరకత్వమునఁ జింతింపఁ జేయును. స్వత్వసంశ్లేషములు రెండును జెప్పకుండఁగా వివిధ స్వత్వ మొక్కటే చెప్పఁగా సంశ్లేషమును సాధించుట యహోబలునభిప్రాయము. నిజమునకు 'స్వత్వ సంశ్లేషా వుభా వపి సంభవత ఏవ' యని చెప్పుచున్నవాఁడు గావున సీతను గొల్చెద సీతన్గొల్చెద ను రెంటిని జూపుట సక్రమము. రామున్ దలఁచెద - నని వజ్రులవారు చూపినదాని ననుసరించి (కరుణాంబుధికిన్ - అనుచోటువలెనె) ద్రుతముపొల్లుగనె నిల్చియుంట సంశ్లేష మను నభిప్రాయమునకు సూచక మైయున్నది.

మీఁది పాల్గుతోఁ గూడినను గూడకున్నను ద్రుతము పొల్లు నకారముగా నెల్పుట సంశ్లేష మనియు నయ్యది ను, ని అనునాకారముతోఁ బ్రత్యేకాక్షరముగఁ బరిగణింపఁబడు రూపమున నుంట స్వత్వ మనియు నహోబలుఁడు సంశ్లేషస్వత్వములను నిరూపించుట యచితమే. కాని యీ సందర్భమున ద్రుతమును బొల్లుగాఁ జూపుచు స్వత్వమును మాత్రము ను, ని అని చూపుట యితని మతమున నొకనిరోధమే యనక యిచ్చదు. ద్రుతము పొల్లు గాఁగా స్వత్వస్థితిలో స్వరము చేరు టెట్లు ? వజ్రులవా రందుకే ద్రుతము నటు నిటు జరుపుచుఁ బొల్లు నకారముతోనే స్వత్వమునుగూడ సాధించుకొనిరి.

ఇట లఘువ్యాకరణకర్త 'ఆ ద్రుతమునకు బిందుస్వత్వప్రకృతి భావంబులు విభావ నగు' (సంధి-17) నని సూత్రించి "స్వత్వంబనఁగా

నుకారేశ్వరంబులు. ప్రకృతిభావం బస ద్రుతరూపం" బని వివరించి తండ్రిని బోపించెను, తండ్రిన్ బోపించె నని యుదాహరించినది. ఇందు స్వత్వమును, బ్రకృతిభావమును వేరుగాఁ జెప్పట వింత. (అందుకే కాబోలు సూరి 'స్వత్వంబనఁగా ద్రుతమునకుఁ బ్రకృతి భావ మని స్పష్టము చేసెను.) అయ్యుఁ బ్రకృతిభావమును దండ్రిన్, అని యిచ్చుట యొప్పుచు వజ్రులనా రిది సంశ్లేషమనట యొప్పు దని గ్రహింప వీలు గల్గించు. ఏమైనను ల. వ్యా. స్వత్వప్రకృతిభావము లను వేరుగాఁ జెప్పట యంగీకారయోగ్యముగాఁ గానరాదు.

అప్పకివి ద్రుత మనంగ నకార మని సామూహ్యముగాఁ జెప్పిన వాడయ్యును మహిజాతను గొనివచ్చె మున్నగు సందర్భములందే కాక పెక్కెడల ద్రుతమును ను, ని వర్ణములుగా భావించుట యింతకు ముందు స్పష్టము. కావున నప్పకవిమతమున ద్రుతప్రకృతికమాల తుది మున్న ను (ని) వర్ణమే ద్రుతము. అదియే ద్రుతస్వత్వము. అప్ప కవి మతమున సంశ్లేష మేమి ? 'అలుకి చ సంశ్లేష స్సాస్య' త్ర ను సూత్రమును వివరించుచు నాతఁడు 'లలి సరశస్థిమాలడాపలినాంత పదంబు లూఁది పలికెడుచో సంధులు గాంచును ద్రుతవర్ణంబులు నాటిటి చెంతఁ దక్కఁ బొల్లు లయి హరీ' (5-145) అనెను. సంశ్లేష మనఁగా నాంతపదము నూఁదిపలుకుట. అప్పుడు ద్రుతము పొల్లుగును. కాఁగా సారాంశముగా ద్రుతమునందలిస్వరము లొపించుటయే సంశ్లేష మని తేలినది. (కరుణాంబుధికిన్ అనుచోఁ గూడ నాంతపద మూఁది పలుకఁబడుచున్నది. ద్రుతము పొల్లుగా నిల్చుటవలన ననఁగా ద్రుత ము పొల్లుగా నిల్చి తత్పూర్వవర్ణ మూఁది పలుకఁబడుటచే నీయది సంశ్లే షమే యగును పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్టతా యనుట యట్టిది యై యుండవచ్చు. ఊఁది పలుకుట చేతనే గదా యా తుదియక్షరము గురు వగుచున్నది.

మొత్తముమీద ద్రుతమునందలిస్వరము లోపించుట (యు  
 సయ్యది మీది హల్లుతోఁ గూడుటయు?) అప్పకవి మతము.  
 ఇదియే యుక్తము. ఇట్టిసందర్భముననే 'అలుకి చ సంశ్లేషః స్యా'  
 తను సంశ్లేషవిధానము సార్థకము కాంగలదు.

అహోబలఁ డిట్టియెడల ద్రుతమును బొల్లనకారముగాఁ  
 జూపినవాఁడు కావున వచ్చెన్ + గోవు లనునో లోపము లేకున్న  
 వచ్చెన్ గోవు లనియే యుండును. ఈపొల్లయిన హల్లు మీది  
 హల్లుతోఁ గలిపి వ్రాయుటయే సంశ్లేష మైన దానిని బ్రత్యేకముగాఁ  
 జెప్పవలయునా? నలడాదే రస్త రుతశ్చ యనుదానిచే స్వరలోప  
 మైన ఏన్ గు, చిల్ గు, నుడ్ గు అనియే వ్రాయవలెనా? ఏన్ చిల్క  
 నుడ్గు అని పై హల్లులతోఁ గలిపి వ్రాయుటకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ సంశ్లే  
 షము విధింపబడినదా? అట్లే యీ ద్రుతము బొల్లనకారము  
 మాత్రము మీదిహల్లుతోఁ గూడికొనుటలో విశేష మేమి? 'అవి  
 కారగతే' యను సూత్రముచే వింతువికారము పొందు ద్రుత ము  
 ట్లుండంగా నీతన్ గొలిచెద నని యవు. కినుక కిన్నవలె నీతన్గొలిచెద  
 నని వ్రాసికొనవచ్చునే అట్లే 'లుక్వా' యనుటచేతనే లోపము  
 రానవును వచ్చెన్గోవు (వచ్చెన్ గోవు) లనురీతి రూపసిద్ధి సహ  
 జముగనే యగుచుండగా నిది యేదో విశేష మయినట్లు సంశ్లేష  
 మనుపేర విధింప నేల? (వచ్చెన్గోవులు సంశ్లేషము. వచ్చెన్ గోవులు  
 స్వత్వము. పేర్లలో భేదమే గాని రూపమునఁ గాని యుచ్ఛారణ  
 ములోఁగాని కనరాదు. వినరాదు.) ఇంతకంటెను నహోబలవతి స్వత్వ  
 ముగాఁ జూపిన ఎన్నను అనురీతిగాఁ బొల్లనకార ముత్వముతోఁ  
 గూడికొనుట యనువిశేషము స్వత్వమునందే యింక నున్నది. వచ్చె  
 న్గోవు లనురీతివానినే స్వత్వముగాఁ జెప్పి యీనువర్ణ సిద్ధిని విశేష  
 ముగా ని కే దై నపేరుతోఁ జెప్పకొనుట యేని నొప్పును. కాఁగా

సహాబుని సహాయముతో 'జులకి చ' యని సంశ్లేషవిధానమున ననర మగుటయు స్వత్వమునే విధించుట యవసర మగుటయు నొక లోపముగా నుద్భవించును.

అప్పకవి యిటు స నాలోపము మిక్కిలి యుచితముగా వారిత మెవని. ఈ నివరణమునుబట్టి అప్పకవి ప్రధానముగా ద్రుతమునందలి స్వరము లోపించుటకు సంశ్లేషముగాఁ జెప్పి సహకరింపఁ గదా. వచ్చెచు+గోవు అనుచో ద్రుతము స్వరవిహిత ముండు యందుటచేఁ బ్రత్యేకాక్షరముగా నుండఁబడుచున్నది. ఇందఁచ్ఛారణమున శ్లిష్టత స్పష్టము కాన సంశ్లేష మున నెఱ్ఱయు నస్వరముగా నుండఁబడుచో తాక యయ ది విశేష మగుటచే విధింపకలసేన యవసర మున్నది.

ద్రుతము 'జు' స్వరూప మునచా పక్షమున నశ్లేష మశా స్త్రీయ మని నెఱ్ఱు లచా నందుచు కాని ద్రుతమును నుస్వరూపముగా నిర్ణయించునపుడే సంశ్లేషవిధాన మవసరమునై నివరణమువలన స్పష్టమే. పూర్వార్థము నెఱ్ఱియుండుసంశ్లేషమిను బరాత్పర సత్తియుండు స్వత్వమునకును మాత్రమున భేదము లేమియు సచ్ఛారణమున నీవ ద్భేదమే యుండుటయు నెఱ్ఱులకారే యోకచోటఁ బేర్కొనిరి. ఉచ్ఛారణమునందు నీవద్భేదముపై తము స్పష్టము గాదు. నుద్భవించురాని సూక్ష్మముగా నున్న ? దానికయి యట్టి వివక్షయో యవసరము. శబ్దశాస్త్రమున దానికెట్టి ప్రయోజనములేకు. ద్రుతము 'జు'స్వరూ పమునో మన్నపు ఉపసంధి ను గుటంజేసి యట్టిసంశ్లేష సిగ్ధియు విధాన మవసరమగుచున్నది. వజ్రులకారే విధానసామర్థ్యముచే స్వరలోపము నంగీకరింపవలయు ననినది. (285) అది యుక్తమే. స్వరలోపమునకే సంశ్లేషము విధింకఁబడినది. అప్పకవివచనములు సూరివృత్తధర్మాన నుండియుండవచ్చు సహాయము వింతగాదు. అట్టియెడల విదా ౬౦. నమ్మత

మనియుఁ జెప్పఁదగియున్నది. కాఁగా సంశ్లేషవిధానము ననుసరించియు ద్రుతమును బొల్లగా మాత్రము చూపుట యచితము గా దని చెప్పవచ్చును. వజ్రలవారి స్వత్వసంశ్లేషలకంఠే నివి ప్రయోజనవంతములు. వేర్వేరు వేర్లు పెట్టఁదగిన భేదము గలిగినవి తమమతమునందును భేదము గల దనుచు వారు 'సహజసరళపరకత్వమున ద్రుతమును బూర్వాచ్ఛ న త్తించి కల్పించెడియుచ్ఛారణముకన్నఁ బరహల్లుతో సంయోగింపఁజేసి పలికెడి (పై సత్తించుటకంటె నీసంయోగించుటలో భేదమేమో? రెండు నొకటే స్వత్వము లేదా సంశ్లేషము.) యుచ్ఛారణమే వద్యములం దింపుగ నుండును. (చిం. వి. ప. 210) అనిరి. 'శ్లిష్టత్వం చ క్వచి' త్తను వి. వి. వాక్యమును సమర్థించుటకు వీరిట్లు పరిగాని ఇట్లు పల్కక తప్పననుకొన్నావని ప్రాణము బుగ్గబట్టి వచ్చె-న్గోపులను రీతిగా నుచ్చరించుట సంభవము గాదు. అది యింపుగా నుండుట యింకను విశేషము. చిం. 'అలు కే చ సంశ్లేష' యని సంశ్లేషమును విధించినది. విధించిన సంశ్లేషముకంటె స్వత్వమే యింపెనయెడల నదియే ప్రయోగప్రసిద్ధమై యున్నయెడల నీసంశ్లేష విధానము నకుఁ బ్రయోజనమేమో తెలియదు. స్వత్వ మనుపదమును వి. వి కర్తయే గాని చిం. కర్తయన నుచ్చరింపనే లేదు.

కాన నీయప్యకవిమత మహోబలునిమతముకంటె నింకను ప్రయోజనవంత మును యున్నది. దీనివలన 'వినా ద్వితీయ' మిత్యాదులు సార్థకములగుటతోపాటు 'అలు కే చ సంశ్లేష' యని సంశ్లేషమును విధించుటనయితము ప్రయోజనవంతమవుచున్నది. తాను జెప్పినీతను గొలిచెన సమరీతిరూపములును 'అవికారగతే' యనుదానిచేతనే సిద్ధించుచున్నవి.

ఈయప్యకవిమతమునందు నొకవిబ్బంది యున్నది. అవికారగతే యను సూత్రము ద్రుతస్వత్వమునే సాధించుచున్న దనుట



యుక్తము. అది యప్పుకవి 'మహిజాతను గొనివచ్చె' ననురీతిగాఁ జూపినదాని ననుసరించి నుని అనియె యుండును. కాఁగాఁ 'బరుషాః ద్రుతప్రకృతికా' త్తని ద్రుతమునకు బిందువు రానియెడల నీతను గొల్పెదనను రీతిస్వత్వము మాత్రమే యవుటచే నీతన్దొల్పెద నను సంశ్లేషమునకు నవకాశము లేకుండఁబోవుచున్నది. సరళస్థిరపరకతలో మాత్రము సంశ్లేషము సంగీకరించి యీయాదేశసరళపరకత్వమున సంగీకరింకపోవుటలో యుక్తియేమి?

'అలుకి చ సంశ్లేషస్యా' త్తన మాత్రమిచ్చేతనే యీ దాదియు గ్రహింపఁదగు నేమో యనిపించుచున్నది. అలుకి చ అనుచో చశబ్దము చే సరళస్థిరపరకతయందు లోపము రానవుడు గూడ నను సర్థము సిద్ధింప నవకాశము లేకపోలేదు గదా. కాన 'అలుకి' యనుదానిచేతి సరళస్థిరపరకతయందు లోపము లేనవుడును చ శబ్దముచే బరుషపరక తలో బిందువు రానవుడును ద్రుతమునకు సంశ్లేష మువు నని వ్యాఖ్యానింప నవకాశము గలదు. ఇప్పుడును బొల్లగా నిల్చిన ద్రుతము పైని బరుషములు సరళము లగు నని చెప్పటకు నవకాశ మున్నదే గదా. 'అవికారగతేఽపి' అనుచో వికారశబ్దము బిందు సంశ్లేషములను రెంటిని గ్రహింపఁగలదు. కేవలము బిందువుగా మార నపు డనురీతిఁ జేర్కొనక 'వికార'మని సామూహ్యముగాఁ జెప్పటచే సంశ్లేషరూపమయినయింకొకవికారమును వదిల్ప మనఁదగు నేమో. అట్లుగాక అంతకుముందు ద్రుతమునకు బిందు వొక్కటిమాత్రమే చెప్పఁబడియున్నది గావున బిందువు రానప్పటికే నని స్పష్టముగానే చెప్పఁదగియున్నను 'అవికారగతేఽపి' యని చెప్పట ననుసరించియు బిందువొక్కటి గాక యితరమగువికారము గల దనియు నయ్యది సంశ్లేషరూపమనియు నిటనే గ్రహించుటకు నవకాశము లేకపోలేదు.

‘అలుకి చ’ యనుచోటిచశబ్దముచేతనే పరుషపరకత్వమున సంశ్లేషమును సిద్ధించు ననుటలో నొకయిబ్బంది తేక పోలేదు. బాల సరస్వతి మొదలుగా వ్యాఖ్యాతలు ద్రుతసూత్రమునందలిచశబ్దముచే స్వత్వమును సాధించిరి. అప్పకవి(లుగ్వా)చా శబ్దముచే సాధించి నట్లు తోచును. చశబ్దమున కట్టిప్రయోజనము గుర్తింపక యింకొకటి చెప్పచో సరళస్థిరపరకతయందు స్వత్వస్థితి యెట్లు ?

స్వత్వమును బ్రత్యేకముగాఁ జెప్ప నక్కర లేదునుట స్పష్టమే కాని స్వత్వమున కేవలకాశము కల్పింపవలయునని గదా. కానీ ‘పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సింశా స్య నద్దుతశ్చ బిన్దు స్యా’తనదిను ద్రుతమునకు బిందు వగుట చెప్పచున్నది. తరువాతీసూత్రము ‘అని కారగతేఽపి, యనుచున్నది. అయ్యది వికృతము గాకుండు తెట్లు? బిందు వగు నని చెప్పిబడినదే కాని వికల్ప మనలేదే. బిన్దుః చ స్యా త్సంకీర్తిగా చశబ్దముచే బిందువు రాకుంటును వ్యాఖ్యానింప నవసరము తేకపోలేదు. కాని బాలసరస్వత్యాదులతో వాటు నట్లు వాని నెట్లు వ్యాఖ్యానింపలేదు. ఇంకఁ బరుషమునకు సరళము లగుట ద్రుతమునకు బిందు వగుట యను రెండుకార్యములు విధింపబడు చున్నవి గావున సముచ్చయార్థముననే చశబ్ద ముఁ బ్రయుక్త మైన దనుట యుక్తముగానే యున్నది. కాఁగా బిందువును వికల్పముగా జెప్పట చశబ్దముచే నుద్దేశింపబడలే దనుట స్పష్టము అట్టియెడ బిందువు నిర్భముగా రావలసియే యుండఁగా అవికారగతే యను తెట్లు? అట్లునుటచేతనే ద్రుతము వికారము సంకీర్తనపుట గలదని యెంచవచ్చును. ఇట్లే సరళస్థిరపరకతయందు సయితము లుగ్వా యని లోపమును లోపాభావమున అలుకి చ - యని సంశ్లేషమును విధింపబడినవి. అట్టివికారములు తేకుంటయుఁ గల డనఁదగు. పరుష పరకత్వమున ద్రుతము వికృతము గా కున్నను బైపరుషములు సరళ ములే యగుటయనువిశేషాంశమునకయి యవికారగతేఽపి

యన్నది యారాభింపఁబడిన నదియు న్నిష్ఠమే సరళస్థిరపరకత్వమున నట్టివిశేషము లేమింజేసి యానందర్థమున నిట్టివిప్రసక్తము గా లేదనట యుక్తమే కదా. అనికారగతే యనుదానిచేతనే ద్రుతము తత్తద్వికారమాల సంఘిక స్వచ్ఛయోగముతో నుండుట గలదని చెప్ప నవకాశము గలదు గాన స్వత్వము నట్లు సాధింపవచ్చును.

వజ్రలవారి కింగీకారయోగ్యము గా లేదు గావునఁ బరుషపరక త్వమున సంశ్లేషము గా లేదు గాని తేనిచో నయ్యెడియవకాశము లేక పోలేదు. లుక్సంశ్లేషే నాచి యనుసూత్రము స్వరపరకత్వమున ద్రుతమునకు లోపసంశ్లేషములను నిషేధించుచున్నది. లోపసంశ్లేష ములు 'లుగ్యా' 'అలుకి చ' యన్నవిధానములచే సరళస్థిరపరకత యందే విధింపఁబడిన నన్న 'వాక్యాన్త' సూత్రమువసానమున లోప ము సూత్రము చెప్పచున్నది. అచ్చరికతయందు వీనికిఁ బ్రాప్తియే లేదు నిషేధ మేలే? ఇది వ్యర్థము సరళస్థిరేతిరపరకతయందును లోప సంశ్లేషములు ద్రుతమునఁగల ననునర్థమును జ్ఞాపకము చేయును. తిన్మానమున అచ్చరికతయందఁ గ్రాప్తియే 'లుక్సంశ్లేషే నాచి' యనునిషేధము చరితార్థ మగునని దీని కవ్యత్రఫల మే? సరళస్థిర పరకతలో లోపసంశ్లేషము వీడితిమము. తిన్మానము లుంఁగా స్వరపరు షావసానములు. ఇం దచ్చరికతలో నిషేధము లై నవి. కావునఁ బరుషా వసానములు గ్రహింపఁబడిన. అవసానములందు 'వాక్యాన్తగతపదా నాన్త' యని లోపము చెప్పఁబడియో యున్నది. కాన నట సంశ్లే షము గల దనవలెను. జ్ఞాపకేంద్రమున భారము సర్వత్ర చల్లియే తీరవల సినయవసరము లేదు గదా. (గుర్వివసానం బుగవద్యముతుదినిహస్వ పూర్వకమగుద్రుతమునకు సంశ్లేషము నిత్యమనియుఁ జెప్పవచ్చు.) ఇంకఁ బరుషపరకత్వమున లోపసంశ్లేషములు ప్రాప్తించు. పరుష పరక ద్రుతలోపమునుగూర్చి తరువాత స్పష్టమగును. ఇట సంశ్లేషము

సిద్ధించుట ప్రయోజనమే కాదు. 'జ్ఞాపక సిద్ధం న సర్వత్ర' యనుట (సరళస్థిరపరకతలోఁ బ్రత్యేకముగఁ జెప్పినచోట్లవలె) నీ పరుష పరకతయందు సంశ్లేషము సార్వత్రికముకాదు. దీనివలనఁ దాఁజెప్పె కేంద్రామర ఇత్యాదుల సంశ్లేషము లేదని గ్రహింపవచ్చును. 'వాత్మా స్మదో' యనునది సరళస్థిరపరకవిషయము కావున నాసంపర్కముననే యహోబలపతివ్యాఖ్య సనుసరించి సంశ్లేషము వారింకఁబడఁగా బరుష పరకత్వమునఁ దాఁజెప్పె సనురీతి రూపము లుండవలసివచ్చు సను బాధయు లేదు. 'వినా ద్వితీయ' మ్మను వి. వి. వచనము సంశ్లేష మును సామాన్యముగా వాఠించుటఁ దాఁజెప్పె సనురీతివానిని గూడ వాఠించుట యుచితముగా నున్నది. ఇట్లా దేశసరళపరకత్వమునఁ జింతామణియందు ద్రుతమునని సంశ్లేషమును' సాధించునవకాశము గలదు. కాని వి. వి. ఇటు సంశ్లేషమును బేర్కొనలేదు. ఇది యవ రోధ మగునా?

ఆయాద్రుతకార్యములకు నిమిత్తములను బేర్కొనుచు వి. వి. 'ఆద్యే తృతీయే చ కపాః తృతీయా స్పృశః కపేతరే ఆద్యే తృతీయే తుర్యే చ ప్రాప్నోనన్తి కపితత్వే' మ్మన్నది. దీనిని వివరించు చహో బలుఁడు 'కపాః కపటకపాః తృతీయాః గజడదబాశ్చ' చి. య స్వత్వ యో ర్నిః క్షుత్రతామ్ ప్రాప్నోనన్తి కపటతపేభ్యః ఇతరే ఐర్థా స్పర్శే బిందుసంశ్లేషలోపేషు నిమిత్తత్వే ప్రాప్నోనన్తీ త్యర్థః (కవి. 310) అని పేర్కొనెను. కారికయం ది. త్రరార్థమున 'ఆద్యతృతీయతుర్యములు పేర్కొనఁబడ నందలిత్వకీయశబ్దముచే స్వత్వము చెప్పన సీయుం డఁగా సహోబలుఁడు సంశ్లేషమును జెప్పెను. పివణమునుబట్టి చూడఁగా 'ద్రుతస్య హలి బిందు స్సాన్య చ్చిచ్ఛత్వం చ క్వచి త్వతా యనుదాని సనుసరించి ద్వితీయాశబ్దమే యిటు కారికయూ దుండవలె. కవిజనమండలమునందు సయితము 'తృతీయ' శబ్దమే యున్నది. కాని

తద్వ్యాఖ్యాత లక్షణముతో సంబంధము లేకుండగానే సంశ్లేషమును హల్పరకత్వమున సామాన్యముగా పరిచయము చేసింబట్టి యేపాఠముండవలయునో నిర్ణయింపరాదు. కానీ యాహోబలుపండితీయములం గొన్నింట ద్వితీయ పాఠములందు, సంశ్లేష ముచివరించుటయు, ద్వితీయశబ్దము లేనిచో నిశః కారికయును సంశ్లేషమే ప్రస్తావింపఁబడకపోవుటంబట్టియు 'బిన్దుస్యా చ్చిప్తత్వో చ్యుత్తీప్తత నుబేర్కొనుట వ్యర్థమవును గావునను నిట 'స్వీతియే' యనపాఠమే యుండఁదగు నని గ్రహించఁదగును.

కాఁగా బహుపరకత్వమున బిన్దుస్వత్వములే చెప్పఁబడి సంశ్లేష మంగీకరింపఁబడ కంట స్పష్టమే. కానీ పరుషేతర మగు సరళస్థిరములలో సరళములు రెండుచోట్ల గ్రహించఁబడుటచే బిన్దువువునరుక్తము కాఁగా స్వత్వమున కిచ్చి చివ్వి ఇంక మిగిలిస్థిమలు పర మవునవుడు స్వత్వ మేద ? ఈవి.వి.లక్షణమునుబట్టి పరుషపరకత్వమున సంశ్లేషము సమ్మతముగా దని నిర్ణయించి యది యొకయవరోధముగాఁగొన్ని స్థిరపరకత్వమున స్వత్వమును వి.వి.సమ్మతము గామి నటఁగూడ నొక యవరోధ మేర్పడుచున్నది. సరళస్థిరపరకత్వలో సామాన్యముగా స్వత్వసంశ్లేషములు చింతామణి విధించుటను ప్రస్తావించుటలోఁ బరుష పరకత్వమున సంశ్లేషము గలదనుచో నీయభిప్రాయమే లేకున్నదేమో. అనఁగా (సరళ) స్థిర పరకత్వమున జింతామణి స్వత్వ సంశ్లేషము రెండు విధించియుండ వి. వి.స్థిరపరకత్వలో స్వత్వము సంగీకరింపలేదు. అయినను స్థిరపరకత్వలో ద్రుతమునకు స్వత్వము లేదనరాదు. అట్లే పరుషపరకత్వమున సంశ్లేష మువుటలో వి. వి. చెప్పకుండుట యనునది యవరోధము గానేర దని యాహోబలునభిప్రాయమేమో యని యనుమానము.

కాఁగా నీవి. వి. వచనములో సరళపరకత్వమున బిన్దువువునరుక్త మవుటయు స్థిర పరకత్వమున స్వత్వ మనుక్త మగుటయు ననుసరించి కాఁబోయిన వజ్రువారు తృతీయేస్యః కపేతరే

యనుపాతమును జూపిరి - కీచినాన స్వత్వమును సాధించిరి. కానీ యీ పాతము సంగీకరించుట యెట్లు? అహోబలపతి కారికనుజూపి విడిచిన నేమో కాని వ్యాఖ్యానించయు నుండరాదు దదుద్దిష్ట మగు పాత మేదియో నిర్ణయింపబడినట్లున్నట్లే కదా. కాన 'తృతీయాః' గజడద లాః'. అను నాతనివివరణను నుబట్టి యుహోబలపతి చూపిన కారిక యందలిపాతము 'తృతీయాః' అనునట్లే కాని 'తృతీయే' యన్నది కాదనుట స్పష్టము ఈ పాతము నష్టమైనది కెక్కడనుండి లభించినదో? నిజమునకు నష్టమైనది చూపినపాతము ప్రయోజనవంతమే. కానీ యట్లని యదియే మూలక ర్తవించినట్లు చెప్పగలము? వి. వి. కారికలకు సహోబలుని ప్రసంగమే మూలక ప్రాయుండంగా నభిప్రాయముగా జూపుటకు గవిజనమండపకర్తకు సలెనే నష్టమైనదికిని బ్రత్యేకముగా నొక వి. వి. లభింపలేదు కదా. తప్పేన నొప్పైన సహోబలుండు చూపినపాతమునే ప్రయోగించుగు ననుట దోషము గాదు. ఇంకను 'తృతీయే' యని చెప్పిన నా వ్రుండెడి దని మాత్రము మనము చెప్పకొనవచ్చును. కీచినాననుండన వ్యాఖ్యాతపైతము తృతీయాః అనుపాతమునే చూపి యర్థము సహోబలపతివలెనే వ్రాసెను. కాని యాతండు తాత్పర్యము లక్షణమునకు సూరముగా నడపెను. పరుషవరకర్తమైన స్వశ్లేషమునకును స్థిరవరకర్తమైన స్వత్వమునకును నా వి. వి. వచనమున నాధారము లేదు (లేకటియహోబలపతి వ్యాఖ్యానించిన పాతమునే వివరించుటకు బట్టియ) వచ్చె స్థములా త్నుండు వచ్చెను రామాండు (వరిచుట) అని నీతివాదిగూడ సాధించి చూపుట విశేషమే. ఏది యేమైన నట్లువివరించి యదాహరించయు నుండుటబట్టి ఆదేశసరళపరకర్తమైన స్వశ్లేషమును స్థిర వరకర్త యందు స్వత్వమును గవిజనమండపకర్తకు నమ్మలేము లని గ్రహింప వచ్చును గాని తత్కర్త చూపిన పాతమునుబట్టి యవి వి. వి. నమ్మ తము లని నిర్ణయించుటకు మాత్రము వీలు లేదు. కాఁగా వి. వి.

చెప్పినన్నిప్పటికి నాదేశసరళపరకసంశ్లేష మనునది విరుద్ధ మనకుండుటయే యుక్తము. లేనిచో స్థిరపరకస్వత్వము సైతము విరుద్ధమే యనవలసియుండును గూడ.

ఏది యేమైనను బరుష (ఆదేశసరళ) పరకత్వమున సంశ్లేషము సంగీకరింపవలసియున్న దనుట మాత్ర మహోబలాదు లగులాక్షణికులకు సమ్మత మైనయంశము. ఆయావ్యాఖ్యలవలనఁ గాని మఱి యేదేని గారణముచేఁ గాని సరళస్థిరపరకతయిందలిసంశ్లేషమువలె నాదేశసరళపరకతయిందలిసంశ్లేషము మాత్రము సూటిగను స్పష్టముగను లేదేమో యనిపించుమాట వాస్తవము.

కర్త యెవనో స్పష్టము గానిఆంధ్రశబ్దచింతామణియను వావిళ్ల వారుముద్రించినసటీక్కాగ ధములో ‘ఇక్షవిభ్యః పరం స్వత్వం నిస్సృజస్యత్ర సురభివే’ (29 పుట) త్తనుకారిక యొకటి ప్రదర్శింపఁబడినది. ఇది ప్రయోజనవంతమగుసర్థము కలదియో యనఁదగియున్నది కాని యెచ్చటిదో దీనిచక్రతమాత్ర మస్పష్టము.

ఇంకను దద్వాన్యాసమున విశేషము గలదు. ‘పరుషా ద్రుతప్రకృతికా’ త్తనుచో బిందుశ్చ స్యాత్తని యన్వయములో ‘చ’శబ్దముచే నాతఁడు స్వత్వమును సాధించినాఁడు - కాఁగా బిందు వైన వచ్చెంగమలాక్షుఁడు. పై కారిక కనుగుణముగా స్వత్వ మయిన వచ్చెను గమలాక్షుఁడని యవు. వచ్చెన్ గమలాక్షుఁడనురీతిదాని నీతఁడవికారగతే’ యనుసూత్రముచేత సాధించెను. ఇట్టియెడల సరళస్థిరపరకతలో ద్రుతమునకు సంశ్లేషవిధానమునవసరము స్పష్టము గాదు. అహోబలుఁడు సైతము ద్రుతము నువర్ణముగా నుండుటయే స్వత్వమనియు నకారపుఁబొల్లుగా నుండుట వికృతియే యనియు భావించెనేమో యని ‘పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్టతా’ యనుదానిచే ననుమానింపవలసియున్నది.

సకారవుఁబొలై ద్రుత మని భావించువారు బిందులోపములను చెప్పటతో సంశ్లేషమును జెప్పనక్కరలేదు. వచ్చున్ గమలాత్ముఁ డన్నను వచ్చె న్గమలాత్ముఁ డన్నను నొక్కటియే గనుక. ఇంక నయ్యది 'ను-ని' అనునాకారముల నందుటయే విశేషము. పొల్లయిన పొల్లు మీఁదివర్ణముతోఁ గూర్చి వ్రాయుటలోను సంశ్లేష్టముగా నుచ్చరించుటలోను విశేషము లేమి దానిని విధించుటకంటె ఇతరులకుఁ బరమైనద్రుతము నివర్ణ మగును. ఇతరద్రుత నువర్ణ మగు ననురీతిగా నింతకు ముం దజ్ఞాతకర్తృకముగాఁ జూపఁబడిన కారికార్థముతో నాదానిని బ్రత్యేకముగా విధించికొనుటయే మేలు, అవసరము ననఁదగియున్న దని స్పష్టము.

ద్రుతము 'ను'(ని)వర్ణ మని భావించినపుడు రాముని దలఁచెద సీతను గొలిచెద నని యుండుట విశేషము గా దది సహజము, కావున దానిని స్వత్వ మనుటయుఁ బ్రత్యేకముగా విధి పవలసినయవసరము లేకుండుటయు స్పష్టము. ఇంక విశేషము ద్రుతమున స్వరము లోపించి పొల్లుగా మిగులుట. పొల్లయిన నది మీఁదివర్ణముతో నెట్లును గలి యును. కావున సంశ్లేషమే యపుడు విశేష మగును గాన దానిని విధిపవలయును. అందుకే సూరి స్వత్వము ను విధింపక దాని కవకాశ ముండునట్లుగా “బిందుసంశ్లేషము విభావ. నగు, “లోపసంశ్లేషము విభావ. నగు” ననురీతిగాఁ జెప్పట జరిగిన దని గుర్తింపఁదగును.

అదేవిధముగాఁ జింతామణియందు పైతము 'సంశ్లేషము' విధింపఁబడుట (స్వత్వము విధింపఁబడ కుండుటయు) ననుసరించి ద్రుతము పొల్లుసకారము గా దనియు ను (ని) అనురూపము గల దనియు నెఱుంగ నవకాశ మేర్పడుచున్నది. పొల్లుసకారమే యైన సంశ్లేషమును విధింపనే యక్కరలేదు. ఇంకను ఇతరులమీఁదిద్రుత మునకుఁ బైనిత్య మితరస్వరములపై ని ద్రుతమున కుత్వము ననురీతిగా



విశ్లేషము గలస్వత్వ మని పిలువబడుదానినే విధించుట సమంజసము. సకారపుఁబొల్లె ద్రుత మయినపుడు దానికే యాయయిద్రుతకార్యములు చేయుచుండఁగా స్వత్వము ను, ని అని యుండుననుటయే సముచితముగఁ గానరాదు. కాఁగాఁ దత్స్వరూపమును సాధించుచు దాని కింకొకపేరు వెట్టి విధించుటయు సంశ్లేష మని పిలువబడుదానినే స్వత్వము గా సంగ్రహించుకొనుటయుఁ బొల్లునకారపక్షమునఁ గుదురు. చింతామణియం దట్లు గాక విధానము బాలవ్యాకరణము నందు వలెనే (సంశ్లేషము విధింపఁబడి) యుండుటంజేసి బాలవ్యాకరణమునందువలెఁ జింతామణియందును ద్రుతము ను(ని)వర్ణ మె యనఁదగియున్నట్లు స్పష్టము.

ఇట్లు ద్రుతము స్వరసహిత మని భావించినపు డది మీఁది హల్లుతోఁ గూడుకొనుట లేదా యందలిస్వరము లోపించుట యనునది సంశ్లేషముగాఁ జెప్పట యెప్పును. ఈయప్పకవియభిప్రాయమునే చిన్నయసూరి సైతము సమ్మతించె ననుట విస్పష్టమే కద.

ఈ యభిప్రాయమే బాలసరస్వతికి సైతము గల దేమో యని యనుచూనింప నవకాశ మున్నది. ఆం. సా. ప. ప్రతి ననుసరించి 'సంశ్లేషము అనఁగా పైయక్షరముతో సంయోగము చెందుట యని చెప్పినయాతఁడు విడుతున్ దురిత'మని చూపెను. ఇటఁ బైయక్షరముతో సంయోగము వ్రాతయందుఁ జూపలేదు. ఇంక 'చకార ప్రయోగమువలన స్వభావమున నున్నను నుండు ననుట యని స్వత్వమును నిర్వచించి 'విడుతును దురితము' అని చూపియున్నాడు. దీనిం బట్టి ద్రుతము స్వభావముతో నుండుట 'ను'రూపమున నుండుట యనఁగా విడుతున్ దురిత మనుచో నువర్ణమునందలిస్వరము లోపించుటయే యని స్పష్టమగుచున్నది.

ఇంకను బాలసరస్వతి 'అవికారగతే' యనుమున్నగుసూత్రమును వివరించుచు 'ఆ సకారము బింద్వాదిరూపము గాకపోయినను

స్వభావమున నున్నను గాని (16 పుట) అని చెప్పి అంబను గొలిచెద శుభమును బడసెద (17 పుట)నని నుస్వరూపమునె ద్రుతస్వత్వముగాఁ జూపినాఁడు. అనగా నింతకు ముందు బిందువు పొందిన 'సకారము' పైతము నువర్ణనమే యనుకొనఁదగునా? లుగ్వేత్వాదిసూత్రములను వివరించునపుడు కొలుతున్ గదాధరు, కొలుతు గదాధరు'నని సకారపుబొల్లే చూపించి లోపించిన దన్నాఁడు. కానీ 'అలుకి చ' యనుసూత్రములోనిచశబ్దముచేత స్వభావముతో నుండుటను వివరించు నపుడు చుటల 'విడుతున్ దురితము విడుతును దురిత' మని చూపె. ఈవిడుతున్ దురిత మనునది సంశ్లేష మయినందుల కుదాహరించెనా? లేక స్వత్వము రాకముందటిసంధిని విడఁదీసి చూపినాఁడా? 'పై యక్ష రముతో సంయోగమును జెందుట' యని వివరించినయతఁడు తరువాతి సూత్రమునొద్ద 'కల్గె న్యెమ్యే' యనుదానినే సంశ్లిష్టరూపముగాఁ జూపియున్నాఁడు దానినిబట్టి చూచిన నీతఁ డిటు విడుతు న్దురిత మనియే చూపె నేమో? లేనిచోఁ గొలుతున్ గదాధరు అనునితఃపూర్వపు విభక్తస్థలమునకు నీవిడుతున్ దురిత మును సంశ్లిష్టస్థలమునకు భేద మేమి? ఇంక విడుతున్ దురితమునునదే సంశ్లేషమున కుదాహరింపఁబడిన దనకలయు నన్ని సంతకుఁ బూర్వపువిభక్తరూపము కొలుతును గదాధరు అనురీతిగా నుస్వరూపముతో నుండవలెను.

బాలసరస్వతియే 'వాత్మా'-మున్నగుసూత్రమునొద్ద "ఆత్మా స్మచ్ఛబ్దమలయెక్క సకారమునకు లోపము వికల్పమున వచ్చును. తా ఘనుఁడు తాను ఘనుఁడు (20 పుట) అని చూపెను. అహో బలునివలె బాలసరస్వతి (యప్పకవికాని) తానునేనులయం దుత్వలోప మునకై యత్నించినవాఁడు గాదు. దీనినిబట్టి సకారము (ద్రుతము) అను చున్నను నువర్ణమును గ్రహించుట బాలసరస్వతికి సమ్మతమే యనవలసియుండును. లేనిచో లోపము లేనపుడు తాను ఘనుఁ డని యుండు టెట్లు?

మొత్తముమీఁద ద్రుతము సకారము సువర్ణమా యన్నది నిశ్చయించి చెప్పట కిట్లు బ్రబల మైనయాధారము లభింప లేదు. కాని ద్రుతస్వత్వముమాత్రము ను(ని)స్వరూపమే యని భావించుట మాత్రము స్పష్టము. దీనినుండియే యప్పకస్యహోబలులమతము తేర్పడియున్నట్లు గ్రహింపవచ్చును. అప్పకవి కొలుతును గదాధరు అనురీతిస్థాముల సనుసరించి (సంశ్లేషమును) స్వరలోప మై ద్రుతము మీఁది వర్ణముతో గలియుటగాఁ జెప్పెను. తానునేనులయం దుత్వ లోపప్రసంగము చేయకదా వైకల్పికద్రుతలోపమునలన నే మనుదు సని యవుటను నిరూపించెను. బాలసరస్వతియు నింతే కదా.

ఇంక సహోబలపతి విడుతు స్థూత మనుపది సంశ్లిష్టరూపముగా నెన్ని కొలుతున్ గదాధరు సవరీతివిభాగమునే యెంచి ద్రుతము సకారపుఁబొల్లే యనియు ద్రుతస్వత్వము మాత్రము ను అనియుఁ జేర్కొనె. ద్రుతము పాలుసకారమే యని భావించుటచేతి దానునేను లలో సుత్వలోపమునకయి శబ్దమంచెను. లోపవికల్పతచేతనే (తా ఘనుఁడు) తాను ఘనుఁ డుండెననిరూపమును జూపఁగా సహోబలుఁడు తద్రూపసిద్ధికయి సంశ్లేషము లే దని నిశ్లేషముగాఁ జెప్పెను.

ఇట్లు రెండుభిప్రాయము తేర్పడినవి. ఇందు బాలసరస్వతి యభిప్రాయ మిదియని నిశ్చయించి చెప్పటకుఁ బ్రబల మైన యాధారము లేదు. రెండవవిధము లైన సమన్వయములకు సవకాశము గలదు.

ఇది యిట్లుండఁగా బాలసరస్వతీయతి మిందులకుఁ బూర్తిగా భిన్నముగా నింకొకచోటఁ గానవచ్చును. నావిల్లవాడు ముద్రించిన వజ్రలవారిపీఠికతోనున్న బాలసరస్వతీయకుండు లక్ష్యవివరణములు పెక్కు వజ్రలవారిపిద్ధాంతముల కనుగుణముగాఁ గన్పించుచున్నవి.

అవికారగతే యనుసూత్రమునొద్ద అంబు గొలిచెద, శుభమును బడసెద నని ఆం. సా. ప. ప్రతిలో నుండగా వావిళ్లముద్రణమున సంబన్ గొలిచెద, శుభమున్ బడసెన నని యున్నది. ఇయ్యది పాతాం తరముగ సయితము ఆం. సా. ప. చూచలేదు. అటుకి చ యను సూత్రమునొద్ద సంశ్లేష మనం బై యక్షరముతో సంయోగ మని ఆం. సా. ప. ప్రతిలో (17) నుండగా వావిళ్లముద్రణమున 'పూర్వ వర్ణముతో సంయోగ' (173) మని యున్నది. ఆం. సా. ప. ప్రతిలో నున్న స్వత్వప్రసక్తి యనలే లేదు. కాంచెన్ బావ, రక్షించెన్ మాధవుడని యుదాహృతము.

ఇందలివైరుధ్యము నిట్లు గుర్తింపవచ్చును. అవికారగతే యను మున్నగుసూత్రస్థలముల లక్ష్యములవలెనే యిటు గూడ ద్రుతము పూర్వస్వరమునే యాశ్రయించియున్నది. 'అవికారగతే' యను సూత్రము స్వత్వమునే చెప్పించున్న దనక తప్పదు. అదేశసరిశపర కత్వమునందలిస్వత్వమే (సహజ) సరిశస్థిరకతయందు సంశ్లేష మగుట యేమి? స్వత్వసంశ్లేషము విభిన్నమువా? ఇత నీపేర్లే? వజ్రలవారవికారగతే యను సూత్రమునొద్ద అంబు గొలిచెద, శుభము న్బడసెద నని చూపకుండుట కొంతనయము. చిం. వి. ప. లో వీరు 'అంబుగొలిచెద శుభమున్బడసెద' అని సకారవ్యంజనమే బాలసరిస్వతీయకములు మూడిట నుండగా అంబును గొలిచెన నని నవర్ణమొక్కప్రతి యందే యున్న దనిరి (203) ఇటు సకారవ్యంజన ముండుటయే కాదు. అది మీఁదిహల్లుతో సంయోగించి (వీరిమితము ననుసరించి) స్వత్వ రూపమున నున్నది. కానివావిళ్లప్రతిలో అంబన్ గొలిచెద నని యున్నది. ఇది యేప్రతియందున్నదో? ఇది వజ్రలవారు చెప్పిన దానింబట్టి సంశ్లేష మగును. (వావిళ్లప్రతికిఁ బరిష్కరలు వజ్రలవారే యొనర్చు తోచు. (బా.స. 23) ఇట్టి వైరుధ్య మేల కల్గినదో? అక్కడ నవికార మని చెప్పినదానినే యిక్కడ సంశ్లేష మనుపేర వికారముగాఁ

జెప్పె ననుట సక్రమముగా లేదు. చూపమున భేదమే లేనపుడు అలుకి చ యనుసూత్రము చెప్పకున్న నే మివ్వును? అంతకు ముందు 'లుగ్వా' యన్నాడు. కనుక నీ రెండురూపము లెట్లును సిద్ధించునే గద. కాఁగా నీ పాత్రము ననుసరించి యలుకి చ యనువిధానము వ్యర్థము గాక తప్పదు.

అలుకి చ యనుసూత్రమునందలిచశబ్దముచే స్వత్వమును వీరును దమవ్యాఖ్యానమునఁ జేర్కొనియే యున్నారు. కానీ పూర్వవర్ణము నాశ్రయించియుండుట యనుసంశ్లేషమువిధానమువలన నేర్పడిన దనుచున్న కాంచెన్ భావ యనుదానివంటిదే అబన్ గొలిచెద ననునది సైతము స్వత్వసంశ్లేషము లేకము అవుటచే 'చ' శబ్దముచేఁ బ్రత్యేకముగా సంశ్లేషముతోపాటు స్వత్వ మిం కొకటి సాధింపవలసినయవసరము లేకపోయినదేమో? ఇట్లు చ శబ్దము వ్యర్థమైనది. అసలు సూత్రము వ్యర్థమైనది గాన 'చ' శబ్దమునుగూర్చిన బాధ యనవసరము. పరుషపరకత్వమున ద్రుతము బిందువికారము నందకున్నను బై పరుషములు సరళములే కానాసినవిశేషమును జెప్పటకై 'యవికారగతే' యను సూత్రముప్రసక్తి తప్పదు. (ఇంను తద్ద్రుతం చ బిందుస్సస్య త్రివి బిందువు విధింపఁబడుట తదభావమున కవకాశము కల్పించినది కాదు. కావున 'అవికారగతే' యనుదానిచేత బిందువు రాకుండునవకాశమును దెల్పుటయు నవాంతరప్రయోజనముగా గుర్తింపఁదగును) అట్టియవసరము సరళస్థిపరకతయందు లేదు. 'లుగ్వా'యని లోపము వికల్పముగానే చెప్పఁబడినది గదా. కావున 'అలుకి చ' యనుదానిని జెప్పకున్నను విరోధము లేదు. తరువాతి సూత్రమునొద్దను వ్యాఖ్యప్రతియందు గలిగెన్ యెమ్మె యనునదే సంశ్లేషముగాఁ జూపఁబడినది.

అసలు పై యాక్షరముతో సంయోగ మనుదానికిని బూర్వ వర్ణముతో సంయోగ మనుదానికి బోలిక యెంతటిది? ఇంతటి భేదము

వకుఁ గారణ మేమి? స్వచ్ఛలవారిసంశ్లేషసిద్ధాంతమే యై యుండ వచ్చును. హల్లుసంఘ సంఘాగ మన్నఁ బై హల్లుతోవలెఁ బూర్వవర్ణముతోఁ గలుట పిశేషము

పై యక్షరముతోఁ గూడుట సంశ్లేష మని చెప్పచున్న ఆం. సా. ఖ. ప్రతియందు సయితము విడుతున్ దురిత మనియే చూపఁ బడియున్నది. వివరణము ననుసరించి విడుతు న్దురిత మనియే యుండవలె. ఏది యే మైనను చ శబ్దముచే నచ్చటను అవికారగతే యను సూత్రమునొద్దను 'విడుతును దురితము శుభమును బడసెద' సనురీతిగా ద్రుతమును సుస్వరూపముతోఁ జూపియుండెను గావున సంశ్లేషశబ్దముచే విడుతున్ దురిత మని సాధించబడినను లేదా విడుతు న్దురిత మనియే సాధించబడినను నయ్యది పిశేషమే యవును గావున విధింపఁ దగినదే. ఆం. సా. ఖ. ప్రతి సనుసరించి ద్రుతమును సువర్ణముగాఁ దలఁచుట కవకాశము గల దనట స్పష్టము.

అయిన వావిళ్ల కలియండును వాత్మాస్మత్సూత్రమునొద్ద 'ఆత్మ(న్) శబ్దాస్మచ్ఛబ్దములయొక్క ఆకారమునకు లోపము వికల్పముగా వచ్చును. తా ఘనుఁడు, తాను ఘనుఁడు' (179) అనియే యుండుట గమనార్హము నకారమునకు లోప మని చెప్పి తా ఘనుఁడు తాను ఘనుఁ డని యుదాహరించుటచే నట లోపించిన 'నకారము' తాను లోనినువర్ణమే యనట స్పష్టము. ఇట సత్వలోప ప్రసంగము మొ॥ లేవు. పైఁగా సహోబలుఁ డట ద్రుతము నకారపుఁ బొల్లే యైనను ద్రుతస్వత్వమునకాత్రము సువర్ణ మని భావించియున్న వాఁ డగుటంజేసి సంశ్లేషమును వారించుకొని స్వత్వమును సాధించుటంజేసి తాను ఘనుఁ డని యైనది ఇట సట్టిప్రసంగము లేదు. కావున ద్రుతము లోపించిన తాఘనుఁ డనియు లోపింపకున్న దాను ఘనుఁ డనియు నయిన దనవలె. ససఁగా లోపించినది సువర్ణమే కదా. ఇంక 'వాత్మాస్మద్దోష్ఠతస్య' యని సూత్రమునం దున్న ద్రుతశబ్దముచే

గ్రహింపఁబడునది సైతము సువర్ణమే యైనది. ఇట్లు సువర్ణము ద్రుతమని యిటు సంగీకరించుట తప్పలేదు.

ఇంకను ద్రుతస్వత్వమును సువర్ణముగా సంగీకరించునపుడే వాత్మాన్మద్విధానము చరితార్థము కాఁగలదు. లేనిచో సంశ్లేషమును వారించుకొనుట యచుపునర్విధానమువలని ప్రయోజనము ప్రయోజనహీనమే యగును. అపుడు వజ్రలవారివలె వినాద్వితీయ మృనుకారిక వలెనే వాత్మాన్మదోః అనువిధానముసైతము వ్యర్థమే యనవలసి యుండును. సన్నయాధర్వణసమ్మతము లనుచుఁ జెప్పుచున్నయభిప్రాయములవలననే సన్నయాధర్వణులిర్వ్యురవచనములును వ్యర్థములు చేయుట విశేషము.

ఏమైనను నీ సూత్రసందర్భము ననుగరించి బా. స. తానునేను లలో సువర్ణమునే ద్రుతముగాఁ జెప్పి ననక తప్పదు గదా. దీని ననుసరించియే యవికారగతే యనుసూత్రమునొద్ద అంబను గొలిచెద ననుకీర్తిగనే స్వత్వము నుదాహరించియుండు ననుట దోషఁగు గానేరదు. (అహోబలపతి ద్రుతస్వత్వమును సువర్ణముగా భావించుటను బట్టియు బా. స. మత మిట్లుఁగూర్చుట దోషఁగు గాఁదనవచ్చు. కాఁగా విడుతున్ దురితమ లేదా విడుతు ద్దురిత మన్నది సంశ్లేష మగును.

సంశ్లేషం బనఁగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుట యని చెప్పిన సూరి తత్సందర్భమునఁ బూచె న్నలువలు;వచ్చె న్నోవు లనుకీర్తిగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూర్చియే చూపెను. కాని పదాద్యంబులు ఋణ వర్ణంబులు రలతుల్యంబు లనుసూత్రమునొద్ద రేఫతుల్యతచే నాఋకార పరకతయందు ద్రుతమునకు వచ్చినసంశ్లేషమును వచ్చెన్ ఋషి యనియే చూపెను. ఇట మీఁద హల్లు లేదనరాదు. ఋకారము రేఫతుల్య మవుటంజేసియే గదా ద్రుతమునకు సంశ్లేష మయినది.

కావున రేఫతుల్య మగునాఋకారముతో ద్రుతి మేల గూడుకొన లేదు. అయిన నది సంశ్లేషము కా దన నగునా ?

అట్లే యిటఁ బై యక్షరముతోఁ గూడికొనుట యని చెప్పినను 'విడుతున్' దురత మనునది సంశ్లేషము కా దన వీలులే దనుట పొసంగునే కద. ద్రుతము నువర్ణమే యనియు నందలి స్వరము లోపించుటచేఁ బ్రత్యేకోచ్ఛారణము గల్గియుండక మీఁదిహల్లుతో సంయుక్తముగా నుచ్చరింపబడునది సంశ్లేష మనియు స్పష్టము. లవిత్రిము పుత్రుఁడు ఇత్యాదులందలి సంయుక్తాక్షరములవంటియుచ్ఛారణమే యిటఁగలదు. ఇందు హల్లులు సంయుక్తము లై యుచ్చరింపబడుచుండ దానియూనిక ద్రుతిము పూర్వస్వరమున నిల్చి యది గురు వవుట సంభవించుచున్నది. ఇట నుచ్ఛారణము న భేదము లేదు. లేఖనము నందుమాత్రము పుత్రుఁ డచుచో పుత్ర యి డనురీతిగా సంశ్లేష్టములై యున్నహల్లులను వేరుచేసి వ్రాయుట జరుగదు. కాని వచ్చె న్గోవు లిత్యాదిస్థలములందుమాత్రము వచ్చెన్ గోవు లనురీతిగాఁ గావచిత్కముగాఁ బాదాంతాదిస్థితులయందు వ్రాయుట గానిపించుచున్నది. కాని యుచ్ఛారణమునందు భేదము లేమి గుర్తించవచ్చును. పొల్లనకారమును మీఁదిహల్లు నెటనే నీషద్వ్యవధానముతో నుచ్చరించుట స్ఫురించినను స్వత్వసంశ్లేషములకుఁ గేవల మట్టియుపేక్ష్య మైనభేదమును జూపుట యసవసరమా. అవికారగతే యని వికారము లేమిని జెప్పిన చిం. 'అలుకి చ సంశ్లేష' యని సంశ్లేష మనున దొక ప్రత్యేక వికారముగా విశేషకార్యముగా విధించుట ననుసరించియు వజ్రులవారి స్వత్వసంశ్లేషలస్వరూపము సరిగా ననియు స్పష్ట మగుచుండఁగా నట్టి యభిప్రాయము బాలసరస్వతికిఁ గల దనుటయందును ససర్థములు సృజించుట సరిగాదు.

కాఁగా ఆం. సా. ప. ననుసరించియే బా. స. అభిప్రాయమును గుర్తించుట యుక్త మని తెలియనవును. అట్లుగా దన్నఁ బరిష్కర్తల



సిద్ధాంతముల కనుగుణముగా మూలగ్రంథమే మార్పులు పొందుచున్నచో మూలగ్రంథకర్తయభిప్రాయ మెదియో నిర్ణయించుట యింకను గష్టతర మైపోవును.

అయిన నంబను గొలిచెద ననురీతి ఆం. సా. ప. ప్రతియుం దుంటయుఁ దత్పరిష్కర్తయభిప్రాయమున కనుగుణ మనియు నయ్యది ప్రమాణీకరించుట యెట్లనియు సందేహము గలుగక తప్పదు.

వివాదము గల్గునిట్టిస్థలములయందు రెండుపక్షములకుఁ దగు నట్లు ద్వివిధము లై సమాకములుఁ గన్పించుచో దేనినిగాని ప్రమాణీకరింపకుండుటయు నొకమార్గమే. అయినను బైని బేర్కొన్నప్రత్యేక కారణముల ననుసరించియు ఎట్లనివారిపరిష్కరణమునందలిపాఠము వలన నేర్పడినయిబ్బందుల ననుసరించియు వావిల్ల పాఠమును కై కొనిక ఆం. సా. ప. పాఠములను గ్రహించుట దొనఁగు గానేరదు. ఇతర స్థలములందలిగ్రంథకర్తయభిప్రాయముల ననుసరించి వివాదస్థలమున నిర్ణయించుట యచితమే యగును. మొత్తముమీఁద బాఠసరస్వత్వపు కవ్యహోబలులు ద్రుతస్వత్వమును ను(ని) వర్ణముగనే యెంచుట స్పష్టము. 'వాక్యాంతగతపదానాశ్చ' యనుసూత్రము ద్రుతము లోపించుట వికల్ప మనఁగా లోపాభావపక్షమున స్వత్వముతో ను(ని) స్వరూపముతో నుండు నని యహోబలుఁ డెంచెను. కావున నట్లే 'యవికారగతే' యనుసూత్రమున సైతము బిందువికారము లేక స్వత్వముతో ను(ని) స్వరూపముతో నుండు నని యెంచె ననుటకు నవకాశము గలదు. పయి నుత్పేత్వములచేరికనుగూర్చి విచారింప లేదనునదే విచార్యాంశము. చిం. స్వత్వశబ్దము నుచ్చరింపలేదు. దానిని బేర్కొన్న వి. వి. కూడ నీయిత్పేత్వములచేరికను గూర్చి చెప్పలేదే. అయ్యది ప్రత్యేకముగాఁ జెప్ప నక్కర లేని విస్పష్ట మగుసంశయమా?

తెలుగు వ్యాకరణకర్త ద్రుత మనఁగా సకార (3) మని చెప్పి వారీన్ + కొలుతు (63) నని సకారపుఁబొల్లునే చూపె లక్ష్య స్థాములందుఁ గూడ. పిదప గ్రుతమునకు స్వత్వము గాని బిదువు గాని వచ్చు (63)నని సూక్రించి వారీన్ + కొలుతు, హరిని గొలుతును, హరిం గొలుతును అని స్వత్వబిదువులకుఁ గ్రమముగా నుదాహరణ ములు చూపియున్నాఁడు. దీనిఁబట్టి యీతఁడును ద్రుతము సకారపుఁ బొల్లయే గాని స్వత్వముమాత్రము ను(ని) స్వరూప మని చెప్పినట్లయిన డహోబలునివలె. కాని యిది సవాజ మైనసమన్వయముగాఁ గానరాదు. కొలుతును అనుచోట తె. వ్యా. నువర్ణమునే చూపినది గదా. ఒకవేళ గొలుతును హరిని అనురీతిస్థలములను జూపవలయునన్న (హరిన్ + కొలుతును, అనునదే) కొలుతున్ + హరిని అని యుండవలెనా? (అరిన్ + గెలిచె. తె. వ్యా. 5, ఇందలియసవాజత్వమును గమనించినయే సూరి పూచెను + కలువ అనురీతిగాఁ జూపె ననవచ్చును. (సూరి స్వరపరకతలోఁ బొల్లుగాఁ జూపుట ప్రత్యేకాంశము)

అహోబలపతివచనములయొడ నై నను సీతన్తోల్పెద నని దానిని సీతను + కొల్పెద నని విభాగింపవలెనా? లేక సీతన్ + కొల్పెదన్ అని విభాగింపవలెనా? 'నిరమో మహతాం లుక్చ స్యా' త్రనుసూతము నొద్ద రామునిన్ అనుచూపుటనుబట్టి యట ద్వితీయావిభక్తిపై ద్రుతము చేర్చుట యహోబలున కిష్టమై యని చెప్పవచ్చును. సీతను అనుచో నువర్ణకస్థలములం గానర్ణకము ప్రాయికముగా లోపించు నని భావించినవాఁ డగుటచే రామునిన్ అనుచో సంతమునందలి ద్రుత మెట్టిదో 'సీతను' అనుచోటి ద్రుతము నట్టిద యనవలె. వజ్రలవారు పేర్కొన్నట్లుగా నయ్యది 'యన్యే ద్రుతప్రకృతయ' యనుసూత్రముచే నయ్యెడునదే యైన ద్రుతము సకారపుఁబొల్లని భావించువీరి పక్షమున సకారపుఁబొల్లే రావలెను. (కానీ యహోబలుఁ డక్కడ

నువర్ణమునే చూపెను.) కావున సీతన్ + కొలిచెన ననియే విభాగింప  
వలె ననవచ్చును. హరిం జూచెను, హరిని జూచెను అనురీతిస్థలము  
లందు నివర్ణకమా, నివర్ణకము లోపింపఁగా మిగిలి నద్రుతమా? చూతును  
(దీనిని) అనురీతిస్థలములందు నువర్ణమే చింతామణి విధించినది. అహో  
బలుఁ డద్దానిపై (రామునిచో అనుచోవలె) నింకొకద్రుతమును జేసి  
చూపలేదు గాన నదియే ద్రుత మనవలెనా? లేక పొల్లనకారమే  
ద్రుతము గావున స్వరలోపము చేసి చూతున్ + దీనిని అని యుంచి  
ద్రుతకార్యములు చేయవలయునా? కొలిచితిన్ + కమలాక్షుని అను  
రీతిగా నుత్సేత్వములు లోపింపఁజేసి ద్రుతకార్యములు చేయుచు  
నాపిదప స్వత్వమునకై యుత్సేత్వములు చేర్పవలెనా? ముందు  
లోపింపఁజేయుటయుఁ బిదపఁ జేర్చుటయు నిది యెల్లఁ బ్రక్రియా  
గౌరవమే కాని ప్రయోజన మున్నదా? ఇంకను లోపింపఁజేయుట  
కెట్లే నవకాశము దొరుకవచ్చును గాని స్వత్వసందర్భమున నుత్సేత్వ  
ములను జేర్చుటకు నవకాశ మేది?

వజ్రలవారు చూతును, కొలిచితిని, అనుచో మొదట నున్నవి  
నునివర్ణములే గావున స్వత్వస్థితియు దదియే నిల్చు ననవలయును. అట్టి  
యెడల సీతను గొలిచెదను సీతను గజరాజగమన ననుచోటినువర్ణ  
మెచ్చుట? అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుతప్రకృతులచివర  
నున్నది 'ను'వర్ణమే యవునా? అందులకే 'వనమును' ఇత్యాదిగా  
నువర్ణమునే యహోబలుఁ డట నుదాహరించెనా! అచ్చోట ద్రుత  
'మన్యే' యను సూత్రముచే నైనను లేక యెట్లయినను సహజముగా  
నుండునది ను(ని)వర్ణమే యనవలయు నన్న నదియే ద్రుత మని దానికే  
ద్రుతకార్యములు చేయవలెనే. స్వరలోప మేల? ద్రుతము నకారపుఁ  
బొల్లు, దానిస్వత్వరూప మగు'ను'(ని)వర్ణము మాత్రము ద్రుతము గా  
దనవచ్చునా? ఈ పక్షమున నుత్సేత్వములు చేరుట నిరాధారము.  
కాఁగా వజ్రలవారి స్వత్వనిరూపణము నిష్ప్రయోజనము గూడ నవు

చున్నది. వారు చిం. వి. ప. లో 'ప్రాతిశాఖ్యసూత్రమునుబట్టి పొల్లు హల్లునకుఁ గలద్వివిధస్థితులలో ద్రుతము పూర్వార్థము నతియుండెడి స్థితి పై కీతిని సంశ్లేష మనిపించుకొన్నపు డింక రెండవ దగు పర హల్లుతో సంయోగించి పరస్వరాంగముగుచు నుండెడిస్థితియే గదా పయి యధర్వణకారికలోని 'స్వతా' అనుదానిచే గ్రహింపవలసి యుండును (210) అని పేర్కొనిరి. దీనింబట్టి పరస్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడునపుడు ద్రుతము పరహల్లుతో సంయోగించి యుండు నని వారియభిప్రాయము స్పష్టము. నచ్చెన్ వాఁడు సంశ్లేష మనియ వచ్చె న్వాఁడు స్వత్వ మనియు వ్యా. సం. స. లోఁ జూపుటలో నిదేయభిప్రాయము గల దని తెలియవచ్చును. ఇతి వచ్చెన్ గొడు కని చూపినచోటు వారివివరణము ననుసరించి సంశ్లేషమునకే లక్ష్య మవును గాని స్వత్వమునకుఁ గాదే.

ఒకటి సంశ్లేష మవుచుండఁగా నిం కొకటి స్వత్వ మనక తప్ప దనియే పరస్వరాంగముగాఁ బల్కుటను వీరు స్వత్వముగాఁ జెప్పి ని స్పష్టము. స్వత్వ సంశ్లేషములు నిట సమస్వయించుటయే వారి కధాన లక్ష్యము కాని యా శబ్దములయర్థము ననుసరించితత్సరూపమును వివరించుట గా దని స్పష్ట మగుచున్నది. అట్టియవసరమును లేక పోవచ్చును. కాని స్వత్వసంశ్లేషము లేకము లయి ప్రత్యేకవిధానము ప్రయోజనహీనమగుచున్నది.

పై చిం. వి. ప. ప్రకార ననుసరించి 'వచ్చె న్గొడు' కనుకీతిగాఁ బరహల్లుతో సంయోగించియుండుటను స్వత్వ మని యంగీకరింపము గాక. ఇపు డిది సంయుక్తాక్షరమ యైనది. ఇందలియాదిహల్లు పూర్వ స్వరాంగముగఁ గాని లేదా పరస్వరాంగముగాఁ గాని యుచ్చరింపఁబడ వచ్చు. సంయుక్తమాము లై నహల్లులలో మొదటిదాని కట్టియచ్చారణము ద్రుతమునకే విశేషము గాదు గదా. తదనుగుణముగాఁ

జూచినఁ బూర్వస్వరాంగముగా నుచ్చరించినను లేదా పరాస్వరాంగముగా నుచ్చరించినను నయ్యది స్వత్వమే యనఁదగియుండును గాని సంశ్లేష మన వీలు లే కుండుటేకాక యిట్టియుచ్చారణమును ద్రుతమునకు విధించుట యనవసర మనఁదగియున్నది.

కాఁగా నీవజ్జలవారుచూపినదాని ననుసరించినభేదముతో నివి రెండును నై న సంశ్లేషములే కాని లేదా స్వత్వములే కాని కావలయును గాని యొక్కటి సంశ్లేషమును వేతొకటి స్వత్వము నవుటలో యుక్తి లే దనియే చెప్పఁదగు.

వచ్చెన్ వాఁడు, వచ్చె న్వాఁడనురీతి భేదకల్పనము నయితము సాధారము గా దనక తప్పదు. ద్రుతమును మీఁదిహల్లుతోఁ గలిపి వ్రాసినను లేదా వేఱుగా వ్రాసినను దానికి మీఁదిహల్లుతో సంయోగమును ముందుగా సంగీకరింపవలసినదే గదా. సంయోగాదివర్ణమే గదా పూర్వస్వరాంగముగనో పరస్వరాంగముగనో యుచ్చరింపఁబడు నది. వచ్చెన్ వాఁడనురీతి వ్రాసినను నయ్యది సంయోగము కాదా? పూర్వవర్ణము గురువు కాదా? వ్రాతలో ననలభేదము చూపనే? వచ్చె న్నొడు కనుచో సకారగకారములసంయుక్తాక్షరములోనే మొదటిహల్లుగుసకారమును బూర్వస్వరాంగముగ నై సఁబర్వరాంగముగ నై నఁ బల్కపచ్చు నన్న విరోధ మున్నదా? వజ్జలవారు చూపినయాద్రమాణవచనమునం దిట్టివ్రాతలోనిభేదము చెప్పఁబడినదా? (అందుకే వీరు విదప రూపమున భేదము లే దని యుండురు.) దీనింబట్టియు నివి రెండు నొక్కటే యనియు స్వత్వము లేదా సంశ్లేషమును గావలసియుండు సనియఁ దెల్లదు.

వ్రాతయందువలెనె యుచ్చారణమునంపలిభేదమునబట్టియు నివి విభిన్నము లని చెప్పట కాధారము లేదు. సంయోగాదివర్ణము

పరస్వరాంగముగా సుచ్చరింపబడుటయే సహజ మనియు నయ్యది పూర్వస్వరాంగముగ సైత ముండవచ్చు ననియు నయ్యది విశేష మనియుఁ జెప్పినప్పుడు సంశ్లేషమును బ్రత్యేకముగా విధించుటయు సముచితముగా సరిపడఁగలదు. కాని వీరు చూపినయోగప్రమాణ వాఙ్మయములం దీ భేదవర్ణనమున కాధార మేమియుఁ జూపలేదు వీరు. అసలుందువలననే యొకటి సంశ్లేషము గాన నిం కొకటి స్వత్వము గాక తప్ప దని చెప్పకొనవలసివచ్చిన దనుట స్పష్టము. కాఁగాఁ 'బరహల్లుతో సంయోగించి పరస్వరాంగ మగుట లక్షణముగాఁ గల స్వత్వావస్థ' (వ్యా. సం. స. 211) వజ్రలవారికల్పనమే కాని నన్నయాధర్వణోద్దిష్టము కా దని నిర్ణయింపవచ్చును. (ఇంకను జింతామణియందైన స్వత్వము సుచ్చరింపకపోవుటంజేసి వయఁ జెప్పినరెండువిధములై నస్థితులు సంశ్లేషములే యనియు స్వత్వ మనునది వేటయొకటి లేదనియుఁ జెప్ప వీలు గలదు.

కాని యేకపదమునందుమాత్రము (స్వరలోపాంతరము) పొల్లు హల్లును వేరుగా వ్రాయుట కానరాదు గాని పదాంతమున నిట్టిస్థితి ద్రుతమునకే కాక యితరము లగుహల్లులకును గల దని గ్రహింపవచ్చును. హితులు భిషగ్గ్రహజ్ఞబుధబృందకపింద్రపురోహితుల్, హితులు - ఇత్యాదిగాఁ బదాంతమునందలిపదాలకును నిట్టి స్థితి గలదు. అందును బాదాంతమున నీవశ్యవధానము సైతముచ్చారణమునఁ గానవచ్చును. కావున నిట్టిస్థితి ద్రుతమునకుమాత్రమే కాదు గావునను బదాంతతలో నితరస్థలములందు నుండఁగా నట్టిస్థితికై యచ్చటఁ బ్రత్యేకమయినవిధులు చేయఁబడె ననఁదగునా? కవి భల్లహైః' అని యుత్పలోపమే విహితము గాని యట సంశ్లేషము చెప్పఁబడలేదే.

అసలు నిట్టిస్థితి ద్రుతమునకే యేల చెప్పవలసివచ్చినది? చూర్జను లిత్యాదిస్థలములందు మాత్రము సంయుక్తాక్షరములు లేనా?

అట సంయోగాదివర్ణము పూర్వస్వరాంగముగా నుచ్చరింపబడుట పరస్వరాంగముగా నుచ్చరింపబడుట యన్నది యుండునా? ఉండదా? చిల్కి మున్నగు నేకపదస్థలములందలిసంయోగాదివర్ణమున కాస్థితి లేదా? లేదనుట కేది యాధారము ద్రుతమున కున్న దన్నపుడు. ఉన్నదన్న సంశ్లేషము ద్రుతమునకే యేల చెప్పబడిన?

నిజమునకు నుచ్చారణమునందును భేదము లేకపోవుటనుబట్టియే యిట నున్నది యని కాని యట లేదని కాని నిర్ణయింప నవకాశము లేకపోయినదనుట దొసగు గాదు.

ద్రుతమును బొల్లనకారముగనే చెప్పనపు డహోబలునివలె ద్రుతస్వత్వము ను, ని. రూప ముట యుచితము గాదు గావున వజ్జలివారు నకారపుఁ బొల్లతోనే స్వత్వమును గూడ నిరూపించఁ జూచుట యుచితమే కాని సంశ్లేషస్వత్వములకు స్పష్ట మైనభేదము ప్రయోజనమును గానరావు. చిం. వి. ప. లో 'స్వరాంతరే వ్యంజనా మ్నత్రస్వ యానివ్యంజనాని స్వరయో ర్మధ్యగతానితాని ఉత్తరస్వై వాంగం భవన్తి న పూర్వస్వ' - (213) యనునది చూపి వివరించిరి. కేవలము స్వరములనడుమ నున్నహల్లు పరస్వరమునకె యంగ మగును. గాని పూర్వస్వరమునకుఁ గా దనుట స్పష్టము. సంయోగాది భూత మనుటవలన నింతకు ముందటియభిప్రాయము ననుసరించి స్వరవరక మగుచో సంయోగాది కాదు కానఁ బూర్వస్వరాంగ మగుట కాని పరస్వరాంగమగుట కాని నిర్ణయింపరాదు. ప్రస్తుతవివరణముచేఁ బూర్వస్వరాంగము గాదని చెప్పబడినది. 'లుక్సంశ్లేషో నాచి' యనుటలో సంశ్లేషమును నిషేధించుటచేతఁ బూర్వస్వరమున కంగమవుటనే సూత్రకర్త యుద్దేశించెనా? ఈ సూత్రమునుబట్టియు సంశ్లేషపదమున కిట్టియర్థము చేయవలయు ననుచో నదియే యుద్దేశ్య మనక తప్పదు

అదే యభిప్రాయ మైన సంయోగాదియా? కాదా? యను విషయము లేక ద్రుతము పూర్వస్వరాంగ మైన సంశ్లేషమును బరస్వరాంగ మైన స్వత్వమును నపు నని సామాన్యముగా నియమింపవలెను. కాని వజ్రలవారు పరశబ్దాదిని హల్లు డుటనే యేల ప్రస్తావించిరో యట నట అయిన మీఁదివర్ణ మచ్చే యైనను దానితో ద్రుతము సంయోగించి పరస్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడిన నది స్వత్వమే యవును గదా. అట్టియెడలఁ బూర్వస్వరాంగము గాదు. లోపింపదును. అని చెప్పటకంటెఁ బరస్వరముతో సంయోగించి పరస్వరాంగ మగు నని చెప్పటకై స్వత్వమునే విధించుట లాభము సముచితము నవును గదా. స్వత్వవిధానమువలన లోపాభావమును బూర్వస్వరాంగము గాకుండుట (సంశ్లేషనిషేధమును) సిద్ధించెడివే గదా. అట్లు చెప్పలేదు గావున స్వత్వ మనఁగాఁ బరస్వరముతోఁ గూడి పరస్వరాంగ మగుట యని చింతామణి తలఁపలే దనవలెనా? పరముగా హల్లున్న వుడే స్వత్వసంశ్లేషము స్వరూప మట్లు గుర్తింపవలెనా? అయిన స్వరపరకత్వమున సంశ్లేషమును మాత్ర మేల నిషేధించెను? వచ్చేనతఁ డనుదానిని వజ్రలవారును స్వత్వముగా వ్యవహరింపలే దిందులకే యగునా?

మొత్తముమీఁద చి., వి వి.లమతమునను ద్రుతస్వత్వసంశ్లేషములక్షణమున నారాంశము నిట్లు గ్రహింపవచ్చును.

వీ విషయమున వజ్రలవారు చేసిన పరస్వరాంగముగా నుచ్చరించుట (ద్రుతమును మీఁదిహల్లుతోఁ గలిపి వ్రాయుట) స్వత్వము పూర్వస్వరాంగముగా నుచ్చరించుట (ద్రుతమును మీఁదిహల్లుతోఁ గలుపక విడిగా వ్రాయుట) సంశ్లేషము నని నిర్ణయములు గ్రాహ్యములు కావు. ఇట్టియభిప్రాయము నితరులు మున్నెవ్వరును జెప్పలేదనునభిప్రాయముతోఁ గాక యీ నిర్ణయమునందలియనౌచిత్యములను



బట్టి గ్రహింపఁదగిన దనుట యొప్పును. అన్న యాధర్వణసమ్మతి గల దనుట కయి వారు చూపిన యాధారములు సరి గామి లక్ష్యలక్షణములగు దని నముచితముగా ననుస్వయింపమి స్పష్టము. ‘వాత్సా’..., వినా ద్వితీయమిత్యాదులగు నాలక్షణములు వ్యర్థములు గాకుండుట కేవి వజ్రలవారిస్వత్వసంశ్లేషలనిర్ణయ మంగీకరింపరాదు. వానిని మార్గాంతరమున సార్థకములుగా గుర్తించునవకాశమును వజ్రలవారి వ్యాఖ్యానపద్ధతి ననుసరించి లేదు.

బాలసరస్వత్యాదులు ద్రుతస్వత్వమును ను(సి) స్వరూపము గానే గుర్తించిరి. అది లక్ష్యలక్షణముల కనుగుణ మై గ్రాహ్యమై యున్నది.

సంశ్లేష మనఁగా మీఁదియక్షరముతోఁ గూడుట యనుబాల సరస్వతిసభిప్రాయమునే యహోబలుఁడు వివరించెను. వావిళ్లప్రతి (బా. స.) యందున్నట్లుగాఁ “బూర్వవర్ణముతో సంయోగ” మున్నదే యహోబలుఁ డెఱిగినఁ ‘బరవర్ణేన సాకం సంశ్లేషశ్చ’ యనుచో బా. స. అభిప్రాయమునకుఁ గేవలము విరుద్ధముగాఁ జెప్పినపుడు తన మతముదలియోచిత్యమును బా. స. మతముదలియనోచిత్యమును వర్ణనహోబలుఁడు ప్రస్తావించి గుండెపి వాఁడే యనిపించును. ఆయయి సరకతలో సంశ్లేషమనఁగాఁబరముగా నున్న యావర్ణములతో సంయోగ మునుసగమే సహజముగను సక్రమముగను దోచుచున్నది. కాఁగా మీఁదివాల్లుతో సంయోగమే సంశ్లేష మనునభిప్రాయమును పూర్వ వ్యాఖ్యాతృచుతానుసారముగనే గ్రహించుట దొసఁగు గాదు.

కాని (బాలసరస్వతి?) అహోబలుసభిప్రాయమునే యైనను యదాతథముగా గ్రహించుటకు నెలనుపడ గున్నది. ద్రుతము పొల్ల నకార మనుసిద్ధాంతమువలన మీఁదివాల్లుతోఁ గూడుట యని సంశ్లేష

మును విశేషముగాఁ జెప్పనక్కర లే కుంట సంశ్లేషవిధానము ప్రయోజనవంతము కాకుండఁబోవుట, అయినను స్వత్వమును ను, ని స్వరూపముగాఁ జెప్పచో నుత్వేత్వములచేరిక నిరాధార మగుట మొదలగునవీపక్షమున నిబ్బందులు.

అప్పకవి ద్రుతమున స్వరము లోపించి మీఁదివర్ణముతోఁ గూడుట సంశ్లేష మని భావించెను. సంశ్లేషమును వివరించుస్థలమున ‘లలి సరిశస్థిరములదా, పలినాంతపదంబు లూఁదిపలికెడుచో సం, ధులు గాంచును డతవర్గం, బులు నాటిటిచెతఁ దక్కఁ బొల్లు లయి హారీ’ (5-145) యనెను. ఇట (నూఁదిపలికెడుచో ననుటతోపాటు) ‘పొల్లు లయి’ యని విశేషముగాఁ జెప్పటనుబట్టి ద్రుతమునందలి స్వరము లోపించుట గుర్తింపఁదగియున్నది. అంతే కాక సంధులు గాంచు ననుటయు గమనార్హము. సంధిస్వరూపమును వివరించు చప్పకవి యంతకు ముందు ‘ఎచట సంధి గలుగు నచటఁ బూర్వపదాంతి, హల్లుతోడఁ గూడినట్టిస్వరము, లోపముగ నొనర్చి యాపొల్లుతో మీఁదియక్షరంబు గూర్చ నయ్యె సంధి (5-37) యనెను. దాని నీట సమస్వరమునఁగాఁ బూర్వశబ్దాంతమునందలిద్రుతమునందలిస్వరము నకు లోపము చేసి దానిని మీఁదియక్షరముతోఁ గూర్చుటయే సంశ్లేష మని స్పష్ట మగును ‘టతవర్గంబులు రెంటును, సతతము సరళాక్షరములు సమలిపులును ని, ర్జితమున నాంతపదాంతద్రుతములనుం గూడుకొనవు తుదిఁ గదిసినచోన్’ (5-146) అనుటయు, నలువ గనిన వేల్పు స్థంధవాహాదతల్పు’ (47) ననియదాహరించుటయుఁ జైయంశమును నిరూపించుచున్నవి.

అహోబలునిసమస్వయమునందుఁ గాన్పించునిబ్బందులు సీయప్పకవిమతము ననుసరించిన నుండవు. కాఁగా సంశ్లేష మనఁగా ద్రుతము నందలిస్వరమునకు లోప మయి మీఁదివర్ణముతోఁ గూడుట యను

సప్తకవిమతము గ్రాహ్యమే యైయున్నది. చిన్నయసూరియు సప్తకవి యభిప్రాయమునే యనుసరించె ననుట గుర్తింపఁదగు. 'ను (ని) ద్రుతమునకు మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుకొనుట యనుసంశ్లేషవిధానము సందలిసాహిత్యముచేతనే స్వరలోప మవుచున్నది కదా. ఈ పక్షము ననే చిం.వి.వి. ల యందును సంశ్లేషవిధానము ప్రయోజనవంతమగుట, మున్నగు ప్రయోజనములు సిద్ధించును.

ద్రుతమందలిస్వరము లోపించుట, మీఁదిహల్లుతోఁ గూడి కొనుట యను (సంశ్లేషమానందలి) రెండుధర్మములలో స్వరలోపమే ప్రధాన మని యింతకు ముందు గుర్తించితిమి 'పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్టతా' యనుచో సహోబలునిమతము న నది సంశ్లేష మగుట యట్టిద. ద్రుతము వ్యంజనమాత్ర మై నిల్చుట సంశ్లేషవిధానమునకుఁ బ్రయోజనముగాఁ దేలుచున్నది.

ఇట్లు సంశ్లేషమువలన స్వరలోప మగు ననఁగా నంతకుముందనఁగా సహజముగా ద్రుతము స్వరసహితమని గుర్తింపవలసియున్నది పొల్లునకార మనుటవలననే యహోబలునిమతమున నిబ్బందు లేర్పడినవి. ను, ని అనువానిని ద్రుతములుగా సప్తకవి చూపినను నవియే (న్) ద్రుతము లని యప్తకవిమతమును నిర్ణయించి చెప్పుట కష్టము.

ఏది యే మైనను జిం. వి. వి. ల (నన్నయాధర్వణుల) మతము నను ద్రుతము ను (ని న్) అగు నని "ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము"లో గుర్తింపఁబడినది.

ద్రుతము :- కాఁగాఁ జిం., వి. వి. ల మతమున ద్రుతము ను, ని, న్. అనుస్వరూపము గలది. (చూ. ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము.)

ద్రుతస్వత్వము :- ద్రుతస్వరూపము ననుసరించి దాని స్వత్వ స్థితియు ను, ని, (న్) అనురూపము సం దుంట యే యగుచున్నది.

సమాసమునందు సమాగమము విధింపబడినతావులలో సకారపు బొల్లునే యాగమము చేయఁగా నట స్వత్వసంక్షేపము లభిన్నములు గనే యుండును చిగురున్ గై దువు. చిగురునైదువు. (చిం., వి. వి.)

సమాసమున స్వత్వము నిషేధింపఁబడినది యట సమాగమము లో సకార ముచ్చారణార్థము చేరిన దని గుర్తింపఁదగును.

ద్రుత సంక్షేపము :- స్వరసహిత మైనద్రుతమునందలి స్వరము లోపించి మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుట సంక్షేపము. ద్రుతము స్వరసహిత మైయున్నపుడు ప్రత్యేకాక్షరముగా స్వతంత్రోచ్చారణము గలియున్నది, స్వరలోపముచే మీఁదిహల్లుతో (ఉన్నపుడు) సంక్షిప్తముగా నుచ్చరింపబడును గదా. అయినను దీనియూనిఁ పూర్వ స్వరముపై నుండుటచే నది గురు వవుచున్నది. కావున నకసాసము నందును బై నేనర్థములు లేకున్నను స్వరలోపముతో సంక్షిప్తత గల్గు ననుట యిరుద్ధమై 'పద్యభేదావసానే' యన్నది యహోబలకర్తృక మని యుపేక్ష్య మనవచ్చును. అయ్య నహోబలకతిమతమునఁ బైరీతి సమన్వయమునే గుర్తింపవలె. ద్రుతము పొల్లునకారము కాఁగా సంక్షిప్తతచే నాలినిమతమున స్వరలోప మను తెల్లన నది యాలని విలక్షణాభిప్రాయ మునఁదగును. 'వాక్యాస్త' సూత్రముచే ద్రుత లోపము చెప్పబడఁగా లోపించుద్రుతము పొల్లునకారము గాఁగాఁ బక్షమున లోపింపనపుడు ద్రుతము ను ని) స్వరూపముతో నుండు నను నహోబలాభిప్రాయము విలక్షణమగునే యన్నది గదా. పయి కారిక నుపేక్షించినను ద్రుతము మీఁదిహల్లుతోఁ గలిపియే వ్రాయవలె నని నిర్ణయింపవచ్చునా? వచ్చె న్నోవు లనురీతిగా మీఁదిహల్లుతోఁ గలిపియే వ్రాయవలెను గాని వచ్చెన్ గోవు లనురీతిగా ద్రుతమును వేరుగా వ్రాయరా దనుట యచితముగాఁ గానరాదు. కాఁగా వ్రాతలో మీఁదిహల్లుతోఁ గలుపుటయూ మానటయూ యన్న విచారణ మనవసరము. వచ్చెన్ గోవు లన్నను సకారగకారముల

సంయుక్తవర్ణముగా నది గుర్తింపవలసియే యున్నది. కావున నిట్టి సంయోగము లేక సంశ్లేష ముచ్ఛారణముననుసరించియే కాని వ్రాతలోఁ జూపుట ప్రధానముగా దని చెప్పఁదగును. అట్టియెడల ద్రుతమున స్వరము లోపించి మీఁదిహల్లుతోఁగూడుట (ఉచ్ఛారణ మిటుఁ బ్రధానము) సంశ్లేషముగాఁ జెప్పఁదగు. ఇంకఁ బయికారిక యహోబలకర్తృకమనియు నాతఁడు పద్యభేదావసానమున స్వర లోపముచెప్పట యుచిత మైనను దానిని సంశ్లేష మని వ్యవహరించుట యుచితము గా దనియుఁ జెప్పఁదగును. ఇది యుచితము. కాని యదియు సనుస్వయించుకొన నెంచిన మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుటను బ్రస్తా వింపక స్వరలోప మయి వ్యంజనమాత్రముగ మిగులుటే సంశ్లేష మనవలెను కాని యహోబలుఁడు పరకర్ణముతోఁ గూడుటనే సంశ్లేష ముగాఁ జెప్పి నిది యెట్లు సమన్వయించు? (పూర్వస్వరాంగముగ నుచ్ఛరింపఁబడుటయే సంశ్లేష మనువజ్ఞులవారముతమున నైనను ద్రుతముస్వరసహితముగ గుర్తించినపుడే యట్టిసంశ్లేషవిధానము ప్రయోజనవంతము కాఁగల దని గుర్తింపఁదగును)

కాఁగా ద్రుతస్వత్వసంశ్లేషము లన్న యంశమున నప్పకవియభి ప్రాయమే యెంతయు సముచితమును సూరిసమ్మతియు నై చిం., వి. వి. ల మతమునను గ్రహింపవలసియున్న దని నిశ్చయింపవచ్చును.

## ద్రు త ము - బి ం దు వు

ద్రుతమునకుఁ బరుషపరకత్వమునఁ ‘బరుషాః ద్రుతకృత్తికా’ త్రసుసూత్రము ఖండపూర్ణబిందువులను జెప్పినది. ‘బిన్దు ప్రవదన్తి’ యనునది సరళాదిపరకత్వమునఁ బూర్ణబిందువును జెప్పినది. ఇది యిట్లుండఁగా వి. వి. విశేషముగా ‘ససురాన్తే సమాసే చ శబ్దే నో బిన్దు రిష్యతే’ యని జేర్కొన్నది. దీనికి వజ్జలవారు “అపరాంతే=నాల్గవ చరణము తక్కుఁ దక్కినచరణములతుదిని సమాసేచ - సమాసము నందును శబ్దే-శబ్దము పర మగుచుండఁగా సః=ద్రుతమునకు బిన్దుః= ఖండపూర్ణాన్యతరము ధూర్వహమతమునఁ గల దని వివరించిరి. శృంగారభూషణాదులను జేర్కొన్నచోట్ల శృంగారభూషణాదులమత ముసనే యాగసడదవాదేశాదికార్యవద్ధతి యనియు సయ్యది యథ ర్వణున కిప్తము గా డనియుఁ జేర్కొనవజ్జలవా రిట నీబిందువు నథ ర్వణున కిప్తము లే దనక తత్సమ్మతముగాఁ జేర్కొనుట తాగే.

కానీ కారికార్థవివరణ ముచితముగాఁ గానరాదు. అపరాంతము నందును సమాసమునందును శబ్దము పర మగుచుండఁగా బిందు వగు నందు రేమి? అపరాంతమునఁగా మొదటిమూఁడుచరణము లని గదా. అట్టియెడల నద్దానికి శబ్దము గాక మఱి యేమి పరముగా నుండును? ఇట్లై సమాసమునందును శబ్దము పర మగుచుండఁగా నని చెప్పవలసినయవసరము లేదు.

అపరాంతమున బిందువును జెప్పవలసినయవసర మేమి? దీని నలనఁ జతుర్థచరణాంతమున బిందు వుండ దని చెప్పట ప్రయోజనము గా దనవచ్చును. ఏల యన గుర్వవసాయి యగుపద్యములతున నెట్లును ‘బద్యభేదావసానోఽష్టశ్లిష్టతా’ యని సంశ్లేషము చెప్పబడినది గదా. కావున బిందువు రాదు. ఇంక గుర్వవసాయి యగుపద్యముతుదను పైతము దీర్ఘపూర్వక మగుచో నాద్రుతము లోపించినను గణధంగ

ముండదు గాని 'శ్లిష్టతా' యనుటచే సంశ్లేషమే రావలసియున్నది. ఇంక నట్లు గాక యటఁ బద్యభేదశబ్దముచే గుర్వవసాయి యగుపద్యములతుదిద్రుతమే ప్రాస్వపూర్వక మగునపుడే శ్లిష్టత చెప్పఁబడినదనవచ్చును. అట్టియెడల దీర్ఘపూర్వక మగుద్రుతమున కట శ్లిష్టత సాధింపఁబడమి బిందువు రావచ్చునా? 'పద్యావసానే సర్వేషా' మ్మను కారికచే మీఁదిపద్యముమొదటి హల్లుతో సంయోగము నందుట యను వజ్రులవారి స్వత్వము నిషిద్ధమయినది గావున బిందువు ప్రాప్తిచును. అన్న నట్లే లఘువసాయి యగు పద్యములతుద నున్న ద్రుతమునకును నిట్ల స్వల్పమాత్రనిషేధముచే ఖండబిందు వేని రావచ్చును. కానీ యట్టియెడల మీఁది పద్యము మొదటిపరుషము సరళము గావలె ననుట నుచితరాదు. అది యున్నదా? ఇం తేల? ఏరే పద్యద్వయాద్వంతవర్ణసంధి సంప్రదాయవిరుద్ధ మగుటచే పూర్వపద్యాంతిమన కారపుహల్లు పరపద్యాదినుహల్లుతో సంయోగించుట యసంభవ మని పద్యాసానే యను కారిక చెప్పచున్న దని చెప్పిరి గదా. వీరు 'వచ్చెన్కోడు' కనుగీతిని నున్నపుడే (స్వత్వమిది) బింద్వాదు లగు ననిరి. ఇట నట్లుండుట నిషిద్ధ మగుటచే బిందువునకుఁ బ్రాప్తియే లేదు గదా. కావునఁ జతుర్థచరణాంతమున (పద్యాంతమున) ద్రుతమునకు బిందువు రా దని చెప్పటకయి యీవిధాన మక్కరలేదు.

ఇంక మొదటి మూఁడు పాదముల చివర నున్న ద్రుతమునకు బిందువు రావచ్చు నని చెప్పటయే యభిప్రాయమా? దానికిఁ దరువాతిపాదముమొదటి వర్ణయుక్తకారభిన్నము లగుస్థిరములు పర మైన బిందువు రావచ్చునా? అచ్చోటి ద్రుతమునకు సంశ్లేషము వజ్రులవారి మతము ననుసరించిన స్వత్వ ముండవచ్చునా? కూడదా? తరువాతి పాదముమొదటిహల్లు పర మవుటచేతనే యాయయి ద్రుతకార్యము లవుచున్నవి. కాని కేవల మీకారికచే విశేషముగా నవునది కాదు.

ఇంతకు ముందే హల్లు కర మైనపుడు జేబిందువు విధింపఁబడినదో యాహల్లు పర మైనపు డాబిందువు వచ్చుటనుబట్టియే యట్లు గుర్తింపఁదగియున్నది.

అహోబలుఁడు 'వాక్యాస్తగతపదానాశ్చ' యనుసూత్రము ననుసరించి పాదావసానమున లోపమును వివరించెను. వృత్తాదులలోఁ బూర్వార్థము తర్థము నొక్కొక్క వాక్య మనియె. కాఁగా నట్లు చూడ నాయాపాదములయంత యదలి ద్రుతమునకు 'వాక్యాస్తసూత్రముచే లోపము రానని' ఁడ నట్లు బిందువు సహోబలుఁడే చెప్పె నేమో యనుటకు వీలు లేదు. ఆతఁ డిట్ల 'అపరాంతః పద్య సమాప్తిః తస్య స ప్రయోగప్రసిద్ధి' యని చెప్పెను. అహోబలుఁడే కర్తయైన నజ్ఞులవారు చెప్పినప్రయర్థము చెప్పకుండుటయఁ దాను జెప్పినయర్థము ననుసరించి య ప్రయోగాప్రసిద్ధ మవుటను దెలిసియే యుండి యాయంశమున విధిచుటయఁ గుదురు తెట్లు? కాఁగా నిట్టి కారికల వికృతివివేకగ్రంథమున కంతటికిని గర్త యహోబలుఁడే యని నిశ్చయించుటకు వీలు లే దని నిరూపించుప్రబలములైనయాధారములు. పైఁగా నొకచో మొదటిమూఁడుపాదముల చివరను స్వత్వస్థితి సంగీకరించుచో ద్వితీయాదిచరణాదివర్ణములు పరమగుచుండగా నవుటను బేర్కొనెను. అట్లే బింద్వామలు నవును గదా. కాఁగా నజ్ఞులవారీ కారికకుఁజెప్పినయర్థము సహోబలుఁడు కారికతో సంబంధము లేకయే సామాన్యముగా సాధించుటను సూచనగా గ్రహింపవచ్చును

కాఁగా నెట్లు చూచినను మొదటిపాదములచివరిద్రుతమునకు బిందు వగు నని చెప్పవలసినయవసరము లే దనియే నిశ్చయింపఁదగును.

ఇంక సమాసమంటలి బిందువునుగూర్చి యంతగా పాదము లేదు ఇటు సహోబలుని వివరణముచుగూర్చి వాయుచు "కేంద్రమ్నా



త్యాదులగు...” క్వచిద్భవేత్సమానేఽపీత్యాదిచే సామాసిక ద్రుతస్థితి వచ్చుచుండగా నిటఁ బునరుక్తముగా నద్దానినే వచింప నేల?” యనిరి. ఇది యెప్పునా? నూతనత్వాదిబోధకము లై నశబ్దము లేకద్వివర్ణ శేషము లై యుండఁగా వానికిఁ బరివసరశ పరికత్వమున ‘వికారాచ్చాపి కేచన’ యని సుమాగమ మగును గదా. ఇట్లు ప్రత్యేకముగా విధింపబడినచున్న సైతము ‘ద్రుతస్య సర్వత్ర’ యని లోపించునెడల నిక సుమాగమవిధాన మే? అది యపునదే సమాసములందు. వమాస మైన ద్రుతలోపము తప్పదు. కాఁగా సమాసమున ద్రుతము లోపింపవలసియున్నప్పటికి సుమాగమ రూపద్రుతమును విధించుటచే విధానసామర్థ్యము ననుసరించి ద్రుత మిది లోపింప దనుట సూరి సమ్మత మగుమార్గమే. మఱి యాసుమాగమద్రుతలోపాభావమును సాధించుటకు “క్వచిద్భవేత్సమానేఽపీ” యనుదానిచేతనే యిట ద్రుతము లోపింపక నిల్చియున్న దని చెప్పవలసిన యక్కర లేదు గదా. వజ్ఞులవారే ప్రాగ్గెంపు, కేంద్రామర మున్న గురూపములలోని ద్రుతస్థితియు సరళాదే శాదికమును నీ సూత్రమునకు (క్వచిద్భవేదిత్యాదికి) విషయములు కావు. నుచ్చారితః... ఇత్యాది... విధానసామర్థ్యమున ...సంభవించు’ (296) నో స్పష్టము చేసిరి. ఇట సహోబలుని విమర్శించుటకై తమసిద్ధాంతమును సాధ్యముగాఁ బల్కుట సక్రమము కాదు గదా.

అహోబలుఁడును డలఁబా లిత్యాదుల నుదాహరింపలేదు. కావున నీ వజ్ఞులవారివిమర్శనము తెల్లబాల్యాదులకు సంబంధించినది గా దనుట స్పష్టము. [తలఁబాల్యాదులలోనిద్రుతము సమాసమునం బ్రత్యేకముగాఁ గెందమీత్యాదులలోపల విధింపఁబడినది గాదు గావున విధానసామర్థ్యము నాశ్రయించి లోపాభావమును సాధింప వీలు లేదు గదా.]

“సమాసమున ద్రుతలోపము సామాన్యముగా నగుచుండుట సమ్మతమై యై నను వెనుకఁ జెప్పినరీతిని ప్రాణిమాత్రము క్వాచిత్కముగ నిల్చునట్లే క్వాచిత్కముగాఁ దలఁత్రాలు, తలఁత్రాలు... మున్నగుచోట్ల సమాసమందును ద్రుతము లోపింపక బిందురూపమున నిల్చు నని తాత్పర్య’ (వ్యా. సం, స. 298) మనుటలోఁ దలఁత్రాల్యాదులలో ద్రుతలోపాభావమును బిందువును ‘సమానే చ’ యనుదానివలననే సంభవించు ననియె గదా వీరును జెప్పట. కాని మఱల “క్వచిద్భవే త్తనుటచే ...తలఁత్రాలు, తలఁత్రాలు మున్నగు నలుక్సమాసములలోనిద్రుతము లోపింపక నిల్చుటయు సంభవించును. ...అపరాంతే సమానే చ అనుచోప్పున తలఁత్రాలుప్రభృతులలో లోపింపని ద్రుతము శిండపూర్ణాన్యతరబిందువుగా మారును. ఆకారిక లోని బిందుశబ్దము సరళాదేశాదికమునకు నుపలక్షణ’ (వ్యా. సం. స. 329) మనుట పైని జేసినతమ వివరణమునకు ననుగుణము గాదు గదా. ఇంకను వీ రిచట ‘ప్రాణిమాత్రస్య’ యనుమాత్రశబ్దస్వారస్యమున నట్టి ప్రాణి యనఁగా ద్రుతము పూర్వాచ్ఛ సత్తియుండు సంక్షేపము నందునే గాని సరళాదేశాది ద్రుతసంధికార్యము లెవ్వియును గలుగ వనుసర్థము లభించుచున్న’ (296) పని చేసిన నియమమును గూడ మఱచి ‘క్వచిద్భవే’ త్తను కారికచే లోపింపని ద్రుతమునకు బిందువును మీఁద సరళాదేశమును జేయుట విరుద్ధము గాదా?

కాన ‘సమానే చ బిందు రివ్యతే’ యనుటంబట్టియే తలఁత్రాల్యాదులలో బిందువిధానసామర్థ్యమునుబట్టి ద్రుత మీవాక్యము చేతనే లోపింప దనుటయే సమంజసము. సమాసమున నీద్రుతము లోపించుచో బిందువిధానము వ్యర్థము కాఁగలదు. ద్రుతలోపాభావమును జెప్పక బిందువుఁ జెప్పటేల యనవచ్చును. తలఁత్రా లనురీతి సంశ్లిష్టరూపము గానరాకుంటయు నుద్దేశించి బిందు మాత్రమే

యుండు సనుసభిప్రాయముతో నిట్లు చెప్పబడిన దని తలచుటయు సమంజసమే యని తోచుచున్నది.

అంతేగాక ద్రుతబోధాభావమును బేర్కొనక బిందువును మాత్రము విధించుట సనుసరించి యీ కార్యము ద్రుత మగునకారము నందే కాక ద్రుతము కానినకారమునందుఁ జెల్లుటయు నుద్దేశించఁ బడిన దనవచ్చు.

కనుదోయి కన్దోయి కందోయి యనుచో శబ్దగత మైనయీ సకారము నన్నయాధర్వణులపక్షమునను ద్రుతము గానేరదు కావున సామాసిక మైనలోపము నందదు. బిందువు వచ్చిన నీకారీక సనుసరించియే కందోయి యని కాంగలను. ఇట్లే చందోయి.

‘శబ్దే’ యనుదానిని ‘అపరాస్తే శబ్దే, సమాసే చ శబ్దే’ యని వివరించుట యనవసర మని గుర్తించియున్నాము. కావున అపరాస్తమునందును సమాసమునందును నెల్లు సకారిమునకు బిందు వని వ్యాఖ్యానించుచున్నారో యదే విధముగా శబ్దమునందును సకారము నకు బిందువు గల దని చెప్పవచ్చు. కిమత్ - కిమ్మ - కింక. వెనుబడు, వెన్నడు, వెంబడు అనురీతిగా ద్రుతము కానిసకారమునకు శబ్దమధ్యమునఁ గానవచ్చు బిందువునే ‘శబ్దే’ యనుదానిచే సాధింపవలెను. శబ్దమధ్యమందలిసకారము ద్రుతము గానేరదుగదా. కావున నిట ద్రుతము కానిసకారమునకు బిందువు చెప్పబడిన దనక తప్పదు. అట్లే ‘సమాసే చ’ యనుచోటఁ గన్దోయి-కందోయి-చన్దోయి-చందోయి యని ద్రుతము కానిసకారమునకు బిందువును జేయుట యవిరుద్ధము. నుడియొలియచ్చుమీఁద నుంట వీనియందు ఖండబిందుప్రసక్తి లేకుంటును గ్రహింపవచ్చును. అహోబలుఁడు చూపిన ‘అంచు, వించు’ ననునవి సయిత మిట సంగ్రహించిన దోషము లేదు.) కాఁగా సహాబలుఁడు ‘శబ్దే’-యనుదానిని ప్రత్యేకముగా స్వీకరించి శబ్దమునందే

సకారమునకు బిందు వగుటకు వివరించుట యుక్తముగా నున్న దని గ్రహింపఁదగును.

ఇంక 'అపరాంతే' యన్నది మిగిలినది. మొదటిమూఁడు పాదముల చివర్ని ద్రుతమునకు బిందు వుండవచ్చు ననుచున్న దీకారిక. అట్టియెడల బిందువే యేమి? తరువాతి పాదము మొదటివర్ణము ననుసరించి (గణానుసారముగ) స్వత్వసంశ్లేషములు నుండ నవునే గదా. మొదటిపాదములచివర్ని ద్రుతమునకు ద్వితీయాదిచరణాదివర్ణ పరకత్వమున స్వత్వ ముండనవుట సహోబలుఁడు స్పష్టము చేసియే యున్నాఁడు. మీఁది హల్లుతోఁ గూడిన సంశ్లేషమునకు మాత్రము విరోధ మేమి? ఇట్లు స్వత్వసంశ్లేషములును నుండునపుడు బిందువును బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పవలసినయవసర మేమి?

అపరాంతే ననుదానికేఁ బద్యసమాప్తి యని యహోబలుని వలెనే యర్థము చేసినకవిడననుండనము విశేష మేమియుఁ జెప్పలేదు.

దీనికే దొలిచరణములకుఁ బనుకీతిగనే యర్థము చేయవలసి యున్నయెడల నీబిందువు మిగిలిన ద్రుతకార్యముల కెల్ల సుపలక్షకమని భానిపవనియుండుట అపుడే స్వత్వసంశ్లేషములకు గతి గల్గును. అహోబలుఁడు దీనివ్యాఖ్యానమున నిది స్పష్టమన్నట్లుగాఁ దలఁచుటచే నిది యహోబలకర్తృక మన వీలు లేదు గావున నుపేక్షించుటకును వీలు లేదు. అందుగాఁ బొరవడినయహోబలుఁడు చెప్పుటచే నది విశేషముగాఁ బరిశోధింప సక్కిరలే దని తలఁప నవకాశము లేదు. అట్లయిన సీద్రుతకార్యానుష్ఠమాత్ర మేల?

ఇట్టియెడల 'సస్యాద్వాక్యవిగామే తు సంధ్యభావోఽపి దోషకృత్' తనుదానిలోనివాక్యశబ్దముచేఁ బాదముమాత్రము గ్రహింపఁబడఁగా (అట్లు గ్రహింపఁబడు నని యహోబలుఁడును జెప్పెనట్టిది ప్రయోగములం దుంటయు స్పష్టమే.) పద్యపాదాంతములం

దలిద్రుతమునకును దరువాతిపాదమునాదివర్ణములపరకత్వమున ద్రుత కార్యములు లేకుంట దోషము గాదని యర్థ మగుచుండఁగా దాని నిట్లు వారించెనా యని యనుమానము అనఁగాఁ బాదాంతమున స్వరసంధివలెనే యీద్రుతసంధికార్యములను జరుగకుంట దోషము గా దని యెంచరా దనియుఁ బాదాంతమందు ద్రుత మున్నయెడల ద్రుతసంధికార్యములు చేయక తప్ప ననియుఁ జెప్పటయే యిందుద్దేశింపఁబడినదా? అయిన సమానేచ-శబ్దే యనుచోట్ల బిందువు సార్వత్రికము గాదు కాని తొలిపరణముల నీ ద్విద్రుతమునకు బిందుశబ్దముచే నుపలక్షితమగుచున్న ద్రుతకార్యములు మాత్రము నియతములే యనఁదగియున్నవి. ఈభేద మెట్లు? అనఁగా 'స దోషక్య'-త్తునటచే సంధికార్యము లవుట యెట్లును దోషము గా దని స్పష్టము. ద్రుతకార్యముజ్ఞ యనియే యొనఁగుచున్నది. అట్టియెడఁ బ్రత్యేకముగా ద్రుతకార్యములను బేర్కొనటచే ద్రుతసంధికార్యభావ ముండరా దని నియమించుటకు నీవివలన సవకాశ మేర్పడుచున్న దని గ్రహింపవచ్చును.

కాఁగా నిచ్చట మున్నవిశేష మొకటి. 'సమానే శబ్దే' యను స్థలములందు ద్రుతేతర మయినసకారమునకు బిందుకార్యము చెప్పఁబడినది. కానీ 'యపరాస్తే' యనుచో ద్రుతము మాత్రమే గ్రహింపవలసియున్నది. అట బిందువిధానము ననుసరించి (ద్రుతేతర మగు సకారమునెడల నితరకార్యప్రసక్తి యెట్లును లేదు) ద్రుతమునకుఁ దలఁబ్రాలు - తలఁబ్రా లనుకీలిగా బిందు వొక్కటే యవు నని గ్రహింపఁబడుచు డగా నీ'యపరాస్తే' యనుస్థలమున బిందు నితర కార్యములకు నుపలక్షక మై ద్రుతమున కగుకార్యము లాయవి యెల్లఁ బరపాదాదివర్ణము ననుసరించి గ్రహింపఁబడఁవలసియున్నది.

తరువాతిపాదము మొదట స చ్చున్నయెడలఁ గూడ నిట్లే యీద్రుతము పై యచ్చతోఁ గూడియే యుండవలసియున్నది.

‘సన్యాద్యాక్యవిరామే తు’ అనుదానిప్రసక్తి సాదాంతిమద్రుతము నడల లే దనుకొన్నపుడు తరువాతిపాదముమొదట న చ్చున్నపుడు పూర్వసాదాంతిమద్రుత ముట్లే నిలిచియుండు టెట్లు? కొన్నియెడల నిట్టిస్థితి యంగీకరింపఁగలియున్నది గదా. అట్టియెడల ‘వాక్యాస్త’ సూత్రమునందలి వాశబ్దము నాశ్రయించి గాని మఱియే దయిన మార్గాంతరము నాశ్రయించి గాని యట్టివానిని సంగ్రహించుకొనవలసి యుండు నని మాత్రము చెప్పవలె.

ఇట వజ్జలవారు లఘువు తుది ముండవలసిన గీతాదులనాదిని సంశ్లేష ముండనేర దని ‘పద్యభేదావసానేషు’ అనుకారికచే వివరించిరి. ఇది విశేషార్థమే యవునా? ఈ నియమముచే బొల్లనకార మయినద్రుతము లఘువసాయి యగుపద్యముతుది నున్నది పూర్వాచ్చు సత్తియుండుటకు వీలు లేదు. ‘పద్యావసానే సర్వేషా’ మనుదానిప్రకారము (పద్యద్వయాద్యంతవర్ణసంధి లే దనుచు) స్వత్వము అనఁగా ద్రుతము మోదిపర్ణముతోఁ గలియుట లేదా పరస్వరాంగముగా నుచ్చరింపఁబడుట లే దన్నారు. పూర్వపరవర్ణముల నాశ్రయింపక యీపద్యావసానమునందలిద్రుత మే మైపోవలయును? ద్రుతము సకారపుఁబొల్ల యగుటచే దీనిని గురులఘువులలో నొకటిగాఁ బ్రత్యేకముగాఁ బరిగణించుటకు వీలు లేదు. అట్టియెడల ‘వాక్యాస్తగతపదానాశ్చ’ యనుసూత్రముచే నాలఘువసాయి యగుపద్యములతుదిద్రుతము నిత్యముగా లోపించియే పోవలయునా? అహోబలుఁడు చూపిన ‘వై జయంతీనవాంశుకవ్యాజమునను’ - అను దానిస్థితి యెట్లు? ‘వ్యాజమునన్’ అనుచో నాద్రుతము నిత్యముగా లోపించియే పోవలసియున్నపై వివరణము ననుసరించి ‘వ్యాజమున’- అనియే యుండవలె. ఇట గణభంగము గదా. ద్రుతలోపము చేయుట మానినచో గణభంగముతోపాటు వజ్జలవారిసమన్వయము ననుసరించి లక్షణవైరుధ్యమును వప్పుదు గదా మఱి? ‘వ్యాజమునన్’ అను

చోటిసకారముపై సుత్య మెట్లు వచ్చును? అర్థవిశేషమునందు 'ఉన్' చేయవలయు నేమో! అట్టియెడల ఏ రొకనియనుము చేయవలసి యుండును. లఘువసాయి యగుపద్యము తుది సున్నసకారపుబొల్లు (గణభంగము గాకున్న) లోపించియే పోవు సనియు (నట్లు లోపించుచో నొకలఘువు తగ్గుట ద్వారాన గణభంగమే యవుచో లేదా యా సకారముపైఁ దప్పక 'ఉన్' చేరి యందలిద్రుతమునకు వాక్యాంత గతపదానాశ్చ'యనుమాత్రముచే లోపము నిత్యముగా నగు సనియుఁ జెప్పవలె. ఏ దే మైన గణములు సరిపడుచో సహజమైనయాద్రుతమే లోపించు. లేదా ఉన్ శబ్దమునందలిద్రుతము లోపించు. లఘువసాయి యగుపద్యముతుదిని ద్రుత మెట్లేని లోపించుట మాత్రము తప్ప దనవచ్చును. అయిన విశేషమే మనఁగా (మొదటి) ద్రుతము లోపించినను గణములు సరిపడుచో నిబ్బంది లేదు గాని గణభంగ మవుచో మాత్రము (ఉన్ శబ్దసంబంధి ద్రుతము లోపించినను) అర్థవిశేష ముం డక తప్పదు. ఉ, ను - లను సధర్వణుఁడు సంస్కృతభాషావాసనాతి శయముసమాత్రమై 'అన్యత్రాపి' (అని యర్థవిశేషము లే కున్నను బాదపూరణమునను వచ్చు) అని చెప్పెను గాని మహాకవు లట్లు నిరర్థకముగఁ బ్రయోగింపరు (311. వ్యా. సం. స) గదా మఱి. ఇంత మైనను జిన్నయసూరి స్వత్వమునకు 'కలెను దాని, లంఘించెను మఱి, మొదలగుతిక్కనప్రయోగము లుదాహరించుటచే 'ను' ని) ద్రుతస్వత్వముగా సంకీకరించియే యుండుటంజేసి చిన్నయసూరిను తానుగుణముగను దిక్కనాదిమహాకవిప్రయోగానుగుణముగను నీ 'వ్యాజమునను' అనుచోటఁ గూడ సర్థవిశేషము లే దనియే చెప్పవలసి యున్నది. కాఁగా సన్నయాధర్వణునియతమునందుమాత్రమే ద్రుతము పొల్లుసకార మగుపద్యలవారిసిద్ధాంతము ననుసరించి తిక్కనాదుల ప్రయోగములకు విరుద్ధముగా నైతము వ్యాజమునను అనుచో సర్థ

విశేషము గల దనియు నితరపక్షమున నాయున్నది లే దనియు స్పష్టమగుచున్నది. అప్రకీర్యవివరణానుగుణముగా నిట్టియెడలఁ జింతామణిపక్షమునను (ఏ. వి. చింతామణికి విరుద్ధముగాఁజెప్పదు గావునఁ దస్మత్తమునను) ద్రుతము ను (ని) వర్ణముగనే గ్రహించునెడల నయ్యది తిక్కనాది (సన్నయయు) మహాకవిప్రయోగానుగుణముగా నిర్ధిష్టశేషకల్పనము లేకయే సిద్ధించు ననియు దీనివలననే గుర్తింపఁదగియున్నది.

ఇట నింకొకయంశ మిట్లు గుర్తింపఁదగియున్నది. పద్యావసానే యనుకారికను వివరించుచు వీరు ‘పద్యద్వయాద్యంతవర్ణసంధి సంప్రదాయవిరుద్ధము గావున స్వత్వము లే దనిరి. పద్యద్వయాద్యంతవర్ణసంధి సంప్రదాయవిరుద్ధ ముటంజేసి పద్యమునందుఁ దొలిపాదము సంత్యాక్షరములకుఁ దువాతీపాదముతో లివర్ణమునా సంధి సంప్రదాయబద్ధమే కదా. అట్టిదానివలననే పద్యమునందు మొదటిమూఁడు చరణములకుది నున్నద్రుతము 2, 3, 4 పాదముల తొలివర్ణముల ననుసరించి యాయైద్రుతకార్యముల నందు ననియు నపుడు యథార్థముగా బిందువునయితి ముండు ననియుఁ దెలియుచునే యున్నది. ‘అపరాంతే బిందు’ యన్నమాత్రమున యథేచ్ఛముగా బిందువును జేయవచ్చునా? వర్ణయుక్తస్థిత (మకార) భిన్నస్థిరము పరమయినపుడు బిందువు దీనిచేఁ జేయవచ్చునా? ఆదేశసరళేతరములు వరము లయినపుడు బిందువే గద యని ఖండమును జేయనవునా? కాఁగా ‘అపరాంతే’ యనుటవలన నపూర్వముగా నెచ్చట నేని బిందు వవు నన వీలు లేదు. ద్రుతవిధుల ననుసరించి పర మైనతిరువాతీచరణాదిహల్లు ననుసరించియే యవును. ‘పద్యావసానే’ యనుచోఁ బద్యద్వయాద్యంతవర్ణసంధి సంప్రదాయవిరుద్ధ మని గుర్తింపఁబడినది గావున దాని ననుసరించి పద్యావసానేతరస్థలములం దాయయిక్రథమాదిపాదాంతములం దంత్యాక్షరమునకు ద్వితీయాదిచరణాద్యక్షరపరకత్వమున సంధికార్యములు సంప్రదాయానుగుణము లని యొకసారి స్పష్టము చేసికొట్టు నవుచున్నది.



ఇంక 'బద్ధావసానే' యనుటచే స్వత్వముమాత్రము నిషేధింపబడఁగా 'అపరాంతైచ' యని మొదటిమూఁడుపాదములతుదిని బిందువును జెప్పట ననుసరించి పద్ధావసానమున బిందు వుండ దని చెప్పినట్లునునది. కావున నిట్లు బిందువును నిషిద్ధమైన దనియుఁ జెప్పనగునా? వఙ్మలవా రట్లు స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండలేదు. బిందు వొకసారియు సంశ్లేషము నొకసారియు నిషేధింపవలసినయవసర మేమి? పద్యద్వయాద్యంతవర్ణసంధి సంపదాయవిరుద్ధ మనుటవలన స్వత్వ నిషేధమే యనవసర మయియుండఁగా బిందునిషేధమును నేల? ఇంక మిగిలినకళలై నశబ్దములు 'పద్యాంతమునం' దున్న దరుఁజాతిపద్యాది వర్ణముతో సంధి యవు ననుటకా?

ఇట్లు తోలిమూఁడుపాదాంతములయందు ద్రుతమునకు బిందు వుండునని చెప్పటయు నట్ల పద్యాంతమునందు బిందు వుండ దనుటయు ననవసరముగాఁ జెప్పఁబడినవే యనవలసియున్నది.

కాఁగా వాక్యశబ్దమునకుఁ గేవలము పాద మని యర్థము చేసి (వఙ్మలవారు పాదముతోపాటు వాక్యము నవసానము గావలె ననిరి.) పాదాంతమునందలిద్రుతమునకు ద్రుతకార్యములను జెప్పటలోఁ బై జేర్కొన్నయభిప్రాయము తత్కర్తకున్న దేమో యనిపించు నిట్టి యొకటి నీవిధి (కొంతవఱ కేని) నార్థకము గాఁగలదు.

## ప రు ష ప ర క ద్రు త లో ప ము

చింతామణికి వ్యాఖ్య వ్రాయుచున్న సరసరాజు కవిజనాంజనములో 'వికల్పేన ద్రుతే లోపే పరుషా స్సరళాః పరే' యనుకారికను జూపెను. దీని సహజోబంధు వి. వి. లోఁ బేర్కొనియుండమింజేసి వికృతివివేకములో నీకారిక లేదని స్పష్టమవుచున్నది. ఎద్దియే నాథారముగా నీలక్షణము సరసరాజకృత మనవచ్చును.

దీని కర్థము వ్రాయుచో నాతఁడు "వికల్పముచేత సకారము లోపించినచో పరమం దున్నకచటతపలు గడడదబ లగుచున్న" (46 వుట, పది పేర్కొనెను. అయినను రాముఁ దలఁచెద, శేంభుఁ బూజించెద నని లక్ష్యములయందు ద్రుతస్థానమున ఖండానుస్వారముండుట ముద్రణము పొరపాటనవచ్చును. రాముదలఁచెద' నని యాయవలసియున్నది. సన్నయ ప్రయోగములందు ద్రుతనుస్వరూపమును సమర్థించుచో వజ్రలవా రిట్లు ద్రుతమును లక్ష్యములందుఁ బ్రదర్శింప లేదు గాని లోపింప దనియుఁ జెప్పలేదు. లోపింప దని వారినిశ్చయము. కవిజనాంజనకర్త పేర్కొన్న యాయర్థము వజ్రలవారటఁ జూపినలక్ష్యములసమన్వయమున కవసర మయి యున్న దనవచ్చు.

ఈ యర్థమువలన ద్రుతము లోపించును గాని పై పరుషములు మాత్రము సరళియు లవు నని స్పష్ట మగుచున్నది. ఇయ్యది యవికార గతే తస్మిన్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరత యను చిం. లక్షణమున కనుగుణ మైయున్న దనవచ్చును.

కాని యాపిదపనే కవిజనాంజనకర్త ఈ స్థలమునందుఁ గొండలు సకారములోపించిన పై నున్నకచటతపలు వికల్పముచేత గడడదబ లగు నని యుండఁగా వికల్పశబ్దము సరిళాలకే అన్వయించి ప్రయో

గించు చున్నా' (46 వుట) రవి తిక్కన ప్రయోగముచు బ్రస్తావించెను. దీనివలన ద్రుతలోపము సామాన్యము కాఁగా మీఁదరుషములు సరళము లవుటయుఁ గాకుండుటయు సిద్ధించుచున్నది. అనఁగా నీ పక్షమున (ద్రుతే లోపే పరే పరుషాః వికల్పేన సరళాః అనుచోప్పన ద్రుతలోపమును,) ద్రుతముమీఁదిపరుషము లట్లే యుండుట విశేషమవుచున్నది. నిజమునకు మీఁదిపరుషములు సరళము లవుచో నట ద్రుతము లోపించు నని చెప్పవలసినయవసరము లేదు. అట్టి దనఁదగిన 'రాముడలఁచెద' సనురీతిస్థలములయందు 'రాముఁడఁచెద' సనురీతిగా ద్రుతస్థలమున ఖండానుస్వారమును జూపిన సిబ్బంది యుండదు. కవిజనాంజనమున ముద్రణ మిట్లే యున్నది కాఁగాఁ బరుషపరకత్వమున ద్రుతము లోపించు నని చెప్పవలసినయవసర మాపరుషములు సరళములు గాకుండునపుడే కలుగు నని చెప్పవచ్చును. కానఁ బరుషపరకత్వమున ద్రుతము లోపించుటయు నాపరుషములు సరళములు గాకుండుటయుఁ గల పలుటయే విశేషముగా గుర్తింపఁదగును.

అట్టి ప్రయోగముల నిట్లు గుర్తింపఁదగియున్నది. నీచెప్పిన పెద్దలు ద్రో, నాచార్యులు మొదలు గాఁగ నని కొల్లనివారై - చేరని వారిం గొని, యే చక్కంబెట్టువాఁడ నే పొండవులన్'. అను తిక్కన (ఉద్యో. 2 250) ప్రయోగమున నేశబ్దముపైఁ బరుషముట్లే యుండి ద్రుతములోపించిన దని తిమ్మకవి పేర్కొనెను. ఇటఁ బేటికావ్యాఖ్య 'కొని తరువాతి యేశబ్దము ప్రశ్నార్థకముగఁ బేర్కొని వికల్పవిధి యవుటచే గొండవవాడేశము లే దని సమన్వయించెను. నేను(న్) శబ్దముగుచో సరళాదేశాభాసము సమ్మతము కాదు. కావున నష్టలవారు నిచట "వారిం గొనియే, ఏను పొండవులను చక్కంబెట్టు వాఁడ" (నేను-కళపై ఏరు సరళాదేశము చేయట వీరివ్యాఖ్యననుసరించి నన్నయార్యవర్ణనమునికి విరుద్ధమైనను బాలవ్యాకరణప్రభావమునకు లోఁబడుటవలన నని గ్రహింపఁదగును.) నని సమన్వయించి చతుర్థపాదాది

నున్న 'ఏ' అనుపది యవధారణార్థక కాక్వాదిస్వర మగుటచేత గస డడవాదేశము లే దని (వ్యా. సం. ప. 271) పేర్కొనిరి. అనఁగా గసడడవాదేశ ప్రస్తావననువలె బేటిక ఏకారము ప్రశ్నార్థక మనుటను సయితిము వజ్జలవారు తిరస్కరించి యది యవధారణార్థక మని నిర్ణయించినట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. అది యవధారణార్థక మయిన యెడల నప్పద్ధమున కర్థ మేమి? ద్రోణాచార్యులు మున్నగువారు అనినొల్లక, అనిని జేరకయుండఁగా - వారినే కొంపోయి పాండవులను సాధింతు ననియూ? అవధారణార్థమువలన యుద్ధమునొల్లని, యుద్ధరంగ మునకు రాని ద్రోణుఁడు మొదలగువారిచేతనే పాండవులను జక్కఁ జేయుదును గాని యుద్ధమునకు సిద్ధమైనకర్ణదుశ్శాసనాదులను బనిగొన ననియే దుర్యోధనునభిప్రాయముగాఁ జెప్పవలసియున్నది. అట్లర్థము చేయుట యటఁ బ్రకరణమునకు నన్నివిధముల విరుద్ధమైయున్నది. అంతిమముందు దుర్యోధనునతో సంధిచేయు మనుచు ధృతరాష్ట్రుఁ డిట్లు పేర్కొనెను. చం॥ పెనఁకువ నాక యేల మనపెద్దల కెవ్వరి కియ్యకోలు గా, దనుచితవృత్తి గాన గురుఁ డాదిగ నావులు బంధు మిత్రులున్, గొనకొని పోరికిం జొర రకుంతితేజుఁడు ధర్మపుత్రుఁడా, తనిఁ దగఁ గూడి మన్ని ప్రమదం బగు గౌరవజాతి కెంతయున్. (ఉద్యో. 2-246) అనెను. పెనఁకువ మనపెద్దల కెవ్వరి కియ్యకోలు గాదు, గురుఁ డాదిగ నావులు బంధుమిత్రులుం బోరికిం జొర రన్నధృత రాష్ట్రవచనములను స్వీకరించి దుర్యోధనుఁడు నీచెప్పినపెద్దలు ద్రోణాచార్యులు మొదలుగాఁగ నని కొల్లనివారు - (అనిన్) చేరనివారుఁ అని పేర్కొనుట గమనార్హము 'అని కొల్లనివా రై చన్నవా రని తిమ్మనసాతమునే వజ్జలవారుం జూపిరి. ముద్రితగంధములందుఁ జేరనివా రని యున్నది. చన్నవా రన్నదానికి నెట్లో చేరనివా రనియే యర్థము గ్రహింపఁదగును. అదియే సందర్భానుగుణము. భారతసంశోధితముద్రణము 'చేరనివారి' నని మాత్రము చూపినది. ద్రోణాదులు

యుద్ధమున కిష్టపడరు (గట్టిగాఁ గోరినను) యుద్ధరంగమునకు రారు. కావున నీవు ధర్మపుత్రునియకుంతితేజము తాళలేవు గావున సంధి చేసికొమ్మని ధృతరాష్ట్రుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. అప్పుడు దుర్యోధనుఁ డాద్రోణాదులతోనే బాండవులను జయింతు ననుట యెప్పునా? విజయ మసంభవ మని స్పష్టము కదా. కాఁగాద్రోణాదులు యుద్ధము నకు రాకున్న నేమి? అసలు వారిసహాయమునఁ బాండవులను జయింపవలె నని నే ననుకొన్నఁ గదా. వారు రాకున్న జయము గల్గి దని సంధి చేసికొనుట' యన్నయభిప్రాయముతో 'వారలఁగొనియే? అని ప్రశ్నార్థకముగా 'నే' శబ్దమును గుర్తించుట యుచితము. నేఁబాండవులం జక్కంటెట్టుట వారలం గొనియే యనుచో వారలం గొని గాదు' అని వ్యతిరేకార్థము వ్యక్త మై వారికి యుద్ధ షన్న నిష్టము లేకున్నను యుద్ధమునకు రాకున్నను ఓన కిబ్బంది లే దని స్పష్టము చేయుట గమనింపవచ్చును. యుద్ధమున ద్రోణాదులసహాయ మవసరము లే దనుటనే తరువాతి పద్యమును స్పష్టము చేయు చున్నది. ద్రోణాదులు యుద్ధమునకుఁ జేరకున్న 'ధర్మజునియకుంతితేజము' నావుట యెట్లనునంశమున ధృతరాష్ట్రునికు దుర్యోధనుఁడు సమాధాన మీవలసియున్నది. అందుకయి 'రాధేయుఁడును దుస్స సేనుఁడును బోరం బ్రావుగాఁ బాండవక్రోధజ్వాలల నార్చు నొం డొకఁడు నాకుం దోడ' (251) యనెను. ఈమాటలో నాప్రతిఘోషగురాధేయుఁడును నాప్రబంధు వయిన దుస్ససేనుఁడు నుండఁగా నితరబంధుమిత్రులును బెద్దలును నేల యనుటేకాక 'ఒం డొకఁడు నాకుం దోడ' యనుటలో ద్రోణాదులతోడు నపేక్షింపకుండుటయే విస్పష్టము చేయబడినది. రాధేయుఁడు దుస్ససేనుఁడు నుండఁగా బాండవులతేజ మెల్ల నార్పబడుఁ గావున ధర్మజుని దకుంతితేజ మని వారితో సంధిచేసికొన వలసినయవసరము లే దని సిద్ధాంతమును "నీ వింక నన్ బాధం బెట్టకు వాఁడిసూదిమొన మోవంజాలునం త్రెన

నే నీధాత్రితల మీను వారలకు నా కే లింత నేగింబడన్". అని సారాంశమును జెప్పి మిన్నకుండెను. కాఁగా నిట్టిసందర్భము ననుసరించి 'వారలంగొనియే' యనుచో నేశబ్దము వజ్రలవారు పేర్కొన్నట్లుగా సవధారణార్థము గానేర దనియు నింకఁబేటికావ్యాఖ్య పేర్కొన్నట్లుగా (వ్యతిరేకవ్యంజక) ప్రశ్నార్థకమే యనియు నిశ్చయింపనగును గదా.

తిమ్మకవియభిప్రాయము ననుసరించి వారలం గొని ఏఁ జక్కఁగ బెట్టువాఁడనే యని యన్వయము. దీనికంటె కొనియే? చక్కఁబెట్టువాఁడ నేన్ అను పైయన్వయమే యర్థవంత మనవచ్చును. వారలం గొని నేను చక్కఁబెట్టువాఁడనా? అనుచో (చక్కఁబెట్టలే ననియు సర్థమగునవకాశము స్పష్టము. కొనియే? నేను చక్కఁబెట్టువాఁడ ననుటలోఁ బాండవులఁ జక్కఁబెట్టుట యన్నది నిశ్చయ మయి 'వారలం గొనియే' యన్నప్రశ్నము వారలంగొని కా దని ధృతరాష్ట్ర సభిప్రాయమును దిరస్కరింపఁ గల్గుచున్నది కాఁగా 'వాఁడనే' యనుచోటియేకారముకంటె 'వారలం గొనియే' యన్నప్పటియేకారమే (వ్యతిరేకవ్యంజకప్రశ్నార్థకమయినదిగా) అర్థవిశేషమునదిగా గుర్తించుట యుచితము.

కాఁగా కొనియే? చక్కఁబెట్టువాఁడ నే ననురీతియన్వయము యుక్తము గావునఁ దదనుగుణముగా నీట ద్రుతప్రకృతికముపైఁ బరుష ముట్లే యుండి ద్రుతము లోపించుప్రసక్తిలే దనవచ్చును. ఈ పాదమునం దున్నరెం డేకారములందు నొకటి యస్మచ్ఛబ్దప్రథమైకవచనాంతరూపమును వేటొకటి యర్థవిశేషమునం దయినదియు నని చెప్పవలె. అట్టియెడలఁ బాదాదియందలియేకారమే యర్థవిశేషమునం దయిన దనుట సందర్భానుగుణము గావునఁ బైరీతిని గ్రహింపఁగా నిది ప్రస్తుతిఫలమునకు లక్ష్యము కాదు.

గు. ప్ర. వ్యాఖ్యాత 'కొనియే చక్కంబెట్టువాడ నే పాండవులన్' అను పాతమునందు వాడను ఏ అనుచోట నున్నది యస్మదర్థము కా దనియు నయ్యది కాకున్వరమే యనియుఁ జెప్పె. అట్లే యటఁ బాదాది నున్న ఏకారము పై త మస్మదర్థకము కాని కాకున్వరము గాని కా దనియు నయ్యది యేవార్థక మగు నవ్యయ మనియు భావించెను. (59)

చతుర్థపాదమున మొదటియేకార మవధారణార్థక మనియుఁ దరువాతిది కాకు న్వరమనియుఁ జెప్పటవలన వివక్షితార్థము సిద్ధించుట యనుమానాస్పద మై యున్నది. గు. ప్ర. 'చన్నవారులం గొనియే చక్కంబెట్టువాడ నా' అను వాక్యంబులోనియభిప్రాయము నిశ్చయముగా ద్రోణాదులను గొని సంహరించువాడను గా నని యభిప్రాయము. (59) అని యభిప్రాయమును బేర్కొన్నది. కానీ యీ యభిప్రాయము మూలవాక్యముచే సంభవించుట లే దనిపించుచున్నది. 'వారలం గొనియే - చక్కంబెట్టువాడనా' అనఁగా వారల సహాయమున మాత్రమే జయింపననియు వారుమాత్రమే కాక ఇతరులును గలరు గావునఁ బాండవులను చక్కబెట్టఁగల ననియు సర్థమవుచున్నది. వారలసహాయము లేకయే జయింపఁగల నన్న యంశమే స్పష్టపడవలయు నన్న వారలంగొని యేను బాండవులను చక్కంబెట్టు వాడనే - అని చతుర్థపాదాది నున్న 'యేశబ్రహ్మసద్గర్భక మయి యుండవలయును. అట్టియెడఁ బరశుపరకద్రుతలోపము సంగీకరింపక తప్పదు. వారలంగొని - ఏను బాండవులను చక్కంబెట్టు వాడనే యు యన్వయించుటలో సౌలభ్య మధిక మయినమాట యథార్థము. అందుకే తిమ్మకవి దాని సస్మదర్థకముగానే యెంచియుండె నని గ్రహింపవచ్చు.

ఇంక గు. ప్ర అభిప్రాయము ననుసరించిన నాపాదమునందుఁ బదప నున్న యేకబ్రము కాకున్వర మవును గావున చక్కఁబెట్టువాఁడనే పాండవులన్ అని యుండవలసియుండుట స్పష్టము. గు.ప్ర. అట్లు చూపియున్నది. కవిజనసంజీవిన్యాదు లీపాఠమునే చూపియు నున్నవి. కాని ముద్రితభారతములందుఁ జక్కఁబెట్టువాడనేఁ బాండవులన్ అని ద్రుతికార్యములు గాన నవుచున్నవి. భారతసంశోధితముద్రణము నీ పాఠముమాత్రమే యిచ్చినది. పజ్జలవారు నీపాఠమునే స్వీకరించి యుండుటవలననే కొనియే వను బాండవులను చక్కఁచెట్టువాడ నను రీతిగా నస్మద్భరమును నమస్వయించి చూపిరి.

రామన “కాకునంబోధనావ్యయంబుమీఁద గనడదవా దేశము వికల్పమనుచు నందుఁ గాకున్వరముమీఁద వికల్ప మయినందు ల కీకద్యము నిజు చూపియున్నాఁడు. నీ చెప్పినపెద్దలు ద్రోణాచార్యులు మొదలు గాఁగ నని కొల్లనివారే చనువారిఁ గొని వేయఁ చక్కఁబెట్టువాడనే పాండవులన్ ఇందు లక్ష్య స్థాన మేది? అని నొల్లనివారే - అనునాతఁడు చూపినపాఠమునందుఁ దృతీయచరణాది నున్న యేకారము కాకున్వరము కాదు. అయ్యది యవధారణార్థకమైన యవ్యయము. ద్రోణాదు లని నొల్లనివారనుటలో సందేహదులు లేవు గదా. మూడవపాదము లక్ష్యస్థల మగుచో నవ్యయము మీఁద నా దేశము వికల్ప మగుటచే రాసందులకు లక్ష్యము కాఁగలదు. రామన యంతఃసమాందు చూపిన స్వీయలక్ష్యములోఁ “గూడునె తిలంఁక” నన్నది కాకున్వరమునకును, ‘కృష్ణ! చరచాగాది’ యన్నది సంబోధనమునకు ‘నేన పరాశ్రీతుండ’ ననుచో నవ్యయమునకును లక్షణమున కనుగుణమైనక్రమములో నుదాహృతములు చూపెను. ప్రాచీనుల లక్ష్యములను జూపుతరువాతి స్థలమునందు నీ క్రమము ననుసరించియే యు డెను. కాఁగా నేన+పరాశ్రీతుండ నన్నది యె ట్లవ్యయముపై నాదేశభావమునకు లక్ష్య మైనదో యట్లే “ఒల్లనివారే



చనువారల" నన్న ప్రస్తుతస్థలమును నవ్యయుముపై నాదేశము లేనందుల కుదాహరించు చున్నాఁడు. (మొదటిపాదములందలి ప్రాసమును లక్ష్యస్థలము గాకుండటంజేసియు నాల్గవపాదమునఁ బ్రాసస్థలమే లక్ష్యస్థానము నని గుర్తింపఁదగియున్నది. అనఁగా ఏ చక్కఁబెట్టువాఁడ ననుచో నున్నయేకారము కాకుస్వరమే కాని యవధారణార్థము గా దనవలె. అయ్యది యవధారణార్థక మగుచో నవ్యయుమే యయి యటఁ గాకు స్వరమునకు లక్ష్యమే లేకుండఁబోవును గదా. స్వీయపద్యములోఁ గూడ నె తలంప ననునది కాకుస్వరమునకు లక్ష్య మయినతీరుగా నిట 'వేయే' అనుచో నేకారము కాకు స్వరమనవలయు. కాని యట్టియెడల నిప్పద్యమున కన్వయ మెట్లు? వాడనే పాండవులన్ అనుచో ద్రుతకార్యములు లేమి నెదియుఁ గాకు స్వరమే యనవలె. పాదాదియందలి యేశబ్ద మస్మదర్థక మనియు 'వాడనే' అనుచోటియే శబ్దమే కాకుస్వరమనియుఁ జెప్పుచో నిది కొంత వఱకే నన్వయింపఁగలదు. చనువారలం గొని వే యేను చక్కఁబెట్టువాడనే? యనురీతిగాఁ గుఱును. కాన మిగిలినలక్ష్యముఁ బ్రాసస్థలమునందుఁ జూపి ననుట విశ్వసించనచ్చునా?

రెండుచోట్లఁ గాకుస్వరమే యున్న వేయేచక్కఁబెట్టువాడనే అనుచో మొదటియే శబ్దము కాకుస్వరముగా నన్వయించుట లేదనక తప్పదు. అనినొల్లని వారే చనువారలం గొని, వే యే అనుచో నే యనుకాకు స్వరమున కర్థమేమి? చతుర్థపాదము లక్ష్య స్థలము గా దన్నపుడు పైరీతిగా మొదటియేశబ్ద మస్మదర్థక మనియుఁ దరువారిది కాకుస్వర మనియుఁ జెప్పవచ్చును. అప్పుడు పరుష పరక ద్రుతలోపము న కీయది లక్ష్యమై 'తిమ్మన' లక్షణమున కనుగుణమై యుండఁగలదు. కాని మఱి లక్ష్య మేది? మూడవపాదస్థలము న ననికొల్లనివారే' యనుచోటి యేకారమును గాకువుగాఁ జెప్పటకు వీలులేదు. ఇంక, చతుర్థపాదాదియందలియేకారము కాకు పలు లక్ష్య మగుచుఁ బద్యము

సరిగా నన్వయింపవలె నన్న 'సని కొల్లనివారై చేరనివారలం గొనియే' యను ముద్రితగ్రంథములంధలిపాఠము ప్రమాణీకరింపవలసియున్న దనక తప్పదు. ముద్రితభారతములకు భిన్నముగా నున్న, రామన చూపిన పాఠముతో నీపద్యము సరిగా నన్వయింప దని నిశ్చయింపక తప్పదు.

తిమ్మకవి 'అని కొల్లనివారై చన్నవారలం గొనియే చక్కం బెట్టువాడనే పాండవులన్' అని చూపెను. ఇదిచూచుచు చక్కర్థపాదాది నున్న యేశబ్ద మస్మదర్థకమనియుఁ బ్రథమాంత మవుటచే సరళాదేశము కల్గలే దనియుఁ జెప్పియుండుటనుబట్టి 'ఏను చక్కంబెట్టువాడనే' యనుచోఁ జినరియేకారము కాకున్వర మయి (పాండవులన్ అనుచో సరళాదేశము లేకుండుటయు) పద్య మట నుచితముగనే యన్వయింపఁ గలదు. 'అని కొల్లనివారై చన్నవారలం గొని' యనుచోఁ జన్న వార లనుదాని కర్థ మేమి? 'చన్నవారలన్ వెళ్ళినవారిని' అని గు. ప్ర. అర్థము చేసియున్న దనవచ్చును, వెళ్ళినవార నెటకు వెళ్ళిన వారు? అని 'కొల్లనివారై పోయినవారు' ఒల్లనివారైనవారు ఒల్లని వారు. అని యర్థమా? దీనికంటెను ఒల్లనివారై, చేరనివారిం గొనియే? యనుముద్రితభారతములంధలిపాఠమే సముచితముగా నన్వయించుచున్న దనుట న్నష్టము. ఇంకను నియ్యాది ఉద్వో. 2-246 పద్యమునందలిధృతరాష్ట్రవచనములను విమర్శించునది. ద్రోణాదు లని నొల్ల రినియుఁ బోరికిని జొర రనియుఁ జెప్పినధృతరాష్ట్రనభి ప్రాయమును బరామర్శించుచు 'చేరనివారు' అనికి ఒల్లనివారై, అనికి జేరనివారయి యనురీతిగా సక్రమముగా సయితము పేర్కొనఁ బడి సముచిత మవును. కావున ముద్రితప్రతులంధలిపాఠమే సమంజస మయి గ్రాహ్య మయి యున్న దనియు రామనచూపినపద్యము తల్లక్షణానుగుణముగా సరిగా ననున్వయింపకుండఁగాఁ దిమ్మనచూపినదియు సంతగా సక్రమముగా లే దనియు నిశ్చయింపవచ్చును.

ముదితభారతప్రతిలో (సంశోధితముద్రణమునను) దీనికిఁ బాఠాంతరము చూపఁబడకుంటయు గమనార్హమయియున్నది. ఇచ్చారము ననుసరించి రామసలక్షణమునకు నిది లక్ష్యమే యవుచున్నది. కొనియే? చక్కఁబెట్టువాఁడ నేన్ అని గాకుస్వరముపై సాదేశము లేకుండుటకు రామసలక్షణమునకు లక్ష్య మవును. కొనియే చక్కఁబెట్టువాఁడనే యని తిమ్మకవిలక్షణమునకును లక్ష్యము కాఁగలదు గాని ‘వాఁడనే పాండవులన్’ అని తరువాతియేకారము తిమ్మసలక్షణమునఁ గాకుస్వరము గావలసియున్నది.

మొత్తముమీఁద కొనియే? చక్కఁబెట్టువాఁడ నేఁ బాండవుల ననుసార మెసముచిత మని నిర్ణయింపఁగా నందుఁ జతుర్థపాదాది నున్నయేకారము కాకుస్వరమే యవుచున్నది. ఇయ్యది కాకుస్వర మగుటకు గు. ప్ర. యొక యధ్యంతరమును బేర్కొన్నది.

“ఆకారంబునకుంబోలె ఏకారంబునకుఁ గాకుస్వరార్థమున్నను వాక్యంతమందలియేకారంబునకే కాకుస్వరార్థము ప్రయోగంబుఁ గానంబడుచున్నది. కాని వాక్యమధ్యంబున నట్టి ముగ్ధంబు రానేరదు. వాక్యమధ్యంబున నేవకారార్థ మై నయవధారణంబే తోచుచుండును. (59) అని పేర్కొనుటలో నావ్యాఖ్యలోకవ్యవహారమునే యాశ్రయించె నేమో యనిపించుచున్నది. (తరువాతివివరణమువలనను.)

ఏ మైనను బైవివరణము ననుసరించి యేకారమునకువలె నాకారమునకును గాకుస్వరముస్వరము గలదు. అది కాకుస్వర మన్న మాట. అయిన ఏకారము వాక్యంతమునందే కాకువుగా నున్న దనుటచే నాకారము వాక్యమధ్యమున నై నను గాకువుగాఁ బ్రయోగింపఁబడుట గలదనుట స్పష్టము ఏకారమున కట్టి ప్రయోగము లేదని యభిప్రాయము. ‘వాఁడనే’ అనుచోటిది యస్మద్దర్శక మని చెప్పిన వజ్రల

వారు పాదాది నున్న యేశబ్ద మవధారణార్థక మని చెప్పటలోఁ గు. ప్ర. ప్రభావము కొం తేని గల దేమో యనిపించుచున్నది.

అయ్యుఁ 'గొనియే' యనుచోటియే కారము ప్రశ్నార్థక మగుట లోనే యర్థసంపత్తి యధిక మయియుండుటచే నట్లంగీకరించుటయే యుచితము. అయ్యది యవధారణార్థకమే యవుచో వివక్షితార్థము సిద్ధింపమింజేసి యుద్ధర్థకమే యనుతిమ్మనమార్గము నే సంగీకరింపవలసి యున్నది.

పేటికావ్యాఖ్య 'కొనియే చక్కంబెట్టువాడనే పాండవుల ననుచోఁ గొనియే యనుచోటియే కారమును బ్రశ్నార్థకముగా ననఁగాఁ గాకుస్వరముగనే పేర్కొనెను. కాని 'వాడనే' యనుచోటియే కారము సయితము ప్రశ్నార్థకమే యనియు రెండుప్రశ్నార్థకములచేత ద్రోణాదుల సహాయము లేకయే గెల్తు ననుసర్థము దృఢముగాఁ జెప్ప చున్నట్లు పేర్కొనుట (69) విశేషము. రెండుచోట్లను గాకుస్వరమే యనియుఁ (నది ప్రశ్నార్థక మనియు) జెప్పట యుచితముగాఁ గానరా కున్నది. 'చక్కంబెట్టువాడనే' యనుచోటియే కారము ప్రశ్నార్థక మైనచో నయ్యది పాండవులను చక్కంబెట్టువాడను గా ననియు నిఁకఁ జక్కంబెట్టు లే ననియు సర్థము నిచ్చుచున్న దనవలసియున్నది. 'వారలం గొనియే' యనుచోట నేకారము ప్రశ్నార్థక మవుటనలస నిట నీరెండవప్రశ్నార్థక మిట్టియభిప్రాయము నీయఁజాల దనలేము. నిజ మున కేయొక్కచోట నేని గాకుస్వర మున్నను వివక్షిత మగుసర్థము సిద్ధించును. రెండుచోట్లఁ గాకుస్వర మున్న నయ్యర్థము స్పష్టముగా సిద్ధింపఁజాల దనియేఁ జెప్పఁదగియున్నది.

తిమ్మకవి 'వాడనే పాండవులన్' అనుచో సరళాదేశమును జూపకుండుట ననుసరించి పేటిక యదియుఁ గాకుస్వరమే యని సమన్వయించె ననుట స్పష్టమే. రామన చూపిన యిప్పద్యములోను నిట

సరళాదేశము లేదు గదా. తిమ్మకవిలక్షణము ననుసరించిన నిట సరళాదేశ ముండుటకు వీలు లేదు గూడ. 'ఏ చక్కంబెట్టువాడనే పాండవులన్' అనుచోఁ దిమ్మన మొదటియేకార నుస్మదర్థకముగా సమన్వయించుచుండెను గావున 'వాడనే' యనుచోట నేకారము నుస్మదర్థకమనుటకు వీలు లేదు. కాఁగా నది కాకున్వర మనక తీరదు. అయిన దానిపై సరళాదేశ మసంభవము గదా. ఇంకను దిమ్మకవి చూచిన భారతప్రతిలోఁ బర్యపాత మారీతిగా నుండుటచేతనే చతుర్థవాదాది నున్నయేకబ్రము నుస్మదర్థకముగా భావించె నట్లు గాక నేటిముద్రిత భారతగ్రంథములందువలె కొని, యేచక్కంబెట్టువాడనేఁ బాండవులన్ అని సరళాదేశమునే చూచియున్న సచ్చటిదే యుస్మదర్థకముగా గుర్తించి మొదటియేకారమును గాకున్వరముగా సమన్వయించిన (నేదో యొకటి కాకున్వరముగాక యెట్లును దప్పదు). నాలక్షణమున కిటుఁ బ్రసక్తియే యుండదు. అస్మదాత్మార్థకములపై సరళాదేశమును జెప్పి యూరుకొనెడివాడె. కాఁగాఁ దిమ్మక వ్యాదులపాఠము ననుసరించియే పేటిక 'వాడనే పాండవులన్' అనుపాఠమును జూపె ననఁదగు.

అట్టియెడల వజ్రులవారు 'పేటికాపంక్తులనుద్ధరించునపుడు 'వాడనేఁబాండవులన్' అని సరళాదేశముతోఁ జూపుట (వ్యా.నం.స. 274) రెండుచోట్లను గాకున్వరమే యన్ని పేటికాసమన్వయమునకు విరుద్ధ మని గుర్తింపవలసియున్నది. తిమ్మకవిపాఠము నుద్ధరించునపుడు వజ్రులవారును 'వాడనే పాండవులన్' అని పరుషమానే చూపిరి. కాని వా రీపాదమును జూపియు నిచట వారలం గొనియే యేను బాండవులను చక్కంబెట్టువాడ (271) నను రీతిగా నుస్మదర్థకమును జెప్పచు వాడనే' అనుచోటిది యుస్మదర్థకముగా సమన్వయించుట సరి గాదనక తప్పదు. గు. ప్ర. ప్రస్తావించినప్పటికి నీ సరళాదేశభావమును వజ్రులవారు పట్టించుకొనకుండఁగనే 'వాడనే పాండవులను' ననుపాఠ

మును జూపుచు వివరణము చేయుటలో 'వాడనే బాండవుల' ననుపాదమును స్ఫురింపజేయుట యెట్లు సమర్థమయించును?

వారలం గొని యే బాండవులను జక్కబెట్టువాడనే యన్నయస్వయమును దిమ్మకవి యుద్దేశించె ననుట స్పష్టము. ద్రోణాదులను గొని నేను బాండవులను జక్కబెట్టువాడనా? అనుటలో వారిం గొని నచో బాండవులను జక్కబెట్టలే ననియు సర్థ మవుచున్నది. పాండవులచేత జయింపబడుటకు ద్రోణాదులు కారణము గాగల రనియు సర్థము లభించుచున్నది. నిజమున కట్లే పిదప జరుగవచ్చును. దానిం దృష్టియం దిడుకొనియే యిట్లు సూచనాప్రాయముగాఁ జెప్పబడుటయు నొప్పునన్న పక్షమునఁ దిమ్మన చూపినపాఠము స్వీకరించి యస్మదర్థకముపయి సరళాదేశము లే దని చెప్పవచ్చు. కానీ యీవిధపరాధేయండును దుస్ససేనుండును బ్రాప్తయిన్న జాలుననుటయే కాక యెండొక్కఁడు నాకుదో డక్కర లే ననుటం బట్టి ద్రోణాదులం గొనుట యనభీష్మిత మనియు వారిసహాయము లేకయే యేను బాండవులను జక్కబెట్టుదు ననియు దుర్యోధనునభిప్రాయ మెన్నఁదగును. పాండవులను జక్కబెట్టెద ననుటతో వాటు ద్రోణాదులసాయము నక్కర లే దనుటయు నిశ్చయముగాఁ జెప్పట యిద్దిప్త మైయుండుట స్పష్టము. అట్టియెడ వారలం గొని, నేను బాండవులను జక్కబెట్టువాడనే యను తిమ్మకవి చూపినపాఠముభావముకంటెను వారిం గొనియే? యేను బాండవులను జక్కబెట్టువాడ ? ననుసర్థముతో వాడ నే బాండవులన్ అనుపాఠమే సముచితముగా నున్నట్లు గుర్తింపవచ్చును.

అయినఁ దిమ్మకవి చూచినభారతముప్రతియందు 'వాడనే పాండవులన్ అనుపాఠమే గల దని యంగీకరించినను బాధ లేదు. వాడనే పాండవులన్ వాడ నే బాండవులన్ అనువాకి సామ్యమెక్కువ గదా. పైగా ద్రుతప్రకృతుపై సరళాదేశము లేకుంటయు

నింకను గనడదవాదేశమే యుండుటయు వ్రాతప్రతులలోఁ గాన వచ్చుట స్పష్టమే. కాన వారల నేఁ బాండవులన్ అనుముద్రిత భారతములయందలిపాఠమును ప్రమాణీకరించుట యొప్పును. ఇదియే ప్రకరణోచితము నయియుండుట యిందులకుఁ బ్రత్యేకాధార మనఁదగును. పాఠాంతరము ముద్రిత ప్రతులందుఁ జూపఁబడకుండుటయు గమనార్హము.

‘వాఁడను’ అను నస్మద్విశేషణస్థలము ననుసరించి యస్మద్ధర్మకము ప్రయోగింపకున్నను బాధ లే దను. గుప్ర. అభిప్రాయముచితమే. అచ్చటియేకారము కాకున్వర మని యెంచు గుప్ర. అట్లు భావించుట యవసరము నవసరము. అయ్యును నిట్టియెడల నస్మద్ధర్మకప్రయోగ మవసర మైన నగు నేమో కాని దుష్టము గాదు గావున బాధ లేదు. ఉత్తమపురుషక్రియాపదప్రయోగాదినందస్థములందును నస్మద్ధర్మకశబ్దప్రయోగ ముండుట ప్రసిద్ధమే కదా. కాఁగా వాఁడను ఏను అనురీతిగా నస్మద్ధర్మకము ప్రయుక్త మవుటలో నష్టము లేదని గుర్తింపఁదగును. అర్థగౌరవము ననుసరించి ‘కొనియే’ యనుచోట వాక్యమధ్యమానను నేకారము కాకు వవుట యంగీకరింపఁదగు. అయ్యది లక్షణనిరుద్ధ ముట కెట్టిప్రమాణమును లేదు గదా. ఇట్లు వాక్యమధ్యమానం గాకున్వరప్రయోగ మెచ్చటను లేనిమాట యథార్థమే యగుచో (కవిప్రయోగము లెల్లఁ బరిశీలించియే గుప్ర. నిర్ణయించె ననలేము గదా.) నిటఁ దిక్కన వాక్య నిర్మాణమునం దిదియు నొకప్రత్యేకత యని గుర్తింపఁదగు.

కాఁగాఁ దిమ్మకివిపాఠము సంగీకరించి పరుషపరకత్వమున నస్మద్ధర్మకమునందలిద్రుతము లోపించిన దనుటకంటెఁ గూడ ముద్రిత భారతము ననుసరించి యిటుఁ బాదాదినున్నయేకారము కాకు స్వర

మనియు 'వాఁడ నేఁ ఖాండపుల' ననునదే సకల యైనపాఠ మనియు నిశ్చయింపఁ దగు నని సారాంశము. కాని బహువచనక ద్రుతలోపమున కిది లక్ష్యము గానేరదు.

'కాన తగం బొందుట' యన్నది యింకొకలక్ష్యము. ధృతరాష్ట్రుండును బుత్రులున్ వనము గుంతిసదనుల్ సింహముల్, మతి నూహింప నసింహ మైనవనమున్ మర్దింతు రెందున్ వనావృతవృత్తంబులు గానిసింహములకున్ వేగంబు చేటొందుఁ గా, సతగం బొందుట కార్థ మియభయము న్సంతుష్టిమై నున్కికిన్ (ఉద్యో 1. 358) ఇందలికానశబ్ద మవ్యయ మగుటచే నాదేశము (గనడదవాదేశము) పాక్షికము గాన రాతే దని తిమ్మకవి యుదాహరించెను. (వ్యా. సం. స. 270) కాని కాన శబ్దముపై గనడదవాదేశ ముండుట కన లది కళయా? ద్రుతప్రకృతిక మై యున్నది. ద్రుతప్రకృతిక మన్నపక్షమునఁ బైపరుషముగను సరళాదేశము రాకుండుటయు నాద్రుతము లోపించుటయు జరిగినట్లు గుర్తింపవలసియుండును.

దీనిగూర్చి గుప్త. చేసిన సుదీర్ఘసంగ మనయెంచిన మని సముచితముగా నిర్ణయించుచు (వ్యా. సం. స. 270) వజ్రవివారు దీని నిట్లు నచర్థించిరి. కాన్ = కాన = కాఁగానే అనుఛేదము చొప్పున కానశబ్దము కళ యనఁదగును కావునన్ అనువానిసంక్షేపరూపము 'కానన్' అని కావచ్చు నచుతాంపున సర్వాచీనకవులు ద్రుతప్రకృతి కముగా సైతము ప్రయోగించిరి భారతాద్రిపాచీనగ్రంథములలో కాన అనునది కళగానే ప్రయుక్త మయియున్నది. (వ్యా. సం. స. 90) అని వివరించి యీ ప్రయోగమునె యిచ్చిరి. అర్వాచీనకవులు ద్రుత ప్రకృతికముగా సైతము ప్రయోగించి రఁగా వారును గళగాఁబ్రయోగించిరినియు నింకఁ దరువాతివాక్యమునుబట్టి భారతాద్రిపాచీన గ్రంథములలో నిది ద్రుతప్రకృతికముగాఁ బ్రయుక్తము గాతే దనియు



స్థ మగుచున్నది. కానశబ్దమును ద్రుతాంతముగానే పేర్కొనుచు నూ.ని. 'కాని భారతమునందలియొకానొక నిర్ధారకప్రయోగములో కళగాఁ గాన్పించుచున్న దని చెప్పి 'కానతగన్' అనుప్రస్తుతిస్థలమునే చూపినది. ఇది ద్రుతాంత ముటకుఁ బ్రాచీనప్రయోగము లేవియు నూ. ని చూపకుంటయు గమనార్హమై, కాఁగాఁ బై నూ.ని. వివరణము ననుసరించి యాధునికప్రయోగములం దీశబ్దము కళగాఁ బ్రయుక్తము గా లే దనియుఁ గేవలము ద్రుతప్రకృతికముగానే యున్న దనియు స్పష్ట మగుచున్నది. ప్రాచీనులు కళగానే ప్రయోగించు దరువాతి వారు ద్రుతప్రకృతికముగాఁ జేసి నీయిన వైకల్పికద్రుతప్రకృతిక మనవలయునా?

కాని వజ్రులవారివివరణము ననుసరించి యట్లు నిర్ణయింప నవ కాశము లేదు. కానిన్ అను ద్రుతప్రకృతికరూపము 'కావునన్' అను నవ్యయముయొక్క సంక్షిప్తరూపము (అనఁగా నీకావునన్ అనుచోటి వువర్ణము లోపించియుండు) 'కాన' అనుకళ యెట్లన అగుధాతువు నుజ్జ్వలతరూప మగుకాన్ - అనుదాన్నిపై 'అ' అనునవ్యయము చేరి 'కాన' అని యైన దని వారివివరణమునభిప్రాయము. అందులకే కాన్ అ=కాన=కాఁగానే అనురీతిగా వీ రర్థము చేసియుండి దనియు గుర్తిం పవచ్చును. కాఁగా ద్రుతప్రకృతిక మగు 'కానన్' అనునది యఖండ శబ్దము కాఁగాఁ గళయైన కాన - యనునది రెండు శబ్దములకలయికచే నేర్పడిన దని స్పష్టము. వజ్రులవాడును స్పష్టముగా కాన్ అ- అనుభేదము గలశబ్దద్వయము జంటయని (వ్యా సం.స. 270) పేర్కొని యున్నారు. వానియుత్పత్తి ననుసరించి కానన్ కాన- అనుశబ్దములు పరస్పరము సంబంధము లేనివి. రెండును వేర్వేరుశబ్దములు. కావునఁ బ్రాచీనులు కళగాఁ బ్రయోగించినదానినే యాధునికులు ద్రుతప్రకృతికముగాఁ బ్రయోగించి రనుట సంగతము గాఁజాలదు. (అట్లే చెప్ప వలసిన నవ్యయ మగునకారము ద్రుతాంతము కావలసియుండును )

కాన్ శబ్దముపై 'అ' అనుసవ్యయమును జేర్చియే యాధునికులును బ్రయోగించునెడల నయ్యది కళ కాక తప్పదు గదా. రెండును భిన్నము లై నపు డొకేశబ్దము కళయు ద్రుతప్రకృతికము నగుట యున్నపసక్తియే లేదు.

కాఁగా వడ్డలవారు "ఒక్కశబ్దమే కళయు ద్రుతప్రకృతి కము నగుట యసంభవము కాదు" (వ్యా. సం. స. 304) అని పేర్కొని యీకానశబ్ద ముట్టిదిగాఁ దెల్పుట సరి గా దనియు, కానన్ - కాన శబ్దములు విభిన్నము లవుటచే నొకేశబ్దము కళయే కాక ద్రుత ప్రకృతికము నవుట యసంభవమే యనియుఁ జెప్పఁదగియున్నది. (అదిగో అనుదానిస్థలమునను నిట్లే పాక్షికద్రుతప్రకృతికత్వప్రసంగము సరి గా దని స్పష్ట మగును.)

ఇట్లు వీరి వివరణము ననుసరించి కాన - కానన్ అనుశబ్దములు రెండును విభిన్నము లనవలసియున్నది. కాని యన లది యట్టిదే యగునా యన్నదియుఁ బరిశీలనార్హము - ఇవి యె ట్లేర్పడిన వన్నను కానన్ - కాన అనుశబ్దములు రెండును సమానార్థకములై యున్న యంశము స్పష్టము. కానన్ అనునది కావునన్ అనుదానిసంక్షేప రూపముగాఁ జెప్పఁచుండుటచేత 'కానన్' - అనుదానికి 'కావునన్' అనుసర్థ ముండుట సక్రమమే యవుచున్నది. 'కాన' - అనుశబ్దము 'కాన్+అ' అనుసవ్యయశబ్దముకూడికచే నేర్పడిన దై నపు డది 'కావున' అని యర్థ మిచ్చుట యెట్లు? కాన్+అ=కాన=కాఁగానే- కావుననే (270) అని వీరు చూపిరి. 'కాన్+అ=కాన=కాఁగానే' అనురీతిగాఁ జెప్పవలయు సర్థము సక్రమ మయియున్నది. కానీ కాఁగానే యనుదానికి 'కావుననే' యని యె ట్లర్థము సిద్ధించినది? 'కావుననే' యనుసర్థమునఁ గాఁగానే యనునది యెచ్చట నేని గలదా? ఇట మాత్ర ముట్టియర్థ మెట్లు లభించినది?

కాన్ + అ - అనుదానికిఁ జివరకుఁ గావునన్ + ఏ - అనియర్థము సిద్ధమైనది. కాన అనుచో నకారమువలెనే కావుననే యనుచో నేకార మవధారణార్థకము. కావున విశేషార్థకము లగునాయవ్యయముల నావలఁ బెట్టిన. కాన్ - అను దానికిఁ 'గావున' అను సర్థము గల దనవలె. కాను-కాన్ అనువానికిఁ గావున నని యర్థము మున్ను జైచ్చటను గానరాదు.

కాన-అనుదానినివ్వుత్తిని బ్రేరీతిగానే నిరూపించి వీరింతకుముం దర్వాచీనులు కావునన్ అనుదానిసంక్షేపరూపముగా నెంచి కానన్ అని ద్రుతాంతముగా సైతము ప్రయోగించి రని (90) చెప్పిరి. వీరింతవఱకు ననుసరించిప్రణాళిక ననుసరించి కాన-కానన్ - అను శబ్దములు రెండును సమానార్థకములు గావలసియున్నవి. కాని వీరిట కాన-కా(వు)ననే యని కా(వు)న శబ్దముపైఁ గూడ నవధారణార్థకమును బ్రయోగించుట విశేషము

నుజ్యంత మగునగుధాతువురూప మగుకాను శబ్దముపై 'అ' అనునవ్యయము (వీరుచేసినయర్థము 'ఏ'-అనుదాని ననుసరించి యది యవధారణార్థకమే యయి యున్నది.) చేదుటచే నేర్పడిన 'కాన' శబ్దము కా(వు)నన్ లేదా కా(వు)ననే యని యర్థ మిచ్చుట కవకాశము లేదని స్పష్టము. కాను, కాఁగా, కాఁగానే అనురీతివానికి కావునన్ లేదా కావుననే యనురీతియర్థము లేకుండుటయు నిట గుర్తింపఁ దగియున్నది.

అంతే గాక ప్రాచీనకవు లెల్లరు కావున (కావుననే?) అను రీతియర్థమునకయి కాన్ + అ = కాన - అనుశబ్దద్వయమునుగూర్చి (నియతముగ ?) ప్రయోగించఁగా నాధునికు లాశబ్దమునే విడచి 'కావునన్' అనుదాని సంక్షేపరూప మగునింకొకశబ్దమును మాత్రమే

ప్రయోగించి రనుటయు సముచితముగా సమన్వయింపబడునది కావనియుఁ జెప్పక తప్పదు.

ప్రస్తుతము తిక్కనప్రయోగమునందు 'కాన్ + అ' అనురీతి శబ్దములు రెండు ప్రయోగింపబడిన వనుటయు సముచితముగాఁ గానరాదు. కాన అనుదానికి కాఁగానే కావుననే యని యర్థములు చూపిరి కాని యివి రెండును సమానార్థకములు గా వనుట స్పష్టము. కావుననే యనుసర్థ మసంభవ మగుటచే సుచిత మగు 'కాఁగానే' యనుసర్థము పద్యమున స్వీకరింప సమన్వయింపఁపడకు గుటఁజేసియు వజ్రవాదు వెంటనే 'కావుననే' యనురీతిగాఁ గూడ సర్థమును జూపి రని తెలియవచ్చును.

నిజము సంతియ. సింహములు లేని వనమును, వనమున సంచరింపని సింహములును జే బుదను గావున వనమును, (కొరవులు) సింహములును (కుంతిసంవనులు) కలిసియుండి వలయు నని స్థూలముగా నభిప్రాయము. కాన తగం బొందుట యనఁగా 'కాఁగానే' అనురీతిగా నుద్యంత మగునగు ధాతువునవధారణార్థకముతోఁ గూడి ప్రయోగింపబడిన వనుటసరికాదు. వజ్ర వాదికిను 'కావుననే' యనుస్థలమునను సవధారణార్థక మగునేకారమును జేర్చిరి. కావుననే తగం బొందుట యున్ని యని యిట సవధారణార్థము నుద్దిష్టముగా నిర్ణయించ నవకాశము చాలదు. అనఁగా కాన అననది కా(వు)నన్ అనుసర్థముననే ప్రయుక్త మయిన వనవలసియున్నది.

నిజమునకుఁ కా(వు)నన్ అననది సయితము అగుధాతుసంబంధియే. చిన్నయసూరి 'లాఙ్ఘిచో' సహితము కాదే శాదులు కానంబడియెడి' ననుసూత్రస్థలమున (క్రియా. 102) కానన-కావునను అనురెండింటిని జూపెను. అనఁగా అగుధాతువుపై క్రియా. 41 సూ. చే వృత్తంబగు భావలక్షణార్థమున (చేసర్థ మిట సమన్వయింపదు గదా.) ద్రుతాంత

మగుసవర్ణకము కాఁగా అశ్శ+నన్ అని యుండ నీసూత్రముచే 'సగు'నకు కా, కావు ననునాదేశము లయిన నన్నమాట. ఇట్టిప్రక్రియనుబట్టి కానను (కానన్) అనునది కావునన్ అనుదానిసంక్షిప్తరూప మనరాదనియు కాదేశమువలన బ్రజ్యేకముగా (కావునన్ అనుదానివలెనే) నేర్పడినదనియు గుర్తింపవలసియున్నది. అట్లు వ్యాకరణ సిద్ధ మగుటచే నిది ప్రతిపదోక్త మని కాని లాక్షణికావ్యయముగా గుర్తింపవలసియున్నది. మొత్తముమీఁదఁ గానను(న్) కావునను(న్) అనుసవ్యయములకు వృత్తి బగుభావము క్షణముగ్ధముగా గ్రహింపవలె నని స్పష్ట మగుచున్నది.

అచ్చికపదములందుఁ బదములుపల్లెముక్షరము లటనట లాపించి రూపాంతము లేర్పడుట గాఢపఱచుచునే యున్నది. వీనిని జంతామణి వి. వి. స్పష్టముగాఁ జేర్చొనిదనుకొనెదము కావున 'కావునన్' అనుదానిలో వువర్ణము లాపించి 'కానన్' అని యవుట నట గుర్తింపఁదగు. (వ్యవహారవేద్య మవుటచే దేశ్యమునందు కావునన్ కాన ననునవి వేర్వేరు శబ్దములే కాని కావున ననుదానినుండియే కాన ననున దేర్పడిన దని చెప్పనక్కరయు లేదు.

కాఁగా నిచ్చటనే కాక ప్రాచీనకవిప్రయోగములం దెచ్చట నేని 'కాన' శబ్దము కళగాఁ బ్రయుక్త మైనను (అట్టిది గానరాదు.) వజ్జులవారు చెప్పినట్లుగా కాశ్శ+అ=అనుశబ్దవ్యయము కూడికచే నట్లయిన దని చెప్పరా దని నిర్ణయింపవచ్చును.

కాఁగా సర్వాచీనులు 'కాన' సమరీతిగా సుత్రప్రకృతికముగా నేశబ్దమును బ్రయోగించిరో అదియే 'కానతగ్' అనుచోఁ బ్రయుక్త మైన దని గుర్తింపవలసియున్నది. అఁగా సర్వాచీనకవుల 'కానన్' శబ్దమును 'కాన తగ్' ననునిచ్చట్టి 'కాన' శబ్దమును విభిన్నములు గా వనియు నొక్కటేయనియు గుర్తింపఁదగియున్నది. అ

ట్లయిన నది ద్రుతప్రకృతికము కాఁగా మీఁదివరుషము సరళము గావలసియుండఁగా నది యట్లే యుండి ద్రుతము లోపించు తెట్లు? అందులకే సూ. ని. కాన శబ్ద మిటుఁ గళగాఁ బ్రయుక్త మైనట్లు చెప్పినది. వజ్రలవారు నొకేశబ్దము కళయును ద్రుతప్రకృతికమును నవుట యసంభవ వనుట కీపక్షమునందు కాన శబ్ద మొక్కటే రెండు తీరులుగా నున్నది కావున నొకేశబ్దము పాక్షికముగా ద్రుతప్రకృతిక మవుట యన్నది గల దన్నమాట.

‘కాన తగన్’ అనుచో గు.ప్ర. వ్యాఖ్య ‘కాన’ అనుశబ్దమును వన నునునర్థముతో సమన్వయించి తనస్థాంతరముగాఁ జేర్చొన్నది. కాని యీవ్యాఖ్య యిప్పద్వయమునకు మూలమును జూపి నిర్ణయింప దొరకొనియుఁ దద్భిన్నముగ సమన్వయించుట సమర్థింపఁదగినది గాదు. తస్మాద్వాక్యభ్రూవనం రక్షేత్ వనం వ్యాఘ్రం చ పాలయే తను మూలము ననుసరించిన కాన తగం బొందుట కార్య మీయుభయమా స్సంతుష్టిమై నున్మికిన్’ అనుపద్యభాగమున తస్మా త్తను దాని కనువాదమే ‘కాన’ శబ్ద మనుట స్పష్టము. అట్టియెడల దానికి వన మని యర్థము చేయుటెట్లు? ‘ఈ వనసింహములు రెండును సంతోషముతో నుండుటకై కానవనము తగన్ యుక్తముగా పొందుట మేలు అనిచెప్పి “ఉభయశబ్దముచేతనే సింహంబుకూడ వనంబుతోఁ గలిసి యుండుట మంచి దన్నయర్థము కరతలామలకముగా స్ఫురించుచున్నది. ... కావున సింహంబులు అధ్యాహార్యంబు లని (44) గు.ప్ర. వివరించినది. కరతలామలకముగా నర్థము స్ఫురించుచుండగా నింక సింహము అనునది యధ్యాహారము చేయు టేల? ఉభయమున్ సంతుష్టిమై నున్మికిన్ తగం బొందుట మేలు’ అని మాత్రమే చెప్పిన కాన యును సింహమును బరస్పరము పొందియుండుట యుక్తముగా నర్థము కరతలామలకమే యయి యుండఁగా ‘కాన’నే యేల పేర్కొనవలసివచ్చినది ?

ఇంక నొకతీరుగా సింహములు వనము నాశ్రయించియుండు నని కాని వనమే సింహము నాశ్రయించి యుండుట సహజమా? అట్టి యొడల సింహములే వనముతోఁ బొందుటను బేర్కొంటున్న యుచిత మనఁదగును గదా.

వనసింహములు రెండును సంతుష్టిమై సునిశ్చయి వనము లగం బొందుట మేలు అని యర్థము చేయుచో సింహములును వనముతోఁ బొందు కలిగి యుండవలె నని యర్థము రానేరదు. ఇంక వనసింహ ములు రెండును సంతుష్టముతో నుండుటకయి వనమే సింహములతో బొందియుండవలె ననునర్థము పై ల మేర్పడఁగలదు.

ఇటు వనము ధృతరాష్ట్రమున దత్తుత్రులును. సింహములు కుంతీనందనులు. కాఁగాఁ బాండవపక్షపాతముతో శ్రీకృష్ణుఁడు కౌరవులనే పాండవులతో సంధి చేసికొమ్మనుచుండె ననియు, సంధి లేకున్నఁ బాండవులకు నష్టము లేదు గావునఁ గౌరవులకు సంధి యవసరము గలిమి నూచించుటకయి 'కాన లగం బొందుట మేలు' - అని (కాన=వనము) చెప్పె ననియు భావించుటకు నవకాశము లేకు. అంతకు ముందు కౌరవపాండవపక్షములను వర్ణించుచో 'ఈరెంటి యందు నరసి యసారం బిది గాఢసారసహితం బిది' యని (కీ7-2 ఉద్యో.) పేర్కొనుటలోఁ గ్రమము నరసిసఁ (కీ5-కౌరవులపక్షమును కీ6-పాండవపక్షమును వర్ణించుటచే మొదటి దగుకౌరవపక్ష మసార మనియుఁ దరువాతి దగుపాండవపక్షము గాఢసారసహిత మనియు) పాండవులపై మొగ్గు న్యక్త మగును. కాని పిదప కేరూపం బయ్యె నేని నీ సేమిటికిన్ అనుచు నిప్పద్యమున నింకను వనమును మర్దించు రెండున్ అనుటతోపాలు 'వనావృతవృత్తంబులు గాని సింహముల కున్ వేగంబు చే టొందు' ననుటనుబట్టి చూడఁగా నిస్థలమునఁ బాండ

పులపైఁ బ్రత్యేకముగా నేదో యభిమానమును జూపుట యాలసి  
తలఁపుగా నిర్ణయింపరాదు. కాఁగా నిట కాననే ప్రస్తావించి పొందు  
టను బేర్కొనుట సముచితముగా సమర్థింపఁబడదు.

నిజమునకు 'కానన్' అనుశబ్దముతోడియన్వయమే మిక్కిలి  
సులు వైన దనుటయు మూలానుసారియు సహటయు స్పష్టము. వసమ  
వ్యాఘ్రమును వాఘ్రము వసమును (రిక్షింపవలెను.) బొందియుండ  
వలె నని ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడినయంశమే యిందుభయమును  
సంతుష్టిమై నున్నికిన్' అని సంగ్రహింపఁబడినది. కావున 'కాన' -  
అనుదానికి వస మనురీతి యథము సముచితము గాదు. కానన్ అను  
దానితో వాక్యము సముచితముగ సన్వయించుచునే యుండ నధ్యా  
హారపుటవసరమును లేదు. లక్షణముతో వైరుధ్యము గల దన్న  
సయ్యది యటఁ బ్రత్యేకముగాఁ బరిశీలింపఁదగినది. కాని లక్షణవైరు  
ధ్యము గల్గు నని నూత్నకల్పనము చేసి (యన్వయబాధచే) అధ్యా  
హారప్రసంగము చేయట సక్రమము కాదు గదా.

'కానతేగన్' అనుపాఠాంతర మెచ్చటను గానరాదు. అయ్యు  
వ్యాఖ్య లవ్వానిని ప్రస్తావించినవి అంగీకరింపకుంట యుచితముగా  
నున్నది. 'కానతేగన్' వనావృతవృత్తులు గాని సింహములకున్  
వేగంబు చేటొందు' నని యన్వయించు. వసము నశించినకారణమున  
వసమునాండి బయల్పడినసింహములకుఁ జేటు గల్గు సనురీతియర్థము  
చూపిరి. మూలానుగుణము గా దనుకారణముచే నీపక్షమును గు.ప్ర.  
తిరస్కరించినట్లు తోచుచున్నది. నిజమున కెచ్చటను నాధారము  
లేనియీపాఠమును పూర్వపక్షముగాఁ గల్పించుటయే యసంవేర  
మనుట మొదటియంశము. పైఁగా నిది యర్థవంతముగ గాదు.  
సింహము లాశ్రయింపనివసము నశించు నని చెప్పనప్పుడు వసము  
నాశ్రయింపని సింహములును నశించు నని చెప్పట సక్రమ మైయుం



దును. కాన నశించినచో సింహములు గానయి దుండనపు డవి నశించు ననుటేల? మొదలే సింహములు వనమునం దున్నవా? ఆవనమురక్షిత మవుం గావున నశించుత్రుత్సయే లేదు. వనము నశించువఱ కూరుకొన్న సింహములు వననాశానంతరము వనము నాశయింపఁగోరుటకు ముందు వనావృతవృత్తములు గాకుంట నవి చేటొందవలసియున్నది కాదా? త్రస్తుతసంసర్భమునను ధృతరాష్ట్రాదులు కుంతీనందనులను, బాండవులు కౌరవులను బొందియుండవలె ననుటయే వక్తవ్యాంశము. అంతే కాని వనము తెఱఁగా ననఁగా కౌరవులు నశింపఁగా వనావృతవృత్తములు గానిసింహములకు ననఁగాఁ కౌరవులకు దూర మైనపాండవులకు వేఁగఁబ చేటొందు సనియా చెప్పవలసిన యంశము. అయ్యది మిక్కిలియసంసర్భమును ననమంజనము నై యున్న దనుట ద్వివిచిత్రము. 'కానతెగ' అనుదానియర్థముతోపాటు గానిస్వరూపమునయితఁగా నహజములు గా వని స్పష్టము.

పేటికావ్యాఖ్య దీనియొడఁ దననిశ్చయ మేమియఁ బేర్కొన్నట్లు గానరాదు. పక్షాంతరములం బ్రస్తావించి విడచెను. అం దొకటి "కొందఱు కాను లేక 'కాన్' అనుక్రకృతి కవధారణార్థక మగుఅకారము చేర్చఁగ 'కాన' అనురూపము కల్లు ననియు నది (ఇటఁ 'గాఁబట్టి' యనుశబ్దము ముద్రణమున లోపించియున్నదనవచ్చును). యనుసర్థ మిచ్చెడిఁ గాన కాఁబట్టియే యనుసర్థము పొనఁగెడి ననియు నొందు" - (70. బా.సా.పే) అనునది.

'కాను లేక కాన్' అని పేర్కొనుటంబట్టియిది యగుధాతువు నుజ్యంతరూప మని యావ్యాఖ్య తలంచిన దేమో యని యనుమానింపవచ్చును. దానికి 'గాఁబట్టి' యనుసర్థము లేదనుట విస్పష్టమే. 'అవధారణార్థక' మగు 'అ'కారము చేర్చఁగా 'కాన' అనునది 'గాఁబట్టియే' అనుసర్థము నిచ్చుచున్న దనఁగా కాను లేక కాన్ అనుశబ్ద

ములు కాబట్టి యనుసర్థమీయక తప్పదు. అందుకయియే బా.నా.పే. ప్రేరీతిఁ జేర్కొనియుండును. కాని 'కాన్' (కాను) శబ్దము 'కాబట్టి' యనుసర్థమున లే నే తీ దనుట స్పష్టము.

ఇయ్యది యగుధాతువుయొక్క నుజ్యంతరూపము కాకుండ గనే ప్రత్యేక మగునికొకశబ్ద మని గాని యొక వేళ బా.నా.పే. తలఁచిన నదియును బొనఁగదు. ఇట వ్యాఖ్య స్పష్టముగా నిర్ణయించి చెప్పలేదు. అట్టిశబ్ద మొక టున్నట్లు గానరాదు. పైగా 'కాబట్టి' యనుసర్థమునఁ గాన్, కాను అనుశబ్దములు లేనే లేకుండుట స్పష్టమే కావున నీసమర్థనమును సరిగా దని గుర్తింపఁదగు. సూరి దీనిని జేదా ద్యర్థనాంతముగాఁ జూపె ననియు నిట వృత్తం బగుభావలక్షణార్థము గ్రాలప్య మనియు స్పష్టము.

పైగాఁ గాబట్టియే పొ దుట యుక్తము అనురీతిగా నిట నవ ధారణార్థకము ప్రయోగింపవలసినయవసరమును లేదు. అనగా నిట్టి యర్థమునకు నవకాశము లేదు గావునను నీసమన్వయ మన్నివిధము లను సరిగా దని స్పష్టము.

పేటిక పేర్కొన్న యింకొకయంశము 'కొండలు కావున నను సర్థ మిచ్చు' కానయే యైసను ద్రుతప్రకృతిక మని సమర్థింప సమర్థము లగుప్రాచీనప్రయోగములు లేమి కళ యనఁదగు ననియుఁ గాన నిట గనడదవాదేశము రామి మాత్రమే విశేష మనియు సండు' (70) అనగాఁ బ్రాచీనులు దీనిని గళగాఁ బ్రయోగింపఁగాఁ బిదప నిది ద్రుతప్రకృతిక మైన దన్నమాట. వజ్ఞులవా రిట్టియభిప్రాయము సంగీకరింపలేదు. ఇంక వారు భారతమున గనడదవాదేశము నియత మని భావించియుండుట ననుసరించి యిట గనడదవాదేశాభావము విశేషము గాక లక్షణవిరుద్ధ మవుటంజేసియు దీనిని సాధించుటకు మార్గాంతరము నవలంబించి రనవచ్చును. ఏది యే మైనను నొకేశబ్దము

కళయు ద్రుతప్రకృతికము నగుట యసంభవ మనియే వజ్రులవారి యిటు సిద్ధాంతము. అది యుచితమే.

కావునను బ్రాచీనులు దీనిని గళగాఁ బ్రయోగించిరి గావున సరళాదేశప్రసక్తి లేక (గనడదవాదేశసంబంధిగకారమేకావలె నై న) పోయిన దని సమర్థించుటకు సవకాశము లేకపోయిన దన్నమాట. బహుశః అందుకే పేటిక పక్షాంతరములు ప్రస్తావించి తనయభిప్రాయము చెప్పితే డేమో.

పరుషవరకద్రుతలోపము సంగీకరింపక తప్పనిస్థల మింక నొకటి కలదు అట్టియెడలను వజ్రులవారు పాక్షికద్రుతప్రకృతికత్వమును జేర్చొందురు. అది గో కాసంబడియే (వరాహ. 6-84) అనుస్థలమున అదిగో అనుశబ్దము కళగాఁ బ్రయుక్త మైనది. ఇది గోఁ బురుషావ్యయము (కళా. 1-35) అనుచో నట్టిదే ద్రుతాంత మయినది. ఇటనే వజ్రులవారిట్లు వివరించిరి. 'ఒక్కశబ్దమే కళయు ద్రుతప్రకృతికము నగుట యసంభవము గాదు. శ. ర. ఉదాహరించినట్లు ఇది+కొమ్ము-ఇదిగో అనువ్యుత్పత్తి పరసి కళగా గ్రహించుటయు 'కోసు' అను ద్రుతాంతావ్యయము సంగీకరించి 'అదికోన్' అనురీతిని కొనుధాతును క్యంతరూపముతో వ్యుత్పత్తి పరసి ద్రుతప్రకృతికముగా గ్రహించుటయు విరుద్ధములు కాదనఁదగును. (305-వ్యా.సం.స.) దీనికి నింతకు ముందటికానశబ్దమును దృష్టాంతముగాఁ జూపిరి. వానివివరణములో నివిరెండును నొకతీరువే యైనవి. కాఁగా అదిగో - అదిగోన్ అను రీతిగా నొకేశబ్దము కళయు ద్రుతప్రకృతికము నగుట లేదు. ద్రుతప్రకృతికశబ్దమువేఱు. కళాపదము వేఱు. అట్టియుత్పత్తిభేదమును జూపకున్న నొకేశబ్దము కళాద్రుతప్రకృతికములు రెండు నయినట్లుహింప సవకాశ ముండును.

దీనిని రెండుతీరులుగఁ జేర్చొన్న సూ. వి. వజ్రులవారివలె భిన్నప్రకారములుగ నేర్పడినట్లు చెప్పకుండుట గమనార్హము. ఇం

తేలివజ్జలవారే యాపిదప 'అన్యేద్రుతప్రకృతయ' యనుచింతామణి చొప్పునఁ గళాభిన్నత్వము ద్రుతప్రకృతికతాలక్షణ మైయుండఁగా నొక్కశబ్దమునందే కళాత్విద్రుతప్రకృతికత్వము... తేజస్తిమిరములవలె నెలకొనియుండు ననుట వైయాకరణసిద్ధాంతవిరుద్ధ మనకతీరదు కాన 'ఇదిగోఁ బురుషాహ్వయము అనుకవిప్రయోగమునకును బై వైయాకరణసిద్ధాంతమునకును విరోధము లేకుండ ఇది గోన్ అనునది శబ్దాంతరసంఘటనముచే సిద్ధించిన దని గ్రహింపవలయును. ఇది+కొను-ఇదిగోన్-కాన్-అ-కాన' (870-871 వ్యా. సం. స.) అని వివరించిరి. ఈ మాటలనుబట్టి చూడఁగా నొకేశబ్దము కళయును ద్రుతప్రకృతికము నవు ననుట తేజస్తిమిరములకలయికవలె నసంభవమనియుఁ గళాశబ్దము వేఱుగాను ద్రుతప్రకృతికశబ్దము వేఱుగాను నేర్పడిన వనియు నివిరెండు నొకేశబ్దరూపములు గా వనియుఁ జెప్పినట్లయినది. కాఁగా నొకేశబ్దము కళయు ద్రుతప్రకృతికము నగుట యసంభవము కా దని యింతకుముందు పేర్కొన్న తమయభిప్రాయమునే వజ్జలవారిత సముచితముగా ఖండించికొని యున్నారని గ్రహింపవచ్చును. అట్టి స్థితి ననుసూనించుచు నింతకు ముందు పేర్కొన్న అదిగో, ఇదిగో, కాన అనుశబ్దములనే యిటుఁ బ్రస్తావించి యాయభిప్రాయమును దిరస్కరించుచు 'ఘణాక్షరన్యాయమున నిట నేకాకారమునందైనను భిన్నశబ్దములే' (871 వ్యా. సం. స.) యని వజ్జలవారిచరమసిద్ధాంతము స్వీకరింపఁగా నింక నెచ్చట నేని నొకేశబ్దము కళయు ద్రుతప్రకృతికము రెండు నవుట యసంభవమే యని మనము గ్రహింపవచ్చును.

అట్టియెడఁగ 'గానంగన్' అనుప్రయోగ మెట్లన్నప్రశ్నము నిలిచియున్నది. అట్టిదే యనఁదగిన ఇదిగోఁ బురుషాహ్వయ మనురీతి ప్రస్తుతస్థలములను గూడఁ బరికింతము. అది+కొమ్ము-అదిగో అని యేర్పడు నని శ. ర. భావించినది. ఇట్లే ఇదిగో-కాని యివి ద్రుతాంతము లై నయవ్యయములుగా శ.ర. స్పష్టము చేసినది. కాని శబ్దరత్నా

కరమే గో అనున దవ్యయముగాఁ జెప్పి అదిగో ఇదిగో అని చూపుటతో వజ్రలవారు పేర్కొన్నట్లు పూర్వోత్తరసందర్భ రాహిత్యము విశద మగుచునేయున్నది. (870 వ్యా. సం. స.) అయిన నిట నిర్ణయ మెట్లు? అనఁగా వజ్రలవారు “కొమ్ము శబ్దమును దాని రూపాంతర మగు కోశబ్దమును గళ లగుటంజేసి అదిగో - ఇదిగో (ఇట ప్రాస్వాంతములనె చూపుట విశేష మనవచ్చును.) మున్నగునవి కళ లనక తీరదు. ఈపదచ్ఛేదము మహాకవిసమ్మతమై యైయున్న దని (వ్యా. సం. స. 870) శ. ర. చేసినవిభాగము సంగీకరించిరి. కాని యిది కళ యిది. అట్టివిభాగము సంగీకరించుచోఁ గళ యని యే నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. కాని యావిభాగమున కాధారమేమి? అనఁగా వారు ‘మనసు మ్రుచ్చిలి చొచ్చిననుత్తికాఁడు వీడుగొ మ్మని చేసాఁచి వెలఁది యవుడు’ (ఉ. హరి. 4-14) ఇందు స్వరపరకత్వమున కొమ్ము అను రూపము నందినను వీడుగో అనియే కన్యభిప్రేతరూప మనియు నది కళయే యనియు నిశ్చయింపవచ్చును. వీడుగో+అని వీడు గొ మ్మని’ అని సంధివిధులచే నవును’ (870 వ్యా. సం. స.) అని. ‘స ప్రాణేశ కదాచన’ అనుటచే వీడుగో+అని వీడు గొ మ్మని యని యవు నని యభిప్రాయము. సంధివిధులచే నట్లవు ననుట పరిశీలనార్హ మయ్య నిట న పస్తుతము - కాఁగా అచ్చువర్ణమనది కాబట్టి కొమ్మని అని యున్నదే గాన యట వీడుగో - అనియే రూప మనియు దీనింబట్టి అదిగో అనుచోఁ గూడ అది+కొమ్ము అచరీరివిభాగమే యుచిత మనియు స్పష్టము. వీడుగో గుట్టపుదొంగ (శై. భా. 3.114) వీడుగో మరుఁడు (శృం. శా. 2.92) అని యట్టివానిని సూ. ని చూపి నది. వాడుగో అనరూప మీలేదు-కాని యిట్టి‘కొమ్ము’ను వజ్రలవారు రదియిదిశబ్దములపైఁ జూపలేదు. అచ్చరకత్వమున నదిగో సనుస్థమున నదిగొ మ్మనురూపమున్నదా? వచ్చిరదిగో నని పౌరులు దల్లడిల్లఁగన్ (ఉ. హ. 3-18) అనుచో సూ. ని. అదిగోన్ అయే స్వరపరకత్వ

మున నుండుటను బ్రవర్ణించినది. నిజమునకు ఏడుగొ మృనునట్టిది ఇదిగో అనురీతిదియు ననవచ్చును. కాని ఏడుగో అనుదానికి ఏడుగొ అనురీతిరూపము లేకుండుటయు (అదిగొ ని-గొ ననుచో ప్రాస్వాంతములును గలవు గదా.) అదిగో-అనురీతిస్థలములం దది గొ మృనురీతిగానరాకుండుటయు ననుసరించి ఏడుగొమ్ము ఏడుగో-అనునవి ప్రత్యేకములుగానే యెంచఁ దగును. (ఏడు శబ్దముపై సూచనార్థమునందుఁ గొమ్ము ననుప్రయుక్తము చేసినఁ జేయఁదగు.) - అదిగో ఇదిగో ననురీతివి మాత్రము శ. ర. కర్త పేర్కొన్నట్లు ద్రుతప్రకృతికము లనియే గ్రహింపఁదగును. అది+కొమ్ము - అనురీతి విభాగమును గాక (ప్రాస్వాము నగు నని) అది, ఇది యనునమహత్ప్రభుత్వైకవనాంతరూపములవయి ద్రుతాంతమయికోశబ్దము చేరు నని శబ్దశాస్త్రము చెప్పకొనుట యసంగతము గా దనవచ్చును. సూ. ని. కన్నడమున ఇదుగో అదుగో-అనుశబ్దము లుండుటను స్పష్టము చేయుచున్నది. ఇది కొమ్ముశబ్దముతో నేర్పడినది గాక ప్రత్యేకావ్యయమే యనవచ్చు.

ఇవి సాధారణముగాఁ గళ లని నిర్ణయించి అదిగో కానబడి యెడి ననురీతి నను దగురూపములకుఁ బ్రాముఖ్యము నిచ్చుటకంటె ప్రచురప్రయోగమును దృష్టియందుంచుకొని ద్రుతప్రకృతికములె యనవచ్చును. వ జలవారు పేర్కొన్నట్లు సూ. ని. అదిగో ఇదిగో శబ్దములు రెండును గళలుగను ద్రు. ప్ర. లు గను బేర్కొనియున్నది. కాని ఇదిగో శబ్దము నొద్ద ఇదిగోఁ దడవులకు, ఇదిగోఁ బురుషాహ్వా యము నని ద్రుతప్రకృతికమున చూపినది. ఇదిగోఁ గొ మృంచు (ఇదిగో వచ్చె దననుచో స్థిరకరకద్రుతలోప మనఁదగు.) నని యదియు ద్రుతాంతముగనే చూపినది. కాఁగా ఇదిగో - ఇదిగో శబ్దములు కళలనుటకుఁ దగినప్రయోగప్రమాణము లభింపలే దని నిశ్చయింప వచ్చును. అదిగొ నిలిపి, అవిగొ నిజపుత్రనిసర్గమోహముల్, అనురీతి స్థలములు ద్రుతప్రకృతికము లన్నను గళలన్నను విరోధింపనివి గదా. అదిగో కానఁగఁబడియె అదిగో చూచితి ననురీతి యరు దైన ప్రయోగముల ననుసరించి కళలుగా నిర్ణయింప నేల?

కళలే యని చెప్పినవజ్జలవారు ఇదిగోఁ బురుషాహ్వయ మను  
రీతివాని సాధనమునకయి ద్రుతప్రకృతిక మగునీశబ్దమును మార్గాంత  
రమున నిట్లు సాధించిరి. 'ఇది+కోన=ఇది గోన్. ఇది కొన నగును  
లేక ఇది కొనుఁగాక అనునర్థము (నీ నెట్టి బంగారు గాను - బంగా  
రగుఁగాక.) కల్లునట్లందు నుజ్యంత మగుద్రుతప్రకృతికకొనుధాతు రూప  
ము తరపదముగా నున్న దని యంగీకరింపవలగును (871. వ్యా సం.స.)

'ఇది గోన్' - అనుచో నుజ్యంతరూపము కల దనవచ్చును.  
కాని యట కో యనువాదేశము (మాజ్ఞ పరమగునపుడు బహుళముగా  
నగు నన్నది.) నిత్యము కాదు గదా కొనన్ - అనియు నుండవు.  
కోన్ అనువానిచే బైరీతివ వజ్జలవారు పేర్కొన్న యర్థవిశేషము  
కొనుధాతువు యొక్క ప్రసిద్ధుజ్యంతరూపముతో సిద్ధింపకుండుట విశే  
షమే యనవలయును. 'ఇదిగోన్' అనునర్థమున ఇదిగోనన్ అట్లే అది  
గోనన్ (అదిగోన్) అను రీతిరూపములులేవు గదా మఱి.

అదిగోన్ - ఇదిగోన్ - అనుచో 'కొను'నకు కో రాఁగా  
దానికి ప్రాస్వము నయి (లేక కొనన్లో నవర్ణము లోపించిన దనవ  
లెనా?) అదిగోన్ ఇదిగోన్ అని యవుటయు విశేషమే యనవచ్చును.  
ఏల యన నిట్టిసిరి యీరెండుస్థలములనేకాని నుజ్యంతమగుకొను ధాతు  
రూపమున కితిరస్థలములం దెక్కడను లేదు గదా. (ఒకవేళ ఏడుగో  
అనుచోట నయితే మి ట్లంగీకరింపవలసివచ్చినను ఏడుగో - అనురీతి  
రూపము కానరాకున్న దాయె ) కావున ప్రాస్వ మిచ్చటనే యవుట  
యిం కొకవిశేషమే యనక తప్పదు.

ఇంతయు నిట్లుండఁగా వజ్జలవారు చేసినయర్థము సమస్వ  
యించు తెట్లో చూడవలె. సూచనార్థమున నుజ్యంత మగుకొను  
ధాతువురూపము చేరు నని చెప్పిన నింతబాధ యుండెడిది కాదు

కాని వారు కొనుధాతువునర్థమును గూడ ననుస్వయింపఁదలఁచినట్లున్నారు. ఇదిగోన్ అనఁగా ఇది కొన-కవును ఇది కొనుఁగాక - అని యర్థము చేసిరి. కొనుఁగాక యని యర్థ మెట్లయినది కొనన్ అనుదానికి? అనఁగా నీవెట్టి బంగారు గాను అనుచో నగుధాతువున కట్లు గల దని దృష్టాంతము చూపిరి. కాని దీనికిని సామ్యము గానరాకున్నది. (నుజ్యంత మగునగుధాతువు ప్రయోగము విశిష్ట మైయుంట యట్లుంచుదము) బంగారు గాను అనఁగా బంగారు అగుఁగాక అని నుజ్యంత మగునగు ధాతురూపము అగు నన ప్రథమపురుషార్థముతో బంగారు అను యుష్మదస్మద్భిన్నకర్తృక మైయుండుటచే నన్వయింపఁ గలదు కాని యిటు నెట్లు? మధురానగరం బిదిగో, దడవులకుఁ గంటిమి' అనుచో ఇదిగో - అనఁగా 'ఇది కొనుఁగాక' యని యర్థ మవునపుడు కొనున దేదీ? - కాఁగా నిట్టియర్థ మిటు నన్వయింప దనిక తప్పదు. 'బంగారు గాను' అనురీతిస్థలములందలినుజ్యంత మగు నగుధాతు వన్వయించునట్లుగా అదిగో ఇదిగో అనుస్థలములందు కొనన్ కోన్ అనున దన్వయింప దని గుర్తింపవచ్చును. దానితో దీనికిఁ బోలిక లేదు. అట్లు గాక నుజ్యంత మగుధాతురూపము విశేషార్థమునం దుండుట గల దనుటకు వెట్టిబంగారు గా ననునది దృష్టాంతముగాఁ జూపఁబడిన దనియు అదిగో ననుచో నుజ్యంత మగుకొనుధాతువునకును విశిష్ట మైనవేటొకయర్థ మున్నదనియే కాని బంగారు గాను అను స్థలమునందువంటియర్థమే యున్న దని వజ్రలవారితాత్పర్యము కాదనియుఁ జెప్ప వీలు లేదు. ఇదిగో అనుదానికి, ఇది గొనుఁగాక యని యర్థము చూపి బంగారు గాను అనుచో బ గా రగును గాక యని చూపుచుండి రనఁగా నిట్టియర్థమే అదిగో నిదిగో ననుస్థలము లందును గల దని చెప్పటయే వారియుద్దేశ మైనట్లు స్పష్టమే కాని యది పొసఁగునది కా దనుటయు స్పష్టము.



ఇదిగోన్ - అనుచో వారు ముందుగాఁ జూపిన 'ఇది కొన నగును' అనురీతియర్థము సుదూరముగ నన్వయింపఁగల దనవచ్చును. ఇది కొన నగును ఇది (యని) గ్రహింపనగును. ఇదే అనురీతిగా నెట్లే నాయర్థము సాధించుకొనుటకు వీలు గల దని యూహింప వచ్చును. కాని కొన్ అనుదానికి కొన నగు అనురీతి యర్థము సిద్ధించుట యెట్లన్నది ప్రశ్నము. దీని కాధారము కానరాదు. - 'ఇంతేల' వీఁడు గొ మ్మని చేసాఁడు వెలఁది యపు డనుస్థలమున నయితము 'కొమ్ము' అనునది గ్రహింపు మిత్యాదిగా నర్థము విచ్చునా? వీఁడు గొ మ్మనుచో వీఁడె యని యాతని సూచించుటయే యద్దివము. 'కొమ్ము' అనునది సూచనార్థమువం దనుప్రయుక్త మైనది.

ఈకుధరేంద్రము . . . అదిగో కానఁగబడియె - 'అది కొమ్ము' అనియే విభాగించి యన్వయింతము. బహువచనస్థలములం దెట్లుండును? అదిగో ఇదిగో అనుస్థలములం దది యిది శబ్దములు సిద్ధిశింపఁబడు వస్తువులను సూచించునవి కాఁగా 'కో' (కొమ్ము) అనునది అవస్తువులను సిద్ధిశించి యెవరికీఁ జూపుచున్నామో వారి నుద్దేశించినది. సిద్ధిశింపఁబడునమహా ద్వస్తువులు బహుత్వమునం దున్నచో అదిగో ఇదిగో అని తదేతిచ్ఛబ్దరూపములు బహువచనాంతిములయి యుండును. అవిగో నిజపుత్రనిసర్గమోహముల్ మహత్తయినయెడల అచ్చెడుగుల్ - వచ్చి రదిగో నని అని అదిశబ్దమే ప్రయుక్త మవుట గన్పించును. ఇంక వీఁడుగో వీరుగో - అనురీతి నానితోపాటు మహాదర్థమున నేక బహువచనస్థలములు రెంటు నదిశబ్దము ప్రయుక్త మవుట విశేషము.

ఇంక సిద్ధిశించినవస్తు వొకఁడైన ననేకమయైనను నది చూపు వారి ననుసరించి (అది బహుత్వమునం దున్న) కుధరేంద్ర మదిగో కనుఁగొంటిరె యనుచో నెట్లు విభాగింపవలెను? 'కనుఁగొంటిరె' యనుచోటిబహువచనము ననుసరించి 'కొను' ధాతువు నీయర్థమున శుభ్యము

పురుషబహువచనమునం దుండఁగా 'అదిగొండు' అని కావలెను గదా. అది కొమ్ము - అదిగో అని కావచ్చును గాని అది గొండు అనునది యదిగో అని కానేరదు. ఆ మ్రేడితేతరపరకత్వమున మధ్యమజ్జులకు లోపము రావీలు లేదు గదా. అదిగో కనుఁగొంటిరే. యని యవుల సాధువు కా దనవలయునా?

'మథురానగరం బిదిగోఁ దడవులకుఁ గంటిమి' - యనురీతిగా నాయెడల నయ్యది యెప్పుడును ద్రుతప్రకృతికమై యైయుండు ననియు ననఁగా నుజ్యంత మగుకొనుధాతువుగా అది+కోన్ - అనియే విభాగింపవలె ననియుఁ జెప్పవలెనా?

'కొమ్ము' అనునదే యేకత్వబహుత్వస్థలములు రెంటు నవు నన వలెనా? ఇది-ఇదిగో ఇదె గోవర్ణము చేరవచ్చితిమి! అనుచో ఇదిగో గోవర్ణము చేరవచ్చితి మనుట పొరపాటు గాదు గదా. కాఁగా 'కొమ్ము' అనునది సూచనార్థమునం దానినాశబ్దముఁ ప్రథమాంత రూపములపై బ్రహ్మశబ్దముగా జేరుట గల దనవచ్చును. కాని యట్టి యెడల వజ్రులవారు పేర్కొన్నట్లు ద్రుతప్రకృతిక మవుట నము చిత్తము గాదనఁగలదు. 'కొమ్ము' అనునదే యనప్రయుక్తము చేసి నను మవర్ణలోపము నిత్యమే యనఁగలియున్నది. వీరూ గొమ్ముని యనురీతి నొకటిరెండువోట్ల మువర్ణ ముండవచ్చును గాని యొక నెక్కడను లేదు. హల్పకరతయం దేని నవసానమునం దేని ములోపము నిత్యము గాదు గదా. న ప్రాణే తు కదాచన యన్నవి వి సయితము 'విభాషాశు వదన్త్యేకే' యని విభాష యనుట గమనార్హము ఇది గొమ్ము పురుషాహ్వాయము అదిగొమ్ము కానుబడియెడి సనురీతిరూప ములు గానవచ్చుచున్నవా? విభాష కిది వ్యవస్థ చేయ వీలున్నది.

అదిగో, ఇదిగో. అనురీతిప్రహస్యాంతరూపములును గలవు గదా. ఇటు ప్రహస్వస్థితి సాధారణముగ నెట్లు సిద్ధించును? వీనింబట్టి చూడఁగాఁ

‘గొమ్ము’ అనునది చేర్చుటయుఁ బ్రయోజనవంతము గాదనియు నంతకంటె ‘గో’ అనునదానిఁ జేర్చుటయే యుచిత మనియుఁ జెప్పఁ దగును. ఎట్లును నిటఁ గొనుధాతువునకుఁ జెందినయాయర్థము గ్రహింపఁబడుట లేదు గావునను సూచనమునువిశేషార్థమును జెప్పఁచో కొమ్ము అని చార్మితకముగనో యిం కొకతీరుగనో చెప్పకొనుటకంటె శబ్దశాస్త్రచితముగా లాభువ మగుమార్గములో ‘గో’ ననునదే చేరు ననియు దానికి ప్రాస్వమును గల దనియుఁ జెప్పకొనుట యొప్పునే కద. అది+కొమ్ము అ+కో అనుచో నిత్యగాదేశము సూరి మతమున బాహుళిక మగుటచే సాధించుకొనవచ్చును. ‘గో’ అను దానినే స్వీకరించుపక్షమున నట్టిప్రక్రియయుఁ దగ్గును.

సూ ని. అదిగో ఇదిగో అనునవి చూపినది గాని శ. ర. వలె గో, గొ, శబ్దములును జూపలేదు. అది+గో అనురీతిగా విభాజ్యముగా సూ. ని. తలంపలే వలెవచ్చు. అయ్యును నిట అది ఇది యనుప్రథ మాంతరూపములు గన్పట్టుటచేతను సర్థమునందును భేదము స్పష్టమ యవుటచేతను విభాజ్యముగా శబ్దశాస్త్ర మొంచు టుచితమే.

అదిగో చూచిత బ్రహ్మచారివలె దైత్యారాతి యేతెంచె ననుచో నదిశబ్దము దైత్యరాతిని బరామర్శింపవలసియున్నది. అయిన నాశబ్ద మనుహామ్రూపముతోన యున్నది. అచ్చెడుగుల్...వచ్చి రదిగో (సూ. ని.) అనుచోనట్ల యున్నది. ఏడుగో గుట్టవుదొంగ ఏడుగో మరుడు (సూ. ని.) అనుచో మహత్ స్థలమున ఏడుశబ్దము గలదు. ఇట సూ. ని. ఏడు+కో అని విభాగించుట విశేషము. దీనిం బట్టి పై అదిగో దైత్యారాతి యనుచో వాడుగో ననియు అచ్చెడు గుల్ వచ్చిరదిగో అనుచో వారుగో ననియు నుండఁదగియున్నది. ఏడుగో అనుచో ఇగో అనునదే ఇదిగో శబ్దార్థక మని శ. ర. పేర్కొని ‘ఏడిగో’ అనురీతిని జూపుచున్నది. కన్నడమున నిట్టియెడ

(నిదిగో) ఇదుగో అనుదానితోపాటు ఇగో ఇకో అని యుండుటను సూ. వి. పేర్కొన్నది. అదిగో అనుదానికి అగో అనురూపము శ. ర. ఛాపలేదు. సూ. వి. అదిగో శబ్దసంధర్భమున అదుగో అదో యని కన్నడమున నుండుటఁ బేర్కొన్నది. ఇగో అనురీతిగా సగో కన్నడమున లేదన్నమాట. వీరియొక్క మృసురీతిప్రయోగమును విశేషముగా గుర్తించి అదిగో నిత్యామలలో 'గో' చెప్పకొనుట యుక్తమే. అది + కొమ్ము. అదిగో అనురీతిగా భావించిన శ. ర. కర్త 'గో' అనుదానిని బ్రత్యేకావ్యయముగాఁ బేర్కొనుట బాగే. కాని ద్రుతాంతముగాఁ జెల్పకుండుటయే కొంత యాలోచింపదగియున్నది.

గో అనుదానిని జెప్పచో సద్దాని ద్రుతాంతముగాఁ జెప్పవలయునా కూడదా? ఇదిగో కానంబడియెడి సనుచో ద్రుతాంతము కాదు గదా యని ఇదిగో అదిగో శబ్దములు కళలుగా గుర్తింపవలెనా? సరళస్థిరపరకతలో ద్రుతమునకు లోప మైన దనవచ్చుఁ గాన నట నెట్లన్నను బాధ లేదు. లోపము నిత్య మనవలయు నావక్షమున. సరళస్థిరపరకత్వమున నాద్రుతము లోపింపక బిందునశ్లేషస్వత్వములతో నుండుట గాన రాకున్నది గదా. కావున నటలోపము నిత్య మనియే చెప్పవలె. ఇంకఁ బరుషపరకతలోను స్వరపరకతలోను ద్రుతాంతతవలన భేదము గల్గును. ఇట్టియెడల సరళాదేశాదులయునికి వీని ద్రుతాంతతను జెప్పుచుండఁ గొన్నియెడల సరళాదేశము లేమి కళాత్వనిరూపక మైయున్నది. దీనింబట్టి యివి కళలుగా నిర్ణయించుచో సరళస్థిరపరకతలో ద్రుతలోపము నిత్యముగా నవు నని చెప్పవలసిన యక్కర యుండదు గాని ఇదిగో, బురుషాహ్వయ మనురీతిరూపము లెట్లు? మధ్యస్థిచారులారకాన, దురాచారులారకాన, అనురీతిగా అదిగో కానంబడియెడి సమప్రయోగమును విలక్షణముగా గుర్తించుటయే యొప్పు ననఁ దగుఁ గదా. ఇంక వజ్ఞులవారు రెండురీతుల చరిత్రతో కళగా నొక్కటియు ద్రు.ప్ర. గా నొక్కటియు సాధించిరి.

ఇట్లంగీకరించుటకు వారు చూపినయర్థము సముచితముగా సరిపడకుండుట స్పష్టమే. అట్టిచో సరళస్థిరపరకత్వమున నెప్పుడును గళోపదమే ప్రయుక్తమవుననియు ద్రుతాంతమట నుండ దనియు నిర్ణయింపవలెనా? అది సముచితముగాఁ గానరాదు. కాఁగా నీవానిని ద్రుతప్రకృతికములుగాఁ జెప్పచో సరళస్థిరపరకత్వమున ద్రుతమనలు కానరాకుండుటయుఁ దన్ముఖమున నటు ద్రుతము నిత్యముగా లోపించు నని చెప్పవలసివచ్చుటయు బాధకాంక్షము గా దని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంక మిగిలినస్వరపరుషపరకస్థితిలో ద్రుతాంతమనుటకే యాధారము లధిక మైయుండుటచే వీనిని ద్రుతప్రకృతు లని చెప్పటయే యెప్పుడును. అందును నూ ని. ఇదిగో శబ్దము కళగాఁ గూడఁ గన్పించుచున్న దని చెప్పినచో కాని యట్టి ప్రయోగము నీలేదు. ఇచ్చినప్రయోగములు ద్రుతాంతము నిరూపించుచున్నవి. ఇంక మిగిలిన అదిగో సనునదియు ద్రుతాంత మవుటకుఁ బ్రయోగము లధికము. శ. ర. కర్త సయితము అదిగో ఇత్యాదులను ద్రుతాంతము లైన యవ్యయములుగాఁ జేర్కొనుటయు స్మరింపఁదగియున్నది. పాక్షికముగా ద్రుతప్రకృతికము లవుట యనఁగా నొకేశబ్దము కళయును ద్రుతప్రకృతికము నవుట యసంభవమని వ్యజ్ఞలవారే నిరూపించిరి. కాఁగాఁ బ్రయోజనాధిక్యము సనుసరించి యివి ద్రు. ప్ర. లనుటయే యుచితము. అదిగోయును ఇదిగోయును సనురీతిరూపములు ససలే లేకుండుట సనుసరించి యిట నిరర్థకముగ నేని సుశబ్దము ప్రయుక్తమైన దనుటకును వీలు గానరాకున్నది. మొత్తమమీఁద అదిగో మున్నగునీయవి ద్రుతప్రకృతు లైన యవ్యయములే యను శ. ర. అభిప్రాయమును బ్రమాణీకరింపవచ్చును.

ఇది ద్రుతప్రకృతికమే యైసయెడల అదిగో కానంబడియెడి సను ప్రయోగ మెట్లు? 'కానన్' అనునది ద్రుతప్రకృతికమే

యైయుండఁగా 'కాన తగన్' అనుతిక్కనప్రయోగ మెటులు? ఇదియు నట్టులే యనఁదగును. పైఁ దిక్కప్రయోగమున వజ్రల వారు కాన్ + అ అని విభాగించిరి. కాని యది సరిగామి స్పష్టము. కావున ననుసర్థమున కాన్ అనుశబ్దమే లేదు. కాని కున్నయర్థ మట సరిపడదు. పైఁగా 'కావుననే' అనునవధారణము సయిత మిట నన సరము కాదు. శ్రీకృష్ణుఁడు సంజయునితో ననుమాట లివి. సంజయుఁడు సంధి కనిష్ఠుఁడు గాదు గదా. కావుననే సంధి చేయవలె నని యవధారణార్థకమును జేర్చి యెల్లఁ జెప్పనక్కరలేదు. పాండవు లకు సంధి చేయవలసినయవసరము లేదు కాని 'వనము సింహములు' కలిసియుండవలసినది కావుననే సంధి తప్ప దని చెప్పఁదలఁచెనా? కాని యింతకుముందువలె 'అధిక సారవత్త్వమును గృష్ణుఁ డిటఁ బాండవులందుఁ జెప్పట లేదు. "వనావృతప్రతంబులు గానిసింహ ములకు వేగంబు చేటొందు" నని గదా కృష్ణునిపలుకు. కావున నిట నవధారణార్థకము నిరర్థకమే యనవలసి యున్నది 'కానన్' అనుద్రుత ప్రకృతికమే కల దనుట యొప్పు.

కాన తగన్, అదిగో కానంబడియెడి - అనుచోట్లను మార్గాం తరమున ననుసన్వయించిన వజ్రలవారి కింకొకప్రయోగ మిట్లు సమర్థింప వీలులేకపోయినది.

అదే "శ్రీకరమత్యకూర్మ...ఎం తేకృత" అన్నది. దీనిని గూర్చి వారు వీనిశబ్దము లుప్రాచ్ఛ మగునపు యందలిద్రుతముమీఁది పరుషములకు సరళాదేశాదికము రాకుండుటకుఁ బ్రాచీనప్రామాణిక కవిప్రయోగము గన్పట్టలేదు. ధరణిదేవుని నాగముమంత్ర ప్రయోగ మొక్కటి గల దని (వ్యా. సం. స. 297) చెప్పిరి. ఇంతకంటె నిట నేమియుఁ జెప్పలేదు గాని పిదప నిటనే విమర్శిత మయ్యె (304)

జనిరి. 'నో రన్యస్యాపి' యనుదానిచే ద్రుతము లోపించిన (వ్యా. సం. 304) దనిరి. కాఁగాఁ బరుషపరకత్వమున నాపరుషములు సరళములు గాకయే ద్రుతము లోపించుట గల దని యంగీకరించినట్లయైనది. శబ్దగతనకార మువుటచే నట్లు లోపింప వచ్చు నని వారు భావించిరి. 'నోరన్యస్యాపి' అనుదానివలన నీప్రయోజనము సిద్ధించినది. ఎంతే కృత అనుచో శబ్దగతనకారములోపింప 'కానతగ' అనుచోఁ బ్రత్యయ నకారము లోపించినది. శబ్దగతనకారమున కై నను ద్రుతత్వము సంగీకరించి యిట్టిలోపము నొప్పుచో ద్రుత మింకొకతీరునది యితరత్ర లోపించుటను గుర్తింపవచ్చునే కద. 'నోరన్యస్యాపి' యన్నాఁడు (గనుక నట లోపించిన దన్న బహుళ మన్నాఁడు గనుక నిట లోపము సంగ్రహించుకొనవచ్చు ననవచ్చుఁ గదా. ఈవి.వి. అంటేత్యాది రూపములను విరస్కరించినది. తిక్కనయే ప్రయోగించెనే? వాఙ్మయమునం దిట్టిపరుషపరకద్రుతలోప మరుదై యున్నది కావునఁ గ్వాచిత్కముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఇట్టిప్రయోగమే ఇంక నొకటి. 'నే చల్ల నోయమ్మ యీ చక్కనన్న రాచతేజము గల రత్నాలపెట్టె' అనుచో నేశబ్దమున ద్రుతము లోపించిన దనియు శర ఏజెల్ల రాజతేజము అని దిద్దె ననియు గాణపతివివరణకర్త పేర్కొనె. వజ్జలవారు దానిని విమర్శించిరి. సూ. ని. 'ఏజెల్ల' ననియే పాఠము చూపుచో నది శ.ర.ను బ్రమాణము చేసికొనియుండవచ్చును. ఇంక దాఁ జూపిన ప్రాంతముద్రణములలోని పాఠములె కవిప్రయుక్తము లనియు శ.ర., సూ. ని. చూపిన పాఠములు దిద్దంబడిన వనియుఁ జెప్పట కాధారము వజ్జలవారు తెలియ దనిరి. (302) ముద్రణప్రతులం దాపాఠము గానవచ్చుచుండఁగా నది నిరాధార మను తెట్లు? వ్రాతప్రతులకు భిన్నముగా ముద్రింపఁబడినవా? అయిన శ.ర.కర్త మాత్రము దిద్దె నను తెట్లు? అన నాతఁ

జేపతియం దే సట్టిపాఠము చూచియుండు. ప్రాచుర్యము ననుసరించి మాద్రణమునందు నేజెల్ల ననుపాఠము స్వీకరింపఁబడి యుండ నపు. ముద్రితగ్రంథపాఠమును, సట్లే తాళవత్తగ్రంథములందును నాధారము లేకయుం గవిప్రయుక్తపాఠము లూహింపఁ గల వజ్జలవారికి గాణపత వివరణకర్త ముద్రితపతి ననుసరించి కవిప్రయుక్తరూపమును బ్రస్తావించుట రుచింపకపోవచ్చును. శ.ర.కర్త 'నేజెల్ల' ననుదానికే జూపిన 'అకట నేజెల్ల నేజెల్ల హాకుమార' (పూ. హరి 5 155) అనుచో ముద్రితగ్రంథములం దనియే పాఠము గానవచ్చుచున్నది గదా. ఇంక వజ్జలవారు చేసినవింత నిట్లు గమనింపఁదగును. నేజెల్ల అన్నది దిద్దంబడినపాఠ మని యెట్లు నిర్ణయింతురన్న వీరు 'నేజెల్ల' అనురూపమునే శ.ర. చూపియుండఁగా ఎట్టనవద్యమునందు నదియే యుండఁగా శ.ర. ననుసరించి సూ.ని.కూడ 'నేజెల్ల' అనుపాఠమునే చూపినది కాని 'వారిరువురును జూపిన ప్రయోగ మగు అకట నేజెల్ల నేజెల్ల హాకుమార' అనుపద్యభాగమును అకట యేచెల్ల యేచెల్ల హాకుమార అని పఠించుటలో క్షతి యేమియుం గానరాదు' (వ్యాస .న. 302) అనిరి. గణములు సరిపడు నని యభిప్రాయము కావచ్చును. గణభంగము లేకుండ నేకావ్యము నైన నెట్లయిన మార్పుచో నట్లు మారుపడిన యొక్కొక్కలక్ష్యగ్రంథ మొక్కొక్క లక్ష్యగ్రంథమునకు మూలము కాఁగలదు. వీరిట నేది యాధారముగా సట్టిపాఠము నూహించిరో తెలియకున్న దనక తప్పదు. సూ.ని ఓచెల్ల-ఓ+చెల్లెల అని విభాగించినది గావున సట్లే 'ఏమి+చెల్ల' -ఏచెల్ల అని విభాగింప నగు ననిరి. అవుం గాక యట్టిదానిని ఏడ్చిడిన్ -ఏచెల్ల -అను గౌరనప్రయోగమున సమన్వయించుకొనవచ్చునే. ఎట్టనప్రయోగమును దిద్ద నేల? అట నిట్టిసమన్వయమును జూపనేల? 'ఏచెల్ల' - అనుదాని కవుడు గౌరన్నయొక్కని దొక్కప్రయోగమే యవు నని యందులకె యెట్టనప్రయోగమును సయితము క్షతిలేని



మార్గము గదా యని సవరించి రన్నమాట. 1951 నాటి వావిళ్ళ ముద్రణమునను గౌరనప్రయోగము 'నేచెల్ల నోయమ్మ అనియే (321 పుట) యున్నది. నేచెల్ల ననుచో నకారము ద్రుతముపై నైసద్రుత మని గ్రహించుచో 'ఏచెల్ల నోయమ్మ యని యుండును. కాని ఏచెల్లన్ + ఓయమ్మ అను విభాగము ననుసరించి చెల్లను సహింప లేను అనురీతిగా జెల్లుభాతువుయొక్క లభ్యుత్తమైకవచనరూపమే ప్రయుక్త మయినట్లు గుర్తింపదగియున్నది. (ఓచెల్ల అనుచోఁగూడ ఓ + చెల్లన్ అనియే విభాగింపవచ్చు సనిపించు) ఓచెల్ల అనుదానివలె ఏచెల్ల అనునదియు లేదు. 'ఏజెల్ల యోయమ్మ' అనుపాఠ మెక్కడిదో. కాని నేఁ జెల్లెడల (శ. ర. ముద్రితఁబడినపదసమయితము) 'నేచెల్ల నోయమ్మ' అనియే ముద్రణములందుండుట మాత్రము స్పష్టమే కద. శ. ర. చూపిన పాఠము గాదని గాణపతము చూపిన ముద్రితగ్రంథములందలిపాఠమునే సమన్వయించుటకయి వజ్జలవారు 'ఏమి + చెల్లెల' అనురీతివిభాగమును జూపి రనుట స్పష్టము. అట్లయ్యు ఏచెల్ల అనునది కళయపుటంజేసి 'ఏచెల్ల నోయమ్మ' యను ప్రయోగ మెట్లు? వజ్జలవారు కల్పించినయాశబ్దము శ. ర. కర్త చూపినపాఠము గాని లేక ముద్రితప్రతులందలిపాఠమునుగాని గాక క్రొంగొత్తమూఁడవపాఠ మైయున్నది. మఱి దీని కాధార మెక్కడిదో. ప్రాసస్థానమునఁ బరుష మట్లే యుండుట యన్నది ముద్రిత గ్రంథపాఠము ననుసరించియు ఏచెల్ల యోయమ్మ అని (పైని యడా గమముతో) కళ యపుటను శ. ర. సనుసరించియు సమన్వయమార్గములో స్వీకరించి రేమో.

ఏఁ జెల్ల నని శ. ర. కర్త చూపినదానికంటె నేచెల్ల అను పాఠము సంగీకరించుటకే యాధారము లధికములై యున్న వని యంగీకరింపకతప్పదు. 'నేఁజెల్ల నేఁజెల్ల హాకుమార' అనురీతియెట్లున ప్రయోగము సనుసరించి చూడఁగా నేచెల్ల అనుగౌరనపద్యమునందు

నుత్తరీ యస్మదర్థక మగు నేశబ్దమే యని నిర్ధారించవచ్చును. నేను + చెల్లను నేచెల్లను అని పరుషపరకత్వమున ద్రుతము లోపించిన దనియే చెప్పవలసియున్నది. ఈ పాఠమే యంగీకరింపవలసి నస్థితిని వజ్జులవారును గుర్తించుటచేతనే 'ఏమి + చెల్ల' ఏచెల్ల అనియునుత్పత్తి బేర్కొనుటయు నెఱ్ఱిన ప్రయోగమునందు సయితము ఏచెల్ల నను రీతిగానే క్షతి లేమి నిర్వచనము ననియు నెంచి రసవచ్చును. సరళాదేశ భావము ననుసరించి పూర్వశబ్ద మస్మదర్థకముగాఁ గాక యేమిశబ్ద ముగాఁ జెప్పి రన్నమాట.

అపరాధి నగుదు నై నపదాశ్రితుండ నని ముద్గరాజు రామన పద్యముగా గాణపతవివరణకర్త చూపిన నయ్యది సరియైనపాఠము గా దనియు 'అపరాధి నగుదు నేన పరాశ్రితుండఁ గావునఁ బవిత్రుఁ జేయు నన్ భువనవినుత' (కవి సం. 1.13) అనుచో నేను + అ + పరా శ్రితుండ (ప్రేష్టాశ్రితుండ) అని యర్థముచేసి గనడదవాదేశము రాలే దని సమన్వయించుకొన నగు' (వ్యా. సం. స. 303) నని వజ్జులవారు ముదితపాఠముచు బ్రమాణీకరించుట యుచితముగా నున్నది. ఇందు నీసపాదమున నుత్తరార్థమున యతిమైత్రి గుదిరినట్లు గానరాదు. కాన అని వజ్జులవారు చూపఁగా కావున అని ముద్రతప్రకటియం దున్నది. ఏ పాఠ మయినను 'భువన' శబ్దమున యతి (ప్రాసయతి) కుదిరి నదిగాదు. అయిన నది యిటు సంతగా ముఖ్యమైనయంశమును గాదు. కాఁగా వజ్జులవారు చూపినట్లు 'నేన పరాశ్రితుండ' అనుపాఠమే గ్రాహ్యము గావున నయ్యది పరుషపరకద్రుతలోపమునకు లక్ష్య స్థలము గానేరదు. కానీ వజ్జులవారు పరాశ్రితుండ ననుదానికి ప్రేష్టా శ్రితుండ నని యర్థము చేయుట విశేషము. పరాశ్రితుండ (స్వతంత్రుండను గాను గాఁబట్టి) గాన నేన యపరాధి నగుదు' ననియు నపరాధి యగుటకును నితరులే (దైవమే?) కారణము గావున దస్పృతయుఁ దనది గామి నీవే పవిత్రుఁ జేయు మనియుఁ జెప్పట కని

యభిప్రాయ మేమో యనిపించు. పరాశ్రీతుండ ననునది కవిత్వం జేయు నన్ అనుదానికి హేతువుగాఁ గాక అపరాధినగుదు ననుదానికి హేతువుగాఁ జెప్పట యుచిత మేమో యని యనుమానము. 'ఐన పదాశ్రీతుండ' అనునది మూతకంటె సూటిగ నుండుపాఠమై యైనను నద్దాని కాధారము లేమి గాణపతము చూపినయాపాఠమున కాధారము తెలియరాదు. ముద్రితపతుల ననుసరించి 'నేన పరాశ్రీతుండ' అనునదే గ్రహించబడినట్లున్నది. కాఁగా నిది ప్రస్తుతలక్షణమునకు లక్ష్యము గానేర దనట మాత్రము ప్రధానము.

కవిజనసంజీవనియొద్దే 'కృతిని నుమాగమములు ద క్తకారాంతంబులుం దగన్' (2-23) అనుచో శ్రావణలమున ద్రుతము పరుష పరకత్వమున లోపించినట్లు గాణపతవివరణకర్త స్పష్టము చేసెను. కాని వావిళ్ళవారు ముద్రిత పరకవిజనసంజీవని తప్పలతిప్ప యాటను బేర్కొనుచు వజ్రలవా నీపాఠము నరిగా దనిరి. గాణపతము చూపిన పాఠమే యిట ముద్రితపతులను ముట్టచే నద్దాని స్వపక్షసాధకముగా గాణపత ముమాగమములతోన్నట్లు చెప్ప వీలు లేదు గదా. ఇంక ముద్రితపతుల దలిపాత స్వస్వయంప దనుచు 'ఉమాగమముతోఁ గూడి తకారము తేలంగ' అనునది యచట వక్రవ్యము గాన నాపద్యమున 'తక్కన్' అనునదియుండుట బ్రసక్తియే లేదు. కావున నట 'కృతిని నుమాగమముల యు క్తకారాంతంబులుం దగన్ దేలంగ నని కవిప్రయుక్తిపాఠము కానోవు ననిరి' (వ్యా. సం. సం. 303) వీరూహించినపాఠ మోయర్థము నిచ్చుచున్నదా? ఉమాగమముల యుక్తకారాంతంబులు దగన్ నేమి? ఉమాగమముతోఁ గూడిన తకారమా? లేక ఉమాగమములయొక్క ద్విత్యతకారమా? ఉమాగమముతోఁ గూడిన తకారము తేలంగ' అని చెప్పవలసియున్న దనిరి కావున నీ పాఠముచే వజ్రలవా రాయర్థమునే యూహించి రసవత. కాని 'ఉమాగమములయు క్తకారాంతంబు' అనునది వారుచెప్పినట్లు

ఉమాగమముతోఁ గూడినతకారాంత మనురీతిగా సర్థము నిచ్చునదిగాఁ గానవచ్చుట లేదు. కవిజనసంజీవనియందు ముద్రణమునఁ దప్పులున్నమాట నిజమే. కాని దాని నెట్లు నిర్ణయించుట? ఇప్పడ్యముననే 'పరీక్షితు సన సామిత్రి యింద్రజిత్ గెలిచె సనన్' అని యుదాహరణభాగమున్నది. 'ఇంద్రజిత్' అని తకారాంతముగనే యుండుట ముద్రణమునఁ బ్రమాదమే యనవచ్చు. ఇంద్రజిత్ అను రీతిరూపములు గవిప్రయోగములందుఁ గానరాకుంటయే గాక కవిజన సంజీవనికర్తయు నట నట్టిదానిం జూపలేదు. పరీక్షితు సన సామిత్రి యింద్రజిత్ గెలిచె సన సనుచో నింద్రజితు గెలిచె సన సని యున్నను గణభంగ ముండదు. గణనిర్బంధము ననుసరించి యైన సచ్చోటిశబ్ద స్వరూప మిదియే యని నిశ్చయముగాఁ జెప్పటకు వీలు లేకున్నది. అనఁగా 'ఇంద్రజిత్' అనియు నుండు సని తత్కర్త యెంచె నేమో? పరీక్షితుశబ్దమునకుఁ బ్రయోగమును జూపెనే కాని యింద్రజిచ్ఛబ్దమున కసలు చూపలేదు. అట్లు చూపకుండుటనుబట్టి 'పరీక్షితు అను దానివలననే ఇంద్రజిచ్ఛబ్దరూపమును నూహ్య మనియు సనఁగా పరీక్షితు అనురీతిగా 'నింద్రజితు' అని యుమాగమముతోనే యుండు సనియుఁ దత్కర్త భావించిన ట్లుహించుట కవకాశము గల దన వచ్చును.

ఇంతకు నిట ఉమాగమములు దక్క తకారాంతంబులు అనుచోఁ బరుషపరక్రమతలోపము నంగీకరించుటకు ముం దన లస్వయ మెట్లు? ఈపాతమునం దస్వయబాధ గానరాదు. 'కృతిని నుమాగమ ములు దక్కన్, తకారాంతంబులు దేలఁగ విస్తృత మగు' ఇట (తక్కన్ అనునది గాక) దక్కుధాతువునుజ్యంతరూపముగా దీనిని గుర్తింపఁదగును. దక్కుధాతువునకు లభించు, నిలుచు అనుసర్థములు సూ. ని. చూపుచున్నది. కాఁగా ఉమాగమములు దక్కన్ - ఉమా గమములు లభింపఁగా లేక ఉమాగమములు నిలువఁగా తకారాంత

ములు తేలుటయుఁ గల దని పక్షము సముచితముగనే యన్వయించుచున్నది గదా. కాని వక్తవ్యాంశము సరిగా సిద్ధించుట లే దనుకారణముతో నిచ్చట నచ్చు తప్పవడిన దని చెప్పి క్రొత్తపాఠమును జూపవలసినయవసరము లేదు. ('దక్క' అనుముద్రితప్రతులం దున్న పాఠము నకును యుక్త' అని వజ్రలవారు చూపినపాఠమునకును సామ్యము లేకున్నే యగుటయు గమనార్హమే ) ఇట్లు దక్క సనుముద్రితపాఠము సముచితమే యని వ్యక్త మగుచుండఁగా దక్కన్ +తకారాంతంబులు అనుచోట్రిదుతము బరుషపరకతయందు లోపించిన దని చెప్పవలసియే యున్నది. కాఁగా నీయది యిట లక్ష్యమే యనఁదగు. కాని రామన సరళాదేశభావమును గాని ద్రుతలోపమును గాని సూత్రించియున్నవాఁడు గాదు.

'కనకంబు వర్ణించు ఘనలమోల (విజయ-1-80) అనుచో గాణపతము కనన్ +కంబు అని విభాగించుట సరిగా దనియు కనక + అంబు అనియే విభాగింపఁదగు ననియు వజ్రలవారు వివరించుట సముచిత మైయున్నది. (హృదయోల్లాస. 135 పుట) కాఁగా నిది ప్రస్తుత స్థలమునకు లక్ష్యము గాఁజూ దు.

ఇట్లే యెం - తేలికించి తరుణిం గరుణింపఁగదయ్య(భాను.పరి) మున్నుగాఁ గ్యాచిత్కముగాఁ బరుషపరకద్రుతము లోపించిన తావులు కాన నవు.

మొత్తముమీఁద 'కా న త గ న్' - అదిగోకానంబడియెడి మున్నగు కొన్నిస్థలములయందుఁ బరుషపరకత్వమున ద్రుతము లోపించిన దనవలయును.

అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యనురీతిలక్షణముల ననుసరించి కళాభిన్నమే ద్రుతప్రకృతిక మగుట లాక్షణికసిద్ధాంత మగుటచే నొకే శబ్దముకళయు ద్రుతప్రకృతికమును రెండును గారా దనునభిప్రాయము

ననుసరించి వజ్రలవారు కానన్-కాన-అనునీతిదానిని భిన్నశబ్దములుగా వేర్వేరుమార్గములలో సాధించిరి. అమార్గము నమంజనము గా దని నిర్ణయింపక తప్పదు.

అట్టియెడల లాక్షణికసిద్ధాంతమునకు ననుగుణము గాకపోయినను గవులు కొన్నిశబ్దములను గల్పన ప్రక్రియతో భయములుగాఁ బ్రయోగించి రనియే సంగీకరింపవచ్చునా? అందు నాలోచింపఁదగియున్నది.

కాని పాక్షికద్రుతప్రకృతికత్తానుసరించు నమంజనము గా దనియే నిర్ణయింపఁదగియున్నది. భక్తుడు నేని భక్తుఁడను, రాముఁడు రాముఁడను అనునీతినాయున్న అమంజనముఁ గల్గెల్లెనపదము లర్థవిశేషాదుల. దుద్రుతాంతము లయి ద్రుతప్రక్రియతో భయము లవుచున్నవి. కాని ప్రస్తుతస్థలము లట్టివి కావు. కానన్-కాన-అనునొకటైత్రం బగుభావ లక్షణార్థమున ద్రుతాంత మగునవర్ణకముఁ రిక చేసినై నది దక్కన్ అను నది సుజ్యోతము. ఇవి ద్రుతాంతములు గాక అమంజనమున కవకాశ మేది? ఇట్లే ద్రుతప్రకృతు లితరములును.

‘నే భక్తుఁడైతి నీకు’ ననునీతిగాఁ గల్గెల్పై ద్రుతము చేరుచో నవియు ద్రుతప్రకృతికము లవును. అట్టిద్రుతము చేసెనపు డది కళయే యవును. అస్మదర్థకవిశేషణము ద్రుతప్రకృతికమును గళయును రెండు నవుచున్నది. కాని దానితో సామ్యము ప్రస్తుతస్థలములకుఁ గుదురదు. అట నయ్యవి ప్రథమాంతము లయి కళలలోఁ బరిగణింపఁబడుటంజేసి సహజముగానే కళలు. ప్రత్యేకదశలో ద్రుతాంతమందుఁ జేరి ద్రుతప్రకృతిక మవుట విశేషము. ఇట ‘కాన’ ననునన్వయము ద్రుతప్రకృతికములలోఁ బరిగణింపఁబడి నది గదా. (శత్రునిమానసతర్కచేదాద్య ర్థకంబులు) ద్రుతప్రకృతికముగాఁ బరిగణింపఁబడినశబ్దము కళయవుట కవకాశము లేదు గావున నొకవేళ సరళాదిపరకత్వమున నాద్రుతము

లోపించినను సద్దానిని గళ యని బేర్కొనట కవకాశము లేదు. మొత్తమమీఁద కానప్రభృతులు వికల్పముగాఁ గళ లవు నని చెప్పట లాక్షణికసిద్ధాంతమనకు విరుద్ధము. అయినను గవు లట్లు ప్రయోగించి రసవచ్చుటంగూర్చి పరిశీలింతము.

అట్టియెడల కాన కానన్ అనుశబ్దములు రెండును గల వనవలె. ద్రుతము గానరానిచోట్ల నెల్ల నయ్యది కళగానే నమస్వయింపఁ దగు. సరళస్థిరావసానపరకతయందు ద్రుతప్రకృతికమే యయ్యు ద్రుతము లోపింపఁగలదు. అట నున్నది కళయా? ద్రుతప్రకృతికమా? కాఁగా భేదము స్వరపరుషపరకత్వమునందే యనవచ్చును. స్వర పరుషపరకత్వమున ద్రుతలోపమున కవకాశము లేమింజేసియే యట నై నను గళ లసవలసినచ్చిన దనటయు స్పష్టమే. అట్టిస్థితి ప్రయోగములం దెట్లున్న దని పరిశీలించిన దీనికళాత్వమాను గుర్తింప వలసినస్థలములు మిక్కిలియల్పము లనట స్పష్టము - అనఁగాఁ గళా పద మరుదుగను ద్రుతప్రకృతికము తఱచుగను ప్రయోగింపఁబడు నన్నమాట. కాఁగా దీనికిఁ గళాత్వమా చెప్పవలసినది మరుష(స్వర) పరకతలో సరళాదేశమురాక ద్రుతములోపించుస్థలములనబట్టి. కాన నట్టివి నాజ్ఞయమునందు ప్రవేశ్యపై లెక్కింపఁగి నన్నిమాత్రమే యున్నవుడు - వానిని బాహ్యకద్రుతప్రకృతికములుగాఁ బేర్కొనట యసవసర మనియు ససంగత మనియు నిశ్చయింపఁదగు.

ఇంక నట్టిలోపము గన్పించుస్థలములందు విశేషమగ ద్రుత లోపమును విధించుకొని వానిని సాధించుకొనుచు నట నయ్యవి ద్రుత ప్రకృతికములే యని గుర్తించుట ప్రయోజనవంత మని నిర్ణయింపఁ దగు.

కవిజనాంజనమునందలి 'వికల్పేన ద్రుతే లోపే పరుషా స్వరళాః పరే' యనువచన మీదృష్టితోఁ బ్రారంభ మైన దేమో యని యను

మానింపవచ్చును. కవిజనాంజనేకర్త వికల్పముగా ద్రుతము లోపించినను బరుషములు సరళములే యగు నని భావించినను బిడప ద్రుతము లోపింపఁగాఁ బై పరుషములు వికల్పముగా సరళములు ననెను. కాని యాకక్షమునను మీఁదిపరుషము సరళములు నుచో ద్రుతము లోపించు నని నక్కరలేదు. అయ్యది శ్రుతగోచరము గాకున్న సత్తిస్థలము లలో ద్రుతమునకు ఖండానుస్వార ముంచఁగానే గదా. కాఁగా మీఁదపరుషములు సరళములు గాకుండఁగనే ద్రుతము లోపించుట యన్నది విధించినఁ జాలును. అదియును 'వికత్పేన' - యని విధింపఁ దగినది. ప్రయోగములం దట్టిస్థితి మిక్కిలియరుదు గావున నాక్వా చిత్కృతను స్పష్టము చేయఁదగియున్నది. కాఁగా 'వికత్పేన ద్రుతే లోపే' యన్నలక్షణము (ఎరు చెప్పినను) ప్రమాణీకరింపఁబలసిన యవసరము లేదు.

ఇంకను నిట్టియరు దయిష్ఠితి కావల్యనహారము ననుసరించి గ్రహించుటయే సమంజసమే. (మీఁదగొ మ్మనరీతిది విశేషస్థలము) కాఁగాఁ బరుషపరికల్పమున (నాపరుషము సరళము గాకయె) ద్రుతము లోపించుట కవిప్రయోగములందు మిక్కిలియరు దై కాన వచ్చుచున్నదని మూల మెన్నఁదగియున్నది.

కాన తగ నని తిక్కనయే పరుషపరికల్పమున ద్రుతలోపము చేయుట యొకవిశేషము కాఁగా నిందులకయి యద్ధరీంపఁబడుప్రయోగము లెల్లఁ బ్రాసఘటితములై యుంట యిం కొవిశేషము. ప్రాసే తరస్థలమున సరళాదేశాదు లున్న వనాటకు నవకాశము గలిమిఁ బ్రాసస్థలములే ప్రబలము లని ప్రస్తావింపఁబడి యుండు ననుట స్పష్టమే. కాని (వీరిబట్టి) ప్రాసేతరస్థలముల నిట్టివి గల వేమో. కొన్ని యెడల వ్రాయసగాండు కల్పించినవిగా నెన్నినవి గొన్ని యెడలఁ గవు లట్లు ప్రయోగించినవే యేమో యని యనుమానింప నవకాశము గల్పించును. ఏమైనను బరుషపరికల్పద్రుతలోపము క్వాచిత్కమే యని గుర్తించు టొప్పును.



## వాక్యంతద్రుతలోపము

‘వాక్యాన్తగతపదానాశ్చ’ యను చింతామణిలక్షణము వాక్యంత (పదాంత) ద్రుతమునకు లోపమును జెప్పుచున్నది. ఇందున్నచశబ్దముచే ‘వాత్సాన్య దోద్ధృతిస్య స్యాల్లు’ క్కనపూర్వ సలమునవలె నీకార్యము వికల్ప మని స్పష్టము. వాక్యవసానమునం దలిద్రుతమునకు వికల్పముగా లోప మగు నని యర్థము.

ఇందలి ‘వాక్య’శబ్దముసర్థమున వివాద మేర్పడియున్నది. అహోబలుఁడు “వాక్యం చాత్ర పాద ఏవ నీసాదిషు ప్రతిపాదం వాక్యం వృత్తాదిషు పూర్వార్థ ముత్తరార్థం చ వాక్యద్యయ మ్మని వివరించెను. పీఠింగూర్తి వజ్ఞులవారు “వాక్యం స్యా దోగ్యతా కాంతౌన త్రియుక్తః పదోచ్ఛయః” అనుప్రసిద్ధలక్షణము నుపేక్షించి యీయసర్థలక్షణమును వాక్యమానకుఁ గల్పించుట యుక్తముగాఁ (వ్యా. సం. స. 306) దనిరి. అహోబ యనివివరణము సమంజసముగాఁ దోఁపదు కాని దానినిరస్కరింపవలసినమార్గము వజ్ఞులవారు చెప్పినదియు సమంజసము గాదు. ప్రసిద్ధవాక్యలక్షణమును వజ్ఞులవారు పేర్కొను టుచితమే. కాని దీనిని ఏ రెల్లయెడల నుపేక్షింపక స్వీకరించిరా? ‘స్యాద్వాక్య విరామే తు సంధ్యభావోఽపి దోషకృ’ తనుకారికయొద్ద “ఇచితీవాక్యశబ్దమునకుఁ బాద మనియు సర్థము చేయ నగు (వ్యా. సం. స. 438) నని వివరించిరే. అదే యర్థము నిట సహోబలుఁడు చెప్పెను. కారికయందు వాక్యశబ్దము ప్రసిద్ధ మైన వాక్యలక్షణముతోఁ బ్రయోగింపఁబడలేదా ?

అహో. వాక్యశబ్దమునకుఁ బాద మని యర్థము చేసి యూరకుం డెను. కాని వీరు వాక్యశబ్దమునకుఁ బాద మని యర్థము చేయుచునే యింకొకవాక్యశబ్దము లక్షణమందు లేకుండగనే పైని పేర్కొన్న ప్రసిద్ధవాక్యలక్షణము గూడ నివరించిరి. వాక్యము=పాదము. అంతే

గాక వాక్యం స్యాదిత్యాదిలక్షణలక్షితమును. రెండువిధము లైనయర్థములు వాక్యశబ్దముచే నేర్పడుట విశేషము. అహోబలుఁ డారీతిగా వివరింపలే దని వజ్రులవారితిరస్కారము.

పోనీ ప్రస్తుతస్థలమునఁ బాద మని యర్థము చేయుట తగ దని ప్రసిద్ధవాక్యలక్షణమును బ్రస్తావించిరి గదా. అది యెట్లన్వయించిరో చూడము. “పద్యాంతమున వాక్యావసానము గాకున్నను ద్రుతము లోపింపవచ్చును. మహామునిప్రణీత మైనదాని - చ॥ వినుత...” (305) అని చూపిరి. ఇది యెట్లు? ప్రసిద్ధవాక్యలక్షణము నుపేక్షింపక యది మూత్రమే యహోబలుఁడు పేర్కొని యట్టి వాక్యాంతముననే ద్రుతము లోపించు నని వ్యాఖ్యానించియున్నచో నదియే లక్ష్యము చూపి యిటు వాక్యాంతము గాకున్నను లోప మైనదని విమర్శింపరా ?

ప్రసిద్ధ మైన యాలక్షణము గలిగినవాక్యము తుదిద్రుతము లోపించుట (యున్న) గద్యకావ్యములందు (బద్యకావ్యములందున్న గద్యలయందును గావచ్చును) మాత్ర మని గ్రహింపవచ్చును. కద్యములయందు దిట్టినియనుము సార్వత్రికముగాఁ జెల్ల దని వజ్రుల వారు చూపినప్రతిపక్షయోగము ననుసరించియే గ్రహింపవచ్చును. అహోబలకతి నీసాదిపద్యములనే ప్రస్తావించుట గమనార్హము. ఐనను నహోబలకతి సావకాశ్యముగాఁ బాద మని యర్థము చేయుట యొప్పు దనవచ్చు. నీసాదులం దొక్కొక్కపాదమే వాక్య మనియు వృత్తమునం దొక్కొక్కయర్థ మొక్కొక్కవాక్య మనియు నర్థము చేయుట విశేషము.

‘న స్యా ద్యాక్యవిరామే తు’ అనుకారికాసందర్భమున ‘ఆద్య భాషాకావ్యేషు పూర్వోత్తరార్థయో సంధ్యభావస్య అదోపత్యేఽపి అర్థే సంధ్య భావో దోషాయ భవత్యేవేతి జ్ఞేయ’ మ్మని చెప్పె. దీని

వలనఁ దెనఁగుకావ్యములందు బూర్వోత్తరార్థముల నడుమనే కాక యర్థములందును బూర్వోత్తరార్థములధ్యమనే సంధి లేకుంట దుష్టము కాదని స్పష్టము. అటు సహా. ఇచ్చితి, పడగ నున్న హనుమ భయవిహ్వ లుఁడు గాడు అరదము నశి నూతనఁ జచ్చుతుం దనునాటవేలఁదిపద్యమున (ఇయ్యది 1-2 లేదా 3-4 నా ములు గావలెఁ గావున.) నాయభిప్రాయమును నిపుణములఁ జూపుట స్పష్టము. దీనింబట్టి యచ్చోటివాక్యశబ్దముచే వృత్తి లందుఁ బ్రతిపాదమును (వాక్యము గనే) గ్రహించినట్లు తెలియవచ్చును. ఇచ్చిన దాటవేలఁదియే మైనను వృత్తాదిషు - అని వివరించుట నా స్వభావము. వజ్రబహరివలె సహా బలుఁడు పాదాంతమున వాక్యములందు గావలయు నని చెప్పినవాఁడు గాదు. ఇచ్చినయదాహరణముఁ బాదాంతమున వాక్యాంతమును నవుట యావృచ్చికి ముఁదఁదము. అట్టియభిప్రాయమే యున్న స్పష్టము చేయువాఁడే కదా. అట్టియెడల నిచ్చోట వృత్తములలోఁ బూర్వార్థ మొకవాక్యము గావలెనర్థ మొకవాక్యము నని చెప్పట పూర్వవిరుద్ధము. రెండవోక్కడ వచ్చు వాక్యశబ్దమే భేదము లేదు గదా. ఇచ్చోటిలక్ష్యమున అట్టి పరిశీలితము.

ఈ కారికయొద్ద నీపాటలలో నొక్కొక్క పాదమే యొక్కొక్క వాక్యమని చెప్పియున్నాఁడు నీవా లక్ష్యమున 'పకలకలాభినంద్యకలా కలాపమ్ము దొరయనెమ్మాము ననగదాటితోడ' అని యిచ్చెను. ఇచ్చట నీయది పాదాంతమైనను కాని వాక్యము పరిసమాప్తము గాకుంట స్పష్టము. కాఁగా నిచ్చోట 'వాక్యం చాత్ర పాద ఏవ' యనుటలోఁ బాదాంత మగుటతో పాటు (ప్రసిద్ధలక్షణలక్షిత మగు) వాక్యముసంతమును గావలయు నను నియమము లేకుండుట స్పష్టమే కద. దీనింబట్టి సమన్వయింపఁగా 'సస్యాద్యాక్య విరామే' యనుకారికయొద్ద 'పడగనున్న హనుమ' - యనులక్ష్యమున 'పాదాంత మగుటతో పాటు వాక్యాంతము నగుట యనుదివ మనియు

వాక్య మన బాదమే కావున సటఁ బ్రసిద్ధవాక్యమునంతము గావలసిన పని లే దనియు గుర్తింపవలెను. ఇట్టియెడలను సచ్చట వృత్తమునం బాదమె యొకవాక్య మని సామాన్యముగాఁ జెప్పి యిట సర్థ మొక వాక్య మని యర్థము చేయుటలో వైరుధ్యము తప్పదు. ఇటఁ జెప్పినవాక్యార్థమునే యచ్చటఁ గ్రహింత మన్న సచ్చో నహోబలపతి వివరణమును లక్ష్యమును విరుద్ధము లవును. లక్ష్య మది పూర్వార్థ మనియో యుత్తరార్థ మనియో చెప్పక తప్పదు. అర్థమధ్యమున సంధ్యభావము దోషకారి యైన సయ్యది దుష్టమే యవును గదా. కావున సట వాక్యములకుఁ గేవలము పాద మనియే వృత్తాదులయం దర్థము గ్రహింపకతప్పదు.

ఇంక నిట నెట్లు భిన్నముగాఁ జెప్పి తేల జరిగెను. ఈయహో బలపతివివరణమున కప్పకవీయము మూలము. ప్రస్తుతలక్షణస్థల మున సప్పకవి “పన గలసీసాదికి నుల, వసుమతి నొక్కొక్కపదము వాక్య మనంగా, నెనఁగుఁ దదంత్యపదవల తువలఁ బొనఁగు నెకా రంబుపాల్ల పోవు న్నిలుచున్” (1-136) నాడు. అహోబలుఁడు దీనిం బట్టియే ‘సీసాదిషు ప్రతిపాదం వాక్య’ మ్మని చెప్పి యొకసీసపద్య మును వెదకి యుదాహరించెను గూడ. ‘లక్ష్యస్థానులఁ గూడ సహో బలునిపై సప్పకవిప్రభావమే కలదు. అప్పకవి యట తే॥ దానవా రాతి కేళికోద్యాసనీమ నాకభూఽంబుచెంతఁ గాంతాలవామ నసఘ గుణధామ సత్యభామను బెరికిను గలయు సచ్చట ననఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె - (137) నని యుదాహరించెను - ఈలక్ష్యపద్యమున మొదటి చివరిపాదములచివరిద్రుతము లోపించినది. చివరిపాదమున లోపమును జూపుటలో విశేషము లేదు. అయినను మొదటి పాదము చివరను లోపించుటయు ‘వాక్యస్తగతపదానాశ్చ’ యను సూత్రమునకు లక్ష్యముగనె యుద్దిష్ట మైన దనవలె. మొదటిమూఁడు పాదములయందు ద్రుతముయొక్క వివిధస్థితులు చూపఁబడినవి.

‘సీసాదల నొక్కొక్కపదము వాక్య’ అని చెప్పెను గదా. కావునఁ బ్రస్తుతము విధింపఁబడిన లోపమునకు మొదటిపాదము లక్ష్యము సీసాదు లన్న పృటియూచితదము ననుసరించియే యిటుఁ జేయగలిగితి యదా హరింపఁబడిన పదము యొప్పునే కద. కాఁగా మొదటిపాద మిటు లక్ష్యమే యనవలసియున్నది. కాని యొప్పుటఁ దరువాతిపదము మొదట (నాక-సకారము) స్థిర మున్నది. కావున నీయది వాక్యాంతమున లోపించినదిగాఁ గాక స్థిరపరకతలో లోపించినదిగా భావించుట కవ కాశ మున్నది. కాని యొప్పు వియభివ్రాతయ నది కా దని లక్షణ మునుబట్టి స్పష్టము.

ఇటు సహోబలుఁడు చూపిన లక్షణమును సట్టిదే యవుట గమనింపనగు. ఇతఁడు నీపము నొప్పుటయే విశేషము. చందురు నితోడ... బహువివ్య...తోడ... పనవయ్యశ్శీ... అహచోట్లఁ బాదాంత ద్రుతమునకుఁ గ్రహముగా సరళస్థిరముచే పరముగా నున్నవి. (అప్ప కవీయమున స్థిరపరకతయందున్నది.) ఇటు సరళస్థిరపరకతలో ద్రుతము లోపించిన దనవచ్చు. కాని (యచ్చకవితే) అహోబలుఁడును సరళస్థిర పరకతచే నని కాక వాక్యాంత మవుటచేతనే లోపించిన పని తలఁచెను. ఇచ్చట ద్రుతలోపము వ్యవస్థిత మైనది ‘అత్ర వ్యవస్థితః’ అని పేర్కొన్నాఁడు. అనఁగా నిచ్చట ద్రుతలోపము నిత్యముగా వచ్చు నని భావము. లోపము రానియెడల సంశ్లేషాదులలో నేయది వచ్చినను నిచ్చట గణభంగమగును గావున లోపము నిత్యమని (అప్పకవియొక్కయు తనయొక్కయు లక్ష్యములకు) అహోబలుఁడు చేసినవివరణ మన్నమాట యిది. ‘యత్ర స ఛందోవికోధః త తై ) వాయం లు గైకల్పికః యత్ర తు ఛందోవికోధః తత్ర వ్యవస్థితోఽయం విధిః’ అని ముందు గానే చెప్పట గమంపఁదగు ఇటు లోపనిత్యత వ్యవస్థిత మైనది. ఇంక ‘తోరంబుగన్ ఇతిపాఠే వికోధా న్నాస్య ప్రవృత్తిః’ అని చెప్పినచో, పాదాంతమునఁ (పద్యాంతమున) గణవిరోధమునుబట్టి

లోప మనలే లేదు. (కలుపుకరణః అత్ర ప్రస్ఫుటిః) కాఁగా నహో బలునియీవివరణమునుబట్టి పలుస్థానములను నతశశిరపరకతచేఁ గాక ప్రస్తుతసూత్రముచే నై నలోపముగా గుర్తింపబడియున్నది. దీనిని బట్టియు సప్తకవియలక్ష్యమున మొదటి దాంతమున ద్రుత మిలక్షణముచే వాక్యాంత్య మవుట లోపించుట దని గుర్తింపవచ్చును.

ఇకఁ బిదప సప్తకవి (లో ము వికల్పము గాన) లోపము లేమికి రెండువపాదమును లక్ష్యము చేసె ననఁదగు. 'కాంతాలలామ ససఘ' అనుచో (సచ్చరకత తానన్నది.) ద్రుతము వాక్యాంతమున ననఁగాఁ బాదాంతమున లోపించలేదు. సరిగా నిదే మార్గములో సహోబలుఁడును 'అష్టానుబంధతలతోడ - అత్ర వికల్పః విరోధాభావా' త్తరి (యచ్చరకతతాన) లోపము వికల్ప మనెను. కాంతాలలామ-అసఘ-అన్నను ఛందో విరోధము లేదు గాన లోపము వికల్ప మని యప్పకవి యభిప్రాయించి వివరించుట నై యున్నది.

పెరిమను - గలియు అనుచో మూడవపాదాంతమునఁ దరువాతిపాదము మొదటిపరుషపరిమిత మున (ద్రుతము లోపింపక) స్వత్వ మున్నది. నాల్గవపాదాంతమున ద్రుతలోపము నిత్య మని (అహోబలపతియభిప్రాయానుగుణము గ్రహించఁదగు.

ఇట్లహోబలుఁ డప్పకవియఁద్రావయమునే గ్రహించి వివరించుటలోఁ గొంతత్రమాద మేర్పడిన దని యంగీకరింపవచ్చును.

అహోబలుని యాలోచనాధోరణిని గమనించుట కారఁ డంతకు ముందు వ్రాసిన కొన్ని వాక్యములు పరిశీలనార్హములై యున్నవి. "ఏవం స్థితే వై జయంతీ నవా శుకవ్యాజమునను ఇత్యాదిషు జై మిని భారతాద్యుక్తిషు సమాప్తై స్వత్వమజ్ఞతమేవ. ద్వితీయాది చరణాది వర్ణేషు పరేషు తు స్వత్వం నిర్భాధమేవ. నచాత్రవాక్యాంతగతేతి

సూత్రవ్యాపారః పద్యావసానే సర్వేషాం స్వత్వం వాపో తి సాధు  
తా మిత్యధర్వణిషేధాత్ ” —

దీనిలో నాల్గవపాదాంతమున స్వత్వ మసాధువు గాని మొదటి  
మూడు పాదములలోఁ జివర నుండవచ్చు నట. వాక్యాంతగత సూత్ర  
మిటఁ బ్రవర్తింపమి రెండు మొదలైన (2-3-4) పాదముల మొదటి  
వర్ణము పర మైనపుడు స్వత్వ ముండవచ్చును గాన నాల్గవపాదము  
నం దన్న సధర్వణుఁడు స్వత్వమును నిషేధించె నని యహోబలుఁ  
డనుచున్నాఁడు. వాక్యాంతగతసూత్రప్రసక్తి కలిమింజేసి యివ్వా  
క్యములు పరిశీలింపవలసియున్నవి.

పద్యాంతమున స్వత్వ మనంతమనియు 2-3-4 పాదాది  
వర్ణ పరకతలో 1-2-3 పాదాంతము ల్ద్రుతమునకు స్వత్వముండవచ్చు  
ననియుఁ జెప్పిన పిదప ‘వాక్యంతగతసూత్రము వర్తింప దనుచున్నాఁడు.  
అనఁగా నెట? (అధర్వణుఁడు పద్యావసానమున స్వత్వ మసాధు వను  
చున్నాఁడు గావున వ్యాజమునను అనుచో స్వత్వమసాధువే) పద్యా  
వసానమున స్వత్వము లే దని యధర్వణుఁడు చెప్పిన గాన నిట  
వాక్యంతగతసూత్రము ప్రవర్తింప దని యభిప్రాయమా ? పద్యాం  
తము నందున్న ద్రుతమునకు (దరువాత నేవర్ణములు పర మగుట  
సంభవింపదు గావున) బింద్వాదు లెట్లును రావు. అధర్వణుఁడు స్వత్వ  
మసాధు వన్నాఁడు గావున ద్రుత మట్లే యుండును. అట్టియెడల  
నాద్రుతము లోపించియే పోవలె. అనఁగా వాక్యంతసూత్రము  
ప్రవర్తించు ననియే చెప్పవలె. ప్రవర్తించ దనుచున్నాఁ డేమి ?

పైఁగా వాక్యంతసూత్రసందర్భమున ‘తోరంబుగాన్ ఇతి  
పాఠే వికల్పః’ అన్నాఁడు. కావునఁ బద్యాంతమునందలి ద్రుతమున  
కాసూత్రముచే లోపము రా దనుటకు వీలు లేదు గదా.

“పద్యావసానమున స్వత్వము సాధువు గా దనునధర్వణకారి కచే నిచ్చట వాక్యాంతగతసూత్రము ప్రవర్తించుటకు నవకాశము లేదు”. అనువాక్యమునుబట్టి యిట్లగ్రము వచ్చును. వై జయంతీ... వ్యాజమునను అనుచోఁ బాదాంతమున వాక్యాంతగతసూత్రము ప్రవర్తించినచో ‘వ్యాజమునను’ అనుస్వత్వము సాధించఁబడు నన్ను మాట. ఆసూత్రము ప్రవర్తించుటచే స్వత్వ మగుట యెట్లు? (స్వత్వనిషేధమువలన వాక్యాంతసూత్రముచే స్వత్వము సాధించుట కుదుర దని యమరేశంవారును (256. కవిశి.) బేర్కొనిరి). ఆసూత్రము ద్రుతమునకు లోపము చెప్పనదే కాని స్వత్వమును విధించునది కాదే.

అహోబలునభి పాయము నిట్లుహితము. ‘వ్యాజమునను’ అనునీతిగా స్వత్వ ముండరాదు. బింద్వాదులు నుండవు. లేకున్న నెట్లు? వ్యాజమునన్ - అని యుండవలె. లేదా ‘తోరంబుగా’ అన్నట్లుగా ‘వ్యాజమున’ అని యుండుట యొప్పును. వాక్యాంత సూత్ర మిటుఁ బని చేయ దనుటలో లోపమే రా దని యర్థము చేయుట యచ్చోటియహోబలునివ్యాఖ్యకే విరుద్ధము గదా. ఇంక వాక్యాంతసూత్రము పనిచేయుట యన నేమి?

‘వాక్యాంతగతపదానాశ్చ’ యనుసూత్రము ‘లోపము వైకల్పికముగాఁ జెప్పచున్న దని యహోబలుఁడును స్పష్టము చేసె. లోపము వచ్చిన తోరంబుగా అని యవును. ద్రుతమునకు లోపము లేనపు డేమి యగును. స్వరూపస్థితి నందును. అహోబలుఁడు అటు కిచ అనుసూత్రమున ద్రుతమునకు చశబ్దముచేత స్వరూపస్థితి నంగీ రించుచో దానిని ‘ను’స్వరూపముగాఁ జూపుట స్పష్టమే అదే విధ ముగా నిచ్చట నయితము లోపము వైకల్పిక మనుటచేత లోపము లేనపుడు ద్రుతము స్వరూపస్థితి నుండవలె గదా. అది ను(ని) అని యుండును. లోపించునపుడు సకారపుంబొల్ల కాఁగా లోపము



లేనపుడు సుస్వరూపము నందుట యెట్లు? అనుప్రశ్నకుఁ దావు లేదు. ఏల యన వాత్సాన్యత్వాంతమున ద్రుతమునకు లోపము విధించుటచే నుత్పలోపము చేసి యున్నాఁడు. కాని సశ్లేషము గా దనె. సంశ్లేషము రానపుడు వాలు క్కనుటవలన లోపము లేవు జేమి కావలె తాన్ ఘనుఁ డనియే యుండవలెఁ గదా. కానీ యహో. తాను ఘనుఁడు నేను వింటి నని యిచ్చుట గమంప వచ్చును. అట లోపించునపుడు (ఉత్పలోపము చేసి) సకారమునే లోపింపజేసియు లోపము లేనపుడు మఱల సుస్వరూపము నిచ్చెను. నీతన్ గజరాజగమనేత్యాదులయంగును నిట్లే లోపించునది సకారపుఁ బొల్ల కాఁగా స్వరూపావస్థితి 'సు'స్వరూప మైయుంట గమంప వచ్చు. కావున సశ్లేషము వాక్యాంతమున ద్రుతము లోపింపక యట్లే యున్న దనఁగా స్వరూపముతో నున్న 'సు'స్వరూపము నందును.

కాఁగా 'వ్యాజమునన్' అనుచో వాక్యాంతసూత్రముచే ద్రుతములోపి చిన వ్యాజమున - అని యవును. లోపింపకున్న వ్యాజమునను అని యవును. కావున వాక్యాంతసూత్రము ననుసరించి ద్రుత మిట లోపింప లే దని యూహించినపక్షమున స్వరూప స్థితితో వ్యాజమునను అనురూపము సిద్ధించును గదా. దీని ససాధు వన నేల? అనఁగా సధర్వణుఁడు స్వత్వమును నిషేధించెను. వాక్యాంత సూత్రవ్యాపార మిట లేదు. అనఁగా నాసూత్రముచే ద్రుతము లోపింపక వ్యాజమునను అని స్వరూపస్థితిలో నుంట కుదుర దని యహోబలునభిప్రాయ మనవచ్చును.

మొదటిమూఁడుపాదములం దన్న ద్వితీయాదిచరణాదివర్ణ పర కత యుండుటచే స్వత్వమున కవకాశము గలదు. ఐద్యంతమున నింక నీవర్ణము పరముగా నుండదు గదా. అట వ్యాజమునను అ

రీతి స్వత్వ మెట్లు ? అనగా 'వాక్యాంతగతపదానాశ్చ' యను సూత్రము నుకయోగించినచో లోపవైకల్పికతచే లోపము రానవుడు స్వరూపావస్థితచే వ్యాజమునను గావచ్చును. కాఁగాఁ బద్యాంతమున వాక్యాంతసూత్రముచేతనే స్వత్వస్థితి కవకాశ మున్నది. కాని యది యిటు నుకయోగింపదు. అధర్వణుఁడు నిషేధించుటవలన - నని యహోబలునియభిప్రాయము గ్రహింపఁదగును.

అయిన లోపము రానవుడు స్వరూపావస్థితి యుండవలె. అది సుస్వరూపము. అట్టియెడలఁ దోరంబుగాన్ అనుచో లోపము వైకల్పిక మన లోపము లేనవుడు తోరంబుగాను' అనియుండునా? అప్పుడు గణవిరోధ ముండదా? ఈయనుమాన మహోబలునికిఁ గలుగక పోలేదు. అందుకే 'పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్టతా నస్య కథ్యతే' యనునధర్వణ లక్షణమును జూచును. 'కృచిత్పద్యభేదే నైవ లుక్' - ద్రుతము నకు లోపము రాదు. అప్పు డెట్లు? సంశ్లేష మగును. ఈయాధర్వణము నింతకు ముందొకపాఠి చూపియున్నాఁడు. మఱల నిటఁ బ్రస్తావించుట (తోరంబుగాను) కరుణాంబుధికిని అనురీతిగా నుండదని సూచించుటకే యని గ్రహింపవచ్చును.

నరిగా నిదే సందర్భమున నప్పకవీయమునందు నీవిషయము ప్రస్తావించఁబడిన గమనార్హ మయి యున్నది. వాక్యాంతగతసూత్ర వివరణాంతర మప్పకవీ యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. 'నాంతపదాంత ద్రుతమున కెంతయఁ బ్రథమాబహుక్తి కేతెంచత్పతీయాంతస్థంబు నకుం బద్యాంతంబున స్వరము లోప మగుఁ గొన్నింటన్. (5-138) లురులలోప మస్యథా సిద్ధము. ద్రుతప్రకృతికద్రుతమునం దుత్వ లోప మిట బ్రసక్తము. శ్లిష్టతా నస్య కథ్యతే యనుదానియభిప్రాయ ముచియే. 'సలినాక్ష తెలుఁగుపద్యంబులకడపల నుండునలల పొల్లులకు మహీస్థలి గుడుసులు శృంగములును నిలుపరు చదువునెడ

లాక్షణికు లెచ్చోటన్' - (ప-129) - దీని కనుగుణముగ నున్నది, వ్యాజమునను' అనుచోట 'ను' (ఇది ద్రుతనిమిత్తమున స్వత్వము గఱా.) సాధువు గా దన్నయహోబలునివివరణము. ఇటఁ బొల్లుగా నుంచుటకు వీలు లేదు గదా.

సన్నయాధర్వణులు 'వాక్యాంతగతపదానాశ్చ' యనియు 'వాక్యవసానగన్య స్యా' త్రివియు ద్రుతలోపము మాత్రమే చెప్పి సూరివలె ద్రుతస్వరమునకు లోపము చెప్పియుండలే దనునశ్చిప్రాయమునకుఁ గొంత సమాధానము. వాక్యవసానమునఁ గవిభల్లట సూత్రముచే నెట్లును నుత్పత్తి పము సాధించికొనవచ్చును. 'అల్లనోడుదున్' అనురీతిస్థలమున దనినానా ద్రుతస్వరలోపము సన్నయాధర్వణులు చెప్పలేదు గదా యది ఓహను(న్) అనియే యుండవలె నని తస్మతముగా వజ్జులవాడు చెప్పెడు. ఇంకఁ గవిభల్లటసూత్రముచే ద్రుతలోప మయిన దండులే లేద అవసర మయినచోట్ల ద్రుతమని పేరు వెట్టకున్నను నెంతయును మునకు లోపమును సాధించుకొనుచునే యది విధింపలేదు గాన విశిష్టతమున ద్రుతము పొల్లనకారమే యని నిర్ణయించుట యొప్పునా ?

పైయహోబలపతియభిప్రాయము ననుసరించి చూడఁగా వాక్యవసానమున ద్రుతలోపము లేనవుడు స్వరూపావస్థితితో 'ను' ఉండును. పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్టతా యను వి. వి. వచనమునుబట్టి శ్లిష్టతచే అల్లనోడుదున్ అనురీతిగా స్వరలోపము సిద్ధమే యవును. ఇట్లు పద్యావసానమునమాత్రము ద్రుతలోపము చిం. చెప్పఁగా ద్రుతస్వరలోపము వి వి చెప్పి ట్లునునది. పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్టతా' యనుటచే సామాన్యగద్యలయందు వాక్యవసానమున ద్రుతస్వరలోపము (మిక్కిలియగు తనఁదగు) విశేష మవును.

ఇట్లహోబలునిమతమున ద్రుతము పొల్లనకారమ యైనను ద్రుతస్వత్వము స్వరసహితమవుటంజేసి ఇటుఁ గొంత సమన్వయమున

సన్నప్తత కవకాశము గల్గినది. ద్రుతస్వత్వములను గుర్తించునెడల నీయహోబలునివాక్యము లిట్లు సముచితముగా సమన్వయింపఁగలవు.

అధర్వణుఁడు స్వత్వమును సిషేధించుటకును వాక్యాంతగత సూత్రవ్యాపారము లేకుండుటకును సంబంధమును గుచిర్చియుండుటం జేసి యహోబలునిమతమున వాక్యాంతగతసూత్రవ్యాపారము లేమి నిటఁ బద్యాంతస్థలముననే కాని 1-3 పాదములయెడ సమన్వయింప రాదు.

కాని యావాక్యములకుఁ బ్రస్తుతస్థలమున సంబంధము లేక పోలేదు. అహోబలుఁడు మొదటి (మూఁడు) పాదములయంతమందలి ద్రుతమునకు స్వత్వ ముండనచ్చుటను సాధించుటకై 'ద్వితీయాది చరణాదివర్ణేషు పరేషు' అని పేర్కొనియున్నాఁడు. అట్టియెడఁ బైసూత్రలక్ష్యస్థలములయందు సూత్రము తరువాతిపాదము మొదటి సరళస్థిరములు పరము లవుటచేతనే ద్రుతము లోపించిన దని నిర్ణయింపక 'వాక్యాంత' సూత్రముచే నేల చేసెను? నలయు ననుకొన్నను గణానుసారముగా వ్యవస్థచేయుట కా 'లుగ్వా'సూత్రమునందును వాశబ్ద మున్నదే కదా - అనఁట వాక్యాంత మగుట లోప మనుటయు నిట ద్వితీయాదిచరణాదివర్ణ పరకతఁ బ్రస్తావించుటయు నెట్లు సమన్వయించు.

మొదటిపాదములయంతమందలిద్రుతము 'వాక్యాంత' సూత్రముచే వికల్పముగా లోపించును. లోపము వికల్పము గాన నట లోపము లేనిపక్షమునఁ దరువాతిపదాదివర్ణ పరకత ననుసరించి బింద్వాదులు పొందును. (చివరి పాదాంతమునందలిద్రుతమునకు మాత్రము తరువాత నేవర్ణము పరముగా నుండదు గావున నట వాక్యాంతసూత్రముచే ద్రుతము లోపించియే పోవును. అప్పకవి పద్యమునఁ జతుర్థపాదాంతమున నట్లే లోపించిన దన్నమాట.

లేనిచోఁ బద్యభేదావసానేషు అనుకారిక ననుసరించి శ్లిష్టత యేని గలుగు ననఁగాఁ బద్యాంతమున ద్రుతము లోపించి యేని బోవలయు. లేదా పొల్ల యై నిలువవలయుఁ గాని 'ను' అనురీతిగా స్వరూపావస్థితితో మూత ముండ దని అహోబలునిసిద్ధాంతముగా నగుర్తింప వచ్చును. అయినఁ బాదాంతమందలిద్రుతము లోపించినను ఛందోఽనుగుణమై యుండునెడల నట సరళస్థిరము లగు తరువాతిపాదాదివర్ణము పరమపుచో లుగ్వా సూత్రపసక్తి యుండదు. అట్లు ఛందోనుసారముగా లోపింపకుండవలయుచో నచటఁ దరువాతివర్ణ పరకత్వము ననుసరించి బింద్వాదివికారములవును.

అహోబలునియీయభిప్రాయము ననుసరించి మొదటిపాదములందు ద్రుతమునకు స్వత్వస్థితియు సంగీకృత మునది. అప్పకవి లక్ష్యపద్యమునఁ దృతీయపాదాంతమున పెరిమను (గలయను) అనురీతిగా స్వత్వస్థితి యిట్లు సంక్రమింపఁబడిన దనవచ్చు.

కానీ యీయప్పకవ్యహోబలులయభిప్రాయ మంగీకారయోగ్యముగా లే దని చెప్పక తప్పదు. ఇట వర్షజలవారు 'పాదాంతద్రుతమున కుత్తరపాదాదిహల్లు పర మగును. అచ్చు పర మగునప్పుడును వాక్యాంతద్రుతలోపశాస్త్రము వర్తిల్లనేర' - (306) దనుట యెంతయు నుచితముగా నున్నది. మొదటిపాదముద్రుతము వాక్యాంత సూత్రముచే లోపింపదు.

అప్పకవియఁ దదనుసారముగా నహోబలుఁడును మొదటిపాదములతుద్దిద్రుతము లోపించుచోట్ల సరళస్థిరపరకస్థితులనే చూపిరి. అట 'లుగ్వా' సూత్రముచేతనే లోపించిన దనవచ్చు. 'వా' యన్నాఁడు గదా యని లోపము రాక సంశ్లేషమును (స్వత్వమును) రావలసియున్నది యని భావింప నక్కర లేదు.

ఇంక నప్పకవ్యహోబలు లిరువురును స్వరపరుషపరకస్థితిలోఁ బాదాంతద్రుతలోపమును స్పష్టము చేయలేదు. (అహో. వికల్ప

మన్నాడు) పరుషపరకత్వమున వాక్యాస్తసూత్రముచే ద్రుతము లోపించునెడల నాపరుష మట్లే యుండవలె. (స్వరము నట్టె) కాని యట్టి స్థితి కావ్యమూలం దెచ్చటను గానరాదు. అక్కిడఁ గూడ గణానుసార ముగా నాయయికార్యములతోఁ బ్రయోగము విస్పష్టమే.

ఇట వి.వి. కర్త “వాక్యావసానగన్య స్యా ల్లోపో నః ప్రాయ శోఽత్ర హి” అని పేర్కొనెను. ‘వాక్యాస్తగతపదానాశ్చ’ యను సూత్రము ‘లుగ్వా’ యని చెప్పించుడఁగా వి.వి. ‘ప్రాయశః’ అనుట విశేషము. వాశబ్దముచే వ్యవస్థతో నహోబలంఁ దాయయిప్రయోజనములు సాధించుటకును, ‘ప్రాయస్తుస్యాత్కిమాదికన్యేత’ యను సూత్రమునందలి ప్రాయశ్శబ్దమునకు బహులార్థకత్వము చెప్పటకును నిచ్చోఁ గారికలోఁ బ్రాయశ్శబ్దమునకును సంబంధ మొకవేళ నున్న దేమో నిశ్చయించి చెప్పలేము.

వాక్యావసానమునం దనుటచేఁ బద్యాంతముననే యని యర్థము చేయఁదగునా? అవసాన మనఁగా నాపివస వర్ణము లేవియు లేకుంట గాదా? (ఆపాదమునందుఁ దరువాతనిం కేవర్ణము లుండవు పర మైన నయ్యది తరువాతిపాదాదివర్ణమే. పాదావసాన మన్నను జతుర్థ పాదాంతమున ననియే యర్థము చేయనక్కరలేదు.) కానీ యీ వి.వి. కర్తయే యింతకు ముందు ‘సస్యాద్వాక్యవిరామే తు సంధ్యభావోఽపి డోషకృ’ త్తనుచో వాక్యవిరామ మనెను. వాక్యవిరామ మన్నను నిట వాక్యావసాన మన్నను భేదము లేదు గదా. (విరామోఽవసానమ్) ఇంక నట వాక్యవిరామ మనునందర్భమునఁ బద్యాంతమునయం దని యర్థము చేయలేదు. సరియఁగావు - ఎఱుఁగుము అనురీతిగాఁ బాదావసానము గ్రహింపఁబడియున్నది. దాని ననుసరింపఁగా నిచ్చోట ‘వాక్యావసానగన్య’ అన్నను మొదటిపాదములం దీలోపము లేదనియు, బద్యాంతమునసూత్రమే యనియుఁ జెప్పట కవకాశము

లేదు. అట్లయిన సచ్చోటఁ బద్యాంతమున సంధి లేదని చెప్పిన నటు సుద్దిష్ట మగుపయోజనము సిద్ధింపనేరదు. పాద మని సామాన్యముగాఁ జెప్పట యిటు నొప్పుదు. కాఁగా నహోబలుఁ డీరెండుస్థలములను గొంతభిన్నముగా వివరించెను. ఆభేదము సమంజసము గక పోయినను నింకొకతీరు భేదము మాత్రము గలదు. వాక్యవసానమునఁ జెప్పినసంధ్యభావాంగీకారము పాదాంతమున సామాన్యముగా గ్రహ్యము. అందుకే సూరి 'వాక్యవసానంబున సంధి లేమి' యని సూత్రించి కావ్యములం బాదాంతమంద చూపట్టుటను వివరించెను. ఇంకఁ బ్రస్తుతస్థలమునందలిద్రుతలోపము పద్యాంతముననే కాని పాదాంతమున నని సామాన్యముగాఁ జెప్పరాదు. అందుకే సూరి సంధ్యభావమును జెప్పనప్పుడు 'వాక్యవసానంబున' నని చెప్పి యును నీద్రుతలోపసందర్భమున నవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబున కేని - నని యవసాన మనియే చెప్పెను. మొదటిపాదములయందు ద్వితీయాదిచరణాదివర్ణపరకత్వముండును. పద్యాంతమునందలిదానికి నేదియుఁ బరముగా నుండదు గదా. ఇంకఁ దరువాతిపద్యమో గద్యమో గ్రహించుట యుచితమా? (కులకాదులు విశేషముగాఁ జెప్పఁబడుట గమనార్హము.)

మఱి యట్టిభేదము చిం, వి. వి. లందు స్పష్ట మగుట యెట్లు? ఇట్టియెడల నొక్కవిధ మగుసమన్వయము నాశ్రయింపవచ్చు నని తోచుచున్నది. 'వాక్యవిరామ' మనుచో గద్యములయెడలఁ బ్రసిద్ధ మగువాక్యలక్షణమ గ్రహింపవచ్చును. చిత్తయ 'పాదాంతములంద' యని విశేషముగా వివరించుట ననుసరించి యాయార్థమును విశేషముగానే కారికయందును గుర్తింపఁదగును. (ఏ 'తు' శబ్దమునకో ముడి పెట్టినను దప్పులే దేమో. వాక్యవసానంబున - అని చెప్పిన సూరి లక్షణమున పాదాంతమంద యనుసర్థ మెట్లు విశేషమో యిటు నట్లే

యనియుఁ జెప్పఁదగు. అనఁగా వాక్యమును నది పద్యములను దృష్టియందుకుకొని చెప్పినది గాదనియు బ్రసిద్ధ వాక్యలక్షణమునుబట్టి తదర్థముననే ప్రయుక్తమనియుఁ జెప్పఁదగును. ఇంకఁ బద్యములయందుఁ వాక్యము పూర్తి గాకున్నను దదంతమున ద్రుతలోపము చెప్పకొనవలె. సంధ్యభావస్థితిమూలము పద్యావసానమునఁ జెప్పవలసినయవసరము లేదు. అటు సంధి లేమి దోషము గాదన్న సంధి యిష్టమే యనవలసియుండు. పద్యాంతమున సంధి యంగీకృత మవు తెల్లు? పద్యమధ్యమున వాక్యము పూర్తి యైనను నటు ద్రుతలోపము ప్రసక్తి యుండుట లేదు. (పాదాంతమున నైనను బాదమధ్యమున నైనను) సంధ్యభావసంపర్కమునఁ బాదమధ్యమున వాక్యాంత మైనను సంధ్యభావ ముండదు పాదాంతమున వాక్యాంతము గాకున్నను సంధ్యభావ ముండనవు. ఇట్టిస్థితి ను సరించి చూడఁగాఁ బద్యములయెడ వాక్యము నిట్లు గుర్తింపవలెను.

పద్యము మొత్తము వాక్యము. ఇట్టివాక్యావసానమున ననఁగాఁ బద్యావసానమున ద్రుతలోపప్రసక్తి యుండు.

కాని 'సంధ్యభావ' లక్షణము ప్రసక్తి లేదు.

పద్యమునఁ బాదాంతమున (వాక్యాంత మైనఁ గాకున్నను) ద్రుతలోపము ప్రవర్తింపదు. కాని 'సంధ్యభావ' లక్షణప్రసక్తి యుండు.

ఇట్టి యెడఁగ బద్యమున 'వాక్యమున' బ్రసిద్ధ వాక్యలక్షణము నకు భిన్నముగా గుర్తింపవలసియున్నది. దీనినిఁ బ్రత్యేక మయిన యాధారము గానరాదు. ఏమైనను బాదమధ్యమున వాక్యము పరిసమాప్త మైనను సంధ్యభావము దోషము గాకుండుట వాక్యాంత ద్రుతలోపప్రసక్తి లేకుంటు, అనునీరెండులక్షణములు సమానముగాఁ



బ్రవర్తింపవు. (ప్రసిద్ధవాక్యలక్షణమిట సరిపడక 'పద్యము' వాక్యము అని చెప్పవలసి యుండుట విశేషము.) ఇటఁ దప్ప నితరలక్షణములం దీరెందును బరస్పరవిరుద్ధము వుట గుర్తింపవచ్చును.

వాక్యవిరామ, వాక్యవసానములం దని సమాసముగానే చెప్పఁబడిన యాలక్షణములు వచనములయందు సమాసముగానే సరి పడుచున్నవి. కానీ పద్యములందు విరుద్ధముగా వర్తించుచున్నవి. వచనములం దృష్టియు దిడుకొని యాలక్షణము చేయఁబడిన దనియుఁ బద్యములందలివై లక్షణమును విశేషముగనే గుర్తింపవలసియున్న దనియుఁ జెప్పకొనఁదగును.

మొత్తముపై నీవాక్యవసానద్రుతలోపము పద్యములం బాదాంతములందుఁ గాని (చరమేతరములు) పాదమధ్యములందుఁ బ్రసిద్ధవాక్యాయతము లందుఁ గాని చెల్లుట లే దని ప్రయోగాను సారముగ న్నష్ట మగుచున్నది.

అప్యకవ్యాదులు పాద మొక్కొక్కటి వాక్యముగాఁ బరిగణించుటను గేవల మనమండనముగాఁ ద్రోసి వేయలేము. పద్యము పఠనముతీరుబట్టి చూడఁగా యోగ్యతాకాంక్షాదులతోడివాక్య లక్షణము సమసరించి గాత పాదాంతమునందే విరామ ముండుట గమనింపవచ్చును. వచనములందు వాక్యమునంతమున విరామము గల్గుచుండ నీసాదిపద్యములయందుఁ బాదాంతముననే గల్గుట యనుభవ సిద్ధము. వృత్తములం దెల్ల కట్టిస్ఫూర్తి స్పష్టముగా నిర్ణయింప నవకాశము చాలదు. సంహితోచ్ఛారణము లేమి సమసరించి నీసాదులందు నొక్కొక్కపాద మొక్కొక్కవాక్యముగా నీలాక్షణికు లభిప్రాయపడియుండు రసవచ్చును.

పాదాంతమునందలియిట్టివిరామముచేఁ దరువాతిపాదాదివర్ణపరకతలో నైసలోపముగా సమన్వయించుటకంటె వాక్యాయతతచే నైసద్రుతలోపముగా నెంచుట యుచిత మని తలంచియుండవచ్చును.

అయినను స్వరపరుషపరకత్వస్థలమునఁ బావాంతమందు ద్రుతము లోపించుట గానరాదు. అద్వానింగూర్చి యీయిర్వరు నేమియుఁ జెప్పలేదు. బహుశః అటఁ గూడ లోపింపవచ్చు ననియే యభిప్రాయపడియుందురు. అహోబలుఁడుమాత్రము స్వరపరకత్వమున వికల్పతను జెప్పియుంట గమనింపవచ్చును.

సీసాదులలోఁ బాదమే వాక్యముగాఁ బేర్కొనుటలో నిట్లాధారము కొంత యూహింపఁదగియున్నను నిట్టిలక్షణమునకు శాస్త్రమునఁ బ్రమాణము లభింపమింజేసియుఁ బ్రయోగములును దీనితో నానుకూల్యమును దెలుపమింజేసియు నీయభిప్రాయ మంగీకరింప నవకాశము తక్కువ.

మొత్తముపై వచనస్థలములందు వాక్యమున్న వాక్యమే. కాని పద్యములందు నీలోపము పద్యాంతమునకే సంబంధించిన దైనది. వాక్యవిరామమే యనుచోఁ బాదముగాఁ జెప్పకొనవలసియుండ నిటఁ బద్యముమాత్రము గ్రహించి తదంతమున నని యర్థము చెప్పవలయుట భేద మని గుర్తింపఁదగియున్నది.

చిన్నయ సైతము పద్యములయొడఁ దదంతముననే యపుటను నవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబున కేని ననుసూత్రస్థలవివరణముచేత సూచించె ననవచ్చు.

అహోబలుఁ డాయొయెడల ద్రుతలోపమునుగూర్చి ప్రవృత్తప్రవృత్త్యాదులు వివరించెను. ఈలోపము పద్యములం దంతలోనే యని సూచించుచున్నచిన్నయ సైతము పైయప్పకవ్యహోబలాదులయభిప్రాయము నాదరించెనా యని యనుమానము. లేక తత్ప్రభావమునకు లోబడి యుండవచ్చును. లేనిచో నట నట్టివివరణ పంక్తు లేర్పడెడివియుఁ గావు. అహోబలపతియభిప్రాయమున కను

గుణ మైయున్న వి. వి. వచనముపైతము సూరివివరణమునకుఁ గారణము గావచ్చును.

ప్రసక్తి ననుసరించి యుచ్చోట సూరివివరణమునుగూర్చి పరామర్శించుట యప్రస్తుతము కాదు

చిన్నయభ్రాంతి యేమి ?

బాలవ్యాకరణమునందు సూరియును అవసానంబున ద్రుతస్వరంబున కేని ద్రుతంబున కేని లోపంబు బహుళంబుగా నగు నని యీయర్థమునే సూత్రించి యిట్లు వివరించెను. 'ఈలోపంబు పద్యాంతములయందు గణానుసారముగ వ్యవస్థితం బయ్యుండు. గుర్వవసాయి యగుపద్యంబుతుదను స్వత్వంబు లేదు. అతిశయముగ బుద్ధిమంతుఁడగు బుధనేపన్' ఈవాక్యములనుగూర్చి వజ్రలవారు 'ఇట్టియేర్పాటు బహుళగ్రహణమహిమచే సిద్ధ మగుచున్నది. ఈసందర్భమునందలి సూరివివరణము కొంత యనావశ్యకముగ నున్నది ... అరయ నరయ 'పద్యావసానే సర్వేషాం స్వత్వం నాప్నోతి సాధుతామ్ అనుసధర్వణ కారికచొప్పున వై జయంతీనవాంశుకవ్యాజమునను అనుజై మినిభారత ప్రయోగ మసాధు ననెడియహోబలోక్తి సరి గా దనియు నాయధర్వణ వచనము గుర్వవసాయివ్యతిరేకతవిషయక మనియు నిట్లు సూరి నన్నయాధర్వణమతమందలివ్యతిరేకము స్వరూపమును గ్రహింపఁజాలక భ్రాంతిమూలక మగుసవరణ చేసెనా ? అని ఆలోచింపవలసియున్న (వ్యా. సం. స. 368) కనిపి.

ఇందు సూక్తిభ్రాంతి యెట్టిది? పొల్లనకారమే ప్రాచీనుల మతమున ద్రుత మన్న వజ్రలవారిమతములో స్వత్వము ను (ని) స్వరూపముతో నుండుట యసంభవము. కావునబద్యావసానే సర్వేషామని నిషేధింపఁబడినస్వత్వము నుస్వరూపము గలది గాదు. వజ్రల

వారివలె సహోబలుఁడు చిం., వి. వి. ల మతమున ద్రుతము పొల్లు సకారమే యని వివరించియు దానిస్వత్వమునుమాత్రము సు (ని) అను రీతిగా గ్రహించెను. దీనివలనఁ బ్రస్తుతకారికచే నిషేధింపఁబడిన స్వత్వమును సట్టిదే ను-ని అన్నది పద్యాంతమున నుండరాదని పేర్కొనెను. సూరి స్వత్వము లే దనుటలో భ్రాంతి యేమి? స్వత్వము 'సు' అని తలఁచుటయా?

వజ్ఞులవారు చిం. వి.వి. లమతమున ద్రుతస్వత్వసంశ్లేషములను నీవిధముగా వివరింతు రని చిన్నయ ముందుగా నెఱుంగని మాట వాస్తవమే. అంతకు ముందఱి బాలసరస్వతియు, సప్తకవ్యహోబలులును వివరించినతీరు నాధారము చేసికొని సూరి యొకమార్గము ననుసరించెను. అది యచిత మని స్పష్టము. కాఁగా నన్నయాధర్వణుల మతము నెఱుంగమియుఁ దన్ముఖమునఁ జిన్నయయందుభ్రాంతియును లేమి తెల్లము.

గుర్వవసాయి యగుకదంబుతుడను స్వత్వంబు లే దనుటలో భ్రాంతి యేమి? 'పద్యభేదావసానేషు శ్లిష్టతా' యని సంశ్లేషమును జెప్పవలయునా? 'బుధనేవన్' అనునది సంశ్లేష మని యభిప్రాయము. ఏది యే మైనను వీరియభిప్రాయమునుబట్టి చూడఁగా గుర్వవసాయి పద్యము తుదనే కాక లఘువగాయిపద్యములతుదను స్వత్వము లే దనవలె నన్నమాట. స్వత్వ మనఁగా మిఁదివర్ణముతోఁ గూడి యుండుట యని వీరియభిప్రాయము గావున నట్లు చెప్పఁదగు నన్నమాట. పద్యావసానమందలిద్రుతము తరువాది (గద్య) పద్యము మొదటివర్ణముతోఁ గలియ దని వేఱ చెప్పవలయునా? పూర్వపద్య మందలిస్వరమునకుఁ బరపద్యాదిస్వరము పర మైనపుడు సంధి చేయవచ్చునా? స్వత్వసంశ్లేషమునిర్వచనమం దేర్పడినయసహజత్వము వలననే వజ్ఞులవారిమతమునఁ గొంతయసర్థ మేర్పడి యిది 'చిన్నయ భ్రాంతి' యనిపించిన దనవచ్చు.

కానీ 'వాక్యాంతద్రుతలోపము' యనుసూత్రమునొద్ద సహో బలపతి యాలోపము గణానుసారముగా వ్యవస్థిత మైయుండుటను నిరూపించినతీరే యీసూరివివరణమునకుఁ జాలవలె కాధార మని గుర్తించుటమాత్రము తప్పదు. అయినను జిం., వి. వి. లయం దభిప్రాయ మేది యై న సప్రకాశ. సూరి తాను జెప్పినస్వత్వసంశ్లేషముల ననుసరించి గుర్వవసాయిపద్యములతుదిద్రుతమునకు సంశ్లేషము చెప్పకుంటయు 'వ్యాజమునను' అనురీతి స్వత్వము సాధింపఁబడుట కనువుగా గుర్వవసాయిపద్యములతుదినే స్వత్వము లే దనుటయు నొప్పునే కద. తద్భిన్నముగాఁ జెప్పచోఁ దమసిద్ధాంతమున కనువుగా నున్న దని వజ్రలవా రంగీకరింతురా? సూరి తనసిద్ధాంతము నకు విరుద్ధముగాఁ జెప్పె నని విమర్శింక రా ?

గుర్వవసాయి యగుపద్యంబులతుదను స్వత్వము లే దనుటయు సముచితముగా నున్నది. 'తోరంబుగాన్' అనుచో ద్రుతమునకు స్వరలోప మవుట యిష్టమే. ద్రుతలోప మైనను నిబ్బంది లేదు గదా. అనఁగా నిట ద్రుతము నజ్ఞలవారిమతము ననుసరించి పూర్వాచ్చున త్తియుండుట యనుసంశ్లేషము నందియే యుండవలె నని చెప్పవలసినయవసరము లేదు గదా. కావున 'స్వత్వము' లే దనుటయే సముచితముగా సరిపడుచున్నది.

కానీ యన లిట సహోబలపతిమాటలప్రభావముతో సూరి యిట్లు వినరించుట యవసరమా? యన్నది పరిశీలనార్హము. ఇయ్యది వివరణమునం దుంటుచే స్పష్టతకయియే చెప్పినది గావున సంతగాఁ బట్టించుకొనవలసినయవసరము లే దనుకొనరాదు. పలికినవాఁడు సూరి యవుటచేతను నియ్యది శబ్దశాస్త్ర మవుటచేతను నావివరణ నాక్యములంశలిసామంజస్యము నక్షరశః పరిశీలింపవలసియే యున్నది.

పద్మాంతములందు 'ఈలోపము' అనఁగా నవసానంబునం దనుమాత్రముచే నగుద్రుత (స్వర)లోపము. గణానుసారముగా వ్యవస్థితమై యుండు నని యర్థము. ఈలోప మనుటచే నితరవిధులచే నగులోపము గణానుసారముగా నుండదా? దీనివలన నితరస్థలములందు లోపాదులలో గణవైరుధ్యము గల్గదా?

'వై జయంతీనవాంశుకవ్యాజమునను' అనుచో నవసానమునందు ద్రుతస్వరలోపమున కవకాశము గలదు. కాని యట్లయిన నందు గణభంగ మగును. కావున నిట్టియెడల ద్రుతస్వర మనలు లోపింపదు. 'అల్ల నోడుదుక్' అనుచో నవసానమున ద్రుతస్వరలోపము చేయనిదే గణభంగ మవును. కావున యట్లస్వరలోపము నియతము. అసురవైరికి వందనం జూచరింతు అనుచో ద్రుతలోపము నియతము. తోరంబుగాన్ అనుచో వైకల్పికము.

కానీ యిట్లని శబ్దశాస్త్రము నియమింపవలసియున్నదా? శబ్దశాస్త్ర మాయైసంధర్భములం దాయాచూపములను సాధించుచో సంధ్యుది యైనఁ గవి గణానుసారముగనే ప్రయోగించుకొనుఁ గాక. ఆస్థలమునం దాకార్య మట్లే యని వ్యవస్థ చేయవలెనా? సిద్ధి గాంచిరి యవిము క్తనీమయం దనుచోఁ గ్రియాపదములం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికము గదా. కావున 'కాంచి రవిము క్త' అనియు నుండవలెనే. కాని గణభంగ మగును గావున నిట సంధి లేకుండుటయే యుండునని వ్యవస్థ చేయవలయునా? అట్టియెడల నీద్రుతలోపసంధర్భముననే యేమి? ఎల్లెడల నిట్టిస్థితి యవసరమే యగును. వివరింపవలసినదే.

'ఈలోపమే' యేమి? పద్మాంతములం దేలోపముమాత్ర మట్లుండదు? ఉదాహరణమునకు 'నవసానంబున రాహవమున కదితి సుతులు' అనుచోఁ 'బదాంతములం దని యుక్తంబు లయిననులురుల యుత్వమునకు లోపము బహుళము' గదా. ఇట లువర్ణమునం దుత్వ

లోప మవసానమునను సంగీకృతము గావున రాముల్ అనురీతిగా నిట 'సుతుల్' అనియుఁ గావచ్చును. శాబ్దకు లిది యామోదించినను ఛందోవిను లంగీకరింతుగా ? గణానుగుణముగా నిటఁ గూడ బహుళమున స్వరలోపము రా దనక తప్పదు గదా. ఇటఁ గూడ నట్లు వ్యవస్థ చేయవలెనా ? (బాహుళకముచే నీవ్యవస్థ గుర్తింపవలె నన్నిమాట.) అయిన 'సవసానంబున' ననుసూత్రమున ద్రుతలోప మెట్లు బహుళముగా విధింపఁబడియున్నదో యట్లే 'పదాంతంబులయి'యనుసూత్రము నను నుత్పలోపము బహుళ మనియే చెప్పఁబడినది. కాక భేద మాసూత్రమునొద్ద నాలోపము గణానుసారముగ వ్యవస్థిత మైయుండుటను బేర్కొనె. పదాంతంబు లయి యనుసూత్రమునొద్ద నట్లు పేర్కొనలేదు. ఇట నట్లు వివరింప లేదని గణభంగ మగునట్లుగా స్వరలోపము చేయఁడగునా ? వివరింపకున్న నిట నీలోపము గణానుసారముగా వ్యవస్థితమై యుండుట (బహుళశబ్దముచే) మనము గ్రహింపవచ్చును. కాని 'అవసానంబున' అనుసూత్రమునొద్దను నట్లే గ్రహింపఁగలము కాదా? అట నేల వివరించెను?

'గణానుసారముగ వ్యవస్థిత మైయుండుట' యను నీయభిప్రాయము నుచింతించి దానికి వివరణ మనునట్లుగా 'గుర్వవసాయి యగువద్యముతుడను స్వత్వంబు లేదని చెప్పెను. ఈ సూత్రము విధించుచున్నది ద్రుతస్వరలోపమును, ద్రుతలోపమును. బహుళము గావుటచే నివి రెండును రాక ద్రుత మట్లే యుండునట్టిస్థితియే స్వత్వము. గురువే యవసానమునం దుండవలసినపద్యముతుడను సట్టి స్వత్వ ముండదు. ద్రుతస్వరలోపము ద్రుతలోపము స్వత్వము నను మూఁడింట స్వత్వమును నిషేధించినాడు. కాబట్టి సూత్రానుసారముగ ద్రుతస్వరలోపమో ద్రుతలోపమో చేయకతప్పదు. బుద్ధి

మంతుఁ డగు బుధసేవన్ అనుచో సూరి ద్రుతస్వరలోప మగుట చూపెను. అవకాశ మున్నది గావున ద్రుతస్వరలోపము గాక ద్రుత లోపమునే చేసి 'బుద్ధిమంతుఁ డగు బుధసేవ' అని యవును. ఇట గణ భంగము తప్పదు గదా. 'సుధాపూరంబు తోరంబుగాన్' అనుచో ద్రుతస్వరలోప మేని ద్రుతలోప మేని జేయవచ్చును. ఏది చేసినను గణవిరోధము లేదు. కాఁగా గుర్వవసాయి యగుపద్యంబుతుదను స్వత్వ మెచ్చటను నుండనిమాట వాస్తవమే యయ్యును నితరములలో నేది యవు? అయ్యదియు గణానుసారముగనే యుండవలె గదా. అనఁగా గుర్వవసాయి యగుపద్యముతుది దుతము లఘుపూర్వక మయినచో నట ద్రుతస్వరలోప మొక్కటే నియతముగా నగును. ఇట స్వత్వముతోపాటు ద్రుతలోపమును నుండదు. (అట్టిది దీర్ఘ పూర్వక మగుచో ద్రుతస్వరలోప మేని ద్రుతలోప మేని జేయ నగును. కాని స్వత్వముమాత్ర ముండదు.) ఇట ద్రుతలోపమును రా దని గ్రహించు తెట్లు? 'గణానుసారంబుగ వ్యవస్థితం బయి యుండు' - ననుదానిచేతనే గ్రహింపవలె. అట్టియెడల బుధసేవను అనుచో ద్రుత లోపము చేసినను స్వత్వముతో నున్నను గణభంగ మగును గావున గణానుసారముగ ద్రుతస్వరలోపముమాత్రమే యవు నని గ్రహింపఁ దగు. గావున బుధసేవ లేదా బుధసేవను అని యుండరా దనియు 'బుధసేవన్' అనియే యుండవలె ననియు గ్రహింపఁదగును. కాఁగా గుర్వవసాయి యగుపద్యంబుతుదను స్వత్వంబు లేదనుటయుఁ గేవలము స్పష్టతకే కాని విశేషప్రయోజనము గలది కాదన్నమాట. అహోబలుఁ డసాధు వన్న 'వ్యాజమునను' అనురీతివానిని సాధువు లుగా నిర్ణయింపవలె నన్నను గణానుసారముగా వ్యవస్థిత మైయుండు ననుదానిచేతనే సూచుర్థమును సిద్ధించియే యుండెడిది. ఇంక 'వ్యాజ మునను' అనునదియో యట్టిదియే యైననన్నయాదులప్రామాణిక ప్రయోగ మింకొకటి యేని జూపి విడచినఁ జాలును గదా. కాన



గుర్వవసాయి యగు మొదలగువివరణవాక్యము లభ్యవసాయి పద్యంబుతుదను స్వత్వ ముండవచ్చు ననుసరమును సాధించుట కయ్యును ననుసరము గా దనియే నిర్ణయింపవచ్చు నని తోచుచున్నది.

పద్యాంతములం దనువివరణము నిట్టిదే యవవచ్చును. అవసానము నం దగునీలోపము పద్యమధ్యమున వాక్యావసాన మైనను రాదు. వాక్యావసానము గాకున్నను పద్యాంతమునఁ గావచ్చును. పద్యాంత మునం దయ్యెడు 'నీలోపము' అవసానంబునం దనుసూత్రముచే నవు నది. పద్యమధ్యమం దితరవిధులచే లోపము రావచ్చును. అయ్యది గణానుసారముగ నుండునా? లేక తర్విరూఢముగాఁ గూడ నుండ వచ్చునా? (నిరుద్ధముగనే యుండవలయునా?)

సూరి చూపినలక్ష్యపాదమునే పరిశీలించెము. అతిశయముగ బుద్ధిమంతుఁ డగుబుధసేవన్ అనుచో అతిశయముగను అగును అనునవి ద్రుతాంతములే. వీనికి సరళ మగుబకారము వర మగుటచే ద్రుతము లోపించినది. అయిన 'ద్రుతంబునకు సరళస్థిరంబులు వరంబు లగు నవుడు లోపనంశ్లేషములు విభాషను రావలసియున్నది. ఒకానొకచో గనఁబడుపూర్ణ చిందువు నిట మానినను లోప మొక్కట కాక సంశ్లే షమును స్వత్వమును రావలసియే యున్నవి కదా. అతిశయముగ న్బుద్ధి - అగు న్బుధ లేదా అతిశయముగను బుద్ధి - అగును బుధ - అనురీతిగా నుండుట శబ్దశాస్త్రానుగుణమే. ఈసంశ్లేషస్వత్వము లలో నేయొక్కదానితో నున్నను నియ్యది పద్యపాదమే కాదు.

కాఁగా నిట లోపము గూడ గణానుసారముగనే యవుట స్పష్టము. అవసానంబునం దనుసూత్రముచే నవసానమునం దయ్యెడు నాలోపమే కాక యాయయిసంధికార్యములయం దొకేస్థానమున ననేక రూపము లవునవుడు లక్షణానుగుణ మైనయవ్యానిలో నది యే నొకటి

ఛందోఽనుగుణముగాఁ గవి ప్రయోగించుకొనును. కవి ప్రయోగించిన యాస్థలమునందలిరూప మది లక్షణబద్ధ మగుచున్నదా లేదా యస్మాంతనాటకే పరిశీలించఁదగియున్నది. కాని రూపవైవిధ్యము గలదు గదా యని తత్ స్థానమున రూపాంతరము నూహించి గణానుసారముగాఁ గవి ప్రయోగములం దట నాకార్యము నియత మని నియమించుకొనవలసినయవసరము లేదు.

మొత్తముమీఁద నిట సూరి చేసినవివరణమువలన విశేష మగు ప్రయోజన మెయ్యదియు సిద్ధించుట లేదు. 'వాక్యాస్త' సూత్రము నొద్ద అహోబలకతివ్యాఖ్యానము ననుసరించియుఁ బద్యభేదావసానేషు పద్యావసానే యను వి. వి. లక్షణములను దృష్టియం దిడుకొనియు సూరి వివరించియుండును. కాని యీవివరణము చేయకున్నను సప్తము లే వని గ్రహింపవచ్చును.

గుర్వవసాయి యగుపద్యంబుతుదను స్వత్వంబు లే దనుటలో లఘువసాయి యగుపద్యంబుతుదను గణానుసారముగా స్వత్వ ముండవచ్చు ననియుఁ దన్ములమున 'వై జయంతీననాంశకవ్యాజమునను' అను రీతిస్థలముఁ బద్యాంతములయందలిస్వత్వ మసాధువు గా దనియు నెఱుఁగఁ జెప్పచు సహోబలకతియభిప్రాయమును దిరస్కరించుటను సూరి యుద్దేశించి యుండవచ్చును. భంగ్యంతరమునఁ జెప్పటలోఁ గొంతయిబ్బాదియుఁ గల్గుచున్నది. కావున నాయంశమును సప్తముగానే చెప్పఁదగును. పద్యాంతములం దీలోకము అనుటలో నవసానంబునఁ జెప్పినయాశాపము పద్యములందు (వాక్యాంతమునఁ గాక) పద్యాంతమునందే యగు నని చెప్పటయు నుద్దేశించఁబడియుండవచ్చును. పద్యమధ్యమున వాక్యవసానమే యైనను నచ్చటిద్రుతమున కీకార్యములు చెల్లువు గదా. నాలుగేవ్ పాడికుఱ్ఱు లనురీతిస్థలముల నిద్దానిప్రసక్తి లేక నాలుగేను - పాడి అనుచోఁ బదాంతంబు

లయి యనుసూత్రముచే నుత్పలోప మయినట్లుగా గుర్తింపఁదగును. తీరవనంబు చూడ్కికెమ్మయిన్-ఎలమి యొనర్చుమేలు. (శృ.-1-135) (నా. రా. 77) అనుచోఁ జాదా తమున ద్రుతస్వరమునకు లోపము కానవచ్చు నదియుఁ బదాంతంబు లయి యనుదానిచేతను సాధింపఁ దగు పరపదాని పరుషములకు సరభాదేశభావము కానరాదు గదా.

సూరి గణానుసారముగ వ్యవస్థిత మైయుండుటకు బహుళపద ముచే సాధింపఁ దగు నని యెంచె నేమో స్పష్టము కాదు. ఏ మైనను 'ఈలోప మిత్యాదిగా నిచ్చోటినివరణము చేయఁబడకుండఁదగు. ఇంక సూరి స్వరపరకత్వమున దాదాపుగా నెల్లయెడలను ద్రుత స్వరమునకు లోపము చేసియున్నాఁడు. కావున సద్దాని నీసూత్ర మందలిబహుళపదముచే సాధించుకొనునవకాశ మున్నది. ఏది యే మైనను నింకలిబహుళపదము స్థలాంతరములందు నుపయోగింపఁదగినదే. 'బుధసేవను' అనుచో ద్రుతలోప (స్వత్వక) మున ప్రవృత్తి. స్వర లోపమునకుఁ బ్రవృత్తి యిత్యాదిగా నెఱుంగుట సూరియభిప్రాయ ముగా గుర్తింపఁదగు.

## న కార ద్వి త్వ ము

అచ్చు పర మైననాంతపదాంతమునకు సంయుతంబును లోపంబును జగతి లేవు; సంయుతం బయ్యె నేని దుస్సంధి యగును, లోప మైన గ్రామ్యం బగు లోకవినుత (అప్ప-5-44) చూచె న్నితి ననెడు చోటఁ జూచె న్నింతి ననిన సంధిదోష మయ్యెఁ గృతుల (43) నని స్వరపరకత్వమున ద్రుతమునకు (నకారమునకు) ద్విత్వ మగుట దుస్సంధిగాఁ బేర్కొనఁబడియున్న యిప్పద్యము లప్పకవీయమునం దున్నవి. ఇయ్యది 'లుక్సంశ్లేషే నాచి' యను చిం. లక్షణము ననుసరించి చేయఁబడినవివరణ మగునో కాదో యనుమానము. ఆస్మాతాభిప్రాయ మిం దుండుటమాత్రము స్పష్టము. ఏది యే మైనను సంయుత మవుట లేనిని చెప్పినయప్పకవి చూచె న్నింతి యనునది సంయుతస్థితి కుదాహరించుచుండుటచే ద్రుతసంశ్లేష మనఁగా నచ్చరకతలో ద్రుత ద్విత్వ మనియే యర్థము చేసినట్లయినది. దీని ననుసరించియే ప్రౌఢ వ్యాకర్త 'లుక్సంశ్లేషే నాచి' యని నిషేధించియు నన్నిష్టసఖ యని నన్నయ ప్రయోగించుట ప్రయోగవైరశ్యకూచనార్థముగాఁ బేర్కొనె ననవచ్చును.

అప్పకవికి ముందును లాక్షణికులు కొందఱు ద్రుతద్విత్వమును దుస్సంధిగానో లేక సంధిదోషముగానో పేర్కొనుట జరిగినది. కవి జనాశ్రయాదులు దుస్సంధి యనుట స్పష్టము. ద్రుతద్విత్వము సంగీకరించినవారును లేకపోలేదు. కాని దుస్సంధి యనియే పెక్కురు తిరస్కరించిరి.

అహోబిలుఁడు 'నోవా ద్విత్వ' మ్మను వి. వి. వచనమచే ద్రుతద్విత్వమును సాధింపఁబోవుచుండుటచేతను నన్నయ ద్రుతద్విత్వమును బ్రయోగించె నని విశ్వసించియుండుటచేతను గావచ్చును, 'లుక్సంశ్లేషే నాచి' యనుసూత్రమునొద్ద సంశ్లేషపదముచే ద్రుత

ద్విత్య మనునర్థము గ్రహించియుండలేదు. అట్లు గ్రహించినసన్నయ ద్రుతద్విత్యమును బ్రయోగించియు నిషేధించె ననుట విరుద్ధ మగు నని తలచియుండ నపు. (దానినే ప్రౌఢ. మార్గాంతరమున సమర్థించె) అప్పకవిప్రస్తావనము లేకుండుట విశేషమే.

సన్నయయే ద్రుతద్విత్యమును బ్రయోగించియున్నయెడల లాక్షణికులు పెక్కురు దానిని దుష్టముగా నేల నిర్ణయించు రన్నది యుచుమానము. అనాతుఁడు లక్షణము చెప్పియు లక్ష్యములఁ బ్రకర్షించియున్నవాఁడు గామింజేసి సన్నయప్రయోగములు చూచి యుండఁ డుట యథార్థము గాకపోవచ్చును. సన్నయభారతమున దర్శించియున్న ను నట్టిప్రయోగము లాతనివృష్టి కెక్కలే దనవలసి యుండు. పెక్కులక్ష్యములం బ్రదర్శించియున్నయప్పకవియు నిద్దానిని నిషేధించెనే. అయిన సప్పకవి ద్రుతద్విత్యమును తిరస్కరించి యుండఁగా నయ్యది సన్నయప్రయోగములాదే కనుగొనినయహో బలుఁ డప్పకవిసిద్ధాంతము నేల ప్రస్తావించక, ప్రస్తావించి తిరస్కరింపక యుండెనో స్పష్ట మగుట లేదు. 'నో వా ద్విత్య' మ్మను వి. వి. వచనము (ద్రుత) సకారద్విత్యమును సాధించుచున్న దని యహో బలుఁడు తలఁచుట స్పష్టము. (సన్నయ ప్రయోగించినదానినే యధర్వణుఁడు తిరస్కరించె ననుట యుక్తము గా దనియు సహో బలుఁడు సంశ్లేషపదమునకు ద్రుతద్విత్య మని యర్థము చేసియుండక పోవచ్చు.)

వజ్రులవారు "అన్నిష్టసఖి త్యాదులవాటివాని నాలంకారికులు దుస్సంఘులనుటజేసి అన్న+ఇష్టసఖి, అన్నిష్టసఖి - అనుక్రియను (బా. సా. పే. 73) అని పేటికా వ్యాఖ్యాత సమర్థింపఁజూచుట యుక్తము గా" (వ్యా. సా. స. 316) దనిరి. కాని తాము ద్రుత 'ను' స్వరూపమును సమర్థించుట యుక్తమే యని వారియభిప్రాయము.

పుట్టిన+ఇల్లు - పుట్టినట్లు అనురీతివిభాగము దృష్టియందున్న దేమో నిశ్చయించి చెప్పలేము. వృత్తం డన్నసుర మొనలగున విట్టినమన్వయమునకు లోబడునవే. కానీ వజ్రలవారు పేర్కొన్నట్లుగా సన్నయిష్టసఖి' వంటిప్రయోగము లిట్లు లేమింజేసియు, అనునిష్టసఖి యనురీతిగాఁ దస్మాత్తరకవిశేషణరూపముతోడిసమన్వయమే సముచితముగా నుండుట సనుసరించియు సన్న+ఇష్టసఖి యనురీతివిభాగము సముచితమని నిర్ణయింపరాకుండుట యథార్థమే. (త్రి. శే.)

చి.వి.ప. లో నిట్టినమన్వయము సంగీకరింపకయు వజ్రలవారు వ్యాసం.స. లో "ఇట్టినమర్థసమునకుఁ (అన్న+ఇష్టసఖివంటిది) జోటియని ఎన్నఁడు నేని మోఘము గాదు. ధైర్యస్పృతికి స్మరుదుగ అనుమహాకవిప్రయోగములు పెక్కులు గలవు. (సన్నయప్రయోగములె యిట స్వీకృతములు.) అనిరి. దీనింబట్టి ఎన్నఁడు నేని సనురీతి స్థలములలో ద్రుతద్విత్యముగాఁ జెప్పక తప్పమింజేసి యన్న+ఇష్టసఖి యనురీతిగా విభాగించుటలో దోషము లేకపోవచ్చు నని వారిమతము నెన్నవచ్చును.

ఇక సన్నయప్రయోగములలో ద్రుతద్విత్యము అన్నవానిలో మొదటి కుఎన్నఁడునేని అనుదానింగూర్చి చూతము

ఎన్నఁడున్+నీని అని యుండఁగా ద్రుతమునకు ద్విత్య మయి యెన్నఁడు నేని నని యయ్యె నని యభిప్రాయము. తఱి యాచదు నేని మున్నగురీతిప్రయోగములు సనుసరించి కొండలు సకారాది యగు నేనిశబ్దము నొకదానిని బేర్కొనిరి. నేనిశబ్దమునే యంగీకరించినచో ఎన్నఁడును+నేని అని యుండ ద్రుతలోపము లేనపుడు 'అటకీ చ సంశ్లేష స్సాస్య' త్రను లక్షణముచే సంశ్లేష మయి యెన్నఁడు నేని నని యవును. నేని శబ్దమును జూపు 'నీవును జూచి తట్టి సఖి నేని విసంబధ దేయుగంబులన్' అనుచో నున్నది నేని శబ్దమే కావచ్చును. ఈవును-

సభ యేని యని వజ్రలవారు గ్రంథకృత్ప్రియుక్తపాఠ మని యూహించిరి ఇట్లు గ్రంథకృత్ప్రియుక్తపాఠము లనుచు నూహించుచో దాదాపుగా నెల్లయెడలఁ దమతమసిద్ధాంతముల కనుగుణముగనే కావ్యము లుండుట విశేషము గాదు. (ఆతరువాతఁ గొందఁ జింకను 'ఈవును జూచి తట్టిసభ యెందును' అనుపాఠమును జేర్చిరి) ఈశబ్దమును హలాదిగా గ్రహించినవారు నీవు-నేని అనుపాఠము నిట్ల చూపిరని తలంప వీలు లేదు. అయ్యదియే ముద్రితపతులం గాననవుచున్నది. నీలుగు లోనగువానితోలిహల్లు లోపించుట లక్షణసమ్మతమయియే యుండుటంజేసి నీలుగు-ఈలుగు అని యైసట్లుగా నేని-ఏని అని యవుటగో విరోధమును లేదు. కావున 'ఏని'శబ్దమునకు నీపక్షమున బాధ లేకు స్పష్టమే.

ఈపక్షమందలియవరోధముంగూర్చి వజ్రలవా రిట్లు పేర్కొనిరి. 'నేనిశబ్దమె ప్రసిద్ధ మైయున్నఁ బ్రాచీనలాక్షణికులు (నేని శబ్దకల్పన మర్వాచీన మని యభిప్రాయము) నిత్యయతి సంగీకరిపవలసిన ప్రసక్తియే లేకుండెడిది. (వ్యా. సం. ప. 3:16) అని యనంతాదుల లక్షణములం జూపిరి. ఆచోట్ల నిన్ను నాత్మఁ దలంచె నేని గృష్ణ నెట్లన హరితలఁచు గలిగె నేని మహాత్మ - యనునాలక్ష్యములందు నిన్ను-నెట్లన-అనునవి సకారాదు లగుటచే నేనిశబ్దాంగీకారమున నీయతి యనవసర మని పీరియభిప్రాయము.

నిత్యయతియం దాలాక్షణికులు 'ఏని'శబ్దమునాద్యచ్ఛతో సంధి జరిగినసందర్భములందు సంధివిభాగముతోఁ బరపదాదిస్వరము (ఏనిలోనియేకారముతోను) వ్యంజనముతోను (బూర్వశబ్దాంతిమవ్యంజనముతోను) యతి యుభయము చెల్లు ననిరి. అట్టియెడల నేనిశబ్దము సంగీకరించుచో నిత్యయతి చెప్ప నక్కర లేకుండఁ బోవలయు నన్న

సకారముతో మూత్రమే వ్యంజనయతి చెల్లవలసియుండును. పూర్వ శబ్దా తినువ్యంజనముతో యతి చెల్లు నని సాధారణముగాఁ జెప్పచుండ నట్టివ్యంజనము సకారముమూత్రమే కావలయు నని యాలక్షణములందు నియమ మున్నదా? లక్ష్యములందు వారు సకారమునే చూపుదురు గాక, దానియెడ మూత్రమే వ్యంజనయతి యనునియమమేది? సకారముతో యతి యిష్టమైన నిట్లు సామాన్యముగాఁ జెప్పక సకారముతో నని స్పష్టముగానే చెప్పవచ్చును గదా. 'అప్పకవి మున్నుగా మున్ను చెప్పియున్నటికలొనియథార్థ మెట్లే దెలియకు రే ననవసరచర్చ తేరికిని నేటికీఁ గలుగుఁ గనుకఁ దెలియుఁడిం కేని దాని' ననురీతిగా నున్న దనుకొందము. ఇందలియతు లనంతాదులలక్షణములకు విరుద్ధములవునా? నేర్పేసిం పొప్ప శిరంబు వ్రక్కలయి తప్పెందప్పె (రామా. స.సా.సా. ద్వి-88.) అనురీతికవిప్రయోగము ససాధు వనవలయునా? నిత్యయతివలన సంధివలనఁ గలిసిన యేహల్లుతో నై నను యతి చెల్లవచ్చు ననియే కదా లాక్షణికుల యభిప్రాయము. నిత్యయతినలెనే చెప్పి నవిభాగయతిస్థలమున నప్పకవి 'రీవితోడ దోసఁ డేసి ముడలు' అనురీతి నుదాహరించుట గమనింపవచ్చును. కాఁగా నిత్యయతి సందర్భమున వ్యంజనయతి కేవలము సకారమునకే చెప్పఁబడిన దనుట నిరాధారము. కాన నేనిశబ్దము సంగీకరించిన (సకారేతరహల్లులకు యతి నిషిద్ధ మవుటంజేసి) మూత్రమున నిత్యయతి చెప్పు సక్కట లే దని నిర్ణయించుటకు వీలు లేదు. అనఁగా ససంతాదులు నిత్యయతి చెప్పట యన్నది నేని శబ్దాంగీకారమునకు బాధకముగాఁ జాల దని గుర్తించవచ్చును. ఈకారణము సరి యైనది గాబట్టి 'నేని'శబ్దమే క్రయక్తమైన దన్న నిట ద్రుతద్విత్యము లే దనకతప్పదు. నీవును జూచి తట్టి సధ నేని - అనురీతి ప్రయోగము లిందులకు సాధకము లయియే యున్నవి. (నారా.



(ఉండు నేని - అనుదానిమండి 'క్వచిడ్డోళ్ళ తథా భవే' త్రను  
కారికచే ఉన్నేని' అని కాంగలదు. ఉండు నేని - అనుసర్థమున  
'ఉన్నేని' - అనురూపము గలదే గదా.- "నడచు చున్నేని (ఉన్నే =  
ఉండు నేని) రహస్యంబు గాక యున్నేని (తిక్కన) ఉన్నది, (ఉండు  
నది-నన్నయ) (వ్యా.సం.స 1465). అదే విధముగా నిట ఎన్నఁ  
డుండు నేని - ఎన్నఁడు న్నేని అనురీతిరూప మేర్పడుట కవకాశము  
గలదు. కాని 'ఉండు నేని' సనురీతియర్థము సముచితముగా నిట నన్వ  
యింపదు. అందుచేత 'నేని'శబ్దముతో గ్రహింపఁదగియున్నది.)

ఇంకఁ దరువాతిది 'ధైర్యవృత్తికి న్నరుదుగ' నన్నది. దీనిం  
గూర్చి వజ్రలవా రిట్లనిరి. గాణపతవాక్యఖ్యాత ధైర్యవృత్తికి న్నరు  
దుగ మున్నగువానిని సమర్థించుచు (నారా. 77) వాక్యమధ్యపాదాం  
త్యసంధ్యభావము సంగీకరించెను. సస్వాద్వాక్యవిరామే తు సంధ్య  
భావోఽపి దోషకృ'-త్రనుసధర్వణకారికకు నిరుద్ధ మగుటచే నిది  
గ్రాహ్యము గాదు. మఱియుఁ పాదమధ్యద్రుతద్విత్వముల కేమి  
గతి. (317)- పాదమధ్యద్రుతద్విత్వములయగతికస్థితిని బ్రస్తావించుటం  
జేసి పాదాంతమున వాక్యాంతము గాకున్నను 'ధైర్యవృత్తికిన్,  
(అరుదుగ) అనురీతివానికి గతి కల్పించినట్లయినది. 'సస్వాద్వాక్య  
విరామే' యనుస్థలమునఁ బాదాంతమున వాక్యాంతమును గావలె  
నని నియమింప నక్కర లే వనిస్థలాంతరమునను స్పష్ట మగు. నారా.  
(77). ఇట్టిప్రయోగవా నిచ్చినది. (త్రి. శే.) ధైర్యవృత్తికిన్ - అరు  
దుగ ననియుఁ గొన్నివ్రాఁతప్రతుల దున్నది. (సంశోధితముద్ర  
ణము) ఇట ధైర్యవృత్తి కిట్లరుదుగ సనురీతిపాఠమును గలదు. పాద  
మధ్యద్రుతద్విత్వమున కేమి గతి యని వజ్రలవా రనుటలో నితర  
కవిప్రయోగముల నుద్దేశించియుండు రసవచ్చును. నన్నయతిక్కనల  
భారతములందు నిట్టివి లే వనుట విస్పష్టము. బా. ఉ. చూపిన ఎఱ్ఱన

ప్రయోగమును బాదాంతమునదె. (51) అన్నివృత్తసఖి - అన్నిరీతిశుఁ  
డనురీతివి ద్రుతద్విత్యములు గా పని స్పష్ట మగు.

సన్నయప్రయోగములందు ద్రుతద్విత్యముగాఁ జెప్పఁబడు  
చున్న పై రెండుస్థలములును మార్గాంతరమున సమన్వితము లగుట  
స్పష్టమే ఇయ్యవి పాదాంతమంశలిద్రుతము లవుట యొకవిశేషము.  
కాన దైర్యవృత్తి అనుచో మాత్రము ద్రుత మట్లే పాదాంతమున  
విడువఁబడియుండవచ్చును. సంశ్లేషపదమునకు ద్రుతద్విత్య మనురీ  
తిగా సర్థము చేసిన ప్రౌఢవ్యాకర్త యీప్రయోగము నేల చూప  
లేదో. అహోబలుఁ డిది చూపినను అన్నివృత్తసఖి యన్నది పాదాంత  
ద్రుతము కాకుండుటచేఁ బ్రబల మని యెంచియుండు నని చెప్పఁ  
దగునా? సర్వాంగుని స్మనుభూత - అనునది మఱల నిట్టిదే

కాఁగాఁ గవిత్రయప్రయోగములం బాదచుధ్యమున ద్రుత  
ద్విత్యము లేకుండుటంజేసీయు, సన్నయప్రయోగములం దున్నవి  
మార్గాంతరమున సాధింపఁబడుటంబట్టియు వజ్రులవారివివరణానుసార  
ముగనే (అన్నివృత్తసఖిత్యాదులు ద్రుతద్విత్యములు గాక) సన్నయా  
దులు కొందఱు ద్రుతద్విత్యము ప్రయోగింపలే దని స్పష్టమే. ఇంక  
నితిరులు ప్రయోగించి రనుట ప్రసిద్ధమే.

వజ్రులవారివివరణము సనుసరించి సన్నయ ద్రుతద్విత్యమును  
ధారాశముగనే ప్రయోగించె ననవలె. అట్టివాఁడు దానిని జింతామణి  
యొదేల చెప్పలే దని యనుమానము గల్గ వజ్రులవా రిట్లు సమాధా  
నము చెప్పిరి. "ఇట్టిద్రుతద్విత్యము సన్నయప్రయోగములలో సగ  
పడుచున్నను జింతామణిలో నాతఁడు 'లుక్సంశ్లేషో నాచి' యని సంశ్లే  
షమును (ద్రుతము వెనుకటియచ్చు నంటియుండుట) నిషేధించుటచేత  
నీద్రుతద్విత్యరూపసంశ్లేషమును యథేష్టముగఁ జేయరా దనియుఁ  
బ్రయుక్తముమాత్రమే గ్రాహ్య మనియుఁ బ్రామాణికు లభిప్రాయ

పడుచున్నా” (చిం. వి. ప. 142) రనిగి. ప్రౌఢవ్యాకర్త నుద్దేశించి యిట్లనియుందురు. తాను బ్రయోగించుచున్న సన్నయ యితరులను బ్రయోగించికొనవలయుట యుక్తమగునా? అవుఁ గాక. పైవజ్ఞులవారివచనములలో ‘ద్రుతద్విత్యరూపసంశ్లేష’ మనుమాట విచార్యము.

‘పరప్రాణేన సంగతేః’ - అనుటచే మీఁదియచ్చతోఁ గూడు నపుడే యిట ద్రుతద్విత్యము చెప్పబడియున్నది. వజ్ఞులవారిమతమున మీఁదివర్ణముతోఁ గలిపి వ్రాసిన నయ్యది ద్రుతమునకు స్వత్వమగును గదా. అట్టియపుడు ప్రస్తుతస్థలమును వారు సంశ్లేషముగాఁ గాక స్వత్వముగా వ్యవహరింపవలె. ద్రుతద్విత్యరూపస్వత్వ మన్న నదియు నొప్పునా? ఒప్పుకున్నను దప్పదు. సంశ్లేష మనుటకు వారి మతమున సంశ్లేష మన నేమో వాదించుట స్పష్టము చేసియే యుండిరి గదా! కాఁగా ద్రుతము పూర్వాచ్చు సత్తియుండుట సంశ్లేషము. అట్టిసంశ్లేషమును ‘లుక్సంశ్లేషో నాచి’ యనుసూత్రము సిష్టేధించుట చేత ‘వచ్చెన్-అతఁడు నున్న గుచోటులందు ద్రుతముపూర్వాచ్చు సత్తియుండక పరాచ్చుతోఁ గూడి వచ్చె నతఁ డనురూపము నొదవించు (123) నని - దీనిచే ద్రుతము పరాచ్చుతోఁ గలియుట తప్పదు. ద్రుతమునకు ద్విత్యము వచ్చినను రాకున్నను నయ్యది పూర్వాచ్చు సత్తియుండు యనుసంశ్లేషము లేనే లేదు. సంశ్లేషనిషేధమువలన ద్రుతద్విత్యరూపసంశ్లేషము యథేచ్ఛముగాఁ బ్రయోగించుకొనరా దనిరి. సన్నయ బ్రయోగించినమేర గ్రహింపవలెనే కద. అట్టి యెడల వచ్చెన్- అతఁడు అని యుండునా. ద్రుతమునకు ద్విత్యము వచ్చినపిదప నీమొట్టిద్రుతసకారము పై సకారముతోఁ గలిపి వ్రాయఁబడునా? లేక యదియు స్వత్వ మగును గావున వచ్చెన్- అతఁడు అనియే వ్రాయవలెనా? ఇటు మూత్రము ద్రుతము పై సకారముతోఁ గలిసినను స్వత్వము గాక సంశ్లేషమే యగు నన్న వచ్చెన్

అతఁడు, అనియే యుండవలెను గదా. అసలు ద్రుతముమాత్రము పూర్వాచ్చు సత్తియే యుండి ద్విత్యమువలన నైనకారమునకు మాత్రము స్వత్వము (పరాచ్చుతోఁ గలియుట) వచ్చి వచ్చెన్ నతఁ డని వ్రాయవలయునా? నన్నయప్రయోగములందు అన్ అన్ ఇప్టసఖ అన్ ఇప్టసఖ అన్ నిప్టసఖ అనువానిలో నేది వ్రాయఁబడినది? అన్నిప్ట సఖ యని వ్రాయఁబడుచో నయ్యది స్వత్వము గాకుండ సంశ్లేష మగుట విశేషమే. 'ద్రుతద్విత్యరూపసంశ్లేషము' (ఈవ్యవహారమును బట్టి వచ్చెన్న - అతఁ డనియో వచ్చెన్ - అతఁ డనియో యుండ వలె ననవచ్చును.) అనుట వారి సంశ్లేషపదార్థమున కనుగుణముగాఁ గానరాకున్నది. అట్టియెడ నాసంశ్లేషరూపమునకును 'లుక్సంశ్లేషే నాచి' యనుసంశ్లేషనిషేధమునకును సంబంధము గల దని చెప్ప నవకా శమే కానరాదు. చూచె న్నింతి, అన్నిప్టసఖ యని చూపినయప్ప కవి బ॥ నీ॥ ప్రథమంతు లగుప్రామాణికలాక్షణికులమతమున సంశ్లేషము లక్షణము భిన్న మైయుండుటచే వా రది సంశ్లేష మన్న నందురు గాక. కాని వడ్డలవా రట్లగుట వారిమతము ననుసరించి నన్నయ ధర్వణసమ్మతము గా దనక తప్పదు.

'లుక్సంశ్లేషే నాచి' యనువానియర్థము బాలసరస్వత్యాదుల మతము నుసరించి ద్రుతద్విత్యమును (నిషేధరూపమున నైనను) బ్రస్తావించునది కా దనుటయే యుక్త మనిపించుచున్నది.

ఇంక వీ రిట్టిది ప్రయోగములందు విరళ మనుసంశము స్పష్టము చేయుటకుఁ జింతామణిలక్షణముకంటె 'నోవా ద్విత్య' మృనుకారిక యందలిక్వచిత్, వా శబ్దముల నుపయోగించుకొనుటయే యుక్తము. చింతామణి ద్రుతద్విత్యమును బ్రస్తావించకపోఁగా వి. వి. 'కృచిద్వా' యని విరళముగాఁ గలిమిని శబ్దమున్న దని చెప్ప నొప్పును గదా.

అహోబలాదులు ద్రుతద్విత్యము పంగీకరించుటకుఁ బ్రధానాధారము 'నో వా ద్విత్య' మ్మను వి. వి వచనమే. (ఇది యహోబల కృతమో కాదో నిశ్చయించి చెప్పరాదు.)-అయిన ద్రుతద్విత్యమున కాధారముగాఁ జెప్పఁబడుచున్న యీకారికయర్థము నెఱుంగవలసి యున్నది.

నో వా ద్విత్యం క్వచి చ్చిచ్ఛం పరప్రాజేన సంఘతేః అన్నది వి. వి. వాక్యము. దీనికి "సకారము పరాచ్ఛతోఁ గలిసినపుడు గొన్నియెడల ద్విత్యమును గొన్నియెడల సంశ్లేషమును బొందు' సని వ్యాఖ్య పేర్కొన్నది. సర్వము న్నతని ద్విత్యము గాఁగా సర్వము సతని నన్నది సంశ్లేష మున్నమాట. 'ఛరవల్లేన సాకం సంశ్లేష శ్చ' యనునహోబలపతియభిప్రాయమున కీయది యనుసరణ మని గ్రహింప వచ్చును.

'క్వచి చ్చిచ్ఛ' మ్మనునహోబలపతిచూపినపాఠమునకు బదులుగా క్వచి చ్చిచ్ఛః అనుపాఠమును వజ్ఞులవారు చూపిరి. నారా. 'క్వచి ద్విత్య' మనుపాఠమును జూపినది. వజ్ఞులవారన్నట్లు, వి. వి. కారికలకు మూలము కవిశిరోభూషణమే యవుటచే నాపాఠమ గ్రహించుటావసరము.

దీని కర్థమును వ్రాయుచు వజ్ఞులవారు 'ఒకానొకప్పుడు స్వపూర్వాచ్ఛ సత్తి యున్న సకారము దానికిఁ బర మగునచ్చతో నదుకునపుడు ద్విత్యమును వికల్పముగా నందును' (వ్యా. సం. సం. 315) అని చెప్పిరి. సర్వమున్ + అతని అనుచో వైకల్పికముగా నీద్విత్యము వచ్చిన సర్వము న్నతని ననియు రాకున్న సర్వము సతని - ననియు నవును. వజ్ఞులవారిట నిట్టివానికి మున్నగా అన్నసుర, అన్నేటి తరంగలన్ అన్నివ్వునఖ యని చూపి యావయవికసకారము నన్నయ మతమున ద్రుతమే యగుట నగుదు చేసిరి అన్ + అసుర యని యుండ

నీకారికచే ద్విత్వము రాగా నన్నును యని యెనది. ద్విత్వము రానపు డేమి కావలె? సర్వము నతని - అనురీతిగా అననుర అని కా నక్కర లేదా? ఇట్టి యన్నిష్టసఖ యన్నిష్టసఖయు అన్నేటి-అన్నేటి- అనియు నవును. అనగా నిట్టియఃకూఠములు వారింపబడవలయు నన్న నీద్విత్వమును నిత్యముగానే చెప్పవలె.

(లుప్తస్వరక మయిననే కాని యది ద్రుతము కా దనుట యట్లుంచి.) స్వపూర్వాచ్చు నత్తి యున్న సకారమునకు ద్విత్వము వికల్ప మని కదా యర్థము చేయబడినది. అన్ అని యున్నపుడే వికల్పము. నిజమున కిచట స్వరము లోపించి అన్ అనురీతిగా నుండునెడల సన్నిష్ట సఖ యని యొక్కరూపమే యవుచున్నది. వక్షాంతరమున అనునిష్ట సఖ యనురీతిగా నవును. శ్లిష్ట మగునకారమునకు ద్విత్వము వికల్ప మనుచుండుటంబట్టి ద్విత్వము రానపు డది యుత్పత్తివిష్ట మయ్యే యుండుట సంభవింపదు గదా. పైగా విఘాదియచ్చతో నదుకు నవుడు గదా ద్విత్వ మనితి. కాగా వికల్పముగా ద్విత్వము గల సర్వము నతని అనురీతివానితో పాలుగా నీనికి వికల్ప మనుట తగదు. వాశబ్దమునకు వ్యవస్థ చేసికొని యావయవిక మగునిట్టిసకారమునకు ద్విత్వమును నిత్యముగాఁ జేసికొనట కవకాశము లేకపోలేదు. ఆవయ వికసకారము పైతము ద్రుతమే యున్నవజ్జలవా రిట సట్టివ్యవస్థను గూర్చి ప్రస్తావించియుండలేదు. ద్రుతముగా సూరీప్రభృతులు భావించిన సకారమున కిట ద్విత్వము క్వాచిత్కము. అట్టియెడల నయ్యది వికల్పము ఆవయవికసకారమునకుఁ ద్రుతము నిత్యమే.

చిం. వి. వి. లయందునయితము శబ్దగతసకారము (తాను, నేను, ఏని తప్ప) ద్రుతము గానేర దనుటకై యాధారము లుండుట గమనించియే యుంటిమి కావున అన్నిష్టసఖ - మొదలైనచోట్ల సకారము నకు ద్విత్వము గలమాట నిజ మయ్యను నయ్యది ద్రుతము గాకపోవుటజేసి ద్రుతద్విత్వ మనురీతిగా వ్యవహరింప నవకాశము లేదు.

కాఁగా నీయభిప్రాయమున కనుగుణముగాఁ బ్రస్తుతకారిక కర్థము నిట్లు గ్రహింపఁదగు నని తోచుచున్నది.

కృచిత్ర = కొన్ని యెడల ననఁగాఁ గర్మధారయసమాసములందు పెను అను, అను (నొండురెంట) కొన్నింట నః = సకారము వా = వికల్పముగా శ్లిష్టం = శ్లిష్ట మయి - అనఁగా స్వరలోపముచే సంశ్లేష సితిని బొందున దయి పరప్రాణేశసంగతేః = మీఁదియచ్చుతోఁ గలియునపుడు ద్విత్యం = ద్విత్యము నందును.

ఇట్లు శ్లిష్టతయే వికల్పముగా విధింపఁబడినట్లు గ్రహింపవలసి యున్నది. అను + ఇష్టసఖి - అనుచో సకారమునకు శ్లిష్టతవలన స్వర లోపము నవుచున్నది. శ్లిష్టత వికల్పము గావున నది లేనపుడు అను + ఇష్టసఖి యనియే యుండును. అనునిష్టసఖి యగుట గుర్తింపఁదగు. శ్లిష్ట మగుచో అనఁగా స్వరలోప మగుచో ద్విత్యము నిత్యమే. కావున అన్ + ఇష్టసఖి అని యైసపిదప - ద్విత్యము రాక తప్పదు గావున అన్నిష్టసఖి యనియే యగును గాని యనిష్టసఖి యని కానేర దని గుర్తింపవచ్చు.

ఇందు శ్లిష్టతయు ద్విత్యమును విహితము లని స్పష్ట మగుచో ద్విత్యమునకు 'పరప్రాణేశ సంగతే' యని నిమిత్తము చెప్పఁబడినది. కాని శ్లిష్టతకుఁ జెప్పఁబడలేదు గదా! కావున నట స్వరలోపము హల్పరకతయందును రావచ్చును. చిం, వి. వి. ల మతమునను సావయ వికసకారము ద్రుతము కానేరదు గావున అన్పురంబు కొన్ కొద్దులు చన్త్రోప - అనురీతిగనె యుండు. వికల్పతచే అనుపురం బను రీతి వాని కెట్టిబాధయు లేదు.

ఇచ్చోటివాశబ్దమునకు వ్యవస్థ చేసికొనఁదగును. దీనివలన హల్ప రకత్వమున నీఅనుకొనుచను పెనుమున్నగువానింటస్వరలోపము విక

ల్పమే. పెనున కచ్చరకతలో స్వరలోపము నిత్యము. పెను + అరదము అనుచో పెన్నరదము అనురీతి నొక్కరూపమే గదా యుండునది. అన్వాదిధాతుజవిశేషణములకునంతముల కచ్చరకత్వముననకారముతో ననునిష్టసఖివంటివి గలుగు. పెనుశబ్దమునెడల (పెను + అరదము. పెనుట రద మనియో లేక పెనరదమో కావలయు) సట్టివిభిన్నరూపములు లేవు కావునఁ బెనుశబ్దమున కచ్చరకతలో స్వరలోపము నిత్యమే యని యంగీకరింపకతప్పదు గదా. అనునకు భిన్నము లైన ధాతుజ విశేషణములకు కొన్వాదులకు నచ్చరకత్వమున అను + ఇవి అన్ + ఇవి - అన్నివి యనురీతిగా (కొ(ను)న్ + అతఁడు) కొన్నతఁ డనురీతిరూప ములు గానరావు. కావునఁ బ్రయోగము లింకను బరిశీలించి తదను గుణముగా కొనుక్రభృతుల కచ్చరకతలో స్వరలోపమున కప్ర వృత్తియు నియమించుకొనవలసియున్నది.

ఈయర్థము ప్రయోగానుగుణముగ నుచితమే యనఁదగి యున్నది. కాని తత్కర్త కియభిప్రాయము గలదా? అని యను మోసము. ఇం దున్నలోపము లిట్లు గుర్తింపవచ్చును. 1. ద్విత్య విధానముకంటె స్వరలోపమునకే ప్రాధాన్యము గల్గుచున్నది. అను పెనులకుఁ దప్ప నితరములకుఁ గానరావు. అందును భేదము ఆరెండింటినిమాత్రమే దృష్టియం దిడుకొన్న నిట్లు చెప్పనా? 'నో వా ద్విత్యం క్వచిచ్ఛిష్టం' మ్మయః ప్రారంభమునబట్టి చూడ ద్విత్యమే వికల్పముగా విధింపఁబడుచున్నట్లున్నది. అయినను నీయవి యంతగాఁ బరిగణింపఁ దగినవి కావు. ఎప్పు డనఁగా నష్టలవారియభిప్రాయమున కనుగుణ ముగా నీలక్షణ మధర్వణప్రోక్త మయినపుడు, 'తిక్కన కించుక పూర్వఁడో తర్వాతివాఁడో యనఁదగు నధర్వణుఁడు నన్నయ (తిక్కనల!) ప్రయోగములంబట్టి లక్షణము చేయవలసియున్నది, ఆనన్నయ తిక్కనలప్రయోగములందు ద్రుతద్విత్యములే యనఁదగినస్థలములు సరి యైనవి గానరావు. పాదమధ్యద్రుతద్విత్యములనుగూర్చి ప్రశ్నిం



శివవజ్రులవా రట్టిదొక్కటియు (కవిత్వయమువారిప్రయోగముల నుండియు) జూపియున్నవారు గాదు. పాదమధ్యద్రుతద్విత్యము లనఁగా సన్నిష్టసఖ - యనురీతి వేమో - కానీ యావయవికాశకారము ద్రుత మనుట కవకాశము చిం, వి.వి.లలో లేకుండుటంబట్టియు (నో వా ద్విత్య మని సామాన్యముగా ద్రుత మనక చెప్పటయు నిటఁ బరిగణించుట తప్పు గాదు.) నయ్యవి ద్రుతద్విత్యము లని నిర్ధారించరాదు. ధైర్యవృత్తికిన్ - అనురీతిపాదాంతద్రుతములు వాక్యంతము గాకయు మీఁదిపాదాదివర్ణముతోఁ గలియుకుంట, ద్రుతద్విత్యమును దుస్సంధి యని తిరస్కరించినయనంతునిగ్రంథముననే చెక్కుచోట్ల నుండుట, ననుసరించి యవిరుద్ధ మని స్పష్టమవుచున్నది. ఛందోదర్పణమునను బాదాంతముననే కాని మధ్యమున ద్విత్యము గల దనుకొనుటకు నాధారమే లేదు. కాఁగాఁ గారిక యధర్వణకర్తృకమై యొనఁచోఁ బైరీతి అన్నిష్టసఖవంటి ద్విత్యస్థలములంబట్టి కారిక కల్లు విశేషార్థమునే నమస్వయింపవలె.

అట్లు కాక యప్పకవివఱకును (పిదపను) లాక్షణికులు చాలమంది ద్రుతద్విత్యమును దిరస్కరించుటచే అహో. దానిని సాధింపఁ బూనికతో నిట్లు చెప్పియున్నాఁ డన్న (పాఠభేదమువలననే కాక) వ్యాఖ్యాన విశేషములను నప్పకవీయమునందువాని సధర్వణోక్తులతో నహోబలుఁడు సంగ్రహించుట ప్రసిద్ధమే - ఇ దట్టి దై యుండెడునవకాశమును లేకపోలేదు.

ఆయొకవిప్రయోగములం ద్రుతద్విత్యమును గమనించిన యహోబలుఁడు దాని నాధర్వణముగా నిట్లు పేర్కొనియుండనవు - అధర్వణగ్రంథ మప్పకవి చూడ లే దని నిశ్చయించిచెప్పినవాఁడు గావున (నెల్ల యెడల నేల యని) నిట నప్పకవి ద్రుతద్విత్యమును దుస్సంధి యనుటను బ్రస్తావింపలేదు. కేవల మిట్టియూహలపై నెట్లు

నిర్ణయింపఁగలము? అహోబలకర్తృకమే యనుపక్షమున దీనిని ద్రుత ద్విత్వముగానే సమన్వయింపవచ్చును. (అహోబలుఁ డన్నిష్ఠసఖివంటి వీకుంట గమనార్హమే.) వజ్రలవారు శ్లిష్టశబ్దమును 'స'శబ్దమునకు విశేషణముగా సమన్వయించిరి. కాని శ్లిష్టమృనుపాఠము దానిని విధించుచున్న దనకతప్పదు. కొన్నియెడల ద్విత్వమును గొన్నియెడల సంశ్లేషమును బొందు నన్నవ్యాఖ్య (కవిశి. 416) ఎన్నఁడు నేని, ధైర్యశక్తికి న్నరుదుగ ననుసహోబలోదాహృతులం జూపి ఇత్యాద్యాచార్యప్రయోగము లిందుకు (అనఁగా ద్రుతమునకు ద్విత్వ సంశ్లేషములు వచ్చు ననుటకు) ప్రమాణము అన్నది. ఎన్నఁడు నేని ధైర్యశక్తికి న్నరు దన్నపుడు ద్విత్వ మనియు దీని నెట్లుల గ్రమ్మ రింతు అనుచో సంశ్లేష మనియు.

చిం. 'లుక్సంశ్లేషా నాచి' యని యచ్చరకతలో లోపమును సంశ్లేషమును నిషేధించినది. ఇట సహోబలపతి 'లుక్సంశ్లేషా సస్య సస్తోచి కొలుఁతు నచ్చతున్' అని సామాన్యముగ వివరించెను. నిర్గళితార్థానువాదక మని యేమో. అప్పకవి 'సంయుతంబును లోపంబును లే'వని పొడి చర్కుఁడు (పొడిచెన్ + అర్కుఁడు) గ్రామ్య మన్నఁడు. అయ్యది యంగీకార్యమే. లుక్సంశ్లేష మొప్పినది. చిం. సంశ్లేషమును నిషేధింప సంయుతము లే దని యప్పకవి దానికి 'చూచె న్నింతి' అనుద్రుతద్విత్వమును జూపినాఁడు. అది ప్రయోగదృష్టము. చిం. సాధింపలేదు. అహోబలుఁ డీ 'యాధర్వణోక్తి' చే సంగ్రహిం చెను. అట్టియెడల సః=నకారము పఠప్రాణేన సంగతేః=క్వచిత్ వా ద్విత్వం - శ్లిష్ట మృను చొప్పున వజ్రలవారు చెప్పినట్లుగా ద్రుత ద్విత్వరూపసంశ్లేషమును బొందు నని యహోబలునిమతమున నెన్నఁ దగును. అహోబలుఁడు వజ్రలవారివలెఁ బూర్వాచ్చు నత్తియుంట సంశ్లేష మని స్పష్టముగా నిర్ణయింపలేదు. ఇంక 'పరవర్ణేన సాకం సంశ్లేష శ్చ' యని మీఁదివర్ణముతోఁ గూడుటనుగానే చెప్పి

యున్నాడు. కావున ద్రుతద్విత్యము నిట సంశ్లేషముగా వ్యవహరించుట దుష్టము గాదు. - పైఁగా సప్తకవి సంశ్లేషము (సంయుతము) అనుదానికి ద్రుతద్విత్యమును జూపెను గావున ద్విత్యం శిష్టం - అనుచొప్పున ద్విత్యముతో శిష్టతను బొందు నని స్వరపరకద్రుతసంశ్లేషమును ద్విత్యరూప మగుటను వివరించియున్నాడు డన్నమాట.

‘లుక్సంశ్లేషే స’ యని చిం. సంశ్లేషమును (అప్తకవి తదర్థకముగా ద్రుతద్విత్యమును) నిషేధించియుండఁగా నాసంశ్లేషమును (ద్రుతద్విత్యముగా) క్వాచిత్కముగా విధించుచుఁ జింతామణిని వి. వి. సవరించిన దని గ్రహింపవలసియున్నది, అయిన నిట నిం కొక భేదము గలదు. ‘లుక్సంశ్లేషే సస్య స స్తోఽచి’యని వివరించినయహోబలుఁడు కొలుతు సచ్యుతున్ అని యుదాహరించె. అనఁగా ద్రుతమట్లు పై యచ్చతోఁ గూడిన సయ్యది సంశ్లేషము కా డన్నంత వఱకే సంగీకరింపక తప్పదు. ఎన్నఁడు నేని సనుచో సకారము లచ్చతోఁ గలిసియే యున్నవి. కొలుతు సచ్యుతున్ - అనుదానివంటిదే గావున నీయది సంశ్లేష మగుట యెట్లు?

పద్యభేదావసానేషు శిష్టతా సస్య కథ్యతే యనుచో సహోబలుఁడు ‘కరుణాంబుధికిన్’ అనునది శిష్టతగాఁ జూపెను. ఇటఁ గూడ నట్టిదే యవు ననవలె. అవుడు ఎన్నఁడున్న వని - అనురీతిగానే యుండవలె. ఎన్నఁడు నేని యుండరాదు. ద్రుతము పూర్వాచ్చ సత్తియుండుట సంశ్లేష మనువడ్లు లవారిమతమునందువలె నీపక్షమున నిబ్బందు లేరృదును.

కాఁగా నిట సంశ్లేషపదార్థము సప్తకవివలెను దా నింతకు ముందు చెప్పినట్లుగ మీఁదివర్ణముతోఁ గూడుటగానే యహోబలుఁ డెంచి నట్లు చెప్పక తప్పదు. అట్టియెడల ‘లుక్సంశ్లేషే నాచి’ యను సూత్రము సాధించిన ‘కొలుతు సచ్యుతున్’ అను రూపమునవలె నిట

ద్రుతము మీఁదివర్ణముతోఁ గలియఁగా దీని నే మనవలె. అహో బలుఁడు కరుణాంబుధికన్ అనునదియు శ్లిష్టత యనియు నీత న్నజరాజ గమన యనునదియు సంశ్లేష మనియు భావించియుండి రెండువిధము లైనయభిప్రాయములను స్వకీకరించియుంటచే లక్ష్యానుగుణముగా వివరించుకొనవలసియుండును. ఏది యే ఘనను స్వరపరకతలో ద్రుత సంశ్లేష మనఁగా సప్తకవి చెప్పినద్రుతద్విత్య మనురీతిగా సమస్వ యించుటయే యహోబలునియభిప్రాయముగా గుర్తింపనగును. తాల సరస్వతి పైత మిట నిట్లే చెప్పినయాధారము గానవచ్చు. (చూ. ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము.)

శ్లిష్టశబ్దముతోడినయస్వయము కొంతవఱకుఁ గ్లిష్ట మయ్యును నహోబలునిరెండువిధము లైనయభిప్రాయములనుబట్టి బాధకము గానేరదు.

ఇంకను బూర్వాచ్చు సత్తియుంట యనుసంశ్లేషము నందిననకారము పరప్రాణసంగతిలో వికల్పముగా ద్విత్యము నందుట కొన్ని యెడలఁ గల దనురీతియస్వయములోనే యిట్లుంది యున్నది. 'లుక్సంశ్లేషా నాచి' యనుసూత్రము స్వరపరకత్వమున ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లే దని చెప్పుచున్నది. 'పూర్వాచ్చు సత్తియున్ననకారము' అనుటచే నిట ద్రుతము సంశ్లేషము నందిన దనవలసియున్నది. సంశ్లేషమును నిషేధించుట యట్లుంచి చి. స్వరపరకతలో ననలు విధింపనే లేదు. కావునఁ జి. అభిప్రాయమునకు భిన్నముగా వి. వి. శ్లిష్టః (ఇది వజ్రలవారిపాఠము.) సరి అని చెప్పినసామర్థ్యము ననుసరించి సంశ్లేష మయిన దని యొకవలయును. వజ్రలవారిపాఠమున ద్రుతము నకు సహజస్థితి మీఁదివర్ణముతోఁ గలిసి వచ్చె నతఁ డనురీతిగా నుండుట. వచ్చెన్ గోవు లని పూర్వస్వరము నొత్తియుండుటయే విశేషము. అందుకే అలుకి చ అనుసూత్ర మిట్టిసంశ్లేషమును బ్రత్యేకముగాఁ బేర్కొన్న దని వారినిశ్చయము. కాఁగా నిట వి. వి. వచన

సామర్థ్యమునుబట్టియే యీ సంశ్లేషరూపప్రదతవికార మయిన దని చెప్పకొనకతప్పదు.

ఇట్లు శ్లిష్ట మయినసకారమునకు ద్విత్య మగుట వికల్పము. కాఁగా నాద్విత్యము రానవుడు ప్రశ్న మెట్లుండవలె? ధైర్యవృత్తికిన్ - అరుదుగ నని యుండవలదా? ఇయ్యది గాణపతసమన్వయమున వాక్యాంతసంధ్యభావస్థలమాగానే యున్నది (వజ్రలవారి సమన్వయములో నిది సంశ్లేష మై విశేషకార్య మయినది గాని) అన్ ఇష్టసఖి - అనురీతిగా ద్విత్యము లేనపు డీసకారము పూర్వస్వరమున త్రియే యుండునా? లేక ద్విత్యము రానవుడు సంశ్లేషము పోయి స్వత్వము వచ్చి అనిష్టసఖి యని కావలెనా? శ్లిష్ట మైనసకారమునకు ద్విత్యము వికల్ప మనటచేత ద్విత్యాభావస్థితిలో శ్లిష్టత యట్లే యుండవలె గదా. వృత్తికిన్ అరుదుగ - అనురీతిగా లేదు గాఁబట్టి ద్విత్యాభావస్థితిలో సంశ్లేషము అనఁగా బూర్వాచ్చు నత్రియుండుట యుండ దన్నచో ద్విత్యము వచ్చునపుడే శ్లిష్టత యుండు నన్నమాట. (నిజమునకు అన్ అన్ లేదా అన్ - ఇష్టసఖి అనురీతిగాను నుండ దని స్పష్టమే) శ్లిష్టతలో ద్విత్యము నిత్యమే యయినపుడు శ్లిష్టః సః అని యెపు డనెనో యపుడే ద్విత్యం వా - అనట కుదురదు. ద్విత్యము నిత్యమే యనవలె. లుక్సంశ్లేషే న - అని చిం. సంశ్లేషము సంగీకరించియుండమి శ్లిష్టః అను వి. వి. వచనసామర్థ్యమునుబట్టి గదా శ్లిష్టత సంగీకరించునది. లేనిచో వజ్రలవారిమతము ననుసరించి యనవాదమును విశేషమును నైన శ్లిష్టత యెట్లు? కాఁగా శ్లిష్ట మైనసకారమునకు ద్విత్యము వచ్చు నని నిత్యముగనే ద్విత్యము చెప్పినచోఁ గ్వాచిత్కముగా శ్లిష్ట మైనసకార మనటచే శ్లిష్టత లేనపుడు (ద్విత్యమును లేదు.) నచ్చె నలే డనురీతిగా ధైర్యవృత్తికి నరుదుగ నని యుండుట సహజముగ సిద్ధించును.

అహోబలపతిమతము ననుసరించి యిట సంశ్లేషపదమునకు ద్విత్వ మనియు (విధేయాంశమే) గ్రహించుటచే నాద్విత్వము లేన వుడు కొలుతు సచ్యుతున్ అనురీతిగా సవుట సిద్ధించుచున్నది. కావున నట ద్విత్వం వా యనుటవలన వైరుధ్యము లేదు. వజ్రలవారిమతము ననుసరించి 'వా'యనుట సముచితము గాదు.

ఇంక ద్విత్వము వచ్చునందర్భమునందు సయితము వారిశ్లిష్టత సరిగా నస్వయింపకుంట స్పష్టము. (పరప్రాణేన సంగతేః అనియు నుండె.)

నిజమునకు నహోబలపతిమతము ననుసరించినసంశ్లేషపదార్థ పక్షమునను వజ్రలవారిమతము ననుసరించినపక్షమునను శ్లిష్టత యను నది సూత్రమునఁ జెప్పకున్నచో నెట్టివైరుధ్యము నుండదు. సకార మచ్చుతోఁ గూడునవుడు కొన్ని యెడల పికల్పముగా ద్విత్వము నందు ననురీతియన్వయము సులు వై యుండును.

కవిజనమండనవ్యాఖ్య 'నో వా ద్విత్వం క్వచిద్ధీప్తమ్' అని క్వచిత్ - హి - ఇప్తమ్ - అని యిప్తశబ్దముం జూపెను. అహోబలపతిలక్ష్య ములం బ్రదర్శించెనే కాని లక్షణమును వివరించినవాఁడు కాదు. శ్లిష్ట శబ్దమున కహోబలపతివివరణ మున్న నాపాఠమునే గ్రహింపవలయుట కాధారము మిక్కిలిబలీయ మైయుండెడి దనుట నిర్వివాదము. కవిశిరో భూషణములం దీ కవిజనమండనపాఠము పాఠాంతరముగను జూపఁ బడియుండలేదు.

ఎన్నఁడు నేని, ధైర్యశక్తి న్నరుదుగ నని యహోబలపతి దీనికి ద్రుతద్విత్వములనే చూపెను. అన్నిప్తసఖి యనురీతివానిం జూప కుంటనుబట్టి యవి యాతనిదృష్టి కెక్కఁ జేమో. అయినను నిటఁ గారికయందు ద్రుతాద్భుత యుతరువాతియర్థమునందువలె నిట

ద్రుతశబ్దము ప్రయుక్తము గాక సకార మని సామాన్యముగఁ జెప్పటంజేసి ద్రుతేతర మగుశబ్దగతసకారమును సైతము గ్రహింప నవకాశము గలదు. తేక నష్టాచారివలె ఏను, తాను, ఏని శబ్దములందే గాక యెల్లెడల ద్రుతిముగానే భావించియుండెనో? నో వా-అనుచోఁ గేవలము సకారముపై సకారమును ప్రతాద్వితః అన్నపుడు 'ను' వర్ణముపై సకారమును సాధించుట యాతనిమత మేమో. ఏల యన నుత్తరాక్షరమున నదియును న్నాకేత్యాదిహల్పరకస్థితుల నుదాహరింపక యచ్చరకములనే యుదాహరించుటనుబట్టి యట్లూహింప వీలు గలదు.

ఇట్లే అన్నిష్టసఖి యనురీతి విట లక్ష్యములె యనుకొను నప్పుడు 'ద్విత్యం వా' అనుచోటి వాశబ్దమునకు వ్యవస్థ చేసికొనవలసియున్నది. దీనివలన అను అనుధాతుజవిశేషణమునకు వికార్యము స్వరలోపానంతరము నిత్వము. అన్నిష్టసఖి యని యుండదు గదా యన్నిష్టసఖి లేదా యన్నిష్టసఖి యనునర్థమున.

నో వా ద్విత్యమ్-అనుదానిచే సకారపుఁబొల్ల పయి. ద్రుతాద్విత యనుదానిచే నువర్ణ రూపద్రుతము పయిని చింకొకసకార మగుటనే యహోబలుఁ దుద్దేశించిన ట్లూహింపవచ్చును. కాని యట్టివింగడిం పవసర మని నిశ్చయింపలేము. దీని కహోబలునియు క్రియే యాధారముగా నున్నది. 'ద్రతాద్విత ఇత్యత్ర ద్రుతశబ్దః కేవలసకార నువర్ణకద్యయసాధారణ ఇతి ద్రవ్యవ్య' (కవిశి. 417) మ్మనుచున్నాఁడు. ద్రుతశబ్దము కేవలసకారమును - నువర్ణమును రెంటిని గ్రహింపఁగలదు గదా. అట్టియెడల ఎన్నడున్నది అనుచోఁ గేవల సకారముపైని సకారము రాఁగా సత్కృతియును సత్యంత...అనుచో నువర్ణముపైని సకారము వచ్చిన దనిదగును. సకారమును నువర్ణ

మును ద్రుతములె కాఁగా నకారముపై నకారము వచ్చిసస్థలము ద్రుతద్విత్యము. అనఁగా నకారద్విత్యమె యవును. అనఁగా నీనకార ద్విత్యము సయితము ద్రుతముపై ద్రుత మగుటకే లక్ష్య మనఁదగి యున్నది. నో వా ద్విత్య మృనుదానినిగూర్చి ప్రస్తావింపనిసూరి 'కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడియెడి' నని సూత్రించుటలో నట్టిదే యనఁదగిన ప్రస్తుతాహోబల్గంధము దృష్టి యం దుండియుండకతప్ప నన్న నెన్నడు నేని? ననురీతిద్రుతద్విత్య ములు సయితము ద్రుతముమీఁద నకారము ద్వారాననే సాధించు కొనుట కవకాశము గల దని సూరియు నెంచియే యుండె నేమో యని పించు.

అస లహోబలపతియే యట్లు భావించెనా? ధైర్యశక్తికి న్నరు దుగ ఇత్యాది తత్ప్రయోగాత్ - సత్కృతియును సత్వంత - ఇత్యాది తద్వచనాత్ ద్రుతాద్విత ఇత్యత్ర ద్రుతశబ్దః కేవలనకార సువర్ణకవ్యయ సాధారణః - అనుట యట్టిదగు నేమో. పూర్వోత్త రార్థములప్రసక్తి లేకుంటయు నిట గమనార్హమే యైయున్నది. ద్రుతాద్విత - యనువాక్యమునకుఁ బిదప - తేన - అన్నను నఖండ ఇత్యాదిప్రయోగ స్సాధుః - అన్నాడు గదా యని ద్రుతాద్విత యనువాక్యమునకుఁ బూర్వోక్తభాగముతో సంబంధ మేమియు లే దని తలంప నక్కర లేదు. ఆవాక్యమునకు ముందు చూపినసత్కృతి యను సత్వంత - సత్ప్రజయును నానంద-అనుస్థలములలో సువర్ణకము పై నే గదా ద్రుతముచేరినది. ద్రుతాద్విత యన్న దానితరువాత 'తేన' మొదలగుప్రారంభమున సభిప్రాయ మేమి? అనఁగా "నీ వి. వి. వచనములు నన్నయకు సమ్మతములు. నన్నయ కేవలనకారము పైని సువర్ణము పైని నకారము చేసినాఁడు. కాబట్టి ద్రుతశబ్దమున కట్లర్థము గ్రహింపఁదగు, దీనివలన అనఁగా (వి.వి. లక్షణ) నన్నయ ప్రయోగబలము ననుసరించి 'అన్నను నఖండ' అనురీతిగాఁ గల్పిం



చుట సాధువే" యని కావచ్చును. కానీ యీపక్షమున నో వా ద్విత్వ మృహపూర్వార్థము నహోబలుఁడు విడిచి వుచ్చె ననవలసి వచ్చుట విచార్యము.

ఏది యే మైనను ద్రుతాద్విత ఇత్యత్ర - ము న్నగునహో బలునివివరణవాక్యమును బరిశీలించి చూడఁగా ఎన్నఁడు నేని (కేవల నకార) సత్కృతియును సత్యంత(నువర్ణక)యనురీతివి రెండును ద్రుతా ద్విత యనుకారికకై లక్ష్యము లనుట కవకాశము గలదు. ఎల్లయెడ స్వరపరకస్థితిని జూపుటనుబట్టి 'పరప్రాణేన సంగతేః' అన్నది యహో బలునివివరణమునఁ దోచుచున్న దనవచ్చు. దానింబట్టి ఎన్నఁడు నేని నన్నది నో వా ద్విత్వ మృహదానికేని సత్కృతియును సత్యంత- యన్నది ద్రుతాద్విత ఇత్యత్ర అనుదానికేని లక్ష్యరూపవివరణము లుగా నుద్దిష్టము లని యహోబలునిమతమును గుర్తించినప్పటికి నట్లు వేలు చేయవలసినయంసరము గానరా దనియు ద్రుతాద్విత యను దానిచేతనే సాధించుటఁగల వనియు సూరి కొన్నియెడల ననులక్షణ మునందు నిట్టిస్థితి నూహించుట కవకాశము లేకపోలే దనియు గ్రహిం పఁదగియుండుట గుర్తింప నగు.

ఇట్టియెడల నో వా ద్విత్వ మృహులక్షణము నహోబలకర్తృ కమే యని భావించుటకు నవకాశము లేకపోలేదు. అయిన నేదాని కైనను బ్రబల మైనయాధారము గానరాకున్నది. అహోబలపతి కాక యితరులే వ్రాసియున్నపక్షమునయందు నహో. ఉదాహరించిన యవి యెల్ల ద్రుతాద్విత యిత్యాద్యుత్తరార్థమునకు లక్ష్యము లుగాఁ జేసికొని నో వా ద్విత్వ మనునది అన్నిప్రసభిత్యాదులను సాధించుచున్న దనుకొనవచ్చును. అహోబలపతికర్తృకమే యైన యెడలఁ దద్వ్యాఖ్యానము ననుసరించి ద్రుతద్విత్వ మనియే చెప్ప వలసియుండు.

ఏ మైనను నన్నయప్రయోగములయందు ఎన్నడు నేని ధైర్యవృత్తికి న్నరుదుగ - అనునవి మార్గాంతరమున సిద్ధము లవుచుండుటంజేసి యయ్యవి ద్రుతద్విత్యములే యని నిశ్చయించుటకు బల మైనయాధారములు గాఁజాలవు. వాదమధ్యస్థలములయందు ద్రుతమునకు ద్విత్యము వచ్చినచో టైవియు లేకుండుట గహనార్హము.

అన్నిప్రసఖ - మున్నగువానియందు సకారమునకు ద్విత్యమె యున్నను సయ్యది ద్రుతము గామి ద్రుతద్విత్య మనరాకున్నది. చిం., వి. వి. లమతమున శబ్దగతసకారమునకు ద్రుతత్వాంగీకారము నకు సరియైనయాధారములు లేమి స్పష్టము. ఇంకను నో రన్యన్యస్థి సర్వం న్యై తను వి. వి. లక్షణముచే ద్రుతకార్యము లూహించఁ దగునా? అను - అన్ అనుచోటినకారమునకు ద్రుతకార్యము లవుట యెచ్చటఁ గూడఁ గానరాదు. జడి గొన్ కోర్కులు మున్నగు రీతిగా హల్పరకతలో స్వరలోపముతో సకారమే నిల్చియున్నను దానిపైఁ బరువములకు పరభాదేశము మొదలుగా ద్రుతకార్యము లెచ్చటను గానరావు. ఎచ్చట నేని ద్రుతకార్యము లేవియు లేకుండఁగా దీనికి ద్రుతత్వాంగీకార మేల? స్వరలోపానంతరము సకార మెల్లయెడల ద్రుతమే యగు ననియే చిం., వి. వి. లు భావించియున్న వక్షమున ద్రుతమునకుఁ దత్కార్యము లేల లేవు? చిం. ద్రుతము లేనివి కళి లన్నది. వీనిచివర సకార మున్నను దానియందు ద్రుతలక్షణము లేవియు లేవు గావున నది ద్రుతము గానేరదు. అది ద్రుత ప్రకృతిక మెట్లవు? వి. వి. బహుళ మన్నది గావున ద్రుతకార్యములు లేకపోవచ్చు సవవచ్చును. నో రన్యన్యస్థి- యనుచో నెచ్చట నేని ద్రుతకార్యము లున్న స్థలాంతరమున సయ్యవి గానరాకున్న సప్రవృత్త్యాదులసాధనమునకు బహుళపద ముపయోగించఁదగు. ఎచ్చట నేని ద్రుతకార్యము లేవియు లేకుండ ద్రుతత్వము సంగీకరించి యెల్లయెడల ద్రుతకార్యముల కప్రవృత్తిని జెప్పకొన నేల?

ఇంక దీనిని ద్రుత మనుటవలనఁ బ్రయోజన మొకఁడే. ఇయ్యవి యెల్ల సమాసములె యైయుండుటచే ద్రుత మనుటతోడనే ద్రుతస్య సర్వత్ర లు కృమాసేమి' అనుదానిచే లోపము వచ్చుట దానిని సస్య లోపశ్చ నేష్యతే (ఈపాఠము సహాబలుఁడు వ్యాఖ్యానింపలేదు.) యనుదానిచేత వారించుకొనవలసివచ్చుట.

కాఁగా దీనికంటె సీసకారము ద్రుతము కానేర దనియు (స్వరలోప మైన నెల్ల యెడల సకారము ద్రుత మని సామాన్యముగాఁ జెప్పరాదు.) స్పష్ట మగుచున్నది.

కావున సన్నిష్టసఖ త్యాదులు ద్రుతిద్విత్యమునకు లక్ష్యములు గానేర వని గ్రహింపవచ్చును. ప్రాథవ్యాకర్త పెన్వాదుల కిట్లు ప్రత్యేకముగా విధించుట యెంతయు నుచిత మై (శబ్దగతసకారము ద్రుతము గాదు గావునను) యున్నది.

అయిన సన్నిష్టసఖ యనురీతివాని నిట్లు గాక గుర్తింప నవకాశము లేకపోలేదు కనుంగవ - కన్దవ వాలుఁగంటి వాల్గంటి యనురీతిగా సమాసములయందును స్వరలోపము తెలుఁగునఁ బ్రసిద్ధమే యనఁ దగియున్నది. అదే తీరుగా అను+ఇష్టసఖ అని యుండ (కను+కవ వాలు+కంటి యనుచోను సమాసము గలదు.) చేయునతఁ డనురీతిగా అనునిష్టసఖ యని కాఁగా కనుంగవ, కన్దవ - అని యైసట్లుగా సనులోనియకారమునకు లోపము రాఁగా అన్నిష్టసఖ యవును. ఇన్న సుర మున్నగునవి యిట్లు సిద్ధి పొగలవు. పెను శబ్దమునందుఁ దప్ప (అనున?) నెల్ల యెడల నిట్టిసీత సామాన్యయింపఁదగియే యుండె. అట్టి యెడల మాత్రము ద్విత్యము విధింప నేల? నిజమున కిట్లే గ్రహింపఁ దగియున్నది. (పెద్దస్య) పెన్నురచి యని పెద్దశబ్దమున కచ్చరకతలో పెన్ను అనునాదేశమును జెప్పినసూరిమతాన అన్నిష్టసఖ త్యాదు లిట్ల సాధింపఁదగు నను నభిప్రాయము (సూరిక) గల దేమో.

కాని యిట్టిరూపములను భిన్న మైనదానియందు ధా.వి లోఁ గానరావు. ఇట్టిప్రయోగములు సయితము ప్రధానముగా నన్నయ ప్రయోగములందే యట నటఁ గానవచ్చుచున్నవి. పైరీతిప్రక్రియ నాశ్రయించిన నయ్యది యెల్లెడలఁ బ్రసక్తము కాఁగల దని ప్రాథ. ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పియుండనవు. అట్లు ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁదగు నన్నను నో వా ద్విత్వ మ్మనుకారిక యాయంశమును స్పష్టముగాఁ జెప్పచున్నట్లు గానరాదు.

కాఁగా నిది యప్యకవిమతినిమిర్మనముతోఁ దదనుసరణముతో నహోబలపతికృత మయి నకార(ద్రుత) ద్విత్వమునే చెప్పచున్నదనఁ దగు. అధర్వణుఁడు గాక తనువాతివా రెవ్వరన్నను నిట్లర్థము చేయనవు.

## అధర్వణోద్ధరణము (ద్రుతముపై ద్రుతము)

అధర్వణశబ్దములొని రెండవవర్ణము తవర్ణచతుర్థాక్షర మైన ధకారమే యనుచు వజ్రులవారు “వలసినచో నాశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తియు నిటఁ గుడురుపడుచున్న” యని చెప్పి “అధర్వణ - అనుదానికిఁ బతనములేనివాఁ డని యర్థము శబ్దశాస్త్రమునఁ బ్రమాదమే లేనివాఁ డని తాత్పర్య’ (వ్యా. సం. స. 3) మని కుడురుపఱచిరి. శబ్దశాస్త్రమునఁ బతనమే లేనియధర్వణుని నుద్ధరింపవలసివచ్చితి వజ్రులవారే కల్పించుట విశేషము. వీరి కధర్వణునిపయి గౌరవము లే దని కాని తక్కువ యని గాని చెప్ప వీలు లేదు. “ఏకత్వే చ భవే ద్ద్వార స్తథా తా చ భవేత్ క్వచి’ త్తను వి. వి. వచనమునకు సహోబలు ననుసరించి వీరు కూడ కూఁతుశబ్దము ప్రథమైకవచనమునకు రువర్ణము పికల్ప మన్నారు. రుక్రత్యయము లేని ‘కూఁతు’ అను ప్రథమైకవచనాంతరూపమునుగూర్చి ‘నాకు నట్టి మహాకావ్యములందుఁ గన్పట్ట లేదు. కాని యధర్వణాచార్యునంతటివాఁడు కంతోక్తముగా నది సాధు వని వచించియుండఁగా నయ్యది యెట్లు నిరాకరింపఁదగిన దగును. అతఁడు సూత్రించుట యొకటి ప్రయోగించుట వే తొకటియు నగునా? (వ్యా. సం. స. 725) యనిరి. (అగు నని వారే చెప్పిరి కాని యగునా యని ప్రశ్నింప సమాధాన మేరు చెప్పవలె?) దీనివలనఁ బ్రథమైకవచనములో, ‘కూఁతు’ అనువిధముగా మహాకవిప్రయోగము లేకున్నను ప్రయోగశరణ మైనవ్యాకరణములోఁ బ్రమాదమే లేని యధర్వణుఁడు చెప్పియున్నాఁడు గాఁబట్టి గ్రామ్యమే యని వజ్రుల వారినిర్ణయము. అధర్వణు లాచార్యులై యుపదేశించిన దెయ్యదియో కాని వజ్రులవారు నిర్ణయించినయ్యది యపూర్వము. అట్టి గౌరవ మున్నయధర్వణునే స్థలాంతరమున వజ్రులవారు ప్రమాద పఠితులను జేసియున్నారు.

ద్రుతముపై ద్రుతము :-

‘ద్రుతాద్దు)తః క్వచి చ్ఛాత్ర సృశ్యతే కవిభాషితే’ యనుకారిక ద్రుతముపై ద్రుతమును బేర్కొనచున్నది. ఈకారికను వజ్రలవారు నో వా ద్విత్వం క్వచిచ్ఛిష్టం కర్తవాణేన సంగతేః’ అను నింకొక వి. వి. లక్షణమున నబద్ధము గుదిర్చి వ్యాఖ్యానించి యున్నారు. (అహోబలుః డీకారికః న వెంటవెంటః జాపుట యొక కారణ మైనఁ గావచ్చు.) నో వా ద్విత్వ మనుకారికచేత స్వరపరకత్వములోఁ బూర్వశబ్దాంతిమద్రుతము ద్విత్వమును బొందు నన్నారు. అపై సీకారికను వివరించుచు “క్వచిచ్ఛ=క్వాచిత్కముగ, అత్ర = ఈద్విత్వము వచ్చుసందర్భమున ద్రుతాత్ = ద్రుతమునకుఁ బరముగ ద్రుతః=ను తొక్కద్రుతము, కవిభాషితే=నుహాకవిప్రయోగములందు దృశ్యతే = కనబడుచున్నది” అట్టియొక మాత్రమే ద్రుతముపై నుచ్చారణస్వభావమున నిర్ధారించుకొనితొక్కద్రుతము నిల్చునని తాత్పర్య (వ్యా. సం. స. 315) యన్నారు నో వా ద్విత్వ మనుకారికప్రకారము ద్విత్వము వచ్చుసందర్భములలోఁ గ్వాచిత్కముగా నుహాకవిప్రయోగాలలో మ తొక్కద్రుతము కనబడుచున్న దని దీని సారాంశము. ఇం దాచిత్వము గల దేమో చూతము.

సకారమునకు (ద్రుతమునకు) ద్విత్వము వచ్చినసందర్భము లలో సకారముమీఁద సకారము (ద్రుతము) రాకున్న నిం కేమి వచ్చును? ఇం కే దయిన వచ్చిన నయ్యది (సకార) ద్విత్వ మెట్లవును? అనఁగా సకారమునకు ద్విత్వము వచ్చు నన్న నోవా ద్విత్వ మనుకారికచేతనే సకారముపైని సకారము వచ్చుచుండఁగా మఱల (సక్కడనే) సకారముమీఁద సకారము వచ్చు నని చెప్పచున్న యీకారిక వ్యర్థ మయినట్లే కదా! ద్విత్వము చెప్పినయితరసందర్భములలో నిట్టిది గలదా? అట్లే యైన ‘అద్విత్వం చ భవే ద్విత్వ మనుదాని కెన్ని వివరణకారికలు చేయవలసియుండును?

అయిన నిది యొకపక్షమునఁ బ్రయోజనవంతము గాఁగలదు. నో వా ద్విత్వ మ్మనుకారిక సకారమునకు ద్విత్వ మనుచున్నది. అచట ద్రుతశబ్ద ముచ్చగింపఁబడలేదు. ద్రుతాద్విత యననీస్థలమున ద్రుత శబ్ద మున్నది. కావున నో వా ద్విత్వ మనునది సకారమునకు సాధారణముగా ద్విత్వము చెప్పచుండఁగా ద్రుత మైనదాని కీకారిక చెప్పచున్న దనవచ్చు. సామాన్యముగాఁ జెప్పటచేత నో వా ద్విత్వ మనుదానిచేతనే సిద్ధింపకపోదు. స్పష్టత యైనఁ బ్రయోజన మనవచ్చు. కాని వజ్జలవారిమతమున పృథ్విఁ డన్నసుర ఇత్యాదులలో స్వర లోపాంతరము శబ్దగత మైనసకారవ్యంజనమును ద్రుతమే యగుట చేత నో వా ద్విత్వ మిత్యాదికారికలక్ష్యములును ద్రుతద్విత్వములే యవుచున్నవి. వజ్జలవారిలక్ష్యప్రసర్గమున నీ యంశమునే స్పష్టము చేయుచున్నది. (వ్యా. సం. స. 315) కాఁగా ద్రుతాద్విత యను నీలక్షణము వజ్జలవారివివరణమునబట్టి వ్యర్థ మనక తప్పదు.

పైఁగా వీరియర్థమువలనఁ గొన్నియసర్థము లేర్పడుచున్నవి. ఈ ద్విత్వము వచ్చునందర్భములలో సకారముపై సకారము క్వాచిత్కముగాఁ గనబడుచున్న దన్నారు. అయిన ద్రుతద్విత్వము వచ్చినందర్భాలుగా వారిచ్చినలక్ష్యా లన్నింటిలోను సకారముమీఁద సకారము రాని ధైర్యశక్తికి నదుదుగ ననురీతివియు నో వా ద్విత్వ మనుదానికి లక్ష్యము లవునా? క్వాచిత్క మన్నారు గదా. ఈ (ద్రుత) ద్విత్వము వచ్చునందర్భమునఁ గ్వాచిత్కముగా ద్రుతముపై మఱొకద్రుతము కన్పించు ననఁగాఁ దఱుచుగా ద్రుతము మీఁద ద్రుతము వచ్చుటకే వీలు లేదు. అట్లు వచ్చినప్రయోగములు లే వనవలె. నిజమునకు ద్రుతమునకు ద్విత్వము వచ్చినప్రయోగములే తఱుచుగాఁ గనఁబడవు గాని వచ్చినచోట్ల ద్రుతముమీఁద ద్రుతము రాకుండు తెట్లు? అన లటువంటివి ద్రుతద్విత్వము లవునా? మఱి

యొక్కద్రుతము రాకున్న ? నో వా ద్విత్వ మనుదాని కిట్టివి లక్ష్యములు గావు. కాఁగా ద్రుతమునకు ద్విత్వ మగుట యరు దనవచ్చును గాని ద్విత్వము వచ్చుచోట సకారముపై సకార మగుట యరు దనరాదు. అనఁగా నియతముగనే యగును. ఈయర్థముప్రకారము కారికయందలి క్వచిచ్ఛబ్ద మనర్థక మైనది.

కవిభాషితే యన్నది వాదపూరణముకొఱ కందము. మహాకవి ప్రయోగములలో (ద్రుతద్విత్వసందర్భములో సకారముమీఁద సకారము) వచ్చు సన్న నికరప్రయోగములలో వైలక్షణ్య మేమి ? అటఁ గ్వాచిత్కముగాఁ గూడ నీద్విత్వసందర్భములో సకారము పై సకార ముండదా ? ఉన్న నది సాధువు కాదా ? కవిభాషితే యనున దీపక్షమున సర్థవంతము గాదు. (అహోబలపతిపక్షమునఁ బ్రామాణికతాసూచక మయి స్పష్టతకును సగును)

కాఁగా నీకారికకు వజ్రలవారు చేసినయర్థము సంగతము గా దని నిర్ణయింపవచ్చు.

ఇది యిట్లుండఁగా వీరు దీనిని సూరిమతముతోఁ బోల్చుట యింకను వింతగ నున్నది. 'కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద సకారంబు గానంబడియెడి' సనుసూరిసూత్రమునుగుఱించి ద్రుతాద్విత ఇత్యాది కారికను మాత్రము ప్రస్తుతసూత్రముతో సంగ్రహించి యనుట విశేషము. బహుశః అహోబలపతివ్యాఖ్య సనుసరించి వీరిట్లు పేర్కొని రేమో. నిజమునకు వీరివ్యాఖ్య సనుసరించి 'నో వా ద్విత్వ' మనుదానికిని సూరిసూత్రమునకును సంబంధము లే దన్నపుడు ద్రుతాత్తనుశీకారికకును సూరిసూత్రముతో సంబంధము లే దనియే చెప్పవలె. వజ్రలవారిది గుర్తింపక పోలేదు. 'ద్రుతాద్విత మొడలై సకారికా సమూహము ( ? ) సాధించులక్ష్యము లన్నియు దీనిచే సాధింపఁబడె నని సూరితలంచె' నని 'అది వింత' యని వీరు పేర్కొనిరి. వీరు చేసిన



సచుస్వయము ప్రకారము సిద్ధించునర్థము సంతకుఁ బూర్వము అనఁగా సూరికిఁ బూర్వ మెవ్వరును జెప్పలేదు. సూరియు నూహించి యుండఁడు. దానివలన నాయర్థమును దాను సాధించినట్లు సూరి యనుకొనె నని మన మనుకొనుటకు నాధారము లేదు. అహోబలుఁడు నో వా ద్విత్వ మనుదానిచేత సకారద్విత్వమును, ద్రుతా త్రనుదానిచే నువర్ణముపై సకారమును సాధించియున్నాఁడు. ద్రుతా త్రనుకాతిక కహోబలుఁడు చేసినయర్థమునే యంగీకరించి స్వీకరించే ననుటకుఁ గొన్ని యెడల ననుసూత్రమునొద్ద నున్న సూరిలక్ష్యములే సాక్ష్యములు. ఇంక ద్రుతద్విత్వము (సర్వము న్నతని) సూరి సాధించెనా? అది పైని జూతము.

వజ్రలవారు సూరిసూత్రమును గుఱించి యింకను నిట్లన్నారు. 'అంటిని నిండఱకు' చింతామణిచోప్పున అంటినిన్ అనురూపము సాధ్యమగును (కా దని స్పష్టము) శాలవ్యాకరణముచోప్పున 'సంటిని' అని మాత్రమే యగును. ఇచ్చట పైతము ప్రస్తుతసూత్రమునె గతిగఁ గల్పింపనగు నేమో 'అనవుడును నయ్యధోక్షజ' - ఇట ననవు డను భావార్థకరూపముమీఁద నర్థవిశేషబోధక మగునున్ శబ్దము చేరుట నన్న యాధర్వణీయప్రక్రియ కనుకూలముగా నున్నది. శాలప్రౌఢ వ్యాకరణముల పక్షమున - అనవుడును అనవుడున్ అనురూపములు మాత్రమే సాధ్య మగును. ఇట్టియెడలను బ్రకృతసూత్రమునె గతిగఁ గల్పింపనగు నేమో - అన్నారు. అస లిట్లనుమానింపవలసినయవసర మేమో తెలియకున్నది. లక్ష్యములందు లక్షణమును బ్రవర్తింపఁ జేయుట కీవంత లేల? అక్కడకు శాల ప్రధాన మైనవిషయమును సూటిగ సాధింపలేకపోయినట్లును నది యొక లోప మయినట్లును జెప్పఁ బూకుట సమంజసముగాఁ గనఁబడదు. 'అంటిని నిండఱకు' ననువిధ మైనప్రయోగములు మిక్కిలియరు డనుట నిర్వివాదము. అదియు వజ్రలవారే గుర్తించియున్నారు. కావునఁ 'గొన్నియెడల' నను

దానితో సాధించుట తప్ప గాదు. వజ్రలవారిప్రక్రియలో నేర్పడిన యిబ్బందులు పెక్కులు (చూ. అను - 2)

అనవుడును సయ్యధోక్షజ - అనుచోట సయ్యది సన్నయా ధర్వణీయప్రక్రియ యందురు. కాని యది సమంజసము కాదు. డువర్ల కమును భావార్థకముగాఁ జి. కాని వి. వి. కాని విధించియే యుండ లేదు. అవి చెప్పినవి టవర్లకమునే. డువర్లకము భావార్థక మనియు దానిపైని జాద్యర్థక మైననుశబ్ద మానంతర్యార్థక మనియు వజ్రలవారి నిర్ణయము. యనువర్లకా లర్థవిశేషమున వచ్చు నని వి. వి. చెప్పు చున్నది కావున నిట నానంతర్య మర్థవిశేష మనవచ్చును. (డువర్లకము భావార్థక మగుటయే వ్యాకరణమున దనుక్తాంశము.) వజ్రలవారి క్కడఁ బ్రౌఢవ్యాకరణమును గూడఁ బ్రస్తావించిరి ప్రౌఢవ్యాకర్త (భావార్థమున డుప్రత్యయమును జెప్పలేదు.) కాని భావార్థకటాంత ముపై నుశబ్దము చేరి యది యానంతర్యార్థక మగుట స్పష్టముగాఁ గూడ సూత్రించియున్నాఁడు. (ప్రౌఢ. క్రియా.)

అయిన నుశబ్దము ద్రుతాంత మని వజ్రలవారియభిప్రాయము. కానీ యది సరికాదు. (ద్రు. అను. 3) కాబట్టి చిం. వి. వి. మతము నను నిచ్చుట ద్రుతాద్ధుని యనుదానిచే జేసికొనవలసినదే. బాల ప్రౌఢవ్యాకర్తలు నుశబ్దము ద్రుతాంతము గా దని కవిప్రయోగానుసారముగా గుర్తించుట యచితమే. అట్టియరు దైన్యప్రయోగముల కయి దీనిని ద్రుతాంత మన్న నిబ్బండు లితరత్ర యధికము. కావున దాని నిట్లు సాధించుకొనుట యచితమే.

ద్రుతము సకారపుఁబోల్లయే యని భావించినవజ్రలవారు నాచేతను నాకును అనురీతిస్థలములందు ద్రుతనుస్వరూపమును సాధించుటకై తిక్కనాదులు నుస్వరూపము ప్రయోగించి రని వారే యంగీ

కరించిరి. పొల్లనకారముపై 'ఉన్' చేర్చిరి. అట్టిసమస్వయ మావ్యాకరణములందు సూక్తిగను సుగనుముగను నుండ అంటిని నిండఱ కనుక్వాచిత్కస్థలములం దిట్లు ద్రుతముపై ద్రుతముచేయు బాలప్రౌఢవ్యాకర్తల మతము వివరీతముగాఁ గన్పట్టుట వివరీతముగనె యున్నది.

పైఁగా నిదంతయ బాలప్రౌఢవ్యాకరణకర్తలు దలంచినట్లగ వదదు గాని' - యనట విచిత్రము. బాల చేతనే సిద్ధించు సని ప్రౌఢ. ఉపేక్షింపవచ్చు. నిజము సంతయ. బాలవ్యాకర్త తలంపలే దనుట యొప్పునా? సూత్రము క్రిందచూపినలక్ష్యములు మాత్రమే సూత్రకర్త యుద్దేశించియుండె ననుకొనరాదు గదా. (అట్లయిన నిం కెన్ని శాస్త్రుగ్రంథములు పుట్టవలయునో) (హల్పరీతివ మనురీతిగా) నిమిత్తమును జెప్పకుండఁగనే కొన్ని యెడల సని సామాన్యముగా నిర్దేశించి యుండఁగా సూరి కీయభిప్రాయ మున్నట్లు కన్పింపకపోవుటయఁ బైఁగా లేనట్లు కన్పించుటయు విచిత్రమే కద. వజ్జలవారు రింకను విడువక "ప్రక్రియను నడుపుటలో సన్నయాధర్వణీయపద్ధతిని మార్పుటచే బాలవ్యాకర్తల ప్రౌఢవ్యాకరణముల కిట్టిపాటు లెన్నెన్నో సంభవించెను. విస్తరభీతిని జూకలే (వ్యా. సం. స. 319) దన్నారు. ఇట సన్నయాధర్వణీయపద్ధతి యఁగా వజ్జలవారు వివరించిన యర్థముగ కారణము ఏమి, మిగిలిన పద్ధతి యన్నియర్థము. వీరిపద్ధతిలోనే ద్రుతాద్ధియయకానిది సూరియు సర్థము నూహించియున్న నది యనర్థక ము. వజ్జలవారి స్థితి కాకుండఁ బోయెడి దని స్పష్టమే. వీరు వివరించినపద్ధతి సూరి తెలిసికొనునవకాశమే లేదు గావున నాతఁడు సన్నయాధర్వణీయపద్ధతి మార్పుకొనుట యనుప్రసక్తియే లేదు. అంటిని నిండఱు వివరీతిరూపముల నిట్లు సాధించుట బాలప్రౌఢ వ్యాకర్తల 'పొల్లు' కాదునా? అంటినిన్ అనురీతిరూపములు సాధించినవజ్జలవారు పెక్కుచోట్ల విబ్బించుటను సృష్టించుట గమనింప వచ్చు.

ఇనే పాట్లయిన హితవు నాకును మొదలయినచోట్ల ద్రుత 'ను' స్వరూపమును సమర్థించుటకు వజ్రలవారు చేసినప్రయత్నము అన్నియు నేమి కావలె. ఇందుకై ప్రకరణమే ప్రత్యేకముగాఁ బ్రారంభింపబడవలసివచ్చుట, చిం. వి. ప. ప్రభృతులలో గమనింపవచ్చు. నినులపై సరళాదేశము మున్నగువానికి బాలవ్యాకరణ ప్రభావమే కారణమని (282 వ్యా. సం. స.) ఎంతగా విచారించినను (దిక్కనాడులమతమున 'ను' స్వరూపము సంగీకరించినను) 'విస్తరభీతిని జూపలేదు' మున్నగురీతిగా వీరును సన్నయాధర్వణీయకథికి విరుద్ధముగా బాలవ్యాకరణప్రభావమునకు లోనగుట తప్పలేదు. అయినను స్వవచోవిరుద్ధముగనే సన్నయ ద్రుతనుస్వరూపమును సమర్థించుట యాయైయెడల గమనింపవచ్చును.

మొత్తముమీఁద ద్రుతాద్విత యనుకారికకు వజ్రలవారు చేసినయర్థమచితము గాదనుట స్పష్టముగా సహోబలునభిప్రాయము సూరినయ్యత మైయుంటును గుర్తింపవలసియున్నది.

అహోబలుఁడు సైతము వజ్రలవారినలెనె ద్రుతము సకారపుఁ బొల్లనుసిద్ధాంతమే గలవాఁడు. సముచ్చయాద్యర్థకనువర్ణమున సుత్వ లోపముచే దదంతము ద్రుతక్రొత్తక మగు సనుటయు తాను నేను లలో సుత్వలోపము నిత్యము గాదన్నఁ దాను సెప్పె ననియుఁ గావలసివచ్చు ననియు భావించుటలనుబట్టి యట్లు గుర్తింపవచ్చును.

కానీ యట్టియహోబలుఁడు ప్రస్తుతకారికయొద్ద 'ద్రుతాద్విత ఇత్యత్ర ద్రుతశబ్దః కేవలసకారనువర్ణకద్వయసాధారణః' అన్నాఁడు. ఇందు 'నువర్ణక' శబ్దముచే నువర్ణ మనురీతిగా సర్థము గ్రహింపఁదగి యుంట స్పష్టము. (చూ. ద్రు.) ఎల్లయెడల ద్రుతము సకారపుఁ బొల్లగనే పేర్కొన్నయహోబలుఁ డిటచూత్రము నువర్ణమును గ్రహించుటలోఁ బ్రత్యేకప్రయోజనాపేక్ష యున్న దనకతప్పదు. ద్రుతా

ద్విత్ర యనుచోట మొదటిద్రుతశబ్దమునకు నుపర్ణమనియు సర్థము చేయుట యహోబలపతియభిప్రాయమని సత్కృతియును సత్యంతమున్నగునాతనిలక్ష్యములనుబట్టి గ్రహింపవచ్చును. ఒక్కచోట నైన సహోబలుఁ డిట్లేల చెప్పెను?

ద్రుత మనఁగా సకారపుబొల్లయే కావున ద్రుతముమీఁద ద్రుత మనఁగా సకారముమీఁదసకారమే యవుచున్నది. అనఁగా ధైర్యశక్తికి న్నరుదుగ ననురీతిగా నిది మఱి ద్రుతద్విత్యమే యవుచున్నది. ఈద్రుతద్విత్యమును నో వా ద్విత్య మను వి. వి లక్షణమే యిం కొకటి సాధించుచునే యున్నది. ద్రుతాద్విత్ర యనునీకారికకు సర్థ మనియే యైనపుడు పునరుక్తి యవుటయే కాని దీనివలనఁ బ్రయోజన మేమున్నది? (నో వా ద్విత్య మనుచోట ద్విత్యపద ముండుటచేత సహోబలుఁ డాకారిక నీయర్థమైన నుపయోగింపలేదనఁదగు.) కాఁగాఁ బునరుక్తి గల్గింపజే దీనికిఁ బ్రయోగానుగుణముగాఁ బ్రయోజనమును సాధించుటకే యహోబలపతి యిట నుపర్ణమునందు ద్రుతత్వమును బేర్కొనియుండును. ద్రుతాద్విత్ర ఇత్యత్ర అని యాయర్థము నీకారికాస్థలముననే వియమించుటకును గారణమది కావచ్చును. చిన్నయ యాయభిప్రాయము నామోదించినాఁడు. ఆతని మతమున సహజముగనే ద్రుతమా నుపర్ణ మవుటచే నిశను సౌకర్య మేర్పడినది. సత్కృతియును సత్యంతి - అనుము న్నగుసహోబలుని లక్ష్యమును బోలినదే యనఁదగిన 'అదియును న్నాక' యనురీతివానిం జూపి సూరి తనయామోదమును స్పష్టము చేసె ననవచ్చు.

వజ్రలవా రీయహోబలపతియభిప్రాయము నామోదించకుండుటకుఁ గారణ మొక్కటే. వీరును ద్రుతమానకారపుబొల్లయే యనిరి. కావున నో వా ద్విత్య మనుదానియర్థమే ద్రుతాద్విత్ర యనునతియఁ కిప్పు. కావున దీనిని నో వా ద్విత్య మనుదానికివివరణప్రాయముగా

దానికే సంబాధించినదిగా వ్యాఖ్యానించిరి. ద్రుతము సకారపుఁబొల్లే యని భావించినయహోబలుఁ డాసిద్ధాంతముపఁకంటె కారిక సార్థక మగుట ముఖ్యముగా నుద్దేశించి యున్నట్లు ద్రుతము నువర్ణ మన్నాఁడు. లేనిచోఁ దానుసెప్పె ననురీతిరూపముఁ బొశుకొనిచివఁవాఁడు ద్రుతము నువర్ణ మను లేమి. ఇంక వజ్రులవా రెట్టిపరిస్థితులలోను దాఁజెప్పిన లక్షణము వ్యర్థమే యగుఁ గాక యింకను సువర్ణకమే యగును గాక కానీ ద్రుతము సకారపుఁబొల్లే గాని నువర్ణ మొతమూత్రమును గా రా దని సన్నయాధర్వణులయభిప్రాయముగా నమ్మి యీ కారిక నిట్లసర్థకముగాఁ జేసియుండు రని యూహించుట దోషము గాదు. ఎట్లన “అదియునుం గాక” యనుచోఁగిరి యర్థవిశేషబోధకచార్థశబ్ద ద్వయమే గాని ద్రుతాద్విత ఇత్యాసూత్రమునకు లక్ష్యము గా దనియు సన్నయాధర్వణులమతమున నుత్తమునకు నుస్వరూపము లే (వ్యా. సం. స. 311) దనియు వారే స్పష్టముగా నసలు విషయము తేల్చి చెప్పియున్నారు.

ఇట్లర్థము చేయుటలో వజ్రులవా రింకొకప్రయోజనమును గూడ నుద్దేశించి యుండవచ్చును. ఇటు వృత్తఁ డన్నసుర మున్నగు సన్నయప్రయోగములను వీరుదాహరించిరి. దీనింబట్టి శబ్దగతసకారము ద్రుత మనునభిప్రాయమును విరూపించుట గూడ నిట్టిననుస్వయము నుద్దేశము (అవాంతరముగా) కావచ్చును. ఏల యన ‘నో వా ద్విత్వ మ్యనుకారికలో సకార మనియే యున్నది గాని ద్రుతశబ్దము ప్రయుక్తము గాలేదు. వృత్తఁ డన్నసుర యనునది నో వా ద్విత్వ మనుదానికే లక్ష్య మన్నను నాసకారము శబ్దము ద్రుత మగు ననుటకు ద్రుతశబ్దము ప్రయుక్త మయిన ‘ద్రుతాద్విత’ - యను కారిక బాగుగ నుపయోగించును గదా. కారిక వి. వి కర్తదే యైనను ప్రయోగము సన్నయది. (పోనీ వి. వి. మతములో నై సశబ్దగత సకారము ద్రుత మగు ననుటకు నీకారిక యుపయోగించు గదా.) ఇటు

నున్న 'అన్నిష్టసఖ' అను రూపమునుగూర్చి వివరించుటలో వజ్రుల వారిమాటలలో నీయభిప్రాయమే పొడగట్టుచున్నది. ఈప్రయోజన మవాంతరముగా సిద్ధించునదే. పొల్లనకారస్థితి ద్రుతమునఁ దప్ప కుంచుట ప్రధానప్రయోజనము. లేనిచో నన్నయ యొక్కఁడే ద్రుతము సకారపుఁబొల్ల యని యెంచెఁ గాని (తిక్కన ద్రుతమును నుస్వరూపముతోఁ బ్రయోగించినను, దిక్కన 'శా హప్పశించి' సధర్వణుఁడు సాధించె? నన్నను,) యధర్వణుఁడు నువర్ణమని సైతము భావించె ననవలసివచ్చును గదా. అందుకయి యహోబలపతియభి ప్రాయమును వీరుపేక్షించి రన్నమాట.

'అదియును న్గాక' వంటి రూపాలను వజ్రులవారు మార్గాంతర మున సాధించియున్నారు. (ఇంక ద్రుతాద్ధు)త యనుకారికచే వీనిని సాధింపనక్కర లేదు గాన దానికి వజ్రులవారు చెప్పినయర్థమే సిద్ధాంతము ననలై నదనుకొనవలె.) 'అదియును న్గాక' ఇత్యాదులలో అది+ ఉన్+కాక - అని ఉండ మఱల నల్పత్వాతిశయము బోధింప నిం కొక్క'ఉన్' చేరిన దని యభిప్రాయము. అర్థదార్ధ్యమునకై యిట్లై 'ఉన్' పై 'ఉన్' చేరుచుండు నట. ఈ పద్ధతి వీరి కిటు సమంజసము గానే యున్నది. కానీ నారా. ఒకచో 'ఏనియన్+యన్' - అని చూపఁగా దానిగూర్చి వీరు 'ఏనిన్ - అనునదే యనుశబ్దయుక్తము. దానిపై మఱల యను శబ్దమును జేర్చుట యసంగతము (వ్యా.సం.స. 103) అనుట వింత నారా. ను విమర్శించుట కవసర మైనయీసిద్ధాంత మహోబలామలను విమర్శింపవలసివచ్చునమయమునకు మాఱినది.

నువర్ణమును ద్రుతముగా సంగీకరింపకుండుటకై ఉన్పై ఉన్ లేదా ద్రుతము (సకారముపొల్లు) పై ఉన్ వీరు చేర్చియున్నారు గదా. ఇంక యనుపై యను చేర్చుట యసంగతమా? అసంగత మవుఁ

గాక. అట్లని వజ్జలవా రనుట సక్రమమా? అట నయ్యది యసంగత మవునపుడు వీరిట నున్ పై ఉన్ చేర్చుట యెట్లు సంగత మయ్యె. అదియును న్నాక వంటిరూపాలు తమమతములో సాధించుటకు మార్గాం తరము లేక కావచ్చు.

కానీ యస లిక్కడ సముచ్చయాద్యర్థము 'ఉ' కా దనియు ననుదంతములపై నగు నది 'యు' - అనునదే యనియు స్పష్టము. (చూ. ద్రు.) ఉత్త్యయము హలాది యవుటచే నర్థదార్థ్యముకొఱకు నిటువంటి ఉత్త్యయముపైఁ బ్రత్యయము వచ్చుట కుదురదు. అట్లయిన అదియుయుఁ గాక అదియున్యు న్నాక - అను మొ॥ విధముగాఁ గావలసి వచ్చును గదా.

కాఁగా నదియును న్నాక మొ॥ రూపాలను వజ్జలు రు సాధిం చినపద్ధతి సమంజసముగా లే దనకతప్పదు. అంటిని నిండఱ కనురీతివి బాలప్రౌఢవ్యాకర్తలమతమున నొకవేళ నయినఁ గష్టసాధ్యము లగు నేమో కాని అదియును న్నాకేత్యాదులు వజ్జలవారిమతమున సముచిత మైనమార్గములో నసాధ్యములే యనక తప్పదు. ఇంక వీనికొఱకై 'యువర్ణకః స్వా' త్తను వి. వి. లక్షణమును ఉవర్ణకః - అనురీతిగా మార్పుకొనవలసియుండు. ద్రుతా త్తనుకారికయం దానర్థ్య ముల్లనే యుండును.

వజ్జలవా రన్న ట్లొకవేళ ఉత్త్యయమే విహిత మను కొందము. అయినను అదియునున్ అనురీతిరూపము లవుట సులువు కాదు. 'ఉ' ద్రుతాంత మని ద్రుతమే చేసి ఉన్ అని గ్రహింతము. కానీ యర్థదార్థ్యమునకై దానివయి మఱల నింకొక 'యున్' అగుట యెట్లు? ఉన్ పై ఉ న్నగుటకు శాస్త్రమున నెట్టియాధారమును గాన రాదు సూరి అదియును+కాక దివంబును+పోలె, అనుచో ద్రుత



ముపై నకారమును విధించెను. అర్థదార్థ్యమున నుశబ్దమే రెండు పర్వాయములు వచ్చిన సరిపోయెడిదే కదా. అనగా నిట్టిపద్ధతిని సూరిప్రభృతు లూహింపనే లేదనుట స్పష్టము. కాఁగా ఉన్ పై ఉన్ - అనుమార్గమే సరి కాదు. ఇది సన్నయాధర్వణీయపద్ధతి యను కొనుటయుఁ గేవలము నిరాధారము.

నిజమున కిట్టిపద్ధతి సన్నయాధర్వణీయసమ్మత మైనచో సధర్వణుఁడు నో వా ద్విత్వ మనుచో ధైర్యశక్తికి న్నరుదుగ నని యువాహరించుటవసరము కా దేకూ యనిపించును. వీరు ఉన్ చేసి యందలి యుత్వమునకు లోపము సంగీకరించిరి. కళలపై నిట్లుత్వలోప మాయెచోట్ల స్పష్టము చేసిరి. అయ్యది ద్రుతప్రకృతికములపై నేల రాదు. అహోబలపతిపాఠము సున్యేవ యనుచున్నను వీరు సుప్యేవ యని చూపి తిజుతములపైని గూడఁ గల దనిరే కదా. అట్టియెడ ధైర్యశక్తికిన్ (అరుదుగ) అనుచో నాద్రుతాంతముపై నేదో యొక యర్థవిశేషమున 'ఉ' రాఁగా ధైర్యశక్తికిన్ + ఉన్. ఇం దుత్వము లోపింపఁగా ధైర్యశక్తికిన్ + అరుదుగ ధైర్యశక్తికి న్నరుదుగఁ నని యవునే. అయిన నట్టిస్థితి వాలవసానపరకతనా లేదు కాఁబట్టి యచ్చరక స్థితిలో నూహింపరా డందురా? అయిన నీయుత్వలోపము కళలపై నయినపుడే యన్నమాట. ఆయంశమును స్పష్టము చేసియందవలసి నది. అన్నివ్యసఖీత్యాదులం దప్పదు ద్విత్వవిధానము.

కాఁగాఁ జిన్నయ యంటిని నిందఱకు ననురీతిస్థలములు సాధిం చుటకుఁ 'గొన్ని యెడల ద్రుతంబుమీఁద నకార' మనుశాస్త్ర మాధార ముగా నైన నున్నది. వజ్రులవారిసమన్వయము సనుసరించి అదియును న్గాక మున్నగు (సూరి సాధించిన) రూపములు సాధించుటకుఁ దగిన యాధారము చిం. లోనే గాక వి. వి. లోను లేదన్నమాటయే. ఉన్ పై ఉన్ వచ్చు నని సమన్వయించుట కట్లర్థ దార్థ్యమున ఉన్ పై

ఉన్ వచ్చు నని వీనింగూర్చి ప్రస్తావించినయధర్వణుడే స్పష్టము చేయలేదు. వజ్రులవారిప్రక్రియనుబట్టి చూడ సూరిమార్గమే సముచితమని స్పష్టమవుచున్నది గదా. కాఁగా నదియును న్నా కేత్యాదులకు సాధకమైన 'కొన్నియెడల' మున్నగుసూరిసూత్రమున కాధారమనఁదగిన ద్రుతాద్వితః అనుకారిక కహోబలుఁడు చేసిన సమన్వయము సంగీకరించియుండమింజేసియే వజ్రులవారి కిన్నియిబ్బందులు కల్గిన వని చెప్పట దోషము కాదు గదా. కాన ద్రుతాద్విత - యనుకారిక వ్యర్థమగుటయే కాక దానిచే సహోబలాదులు సాధించి రనఁదగినయదియునున్నాకేత్యాదులు సాధ్యములు గాకుండుటయు వజ్రులవారిసమన్వయములో నేర్పడినలోపములుగా గుర్తింపఁదగియున్నవి. (బా. నా. పే. అభిప్రాయమును విమర్శించుటకును వజ్రులవారు దీని నిట్లు వ్యాఖ్యానించియుందురు.)

పయిలోపములు నివారితము లవుటకు నీకారిక కహోబలుఁడు చేసినయర్థమే గ్రహింపఁదగియున్నది. అహో. నువర్ణమనియె. కాని యిట్టిది నివర్ణముపైఁ గూడ సంగీకార్యము. అంటిని సింహుకు జగమ్ములన్నిని నొక్కపెట్ట, ఆతెనినన్-అనురీతిరూపములును దీనిచే సాధ్యములయవు. కాఁగా నిచ్చోటిద్రుతశబ్ద మాద్యము 'నిను' లను రెంటిని గ్రహింపఁజాలియే యున్నది. కాఁగా గాణపతము సరి గాదని తిరస్కరించినపైయహోబలాదుల యభిప్రాయము గ్రాహ్యమే.

అహోబలుసభిప్రాయమును సూరి యామోదించుటయు యుక్తముగ నున్నది. కారికయందుఁ గ్వచి త్తనియు సూరిసూత్రమునందుఁ గొన్నియెడల ననియు సామాన్యముగనే నిర్దేశించుట జరిగినది. ఏది పరముగా నుండవలె నన్నయంతము నిర్దేశింపఁబడలేదు. కాఁగా హల్పరకత్వమున నని కాని యచ్చంకత్వమునన యని కాని చెప్పఁబడకుండుటచేత అదియునుం గాక మున్నగురీతిగా హల్పరకత్వమునన,

అంటిని నిండఱకు ననురీతిగా నచ్చరకతయందును రాముచేతనున్ -  
మున్నగురీతిగా నవసానము పరమై పుడును బ్రయోగానుసారముగా  
ద్రుతము పైని (నినులపైని) ద్రుత మగుటను వి. వి. మఱియు సూరి  
లక్షణములచేత సముచితముగా గ్రహింపఁదగును.

ఇట బా. సా. పే. వ్యాఖ్య ఇందలియుదాహరణముల ననుస  
రించి యచ్చుపర మగునపుడు నీకార్యము ప్రయోగములఁ గన్నట్టెడి  
(79) నని పేర్కొన్నది. కాని యది యుక్త మకపించుట లేదు.  
ఆయాలక్షణములక్రింద నిచ్చిపలక్ష్యముఁ నుబట్టి సూత్రార్థమును బరి  
మిత మొనర్చుటకంటెఁ బ్రయోగానుసారముగా లక్షణమునందలి  
యవకాశమునుబట్టి సాధించుకొనుటయే యుక్తము. (లేనిచో నాయై  
యెడలఁ బ్రౌఢవ్యాకరణమందువలెఁ బెక్కుసూత్రములు చెప్పవలసి  
వచ్చును.) ఈ సూరిలక్షణమునకు మూల మనఁదగిన 'ద్రుతాద్ధృత'  
యను వి. వి. లక్షణమున కహోబలుఁడు సత్కృతియును సత్యంతి -  
ప్రజయును నానంద - అన్నను నఖండ - అనురీతిగా నచ్చరకములనే  
యుదాహరించెను. (నో వా ద్విత్వ మనుచో పరప్రాణేనన గతేః అను  
దానిం దృష్టియం దిడుకొనియె నేమో) సూరి ప్రయోగములం గానలే  
దన్నను నీయహోబలునిలక్ష్యము) నెని బరికించియుండఁదా. పరి  
కించియు సయ్యవి యసాధువు లని నిర్ణయించునా? అట్లు నిర్ణయించె  
ననుటకు లక్షణమున నాధార మేమే నున్నదా? హల్పరకత్వమున  
మాత్రమే యని యెంచునపుడు కొన్నియెడల నన్నను హల్పరకతయం  
దని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చునే. క్వాచితక్రతతోపాటు నిమిత్త  
మును స్పష్టము చేయనవునే కదా. ఇంకను ద్రుతాద్ధృత యనుదాని  
కహోబలవతి యచ్చరకస్థలములుమాత్రమే యుదాహరించుటచే  
(నచ్చరకతయం దగుట యందే స్పష్టము కాఁగా) నెటనే కాక యితర  
స్థలములందును గల దనుటను స్పష్టము చేయుటకే హల్పరకస్థితి నుదా  
హరించియుండు ననియు నూహింప నవకాశము లేకపోలేదు. 'కొన్ని

యెడల' ననుగ్రహముతోఁ గారికయందలిక్వచిచ్ఛబ్దముచేత నీయర్థ మచ్ఛటను గ్రాహ్య మన్నయంశమును సూచించుటయు సూరియభి ప్రాయ మన నవకాశము గలదు.

కాని యిట ననుమానింపవలసినయంశ మొండు గలదు. సూరి స్వరపరకత్వమున దాదా పెల్లయెడలను ద్రుతస్వరమును లోపింపఁ జేసియే చూపియున్నాఁడు. నన్నున్ + అడిగె - చూడన్ + అయితి- మున్నగురీతిగా నెల్లయెడల ద్రుతము పొల్లునకారమునే యిచ్చెను. అట్టియెడల నిచ్ఛటను స్వరపరకత్వమున ద్రుతస్వరమును లోపింపఁ జేయఁగా నాద్రుతముపై నకారము వచ్చిన చూడన్ + న్ + అయితి చూడన్నయితి ననురీతిగా నెఱుంగి ద్రుతద్విత్యమే యగును. ద్రుత ద్విత్యమును సమ్మతంపక సూరి యుదాహరింపలేదా? బా. సా. పే. ఆయభిప్రాయమునే గలిగియున్నదా? అట్లయిన సత్కృతియును సత్యంత - అంటిని నిందఱకు - ననురీతిరూపములు బాల. సమ్మతములు గావసవలె. లాక్షణికు లంగీకరించి ప్రదర్శించినవానినే సూరి తిర స్కరించె నన నేల? కావున స్వరపరకత్వమున ద్రుతస్వరము తఱుచుగా లోపించు నని సూరి (అవసానంబునం దనుసూత్రమునందలి బహుళపదసామర్థ్యముచే) భావించె ననుట లెస్స. తఱుచని చెప్పు కొన్న నిట నీసూత్రముచే నంటిని నిందఱకు నిత్యాదులకు నవకాశము గల్గు. అంతే గాక సూరి సమ్మతంపలే దనఁగనిద్రుతద్విత్యముతోడి సర్వమున్నతని ననురీతివానికి నీ సూత్రముచేనే యవకాశము గల దని యెంచవచ్చును.

మొత్తముమీఁద 'ద్రుతాద్విత' యనుదానికి సత్కృతియును సత్యంత - అదియును న్నాక యనురీతివె లక్ష్యములు గావున వజ్జల వారు చేసినయర్థము నముచితము గా దనియు నహోబలపతి, సూరి ప్రభృతులు భావించినయర్థమే యుక్త మనియు సంగీకరింపఁదగును.

ఇట్లుంగీకరించుటతోడనే 'ద్రుతాద్విత' యనుకారికయందలి ద్రుతశబ్ద మహోబలుఁడు వేర్కొన్నట్లు 'ను' వర్ణమును బోధించు చున్న దని స్పష్టము. అట్టి సువర్ణమే కాక నివర్ణము పైతము ద్రుతశబ్ద ముచే గ్రహింపవలయుటయు గమనార్హము (ప్రౌఢవ్యాకర్త చింతా మణిమతాన ద్రుతమును మివర్ణముగానే యెంచుటయు గమనింపఁదగు నిట) అదియును న్నాక మున్నగురూపములు సముచితముగా సాధించు టయు ద్రుతాద్విత యనుకారిక వ్యర్థమును సవర్థకమును గాకుండుట కీమార్గము గ్రాహ్యమే యనియు సహోబలాదులయభిప్రాయమునుబట్టి నిరయింపఁదగియున్నది.

ఇంక నిట్లు ను (ని) వర్ణముపై సకార మగుస్థలములందలి ను (ని) వర్ణము ద్రుతప్రకృతికసంబంధియే (ద్రుతమే) యగుటయు గమనార్హము. కళలపై నెట నేద్రుతము కల్పించుచో నట సర్థవిశేషము లేకయే (అన్యత్రాపి - యని వి. వి. శెప్పఁ బాదపూరణమం దని ప్రౌఢ. చెప్పినది గదా.) యయిన నుశబ్దముగా గ్రహింపఁదగియున్నది -

ద్రుతముపై సకార మని సామాన్యముగాఁ జెప్పటచే నీసూత్రములచే నయి వ (ద్రుతముమీఁది) ద్రుత మర్థవంత మెచ్చటను గానేర దని స్పష్ట మగుచున్నది. టుగాగమాదులవలె నీద్రుతమున కర్థవిశేష ముండమి గుర్తింపనగును. అర్థవిశేషమునం దయిన ద్రుత ముపై సకార మని నిరర్థకముగాఁ జెప్పటెట్లు? కాఁగా బా.సా.పే. 'ఒక్కచో నిరర్థకమగు నొక్కచో సర్థవిశేషద్యోతకముగను గల్గు నని ఫలితము'గాఁ జెప్పట, (79) సరి గా దని యంగీకరింపఁదగు.

## అజ్వత్కార్యము

బాలసరస్వతీయచింతామణియొక్క మున్న “అద్యః క్రియాసు భూతార్థద్వోతీన మూద్యగం వినా సర్వః” అనుసూత్రమచే బదాదిని యకార మంగీకరింపబడుచున్నది. ఇట్లు పదాదియకారము నంగీకరించినయెడల శబ్దాంతరయోగమున దాని కజ్వత్కార్యము చెప్పట యవసరము. “సర్వత్రాజ్వత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య (ద్రుతప్రకృతి కేభ్యః) అనుబాలసరస్వతీయచింతామణిసూత్ర మియర్థమునే సాధించుచున్న దనబడుచున్నది. దీని కప్పకవీయ మైనచింతామణి పాఠము అద్యః క్రియాసు భూతాద్యర్థసముద్వోతీనం వినా సర్వః” అనునది. ఇం దాద్యగ మ్మహాకదము తేమిఁ బదాదియకార మంగీకరింపబడలే దనవచ్చును. తేమి పదముగా నిర్ధారించునదే “వికృతి పదాదా ప్రథమాస్తస్థిత్యతీయాదినాసికా న స్తః” అనువే తొక సూత్ర ముండఁ గలదు. “ఆ ప్రథోక్తి మొదల నాద్యంతస్థ ముండదు. ప్రాణ మై యది కనుపట్టుఁ గాని” (అశ్వు - 2 - 177) తెలుఁగున యణకారంబులు గలుగవు శబ్దాదులను యకారముపగిదిన్ బలుకఁబడు నవి స్వరము లగు’ (2-65) అనుము న్నగువిధముగ నప్పకవీయు వివరించియున్నాఁడు. సామాన్యముగ శ్రుతిగోచర మగుపదాదియకారము (తోఁగూడినస్వరము) కేవలము స్వరముగనే దృష్టిగోచర మగు నని తీర్మానించినాఁ డప్పకవి. దీనిఁబట్టి యప్పకవి వికృతిపదాది నున్నది యచ్చమాత్రమే యగును గాని యకారవ్యంజనము గానేర దనిన వాఁడు. కావున నచ్చునకు శబ్దాంతరయోగమునఁ బ్రత్యేకముగా నజ్వత్కార్యము చెప్పకొనఁ బనిలేదు కావుననే బా. స. చిం. లో నవసర మై కన్నట్లు సర్వత్రాజ్వత్కార్య మిత్యాదిసూత్ర మప్ప. చిం. లో ననవసర మై కనబడుచున్నది. అహోబలుఁ డప్ప. చిం. నున్న ‘భూతాద్యర్థసముద్వోతీనం వినా’ యనుపాఠము సరి యైనదిగా నంగీ

కరించునందర్భమున 'సర్వత్రాజ్ఞత్కార్య మితి సూత్ర స్తు తత్పు  
స్తకే స దృశ్యత ఏన' (కవిశి. 732) అని యజ్ఞత్కార్యముఁ జెప్ప  
సూత్ర మప్పకవీయముందుఁ గనఁబడుట లే దని పేర్కొన్నాఁడు. ఈ  
యహోబలును క్తిపై జ్ఞానవా రొకటిరెండుమాటలు చెప్పియున్నారు.  
“సర్వత్రాజ్ఞత్కార్యమిత్యాదిసూత్రమున కనువాదముగా నప్పకవీ  
యప్రతులం దన్నింటఁ గొన్నిపద్యములు గన్పట్టుచున్నవి. పదాది  
యకార మంగీకరింపనియప్పకవిమతమున నాపద్యము లుంట యసం  
దర్భ మని బహిష్కరింపఁగా నట్టిమాతృకయే యహోబలునికి దొరకి  
యుండు” నని యభిప్రాయపడిరి చిం. వి. ప. (190)లో. రెండవసారి  
వ్యాసం. స. లోఁ బైయభిప్రాయముతోపాటు ‘లేక యహోబల  
పతియే యాకారిక లే దని సాహసముతో వ్రాసెనో? తెలియ  
కున్నది’. (126) యనిరి. తెలియకున్న దనుట యుక్తముగా నున్నది.  
కాని యహోబలునే యనుమానించుట యుచితమా? స్పష్టముగా  
నప్పకవీయమునందుఁ గనఁబడుట లే దనుచుండగా లాక్షణికులు మిన్న  
కుందురా? లేక యప్పటివారి కెల్లరకును నీపద్యములు లేనిమాతృకలే  
దొరకియుండు నని యూహింపవలయు నా? అప్పకవీయమునందు నేఁడు  
గన్పించుచున్న యాపద్యములను బరిశీలించిన సత్యము స్పష్టము కాఁ  
గలదు. అందు మొదటిది.

ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు యకార ముండ దా  
తీరునఁ బల్కువ్రావాయి గణుతింపఁగ న చ్చగు - దానిడాపల  
స్మీరజనాథ నాంతములు నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె  
న్నారు నితండు చైత్రవసుధాధిపునేఁ పడఁగించె నేఁ డనన్.

ఇందును బాదములు మొదలింటిరెంటియందు నాంధ్రోక్తి  
మొదల - నిత్యాదిగా నప్పకవియొక్క పూర్వసిద్ధాంతమే పునరుక్త  
మైనది. విదప నాయచ్చునకు డాపల ద్రుతప్రకృతికము నిల్చినఁ

బ్రాణసంధి చెన్నారు ననుచున్నాఁడు గదా. అచ్చునకు ముందు ద్రుతప్రకృతికము నిల్చినఁ బ్రాణసంధి చెన్నారినచో నొకవేళ నచ్చునకు ముందు కళ యున్న వ్యంజనసంధి చెన్నారునా? లేక కళలకుఁ బై న చ్చున్న సంధి లే దనియా యర్థము. కాక యెల్లయెడలఁ బదాదినన్న దచ్చే యనుచు ద్రుతాంతములపైఁ బ్రాణసంధి యగునని చెప్ప నేల? అయినను నప్పకవి పదాదిని యకారమే లే దచ్చే యున్న దనుచు ‘ఇప్పు డీవంకఁ గనుగొంటి ననుచోఁ గళపై బ్రాణసంధి చేసియే యున్నాఁడు. ఈ(యీ)వంక మొదలై నచోట్లఁ బదాది నున్నయకారశ్రుతిని పైతము అచ్చముతోఁ గనఁబడుటను నిరూపించుచుఁ బ్రాణసంధి జరిగినందుల కుదాహరణముగాఁ బైదాని నిచ్చినాఁ డప్పకవి.

ప్రస్తుతపద్యమండలియు త్రార్థము సూత్రమున కనువాద మనవలయును. కాఁగా నందలినాంతములు, ప్రాణసంధి - అనుపదములను గూర్చి తెలియవలయును. ‘నాంతము లనఁ గా ద్రుతప్రకృతికములకుఁ బే’ రని యొకటి యందే వివరింపఁబడియున్నది. ద్రుతప్రకృతికములన ద్రుతాంతము లై నపదములు. ‘ద్రుతాభ్యో నః’ అనుచింతామణి సూత్రమునకు సాధారణముగ ‘ద్రుతమనంగ నకార మతిశయిల్లు’ ననియే చెప్పియున్నను ద్రుతప్రకృతికములను వివరించునందర్థమున “కూర్చి విడచి ద్వితీయఁ బల్కునవి మూఁడు, నవతలివిభక్తిఁ దెలుపు వాక్యములు నాల్గు, వలనఁ గంటె లోపల ననువచనములును బది విభక్తులలో ద్రుతప్రకృతు లయ్యె” - నని ని-ను-ల మొద లగునవి ద్రుతాంతము లనెను. ఇందు లవర్ణాదులకుఁ బైని ద్రుతము చేరును గాని నినులుమాత్రము ప్రత్యయములే ద్రుతము లని యప్పకవి భావించె నని స్పష్టము. ఇంతే గా కప్పకవి శబ్దమున నెచ్చట నున్నను నకారము ద్రుతముగా భావించుటయు స్పష్టము. (చూ. ద్రు.) మొత్తముపై నప్పకవిమతమున ను-ని ఒక్కొక్కచో నకారపుఁ



బొల్ల ద్రుతములు. ను-ని(న్) అంతమందుఁ గలవి ద్రుతాంతములు - ద్రుతప్రకృతికములు. ఇవియే యిట నాంతము లనఁబడ్డవి.

ఇంత నీపద్యమున విధింపఁబడినది ప్రాణసంధి. ప్రాణము లనఁగా స్వరములు. కావున స్వరసంధి. అప్పకవిమతమున స్వరసంధి యన నేమి? అనునది తెలిసిన నందలియాచిత్యానౌచిత్యములు స్పష్ట మగును.

“పరరూపమే వికృతిఁ గానఁబడు స్వరసంధిన్”. (అప్ప-5-38) అనుటచే స్వరసంధి యనఁగాఁ బరరూప మగుట యనుట స్పష్టము. ఈపరరూప మనునది “ఎచట సంధి గలుగు నచటఁ బూర్వపదాంత హల్లుతోడఁ గూడినట్టిస్వరము లోపముగ నొసర్చి యాహల్లుతో మీఁదియక్షరంబు గూర్చి నయ్యె సంధి” (37) అనుపూర్వపద్యమును బట్టి పూర్వస్వరమున కగునదిగాఁ దేలినది. మీఁదిశబ్దంబులకు నాది పల్లంబులు స్వరము లై నఁ బ్రాణసంధు లయ్యె” (35) అనుదానింబట్టి ప్రాణసంధి యగుచోట్ల మీఁద స్వర ముండవలె. సారాంశముగాఁ బూర్వస్వరమునకు లోపముగ నొసర్చి మిగిలినయాహల్లుతో మీఁది స్వరమును గూర్చుటయే ప్రాణసంధి యని గ్రహింపవచ్చు. కావునఁ బ్రాణసంధి జరుగవలె నన్నఁ బూర్వపదాంతమునఁ బరపదాదిని స్వర ముండవలయును. (కర్మధారయసమాసమునఁ బొల్లుటకారము వెట్టుక సంధిఁ జేందుఁ ప్రాణముతోడన్” - (5-91) అని చెప్పినప్పుడు ప్రాణ సంధిపద ముచ్చరింపకుంట గమనింపఁదగును. ఇది (5-33) సమజ సమే.)

‘లుక్సంశ్లేషో నాచి’ సూత్రవివరణమునం దప్పకవి “ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి సంధిగలయుచో, నరకాసురిదమన ద్రుతాక్షరములు లోపములుగాక కడవల నిలుచున్” అనుపద్యముచే స్వరపరకత్వమున ద్రుతము నిల్చియే యుండు నను

చున్నాడు. కావున వచ్చెను + ఎవడు మొదలగుచోట్ల బ్రాణసంధి విధానమునుబట్టి ద్రుతపూర్వస్వరమునకు బ్రాణసంధిచేయుటకు వీలు లేదు. కాగా ద్రుతప్రకృతికములకు ద్రుతవ్యవధానమున బరమున స్వరమున్నను ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తించునవకాశ మేదియును లేదు. అనగా ద్రుతము సంధిప్రతిబంధకము. ద్రుతమును స్వరసహితముగా భావించినయప్పకవి యది సంధిప్రతిబంధక మని భావించుట సహజమే. యుక్తము కూడ. స్వరము పరముగానే యున్నప్పటికిని ద్రుతమునందలిస్వరము అడ్డమై యుండఁగు ద్రుతము నకు బూర్వమునం దున్న స్వరమునకు సంధి యగుటెట్లు పొసఁగును? పొసఁగవలె నన్న ద్రుత ముండరాదు. కావున ద్రుతము సంధి ప్రతిబంధక మని యప్పకవి తలఁచుట యొప్పుచున్నది. పైపద్యమున సంధి గలయుచో ద్రుతము నిలుచునన్నాడు. కావున వాడు పోయెను ఇతఁడు వచ్చును మొదలగువాక్యాంతములందలిసంధ్యభావప్రసంగములలో ద్రుతము లోపించి వాడు పోయె, ఇతఁడు వచ్చె, నని యుండవచ్చు నన్నమాట. బాలవ్యాకరణమున వ్యావసానసంధి విషయ మిట్టిదే కదా.

ఇట్లు సంధివిషయమున ద్రుతము ప్రతిబంధక మగుటనలసనే ద్రుతప్రకృతికములలో బ్రథమేతదివిధక్త్యానుబంధము పైతము ద్రుత పూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్ప వీలు లేదు. లేదు గనుకనే యప్పకవి ద్రుతప్రకృతికములపై నెట్టిపరిస్థితులయందును నిట్టిసంధిని జెప్పక జాగరూకత చూపెను - అట్టిస్థితిలో సంధిజనుగుటను గూడ వేటు విధముగా సాధించుకొనెను. చోర్వా స్వాత్రమి చిం. సూత్రమును వివరించుచు 'వర్తమానార్థమున వ్యవర్త శృంగంబునుండి గల్గుపదము వికల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైటభదైత్యధర్పడళన' అనెను. చిం. వర్తమానార్థచున్జొకారమునకు సంధి వికల్ప మనుచుండఁగా నప్పకవి చువర్ణకాంతము వికల్పముగా ద్రుతప్రకృతిక మగు నను

చున్నాడు. ఇట్లు మార్చి చెప్పవలసినయవసర మప్పకవి కేమి గల్గినది? ఇటనే గాదు. యిట్టిదే యైన 'అనాదిషు' సూత్రవివరణమునను ప్రథమం దక్కంగ నితరవిభక్తులందుఁ దుదలఁ గొమ్ములు గల విభక్తులను వక్షిఁ బలుకు కాగుడికిని వికల్పంబువలన, నిల ద్రుతప్రకృతి కత్వంబు గలుగు చుండు' ననెను. సంధి వికల్ప మను చిం. అభిప్రాయమును ద్రుతప్రకృతికత్వము వికల్ప మని మార్చి చెప్పియున్నాడు.

ద్రుతప్రకృతికత్వము వికల్పము గావున నది లేనపు డాపదము నకుఁ గళాత్వము సిద్ధించి సంధి యగు నన్నమాట. అట్లు గాక ద్రుతప్రకృతికత్వమే గలిగివయెడల సంధిసందర్భములందు ద్రుతము లోపింపక నిలిచియుండును గావున నచట సంధి లేదు. ఈవిధముగ మూలమునందలిసంధి లేనితనమును ద్రుతప్రకృతికత్వముద్వారాన నప్పకవి సాధించుచున్నాఁ డనఁగాఁ బరస్పరమునకుఁ బూర్వము ద్రుతప్రకృతిక మున్నయెడలఁ బ్రాణసంధి గా దనియే గదా యభిప్రాయము. ఈవిషయము నాతడే స్పష్టము చేసినతావులును గలవు.

సస్యాత్తద్ధర్మోత యనుదానిని వివరించుచు “ఉర్విః దధర్మమునఁ బ్రథమోత్తమాఖ్యపురుషముల నేకవచనముల్ పోవవిడచి కడమపదములు దిశ్మధ్యములు గానఁ గొమ్ములను ప్రాణసంధులు గూర్చుటొప్పు' (అప్ప-4-73) ననెను. తద్ధర్మప్రథమోత్తమపురుషైకవచనే తరములు తిశ్మధ్యములు గావునఁ ప్రాణసంధి యగు నని యప్పకవి ప్రతిపాదనము. తిశ్మధ్యములు 'తిశ్మధ్యశేషవష్టీసుస్కర్మశ్రవచనీయజవిభక్తి' - అను మున్నగుసూత్రముచేఁ గళాసంజ్ఞను బొందును. కాఁగాఁ దిశ్మధ్యకములు గావున ననఁగా కళలు గావుననని యర్థము. అవి కళలు గావున ప్రాణసంధి గూర్చుటొప్పు ననఁగాఁ బ్రథమోత్తమపురుషైకవచనములు కళలు గావు కావున ననఁగా ద్రుతప్రకృతికములు గావునఁ ప్రాణసంధులు గూర్చుటొప్పు దని తాత్పర్యము. ఆద్రుతప్రకృతికములకుఁ ప్రాణసంధి లే దనుట కప్పకవి చూపిన

కారణ మవి ద్రుతప్రకృతు లగుటయే యని స్పష్టమే కదా. ఈయంశమునే యప్పకవి స్పష్టముగా నిట్లు చెప్పెను. “వదలక తద్ధర్మములను బొదలెడు ప్రథమోత్తమాఖ్యపురుషైకవచఃపదములు ద్రుతప్రకృతు లగు, బదరును సతః డోర్తు వేచ బలుమరు సనఁగన్”. ‘ఉర్విః దద్ధర్మమునన్ - అన్న పద్యమునఁ ప్రథమోత్తమాఖ్యపురుషముల నేకవచనములే పోవవిడచి ప్రాణసంధి చెప్పెను గదా. మఱి యా ప్రథమోత్తమాఖ్యపురుషైకవచనమునంగతి యే మన నీపద్యము సమాధానము. మిగిలినవాని కింతకు ముందు ప్రాణసంధిని జెప్పియున్నాఁడు కావున వీనికి సంధి లే దని చెప్పవలె. కాని యప్పకవి సంధి లే దనుట లేదు. అవి ద్రుతప్రకృతు లనుచున్నాఁడు. దానికిఁ బ్రయోజనము? పదరునుసతఁడు అనువిధముగ సంధి లేకపోవుట యని యుదాహరణము లనుబట్టి స్పష్టము చేయుచున్నాఁడు. సంధి లే దని చెప్పక ద్రుతప్రకృతికము లగు నని చెప్పి ప్రాణ సంధిజరుగకుంట నుదాహరించుచున్నాఁడనఁగా సంధి లే దను(నిధానము) సర్థముతో ద్రుతప్రకృతికత్వముఁ దెల్పుచున్నాఁడన్నమాట. అనఁగా ద్రుతప్రకృతిక మన్నఁ జాలును. (ప్రాణ)సంధి లేకుంట యన్న ప్రత్యేకముగాఁ జెప్ప నక్కర లేకయే సిద్ధించు నని యప్పకవి యభిప్రాయము స్పష్ట మగుచున్నది.

ఇటు నింకొకవిషయము సైతము గమనింపఁదగియున్నది. ‘ఓర్తు నేను’ అన్నది ప్రాణసంధి జరుగనిరూపము. ఇది లక్ష్యస్థలము గావనియు ఓర్తును + నేను అనుచో స్థిరపరకతలో ద్రుతము లోపించినదనియుఁ దలంపరాదు. ‘ప్రథమోత్తమైకవచః పదములు ద్రుతప్రకృతు లగు’ ననులక్షణమున కనుగుణముగఁ బదరును సతః డనునది ప్రథమైకవచనము ద్రుతప్రకృతిక మగుటకును, ఓర్తునేను అన్నది యుత్తమైకవచనము ద్రుతప్రకృతిక మగుటకును సక్రమముగ నముచితముగ నప్పకవి లక్ష్యముల నిచ్చుచున్నాఁడు. కావున ఓర్తును + వను అని యచ్చు పరముగా నున్నది. అప్పకవినుతమున నినులు ద్రుతము

లగుట విస్పష్టమే. కావున ఓర్తును అనుచో 'ను' ద్రుతమందలి యుకారమే లోపముగ నొసర్చి మిగిలిపోయిన కారముతోఁ బరస్వరము (వ) కూర్చుటచే ఓర్తు నేను అనునది ప్రాణసంధి యైనరూప మగును, అనురీతిగా భావించుటకు వీలు లేదు. ఇది ప్రస్తుతలక్షణము స్పష్టము చేయుచున్నది. అనఁగా ద్రుత పక్షితి ములయెడఁ బ్రాణసంధి యనఁగా ద్రుతపూర్వస్వరమునకే (అప్పకవి మతమున నపు డది ద్రుత ప్రకృతికము కాదు గావున సంత్యస్వరమే యవును ) కాని ద్రుతము సందలిస్వరమునకుఁ గా దని సారాంశముగాఁ దేలినది. (ఓర్తు నేను అనునీవానిని ప్రాణసంధి జరుగనందుకుఁ గదా యప్పకవి యుదాహరించుచున్నాఁడు.) ఈ యభిప్రాయమే చిన్నయ సమ్మతించినట్లుగా 'ఇకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లేదు' - మున్నగు బాల. విధానములవలన గ్రహింపఁదగియున్నది. మొత్తముమీఁద ద్రుత మిట సస్వర మైనను ఓర్తు నేను అనురీతివి ప్రాణసంధులు గా వని యప్పకవి యభిప్రాయము గుర్తింపఁదగియున్నది. ఈయంశమునే స్పష్టము చేయునట్లాంతర మప్పకవీయమునందొట్లున్నది. 'గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమపురుషైకవచనము లెల్ల భూతార్థమునన్ ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు భరియించె నుపేంద్రుఁ డేను బ్రదికితి ననఁగన్' - ఇట సంధి లే దనుటకు బదులు ద్రుతప్రకృతిక మగుటయే చెప్పఁబడినది. భరియించె నుపేంద్రుఁడు, బ్రదికితి ననఁగన్ అనునవి సంధి లేని రూపము లన్నమాట. 'వసుధ సుత్తమపురుషైకవచనమునను దక్క భూతక్రియాపదాంతమునఁ గల్గునిత్తులకుమీఁద నచ్చులు హత్తునపుడు నిత్యముగను సంధులు ఘటించు దైత్యదమన' అను లక్షణమునుబట్టి యివి సంధి లేనిరూపము లని గ్రహింపవలె. ప్రథమైకవచనస్థలమున నెత్వమే కాని యిత్వ ముండదు గాబట్టి యిటఁ బ్రథమైకవచనము ప్రసక్తి తేలే దనవచ్చు. ఇట్టి 'ద్రుతప్రకృతి గాన నోర్వఁగల నను నుత్తమైక్యోక్తి దక్కఁ దక్కినవి శృంగములు దుదిఁ దాల్చుకతన స్వర

పరములైన నిత్యసంధిఁ జెందు, (70) అని ద్రుతప్రకృతికమునకు సంధి లే దని స్పష్టము చేసినాఁడు. “పుడమి సూత్రోక్త ముత్తమపురుష మనుచుఁ దత్పురుష మెల్లఁ గొనరాదు, దద్భహూక్తి మున్ను తిజ్ఞ ధ్యములతోడ నెన్నకతన నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దానికి ఘటించు - అని నిత్యమును తమపురుషక్రియాస్వీత యనుసూత్రమందలియు తమ పురుషపదముచే నుత్తమపురుష మెల్ల గహింపరా దనెను. ఏ లనఁ దద్భహూక్తి తిజ్ఞధ్యము. అనఁగా నది కళ గావున. దీనింబట్టి కళగాదు గావున ననఁగా నుత్తమైకవచనము ద్రుతప్రకృతికము గావున దానికిఁ బ్రాణసంధి లే దన్నమాట.

ఇవి యన్నియుఁ బ్రాణసంధులు గా వనియే యప్పకవినిర్ణయము. దీనింబట్టి యింకొకవిషయము గమనింపవచ్చును. “పాల్ల యగు పూర్వశబ్దాంతహల్లుమీఁదఁ బరకదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ బ్రాణసంధి (57) అనుటలోఁ బూర్వశబ్దాంతమున స్వర ముండవలయు నని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడలేదు గావునఁ బరకదాదిని స్వర ముండి యది పూర్వశబ్దాంతమహల్లుపైఁ గూడినఁ జాలును ప్రాణసంధియే యగు నని భావించుచు నిట ద్రుతమును స్వరసహితముగాఁ గాక భరియింపఁజేసేఁడ్రుతమునకుఁ దనుకొనుటగాఁ బొల్లనకారము నుంచి పై స్వరమును గలిపి ప్రాణసంధి యవు ననియుఁ దలంపరాదు. అట్టియెడల నీయవియుఁ బ్రాణసంధులే కాఁగా సంధి రాకుండుటను ద్రుతప్రకృతికత్వముచే సాధించినయప్పకవిప్రణాళిక యెల్లను భగ్గుము కావలసినదే గద.

“ద్రుతప్రకృతిగాన - నుత్తమైక్తోక్తి దక్కఁ దక్కినవి శృంగములు తుది దాల్చుకతన” (70) ననుటచే ద్రుత మిట వ్యంజనమాత్రమయియుండు నేమో యనిపించుచున్నది. తక్కినవి శృంగములుదాల్చుననియు ఓర్వఁగల ననుచో నుత్తమైక్తోక్తి ద్రుతప్రకృతిక మగుటచే నది తప్ప ననియుఁ జెప్పటవలసిన - ‘నోర్వఁగలను’ - అనురీతిగా ద్రుతప్రకృతికములయందు ‘శృంగమును జూపరాదా’ ఓర్వఁగలవు -

అనుచో పువర్ణకమందలిశృంగమునకే సంధి యొనట్లు ఓర్వఁగలను అనుచో నువర్ణకము (ఇదియే ద్రుతము) నందలిశృంగమునకే సంధి యపుట ఓర్వఁగలనను - అనురీతిగా నపుట సిద్ధించును గదా. దీనినిబట్టి యిట ద్రుతము వ్యంజనమాత్రముగనే యుండు నని యప్పకవి భావించె నేమో. స్వరేతరపరకస్థితిలో ను, ని అనురీతిగా స్వరసహితము గానే చూపియున్నాఁడు మఱి. స్వరపరకత్వమున ద్రుతప్రకృతిక ములద్రుతస్వరము నిలున దేమో. చిన్నయయును స్వరపరకతలో ద్రుతస్వరలోపము చేసి చూపుటలో నప్పకవియభిప్రాయము నూచకమై యుండనోవును. కాఁగా, బ్రాణసంధిసంవర్ధమున ద్రుతము స్వరరహితమై యొనను సంధిప్రతిబంధకమే యని యప్పకవియతము నెన్నఁదగియున్నది. చిం. ప్రభృతులయందు విధానసామర్థ్యము నాశ్రయించి యట సంధిని ననుస్వయించుకొనవలసియుండును. స్వరపరకత్వమున ద్రుతప్రకృతికములద్రుతము వ్యంజనమాత్ర మయి నిలుచుట చేతనే యయ్యది మీఁదియచ్చును గలియుట విశేషము గామి నచ్చట సంధి పసంగము లే దనియుఁ బొల్లహల్లు మీఁదియచ్చును గలియుట సామాన్యమే యనియు నప్పకవి భావించియుండవచ్చును.

‘వర్తమానత్రిపూరుషములకు జగుగుస్వరసంధు’ అని ‘చెప్ప చున్నా నికన్’ అని యప్పకవి స్వరసంధి నుదాహరించుటచే చెప్ప చున్నాను అన్న వృత్తినువర్ణము నాతఁడు ద్రుతముగా భావింపలే దన వలయును. ప్రౌఢవ్యాకర్త యిచ్చటస్వరమునకు లోపము రాదన్నాఁడు. బింద్వాదులును సప్రసద్ధములే యని యప్పకవి యది ద్రుతప్రకృతికము గా దని తలఁచియుండనోవును.

ఈ విధముగా నప్పకవి సంధిప్రణాళికను బరిశీలించినయెడల నాతఁ డచ్చు పర మగునపుడు ద్రుతప్రకృతికమునకుఁ బ్రాణసంధి

నిషేధించుటయే గాక యట్లు ప్రాణసంధి నిషేధింపవలసినయెడల దదర్శకముగా ద్రుతప్రకృతికత్వమును జెప్పట గాననగును. ఈతఁ డీపద్ధతిని దనగ్రంథమునం దెల్లెడల నియతముగాఁ బాటించియుండె ననుట కింత తెలియవలసియున్నది.

అటువంటియప్పకవి యాయొక్కసూత్రమనొద్ద (సర్వత్రాఽప్య త్కార్యం) డాపల నాంతములు నిల్చినఁ బ్రాణసంధి చెన్నారు అని స్వసిద్ధాంతము నకు విరుద్ధముగఁ జెప్పె ననుట యుచితమా ! తా నను సరించిననియమమున కనుగుణముగాఁ జం. సూత్రాభిప్రాయమును సయితము మార్చి చెప్పచున్నయప్పకవి యిచ్చట నిట్లు చెప్పఁ గలఁడా ? అందుచే నెచట ద్రుతప్రకృతికసంధిపథానమునుబట్టియే యిది యప్పకవిమ (కృ) త మనఁజాలమా.

అప్పకవిమతమున నాంతములు, ప్రాణసంధి యననేమో తేలి నది. ఇంక నాంతములు నిల్చినఁ బ్రాణసంధి చెన్నారు నని చెప్పిన దాని కిచ్చి నలక్ష్యమును బరిశీలించవలయును. “ప్రాణసంధి చెన్నారు నితండు చైతన్యవసుధాధిపునే పడఁగించె నేఁ డనన్” అనుదాసింబట్టి చైతన్యవసుధాధిపునే పనునది యిట లక్ష్య మనవలయును. ప్రాణసంధి జరుగవలయు నన్న (ద్రుత) పూర్వస్వరము పోయి పరిస్వరము నిలువ వలె. ఇట్లు చెప్పటవలన ద్రుతము పోయిన దనుకొన్న వసుధాధిపున్ + ఏవు అనునది వసుధాధిపేవు అని కావలయును. వసుధాధిపు నే పని యుదాహరించు తెల్లు ? వసుధాధిపే పనురీతిరూపములు గ్రామ్య ములు గదా. ‘పొడిచె నర్కుఁ డనెడునెడఁ బొడి చర్కుండు, ప్రాచి ననఁగ గ్రామ్యభాష యయ్యె’ నని యప్పకవియే ద్రుతము లోపించి (ద్రుత) పూర్వస్వరమునకు సంధి యైనరూపము లిట్టివి గ్రామ్యము లని స్పష్టము చేసె.



ఇంకఁ బొడిచె సర్కుఁ డనుదానివలె వసుధాధిపునే పనియే యున్నయెడల ని దన లప్పకవి యనుసరించి ప్రాణసంధిలక్షణమున కనుగుణము గామి నిట విహిత మైన ప్రాణసంధికి లక్ష్యమే కాదు.

ప్రాణసంధి పదప్రయోగమున నిప్పద్యకర్త పారవడియే ననియే చెప్పవలయు - ఈయది సర్వత్రాజ్ఞత్వార్థ మనుసూత్రము నకు వివరణ మగుటచే మూలము ననుసరించి ప్రాణసంధి యనుదాని కజ్ఞత్వార్థ మని యర్థము చేయుదము. అనఁగా నచ్చ పర మగు నపు డగునాగమాదిసంధికార్యము లేవో యవి యగు నని యర్థము చేయవలయును.

అందులకు ముందుగా నసలు ప్రాణసంధి జరుగవలయు నన్న దానికి ముందు ద్రుతప్రకృతిము - నాంతము - ఉండవలయును గదా. కావున నిట ముందున్న వసుధాధిపశబ్దము నాంత మెట్లయినదో విచారింపవలెను.

వసుధాధిపునియొక్క యే పనునర్థమున వష్టిసమాసమానందా వష్టికి వష్టి భవే ద్వితీయాశుల్యా తత్పురుషసంస్థితా నామ్నా' మను సూత్రముచే ద్వితీయాకారము కల్గును. నిగాగమఘటిత మైనపై రూప మునకు నివర్ణ కయుత మైనద్వితీయాకారము వచ్చును. వసుధాధిపుని+ ఏపు అని యవును. అప్పకవిమతమున ద్వితీయావిభక్తులైన 'ని ను' వర్ణకముల పైని ద్రుత మూగమము కాకుండుటయు నా 'ని, ను' లే ద్రుతము లవుటయు స్పష్టము. కావున నిట ద్రుత మైననివర్ణము ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేష అనుసూత్రముచే లోపించిన వసుధాధిపు+ఏపు అని యగును.

నివర్ణాగమము లేని 'వసుధాధిపుయొక్క యే పన్నుపపడు గూడఁ బై నట్టిప్రక్రియ చేయఁగ నప్పకవిమతమున వసుధాధిపుని+ఏపు

అనియే యగును. పైని ద్రుత మైనవివర్ణము లోపించును. (వచ్చని+ ఆవు మొదలైనచోట్ల నీ ద్రుతము లోపించు నని యప్పకవి పచ్చాపు మొ॥ ఉదాహరించెను) అపుడు మఱల వసుధాధిపు+వపు అనియే యున్నది ఇట వసుధాధిపు అనుపూర్వశబ్దము నాంత మెట్లయి నది? క్వచి ద్భవే త్సమానేఽపి ప్రాణిసూత్రస్య సంశ్రుతిః అను వి. వి. వచనము సాధకము గాఁగలదు. కాని యహోబలుఁడు వి. వి. సప్తకవి చూడలే దన్నాఁడే. (పైఁగా నిట నట్లు సాధింపరాదు గూడ.)

ఇట 'వసుధాధిపు' అనునది నాంతము గావలయు నన్న 'వష్ట్యా ఉతోఽచి నుమే' అనుసూత్రముచే నుమాగమము రావలె. ఐన దనుకొందము. వసుధాధిపున్+వపు అని యగు. ఇపుడు డాపలి పదము నాంత మైనది. కానీ యీనకారము వచ్చున దచ్చే పర మగు నవుడు గదా. నుమాగమము వచ్చుటవలననే పై నున్న దచ్చే యని స్పష్ట మయినది. అచ్చు పర మగునవుడు వచ్చునుమాగమము చేరిన పిదపఁ బరముగా నున్న యాయచ్చు హల్లయిపోవునా? అట్టియపు డచ్చుకరముగ నుండఁగా నకార మాయచ్చుతోఁ గూడదా? దానికై అచ్చు పర మగునవుడు ద్రుత మెట్లాయచ్చుతోఁ గూడునో యట్టి యద్విత్యార్థ మగు ననుచుఁ బ్రాణసంధి చెప్పవలసినయవసర మేమి? వష్ట్యా ఉతోఽచి నుమే యని పొల్లనకారము చేసిన యప్పకవి 'కొడుకునా' అని యుదాహరించెనే కాని పొల్లనకార మాండఁగాఁ బ్రాణసంధిని విధించినాడా? పరపదాదీయందే కాక పూర్వశబ్దాంతమునను ద్రుతేతిరమునందు) ప్రాణ మున్నపుడే యప్ప కవి ప్రాణసంధిపదమును బ్రయోగించుట గానవచ్చును.

పోనీ అచ్చు పర మగునవుడు వచ్చునానుమాగమసంధికార్యమే యిచ్చుట నున్నయద్విత్యార్థ మనునర్థము గల్గి ప్రాణసంధిపదముచే సప్తకవి విధించె ననరావా యనవచ్చును. అప్పు డొకవైరుధ్యము

గుర్తింపడగు. ప్రాణసంధి యగు ననుటచే నుమాగమ మగు నన్న యెడలఁ బ్రాణసంధి యగున దెప్పుడు? అచ్చునకు ముందట నాంతము నిల్చినపుడు గదా. ముందట నుమాగమశబ్దము నాంత మగు నది నుమాగమ మయినప్పుడు. నుమాగమ మవున ప్రాణసంధి యవు నప్పుడు. మొత్తముమీఁద నాంతమైన గాని ప్రాణసంధి రాదు. ప్రాణసంధి యైన గాని పూర్వశబ్దమే నాంతము గాదు. వీని నెట్లు సమన్వయింపవలె? కాఁగాఁ బ్రాణసంధి జరుగకపూర్వము నాంత మగుట యసంభవము కావునఁ బైని బహుమునందు నాంతములు నిల్చినఁ బ్రాణసంధి చెన్నారు ననుట విరుద్ధమే యవుచున్నది.

బా. న. చిం. లో 88 శ్లోకము లుండ నప్ప. చిం. లో 86 మూత్రమే. పైఁగా నిం దధికవారముల కలిమిచేతను నడంతాదిచింతా మణి యిందు లభ్యము గామింబట్టియు వష్టి భవే ద్వితీయాతుల్యాయనుసూత్ర మప్పకవి యెఱుంగ నొందమా? అయినను జిక్కులు వోవు. అట్టియెడల వష్టికి ద్వితీయాకారము లేదు. 'వసుధాధిపుని యొక్క+వపు అని యుండ యొక్కలోప మైనఁ దప్పదు గదా. వసుధాధిపుని+వపు అనువో నిడతమే. అగమ మిది ద్రుతమా? కాక తప్పదు. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతికములకుఁ బే రని యట వివరింపబడియున్నదే. కావునఁ జివర నున్ననివర్ణము ద్రుతమే యవును. కావుననే ద్రుతాంత మనఁగా ద్రుతప్రకృతికము. అదే నాంత మనుపద్యమందలిమూట నిర్ణయమును. ద్రుత మగుటతోడనే సమా సమున లోపము. మఱల నిప్పుడు పూర్వపుఁబ్రక్రియయే. నివర్ణాగమము లేనివసుధాధిపుయొక్క అనుదాని విభక్తిలోపము చేసిన 'వసుధాధిపు' అన్నది నాంతము గాదు. అందుచే నెటు దిరిగి యెటు వచ్చినను నిట 'పప్త్యా ఉతోఽచి నుమ్నే' యని నుమాగమము తప్పదు. పై చిక్కులును దప్పవు.

నివర్ణము ద్రుతిమె యైనను 'ద్రుతిస్వ సర్వత్ర లు కృమా నేషు' అనుదానిచేత లోపించునా? నివర్ణమున నప్పకవి పొరపాటే యైన నిట్లు చెప్పెను. వసధితనయే శ యునువటువంటి యనుచు, బరపద విశేషణము తేటపఱచుకొనుచు, దొలుతటివనంబు కొన నుండు ద్రుతిము గుడియు సనుసనమునందుఁ జెందు లోపములు కృతుల (5-164) సనుటచేఁ గర్మధారయమునం దున్ననివర్ణమే లోపించు నని చెప్పిన ట్లయినది. మఱి యీ నివర్ణము లోపించు నని యప్పకవి తలంచెయుండు సనుట యనుమానాస్పదము

ఇట్లు గుణవచనములనివర్ణము లోపించినను బై పరుషములు సరళములే యగు ననియు నచ్చు పర మైనపుడు సంధి యై పచ్చాపు నల్లాపు (167) అనురీతి నపు ననియుఁ జెప్పెను. ఈనివర్ణముగూడ నట్లు లోపించు నన్న లోపించిన స్వరపరికరాలొ నంధి జరుగవలయును. కావున వసుధాధిపేపు అనియే కావలయును గదా యనవచ్చును. కాని యిట్టియెడల 'వస్థ్యా ఉకోఽచి నుమ్నే' యని సుమాగమము విహిత మైయున్నది గావున వసుధాధిపునే పనియే యగును గాబట్టి లోపించిన సంధి రావలయు నేమో యనుచిబ్బంది లేదు. కానీ యసలు లోపము వచ్చు నని యప్పకవి యెంచెనా యన్నది నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

వస్తీనమాసనుమాగమస్థలమున నప్పకవి చూపినకొడుకునాలు రాజనాసతి యనురీతి లక్ష్యము లీయంశమున నిర్ణయమునకు దోహద నడవు. ఉస్థలమున నిర్ణయించుటకు సరి యైనయాధార మిందు లభ్యము గాకున్నది. ద్రుతిమె యైనపుడు సమాసమున లోపింప కుండు టెట్లు? అనుసభిప్రాయమునబట్టి లోపించు నని యప్పకవిమత ముగా గుర్తించుచో నీయది సుమాగమనకార మవును. (పక్షాంతర మున నివర్ణాగమాభావరూపముతోడివిగ్రహము సనుసరించిన సుమా

గమమే యనక యెట్లును వచ్చదు. కొడుకునాలు, రాజనానతి యను రీతిలక్ష్యముల ననుసరించి నివర్ణాగమము లేనివానియందే యుదంతముల కట నుమాగమము చెప్పటంబు యోజనవంత మనియు నివర్ణాగమము గలవానింట సంధిచేతనే యాయోజనము లగు ననియు నప్పకవి భావించెనా? రాజు (యొక్క) ఆనతి రాజనానతి ఇట నాగమవిధానము తప్పదు. వసుధాధిపుని (యొక్క) + ఏపు ఇట సంధి. వసుధాధిపునేపు అనురీతిగా నప్పకవి తెలుచియుండె నేమో. నిర్ణయమున కాధారము దొరికినది కాదు. అట్లు యవుం గాక. ఐనను వసుధాధిపుని + ఏపు అనుచో వసుధాధిపుని ద్రుతప్రకృతికము గదా. ద్రుతప్రకృతికములకుఁ బ్రాణసంధి విధి యెట్లు యప్పకవియతానుగుణము గాదు. ఇట నజ్ఞతార్థ మని నేటి? వసుధాధిపుని - ఏపు అనుచో సంధి జరుగుటయా? ద్రుతప్రకృతికమునకు సంధి యెచ్చటఁ జెప్పఁబడినది? అట్లు గాక వసుధాధిపున్ అనురీతిగా నకారపుఁబొల్ల యుండునా? అప్పకవియతమునను స్వరవివరకర్త్యమున ద్రుతము పొల్ల నకారముగనె నిల్చునేమో యని యీతకు ముం దనుమానించియుంటిమి. అయిన నీనకారపుఁబొల్ల నివర్ణాగమసంబంధియే యగునా? యొక్కలోపముచే నాగమనివర్ణము యుదంతమున యుండుటచే (లేక ద్వితీయా తుల్యత యైన బ్రత్యయనివర్ణము) వసుధాధిపుని ద్రుతాంతము గాఁగా స్వరము పరమైనది కావునఁ బొల్లుగా నిలిచి (ఇట్లు గున నునుకొన వలసినదే గాని గ్రంథమునఁ బ్రత్యేకవిధానము లేదు.) వసుధాధిపున్ + ఏపు అని యుండుటయు నట్లు ఇట్టియెడల వసుధాధిపుని అని నిల్చుటకే యవకాశము లేదు. కావున వసుధాధిపునియేపు అనురీతిగా యశ్రుతితోడిరూపము లసాధువులా? నివర్ణము నట్లై యుంచిన సంధి విధానము లేమి వసుధాధిపునే పని యగు తెట్లు?

ఇట్టికి వైమార్గము నాశ్రయించుటకంటె నిర్ణయ మార్గము మయిన రూపముతో నున్నపుడు యశ్రుతితో వసుధాధిపునియే పనునదియు

నివర్తాగమాభావపక్షమునంజలిరూపమునందర్భమున నుమాగమముతో  
వసుధాధిపునే పనునదియు సాధించుట సూరినమృత మగునముచిత  
మార్గము గదా.

అట్లు నుమాగమ మై వసుధాధిపున్ ఏపు వసుధాధిపునే పని  
యైన దని యంగీకరింపఁగా నజ్వత్కార్యార్థక్రపాణసంధివిధానము  
స్వర్థమే యని స్పష్ట మగుచున్నది. అసలు క్రపాణసంధి యనుదాని  
నాయెచోట్ల బ్రయోగించిపయోజనమునకు విరుద్ధముగా నిటఁ బ్రయో  
గించుట వింత. అజ్వత్కార్య మనునర్థమును విశేషమే. (533)  
పద్యము ననుసరించి మీఁదిపదము మొదటివర్ణ మచ్చైనఁ జాలు నది  
క్రపాణసంధియే యగు నని తలఁపరా దనుట యింతకు ముందు  
స్పష్టము.

అస లివి సంధియైనరూపము లగుటయే యనుమానాస్పదము.  
ఇట్టినుమాగమ మయినరూపములలో నకారము మీఁదియచ్చతోఁ  
గలియుటను క్రపాణసంధికాఁ గాక ప్రకృతిభావముగానే యప్పకవి  
స్థలాంతరమున నిట్లు స్పష్టము చేసియున్నాఁడు “క్రపాణసంధి  
కొమ్ముపైఁ దక్క నితరస్వరమ్ముమీఁద నచ్చ గదిసిన నచట లే  
దాంధ్రమునను’ నని చెప్పచు “నలిసమునివాస మానెలనాఁగ హరికి  
దేవి యన నీపదింటిపైఁ దెలుఁగున స్వరము లెరిగినఁ బ్రకృతిభావంబె  
నిలుచు - (53) - అని యకారాద్యచ్చలకు సంధి లేదని యుదాహ  
రించుచు ‘నివాసమానెలనాఁగ’ అనున జాకారముపైఁ బ్రకృతిభావ  
మనినాఁడు. నివాసపు+ఎలనాఁగ అని యుండ భాతుపదసమ్భవానా  
ముత స్తథా ను మచి’ యని నకార మై అవున్+ఎలనాగ బేన్+ఎల  
నాఁగ బేనెలనాఁగ యని యైనది. ఇది ప్రకృతిభావ మని యప్పకవి  
చెప్పచున్నాఁడు. అదే విధముగా వసుధాధిపున్+ఏపు అనుచో  
నుమాగమమునకారము మీఁదియచ్చతోఁ గలిసి వసుధాధిపునేఁ పని

యైసట్టి యిదియుఁ బైదానివలెనే ప్రకృతిభావమే కదా ! అనఁగాఁ బ్రాణసంధి కాదని స్పష్టమే. ఇది ప్రాణసంధి యన నొప్పు దని యప్పకవిలక్షణమునుబట్టి గ్రహింపఁదగియున్నది.

దీనింబట్టి యెట్లులు సమన్వయింపఁ జూచినను 'వసుధాధిపునే' పనునది ప్రాణసంధి చెన్నారుల కప్పకవిమతానుసారముగా నుదాహరణ మయ్యెడునవకాశము గానరాదు.

పోనీ చెన్నారునితం డనునదే లక్ష్యముగా గ్రహింపవచ్చునా ? అన్న నదియుఁ బొనఁగదు. చెన్నారును (లేక చెన్నారునున్) అనునది తద్ధర్మపథమైకవచనము. అప్పకవి తద్ధర్మపథమోత్తమైకవచనము లకుఁ బ్రాణసంధి నిషేధించియుండుట 73, 75 పద్యములలో నింతకు ముందే స్పష్ట మయియున్నది. కాని యొక యనుమానము. అచటఁ బదరును సతఁ డనునది సంధి జరుగ నుండు కుదాహరణము గాఁగాఁ జెన్నారు నితం డనునది ప్రాణసంధి యైసందులకు లక్ష్య మగును గదా యని. కాని సంధి లేకుండుటయే యట విహితము గాని సంధి యవుట కవకాశము కల్పింపఁబడలే లేదు. పదరును సతఁ డనునది విశేషస్థలముగాఁ దోచుచున్నది. నిజమున కప్పకవిమతము ననుసరించి యటఁ 'బదరు సతం డోర్తు నే' ననురీతిగనే యుండవలసియున్నది. చింతా మణికి వజ్రలవారివివరణము ననుసరించి భూతకాలిక మైన యుత్తమ పురుషైకవచనరూపము బ్రదికితినిన్ అనియుండవలె. అప్పకవి 'బ్రదికితి ననఁగన్' అనునది సంధి జరుగనిది గా నుదాహరించియున్నాఁడు. చెన్నారునున్ + ఇతం డనువిభాగముతోఁ జెన్నారు నితం డనున దెప్పుడు సంధి జరిగినందుల కుదాహరణ మైనదో యప్పుడే బ్రదికితి నిన్ + అనఁగన్ బ్రదికితి ననఁగన్ అనునది సయితము సంధి యైసందులకే లక్ష్యమగును. కాని దీని నప్పకవి సంధి కానందుల కుదాహరించి

యున్నాడు. కావున బ్రదికితి ననఁగన్ అనుదీని ననుసరించి యట 'పదరు నతం డని' యుండుటయే యప్పకవిమతానుగుణము. ఐనఁ బదరును నతఁ డనుచోటఁ బదరు నతం డనున డప్పకవిమత మనుకొన నేల? బ్రదికితి ననఁగన్ అనుచోటనే (వడ్డులవారిమతానువలె) బ్రదికి తిని ననన్ అన్న డప్పకవిమత మనవచ్చును గదా యని సందేహము కల్గవచ్చును. కాని యప్పకవిమతమున 'బ్రదికితిని' అనునదే యుత్త మైకవచనరూపము. ద్రుతప్రకృతికమాలచివరి ను (ని) వర్ణము చింతా మణి సాధించియున్నచోటుల నదియే ద్రుత మనియు దానివలననే నాశబ్దము ద్రుతప్రకృతిక మగు ననియు ద్రుతప్రకృతికము లై నయే శబ్దములకుఁ జివర ద్రుతము ప్రత్యేకముగ విధింపఁబడదో (అప్ప. చిం. లో విధింపఁబడియే యున్న దేమో? ఆ చింతామణియంతయు లభ్యము కాలేదు గదా.) యచ్చటమాత్రమే ద్రుత మాగమ మగును. (అన్యే - అనుసూత్రముచేఁ గావచ్చును.) అనునప్పకవియభి ప్రాయము గమనించియున్నారము. కావునఁ గొలిచితిని అనుచోట నివర్ణముపై నింకొకద్రుతము చేరుట యప్పకవిమతము గాదు. బ్రదికితి ననఁగన్ అనునది సంధ్యభావరూపమే.

అసలు పదరును నతఁ డనునది యెట్లును విశేషమే యసక తప్పదు. ఏల యస వర్ణులవారిమతమున నై నను బ్రదికితినిన్ అను చోట నివర్ణముపై ద్రుత ముండును గాని తద్ధర్మప్రథమైకవచనమునఁ బదరున్ అనియే యుండవలయును. ప్రథమైకవచనలోప స్థద్ధర్మా తీతయోః క్రియాణాం స్యా త్తమదానిచేఁ బ్రథమైకవచనలోపము రాఁగా ద్రుతప్రకృతికము కావునఁ జివర ద్రుతము చేరి పదరును అనియే యగును. ఇట్టివే యనఁవగుభూతార్థకప్రథమపురుషైకవచన రూపముల నప్పకవి పెరిగెను, చంపెను (5-144) ము న్నగురీతిగనే చూపుట గమనింపవచ్చును. దాని ననుసరించి పదరును అని కాఁగా నట ద్రుతముపై నిం కొకద్రుత మైన దన్నమాట. పదరు నతం డని



యున్నఁ జక్కగా సరిపోయెడిది. ఏది యే మైనను జెన్నాఁడు నితం డనునది మాత్రము ప్రాణసంధి యైనందులకు లక్ష్యము గా దనుట యథార్థమే గద.

అయినను 'ప్రాణసంధి చెన్నాఁడు, నితండు చైద్యవసుధాధిపునే పడఁగించె నేఁ డనన్' అనువాక్యరచనమునుబట్టి చూడఁగా వసుధాధి పునే పనునదే లక్ష్యముగాఁ దత్కర్త భావించినట్లు తెలియవచ్చును. చెన్నాఁడు నితం డనునది యెట్లున్నను వసుధాధిపునేఁ పనునది ప్రాణ సంధికి లక్ష్యముగా నుద్దేశింపఁబడిన వనకతప్పదు. అది సరిగా దని స్పష్టమే.

మొత్తముమీఁద నీపద్యమునందు 'ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు యకార ముండ దాతీరునఁబట్టు వ్రాఁయి గణులింపఁగ నచ్చగు' - సన్నంతవఱకే యప్పకవిసిద్ధాంతముల కనుకూలముగా నున్నది. మిగిలినపద్యభాగము పదాదియకారము విషయమున నట్లుంచి యప్పకవిసంధిసిద్ధాంతములకును విరుద్ధము నైయుంట గమనార్హము. అసఁగా సర్వత్రాభ్యత్కార్యమ్ జ్ఞేయ మ్మనుసూత్రమునకు వివరణ మనఁదగిన దెల్ల సప్పకవి యితరాభిప్రాయములకును విరుద్ధ మైయుండ నిది యప్పకవి చెప్పియుండునా?

పోనీ యప్పకవి గా దని మఱి యేకవిచెప్పె సన్నను సప్పకవి సిద్ధాంతములకు విరుద్ధముగా వసుధాధిపునే పనునది ప్రాణసంధిగా నెట్లు తలంతురు? అప్పకవీయ మన లెఱుఁగకయే యిట్లు వ్రాయఁదల పెట్టరు గదా! ఇటు సమమానింపఁదగినయంశ మొందు గలదు.

పొల్ల యగుపూర్వశబ్దాంతపాల్లుమీఁదఁ, బరపదాద్యచ్చు నిలి చెడుఁ బ్రాణసంధి, కొమ్ముపైఁ దక్క నితరస్వరమ్ముమీఁద నచ్చు గదిసిన సచట లే దాంధ్రమునకు' అనుచో సప్పకవిలక్షణమునందుఁ

బొల్ల యగుపూర్వశబ్దాంతహల్లుమీఁదఁ బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ బ్రాణసంధి (న్) అని ప్రాణసంధిపదమును దరువాతివాక్యములోని కన్వయింపవలసియుండఁగా ప్రాణసంధి కొమ్ములకుఁ దక్క నితర స్వరమ్ముమీఁద నచ్చు గదిసిన నచట లేదనురీతిగా నన్నమాట) బూర్వభాగములోనే నిల్చి పొల్లుహల్లు పై యచ్చుతోఁ గూడుకొనుటయే ప్రాణసంధి యనురీతిగాఁ బ్రాణసంధిపదార్థమునఁ బొరవడుటకు వీలు గలదు.

ఇట్లే “మీఁదిశబ్దంబులకు నాదివర్ణంబులు స్వరంబులై నఁ బ్రాణ సంధు లయ్యె” - ననుచోటఁ బ్రాణసంధిపదము ప్రయుక్తము. గణానుకూల్యమువలననే యన్నను బ్రస్తుతస్థలమునను ప్రాణసంధి చెన్నారు నని ప్రాణసంధిపదము ప్రయుక్తము. మీఁదివర్ణము స్వరమైనఁ బ్రాణసంధి యనుటచేఁ బ్రాణసంధి యనుటకుఁ బైకద్యము నాధారము గావచ్చును. ఇట్లే ద్రుతపూర్వస్వరసంధినిందర్భమునందు పైతము “ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై స్వరపూర్వపదములు గదిసి సంధి గలయచో ... ద్రుతాక్షరములు లోపములు గాక నిలుచున్ - అనుచో సంధిపదము ప్రయుక్తము. ఇటు సంధి గలయచో ద్రుతాక్షరములు లోపములు గాక నిలుచు ననుటచే సంధి గలియకున్న ద్రుతము లోపించి యచట నిలువకుండుట సంభవించు ననుసర్థము లభించు. (అనఁగా నెచట ద్రుతము లోపించునో యచట సంధిలేకుండ నన్నమాట. ఇట్లు ద్రుతము లోపించిన ‘లోప మైన గ్రామ్య మగును’ అను నప్పకవిమాటచేతనే యది గ్రామ్యమగును. కాఁగా గ్రామ్యము గాకుండవలయు నన్న ద్రుతము లోపింపక నిలువవలయును. ద్రుతము లోపింపక నిలువవలయు నన్న నచట స్వరపూర్వపదములు గదిసి సంధి గలియవలయును. అచ్చరకర్తవ్యమున నెప్పుడును ద్రుతము లోపించుట లేదు గావున నట్లే ద్రుతము నిలువవలయు నన్న (ప్రాణ) సంధి గావలయును గాబట్టియును ప్రాణసంధి చెన్నారు నని చెప్పియుండ

వచ్చును. వీనియన్నింటింబట్టి సకారపుబొల్లు యగుహల్లు నిలిచి యుండి మీఁదియచ్చతోఁ గలియుట ప్రాణసంధిగాఁ దలచి వసు ధాధిపునే పసురూపమును బ్రాణసంధి జరిగినదిగాఁ దత్కర్త యభి ప్రాయపడియుండవచ్చు. అసఁగాఁ బొడిచె నర్కుఁ డిత్యాదిరూప ములు ప్రాణసంధి జరిగినవిగా భావించియుండవచ్చు.

పొల్లుటకారము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ బ్రాణముతోడన్ (5-91) (ఇటఁ బొల్లుటకారము మీఁదియచ్చతోఁ గలియుటయుఁ జెప్పఁబడినది) అనురీతిగాఁ బొల్లుపొల్లు మీఁదియచ్చతోఁ గలియుటను అప్పకవి సంధిగాఁ బేర్కొనుట గలదు. కానీ యది “వెనుకటిశబ్దమునకుఁ దుడి, దనరెడువర్ణమును బై పదమునకు మొదలం గనుపట్టు నక్షరంబును, సవకస్తుత కూర్చి పలుక సంధి యసఁ జనున్ (5-33) అనుసామాన్యలక్షణము నుద్దేశించియే యట్టియొడలఁ బ్రయోగింపఁ బడినట్లు స్పష్టమే కదా.

మీఁదిశబ్దములకు నాదివర్ణంబులు స్వరము లై సమాత్రమే ప్రాణసంధి యసరా దనియు మొదటిపదము చివరఁ గూడ స్వరమే యుండవలయు ననియు నింతకుముందే గమనించితిమి. (మీఁదిశబ్దములకు నాదివర్ణంబులు ... హల్లు లయ్యె నేని వ్యంజనాక్షరసంధు లయ్యె (6-35) సన్నయప్పకవి యాపిదపఁ బొల్లు లగువాల కవతలిహల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు ససురాంతక సంధిల్లును వ్యంజనసంధులు (5-50) అని పేర్కొనుట గమనింపఁదగు. అయిన హల్లున కచ్చు పర మైనను, అచ్చునకు హల్లు పరమైన నాసంధు లే మిచ్చు? రామున్ + ఆజ్ఞ - రామునాజ్ఞ, వాఁడు గొట్టె? వీని గూర్చి నిర్ణయింప నిట నాధారము వెదుకవలసియున్నది.) ఇంక సప్పకవి స్వరసంధిని (ఇదియే గదా ప్రాణసంధి యన్నను) వివరించుకట్టునఁ బరరూపమే వికృతిఁ గానఁ బడు స్వరసంధిన్ (5-38) అని పరరూప ముప్రసదిగాఁ బేర్కొనెను.

పొల్లుపొల్లు మీఁది ప్రాణముతోఁ గలియటలోఁ బరరూపత్వము గల దనుట కవకాశమే లేదు గదా. మఱి యిది ప్రాణసంధి యగు పెట్టు? ద్రుతప్రకృతికములయెడఁ బ్రాణసంధిపయమున నప్పకవిమత మింతకు ముందు స్పష్టము. కాఁగా వసుధాధిపునే పనునది ప్రాణసంధి యవుట యప్పకవిమతవిరుద్ధము. ప్రాణసంధిపదమున కిట్టిసంధిపరముగా సర్థము చేసిన నిది సమన్వయింపదు. ఇంక సజ్వత్కార్య మాత్రముగా సర్థము చేసిన నాంతములు ప్రాణసంధి, అనువానిసమన్వయమున సన్యోన్యాశ్రయదోష మేర్పడుటచే నట్లును జెప్పరాకున్నది. ఇంకను నీపక్షమునఁ బదాదియకార మంగీకరింపకయే నాంతములపై సజ్వత్కార్యవిధానమువలనఁ దదితరము లై నకళలపై సజ్వత్కార్యము లేకపోఁగా నటఁ బదాదిని యకార మట్లే యుండు నని నిర్ణయింపవలసియుండును. “తెలుఁగున ... శబ్దాదులను యకారము పగిదిన్ బలుకఁబడునవి స్వరము లగు. (2-177) ప్రాణ మై యది కను పట్టుఁ గాని (2-177) యని యిఁకపూర్వము చేసినసిద్ధాంతములనుబట్టి వాఁ జెప్పఁ డిత్యాదిరూపములను యథాప్రయోగముగా సిద్ధించుచుండఁగా నీవిశేషశాస్త్రాంధముచే వాఁడు యెవ్వఁ డనియే యుండవలయు. ఇచ్చటనే గణుతింపఁగ నచ్చగు నన్నాఁడు గదా అన్న నాంతములపైనే యజ్వత్కార్య మేల? అస లచ్చున కజ్వత్కార్య మేమి?

ఇవి యప్పకవిసిద్ధాంతములకు విరుద్ధములు గా వని సమన్వయించుటకై వజ్రలవారు వ్యవహారమందలియకారము (పువువోవోలు) అనునొక నూతనమార్గము సవలంబించిరి ఇది కేవలము చిం., వి.వి.లు పువువోవోలనుగూర్చి ప్రస్తావించినవివృత్తును సమర్థించునదిగా నున్నదే కాని యప్పకవీయమును సమన్వయించునది కాదు. పదాదినియకారమును పువువోవోలును లే వనునదే వ్యవహారమందలి దోషమును వారించునది గదా. ఇటఁ బ్రత్యేకముగా వ్యవహారగత

యకార మని దాని కజ్ఞత్కార్య మేల? 'పల్కువ్రాయి' (యనుట వ్యవహారమునే యుద్దేశించిన (129 వ్యా. సం. స.) అచ్చగు నన్నది యటనే కదా. అది యెక్కడ, వ్రాతలోనా? పలుకులోనా? పలుకులో యకారముండ వ్రాతలో నచ్చుగా నున్న నిక సజ్ఞత్కార్య విధానసమన్వయ మెట్లు? ఆధోక్తి మొదల నాద్యంతస్థ ముండదు ప్రాణమై యది కనుపట్టుగాని' (2-177) యనునప్పకవిపూర్వసిద్ధాంత స్థలమునను 'గనుపట్టుగాని' యనుట యాద్యంతస్థ మై వినిపించుట ననగాఁ నట్లు పల్కుబడుట సూచించుచు వ్యవహారస్థలమునే ప్రస్తావించిన దనవచ్చు. మఱి యట నట్టియెడలే కద. ప్రత్యేకించి చెప్పనేల? వ్యవహారగత మనునీతిని న్యాయముతో సర్వత్రేత్యాదివివరణ మప్పకవిపూర్వసిద్ధాంతమున ననుగుణ మనుట సమంజసము గా దనక తప్పదు. ఇటు నప్ప. ప్రణాళికలో లోకము పదాదిపుపూవోవోల కజ్ఞత్కార్యము చెప్పసూత్రము చూపమి కాక పదాది యకారమునకు నాంతములపై సజ్ఞత్కార్యము చెప్పనర్హత్రేత్యాది సూత్రము చెప్పటయే యని నిశ్చయింపఁదగును.

అప్పకవి పదాదియకారము నొక్కటియే కాక 'క్వచి దపి న స్త ఉదోతౌ డంతోష్ఠభవన్య వికృతీశబ్దాదా'యనుతనచింతామణి యాధారముగా పుపూవోవోలును లే వని చెప్పెను. అదియు దృష్టియందుంచుకొని ప్రస్తుతసూత్రమునకు వివరణముగా నిక రెండుపద్యములు వ్రాయఁబడినవి. అవియుఁ బరిశీలించుము.

శృంగాంతవక్రయుగములసాంస్కృతిము వాని నాంధ్రసంస్కృతములనాదిం గలుగ దట్టివ్రాత ధరం గలయు ద్రుతాంతములను బ్రాణము లట్లన్

సంస్కృతాంధ్రములలో వకారమునకు 'ఉఊఁఓఁలతోఁ గల యిక (పుపూవోవోలు) గలుగ దనియు నట్టివ్రాత ద్రుతాంతముల మీఁద నచ్చు అవలె జెల్లు ననియు నిప్పద్యము చెప్పచున్నది. కానీ

యింతకు ముం దప్పకవి 'జాతివా గింవోధృశబ్ద మొక్కటి దక్క, సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు శబ్దంబుమొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్వంబులు గల్గ వొకటి కై న - వాకు శృంగములకై వడి నోత్వములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును (2-21) అని చెప్పి యున్నాఁడు. వోధృశబ్ద మొక్కదానియందున్నను సద్దానిని బ్రస్తావనము గల్గినచోట్ల నెల్లఁ జెప్పవలసినయవసరము లేదు. కావున నీ స్థలమున సాధారణముగా సంస్కృతాంధ్రములందు లేదనుట దోషము గాదు. కానీ యింతకు ముందు పునరావోవోలవలె శబ్దాదుల నున్నవి స్వరములె యగు నన్నాఁడు కావునఁ గళాదుత్ప్రకృతికములకుఁ బరముగా నున్నను కాకున్నను శబ్దాది నున్నవి ఉఱిబటలే యవుట యట సిద్ధించియున్నది. కానీ యట ద్రుతాంతములపైఁ బ్రాణము లట్ల నుండు ననుటచే నితిస్థలములందుఁ బదాదినకారము ఉఱిబటలకు ముం దట్లే యుండు నని చెప్పినట్లవుచున్నది. ఇంతకు ముం దప్పకవియే లక్షణపద్ధతిమునందు వీనిస్వరాదిత్వమునకు లక్ష్యములను జూపెను. 'కొమ్ములు నోత్వ' మన్నపుడు ద్రుతాంతముపైని శబ్ద మొక్కటి కల్గ వొకటికి ననుచోఁ గళాపదములపైఁ గూడ నచ్చముతో సంధికార్యములు చేసేచూపియున్నాఁడే. అట్టివాఁడు ౧ వ ఆశ్వాసము కడకు వచ్చునరికి 'ద్రుతాంతములపై ప్రాణము లట్ల యుండు నని చెప్పచోఁ బైప్రయోగములు శబ్ద మొకటిత్యాదులగతి యేమి? ఇంక నీలక్షణము లక్ష్యముగా నీఁబడినతరువాతి దగు'.

ముంగామురువులు నాలుగునుంగరములు మూఁడు నేఁడు నొడ్డాణంబుల్  
వొంగుచు నొసంగి హరి యొకయంగనను రమించె నననుదాహరణంబుల్

అను పద్యమున ద్రుతాంతములపైఁ ప్రాణము లట్ల నుండుటకే లక్ష్యములు చూపఁబడినవి. (బుడ్డాణంబుల్ వొంగుచు అనునది ప్రస్తు

తాంశమున నుపయోగించునది కాదు. కాని “రెండును లాఠుల నుండుఁ (పుపూవోవో లన్నమాట) గృష్ణుండు గిన్న మోదినఁ జెట్టు వాలిసె ననఁగ (2-221) అనునప్పకవిపల్కులలో దీనికి సామ్యము తోఁచుచున్నది.) మొత్తముపై ద్రుతాంతేతరస్థలములను బ్రాణములే యుండుట యనునప్పకవిసిద్ధాంతమున కిది విరుద్ధము.

ఇచటఁ బ్రాణసంధి యగు ననక ప్రాణము లట్ల చెల్లు ననుటచే ఆరయ మున్నగునితకుముండటిపద్యమునం దున్నవిరోధ మిందు లే దనవచ్చును. కాని యదే యభిప్రాయ మిందు నుద్దిష్టమైన దన్నచో మాత్రము దీనియెడఁ గొంతయిబ్బంది తప్పదు.

ఇంక నీలక్షణపద్యమునందు నస్పష్టత గనవచ్చును. సంస్కృతాంధ్రపదములమొదట - వకారమునకు ఉఱ్ఱఁబటలతో సాంగత్యము లేదు అనుట కొంత యుచితము. ఇట నైనను బదాదిని ఉఱ్ఱఁబటలకే (ముందు) వకారముతో సాంగత్యము లే దని చెప్పిన లెస్సయై యుండు ననిపించుచున్నది. ద్వితీయాశ్వాసలక్షణమునను నిచ్చటవలెనే యాయంశము చెప్పఁబడియుండుటచే నిది యిచ్చటి లోపమే యనరాదు. పిదప నట్టివ్రాత అనఁగా నెట్టివ్రాత? ఇంతకు ముందును యకార ముండదా తీరునఁబల్కువ్రాయి — యనుటచే యకారము(తో)నలె నుచ్చరింపఁబడునక్షరము వ్రాతలో నచ్చే యగు నని స్పష్టము. కాని పుపూవోవో ఁండ వని చెప్పుచు నట్టివ్రాత యన నేది? పుపూవోవోలవంటి వ్రాతయా? అది లే దని చెప్పఁ బడినది కదా. ఇంక నుచ్చారణమునం దట్టి దున్నమాట నిజమే. వ్రాతలోను నట్లే యుండునా? అయిన పుపూవోవోలె యెల్లయెడఁ బదాదిని వ్రాయఁబడుచుండఁగా నట్టివ్రాత ద్రుతాంతములపైఁ బ్రాణము లట్ల నగు ననుటవలన నితరస్థలములందు పుపువోవో అను

రీతిగనే వ్రాతె యుండునా? మఱి పద్యమునఁ బూర్వార్థమునభి  
ప్రాయ మేమి?

వకారమున కుఱిబటలతో సాంగత్యము లే దన్నను బదాది  
నున్న ఉఱిబటలే వకారముతోఁ గూడక యట్లే యుండునని చెప్పట  
తత్కర్తయభిప్రాయ మని యూహించుట దోషము కాదు గదా.  
అట్టియెడలఁ బదాదిని ఉఱిబటలే యుండును. ఇవి ప్రాణములే  
కదా. అప్పుడు ద్రుతాంతములపైఁ బ్రాణము లట్ల నుండు లేమి?  
ప్రాణములు ప్రాణములు గాక యేమవు? ఇంకను ప్రాణము  
లట్ల నగు ననుటచే నచ్చోటివ్రాతె నిజముగాఁ బ్రాణముతో నుండు  
నది కా దనియు ననఁగా వువోవోవోలే వ్రాతెయం దుండు ననియు  
(నవి ద్రుతాంతములపై మాత్రమే ప్రాణములవలె నవు ననియు)  
జెప్పవలసియున్నదే గదా.

ఏ దె ట్లున్నను ద్రుతాంతములపై మాత్రమే ప్రాణము లట్ల  
ననుటచే నితరస్థలములందుఁ బ్రాణములు గాదు గదా ప్రాణముల  
వలె నయిత ముండరా దని యర్థ మగుచున్నది. ఇది యప్పకవిమత  
మునకువిరుద్ధ మగుట స్పష్టము.

వాకు శృంగములకై వడి నోత్వముభంగి గలయవి స్వరము  
లగును' - అని పదాదిని పువూవోవోలప్రయోజనాభావమును దుష్ట  
తను గురుతించినయప్పకవి యిటు నిట్లు చెప్పియుండునా? చిం.లో  
క్వచి దపి నస్త యవి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పబడఁగా నిట్టికల్పనము  
పూర్వవిరుద్ధము గదా.

అందుకే పద్యము లీయవి సర్వత్రాజ్వత్కార్య మిత్యాది  
సూత్రమున కనువాదము లనఁదగినవి యప్పకవికృతములు గా దను  
టయే యుచితముగాఁ దోచుచున్నది. - దానికిఁ గారణములను  
సారాంశముగా నిట్లు గుర్తింపవచ్చును.



1. సర్వత్రాజ్ఞతార్థ్య మనుసూత్ర మప్పకపీయమునందు లే దని యహోబలుఁడు పేర్కొనుట. దీనిని ఖండించినపూర్వ గ్రంథములు లేకుండుట.

2. అహోబలుఁ డప్పకవికి సమీపకాలమునకే చెందినవాఁ డగుటచే నట్టిస్వల్పవ్యవధిలోనే- సర్వత్ర - సూత్రానువాదపద్యము లుండి యాపిదప నయ్యవి తో లఁగి యట్టిప్రతు లేర్పడుట సంభవమా ? అట్టివానినిమాత్రమే యహోబలుఁడు చూచే ననుట యును సమంజసముగాఁ గావరాదు.

3. అహోబలుఁడు కవిశి. నిర్మాణమున సంతకు ముం దున్న బా. స. అప్ప. లను సమగ్రముగాఁ బరిశీలించుట సంభవమే. తచ్చిహ్నములు కవిశి.లో నుంట న్నిష్పము. (బా స. తో) అప్ప. నుండి సంస్కృతీకరించినవ్యాఖ్యానభాగము కవిశి. లోఁ గానవచ్చు. పెక్కు చోట్లనప్ప. నుద్ధరించుటయుఁగలదు. అప్పార్యపుస్తకారూఢపాఠ భేదా ద్య దుత్థితమ్, మయా సంగృహ్యతే రూపంత త డ ప్యాధర్వ ణోక్తిత యని యప్పకపీయవిశేషము లధర్వణోక్తులపేర సంగ్రహిం చితి ననుచు తత్సక్కికాలోకనలాలసా త్యజ్యతాం బుధై : - అనుచు నప్పకపీయముం దేపద్యము సధర్వణునిపేర సంస్కృతీకరించెనో యా పద్యమునే వెనువెంటఁ బ్రవర్తించుచు (కొన్నియెడల) నున్నయహో బలుఁడు అప్పకవిపుస్తకముం దున్నది లే దని వ్రాసె ననుట విశ్వస నీయముగా లేదు. (దీనివలన సహోబలున కొదుగున దేమియు లేదు. నిజమున కాపద్యము లున్న వన్న నది యప్పకవిపౌరపాటుగా వర్ణించిన సహోబలునకు గౌరవమే కలిగెడిది గదా.)

పదాదిని యకారమును పువూవోవోలును లే వనుసంశయము బా. స. చిం. లోఁ గానరాకున్నను దనచిం.లో నాసూత్రములఁ జూపిన

యప్పకవిమతమునఁ బదాది నున్న దచ్చే గావున నచ్చున కజ్వత్కార్యము చెప్పవలసినయవసరము లే దనుట విస్పష్టమే.

4. ఇంక నప్పకవీయపద్యములను జూచిన - ఆరయ - అను పద్యమునఁ బదాదినియకారము లే దచ్చే యున్న దని చెప్పుచున్నది. అట్టియెడల నాంతములపైఁ బ్రాణసంధి చెన్నారు ననుట విరుద్ధమగును. సంధి యనునది యప్పకవిప్రణాళికకు విరుద్ధముగా నాపద్యమునందుఁ బ్రయుక్తము. అజ్వత్కార్య మనుసర్థమును గుదురదు. వసుధాధిపునేఁ పనునది సరి యైనట్లక్ష్యమే గాదు.

5. ద్రుతప్రకృతులపైఁ బ్రాణసంధి చెప్పకుంటయే గాక ద్రుతము సంధిప్రతిబంధక మని భావించుటయు ద్రుతప్రకృతిత్వముతో ననఁగా నాంతతతోఁ బ్రాణసంధినిషేధమును సాధించిన యప్పకవి 'డాపల న్నాంతములు నిల్చినఁ బ్రాణసంధి చెన్నారు ననుట యసంభవము. వికృతిపదంబుల నకారంబులు వలయుచోఁ గొనలఁ బొడము' నని ద్రుతప్రకృతికత్వవికల్పతను మొదటినుండియు సాధించుకొనుచువచ్చినయప్పకవి ప్రణాళిక యిట్లు పరిణమించుట పిశ్వనసీయము కాదు. ద్రుతము సంధిప్రతిబంధకముగా భావించుట యప్పకవి యజ్ఞత (కాదనియు సచితజ్ఞత యనియు నింతకు ముందు స్పష్టము.) యని చింతావివేచనలో నష్టలవారే విమర్శించియున్నారు.

అప్పకవిమతమున ద్రుతప్రకృతికములయెడఁ బ్రాణసంధి యనఁగా ద్రుతపూర్వస్వరసంధి యగుట గమనింపవచ్చు.

6. అద్యః క్రియాను అనుసూత్రమున నాద్యగ మ్మనునది లేకుంటచేతనే కాక స్పష్టముగా 'వికృతిపదాదౌ పథమాంత్యత్యతీయానునాసికౌ నస్తః' - అని శబ్దాదినియణకారంబులు గలుగవనియును 'క్వచి దపి నస్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతి

శబ్దాదాయని పదాదిని పుపూవోవోల తే వనియును-అవి స్వరములే యగు ననియు ముందుగనే చెప్పినట్లున్నాడు - అట్టియెడల నిట ద్రుతాంతములపై మాత్రమే యచ్చు లగుటయో యచ్చుల ట్లగుటయో చెప్పట మిక్కిలివిరుద్ధ మగుచున్నది.

7. సర్వత్ర - అనుసూత్రము పుపూవోవోల కజ్వత్కార్యము చెప్పినది కాదు. అయినను సంభ్రమునుబట్టి అప్వకవిసిద్ధాంతము లనుబట్టియు నిటఁ దరువాతిపద్యములు వ్రాయఁబడియుండవచ్చును. అనఁగా పుపూవోవోల కజ్వత్కార్య మును జెప్పటకై యీచింతా మణియం దొకసూత్రము వ్రాత్వేముగా లేకుండుట సంతకాఁ బట్టించుకొన నక్కరలే దనియభిప్రాయము.

ఐనను 'శృంగారవిక్రమముల' ననుపద్యము క్లిష్టాస్వయ ముతో నుంట యట్లుచే యకారమునెడవలెనె యిచ్చటఁ గూడ నాయిబ్బందు లేర్పడియున్నవి.

పదాదిని యకార మున్న దన్నది గావున బా. స. చి.లో సర్వత్రాజ్వత్కార్య మనుమాత్ర ముననర మైనది. దాని కనుగుణ ముగా నీసూత్ర మప్వకవీయమునఁ జేర్చఁబడియుండవచ్చు.

అహోబలవతికి ముం నీపద్యము అప్వకవీయమునందు లేకుండుటచేతనే యీతఁడు లే వని చెప్పఁగాఁ దరువాతివారు చేర్చియుండుట సంభవించియుండవచ్చు. అహోబలవతికిఁ బదప సంతికాలములోఁ జేరుటచేఁ గ్రమముగా నేఁ జేర్చుట అప్వద్యములు గానవచ్చును. అప్వకవ్యహోబలులమధ్యవ్యవధాన మల్ప మగుటచే నడుమనే భేదము లేర్పడుటకంటె నది సంభవ మునుట కవకాశ మెక్కువయే.

ఇట్లు పరిశీలించిన నీపద్యము అప్వకవికృతములు గా దని గుర్తింపవచ్చును.

కానీ యిటు నింకొకయవరోధమున్నది.

ఈపద్యము లప్పకవికృతములు గా దన్న సర్వత్రాజ్వత్కార్యమునుసూత్ర మప్పకవీయమునందు లే దని యభిప్రాయ మగుచున్నది. కాని యిది పద్యమునం దొకయర్థమే. బా. స. చిం. ననుసరించి యీపద్యమును తర్కము లుక్సంశ్లేషే నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమానేషు' - అనినది - లేనపు డీపద్యముమొత్తము లేకుండవలయును. ఒకయర్థముసూత్రమే లేక యిం కొకటి యుండుట యెట్లు? లుక్సంశ్లేషే నాచి మున్నగుసూత్రమును దానివివరణపద్యములు సప్పకవీయమునందున్నవి. దీనింగూర్చి యహోబలుఁడు ప్రస్తావింపలేదు. సర్వత్ర యనుసూత్రము లే దనుటచే (ఆపద్యములే దనక) లుక్సంశ్లేషే నాచి -' మున్నగుభాగ మున్నదా? ఈ సూత్రమున కప్పకవివలె అహోబలుఁడు ద్రుతద్విత్వాసాధుత్వపద్ధతిలో వ్యాఖ్యానింపలేదు. ఇంకను అహో. ద్రుతద్విత్వమును సాధించెను గూడ.

ఇటు నెట్లు నిర్ణయించుటకును సరి యైనయాధారము దొరుకలేదు. లుక్సంశ్లేషే నాచి (ద్రుతస్య) అనుభాగమునకు మూత్రము ద్రుతమునకు లోపమును సంశ్లేషము అనఁగా ద్రుతద్విత్వమును సని నిర్ణయించి యవి యసాధువులుగాఁ బేర్కొనుచు 5-44, 45, 46 పద్యముల కన్పించును. ఇటనే యున్న 47-48-49 పద్యములు మఱల ద్రుతప్రకృతిసంధివిషయమును బ్రస్తావించునవి కావు. అది యట్లుండఁగా (ద్రుతస్య) సర్వత్ర లుక్సమానేషు-అను లక్షణమును జూపఁబడియున్నదే, కాని వివరింపఁబడియుండలేదు. లోపద్విత్వములను వివరించినస్థలమున నీసామాసికద్రుతలోపవిధానమునకుఁ బ్రసక్తియే లేదు గదా. అప్పకవి దీని నేల వివరింపలేదు?

ఇదియే యిట్లుండఁగా ప్రథమము గవి ద్వితీయలోఁగి 'ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమానేషు' - అని ద్రుతస్య మున్నగులక్షణము

స్థలాంతరమున నప్పకవీయచింతామణి నందుఁ గాననవుచున్నది. అట నప్పకవీయవివరణముపై తము 5-164 నుండి 107 పద్యములలోఁ గన్పించుచున్నది.

కాఁగా నీచింతామణియందు ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్షమానేషు అనుభాగము వునరుక్త మైనదన్నమాట. అట్టివునరుక్తి (ఇంక నెచ్చట నిటఁ గానరాకుండుట యట్లుంచి) ప్రస్తుతస్థలమున ననఁగా సర్వత్ర మున్నగుపూర్వార్థ మప్పకవీయమున లే దేమో యని యనుమానించుస్థలముననే యుండుటయు నింకను ననుమానమును బెంచుచున్నది. పైఁగాఁ బునరుక్త మగుచో స్థలాంతరమున దీనికి వివరణ మున్నది. కానీ ప్రస్తుతస్థలమున ద్రుతస్య మున్నగు భాగమునకు వివరణము చేయుటలేదు. అనఁగా నీవివరణసందర్భము ననుసరించి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్షమానేషు - అనుభాగము నయి తము లే దని చెప్పఁదలచినను వైరుధ్య మేర్పడునవకాశమే లే దన్నమాట-కాఁగా నింక వివరణ మున్నట్లొక్కజేపేనాచి (ద్రుతస్య) అనుభాగము. నిజమునకు సర్వత్రసూత్రవివరణము మొదలుకొని లుక్సంశ్లేషేనాచి సూత్రమునకును గల మప్పకవీయవివరణమును దొలఁ గించిన 5-39 పద్యమునకుఁ దరువాత 47వ పద్యమున్న సందర్భము నముచితముగా నతికిపోవుచున్నది - కాని 44-45-46 పద్యములును లే వనఁదగునా? అట సంశ్లేషమునకు ద్విత్వముగా సర్థము చేయుట యనువిశేషము దప్ప నయ్యది యాసూత్రమునకు వివరణమే. అదియు నెవ్వరేఁ గలిపిరా? లేక లుక్సంశ్లేషేనాచి న్నగురీతి సూత్రము లేకయే యప్పకవి చెప్పియుండెనా? - అట్టియవకాశము లేకపోలేదు.

మొత్తముపై సర్వత్ర మున్నగుసూత్ర మప్పకవీయమున లే దని యహోబలుఁడు చెప్పఁగా సద్దానియై త్రార్థమునందలి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్షమానేషు - అనుభాగమునకు వివరణమే చేయుట

లేదు. ఇదియే యిట్లుండగా మిక్కిలిగా ననుమానింపవలసిన యంశము ద్రుతస్య మున్నగుసూత్ర విట లే దనఁడగియుండ శ్లోక భాగ మై స్థలాంతరమున వివరింపబడి యుండుట. -

లుక్ష్మంశ్లేషే నాచి యనులక్షణభాగము లేకయే యప్పకవి స్వతంత్రముగా నాసూత్రవివరణ మనఁదగినభాగమును రచించియుండె నేమో? లేక యిదియు నెవ్వరిచే నేని గల్పితమో - ఇందలి సంశ్లేష శబ్దమునకు ద్రుతద్విత్యముగా నర్థము చేయుట శా.స. లో నొకచో నుంట స్పష్టము (చూ. ద్రు.) ద్రుతద్విత్య మసాధు వని యప్పకవీ యము చెప్పచుండ నహో. నో వా ద్విత్య మనుదానిచే సాధించె. ఆసందర్భమున దాని నసాధు వన్న అప్ప. అహో. ప్రస్తావింపలేదు. వి. వి. అప్ప. - యెఱుంగడు గదా యిది బాటించి జెప్పమానెనా? లేక యీయంశ మప్పకవీయమున లేకపోయెనా?

‘లుక్ష్మంశ్లేషే నాచి’ యనుసూత్రమునకు వివరణ మనఁదగిన భాగమునకుఁ దరువాత నిటఁ జూ. బడినయంశము సర్వత్ర-మున్నగు లక్షణవివరణభాగమునకుఁ బూర్వ మున్న పరరూపసంధివివరణ ముతోఁ జక్కగా నతుకుటయు నిట గమనార్హ మైనయంశమే. నడుమ నున్న సర్వత్రాదిసూత్రవివరణముచేతనే యతుకు పడిన ట్లుండు. ఏ మైన నింతమాత్రమున నిది యని నిశ్చయింపజాలము.

ఈశ్లోకము మొత్తము లే కేమో యహోబలుఁడు చూచిన యప్పకవీయమున - అన నవకాశము ధిక ముగా నున్న వని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

## ద్రుతపూర్వస్వరసంది

ఆంధ్రభాషయందలిపదములు ద్రుతప్రకృతికమాలు - కళ లని ద్వివిధములుగాఁ జెప్పబడుట స్పష్టము. చింతామణియందు సంది రాచోఁచ్యుతయనునూత్ర మచ్చున కచ్చుపర మగునపుడు సందిని గూర్చి ప్రస్తావించుచున్నది. అట్టిసందిస్వరూపమును పూర్వస్వ పర రూపత్వ మత్రైవ నియతం భవే' త్తమ వి. వి వచనము పూర్వ స్వరము పోయి పరస్వరము నిల్చుటగాఁ జెప్పచున్నది. ఇట్టిస్వర సందిసందర్భమునఁ బరస్వరమునకు ముందు కళయే యున్నయెడల నచ్చున కచ్చు పర మగుట స్పష్టముగా సంభవించును. (రాముఁడు + అతఁడు)

ఇంక ద్రుతప్రకృతికములసందర్భమున మొదటిపదముతుదిని ద్రుత ముండును. ద్రుతమును ను (ని) స్వరూపము గల్గినదిగా భావించి నప్పడును స్వరపరకస్థితిలో నయ్యది పొల్లుగానే యుండుటను గుర్తింప నలసియున్నది. సన్నున్ + అడిగె, చూడన్ + అయితి ననురీతిగా సూరి చూపుట గమనార్హము. ద్రు. ప్ర. ల యెడ స్వరసందిసందర్భము ద్రుతపూర్వస్వరమునకే యనుట స్పష్టము. (ఇయ్యది చిం., వి. వి. ల మతమునను గుర్తింపఁదగియున్నది) అట్టియెడల రామున్ + అభి రామున్ అనురీతిగా ద్రు. ప్ర. ల కచ్చు పరమైనస్థితిలోఁ బరస్వరము పూర్వ మున్న ద్రు. ప్ర. తుదిసకారమునకు ననఁగా పొల్లునకే పర మవుచున్నది. కాఁగాఁ గళలవలెఁ గాక ద్రు. ప్ర. ల స్వరసందిలో పూర్వస్వరమునకును పరస్వరమునకును సకారపుబొల్లతో వ్యవధానము గల్గుచున్నది. (అచ్చునకే యచ్చు పర మగుట సరాసరిగా సంభవింపదు.)

పూర్వపరస్వరములకు ద్రుతముతో వ్యవధానము గలుగుటం జేసి సంధి యెట్లు? సంధి యగుట యిష్టమై యైన నాద్రుతము ప్రతి బంధకము గా దనుకొనవచ్చును. ఇష్టము కానియెడల ద్రుతము స్వర సంధికిఁ బ్రతిబంధకము గా దనుకొనవలె. కొన్నియెడల నట్లును గొన్ని యెడల నిట్లును నిర్ణయింపరాదు. ఇట్టియెడల ద్రుతము స్వరసంధికిఁ బ్రతిబంధక మగునా? కాదా? అనఁగా ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి యవుట యిష్టమా? అనిష్టమా? అన్నయంశము పరిశీలింప వలసియున్నది.

వజ్రులవారు ద్రుతము సంధిప్రతిబంధకము కాదని నన్నయా ధర్మణులనుతముగా భావించిరి. అనఁగాఁ జింతామణియందు స్వర సంధిని జెప్పుచున్న 'సంధిర్నాచోఽచ్యునుతః' మున్నగులక్షణము లెల్ల ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్పనవనియే యభిప్రాయము. ఇట్టి భావనకుఁ గారణము సస్యాత్తద్ధర్మోత యనుసూత్రమే యనవచ్చును. నిషేధము ప్రాప్తిపూర్వకము గావలెను గాన 'వచ్చున్ + అతఁ డని యుండ 'సస్యాత్తద్ధర్మోతయని సంధిని నిషేధించుచుండ ననఁగా నచ్చట సంధి ప్రాప్తించుచున్న దన్నమాటయే. ఉత్పమునకు సంధిని జెప్పుచున్న - చింతామణియందలి - సంధిర్నాచోఽచ్యునుతః అనాదిమ విభక్తి ఘాతోవా,చో ర్వాస్యాత్తనులక్షణములు మూడింట అనాదిమ, చోర్వా యన్నవి ప్రవర్తింపనేరవు. కావున సంధిర్నాచోఽచ్యునుత యనుసూత్రముచేతనే సంధి రావలయును. వచ్చున్ + అతఁ డని యుండ 'సంధిర్నా' యనుసూత్రముచే సంధి వచ్చు నన్న నాలక్షణము ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్పుచున్న దని యర్థము. ఇటు నిట్లంగీకరింపఁగనే వాఁతః మున్నగులక్షణములును ద్రుతపూర్వస్వరములకు సంధిని జెప్పనవిగా సంగీకరింపఁబడినట్లయినది. ఇట్లు ద్రుత పూర్వస్వరసంధి చింతామణి మని నిర్ణయించుటకు సస్యాత్తద్ధర్మోత యనుసూత్రమే యాధార మనవచ్చును.



‘లు క్సంశ్లేషే నాచి’ యనుసూత్రమునకు సహోబలునివలెనే వజ్రలవారు సర్థము చేసి వచ్చెన్ అతఁ డని యుండఁగా వచ్చె నతఁ డని యగు ననిరి. అసలు ద్రుత మెప్పుడు లోపించును? చిం. మతము ననుసరించి సంధివిధాన మున్నపుడే యని ‘యచాం సంధౌ’ యను వి. వి. వచనముచే గ్రహింపవచ్చును. వచ్చెన్ + అతఁ డనుచో ద్రుత పూర్వస్వరము ‘ఎ’ కారము గదా. ఎకారమునకుఁ బదాదిస్వరపర కర్తవ్యమునఁ సంధి చెప్పలేదు గావున ‘సంధి ర్నాచోఽచ్యనుత’ యను సూత్రముచే సంధి నిషేధింపఁబడుచున్నది. కాఁగా సంధి రాదు. సంధి రానపుడు ద్రుతము లోపింపవలసినప్రసక్తియే లేదు. కాఁగా వచ్చెన్ + అతఁ డని యుండ సంధి నిషేధింపఁబడినది గావున ద్రుతము లోపము గల్గనేరదు. కావున మఱి ‘లు క్సంశ్లేషే నాచి’ యను సూత్రముచే బ్రత్యేకముగా నిషేధింపవలసినయక్కర యేమి? మొత్తముమీఁద నెక్కడ సంధి ప్రాప్తి లేదో యక్కడ లు క్సంశ్లేషే నాచి యనుసూత్రమునవసరము లేదు. (ఆవశ్యకము కాదు కాని పర్జన్యవ ల్లక్షణప్రవృత్తిః కదా ప్రవర్తించు.) కాఁగా (ఇకాదులకుఁ దప్ప) ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లేదు అన్నవిషయమునే సాధింప వలయు నన్న అసఁగా నీసూత్రము ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి నిషేధించునదే కావలయు నన్న నెచ్చట సంధి ప్రాప్తించుచున్నదో యచ్చట సంధి నిషేధించునది గావలయును. అహోబలుఁ డిటఁ గొలుతు నచ్యుతున్ అని యిచ్చు తెంతయు నముచితముగా నున్నది. అత్తు - ఇత్తు - ఉత్తు అనువానికే పదాదిస్వరపరకర్తవ్యమున సంధి చెప్పఁబడి యుండుటచే నచ్చట మాత్రమే ‘లు క్సంశ్లేషే నాచి’ అను సూత్ర మవసరము గాఁగలదు. వజ్రలవా రిట్లు చెప్పఁబడుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు.

సంధి ర్నాచోఽచ్యనుత - మున్నగుసూత్రములచే నగుదుత పూర్వస్వరసంధి ‘లు క్సంశ్లేషే నాచి’ - అనునీసూత్రమే నిషేధించు

చున్న దన్నచోఁ జిం. లో - వచ్చున్ + అతఁ డనుచో 'ననుత' యను సూత్రముచే సంధినిషేధము ప్రాప్త మగుచున్నది. కావున న స్యాత్తద్ధర్మోత యను సూత్రముచేఁ బ్రత్యేకముగా సంధి నిషేధింపవలసిన యవసరము లేదు. అప్పు డాసూత్రమునకు నిషేధపర మైనవారివివరణము పూర్తిగా వ్యర్థమై పోవలసివచ్చును. అందులకే 'లు క్సంశ్లేషే నాచి' అనుసూత్రమువద్ద వచ్చున్ - అతఁ డని యియక వారు వచ్చెన్ + అతఁ డని యిచ్చిరి. కావున 'లు క్సంశ్లేషే నాచి' యను సూత్రము ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి నిషేధించునదే యైనయెడల నస్యాత్సూత్ర మస్థానమే యవును.

లు క్సంశ్లేషే నాచి యనుసూత్రము ద్రుతపూర్వస్వరసంధిని నిషేధించున దని చెప్పచో నస్యాత్తద్ధర్మోత యనుసూత్రము వ్యర్థమైపోవు ననియే యహోబలుఁడును భావించెను గాఁబోలును. రామున్ + అభిరామున్ అనుచో నట్టిసంధిని వారించుట యవసరమైనను 'లు క్సంశ్లేషే నాచి' యనునీసూత్రము నాశ్రయింపలేదు. రాములన్ + అభిరాములన్ అనుచో సంధి స్తు ద్రుతపూర్వస్వప్రాయశో న భవే దతః - అనుకారికచే వారించుకొనెను. ఈ వి. వి. లక్షణము ద్రుతపూర్వక మైనయత్వమునకు మాత్రమే సంధి నిషేధించుచున్నది. లు క్సంశ్లేషే నాచి యనుసూత్రము ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సాధారణముగా సంధిని నిషేధించునదే యని వి. వి. కర్తయుఁ దలంచిన మఱల నిట్లు ద్రుతపూర్వక మైనయకారమున కేల సంధి నిషేధించెను. ఇంకన్ (ఎప్పుడు) మున్నగునొండురెండుచోట్ల సంధి జరుగుటకా? చిం. సంధిని నిత్యముగా నిషేధింపఁగా వి. వి. ప్రాయశ మని ననరించినదా? కానీ యారెండుచోట్లమాత్రమే ద్రుతపూర్వక మైనయకారమునకు సంధి యవుటను జెప్పవలసియన్నపు డదియే చెప్పక చిం. చెప్పిననిషేధమునే (ప్రాయశముగా) విధింప నేల? ఇంక ఇంక అనురెండుచోట్లను ద్రుతపూర్వక మైనయత్వమునకు సంధి

వికల్పముగానే యగుచున్నది. అయ్యది వాఁత యనుసూత్రముచే రావలసినసంధిని సంధిస్తు అని ప్రాయశముగా నిషేధించె నని గ్రహింపఁ దగియున్నది. అనఁగా లుక్స్సంశ్లేషో యనుసూత్ర మిద్దానిని వారించుట లే దనవలెను. వజ్రలవారు గూడ సంధిస్తు అనునీకారికనుగూర్చి 'అచాం సంధావిత్వాదిచోష్వనః శాక్షికసంధి గలుగకుండ ప్రాయశ సంధి నిషేధము' (వ్యా. సం. స. 220) విధింపఁబడిన దనిరి. ఇట్టికారి కలో సంధినిషేధమే విధేయాంశ మగుట స్పష్టము. ఇంక వజ్రలవారు లుక్స్సంశ్లేషో యనువానికిఁ దాము చేసినయర్థము నిట స్మరించినట్లు లేదు. ఇట మీరు అచాం సంధావిత్వాదిచోష్వనః శాక్షికసంధి రావలయు ననుట యబద్ధము. సంధి యవునవును 'అచాం సంధౌ ద్రుతోఽన్యశ్చ' యనుకారిక ద్రుతము లోపించు నని చెప్పచున్నది. అంతే కాని యది యెట్టిసంధి నై నను విధించునది గాదు గదా. అట్టి యవుడు అచాం సంధౌ యనునది శాక్షికసంధిని విధించుచున్న దనుట యెట్లు సరిపడును? 'వాఁత' యనుసూత్రముచే శాక్షికసంధి రావలయుండ నీసంధిస్తు - అనుకారిక సంధినిషేధమును ప్రాయశ ముగా విధించుచున్న దని వారియభిప్రాయ మనఁదగును. ఇట్లు ద్రుత పూర్వస్వరసంధి వజ్రలవారిమతిముసను (చిం. వి ప. మొ॥) సుస్థిర మైనది.

'సంధిర్నాచోఽన్యసూత్ర' యనుసూత్రమునొద్ద వివుల మైన చర్చ చేసినయహా. ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి జరుగు నని సిద్ధాంతీకరించుట స్పష్టమే. కావుననే యాతనిమతమున 'వచ్చున్ + అతఁ దని యుండఁగా 'సంధిర్న' - యనుసూత్రముచే నెట్లు సంధి ప్రాప్తించినదో రామున్ + అభిరామున్ అనుచో సయిత ముసూత్ర ముచే సంధి రాకతప్ప లేదు. కనుకనే యహాబలుండు 'ద్వితీయాప్రతితి' గలుగ దని సంధిని వారించెను. సంధిని వారించినపద్ధతి యసహజముగా నున్నను సంధిప్రాప్తిని బేర్కొనుట సక్రమముగా నున్నది. వజ్రల

వారు సంధి రాకుంటుకుఁ గారణము - 'అనాదిషు విభక్తి ఘాతో వా' అనుసూత్రము విభక్తిగతోకారమునకు మాత్రమే సంధి చెప్పటగాఁ జేర్చొనిరి. ప్రత్యయగత మైనయుకారమునకు సంధి విధించుటచేతఁ బ్రకృతిగత మైనయుకారమునకు సంధి రానేరదు. అహోబలుఁడును బ్రకృతిగతోకారమున కీసూత్రముచే సంధి యవు ననలే దని వీరే చిం. వి. ప. లో గుర్తించియున్నారు. అహో. 'అనాదిషు' సూత్ర ముచేఁ బ్రత్యయగతోకారమునకే సంధి యగు నని స్పష్టముగా 'ప్రత్యయగతోకారస్య' అని పేర్కొనినాఁడు. అట్టియెడల "అహోబల పతి పయిరీతిని (ప్రత్యయోకారమునకునుటచేఁ బ్రకృత్యుకారమునకు రా దని) వ్యాఖ్య చేయక" మొదలుగా వీరహోబలునివిమర్శించినతీరు సమంజసము గా దని నిర్ణయింపఁదగును. అహోబలపతియు సీసూత్రము విభక్తిగతోకారమునకే సంధి చెప్పనదిగా భావించుటచేతనే రామున్ + అభిరామున్ అన్నపుడు అనాదిషు విభక్తి ఘాతో వా యనుసూత్రముప్రకారము కాక 'అనుత ఇతి ప్రాప్తా' అని సంధిర్నా చోఽచ్యుత యనుసూత్రముచే సంధి ప్రాప్తించుచున్న దని పేర్కొ నెను. అట్టియెడల వజ్ఞులవా రహో. మితము విమర్శించుచో నహో బలుఁ డేసూత్రముచే వచ్చు ననెనో యాసూత్రముచే రా దని చెప్ప వలె. ఆతఁ డొకసూత్రముచేఁ బ్రాప్తి చేర్కొనుచుండ వీరి కొక సూత్రముచే నట్లు వచ్చుట లేదనుటెట్లు? - కావున నీవిమర్శన ముచితము గాదు.

అహోబలునిమితమునను వజ్ఞులవారిమితమునను 'సంధిర్న' - మొదలగుసూత్రములు ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్పనవి. నాకొఱకున్ + ఇచ్చె రామున్ + అభిరామున్ అనుస్థలములందు అనుత యనుసూత్రముచే సంధి రావలె. అట్టియపు డనాదిషుసూత్రము నాకొఱకున్ + ఇచ్చె అనుచోట్ల సంధి వికల్ప మనుచున్నది. ప్రకృతి గత మైనయుకారమునందర్భమున సీసూత్రము ప్రవర్తింపనేరదు. అట్టి

యవుడు సంధిర్నాచోఽచ్యుత యను సూత్రముచే సంధి యవుట కవ  
రోధ మేమి? అనాదిషు సూత్రముచే వైకల్పికసంధి లేదు కాని  
సంధిర్న అనుసూత్రముచే నిత్యసంధి కలుగవలె.

ఇంక వీరు 'సస్య తద్ధర్మతః' యనుసూత్రమునొద్ద 'వచ్చున్ +  
అతః డని యుండఁగా సంధి ర్నాచోఽచ్యుత యనుసూత్రముచే  
నిత్యసంధి రావలసియుండఁగా 'సస్య' త్తని నిషేధించె ననిరి.  
వచ్చున్ + అతః డని యుండఁగా వచ్చెడునిత్యసంధి రామున్ + అభి  
రామున్ అనుచో వచ్చుట కడ్డ మేమి?

చో ర్నాస్య త్తనుసూత్రముగూడ ధాతువున కయిన 'వర్త  
మానార్థకచువర్ణకోకారమునకే సంధి చెప్పుచున్నది. కాఁగా నితర  
మైనధాతువునకు విధింపబడినదానియందలియు కారమునకును (ద్రవ  
పూర్వమున కనఁదగు) సంధి రావీలు లేదు. అట్టియవుడు వచ్చున్ +  
అతః డన్నపుడు ధాతువునందుం గనబడుచున్నయు కారము వర్తమా  
నార్థకచువర్ణకసంబంధి గాదు గదా. కావున నచ్చోటియు కారమునకు  
సంధి రానేరదు. అట్టియవుడు సస్య తద్ధర్మతః అన నేమి? సస్య  
త్తనుదానికి నిషేధపర మైనయర్థము చెప్పకొనినచోఁ బైచోట్ల సంధి  
యెట్లు వారించుకొనవచ్చు నని వీ రెట్లు ప్రశ్నింపఁగలిగిరో బోధ  
పడదు. వచ్చున్ + అతః డని యుండఁగా - చోర్నాస్య త్తనునది  
ప్రవర్తింపమి సంధిర్న - యనుసూత్రముచే నెట్లు సంధి ప్రాప్తించు  
చున్నదో, అట్లే రామున్ అభిరామున్ అన్నపుడును 'అనాదిషు'  
సూత్రము ప్రవర్తింపనవుడు సంధిర్న - యని సంధి యేల ప్రాప్తిం  
పదు? ప్రాప్తించు నని యహోబలం డచుట తప్పెట్లగును? నము  
చితము.

ఇంకను వజ్రలవారిచుతమున 'అనాదిషు' సూత్రముచేతనే  
యిచ్చుట వైకల్పికసంధి రావలసియుండుట గమనింపవలసియున్నది.

ఎట్లా చూతము నాచితపదికకు శస్సు పర మగువవుడు 'న్నమ్మా ప్రాన్వ శ్చాదే రమి శసి చ' అని 'మ్మ' ఆగమ మై ముందు ప్రాన్వ మై 'తయో ర్భహుత్వే మః' అని మకార మై మమ్ము+శస్ అని యైనది. ఇట భూయ ఉభయార్థవాచీ - శసోః అని ప్రత్యేకముగా మనశబ్దముపైని శస్సునకు లవర్ణము విధించుటవలన మ మ్మునశబ్దముపై శస్సునకు లవర్ణకము రానేరదు కావున సవదాన్వయ్యయేత్యాది సూత్రముచే లోపించును. పిదప సన్వే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుత మై మమ్మున్ అని యవు. 'ఇ ట్లేర్పడుటచేతనే మమ్ములోని 'మ్మ' అనుదానిమీఁదియు కారము ప్రత్యయసంబంధిగా గణింపబడును. (వ్యా. సం. స. 217) అనిరి వీరు. ఇందు 'శస్' లోపించుటచే దాని ప్రత్యయధర్మము ముందున్న మ్మువర్ణముపైఁ బడిన దేమో. కావున 'మమ్మున్+వలె' నని యుండ మమ్ము అనుదానిలోనియు కారము ప్రత్యయోకార మైపోయి అనాదిషుసూత్రముచే సంధి జరిగి మ మ్మేలె మమ్ము నేలె నని యగు ననిరి. సన్వేలె సవదానిని ద్రుత ద్విత్వముగా సమర్థింప వారి కవకాశము గల్గినది. కావున సట్టిసమన్వయమునకు సవకాశము గానరాదు 'మమ్మేలె' అనుదానికయి యిట్టి విశేషసమన్వయమార్గము నాశ్రయించి రసనచ్చును అవుఁగాక.

అదియే నిజమైన నిటమాత్రము ట్లేల సంధి రాదు? రాము+ అమ్ అని యుండఁగా నిరమో మహతా మ్మని నివర్ణక మై రాముని అని యై అన్వే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుత మై రామునిన్ అనియవు. ఇప్పుడు 'లుక్చ స్యా త్తని' అమ్స్థానికనివర్ణము లోపించి (అమ్మే లోపించి) రామున్ అని యవును. ఇందాఁక శస్సు లోపింపఁగా (దాని ప్రత్యయధర్మము ముందున్న మ్మువర్ణము పైఁబడి) మ్మువర్ణమును కారము ప్రత్యయసంబంధిగాఁ బరిగణింకఁబడి యెట్లు సంధి జరిగినదో యదే విధముగా నిచ్చట 'ని' (అమ్) అనువర్ణకము లోపించుటచే (దానిప్రత్యయధర్మము ముందున్న మ్మువర్ణముపైఁ బడి) మ్మువర్ణము

నుకారము ప్రత్యయసంబంధిగాఁ బరిగణింపఁబడును గదా. అపుడు మమ్ములోవలె 'రాము' లోనిమునర్ణోకారము ప్రత్యయగతమే యవుటచే ననాదిషుసూత్రముచే సంధి యై (మ మ్మేలె, మమ్ము నేలె నని యై నట్లే) రా మభిరామున్, రాము నభిరామున్ అని యవుట వజ్జలవారిమతమున సిద్ధించుచునే యున్నది గదా. అట్టియపుడు మమ్ములోనియుకారమునకు సంధి యగుటకుఁ జూపినకారణము రా మభిరామున్ అనుసంధిరూపనిషేధమునకు నుపయుక్త మగునా? కాఁగా ననాదిషుసూత్రము ప్రత్యయోకారమునకు సంధి చెప్పన దగుటచేత 'రామున్' అనుచోఁ బ్రకృత్యుకారము గాన సంధి లే దనురీతినమస్వయము సక్రమము గా దనవలయునే గద. అహోబలుని సచుస్వయమునే యాశ్రయించినను నాతనిమార్గమునకు విరుద్ధ మగు ఫలితము వజ్జలవారిమతమున నేర్పడుచుండఁగా నహోబలుని విమర్శించుట సమంజసముగా లేదు.

'ప్రత్యయస్థోకారములకే వై కల్పికసంధి వచ్చు ననియుఁ దక్కిన యుకారమునకు సంధి రానేర దనియు 'అనాదిషు విభక్తి షూతో వా' అనునీసూత్రమునకు 'వ్యవస్థావాచి యగువాశబ్దముచే నర్థము చేయుట నన్నయభట్టారకహృదయము' (చిం. వి. ప. 139) అని వజ్జలవారు ప్రకృత్యుకారమునకు సంధి రాకపోవుటను 'వా' శబ్దము నకు వ్యవస్థచేసి సంపాదించిరి. ఇది యెట్లు? 'విభక్తిషూతః' అని యీసూత్రము విభక్తిగత మైనయుకారమునకే గదా సంధిని జెప్పు చున్నది. అట్టియెడల ఇట్లుకారసంధి పాక్షికతావిధానముచే నేత త్సూత్రములకు (అనాదిషు, చోర్వా) విషయము గానియుకారమునకు 'అనుతః' అనుసూత్రమున నిత్యసంధి యుద్దేశింపఁబడె ననుట స్పష్టము. (వ్యా. సం. స. 209) అనుమాటనబట్టి సంధిర్నాచోఁచ్యనత యని రావలసినసంధి నీవాశబ్దము నిషేధించు నని యభిప్రాయమా? ప్రకృ

త్యుక్తారమనకు ననాదిషుచూత్రముచే సంధి ప్రాప్తింపకయే పోవుచుండ నందలివాశబ్దమున కిటు సంధిరా దని వ్యవస్థ చేయుటెట్లు? ప్రాప్తి యున్నచోటఁ గదా వచ్చు నని కాని, రా దని కాని నియమించుకొనట. అట్లు ప్రాప్తి లేనియన్యస్థలములందు నిక్కార్సము రామి నియమించుచుచో నిచ్చోటఁ దప్ప ద్రుతపూర్వోక్తారమున కెచ్చటను సంధిరా దనియే నియమించుకొన్నట్లవు. ప్రకృత్యుక్తారమె యన నేల? అట్టియెడలఁ బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పిననాదిషు, చోర్వాయనువానిస్థలములఁ దప్ప ద్రుతపూర్వోక్తారమునకు సంధి యుండదు. వచ్చున్ అతఁ డనుచోటఁ గూడ సంధి యుండదు. న స్యా త్తని సంధినిషేధము వ్యర్థమే కదా.

అప్పకవి ద్రుతప్రకృతికములయెడ స్వరసంధి యనఁగా ద్రుత పూర్వస్వరమునకె యని భావించెను. అందుకే యాతఁడు ద్రుత ప్రకృతికముల కట్టియెడ ద్రుత ముండమిని విధించుకొనెను. న స్యాత్తద్ధర్మోత యనుసూత్రమునెడ నప్పకవి చేసిన - ప్రథమోత్తమాఖ్య పురుషైవచఃపదములు ద్రుతప్రకృతులగు ననువివరణమే విపులమై ప్రథమ శ్లోత్తమ శ్చైవ తాసు తద్ధర్మసంజ్ఞకౌ భూతాద్యవిషయా త్రత చైకత్వాధాభిధాయకౌ, ఉదంతాచ సదా నాంతా న సంధి స్త్రత కల్ప్యతే' యనుకారికగాఁ బరిణమించిన దనవచ్చు. ఇటు నుత్తమపురుషైకవచఃము వజ్జలవారిమతమున 'వచ్చుదునున్' అనునదె యైన నప్పకవ్యహోబలులమతమున 'వచ్చుదును' అనియే యుండును. వచ్చుదును+అనెను అని యుండ వచ్చుదు ననె నని కావలెను గాఁబట్టి యహో. సంధి యవు ననవలె. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతికములు. ఇది ద్రుతప్రకృతికము గావలె. అనఁగా నువర్ణమున స్వరము లోపించి వచ్చుదున్ అని యుండఁగా నాంత మగునిందలియుకారము వచ్చుదు అనుచోటిదువర్ణమునందలిది. అందే సంధి నిషిద్ధ మన్నమాట. (నస్వర మహోబలమతమునఁ గళయే యన్న వజ్జలవారిమతమునఁ



దాను నేనులవలె నిట వచ్చుదును కళ యని యహోబలుఁ డెంచె ననవలె ?) 'తద్ధర్మోతః' అన్న సూత్రమున ద్రుతాంతము గావలె నన్నయశము లేదు. సంధినిషేధము ద్రుతపూర్వోక్తారమునకే యహోబలుఁడు చేసె. అనఁగా నీతఁడును ద్రు. ప్ర. ల యెడ స్వరసంధిని ద్రుతపూర్వస్వరమునకే యని యెంచె ననుట కిది యాధారము కాఁగలదు. ఇట్లే నిత్య మను తమపురుషక్రియా స్వీత యనుచోఁ బర్యుదాసము చేయఁబడినయు తమపురుషక్రియల నీతఁడు కిమాదులలోఁ జేర్చెను. 'ప్రథమే చోత్తమే చైవ క్రియేతో వా భవే చ్యుతి' యను వి. వి. వచనమును ను తమపురుషక్రియే కారమునకు సంధి విల్ప మనుచున్నది. కూర్చుండిరి యొండొరు - ననుదానినలెనే యప్పకవి యంగీకరించని 'బ్రదికితనన్' అను సంధిని సయిత మంగీకరించుట యహో. మతము. అట సంధి యైనరూపమును (కొలిచితిని అబ్ధిజను అనుదాని ననుసరించి) కొలిచితి నబ్ధిజను అనురీతిగాఁ గాక (కొలిచితి (న్) అబ్ధిజను అనుదానిఁబట్టియో?) కొలిచి తబ్ధిజను అని చూపెను. అనఁగా నిట సంధి యపుట ద్రుతపూర్వక మైనయికారమునకే వజ్రుల వారిమతమున కొలిచితిన్ అనునదే యట నన్న యాధర్వణసమ్మత మైనరూప మైనను నప్పకవ్యహోబలులు (బా. స. కూడ) కొలిచితిని అనియే భావించుట స్పష్టము. కూర్చుండిరి+ఒండొరున్ - కూర్చుండి రొండొరు, కూర్చుండిరి యొండొరు అనురీతిగా నిత్యమును బొందిన సుపర్ణకమునందలియిత్తునకే సంధి చూపవలెఁ గదా. సంధి యైనఁ గొలిచితి నబ్ధిజను అనియు సంధి రాకున్న యశ్రుతితోఁ గొలిచితిని యబ్ధిజను అనియుఁ గావలెఁ గదా. అట్లు గాక ద్రుతపూర్వస్వరము నకే సంధి చేయుటనబట్టి ద్రు. ప్ర. ల యెడ స్వరసంధి యన ద్రుత పూర్వస్వరమునకే యని యహోబలపతిమతము స్పష్టము. ఇంతయు నేల యని కాఁబోలు నప్పకవి వికల్పముగా ద్రుతప్రకృతు లగు నను రీతిగా సంధిసందర్భమున ద్రుతము లేకుండుటను బేర్కొని తత్పూర్వ స్వరమునకే సంధిని నమస్వయించెను.

ఇట్టియెడల మొదటిఁ దము నెట్లు చూపవలె? వచ్చుదును అని సస్వరము గనా లేక వచ్చుదున్ అనురీతి స్వరలోపముతోనా?

వజ్రలవారు 'వచ్చుదునున్' అనుచో ద్వి తలోపమును నాపిదపఁ గవిభల్లటసూత్రముచేతనే యుత్విలోపము చేసి వచ్చుదున్ అని చూపుదురు. అహోబలఁడు నిట్లే స్వరలోపముతోఁ జూప నెంచెనా? అది యట్లే యైనఁ 'గొలిచితిని' అనుచో నిత్యలోప మెట్లు? ఇట సహోబలపతి నివర్ణము ముండఁజీవివర్ణమునందలియిత్తునకుఁ గదా సంధి చేసినాఁడు. ఇట వజ్రలవా రొకమార్గ ముప దేశించిరి. చేసితిని మున్నగువానిలోని 'ని' యనునది నుస్థానికమే యగుటచే నీసూత్రము (కవిభల్లటైః) చే చేసితిన్ మున్నగురూపములు సిద్ధించు నని యెన్ను నగును. (వ్యా. సం. స. 789) నుస్థానికమే యపుటచే నువర్ణమునఁ గల్గుస్వర (ఉత్వ) లోపకార్యము 'ని' అనుదానియం దిత్వమునకు నపు సని వారి సిద్ధాంతము - ఇది సమంజసము కాదు.

నివర్ణము నుస్థానికము గావున నువర్ణమున కగుస్వరలోపము నివర్ణమునం దగు నని చింతామణివ్యాసయమె యైసచో 'నిత్య మను త్రనుపురుషక్రియా స్విత' యనుదానియారంభ మట్లుండ దన నచ్చును. నిత్యమిత్యాదిసూత్రము చూచిరి చూచితిని చూచితిరి' - అనురీతివానియందలియికారమునకు సంధిని జెప్పచున్నది. ఇచ్చోటి 'రివి' అనునవి రెండును రువుస్థానికములే యగుట భూతాదుతాం పరేషా మి త్రనుదాని ననుసరించి స్పష్టము. నువర్ణములోనియికార మున కెట్లయినదో యట్లే ఇటఁ గూడఁ జూచుదురు చూచుచువు అనురీతిస్థలములయందలిరువులలోనియిత్వమునకు 'సంధిర్నాచోఽచ్య నత' యనుసూత్రముచే విధింపఁబడినసంధి కార్యమును రువుస్థానికములే యైన 'రివి' యనువానియందలియికారమునకును వచ్చునే కద. మఱలఁ బ్రత్యేకముగాఁ జెప్ప నేల? చూచితి (వి) అనురీతిరూపములను జింతా మణి స్పష్టము చేసియు నుండకుంట గమనింపఁదగును.

అయిన నీనిత్యమిత్యాదిలక్షణారంభము ప్రయోజన మేమి ? ఉత్తమపురుషక్రియాపదముందు నిచ్చటియికార ముకారస్థానికమే కావునఁ ప్రథమమన్యమపురుషక్రియలయందువలెనే యుత్తమపురుషక్రియలయికారమునకును నిత్యసంధియే రావలసియుండఁగాఁ దన్నివారణార్థము అనుత్తమ - అని చెప్పఁబడిన దనఁదగునా ? అట్టియెడల సిద్ధించుచున్న నిత్యసంధినే చెప్పటకంటె నుత్తమపురుషక్రియేకారముననుఁ బ్రాప్తిచుచున్ననిత్యసంధి యిష్టము కాక వైకల్పికసంధి యిష్ట మగుటంజేసి యాయుత్తమపురుషక్రియేకారములవైకల్పికసంధియే విధింప నవును గదా. వజ్రులవారియభిప్రాయమే చింతామణికర్తకు నున్న నట్లే విధించియుండెడివాఁ డనుటలో దొనఁగు లేదు. అన లింతకును నుత్తమపురుషక్రియేకారమునకుఁ గావలసిన వైకల్పికసంధియే యుద్దిష్ట మున్న నాయంశము నీ 'యనుత్తమ' సూత్రము నాధింపఁగలదా ? అనుత్తమశబ్దముచే నిట దానికి వికల్పత నాధింపఁబడియున్న నీ యుత్తమపురుషక్రియలను గిమాదులలోఁ జేర్చ వలసినయవసర మేమి ? దాని కిష్టమైనవైకల్పికసంధినిబట్టి నిత్యమిత్యాదిసూత్రము లేకున్నను నాయుత్తమపురుషక్రియేకారముసంధి వికల్పముగా సిద్ధించుట కిమాదిగణగణనమునంజేసియే కాని నిత్యమిత్యాదిసూత్రముచేఁ గాదని స్పష్టము గదా. ఇంకను వజ్రులవారిట్టిసమస్వయమునే బాల. లోను జూపిరి. అది యింకను ననమంజనము. (చూ. బా. సూ.)

కాఁగా రువుస్థానికములే యైన 'రివి' వర్ణములందలియిత్తునకు సంధి యవుటకై ప్రత్యేకశాస్త్ర మారబ్ధమనఁగా నుస్థానికమే యైనను నివర్ణమునందలియిత్తు లోపించుటకును బ్రత్యేకశాస్త్ర ముండవలె.

అహోబలుఁడు కొలిచి తబ్దిజను అనురీతిగాఁ జూపెనే కాని దానిని విభాగించి చూపలేదు. కొలిచితిని+అబ్దిజ అనియే యుండ

వలెనో కొలిచితిన్ అనియే యుండవలెనో స్పష్టము గాదు. తాను నేనులకు ద్రుతకార్యములు చెప్పబడుటజేసి యం దుత్వలోకము నకై ద్రుతత్వసాధనము నకు యత్నించెను. ఇట స్వరలోకమునుగూర్చి ప్రస్తావింపనే లేదు. అనేక ద్రుతప్రకృతయ యని తిజ్ఞధ్యాదీతరము లగునీయవి ద్రుతప్రకృతికము లవుటచే సహజముగనే స్వరము లోపించు నని యెంచె నేమో. ఏల యన నీతఁడు ద్రుతాద్విత యను స్థలమునఁ దప్ప నెచ్చటను ద్రుతమును స్వరసహితముగాఁ జూపుట కానరాదు. కొలిచితిని+అబ్ధిజను అనుచో నివర్ణమే ద్రుత మన్న అచాం సంధౌ యని 'ని' ద్రుతము లోపించి కొలిచి తబ్ధిజను అని కాఁ గలదు. కాని సంధ్యభావమున ద్రుతము లోపింపదు గావున యశ్రు తితోఁ గొలిచితిని యబ్ధిజను అని కావలయును గదా. కొలిచితి నబ్ధిజ నని చూపియున్నాఁడు మఱి. వికల్పమున ద్రుతప్రకృతులగు నను రీతిగాఁ జెప్పినయప్పకవి సంధిసందర్భమున ద్రుతప్రకృతికశబ్దముల చివర ద్రుత ముండకపోవుటను జెప్పె. ద్రుతమును సస్వరముగానే చూపినయప్పకవియు బ్రతికీతి నఁగన్ అనురీతి నవుట యెట్లొ చెప్ప లేదు. స్వరము లోపించు నని కాని లోపింపనిచో సందలిస్వర మే మగునో యది కాని చెప్పలేదు. సంధి లేమి నపు డాద్రుతము సస్వర మైనను (గాకున్నను) మీఁదియచ్చితోఁ గలిసిపోవు నని భావించి యుండురు.

అహో. న స్యా తద్ధర్మోత యనుసూత్రమునొద్ద వెలయు నతని కీర్తి యని యిచ్చి యట్టివానినే స్పష్టము చేయన దన్నట్లు 'లు క్సం శ్లేషా నాది' యనుసూత్రమునొద్ద 'కొలుతు నచ్చుతున్' అనురూపము నుదాహరించియున్నాఁడు. ఇట్లే స్థలాంతరమున 'పూజలఁ దన్నదు సల్ల నోడుదున్' ఇత్యాద్యాచార్యప్రయోగాణా మంతే నువర్ణక స్తోల్లోపో జేయః' అనెను. ఓడుదున్ అనుచో సవసానమున నుత్పలోప మైనది. అదియే యుద్దేశించెనా? లేక తన్నుదు సల్ల - అనుచో సచ్చరకస్థితినే

యద్దేశించెనా? చేసితిని అనురీతినివర్ణకస్థమునం దిట్టిప్రస్తావనము చేయలేదు. అట్టియెడఁ దప్పుదును అల్ల, లేక తన్నుదున్ + అల్ల అనియా యెట్లుదేశించెను. అన్నప్తము. ద్రుతభావన యున్నను స్వర లోపసితి వర్ణింపవలె గదా.

ఇం తేల? సంధి ర్న అనుసూత్రము ద్రుతపూర్వోకారవ్యతి రిక్తవిషయము గా దని రామున్ + అభిరామున్ అనుచో న ధిని శంకించుటలో మొట్టమొదటనే స్వరసంధి ద్రు. ప్ర. ల యెడ ద్రుతపూర్వ స్వరమునకె యనుట యహో. చే నిర్ధారింపఁబడినదే కద. కాఁగా నట్టిచో సంధిని నివారించుటకు వజ్రులవారు చేసిన సమన్వయము సరి కా దని స్పష్టము. అహోబలునిసమన్వయమును సరి గా దని గుర్తించుటకు మున్ను చింతామణియందలి ద్రుతపూర్వస్వరసంధిప్రాప్తివిగూర్చి చూతము.

సంధి రాచోఽచ్యుత యనుసూత్రము 'ఉద్భిన్నాచ్యుతకు సంధి లేదని జెప్పచున్నది. అయినను వాఁతః అనునది యత్తునకు తద్వ త్రదాదిజస్య, ప్రాయ స్తు స్వా త్కిమాదిక స్యేతః. అపిశబ్దార్థ స్యేత యనునవి యిత్తునకును సంధిని జెప్పచున్నవి. కాఁగా నుత్తున కత్తునకు నిత్తునకుఁ దప్ప నితర మైనయచ్చులకు 'సంధిర్న' యని సంధి నిషేధము సిద్ధ మైనది కావున నట్టిస్వరమునకు(ద్రుతపూర్వమునకును) సంధికిఁ బ్రాప్తియే లేదు. కాఁగా వచ్చె నతఁడు మున్నగువాని యెడల ద్రుతపూర్వస్వరమునకును సంధినిషేధము చేయవలసినయవ సరము లేదు. కావున నదిదుత్తులకుమాత్రమే యట్టియెడల సంధి నిషేధ మవసరము.

'సంధి స్తు ద్రుతపూర్వస్య ప్రాయశో న భవే దతః' అను వి. వి. వచనము ద్రుతపూర్వక మగునకారమునకు సంధిని నిషేధించుచున్నది. 'పరిమితౌ సమస్తానా' మన్నవుడు పరిమితే సమస్తానా మ్మను

నది తత్కర్తృహృదయ మని వజ్రులవా రన్నట్లుగా న భవేష తః  
అనునీస్థలమునను 'సంధిస్తు ద్రుతపూర్వస్య ప్రాయశో న భవే  
దచః' అనునది తత్కర్తృహృదయ మని సహృదయులు భావింపనగు  
నని మన మనలేము. 'న భవే దచః' అని యున్న సహోబలుఁడు  
'రామున్ + అభిరామున్' అనుచో ద్రుతపూర్వోకారమునకుఁ గూడ  
నీకారికచేతనే సంధ్యభావమును సాధించికొనియే యుండువాఁడు గదా  
పరిమితో అనుదానికే 'బరిమాణార్థకేవర్ణకే' యని వివరించినట్లుగనే  
యహోబలుఁ డీకారికయొద్దను 'న భవే దతః' అనుదానితో 'ద్రుత  
పూర్వాకారస్య' అనియే యర్థము చేసినాఁడు. అహోబలపత్యాదుల  
మతము ననుసరించి చూచిన 'న భవే దచః' - అని చెప్పిన బాగుం  
డెడి సనిమాత్రము మన మనుకొనవచ్చును. మొత్తముమీఁద 'న భవే  
దతః' అని ద్రుతపూర్వాకారమునకు స ధి నిషిద్ధ మయినది. (ఇకా  
దులకుఁ దప్ప)

ఇంక నిత్తునకు - అపి శబ్దార్థస్యేత యన్నది గాని లేదా తద్వ  
త్తదాదిజస్య యనునది గాని ద్రుతపూర్వక మైనయికారమునకు  
సంధిని జెప్పన దన నక్కర లేదనవచ్చు. మిగిలినది 'ప్రాయస్తు  
స్యాత్కిమాదిక స్వేతః' అన్నది ఇందలిప్రాయశ్శబ్దమున కహో  
బలుఁ డించుకతక్కువగా బహుళార్థమును సాధించి యం డప్రాప్తి  
కిఁగా 'కంటి సంబుజాక్షున్' మొదలైన వుదాహరించె. కాఁగా  
గొలిచి తబ్దిజన్ అనునీస్థలములందు 'ప్రథమే చోత్తమే చైవ' యను  
దాని ననుసరించి సంధి సంగీకరించినప్పటికి నితరస్థలములందు ద్రుత  
పూర్వకేకారమునకుఁ బ్రాయశ్శబ్దముచే సంధినిషేధము సాధించి  
యున్నాఁడు.

ఇంక మిగిలినది యుత్తు - దీనికిమాత్రము ద్రుతపూర్వోకార  
మునకు సంధిని వారించుట కెట్టియాధారమును లేదు. సస్య తద్ధ

స్మృత యన్నది యొకటిరెండుచోట్ల వారించుటచేతఁ గూడ నితర స్థలములం దిది యనివార్య మైనది. అందువలననే యహో. రామున్ + అభిరామున్ అనుచో వివక్షితద్వితీయాప్రతీత్యభావప్రసంగము కారణముగాఁ జూపి సంధిని వారించికొన్నాఁడు.

ఈయహోబలునివివరణమునందుఁ గొన్నియిబ్బందు లున్నవి.

1. అత్తునకు ద్రుతపూర్వమునకు సంధిని నిషేధించుచున్నది వి. వి. వచనము. (దీని కహోబలుఁడే కర్త యనలేము. అట్లే యైన న భవే దచః అనియే చెప్పియుండెడివాఁ డనవచ్చును.) కాఁగాఁ జింతామణి మతమున ద్రుతపూర్వాకారమునకు సంధి నిషేధము లేదు. కావుననే యహోబలుఁడు రాము నభిరామున్ అనుచోట వలెనే చింతామణి పక్షమున ‘ద్వితీయాప్రతీతి యుండ దనుకారణమునే యాశ్రయించి వారించి నన్నయప్రయోగ మొక్కఁడు ప్రమాణముగాఁ జూపెను. అహోబలుఁడే కారికాకర్త యగుపక్షమున ధరణిపతులనదిమి యను దానికే గతి కల్పించి ‘రాము నభిరామున్’ అనుదాని నుపేక్షించుట జరుగునా ? తాస్త్రానుసారముగా ధరణిపతు లదిమి అనియే చింతా మణిపక్షమునఁ గావలసివచ్చుట యొకలోపముగాఁ బరిగణించుట దొనఁగు గాదు గదా !

2. ప్రాయస్తు అనుచోటిప్రాయశ్చబ్దమునకు విశేషముగాఁ జెప్పికొన్న బహుళార్థముచేత సహోబలుఁడు దా నవసర మనుకొన్న చోట్ల సంధి నివారించెను. కిమాదులలోఁ జేర్చి యట్టియెడల సప్ర వృత్తియని చెప్పవలసినయవసరము లే దని తోచుచున్నది. ఇకా రమునకు ద్రుతపూర్వమునకు (ఇతరమునకును) సంధి ప్రయోగ దృష్టము గానవుడు దానిని కిమాదులలోఁ జేర్చుకొన నేల ? సంధి రా దని చెప్పుకొన నేల ? కిమాదులలోఁ గాని తదాదులలోఁ గాని

యికారపూర్వకద్రుతాంతశబ్దములను జేర్చుకున్నచో (కి-తిచ్చ) సంధి ర్నాచోఽచ్యనుత యనుదాని ననుసరించి సంధినిషేధమే ప్రవర్తించును గదా ! ప్రథమశ్లోత్తమ శ్లేష యని వి.వి. ఉత్తమపురుష క్రియాపదములందలియికారిమునకు సంధిని జెప్పటచే దానిని జి. లో సాధించుటకుఁగా సహోబలుఁ డుత్తమపురుషైకవచనాంతములను గిమాదులలోఁ జేర్చియుండవలె. అపు డెల్లయెడలఁ బ్రాప్తించుచుండ ననవసర మైనచో నట్లు వారించుకొనుట దొనఁగు కాదు, కాని యిట నీతఁడు సాధించినకొలిచి తబ్ధిజను అనురీతివానికిఁ బ్రాచీనప్రయోగముల ప్రామాణ్యము లేదు. చింఉత్తమపురుషైకవచనములను గిమాదులలోనే చేర్చి పదని నిశ్చయించుటకుఁ దగినయాధారమును లేదు కావునఁ బ్రయోగానుగుణముగా నుత్తమపురుషబహువచనములను మాత్రమే కిమాదులలోఁ జేర్చుట చింతామణినమ్మత మనఁదగు. కొలిచి తబ్ధిజనువంటివానిని సాధించుటకయ్యే యహో వానినిగూడఁ జేర్చెనది యనవసరము.

3. ద్రుతపూర్వోకారమునకు సంధి నిషేధించుట కహోబలుపతి చూపినకారణము నరి యెనది కాదు. క్షార్థం బైనయిత్తునకు సంధి లేమిని జి. విధింపకపోవుటచే నట్టియెడల సర్థప్రతీత్యభావము కారణముగా సంధిలేమిని బేర్కొనుచున్నామా ? కృదంతము లివి క్రియాపదములు గామి నిత్యమనుత్తమసూత్రముచే సంధి ప్రాప్తి కవకాశము లేదు గదా. అందుకే నజ్ఞులవారు క్షార్థక మగునిప్రత్యయముపై తము కిమాదులలో (నిట్లే తదాదులలోఁ బరింప నిచో దీనిసంధికిఁ బ్రాప్తియే లే దనిరి (వ్యా. సం. స. 42) సంధి జరుగుటకు, జరుగకుండుటకు సర్థప్రతీతి, తదభావము కారణము లని చెప్పట యనమంజనము. చిం చిచ్చు ఎఱిగి గెఱిగి యనురీతిస్థలముల సర్థప్రతీతి లేదా? అట్టియెడల వి.వి. నిషేధ మేల? సమకాలమునందలి కవిప్రయోగముల నున్నక్షార్థకేకారసంధి నిరసించుటకై యధర్వణుఁ



డిట్లు చెప్పె నని వజ్రలవా రందురు. అధర్వణుడే యన్నయెడల నట్లు చెప్పె ననుట విశ్వసింప సాధ్యము కా దనవచ్చును. అసలు రామభిరాము అనుచో సర్థప్రతీతి లే దనుటయు విశేషమే. ఏది యే మైన సర్థప్రతీతితదభావములే సంధితదభావములకు హేతువు లన్న నిన్నిలక్షణము లేల? అర్థప్రతీతి లేదు గాన సంధి లే దనుచో సర్థప్రతీతి యున్న సంధి కావచ్చు నన్నమాట. వాతః ఇత్యాదు లేల? అర్థప్రతీతి యున్నది గనుక సంధి చేయుదుము. అర్థప్రతీతి యున్న సంధి సత్యమా, లేకున్న సాధ్యభావము వికల్పము గాదు గదా. కాఁగా వివక్షితద్వితీయార్థప్రతీతి లేదు గావున సంధి లే దనిరీతిసమ స్వయము శాస్త్రోచితము గా దనక తప్పదు.

ఇట్టియెడ ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి వారించుకొనుటకు సహోబలపతిమితమున నెంతయు నుచిత మగుచూర్దము కలదు. ఆతఁడు లుక్సంశ్లేషేనాచి యనుసూత్రము నిర్గళితార్థానుకూలక మేవ యని ప్రయోజనహీనముగాఁ బేర్కొనెనే కాని యట్లు చెప్ప నేల?

న నేన్నేల మున్నగుస్థలములందు 'సనాదిషు' సూత్రమున సంధివిధానసామర్థ్యముచే ద్రుత మదృశ్య మగుటను దెలియఁడగు ననెను గదా. అనఁగా సంధివిధానము లేనపుడు ద్రుత మదృశ్య మగుట యసంభవము. అదృశ్యత యనఁగా లోపమే. సంధివిధాన సామర్థ్యముచే ద్రుతము లోపించు (న నేన్నేల అనురీతి నవును) ననఁగా సంధ్యభావమున ద్రుతలోపము లేదు. సంధివిధానముచే ద్రుతము లోపించు నన నేల? ద్రుతపూర్వస్వరమును బరస్వరమును గలిసి పరస్వరై కాదేశమునందుటకు ద్రుతము లోపించినది. కాఁగా సంధ్యభావమున ద్రుతము లోపింపమి ద్రుతపూర్వస్వరమును బర స్వరమును గలియ వన్నమాట. అట్టియెడల న న్నడిగె ననుచో సనాదిషు విధానసామర్థ్యముచే ద్రుతము లోపింప రాము సభిరామున్

అనుచో నేవిధానముచే లోపించు. సంధిర్నాచోఁచ్యనుత యను దానిచే లోపించునా? అనాదిషుసూత్రము ద్రుతప్రకృతికములయెడనే సంధిని జెప్పటచే ద్రుతము లోపింపకున్న సంధి రా వీలు లేమి నావిధానము న్యర్థ మగుఁ గావున విధానసామర్థ్యము నాశ్రయింప నొప్పును. సంధిర్న అనుసూత్రము రాముఁ డత డనురీతి కళాస్థలము లందుఁ జరితార్థమై కదా. అట విధానసామర్థ్యము నాశ్రయించు టెట్లు? అయినను సస్యాత్తద్ధర్మోత యనుదాని సనుసరించి ద్రుతపూర్వస్వర సంధి జ్ఞాపిత మయి సంధిర్న యనుసూత్రము ద్రుతపూర్వస్వరము నకు సంధిని జెప్పన దగుటచే నట సంధివిధానసామర్థ్యము నాశ్రయించి ద్రుతలోపము సాధింప నవకాశ మున్న దనవచ్చును. కాఁగా నిట్లు సంధివిధానస్థలములందు ద్రుతలోపము విధానసామర్థ్యముచే సాధింపఁబడు చుండుటంజేసి సంధ్యభావస్థలములలో ద్రుతము లోపింపమి నచ్చరకర్తవ్యమున సిద్ధించుచునే యున్నది. అట్టి యెడల లుక్సంశ్లేషో నాచి యని లోపమును నిషేధింప నేల? సాశ్లేషమువిషయ ము ట్లుంచిన స్వరపరకర్తవ్యమున ద్రుతలోపము లేదు. అట్టియెడల సంధిర్న అనురీతినామాన్యవిధులయెడ ద్రుత పూర్వస్వరమనకు సంధి నాశంకింపఁ బని లేదు ఇంకఁ బ్రత్యేక ముగా ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి చెప్పినతావులయందుమాత్రమే విధానసామర్థ్యము ననుసరించి లుక్సంశ్లేషో నాచి యనుసావకాశ విధానమును బాధించి ద్రుతలోప మై సంధి యపు ననఁదగును. లుక్సంశ్లేషో న అని లోపనిషేధమునఁబట్టి స్వరపరకర్తవ్యమున ద్రుతము లోపింప వీలులేదు గావున నట్లు ద్రుతము లోపింపకున్న నిట్టిసంధి రా నవకాశము లేకుంటుంబట్టి సంధిర్న మున్న గువిధులు ద్రుతపూర్వోకార మునకు సంధి చెప్పనవి కా వనవచ్చు. సంధి ప్రాప్తించుచున్నను లుక్సంశ్లేషో న అని ద్రుతలోపమును నిషేధించుటంజేసి రాముఁ డతఁ డీత్యాదులందుఁ జరితార్థ మైనయవ్యవిధులచే ద్రుతపూర్వస్వర సంధిని మానవచ్చును. అనఁగా రామున్ అభిరామున్ అనుచో సంధిర్న

అని సంధి ప్రాప్తించుచున్నను లుక్సంశ్లేషా నాచి యని ద్రుతలోపము నిషిద్ధ మగుటంజేసియు ద్రుతము లోపింపకున్న సంధి రా వీలు లేమియు (అందుకే గదా న న్నడిగె నిత్యాదులలో సంధి విధాన సామర్థ్యముచే ద్రుతము లోపించు నని యహోబలుఁడు పేర్కొనెను) ననుసరించి సంధిర్న యనుసూత్రముచే సంధి రా దనవచ్చును. అనాదిషు సూత్రసందర్భమున నిట్లు బాధించినచో నావిధి నిరవకాశ మగును గదా. కావున నయ్యది ద్రుతలోపనిషేధమును బాధింపఁగలదు. సంధిర్న అనునది రాముఁ డతఁ డిత్వాదులం దవకాశము గల్గియే యున్నది గదా.

ఇట్లు రాము నభిరాము ననుచో లుక్సంశ్లేషా నాచి యనుసూత్ర మాధారముగా సంధిని వారించ నవకాశ మహోబలపత్యాదులమ తమున నున్నది. అయినను నిట బాధకాంశము నస్యాత్తద్ధర్మోత యన్నది.

అహోబలుఁడు గాని వజ్రునారు గాని రామున్ + అభిరామున్ అనుచో సంధినిగూర్చి విచారించుటకుఁ జిం., వి.వి.లయంపలిసంధి విధానములు ద్రుతపూర్వస్వరమునకును సంధిని జెప్పనవిగా నెంచుటకు అనాదిషు చోర్వా అనునవి యప్రాప్తవిభాష లన్నను నిబ్బంది లేదు గాన సందులకు ముఖ్య మైనహేతువు న స్యా త్తద్ధర్మోత యనుసంధినిషేధమే యని యహోబలపతిచర్చనుబట్టి గ్రహింప వచ్చును. కాఁగా నటునంటినస్యాత్సూత్రమునుగూర్చి విచారించఁదగి యున్నది.

ఆలక్షణమునకు నహోబలపతిచర్చతమున లక్ష్యములెన్నో చూతము. ఆలక్షణమునకు వివరణముగా లక్ష్యస్థానములను నిర్ణయించునది, ప్రథమశ్చోత్రము శ్చైవ తాను తద్ధర్మసంజ్ఞకా తత్ర చైక త్వార్థాభిధాయకౌ ఉదన్తౌ అనువి.వి.వచన మున్నది. దీనింబట్టి

తద్ధర్మార్థకప్రథమోత్తమపురుషైకవచనములు రెండుమాత్రమే ధాతువునుండిలక్ష్యము లవును. ఇందుఁ బ్రథమైకవచనాంతమును చింతామణి 'వచ్చున్' అను దానినిమాత్రమే సాధింపఁగా వి.వి. తద్ధర్మప్రథమే స్యాతాం డుడివర్ణా చ నాస్తకౌ'యని 'వచ్చెడున్' వచ్చెడిన్ అనురీతి మఱిరెంటిని బేర్కొన్నది. ఇందు వచ్చెడున్ అనుడుప్రత్యయాంతమే యుత్పార్వకనాంత మవుటచే నదియే యిట గ్రహింపఁబడును. కాఁగాఁ దద్ధర్మప్రథమైకవచనములు వచ్చెడున్, వచ్చున్ అనురీతివి ధాతువునుండి రెండు. ఉత్తమైకవచనము వచ్చుచున్ (వత్తున్) అనురీతి దొకటియు.

అప్పకవి యీసన్మాత్సూత్రమునఁ దద్ధర్మప్రథమోత్తమైకవచనములు రెండే పేర్కొనెను. తద్ధర్మార్థకములె యైన ధాతుజవిశేషణము లగు వచ్చు వచ్చెడు అనురీతివానికి నచ్చరకత్వమున 'ధాతుపద సమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథా ను మచి' యని సుమాగమము విశేషముగా సాధించెను. అప్పకవి సాధించిన యివ్వనింగూడ సుమాగమవిధానము లేని బా.స.చిం లో న స్యాత్తనునీసూత్రముచే సంగ్రహించునభిప్రాయముతో (వా.వృ. అనుసరించి?) సూత్రమునం దున్నతద్ధర్మకదముచేరిఁ దద్ధర్మకీయా తజ్జన్యవిశేషణాచ్చ గృహ్యతే యని పేర్కొన్నాడు. ఇట్లు తద్ధర్మార్థకధావి లకును నీ సూత్రముచేత సంధివిషేషము కాఁగా ఒకప్పుడెఱుజుతాత్ము నని యవు ననెను. దీనిఁబట్టి ధా. వి. ల నీతఁబుద్ధులప్రకృతులుగాఁదలఁచె ననవలెను. ధాతుజవిశేషణముల నిట గ్రహించుటలో నిబ్బంది వైని స్పష్ట మగును.

మొత్తముమీఁద నహోబూపతిమతమునఁ దద్ధర్మప్రథమోత్తమైకవచనములు తద్ధర్మార్థక ధాతుజవిశేషణములును నిట లక్ష్యము లవుచున్నవి.

ఇంక వజ్రలవారిమతమునందు బ్ర. పు. లో 'వచ్చు' అను రీతి దొక్కటిమాత్రమే సుత్రమునూ తమునకు లక్ష్య మయి యున్నది. ఉత్తమపురుషైకవచనాంతము వజ్రలవారిమతమున 'వచ్చు దునున్' అనురీతిగా ఉండును. న సంధి నిర్మిత కల్పితే యనుదానిచే నిట సంధి లే దన్న వచ్చును ననె ననియే కావలె గాని వచ్చుదు ననె నని కాదు. అట్లు కావలె నన్న సుత్రమపురుషైక వచనస్థలమున సంధి యవు ననియే చెప్పవలయును గాని సంధి నిషేధింపరాదు.

న స్యా తద్దర్శితే యన్నపుడు తద్దర్శనక ధాతూకారమునకే సంధి నిషేధ మనియు నిట్లుటవలె బ్రత్యయోకారమునకు సంధి యవును గావున వచ్చుదురు అంటే వచ్చును రంటి ననురీతి సంధి యవుటలో నీసూత్రముతో వైరుధ్యము లే దనియు వజ్రలవారి మతము. కానీ యిట వి.వి కర్త 'ప్రథమశ్చోత్రమశ్చైవ' అని పేర్కొనుచు ఉత్పయితో వచనాకారమున మృనుసూత్రముచే జెప్పబడిన సప్రత్యయమున దే యుకారమునకు సంధి నిషేధించు చున్నాడు. ఇట్టియెడల ధాతూకారమునకే యనురీతిగా వీ రర్థము చేయుట వి.వి. సమ్మత మని నిర్ణయింప నవకాశములేదు. వి.వి. కర్త ప్రత్యయోకారము ధాతూకార మనురీతి ఏవక్ష చేయక యెల్లెడల నెచ్చట నిషేధ మవసరమో ఆ రెండుక్రియాలక్షణములను బేర్కొనఁగా వీరు తద్దర్శితః అను దానికి ధాతూకారమున కని యర్థము చేయని వారిపక్షమునం దిచటితద్దర్శితము నిర్ధారితమోత్రమపురుషైక వచనమాత్రపర మని యొకిందరిని విమోచింపెను. (వ్యా. సం. స. 245) అని యధర్వణమతమునకును దక్షమతమునకును భేదము లే దన్నట్లు పేర్కొనిరి. అధర్వణమతమున సుత్రమపురుషైకవచన మేది? దానిని వీరు 'చేయుదున్' అనురీతిగాఁ జూపిరి చేయుదునున్ అనునది వజ్రలవారిమతాన సంపూర్ణ రూపము. అధర్వణా

చార్యులవారు ధాతుకారమున కని వీరివలె సర్థము చేయలేదు గనుక 'చేయుదునున్' అనుచో 'బ్రత్యయోకారమునకు సంధినిషేధము తగుల దనఁగలమా? 'చేయుదునున్' అనుదానిలోని 'నున్' అను దాని తుదియుకారము ధాతుసంబంధి గాక ప్రత్యయసంబంధి యగుటచే చేయుదునున్ అవుడు చేయుదు సవుడు అనురూప మేర్పడు సని తాము సమర్థించికొనిరి. కాని యధర్వణవచనములం దట్టియవ కాశము లేదే. అందువలననే కాబోలును సధర్వణవాక్యములు వివరించినపిదప 'చేయుదునున్' అనురూపము తద్దర్భార్థమైకవచ ముగా నున్నయంశమును వారు స్పృశి పలేదు. స్పృశించినఁ దమ మతమునవలె సమర్థించుట కవకాశ మేది. అట్టియెడల నాసూత్రము నకు వివరణపాయ మైనప్రథమశ్లేషముదానింబట్టి తమ వివరణము సరి కా దని చెప్పకొనవలసియుండు. అట్లు గా దన్న సధర్వణుని మతమున నుత్తమపురుషైకవచనము 'చేయుదున్' అనియే యుండు సనవలె. అన్యే అని ద్రుతము చేయకుట వారిమతమునకు విరుద్ధము. ఇట్టియెడల నుత్తమపురుషైకవచనాంతరూపము నైన మార్చుకొన వలె లేదా సూత్రార్థమునైన మార్చుకొనవలసియుండును. వీ రట్టి సిద్ధాంతము నేదియు విడిచిపుచ్చుకొనకుండఁగనే తమమతమే యధర్వణమత మని చెప్పఁబూనుట సరికాదు.

'చేయుదున్' అని యధర్వణపక్షమునను దమపక్షమునను నిషేధసందర్భమునఁ జూపుట వి త. 'చేయుదునున్' అనుదానినుండి సాధింపఁబడిన 'చేయుదున్' అనుదాని ద్రుతపూర్వక మైనదాని లోని యుకారమునకు సంధి లే దనిరి. చేయుదునున్ అనుదానినుండి రూపాంతరములు సాధింపఁబూనినచో 'చేయుదున్' అని యై యంతట నాగిపోదు. 'చేయుదునున్' అనుచోట ద్రుత మెట్లు లోపింపఁ జేసిరో యట్లే 'చేయుదున్' అనుచోట ద్రుతమునుగూడ లోపింపఁ జేయ వచ్చునే. అవుడు చేయుదు. అనియే యుండు. ఇప్పుడిది యుదంత

మైనను నాంతము కాలేదు గావున సంధి నిషేధము లేదు. కావున సంధి రావచ్చు. చేయుదున్ అవుడు అనుచో సంధి లేదని యే రూపము నివారించఁబడినదో యాచేయు దపు డనురీతిరూప మీ పక్షమున నేర్పడుచున్నది. అధర్వణుఁడు సదా నాన్తా యన్నాఁడు, గనుక చిఱిదుతము లోపింప దందురా? అవుడు చేయుదునున్ అనుచోట ద్రుతమే లోపింపదు. సంధినిషేధ మచ్చటనే ప్రవర్తించి చేయుదునపు డనుప్రసిద్ధరూపములే లక్షణవిరుద్ధము లవుచున్నవి. అధర్వణుఁడే యిట్లు చెప్పుచుండెనా?

అసలు చేయుదునున్ అనుదానినుండి చేయుదున్ అని యగు టెట్లు? చేయుదునున్ అవుడు అని యుండఁగా వాక్యాంతగత పదానాశ్చ అను సూత్రముచే విహిత మగువాక్యాంతద్రుతలోప మిట నెట్లయినది? (ప్రసిద్ధవాక్యలక్షణమునుగూర్చి వా రిటఁ బ్రస్తావింపరే) ఇట స్వరము పర మైనదిగదా అవసాన మేది? (ఇట్లు చేయుదును. అవుడు అని కాఁగా నట్టియొడఁగ విభల్లట సూత్రముచే నుత్వలోప మగు ననిరి. ఎట్లో చేయుదున్ అగుఁగాక. పోనీ స్వరపర కత్వమున రా వీలులే దన్న ముందుగనే చేయుదునున్ అనియున్నపుడే ద్రుతలోపాదులతో చేయుదున్ అని సిద్ధింపఁజేసి యాపిదపనె అవుడు అనుదానిని బరముగాఁ జేర్చ నపుఁ గదా యసవచ్చును. అవుడు వాక్యాంతసూత్రముచే ద్రుతలోప మిటను నవసానమందే యైన దనుకొనవచ్చును. కానీ యదేపద్ధతిలో చేయుదునున్ అన్నపుడును వాక్యాంతసూత్రముచే ముందే ద్రుతలోపము చేసి యాపిదపనె యపు డనుదానిని బరముగాఁ జేర్చినఁ జేయు దపు డనురీతి యపరూప ములు గాక తప్పనా? కవిభల్లటసూత్రముచే నవసానపరకత్వమున నుత్వలోపము రా దన వీలు లేదు గదా. అట్టియొడల నల్ల నోడుదున్ ఇత్యాదు లసాధువు లని నిశ్చయింపవలసియుండును.

ఇట్టిపద్ధతివలన నిచ్చటనే కాక యితరస్థలముందును సనర్థములున్నవి. సన్నున్ చూచుచున్ మున్నగుచోట్లను నిట్లే ముందుగా ద్రుతమును లోపింపఁజేసి సన్ను, చూచుచు అనురీతి చేసిన నిట స్వరవరకత్వమున సంధిర్నాచోఁచ్యుత యనుసూత్రముచే సంధి జరిగి సన్నడిగె, చూచు చున్నాఁడనురీతి నవును. వాక్యాంతద్రుతలోపము వా యనుటచే వైవక్షికిమే కావున లోపింపఁజేయక యట్లే యుంచిన సన్నున్ అడిగె నని యుండఁగా (వచ్చెన్ అతఁ డన్నచోటవలె) లు క్సంక్షేపే నాచి యనుసూత్రముప్రకారము ద్రుతమునకు లోపము లేదు గావున సన్ను నడిగె ననియే యవును. ఇట్లు చూచు చేఁగెను చూచుచు నేఁగెను అనురీతి ద్వైరూప్యమును సిద్ధించును. అహో బలపతియు సంధివిధానసామర్థ్యముచేతనే యిట ద్రుతలోపము చేసి యుండఁ గావున ద్రుతలోపము లేనప్పుడు సంధియు నుండదు గదా. 'అచాం సన్ధాయను వి.వి. వచనమునకు ఫలితము నిట్ల గుర్తింపనవు. అట్లు గాక లు క్సంక్షేపే నాచి యుదానిచే వచ్చు సతఁ డిత్యాదులు సిద్ధించినచో సన్యాత్రస్థాన యనుసూత్రము సనవసర మగుఁ గావున నిచ్చట నాకొఱకు నిచ్చె నిత్యాదిరూపములు గా వనవచ్చు. అట్టి యెడల వాక్యాంతద్రుతలోపశాస్త్రము ననుసరించి ద్రుతము లోపించి 'సంధి ర్న' అని సంధి యై సన్నడిగె నిత్యాదులు సిద్ధించుచునే యున్నవి కావున సిద్ధింపవలసిన సన్ను నడిగె ననురీతిరూపములకై సంధ్యభావము నచ్చటఁ జెప్పఁదగుఁ గదా. అనాదిమ, చోర్వా అని సంధినే విధింప నేల?

తద్ధర్మార్థకములస్థలమునకు వాక్యాంతద్రుతలోప మైన విదవ వచ్చు+అతఁడు వచ్చుతఁడు అని యవును. ద్రుతలోపము వికల్పము గావున లోపము లేనపుడు సన్యాత్రని నిషేధము ననుసరించి వచ్చు సతఁ డని యవు. ద్రుతాంతత స్పష్టముగా నిర్దేశింపమి వచ్చు యతఁ డనురీతిరూపములప్రసక్తియు నుండక పోదు.



ఇట్టిసంధిప్రకారాలిక యంతయు వివాదాస్పద మవుచున్నది. అంతే గాక పరమకర్తస్థితిలోని - కాన (కానన్) తగ, ఏ (ఏను) చక్కంబెట్టువాడ, నే (నేను) చెల్ల నోయమ్మ ఇత్యాదిస్థలము లందును ద్రుతప్రకృతికములద్రుతమునకు ముందుగా లోపము చేసి యాపిదప నాయాపదములు పరముగాఁ జేర్చిన (కానతగము!) పైప్రయోగము లన్యథా సమర్థింప నక్కర లేదు - అంతే గాక ద్రుతప్రకృతికముపై పరుషము లట్లై యుండి ద్రుతము లోపించుట సిద్ధించు. (సరళస్థిరపరకతలో లోపము విధింపకున్నను బాధ లేదు.)

చేయుదున్ + అవుడు అనురీతిగా నిల్పుటకై వజ్రలవా రను సరించినమార్గమువలననే యిన్నియస్థము లేర్పడుచున్న వనుట స్పష్టమే కద. కాఁగాఁ జేయుదునున్ అనునది తద్ధర్మోత్తమైకవచన ముగా సాధించినవజ్రలవా రచ్చట ద్రుతలోపము చేసి ప్రస్తుతస్థలము లందుఁ జూపుట సంగతము కా దనకతీరదు. కానఁ జేయుదునున్ అనురీతిగానే యుండవలసియున్నది. (నువర్ణము వారిమతమున ద్రుత మును గాదు గదా.) అపు డుత్తమపురుషైకవచనమునకు సంధిని నిషేధించుట వి.వి. వచనములో వజ్రవారిసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధ మగును. నస్సా త్తచుచో వజ్రలవారుత్తమ పురుషైకవచనము గ్రహింపరాదు గూడ.

వయివజ్రలవారిప్రక్రియావిధానము సక్రమముగా లేకుంటయు నిట్లు గుర్తింపఁదగి యున్నది. చేయుదునున్ అనుదానికి రూపాంతర మగుచేయుదునున్ అనుదానికి నిట సంధి లే దనిరి. అవుఁ గ క. వీరిమతమున భూతకాలికోత్తమపురుషైకవచనము 'కొలిచితిని' అను రీతి నవును (కిమాదు.లోఁ జేర్చిఁ బ్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక న్యేత యనునదియును.) ప్రథమే చోత్తమే చైవ క్రియేతో వాభవే చ్చ్యుతిః అనువి.వి. వాక్యము ఉత్తమపురుషక్రియేకారమునకు సంధి

వికల్ప మనుచున్నది. ఇక్కడ సంధి యొక్కడ? అనగా 'కొలిచితిని' అనుచోట నివర్ణములోనియికారమున కని వ్యాఖ్య చేసిరి. కొలిచితి నబ్ధిజ నన్నది సంధి యైనరూప మనియు కొలిచితిని నబ్ధిజ (అంటిని నిండఱకు) ననునది సంధి కానిరూప మనియుఁ జెప్పించు ద్రుతపూర్వ స్వరసంధి నన్నయాధర్వణసమ్మత మని - అంటిని నిండఱ కనురీతివి క్వాచిత్కములు గాన నీవివర్ణకేకారమునకు సంధి ప్రాయశముగా జరుగు ననిరి. ఇది పూర్వవిరుద్ధము కాదా? 'కొలిచితిని' అన్న ప్పటినివర్ణమునందలియికార మెక్కడిది? 'చేయుదును' అన్నప్పటి వలెనే యిచటఁ గూడ ఉత్వయుతో వసకాకా స్యాతా మ్మని నువర్ణ మైనది. ఆనువర్ణమునుత్వమునకే భూతాదుతాం పరేషా మి త్తను సూత్రముచే ని త్త్వము వచ్చినది. అనగా చేయుదును అనుచో నువర్ణమునందుఁ గన్పించునుత్వమే కొలిచితిని అనుచో నిత్వమైన దని స్పష్టము. అట్టియెడల 'ఉదన్తా చ నాన్తా న సంధి స్తత్ర కల్ప్యతే' యనుకారికచే రావలసినసంధినిషేధము చేయుదును అనుచోట నువర్ణకమునందలియికారమునకుఁ గాక దానికి వెనుకనున్నయు కారమున కగు టేమి? ప్రథమే చోత్రమే చైవ క్రియేతః అని చెప్పినయు త్రమపురుషక్రియేకారము సంధి (ఆనువర్ణమునకే చెందిన) నివర్ణకము కారమున కగు టేమి? అట సంధినిషేధము 'చేయుదున్' అనుచోట (నువర్ణకము ముందఱి) ఉకారమునకే యైన నిటఁ జెప్పిన సంధియును (నివర్ణకముముందఱి) యికారమునకు కావలయుట సక్రమము. కొలిచితి(ని)న్ అన్నపుడు తివర్ణకేకారమునకే సంధి వికల్ప ముగా రావలయును - అహోబలుఁ డిట్లు సక్రమముగా భావించి యున్నవాఁ డగుటచేతనే తివర్ణకేకారమునకే వైకల్పికసంధిని జూపె. కొలిచి తబ్ధిజను అనునది సంధి యైనరూపము గాఁగా కొలిచితి నబ్ధిజ ననునది సంధి కానిరూప మనె. వింటిని ఇత్యాదులలో రావలసియుండ మార్గాంతరమున వారించుకొనెను. అయ్యదియే సక్రమముగా

నున్నది. కొలిచి తల్లిజ ననురీతిరూపము లంగీకారయోగ్యములుగా వాడును దలంపలేదు - కావున నివర్ణకేశారమునకు సంధి యనిరి. చేయుదు నపు డనురీతివి సంధి యైనరూపము లనుట సరి గా దని యిటు నిషేధము నువర్ణకపూర్వోకారమున కనిరి. ఏదియో యెక్కటి పొరసాటకతప్పదు.

చేయుదునున్ అనుదానినుండి చేయుదున్ అని సాధించి దాని కచ్చరకత్వమున సంధి లేదన్నవజ్ఞులవారికి కొలిచితినిన్ అనుదానినుండి సాధింపఁబడు - కొలిచితిన్ అనుదాని కచ్చరకత్వమున సంధి యగునో కాదో చెప్పవలసినయవసరము కలదు. వారు దానింగూర్చి 'కొలిచితిన్ - అబ్ధిజ' అని యుండ నట సంధి రా దనియుఁ గావున దానిని గిమాదులలోఁ జేర్చ రా దనియుఁ బేర్కొనిరి. అట్లు చేర్చుట యహోబలునిభ్రాంతి యని మామూలుగనే చెప్పిరి. కిమాది యాకృతిగణ మవుటచేఁ గొలిచితినిన్ అనురీతివి చేరుటయుఁ గొలిచితిన్ అనురీతివి చేరకుంటయు విరుద్ధము గానేర దనవచ్చును. కాని ప్రథమే చోత్రమే చైవ యు వి.వి వచనమున సుత్రమవురుషక్రియ యని సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది గదా. అట్టియెడల నీవి. వి. వచనస్థలమునఁ గొలిచితిన్ అనునది మాత్రమే గ్రాహ్యమనియుఁ గొలిచితిన్ అనునది గ్రహింపఁబడ దనియుఁ జెప్పట యెట్లు? కొలిచితిన్, వింటిన్ అనురీతి వుత్రమవురుషక్రియలు గావా? ఇట వారిండుట వి.వి. మతమున ససాధ్యమే, అందుకే కాఁబోలును వజ్ఞులవారు కారకసందర్భమున నిట్టివానింగూర్చి ప్రస్తావించియుండ లేదు.

అహోబలపతివివరణము ననుసరించి కొలిచితిన్ చేయుదునున్ అనునవి సాధారణముగా నేర్పడునవి కావు. అట్టియెడఁ గొలిచితి (ని)న్ చేయుదు(ను)న్ అనియే యుండును. ఉదంతా చ నాంతా

అన్న పుడు 'చేయదునున్' అనుచోట దువర్ణమునందలియకారమునకే సంధి నిషిద్ధము. అట్లే 'ప్రథమే చోత్తమే చైవ' యని వికల్పసంధి విధానము నయితము కొలిచితిన్ అనుచోటితివర్ణమునందలియకారమునకే. అదియే యుక్తము. కానీ యీపక్షమున సహోబలుఁడు సాధించినకొలిచి తబ్ధిజ సురీతిరూపములకును వజ్రలవారును సరి యైన నివారణోపాయమును జూపినవారు కాదు. కాని యట్టిప్రయోగములు లే వని స్పష్టము చేసిరి. కంటి సంబుజాక్షున్ అనురీతిసందర్భముల సంధి లే దని యహోబలుఁడే స్పష్టము చేసెను. కానీ యట్టివాని నాలఁడు ప్రాయస్తు స్యా త్తన్నవృత్తిప్రాయశ్శబ్దముచే సాధించెను. కొలిచి తబ్ధిజను అనురీతిరూపములను లేకుంటనుబట్టి యుత్తమ పురుషైకవచనాంతము లగుక్రియాపదములందలియకారమునకు సంధి లే దని గ్రహింపఁదగును 'ప్రాయస్తు' అను చిం. లక్షణముననుత్తమపురుషబహువచనాంతక్రియాపదములనుమాత్రమే గ్రహింపవచ్చును కాని వి.వి. ఉత్తమపురుషను సాధారణముగాఁ జేర్కొన్నదే. అహోబలుఁ డన్నట్లు ప్రాయశ్శబ్దముచే వింటిని ఇత్యాదుల యందలియకారమునకు సంధిని వారించుకొనట చింతామణియద్దేశమైనపుడు వి.వి. దానికిఁ దరువాతిది గావున సదిమాత్రము సామాన్యముగా సంధి చెప్పట యొప్పునా? కంటంబుజాక్షున్ అనురీతిరూపములను వి.వి. సాధించుచున్న దనవలెనా? కొలిచి తబ్ధిజన్ అనురీతివానిని చిం.,వి.వి.లు సాధించుచున్న వనియుఁ గంటతని అనురీతివానిని జింతామణి వారించుచుండఁగా వి.వి. సాధించుచున్నదనియుఁ జెప్పట యెక్కునుగుణమా?

అందులకే వజ్రలవారు 'ఉత్తమే చ క్రియేతో వా భవే చ్యుతిః' అనుచోట నున్నయుత్తమశబ్దముచే కొలిచితిన్ అంటిన్ అనువంటిరూపములనె గ్రహించిరి. ఇట్లు చెప్పినవీరిపక్షమునందును

సంధి రాసవృత్తి - కొలిచితిని నబ్ధిజను అనువంటిరూపములు ప్రచురములు గా వని స్పష్టము చేసిరే కదా. చింతామణి ప్రాయిక మనుచుండఁగా వి.వి. వైకల్పిక మనుట యిట గమనార్హము. ఇంక నహోబలుఁడు కొలిచితిన్ అనురూపముతో సంధివలన సాధించినకొలిచి తబ్ధిజను వంటివి లేకపోఁగా కొలిచితిని అనుదానితో వజ్రలవారు సుధ్యభావరూపముగా సాధించిన - కొలిచితిని నబ్ధిజను అనురీతివి మిక్కిలివిరళములు. ఇట ద్రుతముమీఁదిద్రుతముగా నమన్వయింపఁదగును.

కాఁగాఁ జింతామణియందఁ గిమాదులలో భూతార్థకోత్రమ పురుషబహువచనాంతములే గ్రహింపఁదగు. క్రథమే చోత్రమే చైవ యనుకారికయందలివాశబ్దమునకు నుత్తమైకవచనములయొడ సక్రవృత్తి మాత్రమును నియమించికొనవచ్చును.

ఇంక మొత్తముమీఁద 'చేయుదు(ఁ)న్' అనురీతిరూపమును జూపినవజ్రలవారు దానిని న స్యా తనుదానికి లక్ష్యము చేయుట సరి కాదు. అట చేయుదునున్ అను వీరిమతమున సంధి విధింపవలసియే యుండును. వి.వి. కారికలోను సంధి నిషేధమున వైరుధ్య మేర్పడుట స్పష్టమే

అంతే గాక వజ్రలవారివ్యాఖ్య ననుసరించి చేయుదున్ అనుచోటిదువర్ణమునందలియూకారమునకు సంధి రావలసియే యుట గమనింపవచ్చు. తద్ధర్మోత యనుచోఁ దద్ధర్మార్థకథాతూకారమునకే సంధినిషేధ మనియు నిట్లనుటవలనఁ బ్రత్యయోకారమునకు సంధి నిషేధము లేమి సంధి యవు ననియుఁ జెప్పిరి కదా. చేయుదున్ అనుచోటిదువర్ణమునందలియూకారము ధాతువునకు సంబంధించి దగుట యెట్లు? 'దుతివర్ణకౌక్రమాల్ సః' అనుసూత్రము ననుసరించి చింతామణిచేసినదువర్ణముప్రత్యయముగా విధి పఁబడియున్నది.

వీరివ్యాఖ్యనుబట్టి ప్రత్యయోకారమునకు సంధి యవును గావున ద్రుతపూర్వకమై యైనను దువర్ణకోకారమునకు సంధి ర్న - అను సూత్రముచే సంధి యయి చేయుదున్ అవుడు - చేయు దవు డని మాత్రమే యవును. చేయుదు వనఁగ ననురీతిస్థలములందువలెనె యిట సంధ్యభావమున కవకాశము లేదు. చిన్నయసూరి లాట్టురుఱు పరంబగునవుడు ధాతువునకు దుగాగమముగా నీదువర్ణము ధాతువున కంతాగమముగా విధించియున్నవాఁడు కావున నయ్యది ధాత్వవయవ మయి యందలియుకారము ధాతూకారమై యనురీతిగాఁ జెప్ప నవకాశ మున్నది. 'దుతివర్ణకా' యని చెప్పిన చింతామణియం దిది ప్రత్యయోకారము కాక ధాతూకార మగుట యెట్లు గూడుదును? వి. వి. వచనమునం దిట్లుకారము ధాత్వవయవమూ ప్రత్యయావయవమూ యనువివక్ష లేదు గాన నట సరిపడి సంధినిషేధమే వర్తిల్లును. వజ్రలవారివ్యాఖ్య కనుగుణముగాఁ గరికయందును ధాతూకారమై యధర్వణహృదయ మన్న నచ్చటనునిలియ. ప్రత్యయ మనఁగాఁ గ్రియావిభక్తియే యని వారుద్దేశించిరేమో. కానీ యయ్యది స్పష్టముగాఁ జెప్పలేదు. అట్టియవకాశము సూత్రమున నెట్లును లేదు.

కాఁగా నిట వజ్రలవారిమతమున సుత్రమవురుమైకవచనము నస్యాత్సూత్రమునకు లక్ష్యస్థలము గానేర దని స్పష్టము.

ఇంకఁ బ్రథమవురుమైకవచనస్థలమునను వి.వి. ననుసరించి చేయున్ చేసెడున్ అనురెండుచోటులయుకారము లక్ష్యస్థాన మై యున్నది. వజ్రలవారిమతమున 'వచ్చెడున్' అనునది యిట గ్రహింపఁ బడుట కవకాశము లేదు. 'వచ్చు+ఎ+తిప్' వచ్చు+ఎ+డిన్ వచ్చెడున్. వచ్చు+ఎ+డిన్ వచ్చెడిన్' (వ్యా.సం.స. 1339) అను వీరివివరణము ననుసరించి 'తద్ధర్మప్రథమే స్యాతాం డుడివర్ణా చ నాన్తకా'యనుచోట డుడివర్ణములు ప్రథమైకవచన మగుతిక్ష్వస్థానము

ననె యవుచున్నవి గదా. అట నట్లు చెప్పినవీరే యిచట చేసెడున్ అనుతద్ధర్మ పథమవును మైకవచనయావమునందలి 'డు' అనునది ధాతువునకు విధింపఁబడినదే గాన (తద్ధర్మప్రథమే స్యాత్తాం డుడివర్ణా చ నాస్తకౌ) నచట ధాతుకారసంధినిషేధము వగులను. చేసెడున్ + ఎవుడు - చేసెడు నెవుడు. (24) అని యెట్లు వ్రాసిరో యర్థము గాదు. ఇటఁ దిప్పన కాదేశ మైనదువర్ణము ధాతువునకు విధింపఁబడినదే కాన నందలియకారమునకు సంధి రాదనుచో — “అట్లగుటచేఁ దద్ధర్మక్రియలయంఃలిప్తత్యయోకారములకు సంధి షేధము తగులదు గావున చేయుదురు + ఎవుడు చేయుదు రవుడు (వ్యా.సం.స. 244) అనుట యెట్లు ఈరువులుమాత్రము ధాతువునకు గాక నామమునకు సంధి ఁబడినవా? వచ్చుదున్ అనుచో దుప్రత్యయము మాత్రము ధాతువునకు విధింపఁబడినదే గదా. కావున నీనమస్య యాంతరముచే నుత్తమవును మైకవచనమున దువర్ణోకారమునకు సంధి నిషేధము సాధించుకొనవచ్చును గాని వచ్చుదురు, చేయుదురు అను రీతి స్థలములందుమాత్రము సంధినిషేధము తప్పక ప్రాప్తింప వలసి యున్నది.

వీరు సస్యైతద్ధర్మోతే యనుచో డువర్ణము ధాతువునకు విధింపఁబడిన దనుటలో ధాతువున కాగమమని తలఁచిరా? చేయు + ఎ + తిప్ అని యుండఁగాఁ దిప్పరికత్వమున డిడు లను ధాతువున కాగమములుచేసి చేసెడు + తిప్ అనువిధముగా నుంచి యాపిదపఁ బ్రథమైకవచనలోప స్తద్ధర్మాతియోః క్రియాణాం స్యాత్తని తిప్పనకు లోపము చేసి పిదప ద్రుతము నాగమముగాఁ జేయవలెను. కానీ యిట వి.వి. డుడివర్ణములను మాత్రమే విధింపక 'డుడివర్ణా చ నాస్తకౌ' యని వానిని నాంతములుగా విధించినది. అవుడు తిప్పనకు ముందే ధాతువునకు వీని నాగమములు చేసినచో చేసెడున్ + తిప్ అని యుండఁ దిబ్బోపాసంతరము అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుత మాగమ మైన చేసెడున్ న

అనురీతిగా ద్రుతద్విత్య మేర్పడును. దానిని వారించుటకయి వజ్రుల వారు ఇందు నాస్తకౌ యనునది 'అన్యే ద్రుతప్రకృతయః' అను సూత్రముచే సిద్ధించు ద్రుతప్రకృతికత్వమున కనువాద మగుచున్నది. ప్రథమపురుషైకవచనములు దుష్వర్ణకాంతములై కళ లగుట సహజ మగుటచేత నిట నట్లు గా దని తెలుపుటకై యిట్లునువదింపఁబడెను (వ్యా. సం. స. 1339) అనిరి. కానీ యిది సక్రమముగాఁ దోఁపదు. వీరే యింతకు ముందు 'అన్యే ద్రుతప్రకృతయః' అనుచొప్పున నీరెండును (తద్ధర్మభూతక్రియః) ద్రుతప్రకృతికములగును గదా. వచ్చు+ఎ+తిప్ వచ్చు+ఎ+న్. ఇది భూతార్థకము వచ్చు+తిప్ వచ్చున్ మొ॥ అని (1339) పేర్కొని యున్నారు. వచ్చున్ అనునది ప్రథమపురుషైకవచనాంతమై యైనను అన్యే యని ద్రుతప్రకృతిక మైనదే. తిజ్ఞధ్యేతర క్రియ గాన నట్ల యగు, అట్లే వచ్చెడున్ అనుప్రథమపురుషైకవచనాంతము ద్రుతప్రకృతికము గాకుంట యేమి? ఇట్టి దుష్వర్ణకాంతము కళయే యని స్పష్టముగాఁ జెప్పకున్నను నాదిపదముచే నట్లు కళ యవుఁగాక. అట్లని యీడిశువర్ణకాంతములు కళ లని భ్రమించుట యెట్లు? వచ్చెడున్ అనుచో నున్నది దుష్వర్ణమే కాని దుష్వర్ణకము కాదు గదా. (డి వర్ణమునకు డజ్ఞశోఁ బోలిక యేమాత్రమును లేదు.) ఇట దుజ్ (డిజ్?) అని చెప్పలేదు గాఁబట్టి యీడిశువర్ణ కాంతము కళ యనుకొను టెట్లు గుదురును? సామ్యమే లేమి భ్రాంతి మాత్ర మెట్లు? ప్రథమైకవచనమాత్రసామ్య మున్న వచ్చున్ అనునది ద్రుతప్రకృతికము కాలేదా? కాఁగా దుజ్జని చెప్పపక్ష మున భ్రాంతివారణ మవసర మగు నేమో కాని యిట నసవసరము. తిజ్ఞధ్యకములు గాని యీక్రియాపదము అన్యే యని ద్రుతప్రకృతు లగుటయే సహజము. దుష్వర్ణకాంతములు కళలలో స్పష్టముగా నిర్దేశింపకున్నను సయ్యవి ద్రుతప్రకృతికములు గాక కళ లగుటకు నాధారము ప్రయోగములం దవి ద్రుతాంతములు గాకుండుటయే. దానింబ ట్టియే యాద్యశబ్దముచే సయ్యవి సంగ్రహింపఁబడుచున్నవి. నాస్తకౌ



అనుసప్పటి సకార మట్టిద్రుతము ననువదించునదే యపుఁగాక. కళ  
లనుభ్రాంతిని వారించుట కనుట సరికాదు. స్పష్టత కని చెప్పకొనఁ  
దగును. కాఁగా డిడులను ధాతువున కాగమము చేయరా దని  
గ్రహింపఁదగు.

అయినను నీవివాదమేల? వారే స్పష్టముగా నీడిడులను దివ్య  
స్థానమున నాదేశము చేసియుండిరి. కాన నీడువర్ణము ప్రత్యయమె  
యైనది గాని ధాత్యవయవము గాదు. కాఁగా ధాతూకారమునకుఁ  
జేసిన సస్యా త్తనసంధినిషేధము చేసెడున్ అనుచోటిప్రత్యయో  
కారమునెడల వర్తింపనేరదు. కాఁగా జేయుదురు+అవుడు చేయుదు  
రవు డనురీతిగానే చేసెడున్+అవుడు చేసె డవు డనురూప మొక్క  
టయే కావలసియున్నది. ద్రుతపూర్వస్వరసంధి సన్నయాధర్వణ  
సమ్మత మని గదా వారి సిద్ధాంతము. సన్నయాధర్వణులు లాక్షణికు  
లుగా సమ్మతించి రేమో కాని యాయవి కవిప్రయోగములకు  
మాత్రము విరుద్ధములు.

ధాతూకారమున కని చెప్పని వి.వి. సనుగురించి యాయవి  
లక్ష్యము లగుచుండ వజ్జులవారివివరణమునుబట్టి సస్యాత్సూత్రమున  
కీయవి లక్ష్యములు గాకుండఁ బోయినవి.

ఇంక మిగిలినది ప్రథమైకవచనాంత మగు 'చేయన్' అనురీతి  
దొక్కటి మిగిలియున్నది. అయినను వజ్జులవారిమతమున నిట్టిదియుఁ  
బ్రస్తుతసూత్రమునకు లక్ష్యము గాకుండఁబోవునవకాశమును గుర్తింప  
వచ్చును.

నాప్రాతిపదికకు శస్సు చేయఁగా మమ్మున్ అనురూప మేర్పడు  
సనియు సవుడు శస్సు లోపింకఁగా ముం దున్నయుకారము ప్రత్యయ  
సంబంధి యై (లోపించినశస్సునందలి ప్రత్యయధర్మము ముందటివర్ణ

ముపైఁ బడి ? అనాఁడు విభక్తిఁగల అను సూత్రముచేఁ బ్రత్యయో  
కారమునకుఁ జెప్పినసంధి యగు నని వజ్రులవారు పేర్కొనియుంట  
నింతకు ముందు గమనించియున్నారము. అది విధముగా చేయుధాతు  
వుపైఁ దివ్యచేయఁ జేయు+తిప్ అని యుండఁ బ్రథమైకవచనలోపః  
అని తిప్ప లోపించినది. (అన్యే యని ద్రుత మయి చేయున్ అని  
యవును) కాఁగా నింతకు ముందు శస్సువలెనే యిట ద్విప్రత్యయ  
మును లోపింపఁగా (దివ్యనాదలిప్రత్యయధర్మము ముందున్నవర్ణ  
ముపైఁ బడి) ముందున్న చేయులోనియకారము ప్రత్యయసంబం  
ధికాఁ బరిగణింపఁబడ నవునే కదా. ఇట నెట్లును (ఇంతకు ముందు  
విభక్తిఁగల అని స్పష్టముగాఁ జెప్పినచోటవలె) బ్రత్యయోకారము  
నకు సంధినిషేధము లే దనియు ననఁగా సాధి ప్రవర్తించు ననియుఁ  
జెప్పిరే కదా. అట్లే యిట చేయున్+అతడు అనుచోట సైతము  
మమ్మున్ (ఏలె) అనుచోటవలెనే ప్రత్యయసంబంధియకార మవుట  
చేత సంధి జరిగి చే యతఁడు అని కావలయునే కద. కాఁగా వజ్రుల  
వారీస్థలాంతరవివరణము ననుసరించి యిట చేయున్ అనుకీర్తిస్థలము  
లందలియకారము సైతము లక్ష్యస్థలము కావండఁబోయినది.

అస లింతకును న స్వాతంత్ర్య తద్ధ ర్మోత యన్నది ధాతూకారము  
నకే సంధి నిషేధ మనియుఁ బ్రత్యయోకారమునకు లే దనియు  
స్పష్టముగాఁ జెప్పినది కాదు. తద్ధర్మతః అనుదాహికే దధర్మక్రియో  
కార మనియే సామాన్యముగా స్థలము గ్రహింపవలసియున్నది.  
ప్రయోగానుగుణముగా వచ్చుదు రవు డనుకీర్తికళాస్థలములయందలి  
సంధిని సాధించుకొనుట యభిమతము కావున విశేషార్థము సాధింపఁ  
బూనవచ్చు. కాని యందులకై ధాతూకారమున కని చేయవలసిన  
యవసర మేమి ? సూత్రమునందు నిష్పంధము లేమి ప్రయోగాను  
గుణముగా గ్రహింపవలసియున్నపుడు ధాతూకారమునకే యస నేల?  
ని.వి. పేర్కొన్నట్లుగా ప్రథమోత్తమైకవచనములు అనియే విశేష.

మును వివరింపఁదగుఁ గదా. వి.వి. ఇట్లు ధాతూకారమున కని కాక ప్రథమోత్తమైకవచనముల కని పేర్కొనుటచేఁ దస్మత్మున నీ సూత్రమునకుఁ గొన్నియేని లక్ష్యములు గల్గినవి.

ఇం కిట సహోబలపతి తద్ధర్మపదముచేఁ దద్ధర్మార్థక ధాతుజ విశేషణములను గ్రహించి రక్షణ మొనర్చునంబుజాతాక్షు నని చూపె. ఒసర్చున్ + అంబు- అని యుండ సంధి లేమి ఒసర్చు నంబు-అని యైన దన్నమాట. ఈ లక్ష్యవివరణముల ననుసరించి యాతనిమతమున ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికము లని స్పష్ట మగుచున్నది. చేయునతిథి అనురీతిస్థలములందును మౌగమము విధింపనివిం.వి.వి.లమత మున ధా.వి.లు ద్రుతప్రకృతులే యని వజ్జులవారును బేర్కొనిరి. అయిన నిట ధా.వి.లు సూత్రలక్ష్యము లవునా? అన్నది పరిశీ లింపవలె.

అయినను నీ ధా.వి.లకు విశేష్యములతో సమాన మయిన దని చెప్పకతీరదు. చేసినయాతఁ డనురీతిస్థలములందును జేసిననాతఁడు అనురీతిరూపములు లేకుండుటంజేసి యియ్యవి నియతముగా మీఁది విశేష్య(తచ్ఛబ్ద)ములతో సమానము నందియే ప్రయుక్తము లవు నని నిర్ణయింపక తప్పినది కాదు. అట్టియెడల ధా.వి.లివి ద్రుత ప్రకృతికములే యన్నను (నెప్పుడు) మీఁదిశబ్దముతో సమసించు చుండుటచే నందలిద్రుతమునకు ద్రుతస్క సర్వత్ర లు కృమానేషు అని లోపము రాకతీరదు. కావునఁ జేయున్ + అతఁడు చేయు + అతఁడు చే యతఁ డనియే యవుఁ గాని (నుమాగమము విధింపమి ద్రుతప్రకృ తికములే యన్నను) ద్రుతము నిలిచియుండ నవకాశము లేమి చేయు నతఁ డనునిష్ప్రరూపములు సిద్ధింపనేరవు. అహోబలుఁ డిట ద్రుత లోపముప్రాప్తినగుర్చి ప్రస్తావింపనేలేదు. వజ్జులవా రయ్యది ప్రస్తా వించి యిట్లు పేర్కొనిరి. ఇట ధాతూకారసంధిపేధస్వారస్యముచే

‘ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమానేమ’ అనుసూత్రముచొప్పున ద్రుత లోపము గల్గినేర దని వ్యాఖ్యానము చేసికొనవలయును. కాఁగా సంధినిషేధమువలన ద్రుతము లోపింపలే దన్నమాట. కాని వీరే తక్కినధాతుజవిశేషణములచోటులందుఁ బయి సూత్రముచే సామాసికద్రుతలోపము గల్గి చేసినయట్టి చేసెడియట్టి మున్నగురూపములే యేర్పడును (245) అనిరి. ఇది విరుద్ధమా గదా. వీరిమతమున ధా.వి.లు ద్రుతాంతములు. కావున చేసినన్ + అట్టి, చేసెడిన్ + అట్టి అని యుండును. చేయున్ + అట్టి అనుచోట సంధినిషేధ ముండుటచేఁ గదా ద్రుతము లోపింపనిది. అట్లే చేసినన్ + అట్టి మున్నగు నిట్టిచోటులఁ గూడ సంధిర్నయసుసూత్రముచే సంధినిషేధ మున్నది గాఁబట్టి ద్రుతము లోపింపరాదు గదా! చేసినయట్టి యని యశ్రుతి చేసి యున్నా రనఁగా సంధి జరుగలే దన్నమాటయే. కాఁగా చేసినన్ (సంధి స్తు ద్రుతపూర్వస్య ప్రాయశో న భవే దత యనియు) చేసెడిన్ అనుచో సంధిర్న అని సంధి లేమిని ద్రుతము లోపింపదు. (చేయుదు నపు డనురీతిగా న స్మాత్తనుసూత్రమునకు నితరస్థలములం దవకాశ మున్నట్లే సంధిర్న అనుదానికి నితరస్థలముల నవకాశ మున్నది కాన బాధ లేదు). కావునఁ జూడ నయితి ననురీతిగా నిట చేసిననట్టి, చేసెడి నట్టి యనురీతి గావలసియుండఁగా యశ్రుతి యెట్లయినది? పైఁగాఁ ‘చేసినయట్టి చేసెడియట్టి యనురూపములే’ యనుచోటియవధారణార్థకము తమసిద్ధాంతమునందలి బలమును వ్యక్తీకరించుటకుఁ గావచ్చును. అనఁగా నిట నవధారణార్థకముచే ద్రుతలోపము ఏర్పడ వచ్చునని వజ్రులవారియభిప్రాయ మనవలెనా? లేనియెడల ద్రుత లోపముతోపాటు సంధ్యభావమును (యశ్రుతియును) నియతములే యనవలసియుండు. సంధి యైన చేసినట్టియనురీతిరూపములు సాధువులు గాక పోవు గదా. సూరి వచ్చినట్టి రాముఁడు (పుట్టినట్లు) అని సంధిని

జూపుట గమనింపవచ్చును. కాని యిట్లు సంధి యైనరూపములు వజ్రలవారి కిష్టములే కావచ్చును.

పైని వివరణము ననుసరించి సంధినిషేధము గలిగి చేసినన్ ఇత్యాదులందు ద్రుతలోపము చేయు నతఁ డనుచోవలె బ్రాప్తింపమి చేసిన నట్టి యనియే కావలె గాని చేసినట్టి యని యవుటకు వీలు లేదు. సంధి స్తు ద్రుతపూర్వస్వ యనుకారికావివరణమునందు వీరు ప్రాయశః అని యుటచేత ఇంకన్, ఇంకన్, ఇంగన్, ఇంగన్ (పూర్ణ బిందురూపములను గూడఁ జూపుట లక్ష్యములసంఖ్య యొకింత పెంచుట కేమో?) అనువానికిమాత్రమే పాక్షిక సంధి (220) అని వ్రాసిరి. కాఁగా ద్రుత పూర్వాకారమునకు పై ఇంకాదులు నాల్గింటఁ దప్ప వే తొకచో సంధి లేదు. చేయుచున్నన్ + అట్టి చేయగలన్ + అట్టి అనుచోల్లఁ గూడ సంధి లేదు. ద్రుతాంతము లవుట సంధి లే దన్న చేయుచున్నట్టి యిత్యాదులు గావు. ఈపక్ష మున సంధ్యభావమున చేయుచున్న నట్టి యనియుఁ గావలెఁ గదా. సంధి యనలే లే దన్న చేయుచున్న నట్టి యనిమాత్రమే కావలసి యుండు. వజ్రలవారిట సామాసికద్రుతలోప మవు నని భావించుటచే చేసిన + అట్టి (చేసినట్టి) చేసినయట్టి యనురీతిరూపములస్థితికి నీద్రుతపూర్వాకారసంధి నిషేధము బాధకము గా దని యెంచియుండు రనవచ్చు. కానీ యది సరి కాదు. చేయనిన్ + అట్టి చేసెడిన్ + అట్టి అనురీతియికారస్థలములందును నిట్టిబాధ తప్పదు ద్రుతము పరమందుఁ గల యికారములకుఁ గిమాదులలోఁ బాఠము నుజ్జగించుట నటను భేదము (సంధి) లేదు (247) అని యొకచోఁ జేర్కొనిరి. కిషష్ఠి యందలియికారము ద్రుతము పరమందుఁ గలదే. అం. నను వీరు తదాదులలోను (కిమాదులలోఁ గూడ) బఠించిరి. కాఁగా నట సామాన్యముగాఁ జెనప్పిన కిషష్ఠిస్థలమునఁ దప్పద్రుతపూర్వక మైన యికారమునకు సంధి లే దనట సారాంశము. కాఁగాఁ జేయనిన్ +

అట్టి అనుచో సంధినిషేధమే యున్నది (సంధిర్న) కావున నిటను ద్రుతలోపము వచ్చుటకు వీలు లేదు. కాబట్టి చేసిన నట్టి చేయని నట్టి యనియే కావలె. ద్రుతపూర్వాకారసందర్భమునఁ బైనివలెనే యిట సిబ్బందు లేర్పడుట స్పష్టమే.

కాఁగా సంధినిషేధస్వారస్యముచే చేయు నతఁ డని లోపింప దన్న చేసినయట్టి యనురీతిస్థలముల ద్రుతము లోపించుట కాకారణము చేతనే వీలు లే దనవలసి యుండు స్పష్టము. చేయు నతఁ డనురీతిగా సంధినిషేధము ప్రత్యేకముగా విధింప బడుటచే నట ద్రుతము లోపిం పలే దనియు చేసిన నతఁ డను మొ॥చోట్ల సంధి యట్లు ప్రత్యేకముగా నిషేధము గాకుండుటంజేసి ద్రుతము లోపించు ననియుఁ జెప్పనవునా? ఇట్లని వారును స్పష్టముగాఁ జెప్పలేదు. అట్లు చెప్పట నహజ మును గాదు. ఎట్లయినను సంధినిషేధము గలదు గదా. ఇంకను న స్యాత్తనునది ధా.వి.లకు మాత్రమే ప్రత్యేకముగా సంధి నిషేధిం చుట లేదే. చేయున్ + అనఁగ చేయు ననఁగ అనురీతిగా నయ్యవి తద్ధర్మార్థకక్రియాపదములందునయితము (ప్రథమోత్తమైకవచనముల) సంధినిషేధమును జెప్పచున్నదే కద.

ధాతూకారమునకు సంధినిషేధస్వారస్యముచే చేయున్ + అతఁ డనుచో ద్రుతము లోపింప దనిరి. చేసెడున్ + అతఁ డనురీతిగా నీధాతుదవిశేషణము డు(న్) వర్ణాంతమై యున్నపుడు నట్లే లోపిం పదా? క్రియాపదస్థలమునఁ దివ్వనకే డు ఆదేశము చేసిరి. విశేషణ మైనపు డయ్యది ధాతువున కాగమ మగునా? అస్పష్టము.

అసలు సంధినిషేధమునకును సామాసికద్రుతలోప మవుటకును సంబంధమేమి? సంధినిషేధము ప్రాప్తించుటకు ద్రుతలోప మగుట బాధకమా? (సామాసికలోపము గానిచో) సంధివిధానసామర్థ్య

ముచేత (లేదా అచాం సంధౌ యని సంధియందే ద్రుతము లోపించు ననుటచేతన) సంధి లేనపుడు ద్రుతలోపము కాదు. సంధినిషేధమున్న నెట్లును గాదు. ఇటు వచ్చుద్రుతలోపము సంధి జరుగుటకై సంధియం దవుచున్నది గాదు గదా. ఇట్టిసంధితో సంబంధము లేక (యచ్చే పర మైనను లేదా హల్లు పర మైనను) సమాసము గావుట వలన నవునది. సమాసమున ద్రుతము లోపించినదే యనుకొందము. సంధినిషేధము ప్రవర్తించుట కిబ్బంది యున్నదా? చేయున్ అతఁడని యుండఁగా ద్రుతలోప మై చేయు+అతఁ డని యైన నిట సంధి నిషిద్ధ మైనది. కావున యశ్రుతి వచ్చి చేయు యతఁ డని కావచ్చునే. భామయొక్క-భామన్+ఆసనము అని యుండ సమాసమున ద్రుతము లోపించి భామ+ఆసనము అని కాఁగా యశ్రుతితో భామయాసనమని యవుట లేదా? సంధి లేకుంటను బట్టి సామాసికద్రుతలోపము వారింపఁబడినదా? సామాసికద్రుతలోపమునకును సంధినిషేధము నవకును బాధ్యబాధకసంబంధము లేదనక తీరదు. వి.వి.కర్తయే 'వినాలవర్ణం నో సంధిః మిశ్రతత్సమయోర్దుకి' యని చెప్పచున్నాఁడు సామాసికద్రుతలోపానంతరము లవర్ణమునఁ దప్ప సంధి లే దని.

కాఁగా వజ్రులవా రిచట సంధినిషేధస్వారస్యముచే ద్రుతము లోపింప దనుట యుచితము గాదు. అయినఁ జేయు యతఁ డనుకీర్తి నపహాపములు గావా? అనవచ్చును. అయ్యవి ప్రయోగవిరుద్ధము లనుమాట వాస్తవమే. ఐనను బ్రయోగములనుబట్టి యిటు విర్ణయ మెట్లు? ఇంకను బ్రయోగానుగుణముగా ద్రుతము లోపింప దన్నను గొంతయేని గుదురు నేమో కాని సంధినిషేధమువలన ద్రుతలోపము లే దని శాస్త్రుగాన సమన్వయించుట సరి కాదు. అపహాపసాధన మేల? ప్రయోగానుగుణముగా నుమ్మోత యని స్వరపరకత్వమున

నిట నుమాగమమే చేయుదుము. ఏవిషయమైన ననుక్త మయినను గొంత నయము గాని దురుక్త మనట యుక్తము కాదు. కానఁ దద్ధర్మార్థకవిశేషణముల కుదంతములఁ జచ్చరకర్తవ్యమునఁ జింతామణి వి.వి. నుమాగమము చెప్పలేదును తేని గొంతయుక్తమే.

ఇది యెల్ల ధా.వి.లు ద్రుతప్రకృతికములనుపక్షమున. ధా.వి.లు ద్రుతప్రకృతికములా? కళలా యనుసంశయమునునికిని గూర్చి స్థలాంతరమున విస్పష్టము. చేయు+అతఁ డనియే యుండుఁ గాని చేయున్ అనురీతి నుండిదు. (నుమాగమ మన్వః సుమ్నోతః- సాధింఁకొనఁ దగు.) కాఁగా నహోబలుఁ డీసూత్రమనొద్ద ధా.వి.లను బ్రస్తావించుటయు దాని వజ్ఞులవా రామోదించి సమర్థించుటయు సముచితములు గా వని నిర్ణయింపవచ్చును.

వి.వి. 'ప్రథమ శ్చోత్రమ శ్చైవ' మున్నగా ప్రథమోత్రమ పురుషైకవచఃపదములనే యిటఁ బ్రస్తావించినది. కాని భేదకములను బేర్కొనలేదు. (అహోబలపతియే సప్తకవీయానుగుణముగ నింత మాత్రమే గ్రహించి ధా.వి.లను గారికలోఁ జేర్చకుంట విశేషమయనఁదగు.)

ఇట్లు వజ్ఞులవారిసమన్వయము ననుసరించి చూడ న స్యా త్రను సూత్రమునకుఁ గ్రియాపదములే కాక ధా.వి.లు కూడ లక్ష్యములు గాకుండఁ జోయినవి. న స్యా త్సూత్రమున కీపక్షమున లక్ష్యములనలే లే వన్నమాట.

ఇంక నహోబలునిమతమున ధా.వి.లు గ్రహింపఁబడినను నిష్టరూపములు సామాసికద్రుతలోపముచే సిద్ధింపవు. కావున నవ్యాని నిట గ్రహించుటవలనఁ బ్రయోజనము లేదు. కావున వానిని బ్రస్తావింపరాదు. కాఁగా వి.వి.వచనానుసారముగా నిట నాతనిమతము నను గ్రహింపఁదగినవి ప్రథమోత్రమ మైకవచఃపదములు రెండు



మాత్రమే. ఇది యిట్లు గ్రహింపబడుటవలన స్థలాంతరమున నిబ్బం  
దులు మాత్ర మధికముగనే యున్నవి.

‘సంధిర్న’ యనుసూత్రము ద్రుతపూర్వోకారమునకు  
పైతము సంధిని జెప్పచున్నది. కాఁగా న స్యా తనుసూత్రము తద్ధ  
ర్మార్థకక్రియాపదములయందమాత్రము ద్రుతపూర్వోకారమునకు  
సంధినిషేధమును జెప్పచున్నది. కాఁగాఁ దద్ధర్మేతరస్థలములం దుకార  
మునకు ‘సంధిర్న’ యనుసూత్రముచే సంధి నిత్యముగనే రావలసి  
యున్నదని స్పష్టమే కదా.

ఆనంతర్యార్థకమగు డువర్ణము ద్రుతాంతమే. కావున వేవె  
లుంగు తోతెంచుడున్ అబ్బంబులు వికసిల్లు అనుచో ద్రుతపూర్వో  
కారమునకు నిత్యసంధి రావలసియే యున్నది. తోతెంచు డబ్బంబులు  
అని మాత్రమే యవును. సాధువైన తోతెంచుడు నబ్బంబులు అను  
నది యసాధువే యగును.

ఇట్టై కృష్ణుఁడున్ + అర్జునుఁడును కృష్ణుఁ డర్జునుఁడును అని  
మాత్రమే యవు నువర్ణము ద్రుతాంత మనుట సరి గాదు కావున  
కృష్ణుఁడు నర్జునుఁడు ననురూప - గా నవకాశము లేదు ఇట్టై  
అదయున్ + ఇట్ల నియె అది యిట్లనియె నని మాత్రమే యవు.  
చింతామణి యిట్టినుశబ్ద మనుగూర్చి పేర్కొనలేదు. కాని అన్యే యని  
ద్రుతప్రకృతికములలోఁ జేర్చకతప్పదు గదా.

ఇంకఁ జింతామణి సాధించియున్న- ద్వికీయాస్థలములందు  
మాత్ర మెట్లు? రామున్ + అభిరామున్ - రా మభిరామున్ ధన  
మున్ + అశిశ - ధన మశిశ వదువున్ + ఇచ్చె వధు విచ్చె కొడుగున్ +  
భవఁగె కొడు కొవఁగె ననురీతి యుపరూపములు తప్పునా?

కాఁగా న స్వా త్తనుసూత్రము ననుసరించి తద్ధర్మార్థకక్రియా పదములకంటె భిన్నము లగుస్థలములం దెల్లయెడల ద్రుతపూర్వో కారమునకు సంధినిషేధము లేమి 'సంధిర్న' అని ప్రాప్తించుసంధిని వారించుట కెట్టియాధారమును లే దనక తీరదు గదా. ద్రుతపూర్వో కారమునకు బెక్కెడల సంధ్యభావమే యుండఁగాఁ దద్ధర్మస్థలములందు మాత్రమే సంధి లే దని చెప్పట పొనఁగు తెల్లు?

అందుకే కొంతయు న స్వా త్తద్ధర్మోత (సః) అని నకారాగ మపరముగా నీ సూత్రమును భావించిరి. బాలసరస్వత్యాదులు న స్వా త్తనుసూత్రముతో సంధినిషేధపరముగా వ్యాఖ్యానించుట యొక్క టియే ఈయాగనుపాఠాంగీకారములో కాధకాంశము. అట్టియెడల న స్వా త్తనునది సరి యైనపాఠము గా దన్నపక్షమున న స్వా త్తను నీసూత్రము సయితము లు క్సంశ్లేషే నాచి యనుసూత్రమువలెనే నిర్గళితార్థమువాదక మని యహోబలుఁ డుపేక్షింపవలసియుండు నని పించును. వజ్రలవారిమతమును బై ని జూచితమే కద. ఇట నెల్లును లక్ష్యములు లేవు.

కాఁగా ఏ 'న స్వా త్తద్ధర్మోత' యనుసూత్రముసార్థక్యము నకయి యనఁగా సంధినిషేధపర మయినయర్థము ప్రయోజనవంత మగుటకొఱ కయి చింతామణి (వి.వి.ల) యందలిసంధిని విధించు సూత్రము లెల్లను ద్రుతమునకు ముం దున్నయచ్చునకు సంధి చెప్పచున్న వని యంగీకరించిరో యానస్వా త్తనుసూత్రమునకు వజ్రల వారి మతము ననుసరించి యనలు లక్ష్యములే లేకపోఁగా నహో బలుని (వి.వి.) మతమున లక్ష్యములు కొన్ని కలవు. కానీ యితరస్థలము లం దనర్థమే యధిక మవుచున్నది అట్టియెడల సంధినిషేధపర మగు నస్వా త్తనుసూత్రము వ్యర్థ మగుటయే కాక యనర్థము నై యున్న పసకతప్పదు.

న సస్య తనురీతి సకారాగమపర మైనయర్థమును గ్రహించు చునాపాఠమును బ్రచూడికరించుచోఁ బైరీతియనర్థము లేవియు నుండవు. అంతే కాక (సూరిసమ్మతములగు) చేయు నతఁ డనురీతిరూప ములు ప్రసిద్ధములు స్పష్టముగా సాధింపఁబడుట యనుప్రయోజన విశేషమును సిద్ధించు.

కాఁగా శహోబలాదులవివరణమార్గము ననుసరించి చూచిన నొక్కయంశము స్పష్టము. సస్య తని యాసూత్రము ద్రుతపూర్వో కారమునకు సంధి నిషేధించునది కా దనియే భావించునెడలఁ జింతా మణియందలిసంధివిధానములు ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్ప నవిగాఁ జెప్పవలసినయవసరమే లేదు.

ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తింపనేర దని భావించు టయుఁ గేవలము నిరాధారము గా దని గుర్తింపఁదగును.

‘అనాదిషు విధక్తిమాతో వా’ యనుసూత్రముప్రకారము ప్రథమేతరవిధక్తులయం దున్నయుకారమునకు సంధి వైకల్పికము. నాకొఱకున్ + ఇచ్చె నని యుండఁగా సంధి జరిగినచో నాకొఱ కిచ్చె నని యగును. కాని సంధి లేనిస్థితిలో నాకొఱకున్ - ఇచ్చె అని యుండ (అచాం సంధౌ యనియు ద్రుతము లోపింపనేరదు గావున నది యట్లే యుండఁగా) యశ్రుతి మార్గా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్ అనుసూత్రముచే యశ్రుతి రాసగునే కద. నాకొఱకు నిచ్చె నాకొఱకు యిచ్చె (నాకొఱకును యిచ్చె ?) అను నట్టిరూపములు గావలయును. ఇట్టియపరూపములు సాధించుట యే తదభిప్రేతమా ?

‘సంధి లేనిచోట స్వరంబుకంటెం బరం బయినస్వరంబునకు యడాగమం బగు’ ననుసూరితక్షణమున ‘స్వరంబుకంటె’ ననుభవము

చేత ద్రుతప్రకృతికములపైని స్వరమునకు యడాగమము రా దని గుప్త. ప్రభృతివ్యాఖ్యలు స్పష్టము చేసియున్నవి. సూరి ద్రుతమును ను(ని) స్వరూపముగ భావించినవాడే యయ్యును స్వరవరకర్తమున ద్రుతమును (స్వరలోపము దాదాపు నియతముగనే చేసి) వ్యంజనమాత్రముగానే చూపియున్నాడు. నాకొటకున్ ఇచ్చె ననుచో సంధ్యభావసందర్భమున మీఁదిస్వరము ద్రుతమునకు ననఁగా నిటఁ బొల్లునకారమునకు ననఁగా పొల్లునకంటెఁ బరమయినది కాని స్వరంబుకంటెఁ బరం బయినది కాదు గదా. కావున నట యడాగమము లేదు. కావున పొల్లునకారము పయియచ్చతోఁ గూడి నాకొటకు నిచ్చె ననియే యవును గాని నాకొటకు నిచ్చె నిత్యాదిగాఁ గాదు. ఇట్టిసమన్వయము సముచితముగనే యున్న దనవచ్చును.

ఇటఁ గూడ నదే విధముగాఁ జింతామణికర్త యశ్రుతిని జెప్ప నపుడు 'ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్' అనుట గమనింపవచ్చును. ప్రాణతః అనుటచేఁ బరప్రాణము స్వరంబుకంటెఁ బరం బయినది కావలె. ద్రుతప్రకృతికములయెడ సూరిమతమునవలెనే యటఁ గూడఁ బొల్లునకార మగుద్రుతమునకు ననఁగా పొల్లునకంటెఁ బరముగా నుండుటచే ప్రాణతః పరంప్రాణ మ్మని చెప్పిన పరస్వరమునకు యశ్రుతి రానేర దని గుర్తింపనగును. ఇట పొల్లునకంటెఁ బరమవుటచే యశ్రుతి రాలే దనఁగా నాకొటకున్-అనుచోటియకారము స్వరమునకంటె ఇచ్చె అనునప్పటియకారము పరిమయినది గా దన్నమాట. అనఁగా నాయుకారమునకుఁ బరస్వరముతో ద్రుతమువలన వ్యవధానము గల్గఁగా ద్రుతముతోడియవిరోధమువలనఁ బరప్రాణము ప్రాణముకంటెఁ బరమయినది కాకపోవుటచే యశ్రుతి రాలేదు. అనఁగా యశ్రుతి యగుటకు ద్రుత మవిరోధమే యని స్పష్టము.

యశ్రుతి కావలసినపు డేద ద్రుతద్రుతము నెంధి యవునప్పుడు మాత్ర మేల కాదు. యశ్రుతిని విధించునపు డెట్లు ప్రాణతః పరం

ప్రాణ మ్మని యన్నాడో యట్లే సంధి విధించుస్థలమునపైతము 'సంధిర్నాచోఽచ్యుత' యనుచో 'అచః అచి' యనియే చెప్పెను. ఇందలి యచి యనుపదమును దరువాతినూత్రములలోని కనువర్తించి 'అనాదిషు విభక్తిమూలం' వాచి యని యవియు నచ్చునకంటె నచ్చు వర మగునపుడే గదా. కాఁగా యశ్రుతిసందర్భమునవలెనే యీ సంధిసందర్భమునను 'స్వరంబుకంటె స్వరంబు కరం బగునపు' డనియే చెప్పియున్నాడు కాఁగా ప్రాణతః ప్రాణ మ్మని విధించినయశ్రుతి ద్రుతాంతములపై నచ్చు నని (అనఁగా యశ్రుతికి ద్రుతము ప్రతి బంధకము కాదని) యంగీకరించినచో నుత్పాదీసంధిసందర్భములందు సయితము ద్రుతము పూర్వస్వరమునకు సంధి సంగీకరింపఁదగును. ద్రుతముపై యశ్రుతి యనిష్ట మగుట స్పష్టమే. కాఁగా నట యశ్రుతి వారించుటకు ద్రుతము ప్రతిబంధక మని యంగీకరింపఁగా ద్రుత పూర్వస్వరమునకు సంధిని బ్రస్తావించుటకు వీలు లేదు. అనఁగా సంధి యవుటయందును ద్రుతము ప్రతిబంధకమే యని యంగీకరించుట సక్రమమే యవుచున్నది.

ద్రుత మిట్లు సంధికిఁ బ్రతిబంధక మవుటను భావించుటచేతనే చింతామణిలో ద్రుతపూర్వస్వరమునకుఁ ఇకాదులకుఁ దప్ప నని బాలవ్యాకరణమునందువలెనే సంధి షేధము విధించి యుండలే దని గుర్తింపఁదగును. అయిన నిట ననుమానము స్వరంబుకంటెం బరం బయినస్వరంబున కని చెప్పినసూరితమునను జింతామణియందువలెనే ద్రుతము సంధిప్రతిబంధక మవుచుండఁగా సంధి ప్రాప్తింపమి 'ఇకాదులకుఁ దప్ప, నని సంధినిషేధ మేల? సూరితమున ద్రుతము సంధి ప్రతిబంధకము కాదా? అనఁగా నికాదనూత్రసందర్భమును బరిశీలింపవలసియున్నది.

ఇకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతక్షత్రికములకు సంధి లే దను సూరి లక్షణము ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి నిషేధించుచున్నది. నిషే

ధము ప్రాప్తి పూర్వకము కావలయును గావున నిట ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు సూరిమతమున సంధి ప్రాప్తించుచున్న దనియే తలంపవలెను. అనగా ద్రుతము సంధికే బలిబంధకము గా దనవలసియే యున్నది. వజ్రలవా రీయభిప్రాయము సంగీకరింపలేదు.

ఇకాదిలక్షణము 1. ద్రుతప్రకృతికములలో నికాదులకు సంధిని జెప్పట, 2. తదితరద్రుతప్రకృతికములకు సంధిని నిషేధించుట యనురెండు శాసనములు గలిగియున్నది. ఇకాదులకు సంధిని జెప్పటయే సూత్రమున విధేయాంశ మనుచు వజ్రలవారు ద్రుతప్రకృతికముల సంధినిషేధము ప్రధానాంశ మనునభిప్రాయమును దిరస్కరించిరి. తమ సిద్ధాంతమునకుఁ వారు గొన్ని హేతువులు చూపియున్నారు. వానిం బరిశీలించుము.

బాలవ్యాకరణపక్షమున ద్రుతము నుస్వరూపము కాన బాల వ్యాకరణపక్షమున ద్రుతపరకస్వరమునకుఁ బ్రత్యేకవిధానస్థలము లందు విధానసామర్థ్యమున ద్రుతలోకపూర్వకపరూపసంధి ప్రాప్తించునే కాని తదితరస్థలములందు 'ను' వ్యవధానమున ద్రుతపరకస్వరము నకుఁ బరరూపసంధి ప్రాప్తింపనేరదు. అచటఁ బరరూపసంధి ద్రుత స్వరమునకే ప్రసక్త మగును. (వ్యా.సం.స. 275)

వీరంతకు ముందు నిజే యభిప్రాయమును వివరించుచు “స్వర పరకత్వమందుపైతము సంధ్యుదావారణసందర్భమున ద్రుతస్వరూపమును బరరూపసంధిసందర్భమున సాకల్యముగ ద్రుతలోపమును సంధించు నని యెఱుంగునది (214) అనిరి.

ఈ మాటలనుబట్టి స్వరపరకతలో సంధివిధాన మున్నచోట్ల ద్రుతస్వరలోపమును (సంధి యవుచోట్ల ద్రుతలోపమును) సంగీకరించుట స్పష్టము. సంధివిధానము లేనిచోట్ల ద్రుతస్వరలోపావకాశము

లేదు. కావున వచ్చును + అతఁ డని స్వరసహితముగనే యుండును గావున ద్రుతస్వరమునకే పరరూపసంధి యగు నన్నమాట. కాని పైని వీరు పేర్కొన్న మాటలనుబట్టియే స్వర ముండఁగా ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు స్వరపరకత్వము సిద్ధింపదు గాన నటు సంధిప్రసక్తియే ద్రుతపూర్వస్వరమునకు లేదు గదా. అట్టియెడ ద్రుతపూర్వస్వర మున కిఁకాదులలోఁ దప్ప సంధి లే దని చెప్పట యేల? ప్రాప్తి లేకుండఁగనే నిషేధావసర మేమి? సంధి లే దని సూరి యేరూపము సాధించుచున్నాఁడో యదే రూపమును వజ్రులవారు సంధి యయిన రూపముగా సాధించుచున్నారు.

సంధ్యుదాహరణసందర్భమున ద్రుతస్వరలోపము చేయవలె నని వీరు సంగీకరించిరి. సంధి చెప్పటనుబట్టి. ద్రుతమున స్వర మున్న ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిప్రసక్తి యుండదు గదా. సంధివిధా నము లేనిసమయములందును సూరి ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి నిషేధించుచున్నాఁడు. అంతే కాక చూడన్ + అయితి ననురీతిగా ద్రుతస్వరలోపముతోనే యుదాహరించియున్నాఁడు కూడ. కాఁగా నిట్లు ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి నిషేధించినసామర్థ్యముచేతను ద్రుతస్వరముతో నుదాహరించినసామర్థ్యముచేతను నిచ్చటఁ గూడ ద్రుతస్వరలోపము సంగీకరింపవలసియుండుటయు స్పష్టమే కద. ఎక్కడెక్కడ సంధి జరుగునో యనలు సంధిసందర్భ మెక్కడ నున్నదో యెక్కడ నెల్ల ద్రుతస్వరలోపము సంగీకరించితిమి. చెప్పఁగా మిగిలిన చోట్ల సంధి నిషేధించుచున్నాడు. కావున నిచ్చటను (ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు సంధి యనలు లేనిసందర్భములందును) ద్రుతస్వరలోపము సంగీకరింపక తప్పదు. ఇంక (స్వరపరకతలో) ద్రుతస్వరలోపము

లేనిది యెక్కడ? మఱి ద్రుతస్వరమునకుఁ బరరూపసంధి యవునది యెక్కడ? మొత్తముమీఁద వజ్రులవారివివరణము సనుసరించియే వచ్చెను - అతఁ డని యుండుటకాని ద్రుతస్వరమునకుఁ బరరూప సంధి యవుట యన్నది గాని సూరిసమ్మతము గా దనియు నింక సంతి యవునందర్భములందే కాక సంధినిషేధసందర్భములందు సైత మనుఁగా స్వరపరకత్వమున దాదాపుగా నెల్లయెడల ద్రుతస్వరమునకు లోప మగుటయే సూరిసమ్మత మనియు స్పష్టముగా గుర్తింపఁదగి యున్నది.

నిజమునకు వీరిపద్ధతి సనుసరించినచో సంధివిధానసందర్భము లందు సయిత ముదాహరణసామర్థ్యముచేతనే ద్రుతస్వరలోపము చేయవలసియున్న దేమో యనిపించును. (కివఱ్ఱి శత్రుఞ్చువర్ణంబు లని యుచ్చరించిన చోట్ల నట్లుంచిన) ప్రథమేతరవిభక్తిస్థలముల నుకారమునకు సంధి యన ద్రుతపూర్వస్వరమునకే యని యెట్లర్థము చేయవచ్చు? ద్రుతస్వరమునకే యని భావింప నవకాశము లేదా? తృతీయాదులకు నుగాగమము చెప్పఁబడినది. నాకొఱకును అనుచోటి నుక్కు విభక్తి కంత్యావయవముగాఁ జెప్పిన దవుటచే విభక్త్యవయవమే యవును. విభక్తియుకారమున కన 'నాకొఱకును' అనుచోట ద్రుతరూపనువర్ణమునందలియుకారమే గ్రహింపరాదా? అట్టి యెడల వికల్పవిధానము సనుసరించి నాకొఱకు నిచ్చె నని యవుఁ గాని నాకొఱ కిచ్చె నని కాదు. ఇంకను నాకొఱకును యిచ్చె మున్నగు సపరూపములకును సవకాశ మేర్పడుచున్న దనవచ్చును గదా, అని యనుమానము.

ఇంకను 'నన్నును' అనుచోటి చివరినువర్ణమే ద్వితీయావిభక్తి. సూరి తృతీయాదులకు నుక్కును జెప్పెను గాని ద్వితీయకుఁ జెప్ప లేదు గాన నన్నును మమ్మును అనురీతివానియందలినువర్ణము



ద్వితీయావిభక్తియే కాని యాగమనువర్ణమును గాదు. స్నమ్ములలో నుకారము విభక్త్యుకార మవు టెట్లు? అన్ని నుమ్ములు విభక్తి కాగమములుగా వజ్జులవారు నూహించిరి. (విభక్తికి ముందయిన స్నమ్ములలోనియుకారము విభక్త్యుకార మైనట్లు కిర్వముచే సంత్యా వయవముగా నయిననుగాగమముండలియుకారమును విభక్త్యుకార మవుట స్పష్టమే.) కావున సర్వనామపదప్రక్రియ సూరి యుపదేశించ లేడు గావున స్నమ్ములే ద్వితీయాప్రత్యయములు గాఁ గా నిట మాత్రము ద్వితీయకు నుగాగమ మైన దని భావింపవలసినయవసరము లేదు. అట్లే భావించినను నుగాగమముండలియుత్తునకు స ధి ప్రాప్తి చుట యింతకుముందు స్పష్టమే. ఇట్లే యిఁకాదులయెఱును.

అవుఁ గాక. వజ్జులవారు పేర్కొన్నట్లుగాఁ బైవిధానస్థలము లందు సంధి ద్రుతపూర్వస్వరమునకే కాని ద్రుతస్వరమునకుఁ గా దని యుండము. ఇఁకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లే దను నిచ్చట నెచ్చట? ఇట్టిచోట్ల సంధివిధానము లేమి ద్రుతస్వరము లోపింప దనియే వజ్జులవారియభిప్రాయము. ఇటఁ గూడ లోపించిన ద్రుతస్వరమునకుఁ బరరూపసంధిప్రసక్తియే లేమి స్పష్టమే. కాఁగా నిచ్చట నిఁకాదిభిన్నములలో ద్రుతము స్వరసహితమై యుండును. ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లే దనెనే కాని సూరి ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు సంధి లే దనలేదు. ఇట్లు ద్రుతము స్వరసహితమై యుండఁగా ద్రుతపూర్వస్వరమునకు ప్రత్యేకవిధానము లేనిచో సంధి ప్రసక్తియే లేమి నిట సంధి ప్రాప్తింపమి నిషేధించుట వ్యర్థ మనుట ట్లుంచి) కావున చూడను+అయితి అనుచో ద్రుతప్రకృతిక మున కనఁగా ద్రుతప్రకృతికముతుదిస్వరమున కని యర్థము. ఇట ద్రుతమున స్వరము లోపింపమి నాద్రుతస్వరమునకే యని వ్యాఖ్యా నింపవలె. అట్టిదానికి సంధి లే దని గదా సూరి చెప్పుచున్నాఁడు. కావున వచ్చెను+అతఁడు, చూడను+అయితి అనుచో ద్రుతప్రకృ

తిక స్వరమునకు సంధి లేని (ద్రుతస్వరము లోపింపని) స్వరంబు కంటే స్వరంబు పరం బయినది కావున యడాగమము వచ్చి వచ్చెను యులఁ జిత్రాదిగాఁ గానక్కర లేదా? కాఁగా నిచ్చోట ద్రుతము స్వరము లోపింపకయున్న నిందు విధింపఁబడినయాసంధినిషేధమును ద్రుతస్వరమునకే యగును. ఇట్లును ద్రుతస్వరమునకుఁ బరరూప సంధి లే దని నిర్ణయింప వీరివివరణమునుబట్టి వీ లేర్పడుచున్నది. స్పష్టపఠిత త్రికేగా వచింపఁబడిన (215) యీవిధానమువలన నప రూపములే యేర్పడుట విశేషము.

కాఁగా నిట నిషేధింపఁబడినసంధియు ద్రుతపూర్వస్వరమునకే. ద్రుతమున స్వర ముండఁగా నయ్యది యప్రసక్త మగు నని మొదలుగా వారు వివరించినదానింబట్టియే యిట సంధి నిషేధించినస్థలములందును ద్రుతమున స్వరము లోపించు ననియే చెప్పవలె. ఇంతయు నేల? సూరియే సంధి రానిరూపముల నుదాహరించుసంధర్భమున ద్రుతస్వర లోపము చేసియే చూపియుండఁగా ద్రుతము స్వరసహిత మగుటయు నిట ద్రుతలోపము లే దనుటయు నెట్లు? ఇంక నిచ్చటను ద్రుతస్వర లోపము సంగీకరించినచో సంధివిధానస్థలములందు సంధి నిషేధస్థలము లందును ద్రుతస్వరము లోపించుచునే యున్నది. కావున ద్రుత స్వరమునకుఁ బరరూపసంధి ప్రస్తావనమే యుండదు. వచ్చెను+అలఁడు అనురీతిగాఁ జూపుటయు సరికాదు.

ద్రుతము నుస్వరూప మని సామాన్యముగాఁ జెప్పికొనినందు వలనఁ గాఁబోలును 'పరరూపసంధి ద్రుతస్వరమునకే' యని పేర్కొనిరి. ఉత్తునకు సంధి యవుచునే యుండును గాన నట వై పరీత్య ముండదు. కాని నువర్ణమునుత్వమున కిత్వ మైనచోట్ల నదియే ద్రుతము. రాముని గొలిచెద ననురీతిగనె గదా ద్రుతస్వత్వ ముండును. ఇట్టియెడల హరిని+అడిగె శ్రీని+ఇచ్చె ననురీతిస్థలము

బంధుఁ బరరూపసంధి యెట్లు? కివప్తినలె నిద్వితీయ సేమ్యాదులలో  
సూరి చేర్చలేదు. అయ్యడి యాకృతిగణమె యవుటచేఁ జేర్చరాదా  
యనరాదు. అట్లు చేర్చుటయే సూరి యుద్దేశమైన నిద్వితీయను  
జెప్పక (తరువాతిదగు) కివప్తి నొక్కదానినే పేర్కొనె ననుట యుచి  
తము కాదు గదా. అట్టియెడల హరిని యడిగె, శ్రీని యిచ్చె ననురీతి  
యపరూపములుమాత్రమే యవును. ఆకృతిగణ మని సాహసించి  
మనమే చేర్చినను సేమ్యాదులయిత్తునకు సంధి వైకల్పికము గావున.  
హరి నడిగె ననురీతిరూపములతోపాటు హరిని యడిగె ననురీతి యప  
రూపములు సయితము సాధింపఁబడినట్లే కదా. ఇట్లే వచ్చితిని+అంటిని  
వచ్చితిని యంటి, చూచెడిని యనె ననురీతిగా నపరూపము లేన్నేని  
వజ్జులవారిసిద్ధాంతపక్షమున నేర్పడుచున్నవి.

కాఁగా ద్రుతస్వరమునకు బాలవ్యాకరణపక్షమున నెంతమాత్ర  
మును బరరూపసంధి ప్రసక్తి లేదని గుర్తింపవలె. స్వరపరకత్వమున  
ద్రుతస్వరలోపము దాదాపుగా నెల్లయెడల సూరిమత మని గ్రహింప  
వలెఁ దద్విరుద్ధ మగువజ్జులవారియభిప్రాయము సరి కాదు.

అహోబలుఁడు చింతామణియందుఁ బేర్కొన్నట్లుగా సంధి  
యపు స్థలములలో విధానసామర్థ్యముచే ద్రుతలోపమును గుర్తించుట  
యుచితమే.

“ద్రుతప్రకృతికముల ద్రుతపరకస్వరముల కెల్లయెడలను బర  
రూపసంధి ప్రాప్తించుచుండఁగాఁ బ్రత్యేకముగా సంధి విధించుస్థల  
ములఁ దప్పఁ దక్కినచోటులందుఁ బ్రాప్తించుపరరూపసంధిని ఇఁకాది  
సూత్రము వారించుచున్న దనియు సూరికే యభిప్రాయ మున్నయెడల  
నాతఁ డట్టివిషయమును సైతము ప్రథమేతరవిధక్తివిధి నిరవకాశంబు  
గావున దీనిని బాధించెడిని అని వివరించినరీతినె యిటు వివరించి

యుండఁడా? అచాం సంధా విత్వాద్యధర్వణకారికార్థమును వచించి యుండఁడా?" అని పేర్కొనిరి. ఇదే మార్గములో నిట్లాలోచింప వచ్చును. వజ్రులవారు పేర్కొన్నట్లుగా నిఁకాదులకు సంధి విధించుటయే ప్రధానోద్దేశ మైనచో 'ఇఁకాదులకు సంధి వైకల్పికముగా నగు' నని సూరి స్మృతించియుండఁడా? ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లే దనుస్పష్టార్థమును జెప్పకొన నేల? ప్రథమేతరవిభక్తివిధి నిరవ కాశంబు గావున నని నద్దకొన నేల? ఇఁకాదులకు సంధిని జెప్పటయే ప్రధాన మైన సంధి వికల్పముగా జరుగు ననుదానిని-దీనికి సంధి వైకల్పిక మని వివరణములోఁ జెప్ప నేల? ప్రధాన మైనసంధివిషయమునే వివరణములోనికి నెట్టి యప్రధానమును స్పష్టము నై యున్న ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లే దన్నయంశము సూత్రమునఁ జెప్పిననుట యుక్తమా? సూత్రవివరణముల తీరు ననుసరించి చూడఁగా ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లేమని జెప్పటయే ప్రధాన మనియు నిఁకాదిసంధివిషయ మప్రధాన మనియు గుర్తింపవచ్చును.

ఇఁక వా రన్నది- ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తించుచుండఁగా నిషేధించుటయే సూరి యుద్దేశ మయిన నాతఁ డది వివరించియుండఁడా యన్నది. దీనికి వివరణ మేల? ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లేదు అనుసూత్రము ద్రుతస్వరమునకు సంధి నిషేధించునదనరాదు గదా. కావున ద్రుతపరకస్వరమునక సంధిని సూత్రము నిషేధించుచున్నది. సూత్రముచేతనే యాయర్థము నట సూరి చూపిన సూత్రలక్ష్యములలోను స్పష్ట మగుచుండఁగా దానికిఁ బ్రత్యేక వివరణ మేల? ఇఁకాదులకు సంధి వైకల్పిక మని వివరించెను గాని యట్టిసంధి వికల్పతకే లక్ష్యము లీలేదు. అయ్యది ప్రధానోద్దేశ మనుట యొప్పునా?

ఇక్కడ బై యభిప్రాయమే ద్రుతపరకస్వరసంధి ప్రాప్తమే యని యన్న అచాం సంధౌ అని వివరింపడా? అనున దింకొకటి వారు పేర్కొనిరి. ద్రుతపరకస్వరసంధి సూరి యుద్దేశము గా దనుటకు వివరింపకున్న స్పష్టము లేదు. వివరించిన నయ్యది స్పష్టతకే యనవలసియుండు. ఏ లన ననలు సంధి యనగాఁ బూర్వపరస్వరంబు లకుఁ బరస్వరం బేకాదేశం బగుట యని సూరి స్పష్టము చేసిన కద. అట్టిది జరుగవలయు నన్న నాపూర్వపరస్వరములకు నడుమ నున్న ద్రుతము లోపింపవలయును. కాఁగా నట్టిసంధి విధించినస్థలములలో నడుమ ద్రుతము సంధివిధానసామర్థ్యముచేతనే లోపించును. 'అచాం సన్ధౌ' యనులక్షణమును చింతామణి చెప్పలేదు. అహోబలుఁ డటఁ గారిక లే దని ద్రుతలోపము లే దనియెనా సంధివిధానసామర్థ్యము చేతనే ద్రుతముయొక్క యదృశ్యత జ్ఞాపిత మయినట్లు వివరింపలేదా? అట్లే బాలవ్యాకరణమునందును. సంధివిధానమువలననే సంధి యవుటకు వీలుగా ద్రుతలోపము సిద్ధించుచుండగా 'అచాం సన్ధౌ' యను రీతిగా సధర్వణుఁడు చెప్పటయే స్పష్టతకు. అది లేకున్న సంధి రాదన్న నాయయిసంధివిధులు వ్యర్థములు గావా? సంధి చెప్పినచోట్ల సంధివిధానసామర్థ్యముచేతనే ద్రుతము లోపించుచున్న దని గ్రహింపఁ దగు. దీనివలన సంధ్యభావస్థితిలో ద్రుతము లోపింపకుండుట యన్నదియు సిద్ధమే యవుచున్నది. అందులకే చింతామణియందు నన్ను నడిగె ననురీతిగా సంధ్యభావస్థితిలో ద్రుతము లోపింపక నిల్చియుంట సిద్ధించుచున్నది. బాలవ్యాకరణమున ఉత్తున కిత్వాదినూత్రములచే ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తించుచున్నను (అట్టి సంధి ప్రాప్తి చేఁ దదనుగుణముగా ద్రుతము లోపింపవలసియున్నను) నీయిఁ కాదినూత్రముచే ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి నిషేధింపఁబడినది. కావున సంధిలేమి నిట ద్రుతలోపమును సిద్ధింపదు. ఇట్లు సంధి విధాన సామర్థ్యముచే ద్రుతలోపమును సంధ్యభావస్థితిలో ద్రుతలోపాభావ

మును సిద్ధించుచునే యుండఁగా మఱల అచాం సన్ధా యనుకారికార్థమును వివరింపవలసినయవసరము లేదు గదా. ఆయర్థము చెప్పనందున సప్తము లేమి నది చెప్పకపోవుట యన్నది ద్రుతపరకస్వరసంధి సూరి మతమునఁ బ్రాప్తింప దనురీతినిర్ణయమునకు నవకాశ మియఁజాలదు.

కాఁగా వజ్రలవారియీయభిప్రాయమును బలవంతము గాదు. ఇంక 'ద్రుతవ్యవధానమున సంధికఁ బ్రాప్తియే లేకుండఁగా నది సమ్మత మైనచో విధింపఁబడనక్కఱ లేదా? (248) అనువజ్రలవారి వివరణము పై మొదటివారి వాక్యమునకే విరుద్ధ మని మాత్రము గుర్తింపవచ్చును.

‘సంధిర్నాచోఽచ్యుత’ యనుచింతామణిసూత్రముతో నచ్చున కచ్చు పర మగుచుండఁగా సంధి లే దనునిషేధ మెట్లు సిద్ధార్థానువాదమో యట్లే సూరిగారిప్రకృతసూత్రమానందును ద్రుత పరకస్వరసంధినిషేధము సిద్ధార్థానువాదకమే యనియు నచ్చట ఉకార సంధివలెనే యిచ్చట పైత మిఁకాదిసంధియే విధేయ మనియు... సమన్వయించుకొనుట యుక్త (247) మనువారిపలుకులలో యుక్తి గల దేమో గాని యథార్థము లే దనవచ్చును. ‘సంధిర్నాచోఽచ్యుత’ యను సూత్రము సిద్ధార్థానువాదక మవుఁగాక. కాని దానింబట్టి ‘యిఁకాది’ లక్షణమును సిద్ధార్థానువాదక మనుట సరి గాదు. పైఁగా సూరి ద్రుత ప్రకృతికములకు సంధి లే దనుచుండఁగా సూరికి ద్రుతపరకస్వరసంధి సమ్మతమైయైనచో నట్లు స్పష్టముగా వదించియే యుండును (248) అనుట విరుద్ధముగ నున్నది. (చింతామణిమతమున నవిరుద్ధ మని వారి యభిప్రాయము.) అసలీసూత్రము సిద్ధార్థానువాదక మనుటయెప్పుడు? అనఁగా ‘ఉత్తున కిత్వాదిసంధివిధులు ద్రుతవ్యవధానముచే ద్రుత పరకస్వరమునకుఁ జెప్పనవి కావున ద్రుతపరకస్వరసంధి లేకపోవుట

సిద్ధ మై యుండ నాయర్థమునే యికాదిసూత్రము చెప్పచున్న దన్న మాట.

కానీ యది సూరిసమ్మతము గాదు. ఉత్తుస కిత్యాదులు ద్రుత పరకస్వరమునకు సంధిని జెప్పనవి గా వన్నచో నేమ్యాదులలో 'కిషషి.' పఠన మనవసర మనవచ్చును. కిషషి. నికాదులలోఁ జేర్చిన నది చేరకుండునా? ఇకాదులలోఁ గిషషి. నిగూడఁ జేర్చి యవియే యికాదు లనఁదగును గదా. కిషషి నికాదులలోఁ జేర్చిన నింక ఉత్వ, అత్వ, ఇత్వసంధిసందర్భములందు ద్రుతప్రకృతికము లుండ వని గ్రహింపవచ్చునే కద. కిషషిని సూరి యేమ్యాదులలోఁ జేర్చిననఁగా నావిధి ద్రుతప్రకృతికా ద్రుతప్రకృతికసాధారణ మనుట స్పష్టము. ఆయా కృతిగణమునఁ బ్రయోగానుసారముగా ద్రుత ప్రకృతికములకి కీ వే యున్నఁ జేర్చుకొనవచ్చును గదా. కి షషీలరము లలో నట్టియిత్వసంధి లేకుండుఁ గాక. ఉన్న గ్రహింప వీలున్నదా? లేదా? కిషషి గణనముచేతనే యున్నదనకతప్పదు. అనఁగా నయ్యది ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు సంధిని జెప్పనదే కద. ఉత్వసంధియు నత్వ సంధియు నట్లేల కావు? 'ఏమ్యాది' ఆకృతిగణము గావునఁ బ్రయోగానుసారముగాఁ గిషషి యందొక్కచో మాత్రమే సంధి యున్న నది యొక్కటియే యేమ్యాదులలోఁ జేర్చఁవలయుండును. కాని ఉత్తుస కచ్చు, అత్తుసకు సంధి అనువిధానములు సామాన్యములగుటచే నటు ద్రుతపూర్వోకారాకారము లెల్ల సాధారణముగ గ్రహింపఁబడ వలసియే యున్నది గదా. కాఁగా వచ్చున్ + ఇవుడు అనుచో 'నుత్తుసకు' ననుసూత్రముచేతను చూడన్ + అయితి అనుచో అత్తు సకు ననుసూత్రముచేతను సంధి ప్రాప్తించుచునే యున్నది. అందుకే సంధి లే దని సూత్రించి దీని నటు సూరి యుదాహరించె నని గ్రహింపఁ దగును.

ఇట్లే క్రియాపదంబులం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు ననుసూత్రము (చే వైకల్పికసంధి రావలసియుండ మధ్యమపురుష క్రియలయం దిత్తునకు నిత్య మగుటను బేర్కొనె. కాఁగా) ప్రథమోత్తమపురుషక్రియాపదములం దిత్తునకు సంధిని జెప్పచున్నది. కాఁగా ద్రుతప్రకృతికములె యైనను బ్రథమోత్తమైకవచనములకును నీసూత్రముచే వైకల్పికసంధి రాకతప్పదు గదా. ప్రథమేతరవిభక్తులం దున్నయుకారమునకుఁ జెప్పినయుకారసంధి ద్రుతపూర్వస్వరమున కెట్లయినదో యట్లే యిచ్చుటను బ్రథమోత్తమైకవచనస్థలముల ద్రుతపూర్వ మగునిత్తునకు సంధి రావలసియే యున్నది. వచ్చితిన్ + ఇవు డని యుండ వచ్చి తివుడు వచ్చితి నివు డని ద్వైరూప్య మేర్పడవలదా? బాలవ్యాకరణమున వచ్చితిని అనియే యుండు నని వజ్జలవారు సంగీకరింపకతప్పదు. చింతామణియందు వీరు వచ్చితినిన్ అనురీతి సాధించికొని యవియే యేమ్యాదులలో నున్న వందురు గదా. వచ్చి తివు డనురీతియసాధువులను సాధించుట యొప్పునా? అట్లు గాక యిట ద్రుతస్వరమునకు లోపము (చేయవలసియున్నను) వజ్జలవారు చేయరు గాన వచ్చితిని+ఇవు డని యుంచిన వచ్చితి నివుడు వచ్చితిని యివు డని కావలసియుండును. వచ్చి తివు డను ససాధురూపము వారిత మైనది గాని వచ్చితిని యివు డన్నది గ్రొత్తగా నిట నేర్పడుచున్నది. వీనిని వారించు తెట్లు? ఇట వారు తరణోపాయము నిట్లు పేర్కొనిరి. “కొలిచితిని ఇట్టివానికి స్వరము పర మగునపు డిచటి ‘యి’ కార ముకారస్థానికము గాన నుకారము నకువలె నిత్యసంధి యగును. కొలిచితిని+అవుడు కొలిచితి నవుడు”- ఇది యసంగతము. కొలిచితిని అనుచోటియికార ముకారస్థానికము గాన నిత్యసంధి యనుకొందము ‘కివష్టి.’ లోని యికారముమాత్రము ‘ఉ’ కారస్థానికము కాదా. సూరి ఇకారంబుమీఁదికునువు”-అని చెప్పెనే కద. అట్టియవుడు కివష్టిలోనియికారము నుకారస్థానికమే



కావున కువర్ణమునందలియు కారమునకు బ్రథమేతరవిభక్తి విధానముచే నెట్లు వైకల్పికసంధి ప్రాప్తించినదో దానిచేతనే కిషష్ఠిలోనియి కారము నకును వైకల్పికసంధి ప్రాప్తించునే. మఱి దానిని సూరి యేమ్యూదులలో నేల చేర్చెను? కాఁగా ఇకార ముకారస్థానికము గావున ముకారమునకువలెనే సంధి యును నజ్జలవారివిలక్షణసిద్ధాంతము సూరికిఁ దోచియుండలేదు. అట్టియెడలఁ బ్రథమేతరవిభక్తి సూత్రము నొద్దనే కిషష్ఠిని గూడఁ జూడకపోవునా? సూరి కిషష్ఠి నేమ్యూదులలోఁ జూపుట ననుసరించియే నజ్జలవారియీసిద్ధాంతము సూరి మతమునకు విరుద్ధమని స్పష్టమగుచున్నది. ఇంక వచ్చి తిపు డనియో వచ్చితిని యిపు డనియో కాక తప్పదు. ఇట నజ్జలవా రింకొక యభిప్రాయము వెలువరించిరి. 'అచటఁ బరరూపసంధి ద్రుతపూర్వము నకే ప్రసక్తి మగును' (215) అని. సంధివిధానము లేనపుడు ద్రుతగత స్వరమునకే పరరూపసంధి యగును గావున ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లే దనుట సిద్ధాంతానువాదక మన్నపేరే యామాటలకు విరుద్ధముగ నిట్లు చెప్పిరి. బాలవ్యాకరణపక్షమున నిఁకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లేదు గావున నందును 'కొలిచి తబ్బిడన్' మున్నగుసంధులు సాధువులు గావు. (237) కొలిచితిని+అబ్బిడ నని యుండఁగా నికార ముకారస్థానికము గావున నిత్యసంధి యనిరే కద. ఒకవేళ సుత్యలోప మై 'కొలిచితిన్' అని యైనపుడు ఇఁకాది సూత్రముచే సంధి లే దన్నమాట. దీనింబట్టి యిఁకాదివిధానము ప్రయోజనవంతమై యైనది. స్వరలోపము లేక పరరూపసంధి జరుగు నని సార్వత్రికముగా నిర్ణయించుపక్షమున నిఁకాదిసూత్ర ప్రసక్తియు ద్రుతపరకస్వరసంధియు నుండఁజే. ద్రుతప్రకృతికములకు ఇఁకాదిసూత్రముచే సంధి లేదు గావున 'కొలిచి తబ్బిడన్' అని కా దనఁగా సంధి యవుచో కొలిచి తబ్బిడన్ కావలె. అనఁగా నిపుడు కొలిచితిన్+అనియే యుంచవలె. లేనిచో ద్రుతపూర్వస్వరము నకు సంధి ప్రసక్తియే లేదు గదా. (కొలిచితిని+అని అని యుండఁగాఁ

బరహాపసంధిచే కొలిచితి నని యని యవుచుండఁగా నిఁకాదిసూత్ర మేల) సంధివిధానసందర్భములందు ద్రుతస్వరలోప మంగీకరించిరి కదా. ఇట సట్టిసంధివిధానము లేకపోలేదు. క్రియాపదంబులం దిత్తున కనుసూత్ర మిటఁ బ్రవర్తించునే కద. ఇట్లు స్వరలోపముతో ద్రుత పూర్వస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తించుచుండఁగా నట్లు గా దని నిషేధించుచున్న యిఁకాదిసూత్రము సిద్ధార్థసాధక మెట్లగును? వజ్రులవారును ఇఁకాదిసూత్రముచేతనే కొలిచి తబ్ధిజ ననురీతి రూపములు గా వని విస్తరమున స్పష్టము చేసిరి. ఈరెంటినిబట్టి చూడఁగా కొలిచితిన్ + అబ్ధిజ అని యుండఁగా ద్రుతస్వరమునకుఁ బరహాప సంధి యై యేర్పడినదియు, కొలిచితిన్ + అబ్ధిజ అని యుండఁగా (ఇట్లుండనిదే లక్ష్యమే కాదు) ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి నిషేధముచే నేర్పడినదియు కొలిచితి నబ్ధిజ ననునొక్కరూపమే. అట్టియెడల నిట్టివానిని సాధించుటకు రెండుమార్గము లేల? ఏ దే నొకదానినే యాశ్రయింప నగునే.

ఇఁకాదిసూత్రసందర్భమునుబట్టియు సముచిత మగుటంబట్టియు కొలిచితిన్ + అబ్ధిజ, కొలిచితి నబ్ధిజ ననురీతిప్రక్రియయే యుచిత మని గ్రహింపవచ్చును.

(వీరు హరిని శ్రీని మొదలగుద్వితీయాంతస్థలములందును నిల్లే యికార ముకారస్థానికము గావున నిత్యసంధి యని సమన్వయించిరి. అదియు సరి గా దనకతప్పదు.)

సంధ్యుదాహృతులనుబట్టి సంధిస్థలములయందు ద్రుతస్వర లోపము మంగీకరించిరి. కానీ యిట్టియెడల సంధ్యభావదశయందు ద్రుతమున స్వరము లోపింపక యద్దానిక సంధి యవు నని వీరి యభిప్రాయమా? కొలిచితిన్ + అబ్ధిజ ననుచో ఇఁకాదులకుఁ దప్ప అనుసూత్రముచే ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి నిషేధ మైనది. కావున

కొలిచితిన్ + అబ్ధిజ అని ద్రుతమున స్వరము లోపింపక కొలిచితిని + అబ్ధిజ-సనియే యుండు పనియు నప్పుడు ద్రుతస్వరమునకే సంధి యవు ననియు వజ్రులవారు భావించి రేమో. అట్టియెడల వారివాక్యము లందుఁ గొంతవైరుధ్యము తొలఁగును. కాని వచ్చున్ + ఇవుడు - వచ్చు నిపు డనురీతిగా సూరి చూపినతీరు పయిసిద్ధాంతము సరి యైనది గా దనియే నిరూపించుచున్నది. పయియభిప్రాయమే సూరికి నున్న వచ్చును - ఇవు డనురీతిగా నుదాహరింపవలసియున్నది గదా. పయిగా నిట్టియెడల వజ్రులవారు సంధి యవునందర్భములందునేని ద్రుతస్వరలోపమును బేర్కొనుట వ్యర్థమే కాఁగలదు. సంధివిధాన సామర్థ్యముచే నెట్లును ద్రుతము లోపించునే కదా. అట్టియెడల స్వరరహితమునే యేల? స్వరసహితమునే లోపింపజేయనగును గదా. నాకొఱును + ఇచ్చె అనుచో సంధివిధానసామర్థ్యముచే ద్రుత మైననువర్ణమే లోపించిన దనవచ్చును. అందుకై స్వర లోపమును జేయనేల? ద్రుతమున స్వర ముండఁగా ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు స్వరపరకత సిద్ధించుటెట్లు వజ్రులవారు ద్రుతస్వర లోపమును జేసియున్నారు. కాని యిటు ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని విధించినసామర్థ్యముచేతనే ద్రుతమును సందలిస్వరమును నుపేక్ష్యము లవు ననవచ్చు. లేదా స్వరపరకతానీధికయి - సంధి విధానము ననుసరించి ద్రుతలోపమును జేసి స్వరపరకతయు సంధియు నూహింపనవును గదా. కావున సంధిసందర్భమునమాత్రమే ద్రుత స్వరలోప మనియుఁ దదభావస్థితిలో స్వరలోపము లే దనియుఁ జెప్ప నక్కరలేదు. సూరిలక్ష్యము లట్లు చెప్పరా దనియే నిరూపించు చున్నవి.

సూరి యె ట్లేని స్వరపరకతలో ద్రుతమును స్వరలోపముతోనే చూపియున్నాఁడు. అట్టియెడలఁ బూర్వస్వర(పరస్వర)ములకుఁ జెప్పినసంధి ద్రుతము స్వరరహిత మైయుంటుండేని ద్రుతపూర్వ

స్వరమునకే యగుట సిద్ధించును - ద్రుతప్రకృతికములకును సంధిని డడభావమును జెప్పచో సూరి ద్రుతపరకస్వరమున కని స్పష్టముగా నిర్దేశింపకుండుటంబట్టియుఁ జైయంశమును నట్లు సూరిమతముగా గుర్తింపఁదగియున్నట్లు తోచును. ద్రుతపూర్వస్వరమునకే యవుటలో వజ్రలవా రీయభిప్రాయము గల్గియున్నట్లు స్పష్టము గాదు. అది యట్ల యైనను వచ్చున్ + ఇపు డనురీతినిర్దేశ మెట్లును వారి సిద్ధాంతమునకు బాధకమ.

మొత్తముమీఁద (కొలిచి తబ్దిజ ననురీతిరూపములవిషయమున) నిఁకాదిసూత్రము ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి నిషేధించుటను వజ్రలవారును స్పష్టము చేసిరి. ఇటు మాత్రము సంధినిషేధమేల? ముందు సంధి ప్రాప్తింపవలెఁ గదా. అటఁ గ్రియాపదములం దిత్తున కనుసూత్రముచే సంధి ప్రాప్తించు ననుట స్పష్టమే. కాఁగా బాలవ్యాకరణమునఁ గ్రియాపదములం దనుసూత్రము ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్పచున్న దని యిగీకరింపవలసియే యున్నది. ఇత్వసంధిని జెప్ప నేమ్యాదిసూత్రములో కివప్థిని సూరియే చెప్పెను. కాఁగా బాల.లో స్వరసంధినిఘటించు ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్పచున్న వనుట స్పష్టము.

సూరి యిఁకాదిసూత్రస్థలలక్ష్యములై యీ విషయమును స్పష్టముగా నిరూపింపఁజాలుచున్నవి. అట సూరి వరుసగా వచ్చున్ + ఇపుడు, చూడన్ + అయితి, ఉండెడిన్ + అతఁడు అని యుదాహరించెను. సూరి యంతకుముందు ఉత్వ, అత్వ, ఇత్వ సంధులను జెప్పినక్రమమునే యనుసరించియుంట గమనార్హ మైయున్నది. నిషేధముప్రాప్తిపూర్వకముకావలెఁగదా. కాఁగావచ్చున్ + ఇపుడుఅనుచో ఉత్తున కచ్చనుసూత్రముచేతను చూడన్ + అయితి అనుచో అత్తున కనుసూత్రముచేతను ఉండెడిన్ + అతఁ డనుచోఁ 'క్రియాపదములం'

దనుసూత్రముచేతను సంధి ప్రాప్తించుచుండఁగా నాసంధి యిట నిషేధింపఁబడిన దన్నమాట. క్రియాపదములం దనుసూత్రముచేఁ బ్రథమోత్తమైకవచనములందు నికారమునకు సంధి ప్రాప్తించుచున్నది. తరువాతీసూత్రము ననుసరించి మధ్యమపురుషక్రియల నట నుదాహరింప మానె. ఇంకఁ బ్రథమోత్తమైకబహువచనములు చూపవలసి యుండఁగాఁ బ్రథమోత్తమబహువచనములనుమాత్రమే చూపి యేక వచనముల నేల చూపలేదు. ప్రథమైకవచనమున భూతార్థమున లేకున్నను దధర్మాదులం దెడిగాగముచేఁ గ్రియాపదమునం దిత్వ ముండునే గదా. అట నయ్యది యుదాహరింపకుండుట యిట నిట్లు సంధి నిషేధింపఁబోవుటచేతనే యనుట సక్రమమే కద. ఉదాహరణము లెల్లఁ జూపియే ఊరవలె నని నియమము లేదు గాని మొదటి దగు ప్రథమైకవచనమును విడచి ప్రథమపురుషబహువచనమునే ముందుగాఁ జూపుటలోఁ గారణము లేమి (ఇట్లే యుత్తమపురుషస్థలమునందు నేకవచనమును జూపక తరువాతి దనఁదగినబహువచనము చూపుటం బట్టియు) పై నట్లు చెప్పట యుక్తమే - అంతే గాక యాయంశ మిట స్ఫురించునట్లుగా సూరి యికాదిసూత్రసందర్భమునఁ బ్రథమపురుషై కవచనమునే యికారమునకుఁ జూపుటయు నీయంశమునే నిరూపింపఁ గలదు. ఇత్తునకు సంధి చెప్పినయింకొకఁ డగునేమ్యాదిస్థల మాకృతిగణ మగుటచే సంధి లేని దేమ్యాదులలోఁ జేరకపోవుటచే నాసూత్రముచే సంధి ప్రాప్త మవుచుండఁగా నికాదిసూత్రము నిషే ధింపవలసినతా వుండకపోవుటయు నిట గుర్తింపఁదగును. కాఁగా నిదంతము లగుప్రథమోత్తమైకవచనక్రియాపదములు ద్రుతప్రకృతు లగుటచేతను ద్రుతప్రకృతికముల (యెడ సంధి యన ద్రుతపూర్వ స్వరమునకే కావునను,) సంధి యికాదిసూత్రముచే నిషేధింపఁబడు చుండుటచేతను (తరువాతీసూత్రముచే నిత్యసంధినిబట్టి మధ్యమపురుష క్రియలను జూప వీలు లేనట్లే) బ్రథమోత్తమైకవచనములు చూపింప

సవకాశము లేకపోవుటనుబట్టియే సూరి క్రియాపదములం దను సూత్రమునొద్ద వానిని జూపలే దని సముచితముగా గుర్తింపవచ్చును.

అత్యేత్వోత్పక్రమమునఁ గాక దాని సంధి చెప్పినవరుస ననుసరించియే యిట సూరి క్రమముగా ఉత్తాత్యేత్వములను జూపుటం బట్టి యావిధులు ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్పనవే యని సముచితముగా గ్రహింపఁదగును.

కాఁగాఁ బై పరిశీలనము ననుసరించి రెం డంశములు స్పష్టమగుచున్నవి. ఇఁకాదిసూత్రము విధేయాంశము ద్రుతప్రకృతికములకు సంధినిపేధమే. కాని యిఁకాదులకు సంధివిధానము కాదు. అందువలననే సూత్రానుగుణముగ సంధ్యభావమునే యట లక్ష్యములందు సూరి ప్రదర్శించెను. (ఇఁకాదుల సంధిని జూపనే లేదు.)

2. బాలవ్యాకరణమునందు స్వరపరకత్వమున ద్రుతస్వరము దాదాపుగా నెల్ల యెడల లోపించును. ద్రుతప్రకృతికములయెడ స్వరసంధియన ద్రుతపూర్వస్వరమునకే. కాఁగా ఉత్వాదినంధివిధానములు ద్రుతపూర్వస్వరమునకుఁ గూడ సంధిని జెప్పనవే. కావున నిట్లు ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తించుటచేతనే యిఁకాది సూత్రము నిపేధమును జెప్పుచున్నది. కాఁగా నీసూత్రము ప్రత్యేకముగాఁ బ్రయోజనవంతమే కాని సిద్ధార్థానువాదకము కాదు. ఇట్లు ప్రాప్తించుచున్నద్రుతప్రకృతికస్వరసంధి నివారింపవలసియుండుట చేతను నిందలివిధేయాంశము నిపేధమే కాని యిఁకాదులకు సంధిని జెప్పట కానేర దని స్పష్టము.

అస లిఁకాదులకు సంధిని జెప్పవలసియున్నదా? అన్నదియుఁ బరిశీలించిన నందు సంధివిధానము ప్రధాన మేమో స్పష్టమగును. 'ఇఁక ఇఁగ ఎట్టకేలకు ఎట్టకేని యాయవి యిఁకాదులు' అని సూరి

స్పష్టము చేసెను. కావున నిక నొక్కటి ద్రుతప్రకృతికము స్వర సంధిని బొందునది లేదు. ఏనికే జెప్పవలెనా?

ఇందులో ఇకన్-ఇగన్ అనువానింట ద్రుతమునకుఁ బూర్వమునం దకార మున్నది. బాలలో సంధివిధానములు ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు సంధిని జెప్పుటవే యుకొంటిమి గదా. అట్టియెడల ఇక-ఇగ అనువానింట సత్వమునకు అత్తునకు సంధి బహుళముగా నగు కనుసూత్రముచేతనే సంధి యవును-అట సంధి బహుళ మనను గావున నిట నికల్ప మగుట సిద్ధమే. దీనికి వికల్పసంధివిధాన మేల?

‘చూడన్ + అయితి’ అనుచో ద్రుతప్రకృతికము గావున సంధి లే దని సూరి పేర్కొన్నాఁడు. అట సంధి లే దని నిషేధించె ననగా సంతకుముం దనలు సంధి ప్రాప్తింపవలయును గదా. అత్తునకు సంధిని జెప్పినది ‘అత్తునకు సంధి’ యనుసూత్ర మొక్కటే కనుక నాసూత్రము చేతనే యట సంధి ప్రాప్త మయ్యె ననక తప్పదు. చూడన్ + అయితి ననుచో అత్తున కనుసూత్రముచేఁ బ్రాప్తించినసంధి నిఁకాది సూత్రము వారించిన దన్నచూట. అట్టియెడల చూడన్ + అయితి అనుచో ద్రుతపూర్వక మగుకారమున కత్తున కనుసూత్రముచేఁ బ్రాప్తించినసంధి ఇకన్ + ఏమి అనుచో మూత్ర మేల ప్రాప్తింపదు. అట్లు ప్రాప్తించుచుండఁగా నికాదులకుఁ దప్ప సంధి లే దన్నాఁడు. కావున ఇకాదులలోఁ జేరినిచూడన్ అనుచోఁ బ్రాప్త మయిన సంధి వారిత మైనది. ఇకాదులలోని దగుఇక అనుచో అత్తున కని ప్రాప్త మయినసంధి వారింపఁబడమి ప్రవర్తించును. బహుళము గావున నిటఁ బ్రవృత్తియా విభాషయా? వైకల్పిక మని వివరణము ప్రసక్తము. అది ప్రత్యేకముగా విధింపవలసిన యంశము కాదు గదా.

కాఁగా ఇంక ఇంక అనురెంట వైకల్పికసంధి అత్తున నుక  
సూత్రముచేతనే సిద్ధించుచుండఁగా దానిని విశేషముగా విధింపవలసిన  
యవసరము లే దనుట స్పష్టమే కదా.

ఇంక మిగిలినవి ఎట్టకేలకు ఎట్టకేని అనునవి రెండు.

ఇందు రెండురెండుశబ్దము లున్నవి. ఇంకాదులలోని దేది ?  
'ఎట్ట కేని' అనుచోటి 'ఏని' అనునది (కళ యని యు) ద్రుతప్రకృతికము  
గా దని ఏని మున్ అనురూపముచే శ.ర.కర్త పేర్కొనెను. వజ్రుల  
వారును ఎట్టకున్ + ఏని అని యుండ సంధి యయినరూపమునే సూరి  
యిటఁ జూపె నని పేర్కొనియున్నారు. దీనింబట్టి యెట్ట కేలకు  
నన్నపుడు సయితము ఎట్టకున్ + ఏలకు ననురీతివిభాగముతో ఎట్టకు  
శబ్ద ముద్దేశింపఁబడిన దని గ్రహింపవచ్చును. ఎట్టకు నేని (విరాట.  
2-220) అనురీతిగా దీనికి సంధి వికల్ప మన్నమాట. ఇట్లే ఏలకు  
అనుచో సయితము సంధి వికల్పమే. ఎట్ట కేల కెలుంగు దెచ్చికొని  
(శల్య. 2-10) ఎట్ట కేల కెఱిగెతిన్ (మాస. 1-207) ఎట్ట కేలకు నుడిగి  
(ఉద్యో. 3-184) ఎట్ట కేలకు నొకయెడ (మాసం. 1-184) కాఁగా  
ఎట్టకు ఏలకు అనునవి యింకను రెండుశబ్దము లింకాదులలోని వన్న  
మాట. ఇంకాదులు మొత్త మిట్లు నాలు గయినవి. ఎట్ట కేలకు ఎట్ట  
కేని అనుచో నెట్టకు శబ్దమునకు రెండుదాహృతు లీఁబడినవి. దీనికిఁ  
గారణము 'ఎట్టకు' అను శబ్దమొక్కటివిడిగా ననఁగా హల్పరకత్వ  
మునఁ గాని యవసానమునఁ గాని కానరాదు. (స్వరపరకతయందును)  
ఏలకు ఏని అనువానిలో నేదో యొకటి పరముగాఁ గలిగిమాత్రమే  
ప్రయుక్త మగుచున్నది. అనఁగా ఎట్టకు అనుశబ్దము విడిగాఁ  
ప్రయుక్త మగుట యెచ్చటయు లేదు. ఏలకు ఏని అనురెండే పర  
మవుటయు నట సంధి వికల్ప మవుటయు ననునరించి సూరి యిట్లు  
చూపె ననుట యుక్తమే. ఇంకను ఏలకు ననునది సయితము విశేషమే



ఏలకో ఇత్యాది గా నట నటఁ గాన నపు దానికి దీనితో సంబంధము లేదు. ఎట్టకేలకు అనుచో ఎట్టకు నేలకు అనురీతిప్రయోగము గాన రాదు. దానింబట్టి చూడఁగా ఇంక ఇంక అనువానివలె ఎట్టకేలకు అనునది మొత్త మొక్కటిగా నిఁకాదులలోఁ బఠించుట సూరి యుద్దేశ మేమో యనిపించును. 'ఎట్ట కేని' అను తరువాతిశబ్దమున ఎట్టకు నేని ననురీతి రూపములు గలవు గావున ఎట్టకున్ అని విభాగిం పకతప్పదు. అట నట్లు విభాగింపఁదగుచో ఎట్ట కేలకు నను స్థలమునను ఎట్టకు నని యేల విభాగింపరాదు? విభాగింపఁ దగు. కాని నిత్యసంధి యనవలె. కాని సూరి దీనికి సంధి వైకల్పిక మన్నాఁడే. అట్టి యెడల 'ఎట్టకేలకు' అనునది మొత్త మొక్కటిగా నిఁకాదులలోని దనియు దీని కచ్చు పర మగునపుడు సంధి వైకల్పిక మనియుఁ జెప్పి పైరీతి ప్రయోగములను గుర్తింపఁదగును. ఎట్ట కేని నను స్థలమునుబట్టి యెట్టకు ననునది పైత మిఁకాదులలోనిదే యనియు (నద్దానిని నేని శబ్దముతోఁ గలిపి చూపుటనుబట్టి యేని) దాని కేనిశబ్దము పర మయి నపుడు సంధి వికల్ప మనియుఁ జెప్పకొన వలసియుండును. ఎట్టకు నేలకు ననురీతి ప్రయోగమునకై వెదుకఁదగియున్నది. ఎట్ట కేలకు ఎట్ట కేని\_నను\_వి రెండుశబ్దములును గలిసియే చిట్టచివరకు ననురీతిగా సర్థ మిచ్చుచున్నవి. ఎట్టకు ఏలకు అనునవి ప్రత్యేకములై యే యర్థము నిచ్చుననిగాఁ గానరావు. ఏని ప్రసిద్ధమే. ఎట్టకేని ఎట్టకు నేని ననుదానింబట్టి ఎట్టకున్ అనురీతివిభాగము తప్పదు. ఎట్టకు ఏలకు ననునవి యిఁకాదులలోని వనుకొనఁదగు. వీనికి వైకల్పిక సంధి యెట్లు? చిట్ట చివరకు ననురీతియర్థమునుబట్టి (యింపలికువర్ణ మును బట్టియు) ఇవి వ్యర్థకావ్యయము లని తలంచినను బ్రథమేతర విభక్తిసూత్రముచే వైకల్పికసంధి యవు నని భావింప నవకాశము చాలకున్నది. అట సప్తమ్యర్థకము లయిన అందు ఇందు ఎందు అనువానియందలియుకారమునకు సంధి యవుచున్నది. అట్టికువర్ణము

నందలియు కారమునకును సంధి చేయఁదగును. కాని యట్టి సంధి ప్రాప్తించు నన్న వీని నిఁకాదులలోఁ జేర్చవలసిన యక్కట లేదు. ప్రథమేతరవిధక్తివిధి నివహకాశము గావున సావకాశ మగునిఁకాది విధిని బాధించును. కావున ఎట్టకేని అనురీతిని ప్రథమేతరవిధక్తి సూత్రముచే నిర్బాధములే కావున నిఁకాదులలోఁ జేర్చనేల? కావున నాసూత్రమునకు లక్ష్యములు గా వనక తప్పదు. అట్టియెడల నిఁక నుత్తునకు సంధిని జెప్పినది యుత్తున కచ్చు పరం బగునపు డనునది యొక్కటే. ఇంక నాసూత్రముచేతనే సంధి యవు నన్న నిత్యముగనే రావలయును. ద్వైరూప్య మెట్లు?

ఇయ్యది ప్రథమేతరసూత్రమునకు లక్ష్యస్థలము గా దన్న ఉత్తున కనుదాసించే గాక తప్పదు. ఇఁకాదిసూత్రలక్ష్యములలో సూరి నచ్చున్ + ఇవు డని చూపె గదా. అట నుత్తున కనుసూత్ర ముచే సంధి ప్రాప్తికు నిఁకాదిసూత్రము నిషేధించుచున్న దనుట స్పష్టము. ఉత్తున కనుసూత్రముచే సంధి నిత్యముగా రావలసి యుండఁగాఁ బ్రథమేతరవిధక్తిసూత్ర మాయైవానికి సంధి వైకల్పిక మనుచున్నది కాఁగాఁ బ్రథమేతరసూత్రమునకు లక్ష్యములు గాని స్థానము లెల్ల నుత్తున కనుసూత్రముచేతను నిత్యసంధి నందవలయును. ఎట్టకే ననురీతిది ప్రథమేతరసూత్రమునకు లక్ష్యము గానిచో నుత్తున కనుసూత్రముచే సంధి రాకతప్పదు. ఎట్టకు నేని అనురీతిగూప మెట్లు? సంధి వికల్పత ఈ వివరణము సనుసరించియే యనక తప్పదు. అనఁగా ఉత్తున కనుసూత్రముచేఁ బ్రాప్తించుచున్న సంధిని వైకల్పిక మని వివరించుటచే సంధి వికల్పముగనే యవు నన్నమాట. కాఁగా ఎట్ట కేను, ఎట్ట కేని అనుచోట్ల సంధి వికల్పత నిజయే పేర్కొనుచున్న ననవచ్చును. అట్టియెడల నిసంధివిధానము ప్రథానోద్దేశముగా భావింపవచ్చునా? ఇంక ఇంకల కట్టియనవరము లేదు గుర్తించితిమి. ఈ లెండుచోట్లఁగూడ నుత్తున కనుసూత్రముచే సంధి ప్రాప్తించు

టయు స్పష్టమే. వికల్పతను జెప్పడలచినను నయ్యది ప్రధానము గా నక్కర లేదు. “ప్రేరణించుక్కు వరం బగునపుడు పకారంబు చకారంబున కగు”నని యగు ననియే స్మృతించినసూరి యట పత్వంబు హెచ్చునకుం గల్గదు. మెచ్చునకు విభాష నగు నని వివరించుట గమనింపఁదగియున్నది. ఇది యట్టిదే యనియు గ్రహింపవచ్చును. కాఁగా నింకలివికల్పతావిశేషము స్మృతముననే విధింపఁబడవలె (విధింపఁబడనులేదు గదా) నని కాని యట్టి విధానమే ప్రధానోద్దేశ్యమని కాని చెప్పరాదు.

కాఁగా మొత్తముమీఁద నిఁకాదులకు సంధిని బ్రత్యేకముగా విధించుటయే యనవసర మనఁదగియుండఁగా నది ప్రధానోద్దేశ్యముగా సూరి యిఁకాదిస్మృతమును వచించె ననుట సరి కా దనవచ్చును. ఇంతే గాక స్మృతము లక్ష్యములును వివరణముపైతము ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లే దని చెప్పటయే ప్రధానోద్దేశ్యముగాఁ దెల్పుటలో వివాద మనవసరము. సంధిర్నాచోఽచ్యుత యనుదానికిని దీనికిని బోలిక లేదు. ఇట ఇఁకాదులకును దదితరములకును ద్రుతప్రకృతికములకు (అ, ఇ, ఉ లకు) సంధి ప్రాప్తించుచుండుటచే ఇఁకాదులకుఁ దప్ప నితరములకు లే దను నీవిధానము నిషేధరూప మైనయర్థమును జెప్పవలసియుండుటంబట్టియుఁ బ్రధానోద్దేశ్య మదియ యవుచున్నది.

వచ్చెన్ + అతఁ డనారీతివి నయితము ఇఁకాది స్మృతమునకు లక్ష్యములే యనవచ్చును. అఇఉ భిన్నము లగుస్వరములకు బాల. సంధి చెప్పకుండుటచే నట ద్రుతపూర్వక మైనయేకారాదులకును సంధి లేదనూట నిజమే. (విధాత్పన్ అడిగె మొ॥) కావున నట సంధినిషేధ మనవసరము. ప్రాప్తియే లేదు గాఁబట్టి. ప్రాప్తి గలుగుటను స్పష్టము చేయుటకే సూరి యిఁకాదిస్మృతమునొద్ద ఉ, అ, ఇ

స్వరములను జూపెనె కాని వచ్చెను అనురీతివానిని జూపలేదు. స్పష్టతకు ససవచ్చును. కాని వచ్చెన్ + అతః డనురీతిస్థలముల ద్రుత పరకమగు అ, ఇ, ఉ, భిన్నస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తింపకుండ నిషేధావసరము లేకున్నను పర్జస్యవల్లక్షణప్రవృత్తి యనున్యాయము ననుసరించి యీయికాదిసూత్రము వలనసంధినిషేధముమాత్రము ప్రాప్తించు ననియే గ్రహింపఁదగియున్నది. క్షార్థం బైనయిత్తునకు సంధి లే దనుచోటి వచ్చి + ఇచ్చెను అనులక్ష్య మీయంశమునే సూచించుచున్నది. ఏఁగి + ఏఁగి అనురీతి దగునామేడితపరకస్థితిలోనిసంధిని వారించుట యవసరము. అందుకై నిషేధవిధాన మవసరము. వచ్చి + ఇచ్చెను అనుచోట సంధికి బ్రాప్తియే లేదు తిజంతము కామి క్రియాబదంబులం దనుసూత్రముచేతను సంధిలేమి నేమ్యాదులలోఁ కేర్ప వీలు లేమి నేమ్యాదులలోనిది గామి నేమ్యాదిసూత్రముచేత నిట సంధి ప్రాప్తింపదు గదా. మఱి యట నిషేధ మేల? కాఁగా ఏఁగి + ఏఁగి అనుచో నచ్చున కామేడితం బను సూత్రముచే సంధి ప్రాప్తింపవలయును గావున నిషేధ మట నవసరము అందుకే సూరి యట దీనిని స్మరించియుండవచ్చును గూడ. వచ్చి + ఇచ్చెను అనుచోఁ బ్రాప్తియే లేమి నిషేధావసరము లేకున్నను అవసర మైనయామేడితపరకస్థలమునకై నిషేధము చేయఁబడఁగా పర్జస్యవల్లక్షణప్రవృత్తి యనుదాని ననుసరించి వచ్చి + ఇచ్చెను అనుచో సయితము సంధి నిషేధము వర్తింపఁగల దని గ్రహింపఁవగును. అదేవిధముగా నిచ్చట సయితము వచ్చెన్ + అతం డనురీతిస్థలములును ఇకాదిసూత్రమునకు లక్ష్యములే యవుచున్నవి. కాఁగా ద్రుతపరకస్వర మెద్దాని కై నను నీ సూత్రముచే స్వరసంధి వారంపఁబడుచున్న దన్నమాట

ఏది యే మైనను బైవిచారణమునకు సారాంశముగా నిట గ్రహింపఁబడుచున్నయంశము - బాలవ్యాకరణములోనిసంధివిధా

సములు కళాద్రుతప్రకృతికసాధారణములు. అనగా నట ద్రుత పూర్వస్వరమునకును సూరి దాదాపు నియతముగనే లోపము చేసి యున్నవాడు కావున ద్రుతప్రకృతికములయందు సంధి యనగా ద్రుతపరకస్వరమునకే యని స్పష్టమగుచున్నది. ద్రుతప్రకృతికములకు మాత్రమే సంధి చెప్పుచున్న ప్రథమేతరవిధక్రిస్తలములందును ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి ప్రాప్తించుచున్న దనగా బాలవ్యాకరణమతమున నీ ద్రుతము (పొల్లనకారము) సంధికిఁ బ్రతిబంధకము కా దన్నమాట. ఇంకాదుల కనుప్రస్తుతసూత్రమునయితే మాయర్థమును స్పష్టము చేయుచున్నది. వచ్చున్ + ఇవు డనుచో ఉత్తున కనుసూత్రముచే సంధి ప్రాప్తించుచున్న దనగా ద్రుతము సంధికిఁ బ్రతిబంధకము గా దనియే గదా తాత్పర్యము.

అయిన నిట నొకవైరుధ్య మేర్పడినది ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు అని చెప్పినసంధి వచ్చున్ + ఇవు డనురీతి నుండఁగా ద్రుత పూర్వస్వరమునకుఁ బ్రాప్తించు చున్నది గదా. సంధి వచ్చుట కడ్డము గానియీద్రుతము యడాగమము వచ్చు నపు డెట్లడ్డ మగును. అట్లే స్వరంబుకంటెం బరం బయినస్వరంబునకు అనుచోమాత్రము నడుమ ద్రుత మున్నను బరస్వరమునకు యడాగమము రావచ్చునే కద. స్వరంబుకంటెం బరం బయిన అనుటవలన ద్రుతము (నకారము) హల్లుకంటెం బర మవుటచే ద్రుతప్రకృతులపై యడాగమము లేదని యింతకు ముందు పేర్కొనుట విరుద్ధము గదా యనవచ్చును

సంధిసందర్భమునవలెనే యడాగమసందర్భమునను ద్రుతము ప్రతిబంధకమే కా దన్న నాయడాగమలక్షణమున స్వరంబుకంటెం బరం బయిన అనుమాటలు వ్యర్థములు. సంధి యెక్కడ లేదో యక్కడ నెల్ల కళాద్రుతప్రకృతికములు రెండింటిపై యడాగమము వచ్చుచో-యట్లు పరస్వరమునకు రావలెను గానఁ బరస్వరంబున కనుదళ ముండ వలసినదే. ఇంక సంధి లేనిచోటఁ బరస్వరంబునకు యడా

గమం బగునన్నఁ బై యర్థము సిద్ధింపదా? అంతకు ముందు నిర్వచించిన సంధిలక్షణము ననుసరించియు సంధి లేనిచోట నన్నమాత్రముననే యాయర్థము సిద్ధ మవుఁ గదా? కాఁగా స్వరంబుకంటెఁ బరంబయిన అని మఱిల నేల చెప్పెను? ఇట్లు జెప్పటనుబట్టియే పూర్వస్వరము నకు స్వరపరకతలో ద్రుతము వ్యవధాయక మగుచున్న దని గుర్తింప వచ్చును. కాఁగా సంధి సందర్భమున ద్రుతము ప్రతిబంధకము గాకు న్నను యడాగమ సందర్భమున స్వరంబుకంటెఁ బరంబయిన అని ప్రత్యేకముగాఁ జేర్కొనుట ననుసరించి యడాగమము నందుట కాస్వరము స్వరమునకే సాక్షాత్పరము గావలె ననియు నందు వలన ద్రుతము (హల్లు) నకుఁ బర మయిన స్వరమునకు యడాగ మము లే దనియు నముచితముగా గుర్తింపవచ్చును.

అది యట్లే యైనఁ జింతామణియందు మాత్ర మ స్లేల భావింపరాదు? ఉత్తునకు మొద లగుబాలవ్యాకరణవిధులవలెనే సంధిర్నాచోచ్యసుత మున్నగుచింతామణివిధులును ద్రుతపూర్వస్వర మునకు సంధిని జెప్పనవె. ప్రాణతః పరం ప్రాణ మ్మనుటచే ద్రుతమునకుఁ బర మైనస్వరమునకు యాగమము లేదు. కావునఁ జింతామణిలోను బ్రతిబంధకము గా దనియు ద్రుతపరకస్వరసంధి చింతామణి సమ్మతమే యనియుఁ జెప్పవచ్చును గదా యననచ్చును. నిజమే కాని బాలవ్యాకరణమునందును ద్రుతపూర్వస్వరసంధి ప్రాప్తిని స్పష్టము చేయునది, ఇఁకాదులకుఁ దప్ప అను ద్రుతప్రకృతులకుఁ జేసినసంధి నిషేధమే యనుట గుర్తింపఁదగినదే. అట్టిద్రుతప్రకృతి కములసంధినిషేధము చింతామణియం దున్నదా? అట్టియెడల సందలి సంధి విధులు ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధిని జెప్పన పని యంగీకరింప వలసినయవసర మేమి? నస్యాత్తద్ధర్మోత యనుదానిం జూచితమి యదా.

సంధిగాచోఽవ్యనుత యంచో అచః అని సద్ధిః అనుటచే నచ్చున కచ్చు పర మగునపుడే సంధి యవుట ప్రస్తావించబడినది. అనాదిమ విభక్తిమ, చోర్వా యనుసూత్రములు ద్రుతపరకస్వరము నకే సంధిని జెప్పచున్నవి. ఇటఁ గూడ సహోబలుఁడు సంధివిధాన సామర్థ్యముచేతనే ద్రుతలోపమును బేర్కొనెను. అచ్చు పర మగు నపుడు సంధి యవును గావున నచ్చరకత్యమున కనుగుణముగా ద్రుతము లోపించు నని సంధివిధానము ననుసరించి గ్రహింపనగును. అప్పకవి సయితము సంధిని విధించునాదర్భములందు వికల్పమువలన ద్రుతప్రకృతు లగు నన్నాఁడు. ద్రుతప్రకృతు లవుటలోఁ జివర ద్రుత మట్ల నిలిచి యుండును, దవభాషస్థితిలో నది ద్రుతప్రకృతికము గా దన్నమాట అనఁగా ద్రుతాంతము గాదు. అనఁగాఁ జివర ద్రుత ముండదు. ద్రుతము లోపించు ననుట కిది యొక్కయాధారము కాఁగ లదు. అచాం సద్ధౌ ద్రుతోఽవృశ్యః అనుచో వి. వి. వచనము నందును నిట్టియభిప్రాయమే కల దనవచ్చును. ఈ వి. వి. వచనము వలననే ద్రుతము సంధికే బ్రతిబంధకము కా దనియు ద్రుతపరక స్వరసంధి కన్నయాధర్వణసమ్మత మనియుఁ జెప్పవలసివడునా ? విధానసామర్థ్యమువలన లోపించు నన్నదాని నీకారీక స్పష్టముగాఁ జెప్పచున్న దనఁచును. కేవల మీద్రుతిలోపవిధానముచేత సంధి యవు నని చెప్పవలసివడదు కాఁగాఁ జిత్రానుశి ననుసరించి ద్రుత పరకస్వరసంధి యెచ్చట విహిత మయినదో యచ్చటనే యీ కారీకచే ద్రుత మవృశ్య మగుటను గుర్తించవలసియున్నది. కాఁగా నీయర్థము స్పష్టతకే యనుట గమనార్హము.

అసలు మనభాషలో ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి జరుగునది యెక్కడ ? 1. ప్రథమేతావిభక్తాయంనును శత్రుత్థచువర్ణమునందు నున్న నుకారమున 2. కిష్మి చు దలియికారీమునకును. 3. ఇకా

దులకును మాత్రమే యని బాలవ్యాకరణము ననుసరించి గ్రహింపఁ దగును. దీని కితరములందు ద్రుతపరకస్వరమునకు నెచ్చటను సంధి లే దనియే చెప్పవలసియున్నది గదా.

ఇందుఁ బ్రథమేతరవిభక్తులయందలియకారమునకు అనాదిఘ సూత్రముచేతను, శత్రధచువర్ణమునందు నుకారమునకు చోర్వా అను సూత్రముచేతను జింతామణి చెప్పియే యున్నది. కిమాదిగణ మాకృతిగణ మువుటఁజేసి యందుఁ గిషష్ఠిని జేర్చుకొనఁదగును. అం దిది యొక్కటియే ద్రుతపరకకారము గల దగుటంబట్టి యాసూత్రము వలన విబ్బదియు లేదు. ఇంక నితరములఁ బ్రయోగములు లేవు గదా సంధి యువుటకు. ఇట్లు చాలనఱకుఁ జింతామణి వీని సంగ్రహించియే యున్నది.

ఇంక మిగిలినవి యికాదులు. ఇందు ఇంక ఇంక అనురైలు సత్యమునకు సంధి రావలసియున్నది. అహోబలకతి సంధి స్తు ద్రుత పూర్వస్య ప్రాయశో న భవే దత యనుదాసచేత దీనియందలి సంధిని సాధించెను. ఈకారితో ద్రుతపరకస్వరసంధి తత్సమ్మత మనుటకుఁ బ్రబల మైనయాధారముగాఁ జెప్పవలసివచ్చుచున్నది. ద్రుతపరకస్వరసంధి తత్సమ్మతము కానిచో క్యాచిత్ర ముగ నాసంధిని విధింపవలసియే యున్నది. కాని నభవే త్తని వారి చుటెట్లు? నభవే త్తని నిషేధింపఁబడిన దనఁగా నట సంధి ప్రాప్తించుచున్న దన్న మాట. అనఁగా సత్యసంధిని జెప్పుచున్న 'వాఁత' యనునది ద్రుత పరక మగు నకారమునకును సంధిని జెప్పుచుండఁగా నట్లు గా దని నిషేధించుచున్నాఁడనవలయును. ఈ వి. వి. వచనమును బురస్కరించుకొని వాఁత యున్నది దుతప్రకృతికములకును సంధిని జెప్పునదే యున్నచో వైదిధ్యము చింతామణియందే యధికము గాఁగలదు. ఇంకన్ ఇంకన్ అనునొండురైలు సాధింకంగల్లుట యొకప్రయోజన



మగు నేమో కాని చూడన్ + అయితి మున్నగు నేకస్థలములందు వైకల్పికసంధి వారించబడు తెల్లు?

వాఁత యనుచో 'వా' శబ్దమునకు వ్యతస్థ చేయవలయునా? ద్రుతిపరిక మగునకారమునకు ఇఁక ఇఁగఁగఁయందఁ డప్ప ని కెచ్చటను సంధి లేనలే దని-అవుఁ గాక. వాఁత యన్నది ద్రుతిప్రకృతి కమునకు సంధిని జెప్పించున్న దన్నఁ దదనుసారముగ నే యితరవిధములను ద్రుతి ప్రకృతులయెడ సత్య మను త్తమపురుషక్రియా స్వీత యనుచోఁ బ్రథమపురుషైకవచమునను నికారము నకు సంధి సత్యమే గదా పైఁగా నన్నయ యట్లే చేసియుండెను గూడ. ఇట్టియెడల ఉండెడిన్ అతఁ డనుచో ద్రుతిపూర్వక మగునాయికారమునకు నిత్యముగా సంధి యై ఉండె డతఁ డని మాత్రమే యై ఉండెడి సతఁ డనునని తై నసాధు రూపము గ్రామ్య మగునే. చింతామణి యిట్టివానిని సాధింపలేదు. (నన్నయ ప్రయోగించు) అని యూరకొండము గాకి ఇతఁడు మూల మైన-అచా సన్ధా యనకారికఁ గ రయైనవాఁడే ప్రథమేవో త్రమే చైవ క్రియేతో వా భవేచ్ఛ్యుతిః అని పేర్కొనెను. కాఁగాఁ బ్రథమో త్రమైకవచస్థలములయందును చ్యుతి పకల్పముగా రావల యును. చింతామణి చెప్పలేదు గాని వి.వి. మాత్రము 'తద్ధర్మ ప్రథమేస్యాతాం డుడిపర్ణా చ నాస్తకా' యని ఉండెడిన్ అనరీతి రూపములను సాధించియే యున్నది. దానికి వైకల్పికసంధి కి.వి. మతిము సనుసరించి ప్రవర్తింప నక్కర లేదా?

'స స్వాత్థర్మోత' యనుచోఁ దద్ధర్మార్థక క్రియాపదములఁ బ్రథమపురుషయందును సుదంతముకే సంధి విషిద్ధ మైనది. కాఁగా నిచ్చటిద్రుతపూర్వక మైనయికారమునకు సంధినిషేధము లేనలేదు గదా. 'ఉదంతా' అనుచో నీరీతి పేర్కొనక ప్రథమో త్రమైకవచ సములని సామాన్యముగా నిర్దేశించినను చింతామణికి విశేషముగా

నట్లా ఉండేడిన్ అనురీతివానిని గూడ గ్రహింతము. ఆయన కాశము వి. వి కల్పింపలేడు. కొలిచితినిన్ అనుననే గ్రాహ్యము లనియు నిట కొలిచితిన్ అనురీతివి గ్రహింపబడ వనియు వజ్రల వారు చెప్పటకు నుత్తమపురుషస్థాములందు వారినుతమున నవకాశ మున్నను నిట నట్టియవకాశమే లేదు. ఉండేడిన్ అనురీతిగనే యిట గ్రహింపబడకతప్పదు. ఉత్తమపురుషైకవచనస్థలములందును వజ్రల వారినిర్ణయము నిరాధార మని యింతకు మున్ను స్పష్టము. 'అను త్తమపురుషక్రియాసు' అన్న చింతామణిలో నుత్తమపురుషక్రియలు పరిహరింపబడుటచే నయ్యవి కిమాదులలోఁ జేర్చుటలోఁ బ్రయో గానుగుణముగా నుత్తమపురుషబహువచనములను మాత్రమే యటఁ జేర్చి యేకవచనములను కిమాదులలోఁ బరిగణింపకుండుట కవకాశము గలదు. ప్రయోగానుసారముగాఁ గొలిచి తల్చిడను వంటిరూపము లట్లు వారింపబడును గూడ. కాని వి. వి ప్రథమే చోత్రమే చైవ అని యుత్తమపురుష సుచ్చరించుటచేతను ప్రథమశ్చోత్రమైవ అనుచో నేకత్వాధాభిధాయకౌ యన్నట్లుగా నిచట బహుత్వాధాభి ధాయకములం దని యనకుండుటచేతను ప్రథమోత్తమైకవచనస్థలము లందు వైకల్పికసంధి విధి పఱచిన దనియే చెప్పనవస్యున్నది గదా. అట్లు గాఁగా ఉండేడిన్, కొలిచితిన్ అనురీతిస్థలములం దిత్వసంధి వికల్పముగాఁ బ్రాప్తింపవలసియే యున్నది-సంధి స్తు ద్రుత పూర్వస్య' యని యత్తునకు నిషేధించినే కాని యిత్వముసంగతి యెత్తుకొన లే దేమి? కొలిచి తల్చిడ ననావంటిరూపములు వి. వి. మత మున వారింపబడవలయు నన్ను గారికయందలి వాశబ్దమున కిట సంధి లేమిని వ్యవస్థ చేసికొనవలయును. బహుత్వస్థలములనే గ్రహించి పేర్కొన్నచో నీయిబ్బంది యుండేడిది గాదు. ఈసంధి స్తు కారికయం దిత్తును సంగ్రహింపఁ గూడ నవకాశ మేర్పఱచిన బాగు. వాశబ్దము చేనిట నిత్వమునకు సంధి వారించుకొనుచో వాత యనుచోఁ జింతా

మణియందలివాశబ్దముచేతనే ప్రాయశో స భవే త్తను సర్థము సిద్ధింపఁ గలదు. ఆకారిక యే? అటఁ జింతామణిచే సిద్ధించుసర్థమును స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబూనినవాఁడు తనలక్షణమునందుమాత్ర ముట్టిస్పష్టత కేల యవకాశము కల్పించుడు? (కొలిచి తల్లిజ ననురీతిరూపము లనోబలుఁడు సమ్మతించుటకును నిచ్చోట్లఁగూడ నీకారిక వైకల్పిక సంధి సంగికరించుటకును సంబంధము నేరీతిగా గుర్తింపఁదగునో పరిశీలనార్హము.)

అది యట్లు డఁగా నిట వి.వి. కర్త వీనికి సంధి వైకల్పిక మని చెప్పచుండుట లేదు ఇంక క్రియేతో వా భవే చ్యుతి యను రీతిగా నిర్వమునకుఁ జూపిని జెప్పచున్నాఁడు. అనఁగా నిట నాయిత్యము లోపించు నది యార్థము చేయనలసియున్నది చూచిరి+ అమరులు అనురీతికళాస్థాములయందు నిర్వము లోపించు నన్నను చూచిర్ + అమరులు చూచి రమరు అనురీతి నపుటలో బాధ లేదు కాన నట నిబ్బంది లేదు. అనఁగా 'కుత్రచిత్సంస్కృతీయోఽపి ప్రాణోఽప్యత్ర చ్యుతో భవే' త్తనుమున్నగు రీతిగాఁ బూర్వ స్వరలోపము చెప్పట కళాస్థాములయందు నెట్టియిబ్బందులు లేకుండఁగనే సరిపడును. కానీ ద్రుతాంతములస్థలములం దెట్లు? చ్యుతి యనఁగా సంధి యవునా? ఉండెడిన్ + అతఁడు అనుచో నిత్తు చ్యుతి నందఁగా ఉండె డ్మతఁ డనురీతిగావలయును గదా. ద్రుతలోప మెట్లు? అచా స ధౌ యనులక్షణము సంధియందు ద్రుతలోపమును జెప్పచున్నది ఇటఁ బూర్వస్వరలోపము విధింపఁ బడినది. అది సంధి యని వి.వి. భావించినదా? పూర్వస్వ పర రూపత్వ ముత్తైవ నియతం భవే త్తని వి.వి. చెప్పచున్నదే. అయ్యు ఉండె డతఁ డని కాక తప్పదు.

ఇట నప్పకవిమతము భాసించుచున్నది. అప్పకవి సంధిని నిర్వ చించుచో పూర్వపదాంత్యస్వరమునకు లోపముగ నొసర్చి యామిగి

లిసహజమును బైవర్ణముతోఁ గూర్చుటయే సంధి యని పేర్కొనుట గమనింపవచ్చును. అట ఫలితార్థమును బూర్వస్వరలోపమే సంధి స్వరూపముగా నెంచుటకుఁ దగునవకాశము గల్గుట స్పష్టమే. అట్టి యప్పుకవి సంధిలక్షణము దృష్టి కుండుండుటచేతనే యిచట 'చ్యుతి' యని చెప్పబడినదా? కాని యప్పుకవి ద్రుతప్రకృతికములయొడ సంధిసందర్భమున ద్రుతప్రకృతికత్వము లేకుండజేసికొన్నాఁడు. దాని వలన నాకొఱకున్ అని యుండ సంధి లేకుండుటయు - నాకొఱకు - అనురీతిగా ద్రుతార్థముగానవుడు సంధి యవుటయు సప్రకవిమతము. కాని వి.వి. అట్టివైకల్పికద్రుతప్రకృతికత్వమును బ్రస్తావించియుండ లేదు. అట నెట్లు? అనగా ద్రుతప్రకృతికత్వము లేకపోవుట సంధి కిఁగాఁ జెప్పట ననుసరించి యిట ద్రుతలోపమే పర్యవసాన మైనది. పూర్వస్వరలోపము సంధి కిఁగా నట్టిసంధి కుండుద్రుతము లోపించు నని 'అచాం నన్ధా' యనుకారికకు నప్పకవీయాచార్యులుగ నర్థము చేసిన నిబ్బంది యుండఁబోదు. అప్పకమున నీకారిక లహోబలవిరచితముల యనవలయును నందు విశేషమును లేదు. అహోబలుఁడు కిమాదిసూత్రమునందలి వాయస్కబ్దముచే నాధించినయర్థము కంటి సంబుజాక్షు నిత్యాదుల దలినాధ్యభాసి మీకారికయందలివాశబ్దమువ్యసస్థచే నాధించినలె ననవగు. శాలిచి తద్ధిడ ననురీతిరూపములు సైతము వారింపఁదగినవే యవుటంజేసి ప్రథమోత్తమీకవచనములు రెంటు సంధిని 'వా' శబ్దముచేతనే లే నని నియమించుకొనవలసి యుండును. ఈకారిక లహోబలకృతములే యవుచో నిందు విచారించ వలసినయాశము లే నని చెప్పవచ్చు. ఆతఁడు తనసిద్ధాంతమున కనుగుణముగనే యట్లు చెప్పియుండును. అట్టిసిద్ధాంతమే పొరపాటయినపుడు కారికచే విశేషార్థము లహోబలుఁడు చూపినదానికంటె నూహించుట యెట్లు?

అట్టియెడల వాఁడే యనుసూత్రము ద్రుతపూర్వకారము నకును సంధిని జెప్పచున్న నని యంగీకరింపవలసినయవసర మేమి?

ఇంకేమి ఇత్యాదులు సిద్ధములు గాకుంటే యొకటి పమా? ఆరే డింట సంధిని సాధించుటకయి ద్రుతపరకస్వరసంధి సమ్మతమన్నచూడయితే సనురీతిరూపము లనేకములు చింతామణిసమ్మతియు లని చెప్పట యెప్పునా?

ద్రుతప్రకృతికములను (కివప్తి తప్ప) తదాదులలోను గిమాదులలోను జేర్చకుండుటచే (ప్రయోగావగుణము X) ద్రుతపరక మగు నికారమునకు సంధి లేకుండుట సాధింకబడు.

‘వా2త’ యశస్మాత్తమిందలి శబ్దమునకు వ్యవస్థ చేసి యొక ఇంకలలో ద్రుతపరక మగు త్తునకు సంధిని సాధించుకొనవచ్చు. అఇటిలకు భిన్న మైనయచ్చునకు సంధిర్ని యని సంధి నిషిద్ధ మగుటచే వచ్చెన్ + ఎవరే డనురీతి వానింట నిబ్బంధయే లేదు. ఇంక మిగిలినది యుకారము. ద్రుతపూర్వక మగునకారమునకు సంధిర్ని అని సంధి ప్రాప్తించుచో సంధిని వారించుటకుఁ దగినయోధారము లేదనక తప్పదు. రాము నభిరామున్ ఇత్యాదులు సాధింకబడ వని స్పష్టమే.

సస్యత్తద్ధర్మత యనరీతి సంధి కేషేధింకబడనిచో వచ్చెపుడు మున్నగుసన్నివృత్తరూపములును దుర్వారము లగును. (207) అని సనుర్థించినను నచ్చడున్ + అంత నచు. డంత సనురీతివి దుర్వారము లయియే యున్నవి గదా. అనిష్టార్థ మొకటి యెట్లును దప్పకున్నది.

చిన్నయ యికాదులలో ఎట్ట కేలకు, ఎట్ట కేని అనునవి చూపెను-ఇందు ద్రుతపూర్వోకారమునకు సంధి వికల్పము గదా. ఎట్టకు నేలకు సనురీతిరూపము గానరాకున్నను ఎట్టకు నేని అని గలదు గావునను ఎట్ట కేలకు నతడు సనురీతివి సాధింవవలసి యుండుటచేతను నిట సంధి వికల్పమింకా జెప్పఁదగియే యున్నది- చింతామణియందు సంధిర్ని అనునది ద్రుతపూర్వోకారమునకు సంధి

చెప్పవడే యన్న నిట నిత్యసంధి ప్రాప్తిపవలసియే యుండును. అట్లు ద్రుతపూర్వస్వరసంధి యప్రాప్త మన్న నెట్టకేరికు నిత్యాదులును సిద్ధిపవు. అనగా నిట నేపక్షము నాశ్రయించినను నియ్యవి విశేషములే యనియుఁ జింతామణియందే కాక వి.వి. లోను సనుక్తము లే యనియుఁ జెప్పక తప్పదున్నది. వీరింబట్టి ఇంక ఇంకలు రెంటఁగూడ ద్రుతపరకాకారమునకు సంధి మనుక్తమే యన్న నిబ్బంది యేమి? అట్టియెడలఁ జింతామణియందలిసంధివిధానములు ద్రుత పరకస్వరమునకు సామాన్యముగా సంధిని జెప్పనివే యని యంగీకరించినను నిబ్బంది లేదు. ఇంకాదుఁ గల దప్ప వితరద్రుతప్రకృతి కముల సంధి గలతావులు ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడియే యుంట అనాదిము, చోర్వా కిమోదులో కిషష్టిగణనము) అనువానిచే స్పష్ట మయియే యున్నది గదా.

‘లుక్సింశ్లేషా నాచి’ యనుసూత్ర మీయర్థమును సాధింపఁ గల్గుచున్న దని యప్పకవీయవివరణానుగుణముగా గ్రహింపఁదగి యున్న దనిపించును. ఈలక్షణము వదాదియకారముపరకతలోఁ బ్రాప్తించుచున్నలోపసంశ్లేషములను వారించుచున్న దన్నను పర్జస్య పల్లక్షణప్రవృత్తి యన్నారు గావున నవసరము లేకున్నను స్వర పరకత్వమున లోపసంశ్లేషములను వారించుచున్నది, సంశ్లేష మన నిట ద్రుతద్విత్వ మై యది వారింపఁబడిన దనఁదగు ఇంక లోపమును లే దని చెప్పచున్నది. దీనివలన స్వరపరకత్వమున ద్రుతము లోపింపకున్న సంధి యగు పెట్లు? అందులకే గదా సంధివిధాన సందర్భములందు విధానసామర్థ్యముచే ద్రుతము లోపింపఁజేయుట. వి.వి. అచాం సెన్థో యని ద్రుతమునకు లోకము చెప్పటయు-కావున ద్రుతము లోపింప దనునీవిధానము ననుసరించి సంధిర్న, వాఽతః, ప్రాయస్తు - ము న్నగునుత్పాద్యేత్విన ధినిధుఁ చే ద్రుతపరక మగు నాస్వరములకు సంధి రానేరదు. అనాదిము చోర్వా అనునవి

ద్రుతప్రకృతికములకు మాత్రము ప్రత్యేకముగా సంధిని చెప్పటచే నట విధానసామర్థ్యము నాశ్రయించి 'లుక్సెస్లేషేన' యని నిషేధింపబడిన ద్రుతలోపము బాధితి మై ద్రుతలోప మై సంధి యవును. సంధి జరుగనివేళ ద్రుతలోపనిషేధమునకు బాధ లేదు గావున నట్లు నిషిద్ధమైన ద్రుతలోపముచే ద్రుత మట్ల యుండి 'నన్ను నడిగె' సమరీతి రూపము లగుచున్నవి. (ఇట్లే కిమాదులలోఁ గిషష్ఠిపరససామర్థ్యమును. చింతామణి స్పష్టము చేయుకున్నను బ్రయోగానుగుణముగ నట్లు పరింపఁదగును గదా) సంధిర్న వాఁతః అను సూత్రములు సైతము ద్రుతపరకము లగునాస్వరములకు సంధిని జెప్పనవే యని యంగీకరించుచో నటమాత్రము ద్రుతలోపనిషేధము బాధింపఁబడి ద్రుతము లోపింపదా? అనుననుమాన మక్కర లేదు. అట్టిచోట రాముఁ డతఁడు, చూడ కుండెను మున్నగురీతిగాఁ గళాస్థలములం దావిధులు సార్థకములే యై యుండుటచే నట విధానసామర్థ్యము నాశ్రయించి ద్రుతలోపము చేయుటకు నవకాశము లేదు గదా. ద్రుతపరకస్వరములకు మాత్రమే సంధిని జెప్పినవిధులే ద్రుతలోపాభావమున వ్యర్థము లగును గావున నటనే విధానసామర్థ్యము నాశ్రయింప నవకాశ మున్న దనట స్పష్టము.

ఇట్లు పరిశీలింపఁగా సంధిర్న మున్నగు సామాన్యసంధివిధులచే ద్రుతపరకసంధి ప్రాప్తి కవకాశము లే దని చింతామణియందు గ్రహింపవచ్చును. ప్రథమేచోత్రమే చైవ యన్నది యహోబలకృతము గా దన్నపు డందుఁ బైని జెప్పఁబడినయిబ్బందులు తొలఁగునట్లుగా ప్రథమోత్తమైకవచనాంతములు ద్రుతాంతము లవుటచే నవ్యానికి సంధి ప్రాప్తింప దనియుఁ జెప్ప నవకాశ మేర్పడి యీ చింతామణి సిద్ధాంతమే వి.వి.కిని సమ్మత మనియుఁ జెప్ప వీ లేర్పడును.

ఇట్టియెడల బాధకాంశముల నిట్లు గుర్తింపవలె. 1. సూరి

చెప్పిన ఇంకాదులకుఁ జింతామణియందు సంధి ప్రాప్తిపము. 2. సంధి స్తు ద్రుతపూర్వస్య అని వి. వి. ద్రుతపూర్వకాకారమునకు సంధి నిషేధించుట. 3. 'సస్యాతద్గర్భోత' యని చింతామణి సంధి నిషేధించుట.

ఇంకాదులకు సంధిని జెప్పకపోవుట యన్నది చింతామణియందొకలోపముగా భావింప నక్కరలేదు. వీనిలో ఎట్ట కేలకు, ఎట్ట కేని యనుచో వికల్పసంధి యెట్లును ససాధ్యమె. అనఁగాఁ జింతామణిలోనిసంధివిధులు ద్రుతపరకస్వరములకు సంధిని జెప్పనవే యని యంగీకరించినను నిట్టిచోట్ల నిత్యసంధియే ప్రాప్తించును గాని జైకల్పిక సంధికి నవకాశము లేదు గదా! అనాదిమ సూత్రమునకు ముడి వెట్ట వీలు లేదు. ముడి వెట్టుచో ద్రుతపరకస్వరసంధి చింతామణియందప్రాప్తమే యన్నను బాధ లేదు. ఇంక మిగిలినవి ఇంక ఇంక ననునవి రెండు. ఆ రెండింటికయి పెక్కనర్థములు కొనితెచ్చుకొనుటకంటె (శాస్త్రవిరోధముతో పాటు) నయ్యంత మిం ననుక్త మునుటయే యుక్త మయియుండును.

'సంధిస్తు' అన్నది వి.వి.లోనివైరుధ్యము. ద్రుతపరకసంధి సమ్మతము కాక వాఁత యనుదానిచేఁ బ్రాప్తిపముననుసరింప నత్తునకు నిషేధ మేల ? కావున నది విరోధించుచున్నది. ఇయ్యది చింతామణి సిద్ధాంతమునే యనువదించుచున్న దన్నను నత్తునకు నిషేధించుటవలె నుత్తునకు నిత్తునకును ద్రుతపరకమునకు సంధిని జెప్పనది యసవలసి యుండు. అట్టియెడల ఉండెడిన్ + అతఁడు కొలిచితిన్ + అభిజ రామున్ + అభిరామున్ అనుచో సంధి వి. వి. సమ్మత మసవలయును. వాని సంధింగూర్చి వి. వి. ఏల వ్రస్తానింపలేదు నిషేధమే యిష్ట మైయున్న.

ఈవిధానము నొకరీతిగా నిట్లు పరిశీలించవచ్చును.



ఇయాంతాస్సాధవ శ్శబ్దాః క్వచి దేదస్తతాపి వా అను వి.వి. వచనమునుబట్టి యహోబలపతి ఇయాంతానా మప్యేదంతతా న సర్వత్ర. అధర్వణోక్తేః తేన సందియ మిత్యాదౌ నైదంతత్వ మ్మని వివరించెను. ఇట 'ఏదస్తతా చ' అని యేదంతతను జింతామణియే విధించినది. (సందియము మొదలగు) కొన్నిచోట్ల లేమి విశేషము. కావున దానినే వి.వి. చెప్పవలసియున్నది. అయినను క్వచి దేదస్తతాపి వా అని యేదంతతనే విధించెను. అయినను గ్వచి త్రనుటచే సందియ మిత్యాదులలో లేమిని సాధించె నన్నమాట. అనగాఁ జింతామణి ఏదస్తతా చ అని సామాన్యముగాఁ జెప్పఁ గ్వచి త్రన్నది వి.వి. (సూత్రమందలిచశబ్ద మిందుకు సాధకము గాఁగలదు. కాని యహోబలపతి యట్లు భావింపలేదు.) అదేవిధముగా నిచ్చట సయితము ద్రుతపూర్వకమగు సకారమునకును నెల్లయెడల సంధి లేమియే చింతామణిసిద్ధ మగుచుండఁగా ప్రాయశో న భవేత్ అని యాసంధిలేమి ప్రాయిక మని చెప్పె. అట్టియెడల ఇతఁ, ఇతఁలలో సంధిని సాధించుట యిందలి విశేషప్రయోజనముగా గుర్తింపఁదగును. ఇయాంతాః అనుచోట్టిచ్చి త్రుశబ్దమునంటి ప్రయోజనమే ప్రాయశ్శబ్దముచే నిట నుద్దిష్ట మై దనవచ్చు.

ఇటఁ గూడ స భవే దచః అని యున్నచో ఎట్ట కేని ఎట్ట కేలకు ననునవియు గ్రహింపఁబడుటే కాక యితరములకు సంధినిషేధము సాధింఁబడియెడునవకాశ ముండెడిది. అత్తునకే కాక యేయచ్చునకును జింతామణిమతమున ద్రుతపరకమునకు సంధి లే దను పక్షమున అతః అని యత్తునే పేర్కొను లేమి? యనవచ్చును. అది యేపక్షమునను వచ్చదు. నిజమునకుఁ జింతామణి ద్రుతపరక స్వరమునకు సంధి సంగీకరించునదే యని వజ్ఞులవారివలెనే యంగీకరించినను సత్తునకుమాత్రమే నిషేధించుట యితరములకు నవకాశము కల్పించుటయే యగును గదా. కావున'అతః' అనుట యెట్లును

సమర్థించుకొనవలసియేయున్నది. వాఁత యనుటచే నత్తునకుమాత్రమే ప్రాప్తమై సంధిర్న ఆని యుత్తునకు సప్రాప్తమన వీలులేదు గదా. ప్రథమశ్చోతమై వైవ యనున దుద్దేశించి నన్నను దదితరస్థలములం దంగీకరించినట్లవు. అంతే గాక 'నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియాను' అనుచోఁ బ్రథమైక వచస్థలమున నిత్తునకుఁ జెప్పను గదా. దానికి సంధి యిష్టమే యగునా? ఉండెడిన్ అను డివర్ణాంతములను వి. వి. సాధించినదే కదా.

కాఁగా అతః అనుదానింబట్టి తదితరములకు సంధి యవుట కాకుంట యనువానిని బ్రస్తావింపకుంటయే యుక్తము.

ఇకఁ జింతామణియందలినస్యా త్రనుసూత్రమే మిగిలి యున్నది. దీనింగూర్చి యింతకుముందు పరిశీలించియున్నారము అయిన నిట నొకరీతి సమన్వయము నిట్లుఁ హింపఁదగు నేమో యని పించుచున్నది. లుక్స్సంశ్లేషో నాచి యట చెప్పినది చింతామణియే కదా. తదనుగుణముగా ద్రుతపరక మగునుకారమునకు సైతము ప్రత్యేకవిధానము లేనపుడు ద్రుతము లోపింపకుండుటంజేసి యీ సంధినిషేధము వ్యర్థము యవుచున్నది. వ్యర్థమై అనాదిమము. ప్రత్యేకవిధానములు లేనిస్థలములందు సయితము సంధి గలదనియు ద్రుతము లోపించు సనియు సర్థాంతరమును జ్ఞాపకముచేయు. ఇట్టియర్థము ననుసరించి తద్ధర్మార్థకక్రియాపదములందు సంధి నిషేధించునీవిధానము చరితార్థమే యగును. జ్ఞాపకసిద్ధ మైసయాయర్థము వలన నిఁకాదులయందలిసంధిని గుర్తింపవచ్చును. ఇయ్యది స్థలాంతరమునందలి పయోజనముగా గుర్తింపఁదగును. జ్ఞాపకసిద్ధ మైన యాయర్థము సర్వత్ర చెల్లవలసినయవసరము లేదు గావున ఇఁకాదులకు భిన్న మైనవానియందు ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి రాకుండుటయు కాస్తానుగుణమే యవుచున్నది గదా.

చింతామణియందు ఇంకాదు లెయ్యవి? ఇంక ఇంక అనునవి రెండుమాత్రమే కన్నట్టుచున్నవి. ఎట్టకేలకు- ఎట్టకేని అనుచో సంధి యంగీకరింపఁదగినను దాని కాధారము గానరాదు. ఎట్టకేలకు అను చోటిసంధినిమాత్రము సంధిర్శ అని సాధి-కఁదగు నవసరము. ఇటు ఎట్టకు నేలకు ననురీతిరూప మిప్పటికీ గానరాలేదు. ఎట్ట కేలకున్- అనుదానికి స్వరము పర మపునపుడు మాత్రము సంధివికల్ప మవు టెట్లు?

చిన్నయ ప్రథమేతరవిభక్తి సూత్రమునొద్ద ఇందు ఎందు అను నవి కూడఁ జూపెను 'అందు' అను స్వతంత్ర మగుపదము నిట గ్రహింపఁదగియే యున్నది. 'జేరిలిచ' అని సప్తమికీఁ జెప్పిన 'యలి' ఇందుకుఁ గూడ నవుటకు అందివిందునాస్తు సప్తమీ యని యిందు నటగ్రహించిన ట్లహోబలుఁడు బేర్కొనెను. 'ఎందు'న 'కలి' రా దనియే తస్మతముగా నెంచుదము. జేః అనకున్నను 'అనాదిషు విభక్తిషు'- అనురీతిగాఁ బేర్కొనెను గదా. కావున 'ఎందు' అను నది యెట్లు గ్రహింపఁబడును? ఎందు అనుదాని నిట నింకాదులలోఁ జేర్పఁదగునా? అందు ఇందు అనుస్వతంత్రము లై నపదములును ఇంకాదులలోనే గ్రహింపఁదగియున్నట్లు తోచుచున్నది.

చిన్నయ ప్రథమేతరవిభక్తి సూత్రమునొద్ద ఇందు ప్రభృతులను (అందు ఇందు ఎందు) గ్రహించినట్లుగా 'అనాదిషు విభక్తిషు' అనుదానిచేఁ చింతామణియందు నయ్యవి సంగ్రహింపఁబడవచ్చును.

బాలవ్యాకరణమునందుమాత్ర మియ్యవి గ్రహింపఁబడుట యెట్లు? వజ్రులవారు అందును ఎందును అనునవి సప్తమ్యర్థకము లగుటం జేసి యవి ద్రుతప్రకృతికము లగుట వీనిసంధివిషయమునఁ బైవిధి వర్తిల్లుటలో విరోధము లేదు (212) అనిరి. ప్రథమేతరవిభక్తివిధి వీని యందుఁ బ్రవర్తిల్లుటకుఁ గారణ మేమి. అవి సప్తమ్యర్థకము లగుటా? లేక ద్రుతప్రకృతికము లగుటా? సప్తమ్యర్థకములగుటచే నీవిధి

వర్తిల్లు ననఁదగునా? ఉకారము విభక్తిగతము కా నక్కర లేదా? అట్లయిన రామున్ + అభిరామున్ అనుచోఁ గూడ రామున్ అను పది ద్వితీయార్థకమే కదా. ఉకారము విభక్తిగతమై యుండకపోవచ్చు. కాని శబ్దము ద్వితీయార్థకమే 'అందున్' అనుచోటియకారము విభక్తిగతమై యున్నది? కాఁగా నప్తస్వార్థకము గాఁబట్టి ప్రథమేతర విభక్తివిధి వర్తించు నన్నచో రామున్ అనుకీర్తివి ద్వితీయార్థకము లవుటచే నటఁ గూడ ప్రథమేతరవిభక్తివిధి వర్తిల్లక తప్పదు కావున నీకారణము నమంజన మయినది కా దనక తప్పదు.

కాని నప్తస్వార్థకము లగుటంజేసి యవి ద్రుతప్రకృతికము లగుట అనువష్టల వారివాక్యములలో నప్తస్వార్థకము లగుట యన్నది ప్రథమేతరవిభక్తివిధి వర్తించుటకుఁ గాక యవి ద్రుతప్రకృతికము లగుటకుఁ గారణముగాఁ జెప్పబడినట్లు తోచుచున్నది. అట్టియొడల వీనియొడఁ బ్రథమేతరవిభక్తివిధి వర్తిల్లుటకు నివి ద్రుతప్రకృతికము లగుట యన్నది హేతువుగాఁ జెప్పినట్లవుచున్నది ద్రుతప్రకృతికములవుట వలన అంగు ఇంగు ఎంగు అనువానియొడఁ బ్రథమేతర విభక్తివిధి వర్తించు నన్నయొడఁ రామున్ అనుకీర్తివి గూడ ద్రుత ప్రకృతికములే యవుటంజేసి యూహిత యటఁ గూడ వర్తించు నని చెప్పవలసియున్నది. అయ్యదియు నిష్ఠము గాదు గదా.

కాఁగా నుకారము విభక్తిగతమై యొయుండవలయు ననుదాని కంటె భిన్నముగా నెట్లు భావించినను స్థలాంతరములందుఁ బ్రవృత్తియు నపరూపసిద్ధియుఁ దప్పదు. కాఁగా అంశ్యాదులంపలియు కారము నిటలక్ష్యము చేయవలయు నన్న నయ్యది విభక్తిగత మని నిరూపింపవలసియుండును. ఇట నెట్టియవకాశ మేదియును గానరాదు. లక్ష్యప్రదర్శనసామర్థ్యముచేతనే యట్లు గ్రహింపఁదగు నని యెంచెనో? (అయిన స్వతంత్ర మగు నందు చూపలేదు.) సూరి యభి

ప్రాయ మెయ్యదియో నిశితముగాఁ బరీక్షింపవలసియున్నది. అందు ఇందు ఎందులనలె నెట్లకున్. పోయెన్, అన్నవియు సటనే సంగ్రహించి వైకల్పికసంధి సాధించుదగువా?

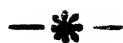
స పదాన్యవ్యయము పితౄజ్ఞానమునా మృనులక్షణమునొద్దక్వా తుమున్ శబ్దముల గ్రహణమునలనఁ గొన్నియువ్యయములకుఁ బ్రయోగార్హత యాసూత్రమునబట్టియే సిద్ధించియున్నది గదా. అట్లే యీ స్థలమునను సస్యాత్తద్ధర్మోత యనుత్తద్ధర్మోత్తేయాపదములం దప్రాప్త మగుసంధిని నిషేధించినదాని ననుసరించి యీవిధానముచేతనే పైఇంకాదులతో సంధి యవుట గుర్తింపవలయు నని తోచుచున్నది. అట్లు జ్ఞాపకసిద్ధ మైనస్థలములందు సార్వత్రికముగా నెక్కరి లేకుంట ననుసరించి రామున్ అభిరామున్ మున్నగుస్థలములం దెల్ల సంధ్యభానమే యుంటయు ఎందున్ + ఉండి ఎందుచే మున్నగుచోట్ల సంధి తో పాటు కాకుంటయును సంగ్రహించుకొనునవకాశ గల దనఁదగు. సస్యాత్తద్ధర్మోత యనునాగమవిధానపర మైనపాఠము సంగీకరించుచో ద్రుతపరకస్వరసంధి ప్రాప్తికి సహోబలాదులమతిమునను నాధారము లేకయే పోయెడిది. ఇంకాదులసంధి యసాధ్యమై యైననది యొక లోటు గా దని యింతకుముందే యెన్నితమి. బాలసరస్వత్యాదుల వ్యాఖ్య ననుసరించి సస్యాత్తమసంధినిషేధపర మైనపాఠమునే గ్రహించునపుడు పైరీతిగా వైయర్థ్యము నిర్ధాంతరజ్ఞాపనము స్వాంశమునఁ జారితార్థ్యమును స్థలాంతరమునఁ బ్రయోజనములతో సూరి సమ్మత మగుసంధిప్రణాళిక ప్రయోగానుగుణముగాఁ జింతామణి యందును గుర్తింప నవకాశ మేర్పడుచున్నది. ఈపక్షము నెట్ల కేలకు నెట్ల కేని ననువానితోపాటు కిషక్తిని గూడ నిట సంగ్రహించుకొనఁదగు నేమో శాని కిమాదిపఠనములోను బాధ లేదు.

కాఁగా నింకాదులకుఁ దప్ప ననుసూరివిధానముచే బాలవ్యాకర

ణము సందలియాయాస్వరసంధులు ద్వుతపరకస్వరమునకు సయితము సంధిని జెప్పచున్నవే యని చెప్పకతప్పదు.

ఇంకఁ జింతామణియందు లుక్కుశ్లేషా నాచి యని స్వరవరకతలో ద్వుతలోపనిషేధము ననుసరించి వ్రతేకముగా ద్వుతప్రకృతిక ములకు సంధిని జెప్పచున్న అనాదిము, చోర్వా యనువిధానములు దప్ప నితరము లగుసంధిర్న మున్నగువిధులచే ద్వుతపరకస్వర ములకు సంధి ప్రాప్తింప దని నిశ్చయింపఁదగును.

వజ్రలవారు పై యభిప్రాయములను దార్పారుగాఁ జెప్పట సరి కాదు. ఇంకఁ జింతామణిలో నస్వా త్రనున దొక్కటి యింకా ములకు సంధిని జ్ఞాపకము చేయుచున్న దని చెప్పవచ్చును. కాఁగా సంధిర్న మున్నగువిధులు ద్వుతపూర్వస్వరమునకు సంధిని జెప్పనవి కామి రామున్ + అభిరామున్ ధరణిపతున్ + అదిమి కంటిన్ + అంబుజాక్షు అనురీతిచోట్ల సంధిప్రసక్తి చిం. అనుగుణముగనే లే దని గ్రహింపఁ దగును.



## నన్నేలే - మమ్మేలే

‘అనాదిష్ట విభక్తిఘాతో వా’ యనుసూత్రమున కహో బలుఁడు వీనిని లక్ష్యములుగాఁ జూపెను. ‘అనాదిష్ట విభక్తిఘా’ అనుదానిచే సగుసంధి సహోబలుఁడే ‘ప్రత్యయగతోకారస్వ’ యని వివరించెను. నన్నున్, మమ్మున్ అనుచోటియుకారము ప్రత్యయగత మే యగు ననుట స్పష్టము. దీనిం బ్రస్తావించునది ‘న్నమ్మా ప్రహస్వ శ్చాదే రమి శసి చ’ యనునది. ఈసూత్రమునం దున్న అమి, శసి యనున ప్రముల ననుసరించి యిది విధించుచున్న న్నమ్ములు తత్త్వద్విభక్తి పరకత్వమున నానీప్రాతిపదికల కగు నని చెప్పవలసియున్నది. కాని బాలసరస్వత్యహోబలులు పైచోట్ల సప్రమిని వృత్తిగాఁ బరిణమింపఁజేసి యచ్చుస్సల్పస్థానముననే న్నమ్ముల నాదేశముగాఁ జెప్పిరి. ఇట్లు సూత్రము లై నపదములవిభక్తిని మార్పుట యే దేని బ్రయోజనము సుద్దేశించి కాక తప్పదు. నిష్ప్రయోజకముగ నేల మార్తురు? నన్నేలే మమ్మేలే ననుకీతిగా (ద్వితీయాశ్థలమున) సంధిని సాధించుట యట్టిప్రయోజనముగా నూహింపవచ్చును. వజ్రలవారు విభక్తిపరిణామము సంగీకరింపరు. కాని బాలసరస్వత్యాదివ్యాఖ్యాత లెల్లరు చూపినదానికి విరుద్ధముగా పరిమితౌ సమస్తానా మ్మనుసూత్రమును పరిమితే సమస్తానా మ్మని యుండుట నన్నయయాశయముగా నూహించిరి. అందుకుఁ గారణ మేమి? లక్ష్యములే కదా. ఇంకను సధికము లగు లక్ష్యములను సాధించునుద్దేశముతోనే యట్లూహించి రనుట స్పష్టమే. అట్టివారిపాఠ మేని నిరాధార మగుట (బాలసరస్వత్యాదుల పాఠమున కనుగుణము గామి) సంగీకరింపరాదని (ప్రయోజనమున్నను) చెప్పఁదగియున్నది. కాని శ్రుతిసంక్షరభమున బా. స. ప్రభృతులు

విభక్తివిపరీణామము చెప్పట సంగీకరించుట యుక్త మగుచున్నది. అహోబలపతి స్థలాంతరమాన విభక్తివిపరీణామము సంస్కృతసంప్రదాయానుగుణ మగుట నిరూపించియున్నాడు. (కవిశి. 459) అట్టి పద్ధతి సంప్రదాయసిద్ధ మగుటచే నిట సంగీకరించుటలో నిరాధారము గాదు గదా. అయ్యును విభక్తివిపరీణామము సంగీకరింపనివజ్ఞులవారు న్నుమ్ము లాగమములే యని పేర్కొనిరి.

ఈ న్నుమ్ము లాదేశము లైన 'నన్నును గాఁగిలించుకొని' అనురూపము చిం. సాధ్యము గా దనిరి. ఆగమము లన్నతమమతము ననే నన్నును అనురీతిరూపము సులువుగా నేర్పడుచున్న దని చిం.వి. ప.లోఁ గూడ 222వశ్లిపాయపడిరి. చిం.మతమునఁ బొల్లనకారమే ద్రుత మైయుండఁగా అయ్యెను అగును అనురూపములు సాధ్యమైన వీరికి నన్నును అనురూప మొగ సుపక్షముననే తప్పఁ గాకుండఁబోవుట వింతయే యనక తప్పదు. అయ్యెన్ అనునది అయ్యెను అని యైనట్లు నన్నున్ అనునది నన్నును గాకుండు తేమో.

అయిన నాగమపక్షమునను నన్నును గాఁగిలించుకొని యన్నది యసాధ్యమే యనక తప్పదు. అప్పురకత్వమునఁ బ్రాతిపదికకు న్ను అనునది యాగమ మై 'యన్తస్తు' అని సువర్ణక మై యన్యే యని ద్రుతము చేరఁగా నన్నునుక్ అని వజ్ఞులవారిమతమున నగును. నన్ను నున్ + గాఁగిలించుకొని యని యుండఁగా బర మైనపరుషమునకు సరళమును జేసినయాద్రుత మే మైనది. గణవిరోధము లేకుండ ఖండానుస్వార మైనఁ గావలయును గదా. వీరిమతమున ద్రుతమునకు ను స్వరూపము లేదు. (ఉన్న నీరూపము చింతామణిసాధ్య మగు తెట్లను ప్రశ్నకుఁ దావే లేదు.) కావున నన్నును అనుచోటనువర్ణముచే మీఁది పరుషము సరళ మైన దని చెప్పటకు వీలు లేదు గదా. కాఁగా నట్లు సరళము చేసిన ద్రుత మైనయాపొల్లనకారము లోపించిపోయినదా?



అదేశసరళములకు ముం దున్న ద్రుతము లోపింపరా దని (వ్యా.సం. స.301) వారును స్పష్టము చేసియే యున్నారు. కాఁగా నీప్రయోగము వారిసమన్వయమును సాధింపలే దనక తప్పదు. కాన నాగమ మన్న పక్షమునను నిది చింతామణిసాధ్యము గాలేదు.

ఇక వ జ్ఞలవారిసిద్ధాంతము ననుసరించి నన్నునుఁ గాఁగిలించి కొని యని నడుమ నొకఖండానుస్వార మున్న దనియు నయ్యది యచ్చు పొరపాలువలనఁ బోయిన దనియు నెంచవలయునా? భారత మేప్రతి యందును నిట ఖండము గానరాదు. చిం.వి.ప.లో ద్రుత స్వరూ పమును వ జ్ఞలవారు సమర్థించినపెక్కు-చోట్లఁ బై నట్టిసితి గమనింప వచ్చును.

కాన ముద్రితభారతప్రతుల ననుసరించియుఁ దత్తత్సందర్భముల వ జ్ఞలవారును జూపినప్రయోగములీకు ననుసరించియు నన్నును గాఁగి లించుకొని యనుకీర్తిస్తలములందుఁ బై పరుషములు సరళము లగుటకు నిమిత్త మైనద్రుతము ను(ని)వర్ణమే యనియు ననఁగా ను(ని)వర్ణమే ద్రుత మనియుఁ జింతామణి (నన్నయ) మత మనియు నిర్ణయింపఁదగి యున్నదే కద. ఇట్టియెడల న్ను అనునది అమ్ముస్థానమున నాదేశము కాఁగా 'అన్యే' యని సుద్రుతము చేరఁగా నెన్నునా, నన్నును గాఁగి లించుకొని యనురూప మాదేశపక్షముననే సముచితముగా సమన్వ యింపఁబడుచున్న దనుట స్పష్టము.

ఇక నాదేశము లన్న బాలసరస్వత్యహోబలులమత మెట్లు?(బా. స. ద్రుతము నేరీతిగా భావించెనో నిర్ణయించుటకుఁ బ్రబల మై యాధా రము గానరామింజేసియు నున్నదానింబట్టి నువర్ణ మన సవకాశముం డుటంబట్టియు నది యట్లుంచిన) అహోబలుఁడుమాత్రము ద్రుత స్వత్వము సుస్వరూపముతో నుండు నని తలంచినవాఁ డవుటంజేసి తన

తానుగుణముగా నన్నున్ + కాఁగిలించుకొని నన్నుఁ(ం) గాఁగిలించుకొని నన్నును గాఁగిలించుకొని యని యవు నని స్పష్టము.

వడి యేమైనను నీవ్రయోగము న్నుమ్ము లాగమము లని చెప్పటకు సహకరింపకపోఁగా బాధకమే యవు నని నిశ్చయింపవచ్చు.

ఇంక నాగమము లన్నపక్షమున నీన్నమ్ములు ప్రాతిపదికావయవములే యవుటంబట్టి విభక్తిసంబంధులు గామి నిందలియుకారమున కనాదిషుసూత్రముచే సంధి వచ్చుట కవకాశము లేదు. ఇట్టియిట్టిబింబి బాలవ్యాకరణమునందును గల దని వా రిట్లు పేర్కొనిరి.

నన్నున్ + వలు అనుస్వరపరకస్థలమున ద్రుతస్వరలోప మెట్లు ఘటిల్లును? అట్టియెడల నన్నున్ + వలు అనెడియుదాహరణస్థల మెట్లు లభించును? ఇంక నిచట ఉకారసంధియే చేయఁదగు నందు లేని సంధ్యభావరూప మెట్లుండును? మఱియు వీరిపక్షమున నన్నేలు అను రూపము దుర్లభమె కదా. ఇంతియ గాక న్నుమ్ము లాదేశము లను వీరిపక్షమున నన్నును మమ్మును అనుద్రుతప్రకృతికరూపసిద్ధి యెట్లు? తృతీయాదులకు నుగాగమ మగు నని గదా సూత్రించెను. (చిం.వి.ప. 117)స్వరపరకద్రుతస్వరలోపముంగూర్చి యింతకు ముందు స్పష్టము.

వీరియీవివరణము ననుసరించి బాలసరస్వత్యహోబలులవలె నె చిన్నయ (బ.సీ.) సైతము న్నుమ్ము లాదేశములే యని భావించినట్లు వీరినిశ్చయముగా నెన్నవచ్చు. చింతామణియందుఁ జిన్నయమత మట్ల యవుఁ గాక. బాలవ్యాకరణమం దట్లని నిర్ణయించు తెట్లు? కాక చిం.లో న్నుమ్ము లాదేశము లవుటకును సూరి తృతీయాదులకు నుగా గమము చెప్పటకును సంబంధ మేమి? చిం. తృతీయాదులకు నుగా గమ మనలేదు గదా. ఇంక సూరి నర్వనామపదములయొక్క ప్రక్రియను

నిరూపింపక విశేషము ననుసరించి యాయావిభక్త్యంతములపట్టిక మాత్రమే యిచ్చెను. అందును నన్నును మమ్మును అని చూపుటం బట్టి యట్టిచో నువర్ణస్థితి యనివార్యము. ప్రథమేతరవిభక్తివిధికడ నుదాహరించుట ననుసరించి నన్నును అనుచో న్నువర్ణమునందలియుకారము విభక్తిసంబంధి యనక తప్పదు. అట్టియెడ న్నుమ్ములే ప్రత్యయము అనియు నువర్ణము ద్వితీయ కాగమ మైన దని చెప్పరాదా? ద్వితీయకు సూరి నుగాగమము చెప్పలేదు గదా యనవచ్చును. ఒక్కరు ఇరుగురు ఇత్త్యాదిస్థలములలో బహువచనలకారమునకు రేఫము గలదు. ఇది యదుతాబై - మున్నగు సూత్రముచే సిద్ధించునా? లేదు గావున అదంతాబై యనుసూత్రము నని గా దని గాని ఒక్కరు అనుచో రేఫమును జూపుట తప్పని గాని చెప్పవచ్చునా? అట్లయిట విశేషముగా ద్వితీయలో నుగాగమమును సూరి యుద్దేశించె నన నవకాశము లేదా? ప్రక్రియ నాతఁడు స్పష్టము చేయలేదు గావున నవకాశము లేక పోలే దని చెప్ప నవసరము లేదు.

అయ్యు 'నువర్ణంబు ద్వితీయ' యని ద్వితీయావిభక్తి నువర్ణముగా నిరూపించె గావున వీనియందుఁ దుది నున్న నువర్ణమే ద్వితీయావిభక్తి యనుట సూరియతముగాఁ జెప్పఁదగును. (రామునిని అనురీతి వానిసాధనమునుబట్టియు) అట్లేగా నిటఁ గూడ ద్వితీయకు నుగాగమము లే దనవచ్చు. మఱి న్నుమ్ములలోనియుకారము విభక్తిసంబంధి యగు టెట్లు? కాకున్న న న్నుడిగె నని సంధి యెట్లు? సూరి సంధి చేసి చూపుటనుబట్టి యీన్నుమ్ములు ద్వితీయావిభక్తి కాగమ మైనవిగా గుర్తింపఁదగును. దానిని ఇత్త్యాదుల నివర్ణము ప్రాతిపదిక కాగమ మై ప్రాతిపదికావయవమగును. (దానియొప్పు.) ఇట న్నుమ్ములు విభక్తి కాగమము లవుటచే విభక్త్యవయవము లై విభక్తులే యగును. కావున నందలి యుకారము విభక్తిసంబంధియే యగుట సంధి వర్తిల్లును. చిం.

వి.ప.లో ఏ రిట్లు పేర్కొన్నను వ్యా.సం.సం.లో న్నమ్ములు విభక్తి కాగమములుగా సూరిమతము నెన్నుట యెంతయు సుచిత మై యున్నది.

ఇంకఁ బైని వివరణమున వీరు నన్నున్ +వలు అనునదాహరణ సలమె లభింప దని యెట్లనఁగలిగిరో స్పష్టము గాదు. కొలిచితినిన్ చేయుదునున్ అనునవే చింతానుణి సాధించుచున్న పరిపూర్ణరూపము లని నమ్మినవీరు న స్యా తనుచో చేయుదున్ అనియే గ్రహింపవలె ననియుఁ బ్రథమే చోత్రమే చైవ యనుచోఁ గొలిచితినిన్ అనునదే గ్రహింపవలెను గాని కొలిచితిన్ అనునది గ్రహింపరా దనియుఁ జెప్పఁగలిగినవీరు లేదా? చేయుదునున్ అనుచో అవసానద్రుతలో పము నాపిదప సుత్యలోపము జేసి చేయుదున్ +అపు డనుకీతి నుంచ వలెనే కద. అదే తీరుగా నిట సైతము నన్నును అనుచో స్వరలోప మొక్కటి యేని నేల చేయరాదు? అయ్యు వజ్జలవా రనుసరించిన పైరీతిప్రక్రియ యుక్తము గా దని యింతకు ముందు స్పష్ట మై యున్నది.

అయిన నన్నున్ +వలు అనుకీతిస్థలమే యుండదా? స్వరపర కతలో ద్రుతస్వరలోపము సంకీర్తింపనపుడు ప్రథమేతరవిభక్తి - ఇంకాది-సూత్రములు వ్యర్థములే యని చెప్పవలెను. అట్టిసితి యుండనే యుండ దని విరుద్ధముగా నూహించుటకంటె వ్యాకర్తృవచనములను సమన్వయించుమార్గము నాశ్రయించుట యుచితము.

ఏ రిచ్చట నన్నున్ +వలె నని యుండదు గావున నన్నును + వలె నని యుండఁగా 'ఉకారసంధి చేయ నగు నందు రేని సంధ్యభావ పక్షమున రూప మెట్లుండు' ననుటయు సముచితముగా లే దనియే చెప్పఁదగు. వైకల్పికప్రస్తావనముచేఁ బ్రథమేతరవిభక్తిసూత్రము

చేతన సంధి నూహించి రనవలయు. కాని యాస్మాతము విభక్తిగత మగునుకారమునకుఁ గదా సంధిని జెప్పచున్నది. నున్నమ్మ లాదేశము లయి ద్వితీయకును నుగాగమ మంగీకరించినప్పటిస్థితి యిది. అట్టియొడలఁ బ్రత్యయము లై నన్నమ్మలలోనియుకారములకుఁ గదా సంధి రావల యును. ఆగమ నువర్ణమునందుఁ జేయు టెట్లు? విభక్తి కాగమము గాన నాగమనువర్ణము విభక్త్యవయవముగా నందలియుకారము విభ క్త్యకారమె యగు నని సంధి యగు ననిరా? నాకొఱకును+ఇచ్చె ఇత్యాదులం దెట్లు? ఇందలియిబ్బందులు స్పష్టమె.

సూరి విభక్త్యకారమునకు సంధి యని చెప్పి నన్నున్ అనుచో న్నువర్ణమునందలియుకారమునకు సంధిని జేసి చూపు చుండఁగా నన్నును అనుచో నాగమనువర్ణమునందలియుకారమునకు సంధి యనుకొనుట కవకాశ మేది? లక్ష్యములు చూపనిచింతామణి యం దెట్లే నూహింతురు గాక బాలవ్యాకరణముం దట్టియూహకే యవకాశము లేదు.

కాఁగా వ్యా. సం. స. లో వీరే తలంచినట్లుగ నేని స్వరసంధి సందర్భమున (స్వరపరకతలో సామాన్యముగ) ద్రుతస్వరము లోపించు ననియు నన్నున్ అనుచో న్ను విభక్తి కాగమ మగుటచే నందే యుత్వసంధి యనియు బాలవ్యాకర్త మతమును గుర్తించుట సమంజసము గదా.

చింతామణియం దన్న వీరు నన్నునున్ అనురీతిగా వీనిని సాధించిరి కావున నన్ను నీ నర్థులు, నిన్ను నివ్వడ యన్నప్పడు నన్నునున్ + ఈన్ నిన్నునున్ + అప్ప (857) డనురీతిగా విభాగింపఁబడి యయ్యవి సంధి యైన రూపములే యనవలసియున్నవి. ఇప్పడు సంధ్యభావపక్షమున నన్నును నీ, నిన్నును నివ్వడ యనురీతిరూపము లుండవలె. ఇవి దుష్టములు కావు. కాని నాకొఱకు నిచ్చె నను

రీతివానివలె నన్నును నీ ననురీతి వుండు నని సామాన్యముగాఁ జెప్పట లక్ష్యానుగుణ మనలేము. అంటిని నిందఱకు ననురీతివా వలెఁ గ్వచిత్కము లనవలె.

నన్నేలె మమ్మేలె ననురీతిరూపములు చిం. పక్షమున నెట్లు?

అందుకయి వజ్రలవా రొక వినూత్న నిమిత్తము నాశ్రయించిరి. నన్నునున్, నిన్నునున్ అనురీతివానికి సంగ్రహరూపములుగా నన్ నిన్ తన్ అనురీతిరూపములు గలవు. ని న్నమ్మిన తన్ బంచిన(888). వీన స్వరపరకత్వమున ద్రుతద్విత్యము రాఁగా నన్నేలె ననురీతి నవు నని వారి యుద్దేశము.

వీ రింతకు ముందు న న్నేలె ననురీతిరూపములు సూరిమతమున దుర్లభ మనిరి. అయ్యది తమపక్షమునఁ దుర్లభమె యగుటను గుర్తించిరి. 'నన్నేలె ము న్నగునన్నయాద్యైకయుక్తరూపములు పయి చింతామణికారికలచొప్పన లభింపనేరవు.(వ్యా.సం.స.210) ఇంక దీనికి వి.వి. వచనము సాధకము. ఇవి బాల.లో సాధ్యము లగుట సూరి యుదాహరించుటనుబట్టి స్పష్టము. 'నన్నును ము న్నగువానిలోని న్నుమ్ములు ద్వితీయానుప్రత్యయమునకె పూర్వాగమములుగ సూరిచే నుద్దేశింపఁబడె నని చెప్పటలో విరోధము లేదు. కాన - న్నుమ్ములమీఁదిఁగకారము సూరిపక్షమున విభక్తిప్రత్యయోకారమె యనఁదగుటంజేసి ప్రకృతసూత్రము న ర్తిల్లుటలో వివాదము లే(వ్యా. సం.స.213) దనువీరివివరణమునుబట్టియే యవి బాల.సాధ్యములు. ఆగమము లన్న వజ్రలవారిసమన్వయమువలననే చిం. కసాధ్యము లై పవి.

కాని ప్రౌఢవ్యాకర్తృమతము బాలవ్యాకరణానుగుణము గాక (బా.స.)యహోబలాదులవ్యాఖ్యల ననుసరించి చింతామణికి ననుగుణమైయున్నది. ప్రౌఢవ్యాకర్తృప్రత్యయము నాగమము నవ్యయమునైన నువర్ణము ద్రుతముగాఁ జేర్కొనుచు నందు నాగమాత్మక మయివ

దానికి నన్నును అన్న దుదాహరించెను. అనగా నన్నును అనుచోటినువర్ణ మాగమముగా నైనది. కాఁగా నిది ప్రత్యయము గాదు. ద్వితీయాయందును ద్రుత మాగమ మవుటను జిం. ననునరించియే ప్రౌఢవ్యాకర్త స్వీకరించెను. కాఁగా నన్నును అనుచో న్నువర్ణమే ద్వితీయావిభక్తి. అనగా న్నుమ్ము లమ్ముస్సుల కాదే మెలికశావత్తు శము లనునభి ప్రాయమునే ప్రౌఢవ్యాకర్త ప్రమాణీకరించె నని గుర్తింపవలెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త ప్రాయముగాఁ జిం.మార్గమునే యనునరించి లక్షణనిర్మాణము చేసె ననుట స్పష్టము. (చూ.త్రి.శ్లో.)

ఇట్టియభిప్రాయమును దిరస్కరించి యివి యాగమము లనుట వలన సాధింపబడు ప్రయోజన మేది? నన్నేలె ననునీతివి ద్రుతద్విత్యములు గావలసివచ్చుటా? నన్నయాధర్వణులమతమున ద్రుతద్విత్యము దుస్సంధి గా దనియె వీరినిశ్చయము గావున దాని నట్లు సాధించిరి. మఱి మ మ్మేలె ననునది యెట్లు? మకారద్విత్యము చెప్పబడలేదు గదా. అందుకయి వజ్రులవారు మమ్ము+శన్ అని మ్మువర్ణమును బ్రాతిపదికకే యాగమమును జేసియు (మనశబ్దముపైని శస్సునకు లవర్ణమును విధించిన సామర్థ్యము ననునరించి) ఇటు శస్సునకు లవర్ణము రానేరదు గావున నది లోపించి ద్రుతముతో మమ్మున్ అని యవును. ఇటు శస్సు లోపింపఁగా దానికిఁ బూర్వమునం దున్న మువర్ణమునందలియకారము విభక్తిగతమయై (లోపించిన దగుటం జేసి యట్టి ప్రత్యయలక్షణము నమ్ము అనుదానితుదిఁకారమునం దావేశించుట న్యాయము 214.) యనాదిషు సూత్రముచే సంధి నందు ననిరి. దీని కిది తప్ప నిం కొకమార్గము లేదు గదా.

అయిన న న్నేలె ననునది మాత్ర మ స్త్రీల సిద్ధము గాదు? నన్నునున్ అనుచో ద్వితీయైవచనము వికల్పముగ లోపించును.

అట్లు నువర్ణకము (అమ్ము) లోపింపఁగా నన్నున్-అని యవును. మమ్మున్ అనుదానిలో శస్సు లోపించుటచే మ్మువర్ణమునందలి యుకారమెట్లు విభక్త్యుకారమై యైనదో పైరీతినులోపముచే నేర్పడిన నన్నున్ అనురూపములో న్నువర్ణమునందలియుకారము పైత మట్లయవును గదా. మమ్ము+శస్ అనుచో శస్సు లోపించుటకును నన్ను నున్ అనుచో నువర్ణము లోపించుటకును నిట బాధక మగునట్టి భేద మేమి? తెలుఁగుప్రత్యయము నిట లోపింపఁ జేయ నామ్ము+శస్ అనుచో లోపించినది సంస్కృతము గదా యని యాకారణముచే నిది భిన్నముగా నిందలియుకారము విభక్తిసంబధి గా దని నిర్ణయింపవచ్చునా? నిజమున కహోబలపత్యాదులును నిట్టిసందర్భమున నునివర్ణకములకే లోపము చేసిరి. కాని ని రమో మహతాం లు క్చస్యా త్రనుచో అమః నిః స్యాత్, అమః లుక్చ స్యా త్రనురీతిగా నమ్మునకే లోపము చేయఁదగును. అట్లు గా దని తెలుఁగుప్రత్యయమునకే లోపము చేయదురు గాక. మ మ్మేలె ననుచో నెట్టిసమస్వయము నాశ్రయించిరో యట్టిసమస్వయముతోనే న న్నేలె ననియు నవును. కావున నవ్వానిని ద్రుతద్విత్వస్థలములుగాఁ జెప్పవలసినయవసరము లే దనియు స్పష్ట మగుచున్నదే కదా.

అయ్యు నది ద్రుతద్విత్వమై యందము. ద్రుతద్విత్వమును జింతామణి సమ్మతంపలేదు. విధింపలేదు. నో వా ద్విత్వ మ్మును వి. వి. వచనముచేఁ జేయవలెను. అట ద్విత్వం వా యనుటచే నిత్యము కాదు గదా. దానివలన నన్+వలె ననుచో ద్విత్వ మైన న న్నేలె ననియు నయ్యది (క్వాచిత్కమును) వికల్పము నవుటంజేసి ద్విత్వము లేనియెడల న నేలె నని యుంపవలె. ఇది తఱుచుగ నుండవలసినదియు ననవలె. అట్టిరూపము లాప్నవా? అఁగా నీవాని ద్రుతమునకు ద్విత్వము నిత్య మని చెప్పవలయునా? దాని కాధార మేది? పైఁగా ద్విత్వం వా క్వచి త్రుటచే ద్విత్వము వచ్చుటయే



క్వాచిత్క మనఁదగియుండఁగా నట్లు ద్విత్వము వచ్చినసందర్భము నందు సైతము న నేలె ననుకీర్తిరూప ముండుటకు వజ్రలవారిమతమున నవకాశము గల దనుట వింత గాదు. ఏల యన వీరు ద్రుతాద్వైతః క్వచి చ్చాత్ర దృశ్యతే కవిభాషితే యనుకారికను నో వా ద్విత్వ మ్మనుదాని కనుబంధముగా వ్యాఖ్యానించి ద్రుతమునకు ద్విత్వము వచ్చుసందర్భములయందు ద్రుతముపై నిం కొకద్రుత మగుట క్వాచి త్కముగాఁ గల దని పేర్కొన్నారు. కాఁగా ద్రుతమునకు ద్విత్వ మగుసందర్భమున సైత మిద్రుతముపై నిం కొకనకారము వచ్చియే తీరవలయు నని నియమింప వీలు లేదు గదా. కావున ద్విత్వము కానిసందర్భముతోపాటు ద్విత్వ మగుసందర్భములందు సైతము మఱి యొకనకారము రాక న నేలె ననుకీర్తిరూపము లేర్పడవలసియే యున్న దనుట స్పష్టము. నో వా ద్విత్వ మ్మనుచోటివాశబ్దమునకు వ్యవస్థ చేసి న నన్నేలె ననుకీర్తిస్థలములందు ద్రుతమునకు ద్విత్వ మగుట (అపు డాద్రుతముపై నిం కొకనకార మగుటయు) నియత మని గుర్తింప నవకాశము గలదు. కాని వజ్రలవా రాకీర్తిగా నియమింపను లేదు. కాన వీరిమతము ననుసరించి న నన్నేలె ననుకీర్తిని ద్రుతద్విత్వ ములుగా సమన్వయింపవలసియుండుట యట్లుంచి న నేలె ననుకీర్తి యపరూపములకే ప్రముఖస్థానము నిచ్చుచుండుటచే నీసమన్వయ మంగీకారయోగ్యముగా లే దనక తప్పదు,

ఇట్టిసితి మ మ్మేలె ననుకీర్తిస్థలమునను గోచరించుచున్నది. ఇట నన్యతరలుక్చ యుక్తస్య యని యొకమకారము లోపింపఁగా మమున్ అని యవును. మమ్మోన్ అనునది యేర్పడినపద్ధతిలోనే కదా యిదియు నేర్పడినది. కావున దీని కచ్చు పర మయినపుడు సంధి రా నక్కర లేదా? మ మ్మడిగె ననుచోవలెనె. మ్మ ఆదేశ మన్న పక్షమున సైత మియిబ్బంది తప్పదు. కాని యట్టియెడల వజ్రలవారు ఆచ్చికశబ్దమునందలిద్విత్వములో నొకహల్లు లోపించునపుడు పరిశిష్ట

వర్ణముపై నిల్చియున్నయచ్చు పరరూపసంధి నందకుండుట యచ్చాం  
 ద్రభాషాసంప్రదాయ మగుటంజేసి మము నేలు ఇత్యాదులందు సంధి  
 లే దని (చిం.వి.ప.147) పేర్కొనిరి. జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబు  
 గూడుచో జడ్డకు లోపము లేకుండుట యచ్చాం ద్రభాషాసంప్రదాయ  
 మనుట యచితమార్గము. అట్లు గాక జడ్డ లోపించుచో సంధి లే  
 దని పేర్కొనుచో—కన్ను—కను+ఎత్తె, విల్లు—విలు+అందె  
 ననుకీర్తిస్తలములలో సంధి లేక యడాగమ మయి కను యెత్తె విలు  
 యందె ననుకీర్తిగా నపరూపములు గావలసియుండును. విల్లు+ఎత్తె  
 విల్లెత్తె అనియే యవును. విలెత్తె నని యుండ నట్లే విలు యెత్తె ననియు  
 నుండదు. సంధి యవుచో జడ్డ లోపింప దనుటయు జడ్డ లోపించుచో  
 సంధి గా దనుటయుఁ గేవలము సమానము అని యెంచరాదు గదా.  
 మమ్మున్+ఎలె ననుచోఁ గూడఁ బ్రథమేతరవిభక్తి యనుచో సంధి  
 వికల్పము. సంధి యవును. జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరము కూడును  
 గావున నపుడు జడ్డ లోపింపదు. సంధి యవునందర్భమున మ మ్మేలె  
 ననియే యుండును. సంధి వికల్ప మవుటంజేసి సంధ్యభావపక్షమునందు  
 జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబు గూడుట యుండదు. కావున  
 నపుడు జడ్డ లోపించుట కవరోధము లేదు. లోపించిన మము నేలె  
 లోపింపకున్న మమ్ము నేలె నని యవును. ఇటు సంధియే వికల్ప మవు  
 టంజేసి జడ్డ లోపించినపక్షమున సంధి లేమి కన్పించుచున్నది. కానీ  
 విల్లు+ఎత్తె ననుచో నుత్తున కచ్చు అనుసూత్రముచే సంధిఃత్వముగనే  
 రావలసియున్నది. కావున నిటు జడ్డక్కరముతోఁ బదాదిస్వరము  
 గూడుట తప్పనిసరి యవుటంజేసి జడ్డలోపప్రసక్తియే యుండదు స్వర  
 పరకత్వమున. జడ్డ లోపించిన సంధి లే దనుటెట్లు గుదురును?  
 సూరిమార్గ మెంతయు సచిత మైయున్నది. అది యట్లు చెప్పఁదగు.

ఇట్టి దాంధ్రభాషాసంప్రదాయమే కావచ్చును. కాని చిం.  
 కాని వి.వి. కాని యాయంశమును బేర్కొనలేదు. అయిన నీలక్షణ

మనుక్రకోటిలోఁ జేరును. ఈలక్షణము సంగీకరింపకున్న నిట నితర స్థలములందు సపరూపముల కవకాశము గల్గించినట్లవును గదా.

మొత్తముమీఁద నీ రెట్ల జడ్డలోపించుసందర్భమున సంధి లేదని చెప్పియున్నాము. సనున్ + వలె సనురీతిస్థలములందు సైత మిట్లే చెప్పఁదగును. అనఁగా జడ్డ లోపముచే సంధి రాదు గాన మ మేలె సనుదానివలెనే న నేలె సనియుఁ గా దనియుఁ జెప్పవలెను గదా. సను నేలు అనుచోటిసంస్కృతభావము మము నేలు అనునది మొదలగుచోటులందువలెనే ద్విత్వములో నొకవర్ణము లోపించిన కారణమున సంభవించు సనియుఁ జెప్పఁదగును గాని (చిం.వి.ప.141) యీమార్గముకంటెఁ గూడ సన్నున్ + వలు సనున్ + వలు అనువాని సంధిలో సచటితుదియు కారములు ద్వితీయాప్రత్యయస్థములు కామింజేసి రాము సభిరాము అనుస్థలమునందువలెనే సన్ను నేలు సనునేలు అనుసంస్కృతభావరూపములే యేర్పడు (చిం.వి.ప.141) సను మార్గ మె ముఖ్యముగ నెఱుఁదగిన దని గ్రహింపవలె ననిరి. ఆగమ ములు చేసినపీరిమతమున నదియే ముఖ్య మైన దగుట సక్రమమే. కాని యిట్టిముఖ్య మైన మార్గము సను నేలు అనుస్థలమునందు మాత్రమే యేల గ్రహింపవలయునో మమ్ము నేలు సనుస్థలమునఁ గూడ నదియే ముఖ్య మని యేల గ్రహింపరాదో వారు స్పష్టము చేయలేదు. కాని మన మిట్లుఁగ్రహింపవచ్చు. సనున్ + వలె సనుచో వలె సన్నున్ + వలె సనుచోటను నుత్వము విభక్తిగతము కాదు. ఇదే పద్ధతి మము నేలె సనుచో ముఖ్య మున్నయెడల మమ్మున్ + వలె సనుచోఁ గూడ మున్మువర్ణమునందలియు కారము విభక్తిగతము గాకుం డఁబోవును. అట్టియెడల మ మేలె సనుదానిని వజ్జలవారిం కెట్లు సాధింతురు? ద్రుతద్విత్వమువలె నిట మకారద్విత్వమున కవకాశము లేదు గదా, 'స నేలె' వలె 'మ మేలె' సాధించుటకు. కావున సను

నేలే ననుచో నే యది ముఖ్యమై సంధిని వారించినదో యది మము నేలే ననునందర్భమున నుపయోగింపదు.

నిజమున కిది దప్ప న్నమ్మా ప్రహస్య శ్వాదే రమి శసి చ యుని యొకే సూత్రముచే విధింపఁబడినయీన్నమ్మలలో నొకదాన నుకారము విభక్తిసంబంధి యవుటకు నొకటఁ గాకుండుటకు సరియైన కారణము గానరాదు. మమ్మన్ అనుచో శస్సు లోపించుచుండఁగా నన్నున్ అనుచో అమ్ము లోపించుచున్నది. లేదా నువర్ణ మన్నను అమ్స్థానిక మగుట విభక్తియే యగును గదా నువర్ణమును. అమ్ము లేదా నువర్ణము లోపింపనపుడు నన్నుచున్ అని యుండును. కాని యట న్నువర్ణమున దలియుత్తునకు సంధి చేయు మనరు గదా. కాఁగా విభక్తి లోపించునపుడే న్నువర్ణమునందలియుత్తునకు సంధి. మమ్మున్ అను చోవలెనె. నన్నునున్ అనుచో నువర్ణమునందలియుత్తునకు నన్నున్ అనుచో న్నువర్ణమునందలియుత్తునకు సంధి. మమ్ము+శస్ అనుచో శస్సునకు లోపము నిష్క్రమగుట నట నిం కొకచోట ననాదిషు సూత్రము ప్రవర్తించుట కనకాశము లేదు. కాని యన్సందర్భమున (నన్ను+అమ్) లోపము వికల్ప మగుట రెండు సందర్భములఁ బ్రవర్తించ నవకాశము గలదు గావున నెట్లు చేయుట యవసరము.

నన్నున్+వలె సంధ్యభావమునందు నయిన-నన్ను నేలే ననురూపమే నన్నునున్+వలె ననుచో నువర్ణమునందు సంధి యవుట వలన సంభవించుచున్నదే. నన్ను నేలే నని యొకేరూపము సంధి యవుటవలనను గాకుండువలనను నేర్పడు నను టొప్పునా? అనవచ్చును. వజ్రలవారిపద్ధతిలో నట్టిబాధయు లేదు.

వీరు ద్వితీయానువర్ణముపైని గూడఁ బ్రత్యే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుతిమును జేసిరి. కావున ధనమునున్, పనమునున్ అనురీతి నవును.

ధనమునున్ + అడిగె అనుచో సువర్ణమునందలియు కారమునకు  
 'సనాదిషు' సూత్రముచే సంధి యవుట కవరోధము లేదు గదా. అట్లు  
 సంధి జరుగఁగా ధనము నడిగె సంధి కాకున్న ధనమును నడిగె నని  
 యవును. లుక్ష్మ స్వా త్తవటచే ద్వితీయావిభక్తి లోపింపఁగా  
 ధనమున్ + అడిగె నని యుండును. ఇప్పుడు విభక్తి లోపింప ముందటి  
 యుకారము విభక్తిగత మనఁదగియుండ సంధి వీరిమతము సహసరించి  
 రావలెను. అయ్యును వారు పేర్కొన్నట్లుగా నిండలియుకారము  
 ప్రకృతిగత మవుటంజేసి యనాదిషుసూత్రము ప్రవర్తింప దండము.  
 అపుడు సంధి ర్న యని నిత్యసంధి రావలయును వారివివరణమును  
 బట్టియే. కాని సంధి యనఁగా రా దనిరి గావున నెట్లేని రాకుండఁగా  
 ధనము నడిగె సనురూపము సంధ్యభావమువలన నేర్పడుచున్నది.  
 అనఁగా నింతకు ముందే విభక్త్యుకారమునకు సంధి యవుటచే  
 నేర్పడినదో యదియే యిట సంధ్యభావముచే నేర్పడినది గదా. పైని  
 పేర్కొన్న నన్ను నడిగె నన్నదియు విట్లే యన్న నయ్యది యనం  
 గత ముటకు వజ్రలవారిపద్ధతిలో ఇంకాశము లేదు. వ్యా.సం.స.లో  
 వీ రిట్లు రెండువిధములుగ నేర్పడుటను స్పష్టము చేసియుండిరి (209).

కాఁగా నన్నునున్ అనుచో సువర్ణమునందును నన్నున్ అనుచో  
 న్నువర్ణమునందును సంధి చేయుట యవిచ్ఛిన్న మైనది.

అయ్యు వీరు అనాదిషు సూత్రమువివరణమున విభక్తులయు  
 కారమునకు సంధి కల్గె నేని విభక్తిప్రత్యయస్థోకారమునకే యని  
 (209) వివరించి యట్లు వలన రామున్ + ఏలెన్ రా మేలెన్ అని  
 గా దనిరి. మఱి మమ్మెల నని యైనది. అది యట్లుండ నాసూ  
 త్రము విభక్తిమూల యనుచుండఁగా బ్రత్యయేతరస్థముల దుత్తునకు  
 సంధి యాసూత్రముచే రాదు గదా. ఇంక ఇట్లుకారసంధిపాక్షికతా  
 విధానముచే నేతత్సూత్రములకు విషయము కాని యుకారమునకు

‘అనుతః’ అనుసూత్రమున నిత్యసంధి యద్దేశింపఁబడిన దనుట స్పష్ట (209 మనుటచే నిటఁ బ్రకృతిగత మైనయకారమున కనుత యని నిత్యసంధి రావలదా? ప్రకృతిగత మైనయకారమునకు సంధి రా దని వాశబ్దమునకు వ్యవస్థ చేయుదురా? అసలట నాసూత్రమునకు నీయవి విషయము లైనఁ గదా ప్రవృత్తిగాని యప్రవృత్తి గాని నియమించుట. ఆసూత్రము ప్రత్యయస్థోకారమునకు సంధి జెప్పటచేఁ దదితరస్థల ములందలియకారమున కాసూత్రముచే సంధి రా వీలే లేమి నింకను రా దని యట నియమించుకొనుట కవశమేది? కాన వజ్ఞులవారి సమన్వయము సరి గామి సన్నన్ + ఏలె సనిచో సంధి యసలు లే దనుట కుదరకున్నది. ఇంకను వారినివరణము ననుసరించియే యీ సూత్రమునకు విషయము గానియాస్థామల ‘అనుతః’ అని నిత్య సంధియు రావలసియుండె. దీనింగూర్చి యతిఃపూర్వము పరిశీలించి యున్నారము.

వజ్ఞులవారు సంధి యైన సన్నేలె సంధి కానిసన్నేలే ఇట్లే మ మ్మేలె సనురీతిరూపములసాధనమున ననుసరించిన మార్గము సక్ర మముగా లే దని నిశ్చయింపఁదగు

ఇంకను వీరు చన్నే యనునది గూడ ద్రుతద్విత్య మైనదిగా నిర్ణయించిరి. చనున్ + ఏ, చన్ + ఏ చన్నే ఇక్కడఁ గూడ ద్రుతము నకు (?) ద్విత్యము రానిపక్షమున ను నేలే సనురీతిగాఁ జనే యని యపరూపము గాక తప్పదు. సన్నయయే ద్రుతద్విత్యమును బ్రయోగించుటయే కాక దాదాపుగా నన్నియెడల నిత్యముగనే ప్రయోగించియుండఁగా నిట ద్వైరూపము లేకుండఁగా దీనిని లాక్షణికులు దుస్ససంధి యని యేల తిరస్కరించిరో చెప్పరాకున్నది. ఛైర్యశక్తికి న్నరుదుగ సనురీతివి మిక్కిలియరుదు. అట ఛైర్యశక్తి

కి సరుదుగ నని యుంటయే ప్రచురము. అధర్వణుడే చెప్పినను గ్వచిత్  
వా యనుట సార్థకమే. కాని అన్నిష్టసఖి, న నేనేలె, చన్నే యను  
రీతిస్థలము లట్టివా? లేక క్వచి ద్వా యనగా వికల్ప మగుట కొన్ని  
యెడలనే గాని పెక్కెడల ననగా సాధారణముగా ద్రుతమునకు  
ద్విత్యము వచ్చుట నిత్యమే యనవలయునా? అయ్యు ద్రుతద్విత్యము  
నిత్య మన్నను వడ్డులవారువివరించిన త్రిద్విత్యసందర్భమున ద్రుతముపై  
సకార మగుట క్వాచిత్క మగుట బాధ లే దని యెంచె నేమో.  
అయ్యు న నేలె ననురీతివానిసంగతి యేమో.

పైఁగా వీరు ప్రౌఢవ్యాకర్తృవివరణము ననుసరించి యీద్వి  
త్యమును జి.చే సాధించుటకును (వ్యా.సం.స.లోఁ గాకున్నను)  
బ్రయత్నించిరి. అ క్సంశ్లేషే నాచి యని చింతామణి సంశ్లేషమును  
(ద్రుతము వెనుకటియచ్చు నత్తియుండుట) నిషేధించియుండుట  
చేత నీద్రుతద్విత్యరూపసంశ్లేషమును యథేష్టముగాఁ జేయరా  
దనియుఁ బ్రయుక్తముమాత్రమే గ్రాహ్య మనియు (142), ఇట్టి  
సన్నయాభిప్రాయమునె అ క్సంశ్లేషా విత్యాదిసూత్రమును సవరించు  
సందర్భమున అధర్వణాచార్యుండు నో వా ద్విత్యం క్వచిచ్ఛం  
పరప్రాణేన సంగతే యని చెప్పినట్లును (143) జి.వి.ప.లోఁ బేర్కొ  
నిరి. అ క్సంశ్లేషే నాచి యనుచోఁ దత్కర్తకు ద్రుతద్విత్యము  
క్వాచిత్కముగఁ జేయవలెననియే యభిప్రాయ మేని నో వా ద్విత్య  
మనువి.వి. వచనము దానికి వివరణమే యగును గాని సవరణ  
మగుట యెట్లు? న న్నేలు అనురీతిది ద్రుతద్విత్యమే కాఁగా నది  
చి.చే సాధింపఁబడ దనియే వ్యా.సం.స.లోఁ జెప్పిరి. ప్రయుక్తస్థలము  
లలోఁ గూడ గ్రహింపరా దని సూత్రాభిప్రాయమా? అన్నిష్టసఖి  
యని చూపి ప్రౌఢవ్యాకర్త పై నట్లు వివరించుటయుఁ బ్రామా

దికమే. అయ్య దాని నాతఁడు పిదప సవరించుకొనె ననఁదగును. ద్విత్వము క్వాచిత్కము గాని వచ్చుచోట్ల నిత్యమే యనవలెనా? అని వీ రెవ్వరుఁ జెప్పలేదు. (ధైర్యశక్తికి న్నరుదుగ బాధక మగును గదా.) ప్రాథవ్యాకర్త ధైర్యశక్తికి న్నరుదుగ సమరీతిది చూపకుంట విశేషము. ద్రుతద్విత్వము క్వాచిత్కముగ వేని సమ్మతము గా దనియే లుక్సంశ్లేష నాచి యనుదానిచేఁ దత్కర్తృమత మెన్నఁదగియున్నది

అప్పకవ్యాదులకువలె లుక్సంశ్లేష నాచి యనుచోటి సంశ్లేషదమునకు వజ్రులవారు ద్రుతద్విత్వ మని యర్థము చేయుట విశేషమే యనఁదనును. అట్లయ్యెను ద్రుతము పూర్వాచ్చు సత్తియుండుట సంశ్లేష మనుతమమతిమునఁగూడ నిటఁ జూపుట గమనార్హము. అయినను ద్రుతము స్వపూర్వాచ్చు సత్తియుండుట యనుసంశ్లేషమును నిషేధించుటయు ద్రుతద్విత్వరూపసంశ్లేషము యధేష్టముగాఁ బ్రయోగింపరా దనుటకును గల సంబంధ మెట్టిదియో స్పష్టము గాకున్నది. సంశ్లేషము నిషేధించుటచే ద్రుతము పూర్వాచ్చు సత్తి వచ్చెన్ అతఁ డనురీతి నుండకుండుఁ గాక, వచ్చె నతఁ డనుచో నున్నసకారమునకు ద్విత్వ మగుటకుఁ బ్రత్యేక విధానము లేమి సవకాశము లేకపోవుఁ గాక. కాని సంశ్లేషనిషేధము వలన ద్విత్వ మగుటయా? అట సట్లు వివరింపక పూర్వాచ్చు సత్తియుండుట యనునర్థమును బేర్కొన కేల? ద్రుతమునకు ద్విత్వ మగునపు డది స్వపూర్వాచ్చు సత్తియుండునా? అనఁగా సన్ నేలె నని యుండునా? అట్లుండ దని నిషేధించుటకు? స నేలె సమరీతిగా నున్నచో ద్రుతము పై నున్నయచ్చుతోఁ గూడ లేదు. (కూడినను నది స్వత్వము గాదు.) కాని ద్విత్వమువలన వచ్చినసకారముతోఁ గూడియే యున్నది కావున నది వారిమతము ననుసరించి స్వత్వమే యగును గాని సంశ్లేషమును గాదు గదా. వ్యా.సం.స. కంఠైఁ జిం వి.ప.లో నింకను స్పష్టముగాఁ బరహల్లుతోఁ గూడి పర



స్వరాంగ మగుచు నుండెడిస్థితి — స్వతా — (210) పరహల్లుతో సంయోగించి పరస్వరాంగ మగు లక్షణముగాఁ గలస్వత్వావస్థ(211) యని పేర్కొనిరి. కావున న న్నెల ననుచో ద్రుతముస్థితి స్వత్వమే యవును గాని సంశ్లేష మవుట యెట్లు? సంశ్లేషనిషేధమువలన న న్నడిగె ననురీతి(స్వత్వ)రూపము లుండనేర వని చెప్పట కుదురునా? ఇట ద్రుతము పరమాగా నున్న (యచ్చతోఁ గూడకున్నను సపుడు స్వత్వము గాదు. సంశ్లేషము ననరాదు గదా.) నెట్లే నిం కొక సకారము రా దానితోఁ గూడియే యున్నది, గదా. కాఁగాఁ బ్రౌఢ వ్యాకర్త చెప్పెను గదా యని వజ్ఞులవా రాయర్థమును గ్రహించుట తమసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధ మని గుర్తింపఁదగును.

అప్పకవియుఁ దదనుగుణముగాఁ బ్రౌఢవ్యాకర్తయును నిచ్చోట సంశ్లేషపదమునకు ద్విత్వ మనురీతి సర్థము చేయుటకుఁ గొంతే సవకాశ మున్నది. వారు సంశ్లేష మనఁగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుట యని భావించియున్నవారు గావునను స్వరపరకత్వమున మీఁద హల్లు లేకుండుటంజేసి మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుట యున్న దన లసంధవమే యగుచుండ మీఁదిహల్లుతోఁ గూడ దని చెప్పట ననుసరించి తత్సామర్థ్యమున నాహల్లే మనఁగా ద్రుతము ననుసరించి సకారమే పైని జేరి దానితోఁ గూడికవలస సంశ్లేషసిద్ధి నూహింప వచ్చును. కాని వజ్ఞులవారిమతమున సంశ్లేష మనఁగా ద్రుతము పూర్వాచ్చు నత్తియుండుటయే గదా. స్వరపరకత్వమున నట్లుండ దని చెప్పటలో బౌఢ లేదు కావున సంశ్లేషనిషేధసామర్థ్యమును బట్టి ద్విత్వము నూహించుట కవకాశము వారిమతమున లేదు. అప్పకవిప్రభృతులమార్గ మీటఁ బ్రయోజనవంతమే యైనను వజ్ఞులవారిట్లు చెప్పట కవకాశము లేదు. వీరు ద్రుతిద్విత్వరూపసంశ్లేష మనుటయు సమంజసము గా దని స్పష్టము. కాఁగా నెట్లేని

ద్రుతద్విత్యము సన్నయభారతప్రయుక్త (అన్నిప్రసభిత్యాది) స్థలములం దేని జంతామణిసమ్మతము గాఁ జెప్ప వీలు లేదు.

ద్రుతద్విత్యము విరళముగా నుండఁ దగు నన్నప్రౌఢవ్యాకర్తయేని న న్నేలే సనునది ద్రుతద్విత్యముగా భావించె నన వీలు లేదు. సన్నను అనుచో నువర్ణము నాగమాత్మక మయినదిగాఁ జూపుటను బట్టియే ప్రథమేతరవిభక్తినిధిచే సంధి యవుటవలన న న్నేలే సనురీతిరూపము లయినట్లు ప్రౌఢ, మతముగాఁ జెప్పవలె. అన్నిప్రసభ సనుచో ద్విత్యము నందినది శబ్దగతసకారము అయ్యది ద్రుతము గాదు. సన్ అనుచో సన్నసకారము ద్రుతమే. విభక్తి యైనను (సూరిమతమున) విభక్తికాగమ మైనను (చిం. ప్రౌఢ. లమతమున) నది శబ్దగతసకార మన వీలు లేదు. సన్నను సన్ను నను సన్ అను రీతిగా నెన్నిసను నీసకారము ద్రుతమే యనవలె. కాని యిట్టిప్రక్రియ తదుద్దిష్టము గా దనవచ్చును. సన్నను, సను (ను) అని యవసానమున ద్రుతలోపము. సన్ + అడిగె మున్నగురీతిగా నవసానేతరస్థలములఁ బ్రాప్తించు తెట్లు? ద్రుతస్వరలోప మన్న సూరిమతముగా గుర్తింప నాధారము గలదు. అన్యతరక్య లుక్తస్య యని చిం.లోను తుదియల్లక్రిందిసలలకును సనుదానిచేత బాల.లోను సను (న్) అనునూప మగును. ప్రౌఢవ్యాకర్త స్నువర్ణము మొత్తమునకు లోపము విధించెను. సూరి యిది స్పష్టము చేయలేదు. ఎట్లయిన సన్ అనుచో సకారము ద్రుత మనక తప్పదు. న న్నేలే సన్నది ద్రుతద్విత్యమే యైనఁ ప్రౌఢవ్యాకర్త యుదాహరింపకుండుట విశేషమే.

న న్నేలే సనురీతిది ద్రుతద్విత్యముగాఁ జెప్పటకు నాధారము లేదు. ఇంకను న న్నేలే సనురీతియపరూపక్రమక్రియఁ గలదు. వేతెచ్చట నైనను ద్రుతమునకు ద్విత్యము క్వాచిత్క మనఁదగియుం

డఁగా నన్ నిన్ తన్ అనువానిలో మాత్రమే నిత్య మనవలసివచ్చుట సహజముగాఁ గానరాదు. అన్నిష్టసఖత్యాదుల నన్న నది ద్రుతమే కాదు. అందుకే యిట్టివానిని (పెన్నరదము మొ॥) ప్రాథవ్యాకర్త వేటుగా సాధించె నది యుక్తము.

మ మ్మేతె ననురీతిస్థలముల కనుగుణముగా న న్నేతె ననుచోను సంధియైన దనటయే యుక్తము. మమ్మున్ మిమ్మున్ తమ్మున్ అనువానియందువలె నన్నున్ నిన్నున్ తన్నున్ అనువాని యందును న్నువర్ణోకారము విభక్తిసంబంధియే యని గుర్తింపవగును. అందు కయ్యును బాస ప్రభృతములు న్నుమ్ముల నమ్ముస్సుల కాదే శములుగాఁ జెప్పియుండురు. మ్మువర్ణము శస్సు స్థానమున నగుచుండు టంబట్టియు నీమమ్మున్ మిమ్మున్ తమ్మున్ అనుచో మమ్ముల ననురీతిగా లవర్ణము లే దని గ్రహింపవచ్చును.

భూయ ఉభయార్థవాచీ యః కశ్చి ద్భవతి నిత్యబహువచనః తస్య జసో ము శ్శసో లః అనుచో మనశబ్దముపైని శస్సునకు లవర్ణమును విశేషముగాఁ జెప్పటవలసిన 'నీనాతా' లపై లవర్ణకము లే దని వజ్రులవారు వ్యాఖ్యానించిరి. అయిన నిట శస్సుస్థానముననే మ్మువర్ణము చేయుచో నటం బ్రత్యేకముగా లవర్ణమును విధించుటలోఁ బ్రయోజన మేమి? మనశబ్దముశస్సునకు మాత్రము లాదేశపునర్విధానమువలన మనలన్ అనిమాత్రమే సిద్ధించును. సూరి యదాహరించినమనలచేతన్ మున్నగురూపములు చింతామణినమ్మతములు కా (881) పని నజ్ఞులవారే చెప్పిరి గదా. కాఁగా ద్వితీయాయంధలి పునర్విధానమువలనఁ ద్వితీయాదులందు మనశబ్దమునకే 'ల' లేకుండుట ప్రయోజనము. నీనాతాశబ్దముల శస్సునకు ('మ్ము' ఆదేశముచే) లేనిదానిసమానన్యాయమునఁ ద్వితీయాదిబహువచనములందును లాగమము లే దని (వ్యా.నం.న.881) యెఱుంగవచ్చును. మనశబ్దము

శస్సునకు లవర్ణము విధించుటచే నీనాతాలకు రా దన్నవజ్జులవారి సమన్వయములో నీనాతాలకుఁ దృతీయాదులలో లాగమము లే తనుటొప్పును. మనశబ్దమునకును దృతీయాదులలో లాగమము రా తనుట విశేషమే యగును.

కాఁగా న్నుమ్ముల సమ్మస్మలస్థానమునఁ జేయుటలో నిబ్బంది లే దనియుఁ బ్రయోజనములే గల వనియు గ్రహింపఁదగు. స న్నేలె మ మ్మేలె సనురీతిసంధి సమానముగ సముచితముగ సిద్ధించుటతో పాటు ప్రసిద్ధము లై సనన్నును అనురీతిరూపములే సాధింపఁబడు టయుఁ బ్రయోజనమే కద. ఆగమముగాఁ జెప్పి వజ్జులవారు సాధించిననన్నునున్ అనురీతిరూపములు మిక్కిలివిరళము లనుట స్పష్టము.

కావున బా స.ప్రభృతులు పేర్కొనట్లుగా విభక్తివిపతి గామముతో న్నుమ్ముల నాదేశములు చేయుట యుచితము. సూరి మతానుసారముగా ద్వితీయోకారమునకు సంధి యవునది సన్ను నిన్ను, సన్ను, మమ్ము, మిమ్ము, తమ్ము సనునాటింటనే. (బా.ఉ.) కాఁగా స న్నేలె ద్రుతద్వితీయస్థలము గాదు.

## బిందువు - ముకారము

‘కేచిద్వదన్యభేదత్వ మనుస్వారముకారయోః’ అనువి.వి. వచన మనుస్వారముకారముల కభేదత్వమును జెప్పుచున్నది. ఇటు సభేద మన నెట్టిది? అనుస్వారముస్థానమున మకారము వ్రాసికొన వలెనా? లేదా? అభేదస్థితి నుదాహరించుచు వజ్రులవారు ‘కమ్మనిల తాంతములకుం మొససి’ యని చూపిరి. ఇటు సనుస్వారముస్థానమున మకారము వ్రాసికొనచో ‘— కు మొససి’ యని యది సమప్రాసమే యగును. కాని బిందువు నట్ల యుంచుటచే బిందుపూర్వకమకారము నకును ద్వితీయకమకారమునకును బ్రాసము చెల్లిన దనవలె. అనఁగా స్థూలముగా నిర్ణయించుచోఁ బ్రాసనిబంధర్థమున బిందుమకారము లభిన్నము లని యనఁగా నారెంటికిఁ బ్రాసచెల్లు నని యభిప్రాయము నెన్నవలయు.

దీనిని వీరు స్పష్టముగా పైతము చెప్పి రనవచ్చును. ‘తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై తనరు సవియుఁ బూర్ణబిందులు దావలఁ బొరయునవియుఁ, గలసి యనునాసికప్రాసము లనుపేర, నమ లమరుఁ గావ్యములయందుఁ దమకుఁ దాము — అప్పకవి వివరించినపై నన్న యాభిప్రాయము నే యధర్వణుఁడు కేచిద్వదన్తీత్యాదికారికచే వివరించె (288) ననిరి. పూర్ణబిందుపూర్వకమకారమునకు ద్వితీయక మకారమునకును బ్రాస వేసికొనవచ్చు నని నన్నయాభిప్రాయము. దానినే యప్పకవి వివరించెను. దానినే యధర్వణుఁ డీకారికచే విశదీకరించెను. అనఁగా సధర్వణుఁడును బ్రాసనే యుద్దేశించె నని తేలుచున్నది గదా.

ఇటు నన్నయాభిప్రాయ మేదో తెలియవలయు నన్న నాయనప్రయోగము ననుసరింపవలెను. దానిని వీరు ‘— కుం మొ

నసి' యని యిచ్చిరి. కాని యహో. '—కు మ్మొనసి' యని బిందు స్థానమున మకారమునే వ్రాసి చూపెను. కాని ఘం. వ్యాఖ్య అహో '—కుం మొనసి' యని చూపినట్లు పేర్కొనట యేప్రతి ననుసరించియో. ఘం. అభిప్రాయము లిట దాదాపుగా వజ్రులవారిని యథా తథముగా ననుసరించి యున్నవి. గ్రంథాంతరమున నవి పరిశీలింపఁ బడినవి (త్రి. శే.) అహో. వ్యాఖ్యనే దాదాపుగా ననుసరించి చెప్పిన కవిజనమండనము బిందుస్థానమున మకారమును జూపి 'కొండ అను స్వారమకారములకు భేదము లే దనిరి. వదాంతద్రుతము మకారంబు పరం బగునపుడు మత్స్యంబు నొందు నని కొండ అందురు. అది యాచార్యునకు నిష్ట' (30) మని చెప్పి సప్రయోగము నిచ్చినది. దీనింబట్టియు నేఁ డహో. గ్రంథముఁ గల్పించు —కు మ్మొనసి యనుమకార మైనపాఠమే అహో. ఉద్దేశించె నని నిర్ణయింపవచ్చును. దానినే ప్రమాణీకరింపవలసియున్న దని నైని స్పష్ట మగును. కాఁగా నన్నయ ద్విరుక్తమకారమునకుఁ బూర్ణబిందుపూర్వక మకారముతోఁ బ్రాస చెల్లించె ననుట కాధారము లేదు. కాన నట్టిది నన్నయభిప్రాయ మనుట నిరాధారమే యగును.

ఇట్టిప్రాస చెప్పినయప్పకవి యేని నీప్రయోగమును జూపెనా? నన్నయప్రయోగమే యుండ నేల యుపేక్షించెనో. దానింబట్టి యట బిందువు లే దేమో యని యనుమానించుటకు ననఁగా నహో. చూపిన '—కు మ్మొనసి' యనుపాఠమే యట నుండె ననుట కవకాశము గల్గుచున్నది.

అప్పకవియభిప్రాయ మేమి? ఆతఁ డిట మకారముతోపాటు నకారమునుగూడఁ బ్రస్తావించెను. ద్విరుక్తనకారమునకుఁ బూర్ణ బిందుపూర్వకనకారమునకును ప్రాస చెల్లు నని మి న్నేలు-ధాతం

నాభిని అని చూపెను. కాని యప్పకవి బిందు ప్రవచనై తం క్వచి  
 త్కేచి త్రనుసూత్రమును వివరించుచో గజబమకారముల (5-157)  
 పరకతయందే ద్రుతమునకు బిందువు చెప్పి గజబమకారంబులదా  
 పలమాత్రమే (5-158) బిందువు చూపెను. దీని ననుసరించి యప్ప  
 కవించుతమునను సకారపరకతయందు ద్రుతమునకు బిందువు లేదు  
 గదా వజ్ఞులవాడు 'ఇట నప్పకవి పైరీతి సకారమును కేర్పనక్కఱ  
 లేదు. ధాత స్నాభిని, సాన్నిధ్యము, నన్నుతి అనియు నుండఁదగును  
 గదా (293) యిది. సకారపరకతలోఁ బ్రాసభంగపుఁజిక్కు లేదు  
 గావున నిట్లు చెప్పనక్కఱ లే దన్నమాట. (293) అయిన మకార  
 పరకతలో ద్రుతమునకు మకారమును జెప్పకొన్న నదియు నమ  
 ప్రాసమే యగుఁ గావున మకారము నెడలను నిట్టిప్రాసను జెప్ప  
 నక్కఱ యుండదు. అహో. ప్రభృతులు —కు మ్మొనసి యని  
 మకారమునే చూపిరి గదా (అప్ప. 5. 151)

వజ్ఞులవా రిట నప్పకవిలక్షణమునఁ బంచమాశ్వాసస్థలమును  
 గూడఁ బ్రస్తావించిరి. ఆలక్షణము కొంత భిన్న మైయుంట గమ  
 నార్హము. ఇట 'తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై తనరునవియుఁ,  
 బూర్ణ బిందులు దాపలఁ బొరయునవియుఁ, గలసి యచనాసికప్రా  
 సము లనుపేర, నమ లమరుఁ గావ్యములయందుఁ దమకుఁ దా  
 మని చెప్పినయప్పకవి పంచమాశ్వాసమున- తమకుఁ దాము  
 ద్విత్వంబు లై యమరునవియు, బిందువులు దాపలను వెలు గొందు  
 నవియు నొక్కరూపయి పూర్వప్రయోగసరణి నమలు ప్రాసంబులకు  
 నిల్చుఁ దమకుఁ దాము (154) అనెను. ఇట 'నొక్కరూ పయి'  
 యుట పూర్వస్థలమునకంటె విశేషము. ఒక్కరూ పగు తెట్టిది?  
 'లుకి భవే ల్లడయో రేకరూపతా' యను వి.వి.లక్షణము నిట

గమనింపఁదగును. అనఁగా మీఁదినమల సనుసరించి బిందువు నమలుగా మాటు నని గ్రహింపవచ్చు. ఉదాహరణములనుబట్టియు నట్లు చెప్పవచ్చును. తృతీయాశ్వాసమున మిన్నేటు ధాతం నాభిని, తమ్ములను — భక్తి ముర — అని యనుస్వారమునే చూపినయప్పకవి యిటు ధాత న్నాభిని, భక్తి ముర — అని చూపుట గమనార్హము. పంచమాశ్వాసస్థలమున బిందువుతోఁ బాఠాంతర మేని గానరాదు. పూర్వాస్థలముననే భేదము గలదు. మొదటిరెండుపాదములనుబట్టి యనునాసికమును బూర్వోక్తాంశమునే యుద్దేశించె నన్న ననుస్వారమునే చూపకతప్పదు గదా.

అయిన విట నొకభేద మున్నది. ధాతన్ + నాభిని, ధాతం + నాభిని, ధాత న్నాభిని ననురీతి నవుటయే యొక్కరూ పవుట యన్న నది కేవలము గౌరవమే యగుచున్నది. ద్రుతమునకు సంశ్లేషము చేతనే యిట్టిరూప మేర్పడుచుండ బిందుపూర్వకసకారమును ద్వీరుక్తసకారము నొక్కరూ పగుటను జెప్ప నేల? అంతేగాక యింతకు ముం దిచ్చటనే గజబనుకారపరకతయందే బిందువు చెప్పట సకార పరకతయందు బిందువే చెప్పకుండఁగా నాబిందువున కేదో యగు నన నేల? రెండుమతములయందు నిది యవరోధమే యవును.

అప్పకవియభిప్రాయము యధర్వణుఁడు విశదీకరించె నని కారికనుబట్టి చెప్పఁగలమా? అనఁగాఁ గారికాకర్తయును ద్వీరుక్త సకారమునకు బిందుపూర్వకసకారముతోఁ బ్రాస చెప్పట యనవసర మని గుర్తించి ద్వీరుక్తనుకారమునకు బిందుపూర్వకమకారముతోఁ బ్రాస చెప్పె ననవచ్చునా?

కాని కారికయందుఁ బ్రాసప్రసంగ మున్నదా? వాదేశము మున్నగుసంశయముల యతిప్రాసలందలివిశేషములను బ్రస్తావించుచో నట్లు స్పష్టముగా నిర్దేశించినే కద. ఇటు నట్లు చెప్పమింబట్టి దీనిని



బ్రాసవిషయకముగా నిర్ణయించుటకుఁ గారికయం దాధారము లేదని స్పష్టమే.

అప్పకవి ద్వీరుక్తమకారము పూర్ణబిందుపూర్వకమకారముననఁ గారికయట్లని స్పష్టము చేయుట లేదు. సామాన్యముగా మకారము బిందువు నభిన్నము లనుచున్నది. అనఁగా నద్వీరుక్తమగుమకారమునకును బిందువుతోఁ బ్రాస వేయుటకు వీలు గల్గె

ఇన్ని యసర్థములు గొనితెచ్చుకొన నేల? ఇది ప్రాసవిషయకమనునభిప్రాయమున కాధారమే కారికయందు లేమి నట్టియభిప్రాయమే యిందు విశదీకరింపఁబడె ననుట యొప్పునది గాదు. అప్పకవి తృతీయాశ్వాసమునఁ జెప్పినయభిప్రాయము ననుసరింపలేదు. కాని పంచమాశ్వాసమునఁ జెప్పినదానిని గొంతవఱకుఁ బోలియున్నదనవచ్చును. ద్వీత్వంబు లై యగుదునవియు -బిందువు డాపఁబ గల్గునవియు నొక్కరూ పయి యుటలో నొక్కరూ పగుటయే కారికయందలియభేదత యనియు నకారమువిషయ మనవసర మని గ్రహింపఁబడ లేదనియుఁ జెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. ఇక్తిమ్మర అనుదానినలెనె అహో —కు మ్మొససి యని చూపెఁ గదా. కాని యప్పకవి పంచమాశ్వాసస్థలమునను నన్నయప్రయోగ మీకుండుట నిచార్యమైయున్నది. నిర్ణయకముగా లేదని యుపేక్షించుట యొకమార్గము.

నడకలవారి వివరణము ననుసరించి నన్నయభిప్రాయమునె యప్పకవి వివరింప నధర్వణుఁడు నట్ల చెప్పె. అప్పకవి యధర్వణుని తరువాతివాఁడు గావున నధర్వణుఁడె నన్నయభిప్రాయమును ముందుగా విశదీకరించె ననవచ్చు. —కు మ్మొససి యప్రయోగమునుబట్టి యధర్వణుఁ డట్లు చెప్పెనా?

కాని నడకలవా రాతర్వాత ప్రౌఢవ్యాకర్త —కు మ్మొససి యని మకారము చూపుటను బ్రస్తావించుచు—నిర్బాధమును కేచిద్వ

స్తభిన్నత్యమ్ ( అభేదత్య మని యహోపాతము. వీరు సదే యంతకు ముందు వివరించిరి. 287.) అనుసధర్వణవచనసమ్మతము నగు చింతా మణిమార్గము నుపేక్షించి— మకారద్వయప్రయోగము నన్నయ చేసె నని నూతనపద్ధతిని గల్పించుట కాధార మే మున్నది(293) యనిరి. దీనినిబట్టి కారిక బిందుమకారముల కభేదము చెప్పినది గాన —కుం మొససి యనియే యుండవలె నని నిర్ణయించినట్లయినది. (చిం.సమ్మత మనుటయు నట్టిద. బిందుం ప్రవదన్తి తం క్వచిత్కేచి తన్నది స్పష్టముగా నిర్ణయింపలేదు. కాన —కుం మొససి యను ప్రయోగ మున్న దని నిశ్చయింపఁబడినపుడే యాచిం. సూత్రము నకు మకారిపరికతయందు బిందు వగు నని వ్యాఖ్యానించుకొనఁట సక్రమ మగును.) నన్నయాభిప్రాయములె యధర్వణుఁడు విశదీకరించె నన్నమాటనుబట్టి చూడ —కుం మొససి యనుపాఠ మున్ననే కారిక కర్థ మగును. అట్టియెడలఁ గారికనుబట్టి పాఠ మిది యని యన్యోన్యాన్వితముగా నిర్ణయించిన నెట్లు?

ఇంక వారు మకారద్వయప్రయోగ విట నన్నయ చేసె ననుట కాధారము లే దనిరి. కాని లేకపోలేదు. ప్రాథవ్యాకర్త యట్లుదాహరించె నన నాపాఠ మొక్కప్రతియం దేని లే దనలేము గదా. భారతసంశోధితముద్రణము ‘—కు మొససి’ యనుపాఠమునకె ప్రాధాన్యము నిచ్చి —కుం మొససి యున్నది పాఠాంతరముగా నిచ్చినది. ఇట్లు భేద ముండ నన్నయ బిందువునే ప్రయోగించె నని నిర్ణయించు తెట్లు? ( కొన్నిప్రతుల కు న్మొససి యని యుంటను గూడ సంశోధితముద్రణము స్పష్టము చేసినది. ఇది యేల ప్రమాణిక రింపరాదు?) వివాదగ్రస్త మగునీప్రయోగమునుబట్టి నన్నయాభిప్రాయ మిది యని నిశ్చయించుటయు నదియే యధర్వణుఁడు విశదీకరించె ననియుఁ గావున నన్నయప్రయోగ మట్ల యుంట నాధార మనియుఁ జెప్పిన విశ్వసించు తెట్లు? ఇట మకారద్వయ

మున్నపాతమె ప్రమాణీకరింపఁదగు ననుట కొకయాధార మిట్లు గుర్తింపవచ్చును. ఇట్టిదే యనఁదగినస్థలాంతరమున నన్నయ 'వృష్టిఁ జేసె మృహానది' యట ప్రయోగించె. ఇటఁ బాఠాంతరము గానరాదు. (సంశోధితముద్రణము గాని వావిళ్లప్రతి మొ॥ వానింటఁ జూపఁబడలేదు) కాని 'చేసె మృహానది' యన్నదే కవిప్రయుక్త మనుట యొప్పునే కదా. లేక పాఠాంతరము గానరాకయుఁ దాళ పత్రప్రతులు దప్పలతిప్ప అనియు 'చేసెం మహానది' యన్నదే నన్నయహృదయ మనియుఁ జెప్పవలెనా? పాఠాంతరము గానరాని యీ ప్రయోగమును గూడ వారు స్థలాంతరమున బిందువుతోఁ జూపిరి (290) ఆధారము చూపలేదు. (వంద్యుం ముని అని యిచ్చిరి. అట వంద్యుం బరమున్ అనుపాదము ప్రధానముగాఁ గాననగు.) కాఁగాఁ జేసె మృహానది యన్న దాధారముగా నిచ్చట —కు మ్మొససి యనునదే సరి యైనపాఠముగా గుర్తించుట యొప్పును గదా. సూరి గ్రంథాంతరముల నట్లు ద్రుతమునకు మకారమును జెప్పచో నీయభిప్రాయమునె గిల్లియుండుట గుర్తింపవచ్చును. కాన —కుం మొససి యన్నపాత ముగీకార్యముగా నిశ్చయింపరామి బిందుమకారములయభిన్నత నన్నయాభిప్రాయముగా నిర్ణయించుటయే నిరాధారము కాఁగా నద్దానినె యధర్వణఁ డీకారికచే విశదీకరించె ననుటయు నిరాధారము యవుచున్నది. కాబట్టి యధర్వణ కారికనుబట్టి నన్నయ ప్రయోగమున బిందువే యన్న దనుట నిరాధారము. (అట్ల యగుచోఁ జేసె మృహానది యనుచో నపూర్వముగా బిందుపాఠమును గల్పింపవలెను.) ఏ మైనను గారికార్థము పై నట్లు చెప్పట నిరాధార మనక తీరదు.

దీనింబట్టి చూడ బా. న. అప్ప. మొ॥వారు మకారపరకతలో బిందువు చెప్పట యశవసర మని చెప్పఁదగును. మకారపరకతలో

(ద్రుతమునకు) బిందు వుంట యెచ్చటను గానరాదు. అమ్మ అంమ నెమ్మి నెంమి అనురీతి కొండలు వ్రాయుట నేడు ప్రత్యక్షము. అట్టి దాని ననుసరించి —కు మొనసి—కుం మొనసి అనురీతిగా వ్రాయు బడియుండుటయు జరుగవచ్చు. వ్రాతప్రతుల నట్టిదానిబట్టి బా.స. యట్లు చెప్పే నేమో. కాని దానిని బ్రమాణీకరింపవలసిన యవసరమున్నదా? ఐన నిం కెన్ని వివరణములు చేయవలెనో.

ముందు బిందువు చేయుటయు దానికి మకారముతో నభేద మని తత్ స్థానమున మకారము వ్రాసికొనుటయు గౌరవమే. అంతే గాక కేచిత్ప్రక్షము ననుసరించి —కుం మొనసి అనురీతివ్రాతకు నవకాశము గల్గుచున్నది. అది ప్రయోజనవంతము గామి స్పష్టమే. అట్లును గా దని కమ్మని —కుం మొనసి అనురీతిప్రాసకై యిది యుద్దిష్ట మని వక్ష్యంబవారివలె జెప్పట కాకారీకయం దాధారము లేమియు స్పష్టమే.

అనంతముండు 'బిందుపూర్వ మై తమలోనఁ బొందు బులు' అని ప్రాసమైత్రిని బేర్కొనఁ లో—కుంబు లెల్ల నుండు నెంమిలోడ నని చూపె. లక్షణము ననుసరించి నెమ్మిలోడ నని యుంటకు వీలు లేమి స్పష్టము. కాని తెలుఁగున స్థిరపరకబిందు వుంట లక్షణ విరుద్ధ మగుట నెంమి యుండుండుదు. అప్పకవి గట్టిబిందువు మీఁదిబు కారమునకు జమిలిమా ప్రాసమైత్రి నా జరగుచుండు (31-343) నని పూర్ణ బిందుపూర్వకబకారమునకు ద్వీరుక్తమకార ముతోఁ బ్రాసమైత్రిని జెప్పి 'కమ్మతావులు నెడఁజల్లు నెంబుజము' అని చూపెను. ఏ మైత్రిను ప్రాసమున దై న యనంతనివ్రాత ననుస రించియు నెంమి అను రీతినుండుట గల దు యూహింపనగును. అట్టి వ్రాత నుద్దేశించి కారిక చెప్పబడినదా? అయిన అంమ అని పక్షాంతరమునను బిమ్మ ఇమ్మ అనువానికి నవకాశము గల్గు నేమో.

అస లీకారిక యేల చెప్పబడినది ? బా. స. 'అహ మ్మని' అనుకీర్తివానిన దర్శమున 'సున్నకు ద్విత్వము రానేరదు కాన మకారము చేసికొనునది' యనెను. శబ్దానామస్త్యభాగేషు యోఽనుస్వారః ప్రదృశ్యతే తస్యాచి పరతో మస్వాత్సర్వత్ర కవిసమ్మతేః అను వి.వి. వచన మచ్చరకత్వమున సున్నకు మకారమును జెప్పచున్నది. అహమాదీనాం ద్విత్వ మ్మనుసూత్రవివరణమున సహో. 'యోగ్యతాబలాదచీత్యనావృత్యాచా అనుకరణ ఇతి లభ్యతే (కవిశి. 296) అనుటయు, బా. స. అనుకరణమున దు బిందువునకు మకారము చేసికొనవలె ననుటయు ననుసరించి చూడఁగా 'అచివరత' అనునది యనుకరణముం దని స్పష్టము చేయగలదు. అహో. అభిప్రాయ మదియే కదా. అదే సందర్భమున నీకేచిద్వదన్తి యనుకారిక గల్గుట 'అనుస్వారమకారయో రభిన్నత్వం చ మకారే పర ఏవ (297 కవిశి.) అనువివరణము ననుసరించి మకారపరకతలో బిందువునకు మకారము సాధించుటకై యేర్పడిన దని స్పష్టము. ఈకారిక సహో. రచించియుండునా ? కేచిద్వదన్త్యభేదత్వ మ్మని సాధారణముగాఁ జెప్ప నేల ? మకారపరకతయందే యని గుర్తించినవాఁ డగుటఁ గారికయం దాయంశమును స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండును గదా యని యనుమానము సహజము.

శబ్దానామస్త్యభాగేషు—అన్నది బా.స. ననుసరించి యహో. వ్రాసె నని సం. ప్ర. (410) చెప్పినది. కారికలో సర్వత్రపదమున కహో. 'సంస్కృతాంధ్రయోః' (కవిశి. 297) అని యర్థము చేసెను. అయ్యు 'సంస్కృతవాక్యానాం హల్పరత్వాభావే మాంతత్వం నిర్వివాద మితి స తేషా మనుకరణే ఏతదావశ్యకమ్' అని చెప్పె. మఱి యహోబలపతియే కర్త యైన 'సర్వత్ర' యనుపద మేల ? కాక సర్వత్ర యని తాను బ్రయోగించినశబ్దమునర్థమువిషయమునఁ దానే పొరవడె ననుట యుచితమా ? ఝంఝ మ్మని రామేను

మృని అనుష్ఠలమూసఁ గారిక యుపయోగించు ననుచు 'న చ తేషా మపి మాన్తత్వమ్. తథాత్వే శాధకాభావేఽప్యధర్వణవచనస్య నిరాకర్తు మశక్త్యా (298) తనెను. అనఁగాఁ బక్షాంతరమున నది యనవసరమే యని భావించె నన్నమాట. అట్టిదాని నీతఁ డేల చెప్పెను ? బా. న. చెప్పినదానిని బ్రహ్మాణీకరి పవలె ననునాగ్రహ మీతని కున్నదా ? అహ మృని యనుచో బా.న. సంస్కృతశబ్ద ములయొడను సున్నకు మకారము చేసికొ మ్మనఁగా నట ననవసర మని తిరస్కరింపలేదా ? అసలు దానిని బ్రస్తావించకే యుండవచ్చును గదా. దీనినిబట్టి చూడ నాకారికకుఁ గర్త యహో. గా దనిపించుట సహజము. అహో. ముందుగాఁ జెప్పినవివరణము ననుసరించి వజ్రలవారు ధ్వస్యనుకరణశబ్దములందుఁ బ్రాకృతశబ్దములందును దుది సున్నకు మకార మని కారిక కర్థము చేసియుఁ బిదప 'ధ్వస్యను కరణశబ్దములలో సున్న యున్న దన్నచు మకార మున్న దన్నను బాధ లే దనిన ననవచ్చు (వ్యా.సం.న. 430) ననిరి. నిజ మంతియ. ఇంకఁ గారిక యేల యన్నఁ బ్రాకృతశబ్దానుకరణముననే ప్రయోజన వంత మనవలె. 'రామేసు మృని' యనునీతిగా సున్నకు మకారము చెప్పనీకారిక ప్రయోజనవంత మగుట కట్టిప్రయోగ మున్నదా ? హనుమానుఁడు ఇత్యాదులను సూరి సాధించుటను వజ్రలవా రట్లే గదా విమర్శించిరి. ఇటఁ గూడ సట్టిప్రయోగములు లే వని యట్లే చెప్పఁగా నీకారిక యసంగత మగును గదా. — అనుకృతేఽస్తి' అహమాదీనాం, ఇత్యాదిగా నీస్థలములు సంస్కృతమునే కాక ప్రాకృతమునుగూడ నుద్దేశించిన వేమో స్పష్టము చేయవలె. రామే సుమ్ అని మకారము వ్రాసికొని వీ న్న దన్నయహో. అభిప్రాయ మును విమర్శించుట కుపయోగించును గాని వజ్రలవారియొక్క వారి యితరస్థలములవివరణము ననుసరించి కారిక ప్రయోజనవంత మునుట కుపయోగింప దనక తప్పదు.

అహో. వ్రాసియున్నచోఁ దనలక్షణమును దానే ప్రత్యా  
ఖ్యానించుకొనుటయు నట్టిలక్షణమును జెప్పటయు నుచితముగా  
నమస్వయింపఁబడవు. అయ్యది యధర్వణుఁడ యైన నెవరు చెప్పి  
నను బా.న. వివరణమువలెనె ప్రయోజనహీన మనక తప్పదు.

ఇట్లు శబ్దానా మన్నది యధర్వణకృత మై యచ్చరకర్తవ్యము  
ననే మకారము చెప్పఁగా మకారపరకర్తవ్యమున మకారమునకై  
యహో. 'కేచిద్వదన్తి' యని కల్పించెనా? అహో. దాదాపుగా  
ననవసరమే యనుటంబట్టి శబ్దానా మన్నది తత్కర్తవ్యక మన వీలు  
లేదు. కాని మకారపరకతయ దనుట యచుక్త మైనను బైదానివలె  
దురుక్తము గాకుంట కేచి త్త్రసనీకారికావిషయమునఁ బైదానివలె  
నిర్ణయించి తీరి నవసరము లే దనుట గమనింపఁదగును. అయిన నిత  
మాత్రమున నది యహో.కృతమే యని నిశ్చయింప నాధారమును  
లే దనుట మఱవరాదు.

శబ్దానా మన్నది అనుస్వారః, తస్య మకారః — అని యను  
స్వారమునకు మకార మగుటఁ జెప్పఁచుండఁగాఁ గేచి త్రసకారిక  
యనుస్వారమకారముల 'కభేదత'యే చెప్పఁచున్నది. అయ్య  
నహో. సున్నకు మకారము చేసి చూపుట స్పష్టమే.

బిందుపూర్వకమకారమునకు ద్విరుక్తమకారమునకును బ్రాస  
చెల్లుటయే యుద్దిష్ట మన్నను విజమున కిది కేవలద్రుతవిషయకమే  
యనక తప్పదు. ఏ లన నితరస్థలముల బిందుపూర్వకమకార మన్న  
దెచ్చటను నుండదు గదా సంస్కృతసమాచ్చికములం దెందును.  
కాఁగా ద్రుతమునకు మకారపరకతఁ బిందు వైస్థలములయెడనె  
యీలక్షణ మవసరము. ప్రాసేతరస్థలముల బిందువు వచ్చు నన్నను

మకారముతో దాని కభేదస్థితిని జెప్పటవలన నెట్లును బ్రయోజనము లేదు. కావునఁ బ్రాసయంద యిది ప్రధానముగా నుద్దిష్ట మనవలె. ప్రాసయంద యైన ద్విరుక్తమకారప్రాసయందే. సములమామము సంరక్ష సేయవే యనుచో మకారపూర్వకరేఫకును బిందుపూర్వక మగురేఫకును ప్రాస చెల్లదు గదా. ఇట్లే రమ్యసుగుణసాంద్ర సంయమింద్ర; అమ్మానసుమజాల సంలాలితాంధ్రుల నిత్యాదిగా యతులు చెల్లు ననుట యొప్పునా? అసలు ప్రాసవిశేషములను జెప్పఁబూనుటయే వ్యాకరణమున నవసరము గాదు. అయ్యు వి.వి. అట నటఁ బ్రస్తావించినది గదా యని యిట నట్లునుకొనుటకు నిందుఁ బ్రాసయందని చెప్పఁబడలేదు. ఐనను గ్రహించినలక్షణ మతి వ్యాప్త మగును. దీనిని గూడ వారింపవలె నన్న నింక ద్విరుక్త మకారముతోఁ బ్రాస చెల్లునప్పుడే మకారమునకుఁ బూర్వమం దున్న బిందువు మకారముతో నభిన్న మనవలయును. అట్టియెడల బిందుపూర్వకమకారస్థితి శబ్దమునందెచ్చటను లేమి — కుం మొనసి యనురీతిసలములనె. అనఁగా మకారపరకతయందు ద్రుతములకు బిందు వైనయెడనె యుట స్పష్టము. ఇది ద్విరుక్తమకారప్రాసయందే యనియు స్పష్టము గాఁగా ద్రుతమునకు బిందు నెట్లును విశేష ముగాఁ జెప్పక తప్పనప్పుడు మకారమునే విధించిన నది సమప్రాసమే యై ప్రాస సాధారణముగానే సిద్ధించుఁ గదా. అనఁగా ద్రుతమునకు బిందువు చెప్పటకంటె మకారము చెప్పటయే యుచితము. నన్నయప్రయోగమును నట్ల గుర్తింపవలసియుంటయు స్పష్టమే.

కాఁగాఁ బ్రాసకొఱకె కేచిద్వదన్తి యని చెప్పిన నీకారికయుఁ బ్రయోజనవంతము గా దనియే చెప్పవలసియున్నది.



మెచ్చెం మా(మ్మా) ధవుఁడని బా. న. ఉదాహరించుటయు  
 సప్తకవియు మకారపరకత్వమున ద్రుతమునకు బిందువు (ఏకరూపత)  
 వివరించుటయుఁ జిం. (బిన్దం ప్రవదన్తి యనియే కాని.) యిట ద్రుత  
 మునకు మకారమును జెప్పకపోవుటయు సనుసరించి యహో. ఈకారి  
 కను జెప్పియుండు సనుట కవకాశము గాననవుచున్నది. (ద్రుత  
 కార్యసందర్భమునఁ గాక యహో. అనుకరణసందర్భముననే  
 శబ్దానా మ్మనుకారికాసందర్భముననే ప్రస్తావించుటయు గమ  
 నార్హము.) అహోబలుఁడే చెప్పె నన్న నిద్దానింగూర్చి విచారింపఁ  
 బని లేదు. కాని బా. స. ప్రభృతులమాట లాధారముగాఁ గల్పింపఁ  
 బడిన దన నేల ? వారికి ముందే వి. వి. కర్త స్వతంత్రముగ నట్టి  
 యూహ కల్గియుండె నని యేల చెప్పరాదు ? అనవచ్చును. బా. స.  
 ప్రభృతులవ్రాత సనుసరించిన నీకారికార్థము సరిపడునట్లుగా నది  
 లేక స్పష్టము గామి గమనార్హము. ద్రుతమునకు సంబంధించినదే  
 యైయుండఁగా వి.వి. కర్త మకారపరకతలో ద్రుతమును స్పష్టముగాఁ  
 జెప్పకయే యభేదత్వమును జెప్పెననుటయు శంకాస్పదమే. సరళ  
 స్థిరపరకతలో బిందువును జిం వలెనె (తృతీయే ? స్మృః కపేతరే ఆద్యే  
 ద్వితీయే తుర్యే ప్రాప్నువన్తి నిమిత్తతా మ్మనఁ గదా) చెప్పె  
 గాని మకారపరకతలో బిందువు చెప్పి అనుస్వారమకారముల కభేదత  
 యని నామాన్యముగా నేల చెప్పను ? మెచ్చెం మాధవుఁడు, మెచ్చె  
 మ్మాధవుఁ డన్నట్లుగా మకారపరకతయందే యని స్పష్టముగాఁ  
 జెప్పఁదగుఁ గదా. అట్లు గామి సీతం గజరాజగమన, సీత వ్లజరాజ  
 గమన, వచ్చెం ధాత్రీపతి వచ్చె వ్ధాత్రీపతి యనియు నుండునా ?  
 అహో. పక్షమునను సీయంశము చెప్పమి పితౄమై యైనను  
 దానికిఁ గలపూర్వరంగము సనుసరించి యది యంతగాఁ బ్రధానము  
 గా దనవచ్చును. అహోబలుఁడును బిన్దం ప్రవదన్తి యను చిం.  
 లక్షణమునొద్దఁ గాని, వి వి. లక్షణమునొద్దఁ గాని మకారపరకతలో  
 బిందువును బ్రత్యేకముగాఁ బ్రస్తావించలేదు. సరళస్థిరపరకతలో

నగు నని సామాన్యముగనే చెప్పెను. —కు మ్మొనని అనురీతివాని నటఁ బ్రస్తావింపనులేదు.

ఇట్లు పరిశీలింపఁగా ననుస్వారమునకు మకార మగుట (అను స్వారమకారముల కభేద మనుట) యననీకారికలను, నహోబలుఁడే చెప్పినను సధర్వణుఁడే చెప్పినను నవి ప్రయోజనవంతములు గా వని గ్రహింపవచ్చును. అఁగా ననుస్వారమునకు మకార మగుట నెచట నేని జెప్పవలసిన యవసరము గానరా దని చెప్పవచ్చును. అంమ, నెంమి, అనురీతివ్రాతను సంస్కరించుటకయియే కేచిద్వదన్తి యన్నది చెప్పఁబడిన దన్నను నది యతివ్యాప్త మగుచునే యుంట యొప్పుకున్నది.

అనుస్వారమకారములు భిన్నములే యనక తప్పదు. ఈ కారికలకుఁ బ్రయోజనవంత మగు రవిశేష మెవయే లభించు నేమో యిప్పటికి లభ్యము గాలేదు.



## వికృతివివేక క్త ద్రుతకార్యాలు

వికృతి వివేకము ద్రుతమునకుఁ జెప్పిన యాయయికార్యము లాయయినందర్భములఁ బరిశీలి చి యుంటిమి. మిగిలి యున్నసాధా తణలక్షణములు గొన్నింటి నిటఁ జూతము.

ద్రుతమునకు వచ్చువికారములను సామాన్యముగాఁ బేర్కొనుచు వి. వి. 'ద్రుతస్య హలి బిస్తుస్యాచ్చిప్తత్వం చ క్వచిత్ స్వతా, లోప శ్చాద్యత్వతీయా తు న యుక్తా శబ్దవిస్మృతే' యన్నది. హల్పరకత్వమున ద్రుతమునకు బిందువు, సంశ్లేషము, స్వత్వము, లోప మనునాల్గుకార్యము లవును. (అవసానమునఁ గలలోపమును వాక్యావసానగన్య స్యా ల్లోపో నః ప్రాయశోఽత్ర హి యని ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పియున్నది.) ఈకారికలోఁ గొరుకుడు వడనిది 'యాద్యత్వతీయా తు న యుక్తా శబ్దవిస్మృతే' యన్నది. దీని యర్థము ప్రయోగానుగుణముగాఁ గుదురువడమింజేసియే యగు నేమో కాని యహో. వివరింపలేదు. పైని జెప్పినవరుస ననుసరించి యాద్యత్వతీయము లన బిందుస్వత్వము లగుచున్నవి. ఇవి హల్పర కత్వమున యుక్తములు గా వనుతీరుగాఁ గలజనమండనాదులు వివరించుటను వజ్జలవారు తిరస్కరించుట సమంజసమే. శబ్దవిదుఁ డైన వి. వి. కర్త హల్పరకత్వమున నీకార్యములు చెప్పచునే యుండి శబ్దవిదులు తగ వందు రన్న నది యెట్లు గుదురువడును. 'కేచిస్మృత మనియు ననలేదే. అయ్యది లక్ష్యానుగుణము గామియు స్పష్టమే. మఱి యర్థ మేమి? వజ్జలవారు 'యుక్తా = శబ్దములకలయికయందనఁగా సమానమందు, ఆద్యత్వతీయా తు=బిందుస్వత్వసంశ్లేషములు న=రావు (295) అని యర్థము చేసిరి.

క. మం. ప్రభృతులవివరణమున నిబ్బంది గల్గించిన శబ్దము 'యక్త' యన్నదియు. దానికి వీరు సమాస మని యర్థము నేసిరి. 'యక్త' యనుదానికి సమాసమునం దని యర్థము సిద్ధించుట సహజము గా కనుట స్పష్టమే. కలయికయం దనఁగా సంధి — సంహితయం దని యందర్థము చేయుట యక్త మనఁదగును. కాని యిట్లర్థము చేసిన నీలక్షణము లక్ష్యవిరుద్ధ మైపోగలదు. అందులకు సమాసమునం దని చెప్పట విశేషమే.

ఆద్యతృతీయా యనఁగా నాద్య మగుబిందువును తృతీయ మగుస్వత్వమును. అవి రెండే లే వనవలె. వజ్జలవారు నడిమి సంశ్లేషము నెట్లు వివరించిరో యర్థము గాదు. సంశ్లేషము ద్వితీయము. 'ఆద్యతృతీయా తు న' అనఁగా ద్వితీయ మగుసంశ్లేషము పకు నిషేధ మెట్లు వచ్చినది? సంశ్లేషమును గూడఁ గలుపుటకుఁ గారికయం దాధార మేదియో వారు స్పష్టము చేయలేదు. కాఁగా బిందుస్వత్వములనిషేధముచే ద్వితీయతుర్యము లగుసంశ్లేషమును, లోపమును గల వని యర్థము సిద్ధించును. లోపము సమాసమున సాధారణము. 'ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్కమానేషు' అని చిం. లోపమును స్పష్టము చేసినది. మఱి సంశ్లేషమును గల దన్న నది యెక్కడ? ఏకారణముచేత నేని సమాసమున ద్రుతము నిలిచి యున్నచో సంశ్లేషముమాత్రము వచ్చి బిందువు రానిస్థల మున్నదా? తళుకునగ్జై లనుచోఁ దళుకుంగజై లనియు రూప ముండునే కదా. తళుకునగ్జై లన్నది వజ్జలవారిమతము ననుసరించి స్వత్వరూపము. సంశ్లేష మయినతళుకున్గజై లని యుండు. సంశ్లేషము సంగీకరించుట ద్వారానఁ దళుకున్గజై లని యుండు నన్న స్వత్వము లే దని తళుకునగ్జై లని యుండ దన నేల? కాఁగా వారిమతము ననుసరించి స్వత్వము నిషేధించి సంశ్లేషము సాధించుట ప్రయోజనహీనము.

అందుకే గదా వీరు వినా ద్వితీయ మృనునధర్వణలక్షణమును సైతము ప్రయోజనహీనముగాఁ జేర్కొనవలసివచ్చినది. కాన సంశ్లేషము గల దని చెప్పఁదలఁచుచో బిందుస్వత్వములు లే వని చెప్పట సమా సమం దై నను వ్యర్థమే యనక తప్పదు. అందుకే గావచ్చును వీరు పనిలోపనిగా సంశ్లేషము గూడ నిట నిషిద్ధ మైనట్లు నిరాధార ముగా నైనను వివరించిరి. ఆద్య శ్చ తృతీయ శ్చ — ఆద్య తృతీయా యన్నది సంశ్లేషమును సంగ్రహింపఁజాల దనుట స్పష్టము.

యుక్తి యనుశబ్దమునకు సపూర్వముగా సమాసమునం దని యర్థము చేసినను నాద్యతృతీయా యనుదానియర్థమునుబట్టి కారక ప్రయోజనహీనమై యైనది. పూర్వచేగలువ లనుకీర్తి వయుక్తము లగుట క. మం. ప్రభృతులవివరణమువలనియసర్థము కాఁగా తఱుకుం గజ్జెలు (తఱుకునగ్జెలు) అనుకీర్తివి వారింపఁబడుట వజ్జలవారి వ్యాఖ్యా సమువలనియసర్థ మగుచున్నది.

యుక్తి = సమాసము అనుదానితోపాటు, ఆద్యతృతీయా యనఁగా బిందుస్వత్వసంశ్లేషము లనియు వజ్జలవారు చెప్పిన దెల్ల సంగీకరించినను నీలక్షణము ప్రయోజనవంతమా ?

బిందుస్వత్వసంశ్లేషములు మూఁటిని నిషేధించె ననఁగా నాల్గవ దగులోప మగునన్నమాట. సమాసమున ద్రుతమునకు లోపము వచ్చు నని చెప్పిన నెంతయు సూటిగను స్పష్టముగను నుండును గదా. అట్లేల చెప్పఁడు ? చిం. అట్లే గదా చెప్పినది. బిందుస్వత్వ సంశ్లేషములు లే వని వానిని నిషేధించుటలో లోప మగుటకంటె నిం కే దేని విశేషప్రయోజన మున్నదా ?

ఆపిదప వజ్జలవారు 'ఈ విషయమునే యింకను విస్తరించి వివరించుచున్నాఁడు' అని 'స్వత్వం ప్రశ్లేషతా బిన్దు స్సమానే న

ప్రయోగతః అనుకారికను వివరించిరి. ఈ లక్షణము బిందుస్వత్వ సంక్షేపములు లే వని స్పష్టముగాఁ జెప్పచున్నది. ఇట్లు ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పవాఁడు ఆద్యత్మతీయా తు అని నేల ? ఆకారిక భాగము చెప్పకున్నను నాయర్థములు సిద్ధించుచునే యున్నది గదా. ద్రుతస్య హలి యని ముందు సామాన్యముగాఁ జెప్పట నేయే హల్లులు పర మైన నేయే కార్యము గునో పిదపఁ జెప్పెను. సమాస స్థలమున నట్లు ప్రత్యేకముగా వివరింపవలసినయవసర మేమి ? విస్తరముగా వివరింపఁబోవువాఁడు ముందసమగ్రముగా సందిగ్ధముగా (అసర్థకముగను) చెప్ప నేల ? ఆద్యత్మతీయా — అనుభాగము వ్యర్థమే యనకతిప్ప దీపక్షమునను.

అయిన నిట మాత్రము స్వత్వము ప్రక్షేపత బిందువు లే వన నేల ? లోప మగుననుటొప్పును గదా.

క. మం. ఈకారికను నిత్యం ప్రక్షేపతా బిందు స్సమానే తు. ప్రయోగత యని చూపి వివరించినది. స్వత్వం, స — అనుదానిని క. మం. కర్తయే నిత్యం, తు అని మార్చె నని వజ్రలవారు నిర్ణయించిరి నిత్యం అన్నది పాఠాంతరముగాఁ గవిశి. లందుఁ గానవచ్చు. కాఁగా నిట నేపాఠమును బ్రమాణీకరింపవలయు నన్నది ప్రశ్న మైనది.

స్వత్వం స అనునదే గ్రహింపవలయు ననుటకు వజ్రలవారొకయాధార మిట్లు చూపిరి. ఏతచ్చ (స్వత్వము) సమానే స సంభవతి. ప్రయోగాభావాత్. స్వత్వం ప్రక్షేపతా — ఇత్యధర్వణవచనాచ్చ యని యహోబలపతి స్వత్వః పేధమునకే దీని నుదాహరింపఁగా — (వ్యా. సం. స. 300) అహో. స్వత్వము నిపేధమున కీకారిక చూపెను గాన స్వత్వం స — అనుపాఠమే ప్రమాణ మన్న నూట. ఒకవేళ నిత్యం ప్రక్షేపతా యని యున్న దనుకొందము

అప్పుడు స్వత్వము నిషిద్ధ మైవట్లు కాదా ? బిందుసంశ్లేషములు నిత్య మనగా స్వత్వము లే దని యర్థము సిద్ధించుచునే యున్నది గదా. అహో. 'ఏతచ్చ సమానే న సంభవతి' యనుటలో సమాసమున స్వత్వము లే దనునభిప్రాయము స్పష్టము. అట్టియెడల స్వత్వేతరము లగు (లోప) సంశ్లేషబిందువులు సమాసమున గల్గు ననియే యిటు నహో. ఎంచె ననవచ్చును గదా. అటుకి చ సంశ్లేషస్వస్య త్తస్య సూత్రవివరణమున చశబ్దముచే సంశ్లేషము రానపుడు స్వత్వ మగు నని వివరించి యాస్వత్వము సమాసమున లే దనెను. మఱి సంశ్లేష మైనను సమాసమున గల దని అహో. అభిప్రాయము చెప్పకతప్పదు గదా. లేకున్న సంశ్లేషస్వత్వములు రెండును లే వని యైన నికను బిందువు గూడ గలిపి చెప్పడా ? కాని యీకారీక స్వత్వమునే గాక బిందుసంశ్లేషములను గూడ నిషేధించుచున్నదే. అట్టియెడల సమాసమున స్వత్వము లే దని కాక లోప మగు నని చెప్పటయే సక్రమముగా నుండును. దానింబట్టి చూడ స్వత్వం న— అనునది కాక 'నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిదుః' — అనుపాఠమే యుద్దిష్ట మేమో యనిపించుటకే యవకాశ మధిక మగుచున్నది.

అయిన నీయహో. వివరణమునబట్టి యొకయంశము స్పష్ట మగుచున్నది. స్వత్వనివారణమున కీకారీక యుప మోగించుటవలన 'ఆద్యత్యతీయా తు' అనుదానిం బ్రస్తావింపకుంటయు దానిని వివరింప కుంటయు ననునరించి దానికి వజ్జలవారు చేసినయర్థము నహో. ఊహింపలే దనవచ్చును. యుక్తి యన్నది సమాస మనునర్థమును నీయజాలకుంట కారణ మగు నేమో.

నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిదుః అను పాఠములో నొకయిచ్చుది గలదు. దీనివలన లోపమును లే దని యర్థము చేయ సక్కర లేదు.

సమాసే తు అనునప్పటితొశబ్దముచే సమాసమున ద్రుతము లోపింపక నిల్చియుండు స. దర్శములం దని గ్రహింపవచ్చును. కాని యట్టి యెడలఁ దళుకుగజ్జె లనురీతిగా ద్రుతలోపము గల్గినరూపములు సాధువు లగుట యెట్లు.

నుమ్రోత యనుసూత్రవివరణమున అలరుంజొంప మనురీతిని బిందువు అహో. చూపె. అలరుజొంప మనురీతి లోపరూపము లీలేదు. కాని అలరున్జొంప మనురీతినంజి వ్రూపములనుగూడఁ జూప లేదు. నిత్య మృనుపాతమును వివరించిన క. మం. కర్త తళుకుగజ్జె లని యిచట సంశ్లేషమును బీదపఁ జివురుంజొంప మని బిందువును జూపెను. కాని లోపము నుదాహరింపలేదు. లోపము రా దనియే యహోబలుండు నె. చె నేమో. ఏల యన సరళే పరుషే చైవ సమాసే ను ముళో భవే త్రుకారికావివరణమున సహో. కేచిదిత్సుక్తేః పునుగుతాని, కుందనపుచాయ ఇత్యాదీని రూపాణీతి సిద్ధమ్. సరసా దిత్యనేన నలుగడలు ఇత్వాది వ్యావృత్తిః (కవిశి. 318) అనెను. దీనివలన నుమ్ము నిత్యము గా దని తలఁచుట స్పష్టము. వజ్జలవారును 'సూరి దీనిని నిత్యముగనె విధించెను. కాని యధర్వణ కారికలోని ప్రయోగః శరణం కవేః, —కేచిత్ —కేచన— స్వరసాత్ — కేచన అనువచనములనుబట్టి యీయాగమము నిత్యము కా దనియే చెప్పనగు (వ్యా సం. స. 345) ననిరి. తళుకుగజ్జె లనురీతి (నుమ్రోత యనుసూత్రవివరణమున బా. స. కూడ అలరున్ జొంపము. —చిగురుంకై దువు (18 పుట) అని ప్రశ్లేషతను బిందువును రెండే చూపెను.) కారికయం దట్లు చెప్పటకు నవకాశము గల్గిమి బిందుసంశ్లేషములు నిత్య మనుటవలనఁ దళుకుగజ్జె లనురీతి వసాధువు లని నిర్ణయింపవలయు నేమో యనుబాధ లేదు. కాఁగా నిట సూరి మార్గముకంటె సధర్వణాదులమార్గ మించుక భిన్న మైయుండుట గమనింపవలసి యుండును.



బిందుసంశ్లేషములు నిత్య మనెను. రెండును నిత్య మగుట యసంభవము. ఒకటి నిత్యముగా వచ్చుచో రెండవదాని కవకాశ ముండదు గదా. కాగాఁ గెందమ్మితాదుల బిందువు నిత్యముగా నగుటను గుర్తించినచో కెందమ్మి యనునీతి సంశ్లేషరూపమున కవకాశ ముండదు గాన నట్టిచోట్ల సంశ్లేషము లేమిలో బాధ లే దనవచ్చును. చిగురు జొంపము, చిగురునొంప మనునీతిచోట్ల చిగురును జొంప మను నీతి స్వత్వము లేమి సంశ్లేషమును నిత్య మనుటలోఁ బ్రయోజన ముగా గుర్తించవచ్చును.

ఇటు నిత్య బిందుః అని చెప్పియు 'అపరాంతే సమాసే చ శబ్దే నో బిందు రివ్యతే' యనుచో మజ్జల సమాసమున బిందువును బ్రస్తావిం చుటలో తలఁచా లననీతిసలముల ద్రుతలోఁబనివారక మై (సంశ్లేష స్వత్వములు) యది యచితము యగుచున్నది గాన నటును బాధ లేదు ఇట్లు పరిశీలింపఁగా నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిందుః అనుపాతమై యుచితముగా నుండు నని యంగీకరింపఁదగియున్నది.

ఇట్లు పిదప సమాసమున బిందువు గల దనువాఁడు ముందు 'ఆద్యతృతీయా తు న' — బిందువు లే దని చెప్పనా? ఇట్లు గా దని స్వత్వం ప్రశ్లేషతా యన్నదే సరి యైన దనుపక్షము నను సరించి ఛూచినను నిటు నష్టలవారివివరణము కుదురునది కాదు. స్వత్వం ప్రశ్లేషతా యని బిందుస్వత్వములతోపాటు సంశ్లేషమును సైతము విషేధించుచున్నవా డిచ్చట బిందుస్వత్వములు రెండే సమా సమున లే నని చెప్పట కుదురునా? నష్టలవారిటు సంశ్లేషమును గూడఁ గలిపి యదియు లే దనుట లక్షణానుగుణము గానేరదు. కావున నేపక్షము ననుసరించినను ఆద్యతృతీయా తు న యక్తా — అన్నది లక్ష్యానుగుణముగా నితరలక్షణములతో విరోధింపక నష్టలవాడు చెప్పినయర్థము నిచ్చునది గా దని నిర్ణయింపకతప్పదు.

అద్యత్పతీయా తు అనియే కవిశి. లోఁ గానవచ్చుచుండఁగా క. మం. ఆపాతమునే వ్యాఖ్యానించుటయు ననుసరించియఁ బాఠాంతరము గానరాకుండుటయునుబట్టి యది యట్లే గ్రహింపక తప్పదు. అట్టియెడల బిందు స్వత్వములే లే వనియుఁ జెప్పకతప్పదు. బిందు స్వత్వములు లేక లోపసంశ్లేషములుమాత్రమే కలస్థలము లేవి ? సమాసమందఁ గాని యితరస్థలములందుఁ గాని లోపసంశ్లేషములు మాత్రమే గలతావు లున్నవా ?

సంధియందు ద్రుతము స్వత్వముతో వచ్చితిని యనె నను రీతిగాఁ గాని బిందువుతో వచ్చితిం అనియె నని గాని యుండదు. ఇంక వచ్చితి ననియె ననురీతి నుండును. 'పరవర్ణేన సాకం సంశ్లేషశ్చ' —యనుట ననుసరించి మీఁదిస్వరముతోఁ గూడినయిది సంశ్లేష మనఁదగును. నాకొఱ కిచ్చె ననురీతి సంధి యవు సందర్భములందు ద్రుతము లోపించును. అనఁగా స్వరపరకత్వమున లోప సంశ్లేషములు మాత్రమే కలవు గాని బిందుస్వత్వములు లేవు. హల్పరకత్వమున నేకార్యము లవునో యింతకుముందు చెప్పెను గావున నీక స్వరపరకత్వమున నగుకార్యము లిటుఁ జెప్పెనా ? (నోవా ద్విత్వం క్వచిచ్ఛిప్తః —అనుచో వజ్రులవారు శ్లిష్ట మైయున్న నకార మని వివరించిరి. (క్వచిన్ధిప్త మ్మని క. మం. పాఠము.) స్వర పరకత్వమున సంశ్లేషస్థితి గల దన్నమాట. సంధి యవుచో ద్రుత లోపము గలిమియు స్పష్టమే.

అయిన యుక్తి యనఁగాఁ గలయిక సంధి యని యర్థము చేయవచ్చును. కాని సంధియం దనఁగా స్వరపరకతయందే యనుట యెట్లు? పూచెం గలువ లిత్యాదులు సంధులుగా వ్యవహరింపఁబడకుండుట సూరిగ్రంథమునవలెఁ జిం., వి. వి. లయందును స్పష్టమే యైన నిట నాకొఱ కిచ్చె నన్నవి సంధిస్థలములు గాఁగా నాకొఱకు నిచ్చె

సన్నవి సంధిస్థలము లనఁదగునా? అయినఁ బూచెం గలువ  
లనుచో మాత్ర మది సాధికార్యము గాదా? 'అచాం సన్ధా'  
యనుకారిక యవసర మైనయర్థమును స్పష్టముగాఁ జెప్పచుండఁగా ని  
ట్టిట సస్పష్టముగాఁ జెప్పనేల? అయ్యు బిందుస్వత్వములు లే  
వనుటకంటె లోపసంశ్లేషములు గల వనుట యొప్పును. స్వరపరకత  
యం దని స్పష్టము చేయఁదగు. లుక్సంశ్లేషేనాచియ చిం. స్వరపర  
కతలో లోపసంశ్లేషలను నిషేధింపఁగా నటనే లోపసంశ్లేష లగు నని  
వి. వి. చెప్పి నఁదగునా? సంశ్లేష మన నట ద్రుతద్విత్యము  
గాఁగా నిట మీఁదివర్ణముతోఁ గలియుట యని స్వరపరకతలో భేద  
మును గలుచున్నదె.

ఇట్టియచు గూఢములకు సరి యైనసమాధానములు లభ్యములు  
గాకున్నవి. మొత్తముమీఁద నీయర్థమునైతము సంతృప్తికరముగా  
లే దనకతప్పదు.

మఱి యిటుఁ దత్కర్త యేమి చెప్పఁదలచెనో స్పష్టము గాకు  
న్నది. ఇంకను నిశితపరిశీలనముతో నిక ముందు తేలఁగలదని  
యాశింతము.

హల్పరకత్వమున ద్రుతమునకు వచ్చుకార్యములు సామాన్య  
ముగా నిట్లు చెప్పి యం దేయవి యే యే హల్లులు పర మగునవు  
డగునో మున్నగుసంశయములను స్పష్టము చేయుచు వి. వి. పిదపఁ  
బేర్కొన్నది.

అలక్షణమును కవిశి. "ఆద్యే తృతీయే చ కసా స్తృతీయా  
స్యుః కపేతరే ఆద్యే ద్వితీయే తుర్యే చ స్రాపువన్తి నిమిత్తతా"  
మృని చూపినది. క. మం. కారిక నిట్లే స్వీకరించి స్వతంత్రముగా  
వివరించింది. ఇందుఁ 'దృతీయాః' అన్నది సరి కా దని వజ్రల

వారు 'తృతీయే' యని యిచ్చిరి. క. మం. కర్తకుఁ బ్రత్యేకముగా వి. వి. దొరుకలే దనియు, సహా. గ్రంథమే దానికి మూలమనియు నందుచే వి. వి. కారికల సహా. కంటే భిన్నముగాఁ జూపుట తగదనియు విమర్శించి వజ్రలవారు (వ్యా. సం. స. 413, 432) మార్పులు చేయుట సమర్థింపఁదగినదిగా లేదు. అధర్వణోక్తియందు లోపమున్న నది వ్యాఖ్యానమున వివరించుకొనవలయునే కాని మూలమునే నవరించుట యెట్లు? కారిక సహా. నివరింపకున్న నేమో కాని యాతఁడు వ్యాఖ్యానించియే యున్నాఁడు. 'కపాః=కచటతపాః, తృతీయాః గజడదతా శ్చ బిందుసంశ్లేషాయో నిమిత్తతాం ప్రాప్నువన్తి. కచటతపేభ్య ఇతరే వర్ణా స్సర్వే బిందుసంశ్లేషలోపేషు నిమిత్తతాం ప్రాప్నువన్తి (కవిశి. 310) దీనిబట్టి తృతీయాః అను పాఠమే యుండవలె ననుట స్పష్టము. (ఆద్యే తృతీయే తుర్యే యని యుత్తరార్థమున తృతీయే యని కవిశి. (310) లోఁ గానవచ్చుచున్నను 'బిందుసంశ్లేషలోపేషు' అను వివరణము నందలి సంశ్లేషమున బట్టి ద్వితీయే యనియే యుండవలె నని గుర్తింపఁదగును.)

'తృతీయాః అనుపాఠముచేఁ గల్గుబృందీ యేదియో విచారించఁదగియున్నది. దానిని వజ్రలవారిట్లు కేర్పొక్కరి.

'కచటతపేతరవర్ణము లెల్ల బిందుసంశ్లేషలోపములకు నిమిత్తము లని చెప్పినపుడు గజడదటలకు బిందునిమిత్తత గల్గుటకై వాని కచటతపలలోఁ జేర్చుట యనావశ్యకము (వ్యా. సం. స. 300)

ఆద్యే ద్వితీయే తుర్యే కపేతరే నిమిత్తతాం ప్రాప్నువన్తి అనుదానిచే స్థిరపరకతలోవలె సరళ పరకతలో బిందు వస్తుచుండుటఁ జెప్పఁటేల? అనువజ్రలవారియుక్తి యుక్తమే అయ్యె ముమ్మదట గుర్తింపవలసినయంశము, తృతీయాః అనుదశము సహా.

వివరించుట ననుసరించి యిదియే కారికయందలిపాఠ మనకతప్పదు. కాని దానివివరణములో అహో. పౌరవడినచో నది వ్యాకర్తలోపము గానేరదు గదా. పై సుదాహరించిన అహో. పాక్షులలో తృతీయాః గజడదబాశ్చ అనుసప్తచిహ్నముచే బిందుస్వత్వములకును సరళములు నిమిత్తము లని యర్థ మగుచున్నది. వజ్జలవా రన్నట్లు అహో. వివరణమునే క. మం. ప్రభృతు లనుసరించుట (పరుషసరళంబులు పరాంబు లగునపుడు బిందుస్వత్వములును, 35.) నలన నందును బ్రమాదమి యేర్పడినది.

ఆద్యే— బిందుసందర్భమునందును తృతీయే— స్వత్వసందర్భమునందును కపాః— పరుషములు, తృతీయాః స్వః— సరళము లగు నని గ్రహింపఁదగును. ఇట్లనుటనుబట్టియే ద్రుతమునకుఁ బరుషములు పర మగునపుడు బిందుస్వత్వము లగునను సర్థము సిద్ధించుచున్నది. కాఁగాఁ దృతీయాస్వః అనుచో ద్రుతమునకుఁ బరమై. పరుషములు సరళము లగు నని యర్థము గ్రహింపఁగా వజ్జల వారు చెప్పినసరళపరకద్రుతబిందువిషయమునఁ బునరుక్తి దోషము లేదు గదా.

‘తృతీయే’ యనువజ్జలవారిసవరణముచొప్పునఁ బరుషములకు సరళము లగుట వి. వి. లో ననుక్త మైనది. దీనినిగూర్చి వారితకు ముందు ‘వికృతివివేకము చింతామణికి శేష మగుటచే గజడదబాదేశవిధి పునుక్తముగాఁ జెప్పబడ దయ్యే (296) ననిరి. అయిన నీచెప్పినద్రుతకార్యములు పునరుక్తములు గావా? చిం. చెప్పలేదా? ఈ సందర్భమున వి. వి. చిం. శేషము కాదా? ద్రుతకార్యము లెల్లఁ జెప్పచో సరళాదేశము చెప్పిన నది యొక్కటే పునరుక్త మగు ననుట సక్రమము గాదు గదా. ‘పరుషపరకద్రుతకార్యములు మున్నగువానివిషయమునఁ జింతామణిచెప్పినవిషయము

లను సుబోధమునకై భంగ్యంతరముగా నధర్వణుడు వివరించుచున్నాఁడని కదా (295) ఏ రారంభముననే చెప్పిరి. సుబోధమునకై చెప్పచో సరళాదేశము చెప్పమి ద్రుతముపై పరుషములకు సరళము లగుట యొక్కటి చి. లో సుబోధ మైన దని కాక యట్టికార్య మధర్వణునకు సన్ముతము కా దేమో యను సందేహము గల్గించును.

‘తృతీయాః’ అనుపాఠమున నిం కొకలోపము నిట్లు చెప్పిరి. గజడదబలు బిందుసంశ్లేషలోపములతో పాటు స్వత్వముందు మి నిమిత్త ములు గానోవును గాన నట్లు చెప్పకుండుటయు సరికాదు (301). బిందునిమిత్తతకై కచటతపలలోఁ జేర్చ నేల యనిరి గదా. అయిన నిట ఆద్యే తృతీయే చ యని స్వత్వమును జెప్పఁబడినదే. మఱి కచటతపలకు స్వత్వనిమిత్తత చెప్పఁబడగా వానితోఁ గలిపినగజడదబ లకు స్వత్వనిమిత్తత చెప్పకుండు టేది? స్థిరములకు స్వత్వనిమిత్తత చెప్పఁబడలే దని వారు చెప్పవలసియున్నది. బిందునిమిత్తత వున రుక్త మగుచున్న దన్నవిమర్శనము నుపసంహరించుకొన్న గజడదబలకు స్వత్వనిమిత్తతయుఁ జెప్పఁబడినట్లు గాదు. (తృతీయాః అనుదాని కస్వయ మెట్లు? సరళాదేశమే యనవలె. కాని యట్టియెడల స్వత్వ నిమిత్తత చెప్పకుండుట గజడదబలకే కాక స్థిరములయెడను గలదు గదా.

వజ్జలవా రింతకుముందు గిర్రివజ మన్, పురంబు ము న్నగు స్థలములందుమాత్రమె శ్లిష్టత్వం చ క్వచిత్ అనుదానికీఁ బ్రవృత్తి యని యెఱుంగునది (297) యనిరి. (గిర్రివజ మన్, అని ‘కామా’తో నిట విడిగాఁ జూపిరి, గాని యంతకుముందు గిర్రివజ మన్పురంబు అని (282) చూపిరి. ఇది వారిమతమున స్వత్వము. ఆవిరోధ మట్లుండఁగా) పురం బుచోఁ బరుషము పర మైనది. పరుషపరకత్వమున సంశ్లేష మును ‘ఆద్యే తృతీయే చ’ అనునీకారిక చెప్పట లేదు. అందుకే

ద్రుతస్య హలి బిన్దు స్వాచ్చిష్టత్వం చ క్వచిత్ స్వతా యనుదానిచే సాధించి రనడగు. ఇటఁ బరుషపరకత్వమునఁ జెప్పనిసంక్షేపము 'శ్లిష్టత్వం చ' అనునాకారికచే తాఁగా, (సరళ) స్థిరపరకతయందలి స్వత్వముమాత్ర మిటఁ జెప్పకున్నను 'స్వతా' యనునాకారికచే రాదా ? (శ్లిష్టత్వం చ) క్వచి త్తన్నాఁడు గనుక (పరుషపరక) సంక్షేప మరుదు. కాని స్వతా యనుచోఁ గ్వచి త్తనలేదు గాన సాధారణముగనే యగును గదా. స్వత్వము చెప్పలే దనువిచారము వజ్రలవా రందవలసినది కాదు.

దీని సనుసరించి చూడఁగా ద్రుతస్య హలి బిన్దు స్వాచ్చి త్తను నాకారికచేతనే యాయయిస్థః ముల నాయయిద్రుతకార్యము లగుటను గుర్తింపవచ్చు సనవలసియున్నది. అప్పుడు ప్రస్తుతకారిక మొత్తమును బునరుక్తి యనియో యింకను స్పష్టతకయి చెప్పఁబడిన దనియో వజ్రలవారివ్యాఖ్య సనుసరించి చెప్పవలసినస్థితియు నేర్పడుచున్నది. (ఆకారికను బ్రక్రియయొడ నుపయోగింపరా దనుట స్పష్టము.)

కాఁగా గిర్రివజ్ర మన్ పురం బనుచో శ్లిష్టత్వం చ క్వచి త్తను దానికిఁ బ్రవృత్తి యనుటయే పొరపాటు. అది ద్రుతము గామి ద్రుత కార్యములప్రసక్తియే లేదు. స్వరలోపమ యైనది. అన్పురంబు అన్ పురం బని యొట్లయిన వ్రాసికొనవచ్చును. (చూ. ద్రు.)

అయిన స్థిరపరకతలో స్వత్వము చెప్పకుండుట యొప్పునా ? కపాః తృతీయాః స్యుః అనుచొప్పున సరళస్థిరపరకత్వమున స్వత్వము చెప్పఁబడలేదే. అటు స్వత్వ మధర్వణున కనిష్టమా ?

చిం. స్పష్టము చేసిన ద్రుతకార్యములనె యిట వి. వి. వివ రించిన దని గుర్తింపవచ్చును.

పరుషపరకతలోఁ జిం. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్వరభా స్సుస్యః తద్ద్రుతశ్చ బిష్టుస్సాస్యత్, అవికారగతే తస్మిన్నపి సరభా ఏవ సన్తి తే పరత యనెను. అవికారగతే యన్నది స్వత్వమే యనుట స్పష్టము. ఆద్యే (కపాః తృతీయా స్సుస్యః) అని చిం. మొదటిలక్షణమును, తృతీయే చ కపా స్తృతీయా స్సుస్యః అని చిం. రెండవలక్షణమును వి. వి. సంగ్రహించినది.

సరళస్థిరపరకతలోఁ జిం. లుగ్వా యసి లోపమును, అలుకి చ యసి సంశ్లేషమును, బిష్టుం ప్రవదన్తి యసి బిందువును జెప్పినది. ఆద్యే ద్వితీయే తుర్యే చ కపేతరే నిమిత్తతాం ప్రాప్నువన్తి యసి వీనిని వి. వి. సంగ్రహించినది. అలుకి చ సంశ్లేషః ఆనుచో చశబ్దముచే స్వత్వము వివరింపఁబడినది. చిం. స్పష్టముగా నుచ్చరించినసంశ్లేషమునే యిట వి. వి. పేర్కొన్న దని గ్రహింపవచ్చు. విశేషముగాఁ జెప్పఁదలం పిందుఁ గానరాదు. లేనిచో సరళస్థిరపరకతలో బిందువు సామాన్యముగాఁ జెప్పనా? స్థిరములలో నేవి పర మైన నగునో యగుచోఁ బూర్ణ బిందువే యగుటయు స్పష్టము చేయలేదు గదా. ఆద్యే తృతీయే యనుచోఁ బూర్ణఖండములు రెండు గ్రహింపవలసియుండ నుత్త రార్థమునం దాద్యశబ్దముచేఁ బూర్ణ మొక్కటి గ్రహింపవలయుటయో విశేషము.

ఏ మైనను సరళస్థిరపరకతలో స్వత్వము లేదని వి. వి. తలచిన దనవలెనా?

స్వత్వ మన్నది సాధారణము. దానికి నిమిత్తములను బ్రత్యే కముగాఁ జెప్ప నక్కరలేదు. ఏదియుఁ బరముగ లే కున్నను ద్రుతము స్వత్వస్థితిలో నుండ కే మగును? ఏ మైన నయిన నది విశేషకార్య మగును. కాన దానిం జెప్పవలె. ఈ యుద్దేశముతోనే చిం. స్వత్వ



మును స్వప్నము చేయలేదు. (చిన్నయయు స్వత్వమును సూత్రమున విధింపకుంటు స్వప్నమే.) కాన స్వత్వస్థితిలో నుంటును విశేషకార్యముగాఁ జెప్పనక్కర లేదు గాన సరళస్థిరములు స్వత్వమునకు నిమిత్తము లనియుఁ బ్రత్యేకముగాఁ జెప్ప నక్కర లేదు. స్వత్వము లేకున్న నది విశేష మది చెప్పవలె. నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిన్దుః అనుచో బిందుసంశ్లేషములు నిత్య మనుట స్వత్వము వారింపఁబడిన ట్లయినది. (సరియ. స్వత్వం ప్రశ్లేషతా యనుచొప్పన స్వత్వము నిషేధింపఁ బడినదే.) అయినఁ బరుషపరకత్వమునఁ 'దృతీయే' యని స్వత్వము నేల ప్రస్తావించెను? అనవచ్చును. అట స్వత్వ మగు నని చెప్పఁబడ లేదు. బిందుసందర్భమునను స్వత్వసందర్భముననుకపాఃత్వతీయాః స్వః అని పై పరుషములు సరళము లగుటయే విధేయాంశము. సరళస్థిరపరకత్వమున స్వత్వదశలో లేనివిశేషము పరుషపరకత్వమునందలిస్వత్వస్థితిలో (మీఁదిపరుషములు సరళము లగుట యన్నది) నుంట నట నది ప్రస్తావించవలసివచ్చిన దని గుర్తింపఁదగును. చిం. లోను 'అవి కారగతే తస్మిన్నపి సరళా ఏన సన్ని తే పరత, యనుచో స్వత్వదశయందును పై పరుషములు సరళములే యగుట విధేయముగాఁ జెప్పఁబడుట నిట స్మరింపఁదగును.

ఇట్లు పరిశీలింపఁగా స్వత్వమునకు సరళస్థిరములు నిమిత్తము లగు నని చెప్పమి బిబ్బంది లే దని గ్రహింపవచ్చును.

(త్వతీయా స్వః త్వతీయే స్వః అనుచో భేద మల్ప మయినను) అధర్వణకారికల కహోబలగ్రంథమే మూల మని గుర్తించియు మార్పు లున్నచోట్ల క. మం. ప్రభృతుల విమర్శించియు నిట వజ్జల వారు త్వతీయే స్వః కపేతరే అనుపాఠమే గ్రంథకృదభిప్రేత మనుటకు సందేహము లే దని (301) సవరింపఁబూయట సరిగాదు. గ్రంథకృదభిప్రేత ముటలోనె 'త్వతీయే' యనుదాని కాధారము లే దనియు

నది వజ్రలవారి సృష్టియేయనియు స్పష్ట మగుచున్నది. అహోబల పండితీయమునుండి యధర్వణగ్రంథమును గ్రహించినసీతారామకవి దాని నేల యట్లు సవరింపవలసెనో తెలియకున్న (413) దని వేతాక సందర్భమున ననిరి. దీనింబట్టి సవరింపవలసినతావు లున్న సవరింపఁదగు నని యభిప్రాయ మేమో. ప్రయోజన మెది యేని సాధింపఁదలఁచినను నందుకయి మూలగ్రంథము నెంతయు సవరింపఁదలఁచుట యుక్తము గాదు. మూలమందలిదోషము వివరణమునఁ దెల్పుటయే సముచితము.

కాఁగా అహో. చూపినకారికను (త్పతీయాః) యథాతథ ముగా గ్రహింపవలసియుంటయు నం దనిష్టార్థము లేకుంటయు గుర్తింపఁ దగును.

నుడితొలిహస్యము — ద్రుతలోపము :

వజ్రలవారిట్లే న ఖణ్డః ప్రథమాద్ధిస్వా స్పస్య లోప శ్చ నేష్యతే యనుదానిం జూపిరి. క. మం. ఈ పాఠమునే వ్యాఖ్యానించినది. కాని 'సస్య లోపశ్చ నేష్యతే' — యన్నది పాఠాంతరముగా నున్నను నది స్వీకరించుటకుఁ దగినయాధారము కవిశి. లోఁగానరాదు. ఈభాగము సహో. వ్యాఖ్యానింపలేదు. అహో. వ్యాఖ్యానింపని దెల్ల నందు లే దని చెప్పరాకున్నను నిట కవిశి. లోఁ బ్రధానముగా నీయఁబడిన వైకృతేఽత్ర కదాపి చ యన్నదే గ్రహింపవలె ననుట నిట్లు గుర్తింపఁదగును.

'వికృతివివేకే తు కేందమ్ని చెందొవ ఇత్యాదావనుస్వారస్యార్థబిందుతాయాం ప్రాప్తాయాం న ఖణ్డః ప్రథమాద్ధిస్వాద్యై కృతేఽత్ర కదాపి చ ఇత్యుక్తమ్ (కవిశి. 212) అన్నాఁ డహో. ఇట

(సాధ్య) పూర్ణమునకు ఖండము ప్రాప్తిచుచున్న దనునహా. వివరణము ప్రామాదికమే. పూర్ణమునలెనె ఖండము సైతము తద్ద్రుతంచ బిద్ధు స్సాన్య తనుదానిచే ద్రుతమునకె ప్రాప్తిచును. పూర్ణమునకు ఖండము వచ్చుప్రసక్తి యెచ్చటను లేదు. అయ్యుఁ గెదమ్మి యనురీతిరూపములవారణ మీ కారికకుఁ బ్రయోజనముగాఁ జెప్పఁబడుట యుక్తమే. దీనివలన నెట్టివిశేషార్థమును జెప్పక యుత్తరార్థము. వైకృతేత్ర కదాపి చ యని యుంటయే యుచితము. ఇంకను 'గదాపి చ' యనుదానివలననే ఇంక అనుచో బిందుసాధనమునకై విశేషవ్యాఖ్య చేసె ననియు గమనింపఁదగును. ఉత్తరార్థమునస్య లోపశ్చ నేష్యతే యి యన్న సది విశేషార్థద మగుట దానిని వివరింపకుండు తెల్లు ? దానియర్థము వివాదాస్పదము గాని యన్వప్తము గాని గాదు గదా మానుకొనుటకు. ప్రస్తుతస్థలము బిందువిషయక మగుటచేఁ బూర్వార్థమునె వివరించె ననియు సుత్తరార్థము ద్రుతవిషయక మగుటచేఁ జెప్పలే దనియుఁ గాన 'నస్య' యనుపాఠమే యహా. ఉద్దేశించె ననియుఁ జెప్పట గూడ బలీయము గానేరదు. అతఁ డుదాహరించినకెందమ్మిచెందొన యనుచోట్ల ద్రుతముకార్యమే కద బిందువు. పిదప ద్రుతకార్యముల వివరించినసందర్భమునను నీకారిక ప్రసక్తి లేదు.

'నస్య లోపశ్చ నేష్యతే' యనుదానిని వ్యాఖ్యానించిన క. మం. కర్త చెంగల్వ కందోయి కెంజాయ (ఇత్యాదులు) అని యుదాహరించెను. ఖండబిందువు లేమి; ద్రుతలోపము లేమి అను రెం డంశములకు నివి లక్ష్యములు. కందోయి యన్నది చివర నీక నడుమ నిచ్చుట గమనార్హము. దీనివలన సరళపరకతచేఁ బ్రాప్తిచు ద్రుతలోపము వారించుట దీనియుద్దేశము గా దనవలయును. చెంగల్వ, కెంజాయ యనుచోట్లఁ గూడ (కందోయినివలెనె) ద్రుతలోపము లేకుంటయు ఖండబిందువు రాకుంటయుఁ గల దని లక్ష్యములనుబట్టి

తత్కర్తయభిప్రాయము నెన్నఁదగును. అహోబలుఁడు చూపిన కెందమ్మి చెందొవ యన్న వానివంటివె క. మం. చూపిన — కెంజాయ చెంగల్య యనునవి సైత మని గ్రహింపవచ్చును. కాఁగా సమాసమున నైశనుమాగమద్రుత మిట లోపింపలే జన్మమాట. అట్టిది యవస తమా ? ప్రథమప్రాస్వముమీఁదనే యేమి ? చిగురుంగైదువు, తఱుకుంగజ్జె లిత్యాదిస్థలములమాత్రము ద్రుతము లోపించుచున్నదా? అందుచేతనే యహో. కెందమ్మి చెందొవ యనుచోట్ల ద్రుతలోప మును వారింపవలసినయవసరము నూహింపలే దనియు నందుచే ద్రుత లోపము రా దని చెప్పలే దనియు గ్రహింపవచ్చును. విధాన సామర్థ్యమువలన నాద్రుత మెట్లును లోపింపదు గదా. క. మం. వలెఁ దలఁచిన. సస్య యనుపాఠము నుద్దేశించిన — క. మం. చూపిన వాని వంటివె యైన — కెందమ్మి, చెందొవ యనుస్థలమును ద్రుతలోప మును బ్రస్తావింపఁడా ? దీనిచే వారింపఁబడె నని (క. మం. వలె ?) వివరింపడా ?

‘సస్య లోపశ్చ’ యనుపాఠమును వ్యాఖ్యానించినవజ్జలవారు కవిశి. లో వైకృతేత్ర యని యుంటఁయుఁ దాము సస్య యనుపాఠ మును వివరించుటకు నాధార మెదియో స్పష్టము చేయరై రిట. కాని యహో. వ్యాఖ్యానమును విమర్శించిరి. అది పైని జూతము.

అసలు ‘సస్య లోపశ్చ నేష్యతే’ యన్నది చెప్పవలసినయవ సర మున్నదా యన్నదియుఁ బరిశీలింపఁదగును. క. మం. ఉద్దేశించె ననఁదగినప్రయోజనము సరి గా దని స్పష్టమే. ఇక వజ్జలవారు “శన్దోయి మున్నగుచోటులందు ద్రుతలోపము గల్గిన — కదోయి ము న్నగురూపము లుండనేరవు (320) అనిరి. ఆవయవికనకారము ద్రుత మని నిశ్చయించుకొన్న వారగుటచే వజ్జలవారు కన్ + దోయి యని యుండఁగా సకారము ద్రుతము గా దని యింతకుముందు

గ్రహించితిమి (చూ. ద్రు.) ద్రుతమే కాకుంట లోపప్రాప్తియే లేదు గావున నిట నివారించవలసినయనసరము లేదు. కనుచో, కన్దోయి యనుచో నహా. 'కృచిద్భవేత్సమానేఽపి ప్రాణిమాత్రస్య సంశ్రుతిః అని స్వరలోపమే విశేషముగా వివరించెను. ద్రుతలోప ముంగూర్చి ప్రస్తావించకపోవుట (కవిశి. 569) గమనార్హము. ఇది ద్రుత మని యతఁడు నెంచలే దన్నమాట.

వజ్రులపారిమతము సంగీకరించి యావయవికసకారము ద్రుత మందము. అయిన కన్ + దోయి యనుచో ద్రుతలోపము నిట్లు సూత్రింపవలెనా? వీ రింతకుముందు ఏబది కన్గవ ము న్నుగుచోట్ల సరళాదేశాదికము వచ్చుటకు నీయధర్వణకారికలోని (నో రస్యస్యాపి సర్వం స్యా ద్భహుళం సత్రప్యోగితః) బహుళశబ్దమే సాధక మని గ్రహింపవలయు (వ్యా. సం. సం. 297,99) ననిరి. అట్లే కన్దోయి యనుచో ద్రుతము లోపింపకుంటయు నాకారికయందలిబహుళశబ్దము చేత సిద్ధము గాదా? దీని నొక్కటి వేటు చేసి చెప్పనేల? మీన్ మెఱసె ననుచోఁ గూడ సకారము ద్రుతమే యనవలె గదా. ఆవయవికసకారము ద్రుత మన్నపు డట స్థిరపరకతలో లోపము రాదా? దానిని వారించుకొను తెట్లు? మీన్ అనుచో ద్రుతము (తొలి) ప్రాప్తముపై నున్నదా? అనఁగా మఱల నిట నో రస్య స్యాపి యనుచోటి బహుళశబ్దమునే యాశ్రయింపవలె. కన్గవ యనుచోట మీ న్మెఱసె ననుచోట నుపయోగించినబహుళశబ్దము కన్దోయి యనుచో లోపమును వారించుట కుపయోగింప దనుట సంగ తము గాదు గదా. కాన నావయవికసకారము ద్రుత మన్నను సస్య లోపశ్చ యనుదానివలన నిటఁ బ్రయోజనము ప్రత్యేకముగా నేమియు లేదు పైఁగాఁ కన్దోయి యనుచో వారించుట మీ న్మెఱసె ననుకీర్తివాని కసాధుత్వమును జ్ఞాపకము చేయుచు ససర్థకము కాఁగలదు.

క. మం. కందోయి యని యుదాహరించినచోట నదియు (కెంపు చాయ) కెంజాయ యనురీతిగనే కన్ను + దోయి యనుచో నూతనత్వాదికత్వముచేతనే యగు నని యెంచె ననఁదగు. అపుడు ద్రుతలోపాభావము విధానసామర్థ్యముచేతనే సిద్ధ మగును. ఆవయవిక మగు సకారము ద్రుతమే యగు నటులకుఁ దగినయాధారము క. మం. లోఁ గానరాదు. కాన నిచ్చోట్లద్రుతము సామాసిక మైన యాగమమే యనఁదగు. కెంజాయ, చెంగల్వ అనువానినడుమఁ జూపుటనుబట్టి యట్లూహించుట యొప్పునే కదా.

కన్దోయి మున్నగుచోటులం దనిరే. కాని వజ్జల వారింక నొకటి యిట నుదాహరింపలేదు. ఏ నై నను నావయవికసకార స్థలము లున్న నవి నో రస్యస్యాపి యనుదానిచేతనే సాధ్యములు గాఁగలవు.

కన్దోయి మున్నగుచోటులం దనిరే కాని వజ్జలవారింక నొకటి యిట నుదాహరింపలేదు. ఏ నై ననునావయవికసకారస్థలము లున్న వని నో రస్యస్యాపి యనుదానిచేతనే సాధ్యములు గాఁగలవు.

ప్రత్యయాగమాదు లగుద్రుతము (అంతమందుఁ గలద్రుత ప్రకృతికములయొడ) నుడితొలిహ్రస్వముపై నంట దాదాపుగా లే దనియే చెప్పవలె. నిన్, నన్, తన్ అనుమూఁడింటఁగన్పించు. నిన్ + వలచి 'నివలచి' యని ద్రుతము లోపించుటలేదు. నిన్ అనురీతిరూపములను చిం. కాని వి. వి. కాని స్పష్టము చేయలేదు. ప్రౌఢ. పేర్కొన్నది. 'నిన్నును' అనురీతిచోట్ల న్నులొపముచే 'నిను' అనురీతి సాధించుకొనవలె ననక తప్పదు. నిన్ బిలిచిన తన్ బుంచిన - అని సరళాదేశము గలదు. కాని ద్రుతమునకు ఖండబిందువే కాక పూర్ణ బిందువును గానరాదు. అనఁగా నిను, నను, తను, అనుచోట్ల ద్రుతము

నకు హల్పరకత్వమున సంశ్లేషము దప్ప నెట్టి వికారము లే దన్న మాట. సరళస్థిరపరకతలో లోపము లేనట్లే పరుషపరకతలో బిందువును లేదు. కాన నిట లోపకార్య మొక్కటే కాక బిందువును వారింప నవసర మున్నది. సూరిగంధమున నన్న విభాషాపదముచే బిందువు వారింపఁబడుఁ గాన నుడితో లిహస్వముపై (ఖండ) లోపము లే దని గ్రహింపవచ్చును.

ఇంక సమానములయందుఁ బ్రత్యేకముగా విధింపఁబడిన సమాగమవిధానస్థలముల విధానసామర్థ్యముచే నెట్లు నాద్రుతమునకు లోప ముండదు. పెందూళి, కెంజడ లనుచో సరళ (స్థిర) పరకతలో లోపించునా ? 'నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిందుః' అనుకారికనుగూర్చి యింతకుముందే గమనించియుంటిమి. కాన నటఁ బ్రనక్తి లేదు. తోడఁబుట్టు విత్యాదుల నుడితోలిహస్వముపై ద్రుత ముండుట గానకాదు. (ఉన్నను తోడంబుట్టు విత్యాదులవలె బిందువిధానము ననునరించియే ద్రుతలోపము వారిత మగును.)

నిన్ వలచె ననురీతిస్థలములకయియే యిట్లు సూత్రించె నని చెప్పవలసివచ్చుట సహజముగాఁ గానరాదు.

కాఁగా నస్య లోపశ్చ యనువిధానమునవసరము లే దనియే చెప్పఁదగును. సూరియుఁ గన్దోయి యనియే యట నుదాహరించుట విశేషము.

ఏ మైనను నస్య లోపశ్చ యనుపాఠమును బ్రమాణీకరించుటకుఁ దగినయాధారము కానరా దనియే చెప్పఁదగియున్నది.

## నుడితోలిహస్యము—ఖండబిందువు

సస్య లోపశ్చ యనునత్రార్థమువలననే స ఖిణ్ణః ప్రథమా ధ్ధిస్వా త్రనుపూర్వార్థము సైతము సంధిసందర్భమునందలిదే యని వజ్జలవారు చెప్పట కవకాశము గల్గిన దని యూహింపవచ్చును. వైకృతేత్ర కదాపి చ యనుపాఠము సంగీకరించుచో సంధికార్య మాత్రసాధనపర మని యర్థము చేయుట కవకాశము (320) లేదు గదా. సంధికార్యమాత్రసాధనపర మని యహో. అందులకే చెప్పి యుండలేదు.

స ఖిణ్ణః ప్రథమాధ్ధిస్వా త్రనులక్షణము సార్వత్రిక మైవ దిగాఁ జెప్పినఁ గల్గునిబ్బందులను వజ్జలవారు పేర్కొనిరి.

ఒకయిబ్బంది సహోబలుడే గుర్తించెను. నుడితోలిహస్య ముపై ఖండబిందువు లే దని సామాన్యముగాఁ జెప్పిన—అట, ఇకల యందును ఖండస్థితి విరుద్ధ మగును. అందుకయియే యహో. కాఠి కలో “ప్రహస్వశబ్దేన ప్రహస్వాజన్తో హల్వివక్షిత” (113) యని వివరిం చెను. ప్రహస్వశబ్దమున కిట్టి విశేషార్థమును జెప్పటను వజ్జలవారు తిరస్కరింపలేదు. వ్యాఖ్యానతో విశేషప్రతిపత్తి యని యిట్లు చెప్పఁదగు సనవచ్చును. భావిక్రియాను యస్య స్వా దేత్వ మేవ ప్రయోగత యనుచో భావిక్రియ యనుదానికి వజ్జలవారు ‘భవిష్య డర్థబోధకతద్ధర్మాద్యర్థకక్రియాపదములం (122) దని యర్థము చేసిరి. కాఁగా నిట ప్రహస్వశబ్దమునకు ప్రహస్వాజంత మైసహ ల్లని యర్థము చేయుటను వజ్జలవారు నామోదించిరి కాని యట్టియర్థము చెప్పట వలనను ససర్థము గల దని యిట్లు నిరూపించిరి.

ఇట్టివ్యాఖ్యానముచేత ఇచ్చుధాతురూప మగుఇందులనుదానికి రూపాంతరముగ ఇఁడు అనుసార్థబిందుకరూప ముండవచ్చు. సనియు— (320) ఇచ్చుధాతువుపైఁ బ్రార్థనార్థమున బహుత్వమున ఏకత్వేత్ర బహుత్వే ముడుకౌ సంప్రార్థనపరౌ స్తః అని డు జ్జగును. డుజ్జు జీత్తు



గావునఁ బూర్ణమును ఖండమును ముందు రావచ్చును. ప్రహస్యాజంత మగువాల్లు గాక ప్రహస్యాచ్చే యగుటచే నీనుడితో లివర్ణముపై ఖండ బిందు వుండుట యవిరుద్ధ మగుట నీవ్యాఖ్యవలనఁ బ్రయోజనము లే దని యభిప్రాయము. కాని ఇచ్చు+డుజ్ ఈ+డుజ్ ఇ+డుజ్ అని యైసపిదపఁ గదా బిందుప్రసక్తి. 'ఈ' యాదేశము చెప్పబడినదా? ప్రహస్వము నట్ల గదా. అవి రెండు రాక ఖండమే వచ్చునన నెట్లు? ఇమ్ము ఇండు అనురీతిరూపములే వి. వి. లోను స్పష్టము చేయబడ లేదు. అట్టియెడల నట నిబ్బంది గల్గు నని చెప్పట సక్రమమా? వజ్ఞులవా రిట్టికార్యములు చిం.వలె వి.వి. కూడఁ బ్రత్యేకముగా వివరింప లే దనుచు (వ్యా.సం.స. 1521) భూయశీ దేశ్యశబ్దేషు, భాషేయ మ మితా, తత్తత్పదం పరిగ్రాహ్యా మ్మనువానిం జూపిరి. స్పష్టముగాఁ జెప్పమి ననుసరించి (భాషేయ మమితా యనుదానిచేతఁ గాని) తత్తత్పదం పరిగ్రాహ్యాం యద్యత్స హృదయే హిత మ్మనుదాని ననుసరించి ఇండు, అనురూపమె సహృదయహిత మగుటఁ బరిగ్రాహ్యా మన్న ఇండు రూప్రసక్తి యుండదు గదా. స్పష్టము చేయని ప్రక్రియనుబట్టి యిట విరోధము నూహించుటలో నది బలీయముగా నిల్వదు.

తరువాత వజ్ఞులవారు చుండు అనుదానికిఁ బర్యాయముగ చుండు (రారు సుండ్లీ) యనురూప ముండనేర దనియు సస్పష్టార్థములు సంభవించుచున్నవి (320) యనిరి.

అటు యింక చుండుశబ్దంబులం దప్ప నని సూరి చుండుశబ్దమును బేర్కొనుట ననుసరించియే వీ రిట నద్దానిని బ్రస్తావించి రని యూహింపవచ్చును. సూరి చుండు శబ్ద మె క్లేర్పడినదో నిరూపింపలేదు. ప్రతిపదోక్తావ్యయముగా నెంచియుండును. వి.వి. చుర్దేశో వ్య మధ్య మార్థే స్యా త్పార్థనే ముమ్ముడుజ్ స్థితః అని పేర్కొన్నది. అహో.

దీనిని వివరింపలేదు. స్థితః అనియే పాఠ మగపడు. క.మం.లోను నిట్లు  
 యున్నది. వజ్రలవారు మాత్రము స్థితః అని చెప్పి ముమ్ముడుజ్జులవు  
 ననిరి. స్థితః అనుపాఠము చూపిన క. మం. ముమ్ముడుజ్జ్వరకములుగల  
 డై యున్నది (160) కాని యిట 'చు' అనునది ధాతువా? ప్రాతిపది  
 కమా? దీవియర్థమేది? స్పష్టము గాదు. ఇట్టియెడలవజ్రలవారుమధ్య  
 మవురుషమున ఏకత్వమున ముమ్ముఅనుప్రత్యయములును బహుత్వ  
 మున డుజ్జ్వరకము నగు నని (1419) చెప్పట నిరాధారము. 'చు' అను  
 నది ధాతు వనఁదగునా? మధ్యమవురుష వివక్షించుటకు? ధాతుభిన్న  
 ములపై నిట్లు చేయుట యెచ్చటను గానరాదు గదా. అందుకే సూరి  
 చుఁడు నిట్లు నిరూపింపలే దనవచ్చు. ముమ్ముడుజ్జ్వరకః దే శ్యః చుః  
 మధ్యమార్థే ప్రార్థనే స్యాత్ అని ముమ్ముడుజ్జులు గలిగిన దగుదేశ్య  
 మైనచుశబ్దము మధ్యమార్థమునఁ బ్రార్థనమునం దగు నని యర్థము  
 చేయఁదగును. దీనిచొప్పున ముమ్ముడుజ్జులు విధింపఁబడుట లే దనియు  
 చుము, చుమ్ము, చుండు అనురూపముల వర్ణనమే యిం దుద్దిష్ట  
 మనియు నూహింపవచ్చును. కీలార్థకము, కదా, అనుపూర్వోక్తశబ్ద  
 ములవలె చుము.చుమ్ము, చుండు అనునవియు నవ్యయము లగుశబ్దము  
 లే యని గ్రహింపఁదగును. సమానాధికరణం బగునుత్తరపదంబు పరం  
 బగునవుడు మూఁడుశబ్దము డుజ్జ్వర మని ఖండబిందుపూర్వక మైన  
 డువర్ణమును డుజ్జ్వర మని పేర్కొన్నట్లే ఇట చుండు అనుశబ్దమును  
 వర్ణించుపట్టుల డుజ్జు గలిగినచుశబ్ద మనుట యొప్పును. అపు డిట  
 చుండు అనుచోటను ఖండము సిద్ధము. కాఁగా ప్రాస్వాత్పూర్ణోఽపి  
 భవే త్తని దానికిఁ బూర్ణబిందు వయి చుండు అనురూపము సిద్ధ  
 మగును. కాఁగాఁ జూఁడు అనుదానిలోనిఖండము సిద్ధమై యని గుర్తింపఁ  
 దగును. చకారమువలన చుండు అనుచో సిద్ధఖండము ప్రవర్తిల్లుచు  
 న్నది. (7పుట) అనెఁ గ.మం.కర్త. సాధ్యమని యుండవలె ననియు సిద్ధ  
 మని యుంట ముద్రణస్థానిత్య మనియు వజ్రలవా రనిరి (323) డుజ్జు

గలదై యనుటలో గ.మం.కర్తకుఁ బై యభిప్రాయమె యున్నదన్న సిద్ధమె యగును గదా. ప్రహస్వాజంతమైనహల్లు అను నహో.వ్యాఖ్య ననుసరించి యిట ఖండబిందు వుండుట కవకాశము చాలకున్నది. అహో. తిక్కధ్యశేషషష్ఠీ సూత్రవివరణమున ఆదిశబ్దముచేతనుమ్ము కదా ఇత్యాదులు గ్రహింపఁబడు ననుచో (కవిశి. 254) సుమ్మును బ్రస్తావించెను. ఇట సాదేశముతోఁ జూపుట ప్రమాదమే. అయ్యుఁ జమ్ము శబ్దమును బ్రత్యేకముగాఁ జూపుట ననుసరించి చుఁడు అనున దియుఁ బ్రత్యేకపదమే. అటాదులవలె నిదియు నెపుడు నే దేనిశబ్ద ముపై నుండియే ప్రయోగింపఁ బడుచున్నను స్వతంత్రపదమే యనక తప్పకున్నది. కాఁగా నెట్లును జుఁడులో ఖండ ముంట యహో.వ్యాఖ్య కువిరుద్ధమే యగుచున్నది.

ఇట్టియొక్కరూపమువిషయమున నిబ్బంది గల్గుచున్నదన్న కారణముచేఁ గేవల మహో.వ్యాఖ్యను దిరస్కరింప నవసరము లేదు. వి.వి.లక్షణము లెల్ల సమగ్రముగా లక్ష్యసంగ్రహాకములుగాఁ జెప్పఁజాలము గదా.

కాని యసలు ప్రాస్వశబ్దమునకు ప్రహస్వాజంతమైనహల్లు ని యర్థము చేయుటయే సహజముగాఁ గానరాదు. కారీకాకర్త యా శబ్దమున కట్టియర్థము నుద్దేశించె ననుట నమ్మ శక్యముగా లేదు. భావి క్రియాను అనురీతివానివిషయము తత్తత్సందర్భముల స్పష్ట మగు.

పోనీ యహో. చెప్పినయర్థమున ననర్థము లేకున్నను వడ్డల వారు చెప్పినయర్థమునఁ బ్రయోజనవిశేష మున్న దేమో చూతము. వా రీకారికను సంధికార్యమాత్రసాధనపర మనుట యుక్త మనిరి. అట్టియెడల అటు ఇఁకలతోపాటు చుఁడులోను ఖండబిందు వుంటయు ఇఁడు అనురీతి నేర్పడ నవసరము లేకుంటయుఁ బ్రయోజనములుగా

వా రెంచి రసవచ్చును. అది యనవసర మైనపు డందుకయి దీనిని గ్రహింపఁ బని లేదు.

న ఖణ్ణః అన్నది సంధికార్యములసందర్భమునమాత్రమే వర్తిల్లు నన్న సంధికార్యముగా రావలసినఖండము నుడితొలిహస్యముపై రాదని యర్థము. సంధిలో ఖండ మగుట యన్న ద్రుతకార్యములసందర్భముననే యనవచ్చు. అనఁగా నుడితొలిహస్యముపైని ద్రుతమునకు ఖండబిందువురా దని యర్థము. అట్టియెడల వీరు పదము మొదటిహస్యమునకంటెఁ బరముగ అర్థబిందువు లేదు. అట్టియెడ ద్రుతలోపము సైతము సమ్మతము కాదు (319) అని కాక ప్రథమాత్ హస్వాత్ నస్య ఖణ్ణః లోపశ్చ నేష్యతే యని పదము మొదటిహస్యమునకంటె బర మైనద్రుతమునకు ఖండబిందువును లోపమును లే వని స్పష్టము గనే చెప్పఁదగును. కూరి ఖండబిందువు లేమిని సాధారణముగా నెల్లభాష నుద్దేశించి చెప్పట ద్రుతమునకే లే దనలేదు. సంధికార్యములందే యని తలఁచువా రట్లు చెప్పవచ్చును గదా.

ఏ మైనను సంధిసందర్భమునమాత్రమే నుడితొలిహస్యముపై నీలక్షణము ఖండమును నిషేధించుచున్నది. అనఁగా సంధికంటె నితరస్థలములం దీనిషేధము లే దన్నమాట. అట్టియపుడే గదా అట, ఇఁకలలో ఖండబిందు వుంట యవిరుద్ధ మగుచున్నది. అహో. వ్యాఖ్యను విమర్శించుచు ఇండు అనునర్థమున 'ఇఁడు' అనుననిష్ట తూపము గావలయు ననిరే. మఱి వీరివ్యాఖ్య ననుసరించి గాదా ? ఙీ త్రగుటచే రాముఁడు అన్నట్లుగా ఇఁడు అని ఖండము రాకతప్పదు ఇట ఖండబిందువు సంధికార్యమువలన నవునది కాదు గనుక నీలక్షణముచే నిషేధము లేదు గదా. అట ఇఁక చుఁడులందువలె ఇఁడు అనురీతిగాను ఖండబిందు వుంట యవిరుద్ధమే యనవలె. కాఁగా నహో. వ్యాఖ్యలోఁ జూపినయొకలోపము వచ్చులవారివ్యాఖ్య

యందును గలదు. ఇంకను అహో. ప్రహస్వాజంత మైనహల్లువయి లే దనుటచే రండు ఇత్యాదుల ఖండబిందుఘటితరూపప్రసక్తి లేదు. కాని వీరివ్యాఖ్య సనుసరించి రండు—రఁడు, కొండు—కొఁడు, కండు—కఁడు, పొండు—పొఁడు అనుకీర్తిగా నెన్నిస్థలముల నుడితో లి ప్రహస్వముపై ఖండబిందుప్రసక్తి యుండలేదు. అవి యెల్ల నిష్ట రూపములే యగునా ? ఇట్టిచోట్ల (ఇండు—ఇఁడు అనుచోవలెనె) దుష్టుజీత్వమునుబట్టి బిందువు రావలె. ఇది సంధికార్యము కాదు గదా. కాఁగా సంధికార్యమాత్రసాధనపర మనుటవలన వీరు పె క్కపరూపములను సాధించుచున్నారని నిర్ణయింపకతప్పదు. అహో. సాధించిన యపరూపము ‘ఇఁడు’ ఒక్కటే కాని వీ రట్లు తక్కువ చేయరు.

అయిన నింతకుముం దనుకొన్నట్లుగా ఇండు అనురూపము వలెనె రండుమొదలగుచోట్ల తత్త్వదం పరిగ్రహ్యా మృనుదాని చేతనే గుర్తింపఁదగు నన్న నీయిబ్బంది యుండదు. కాఁగా వడ్లు వారు తమమార్గమున నేర్పడుననిష్టరూపములను వారించుమార్గము చూపకయె యహోబలని విమర్శించుట సరి గా దని మాత్రము గుర్తింపకతప్పదు.

ఇంక సీకారిక సంధికార్యసందర్భముననే ప్రవర్తించు ననుట కును నం దాధారము లేమి స్పష్టము. ‘వైకృతేత్ర కదాపి చ’ యన్నది స్వీకరింపవలసియున్నది గదా.

అత్ర వైకృతే కదాపి చ ప్రమాద్ధస్వాత్ ఖణ్ణః న అనుచో శబ్దమునకు లేదు అనఁగా గాదు అని యర్థము చేయఁగా నుడితోలి ప్రహస్వముపై సాధ్యఖండము లే దని తేలును. నుడితోలిప్రహస్వ ముపై ఖండ మున్నది, అటు ఇఁక ఇఁగ చుఁడు శబ్దములందు. చుఁడు శబ్దమువిషయమున నహో. పొరవడె ననవచ్చును. క. మం.

సనుసరించియు చుండులోఁ గూడ ఖండము సిద్ధమే. కావున నుడితో లి  
హ్రహస్వముపై ఖండము గలఅటక్కకక్కగచుండు అనునాల్సింట నున్న  
ఖండము సిద్ధమే యని గుర్తింపవచ్చును. కాన నుడితోలిహ్రహస్వ  
ముపై వ్యాకరణముచే సాధింపఁబడినఖండబిందువులు గలతావు  
లేవియు కాపలో లేవు.

ఇట్టికారికను సాధ్యఖండబిందువిషయకముగా గుర్తింపఁగా  
నుడితోలిహ్రహస్వముపైని సిద్ధఖండమునకు నిషేధ ముండదు. కానఁ  
బ్రయోగానుసారముగా అటక్కకక్కగచుండులలో ఖండబిందు  
వుంటలో విరోధము లేదు. సిద్ధబిందు వగుటచేఁ బ్రయోగానుసార  
ముగా గుర్తింపవలసినదే కాన నుడితోలిహ్రహస్వముపైని ఖండబిందు  
వుండ దని సామాన్యముగా నిషేధింపఁబడలేదు గాన నిచ్చట (నుడి  
తోలిహ్రహస్వముపై) నుండవలె నని యెచ్చటను సిద్ధబిందువిషయము  
నఁ జెప్పరామి లక్షణముతో బాధ లేదు. సూరి సిద్ధబిందువు గల  
యటాదులను స్పష్టముగా నిర్దేశించి యింక నెచ్చటను నట్టిఖండ  
బిందువు లే దని స్పష్టము చేయఁగా వి. వి. అట్లు సిద్ధఖండము నుడి  
తోలిహ్రహస్వముపైఁ గలస్థలములను స్పష్టము చేయలే దంతియ. సూరి  
దీర్ఘముపై సాధ్యపూర్ణము లే దనుచో సిద్ధపూర్ణమునకు దీర్ఘముపై  
నవకాశము నిల్పనే కాని యాతావులు స్పష్టము చేయలేదు. ఇట  
వి.వి. నుడితోలిహ్రహస్వముపై సాధ్యఖండబిందువు లే దనునందర్భ  
మట్టిదిగా గుర్తింపఁదగును.

కావున న=కాదు నుడితో లిహ్రహస్వముపై ఖండబిందువు రాదు  
అని సంధిసందర్భమునఁ గాని మఱి యెచ్చట నేని బ్రాప్తింపుచున్న  
ఖండము రా దనఁగా నుడితోలిహ్రహస్వముపై సాధ్య ఖండము లేదను  
తిఁ బై నట్లు గ్రహించుట శ్రేయము.

## ద్రుతకార్యపర్యలోకనము

ద్రుతకార్యసశీలమునం దాయైయెడల సందర్భానుసారముగా నాయాలాక్షణికులయభిప్రాయములను గుర్తించితిమి. లభ్యమగుమేర నితరాంధ్రలాక్షణికులు చెప్పినయంశములు నిట స్మరింతము.

**స్వరవరకద్రుతకార్యములు :**

సంస్కృతమున వ్రాయబడియున్న యాంధ్రలక్షణగ్రంథములు పెక్కులు చిం. తో నేదో యొకవిధ మైనసంబంధము గల్గియుండుట గుర్తింపవచ్చును. త్రి. శ., సా. త్రి. శ., ఆం. కౌ. (సం.), వై. చం., చిం. లకు నిట్టిసంబంధము గలదు. పైవానితో పాటు చింతామణికిని మూలము లేదా యాధార మనదగి మన కిపుడుపలభ్యము గాకున్నలక్షణగ్రంథమొక డుండె నేమో యని వీని కీవత్తారతన్వయములతోడినన్ని హితసంబంధ మనుమానింపఁజేయును. ఇంక ముందు పరిశోధములఁ దెల్లము గాఁగల దని యాశింతము.

లుక్సంస్లేషా నాచి ద్రుతస్య (సర్వత్రలుక్సమానేషు) అనునది చిం. లోవలె సా. త్రి. శ. లో నున్నది. లుక్సంస్లేషా నాచి ద్రుతస్య — ద్రుతస్యాచిపరే లోపసంస్లేషా స స్తః. రాము నాశ్రయింతు, కృష్ణు నర్చింతు, వచ్చె నొక్కఁడు (సా. త్రి. శ. సంధి. 13) ఇట్లే ఆం. కౌ. (సం. న లుక్సంయోగా వచి సస్య — (సంధి 37) సకారస్యాచి పరే లోపసంయోగా స స్తః ఉ. రాము నర్చింతు, కృష్ణు నాశ్రయింతు, బాలు నూరడింతు, కన్నియ నొప్పగించె ఇత్యాది. ఇట వృత్తులును బైచిం. సూత్రమున కహో. వ్యాఖ్య వలెనె యున్నవి.

## అజ్వత్కార్యము

అజ్వత్పదాదయస్య స్యా త్పాణానామ్ వస్య తు ఓష్ఠ్యాచి  
తద్వత్ స్యాత్ అని త్రి. శ. (2. కాం.) లో సజ్వత్కార్యము  
విహితము. త్రి. శ. (ప్రధానముగా) మొదలగుగ్రంథములకు  
వ్యాఖ్యయూ యసఁదగి విస్తృత రూపమై సా.త్రి.శ. కానవచ్చు.

స్వరపరకతలో ద్రుతమునకు ద్విత్యము కొందఱు దుస్సంధి  
యని తిరస్కరించినను గొందఱుంగీకరించిరి. (చూ. త్రి. శే.) యశ్చ-  
అతత్సనామాదియకారస్య నామ్ని శరతో లుక్ స్యాత్. రాముఁ  
డెవ్వఁడు గురుఁ డిచ్చోట (దీనింబట్టి పదాదియకారము ఇ, ఈ, ఎ, ఏ  
యనునచ్చులకు ముం దుంట యూహింపవచ్చును.) వొక్కెడ,  
అతత్సపదం కిం? బ్రాహ్మణుఁడు యజ్ఞము నేసె సా. త్రి.శ. పరి. 28  
ఇటు తత్సమేతర మని వివరించినసా. త్రి. శ. అంతకుముందు 'ఎస్యా  
వ్యస్య నామ్నో లుక్ — ఓష్ఠ్యప్రాణసహితస్య నామాదివరకాస్య  
నామ్నః పఠతో లుక్ స్యాత్. కృష్ణుఁ డుండె, రాముఁ డొప్పె  
(26) నని చెప్పచో అతత్సవిశేషణమా చేర్చకుంట విశేషము. ఈ  
లక్షణలక్ష్యములనుబట్టిచూడఁ జె. లో సైతము 'సర్వత్రాద్విత్యంత్రం  
క్షేయ యస్య అనుదానిలోనికి గాక ద్రుతప్రకృతికేభ్యః అన్నది  
లుక్సంక్షేపే నాది యనుతరువాతిభాగములోనికె యస్వయింపవలయు  
నను వజ్జలవారియభిప్రాయమె తత్కర్తయభిప్రాయముగా నెన్నఁదగి  
యున్నది. కాని ఆం. కా. (సం.) ద్రుతిన స్సర్వత్ర యోఽచ్ —  
ద్రుతప్రకృతికా త్పరతో నామాదియకార స్సర్వత్రాద్వత్ స్యాత్  
వచ్చె నెపుడు, చనె నెవ్వఁడు, డుండె నెక్కడ, కలిగె నేమి ఇత్యాది  
(సంధి. 36) అన్నది, బా. స. పభృతులమార్గమునె బలపఱచు  
చున్నది.



త్రి.శ. పద్యాదే స్తు క్వచి న్న లుక్ అనుట యంతకు ముందటి  
యకారవకారములు రెండింటివిషయమునను నని చెప్పవచ్చును.  
సా. త్రి. శ. పద్యాదే ర్విభాషా — పద్యాద్యతత్సనామాద్య  
యకారస్య వా లోప స్స్యాత్ — అథర్వణభారతే, కీచకవాక్యం-  
“యైక నొకసారి పల్కిన ఘటీ లని చిందునో నోటిముత్యముల్,  
వికచనరోరుహాక్షి విసజే నను మన్నన చేసి కావుమీ, యకట మనో  
భవాశుగచయంబుల నాతను వెల్లను నొచ్చిపో యె కరుణ సూపి  
యేలుకొనుమీ కిను కిప్పుడు నేయ నేటికే — (సా. త్రి. శ. పరి. 29)  
అన్నది. పద్యాదిని యకార మట్లు యున్న దనుట కిది బల మైనయాధా  
రముగా నిర్ణయింపఁజాలము. యకారమునకు స్వరములతో యతి  
మైత్రి గలదు గదా. వకారమువిషయమున నిట్టిప్రయోగము ప్రబ  
లాధారమే కాఁగలదు.

స పద్యాదేః క్వచిత్ — పద్యాదే రోష్ట్రప్రాణపరస్య వస్య  
క్వచిత్ స్థలే లోపో న స్యాత్, జై మినిరామాయణే నీతాకళ్యాణే -  
“పువిద యొకర్తు మేనఁ దొడపు ల్లిలించె ముదంబు మీరఁగా,  
సపనిజ కప్పు డొర్తు వెలయ న్నొనబన్ దిలకంబు దిద్దె నొక్కవనిత  
దొడ్డ మేన్ రయికె కాటు కలదె గనులం దొకర్తు సాం, కవమ్మగనాభి  
పంకమొక కాంత యలందె విలాస మొప్పఁగన్ — (సా. త్రి. శ. పరి. 27)  
ఇటఁ బద్యాదిని పువిద యనుచో ‘నువిద’ యని యచ్చును నిల్పిన  
తొడపుల్ అనుచో పువరముతో యతి చెల్లదు గదా. కావునఁ  
బద్యాదిని వకారలోపము లేదనుట కిది ప్రమాణమే యగును. ఇట్టివె.  
గో — పుల గణింప ధాతయును వోపఁడు (భాగ. ఉ. 402) జే —  
పునకు ననుఁగువాడ నని పుస్కకతన్ (వృషాధిప-98) వొక్కని  
డించి పోవుటయు భీతిల్లి (నవనాథ. 92 పుట - అప్ప. రావూరి పీఠిక.  
111) కా-పునఁ జూడఁగఁడు కాఁడు నందియును లే దూహింప  
(ధర్మ - 227 పుట) నన్నది యింకను విలక్షణముగా నున్నది.

దీనింబట్టి ఈ - పులకు యతి సంగీకరింపవలసియుండె. అప్పుడు పైని గూడ ఉవిద—తోడవుల్ అని ఉ-పుయతి చెల్లె నన వచ్చు. కాని సా. త్రి. శ. వకారమున చూపినది.

కాని సా. త్రి. శ. ఆపిదప యఃప్రాణవత్ — అతత్సనా మాద్యయకారస్య ప్రాణవత్కార్యం స్వాత్, యెప్పుడు, వశోచ్ఛ్వాస్య ప్రాణే— నామాద్యవకారస్య చోష్ఠ్యప్రాణే పరే ప్రాణవత్కార్యం స్వాత్, పువిద, పుంగరము, వొక్కఁడు, వోయారము. (పరి- 31, 32) అనుచో వృత్తియందు శబ్దాంతరయోగము ప్రస్తావించుటకుంటనుబట్టియు, సుదాహృతులు నెట్లు ప్రత్యేకముగాఁ జూపుటయు ననుసరించి సాధారణముగా నె ల్లెడఁ బ్రాణవత్కార్యము చెప్పఁ బడిన టైన్న వలయు. కద్యాదే ర్విభాసా యన్నదియనిచే నూచించు. లేకున్నఁ బద్యాదియవలకు శబ్దాంతరయోగ మెట్లు? పువిద- తోడవుల్ అనురీతిప్రయోగమున ననుసరించి పదాదని య, పు, పూ, వా, వోలె నే వని వీరు చెప్పఁజాలకపోయి రెమో. కాని యట్టి యతిస్థలములు ప్రామాదికములుగా నూచించు చప్పకవ్యాదులు పదాది యకార, పుపూవోవోలను దిరస్కరించిరి.

వరుషవరకద్రుతకార్యాలు :

ద్రుతి మనుసంజ్ఞ గానరానిలక్షణగ్రంథములు నకార మని పేర్కొనఁగా ద్రుతముపైఁ బరుషములకు నరళములను జెప్పట దాదాపు లక్షణగ్రంథములం దెల్లఁ గానవచ్చును.

జశ్యం చ వర్గాద్యానాం తతః కరమ్ అని త్రి. శ. 2 కాం) పేర్కొన్నది. నస్య స్వా ద్యా హలో బిస్తు రిష్యతే హలి నర్వేషా మ్మని యంతకుముందు ద్రుతమునకు లోపము వికల్పముగను బిందు పును జెప్పఁబడినది. ఇట తతః అన్నది ద్రుతమును, ద్రుతమునకు నె నబిందుపును దెల్పును. కాన ద్రుతమునకు, ద్రుతస్థానిక మగు

బిందువునకును బర మైనకరువనులను (ప్రతి. శ. లో కరువసరళ సంజ్ఞలు గానరావు నర్గాద్యము లన విపుల పరిచయము ని వ్యవహరింపఁదగుఁగదా.) సరళము లగు నని యర్థము.

జత్వం కరువస్య (సా. ప్రతి. శ. సంధి. 44) పదాంతాద్భుతాత్పరస్య కరువస్య జత్వం వా న్యాత్. కృష్ణున్ గంజాక్షున్, రామున్ జంద్రవదనున్, భార్గవున్ డిలకాయధున్, దేవున్ దలఁతున్ — సిద్ధాచ్చ (45) దుష్ప్రవర్తతికనకారసంబాధిన సిద్ధబిందోః పరస్య కరువస్య జత్వం న్యాత్. రాముం గరుణానిధిన్ కొలుతుం జంద్రమాళిన్, బాస్కరుం డిలకాయధున్, హరిం దలఁతున్ పొగడదుం బుణ్యశ్లోని అన్నవివరణలు వెలుబ్ర సాయమును స్పష్టము చేయుచున్నది. (ఆం. భా. భా. క. సం. కా. చూ. 960 వై. చం. సంధి. 26, ఆం.కా. (తె) 4 వైలు, కి. చిం. 435)

ఇటు సా. ప్రతి. శ. లో సిద్ధ మనఁ బూర్ణ మని యర్థము. బిందుద్వివిధః — సిద్ధసాధ్యపూర్ణాభ్యాం పూర్ణార్థభేదాభ్యాం బిందుద్వివిధస్యాత్. (సిద్ధసాధ్యశ్చసన్వారిః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః అను చిం. అభిప్రాయమునే యిది జెప్పుచున్నట్లు దోచును. కాని) హ్రత్సిద్ధసాధ్యో చ — హ్రస్వాక్షరాత్పరత సిద్ధసాధ్యా పుభౌ బిందూ స్తః ఘనుండు, మునుండు. సా. ప్రతి. శ. పరి. 8,9) అనుటఁ జూడ సిద్ధ మనఁ బూర్ణ మని యర్థ మగుచున్నది. సాధ్యోజేః - దీర్ఘాక్షరాత్పరతో బిందు సాధ్య ఏవ న్యాత్ — కాఠ, వీఠ.

ఆదేశసరళమాలకు మంత్రి దుతే అనకు ఖ డపూర్ణబిందువులు రెండును జెప్పట సాధారణముగాఁ గానవచ్చును కాని పై సా. ప్రతి. శ. వివరణము ననుసరించి చూడ నాదేశసరళమాలము దలఁ (ద్రుత స్థానమున) బూర్ణబిందు వొక్కటి య గీర్ణమనబడినదనవచ్చును.

బిన్దు రిష్టతే హలి సర్వేషామ్యన్తి తి.శ.(2కాం.) హల్పరకతలో బిందువును సాధారణముగాఁ జెప్పినది. ఇట ఖండమును గ్రహింప వీలున్నది. కాని సా. త్రి. శ. బిన్దుస్సోచుచుండనస్య- పదాంతస్య ద్రుతస్య పూర్ణబిందు స్సాన్సిద్ధలి పరే సోమచంద్రస్య మతే రాముం జానకీపతిన్, కృష్ణుం దయానిధిన్, నృపతిం మూర్ధన్యన్, హరిం లోకేశ్వరున్, పిష్టుం బరమున్ (పిష్టున్ పరమున్ అని యుంటు విచార్యము. ఇట నెల్లెడల బిందువు ఉపలబ్ధిచోట సకారమే యుంటు వ్రాసునగాని ప్రమాదముండదు.) విష్ణుం భూషింతున్ — హలి కేం. రాము నాశ్రయింతున్ నేహ.

దీనింబట్టి సరళస్థిరపరకతయందువలెఁ బరకపరకతయందును బూర్ణబిందువుచూత్రమే చూచుటకు దశవలసియుండెఁ గదా. ప్రాస్సిద్ధసాధౌః చ చంద్రము నుండు నన్న సరళస్థిరపరకతలోను ప్రాస్యముపై ఖండ ముండనా యు (చి. పా. న తద్వ్రాతం చ బిన్దు స్సాన్సి తన్నది పూర్ణబిందువునుచూత్రమే చెప్పచున్నదా? బిందు వనఁ బూర్ణ బిందువే యనుసభిప్రాయమునా? బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచిత్కేచి త్తని పూర్ణబిందు వని పేర్కొనక బిన్దు ననెనా? నలలో ర్బిన్దుయుతో దుర్వా యనుచోఁ గూడ నింతే గదా. సన్నిహితము లైయున్నయితరగ్రంథము లాధారముగాఁ బుశీలి చిన చింతామణి యింకొకతీరుగా సాక్షాత్కరించు నేమా) ఇట్టియెడ పూర్ణఁ గలువ అని యుండరాకున్నది. పూర్ణం గలువ అనియే యుండవలె. భేదము నే తీరుగ నేని నిరూపింపవలెనే.

కేతన ద్రుతముల కిట ఖండము చేసి యాఖండబిందువునకుఁ బూర్ణము చేసినట్లు తోచుచున్నది. (ఆంధ్ర భా. భా. 53, 54) ఇట్టి పద్ధతి గౌరనహేతువు గాన ద్రుతమునకు బిందు వని ఖండపూర్ణములు రెండును ద్రుతమునకే విధించుచు యొప్పుచున్నది. వె. చం. ప్రాస్వాద్బిందుశ్చ (సంధి. 28) అన్నది. ఇట వృత్తి — “ప్రాస్వా

త్వరతో బిందు (పూర్ణము) బిందుకో (అర్థబిందు ర్బిందుకః వై. చం. సంధి.27) వా న్యాత్ వారీయుః గాంచె, వారీయుః గాంచె. బిందుశ్చ యనుటచే బిందుకము సాధానము. హస్యదీర్ఘముల్లపై నగును. హస్యముమీఁద నన్న బిందుకముతోపాటు బిందువు నవును అని యై దీర్ఘముమీఁది రులేమునకు బిందుమే (ఖండమే) కాని బిందువు (పూర్ణము) లే దని చెప్పినట్లు నున్నది.

పరుషపరకతలో ద్రుతమునకు లోపము లాక్షణికులు పెక్కురు చెప్పకుంట ప్రయోగానుగుణము యుండదు. కాని త్రి. శ. లో నట్టియభిప్రాయము గోచరించు.

నస్య స్యా ద్యా వాలి — అన్నది పాల్లు పరమైననకారము (నో ద్రుతాభిధః 1 కాం.) నకు లోపము వికల్ప మన్నది. నో వాలి వా (సా. త్రి. శ. సంధి 40) పదాంతస్య నస్య వా లుక్ స్యా ధ్ధలి పరే. వచ్చెన్ గణపతి — వచ్చె గణపతి, ఇచ్చెన్ జగన్నాథుఁడు — ఇచ్చె జగన్నాథుఁడు మెచ్చెన్ రాముఁడు — మెచ్చె రాముఁడు.

ఇట్లు త్రి. శ. హల్పరకతలో ద్రుతలోపము సామాన్యముగాఁ జెప్పటచే బరుష పరకతలోను ద్రుతమునకు లోపము వచ్చుచున్నది గదా. సా. త్రి. శ. న పరుషే వుష్పదస్తస్య — పరుషాక్షరే పదాంతస్య నస్య న లుక్ స్యా త్పిష్పదస్తస్య మతే. వచ్చె కమలాక్షుఁడు, తుచె తామసాక్షి, ఇచ్చె పరమాత్ముఁడు, ఇతి న. కిం చ సూత్రే హలేఽప్యక్షత్వాత్ (అధిర్వణి. త్రి. శ. లో అని గ్రహింపవచ్చును.) ద్రుతస్య పరుషాక్షరే పరే లోపే ప్రాప్తే నతి పరనిత్యాంతరంగాపవాదానా ముత్తరోత్తరం బలీయ మితి న్యాయేన వుష్పదస్తస్య ప్రబుత్వా తస్మిన్నలుక్ ఇతి బోధవ్యమ్ (సంధి. 12) అనెను. దీనివలన త్రి. శ. పరుషపరకద్రుతలోప మంగీకరించి నను బర మగుటచే బుష్పదంతమతము గ్రాహ్య మనుటచే బరుష

పరకద్రుతలోప మధర్వణాంగీకృత మైనను బిడపఁ దిరస్కరింపఁబడిన దనవలె.

జ శ్వం చ వర్ణాద్వానాం తతః పర మ్మనుచో తతః పర మ్మనుటనాన ద్రుతమునకుఁ దత్ స్థానిక మగుబిందువునకుఁ బర మైన కచటతపలు గజడదబ లగు ననుటవలన నన్య స్యా ద్వా హలి యని ద్రుతము లోపించుపక్షమునఁ బై పరుషము లట్లే యుండు నని యర్థ మగును. దీనివలనఁ గాక తగ, మొ॥ ప్రయోగములు సాధింపఁబడువీ లున్నది. (చూ. పరుషపరకద్రుతలోపము) ఏ మైనను సధర్వణుండు పరుషపరకతలో ద్రుతము లోపించుట గల దనియు నపుడు పైపరుష ములు సరళములు గా వనియుఁ జెప్పె ననవలసియున్నది. సా.త్రి.శ. పద్యాదేర్విభాషా యనుబక్షణమునని లక్ష్యముగాఁ జూపిన యధ ర్వణభారతపద్యముని నిఁ గలదు. భారతకర్తయు నీ త్రి శ. కర్తయు నొక్కర యన్నఁ బరుషపరకద్రుతలోపము తత్సమ్మత మనుట కది ప్రబలాధార మగును. అటు 'యింక నొకసారి——' అని కకారప్రాస. నొచ్చిపో — యె కిరుక సూపి — యనుచోఁ జతుర్థపాదమున ద్రుత ప్రకృతికముపైఁ బరుషము సరళము గాకయే ద్రుతము లోపించినది. భూతార్థకప్రథమపురుషైవచనము (పోయెన్) ద్రు. ప్ర. యే కదా.

వై. చం. లో 'సరళస్యానాదేశత్య ఏవ లోపకార్యం ద్రుత స్వేవ్యతే' — యనువృత్తివిశేష మూదేశములు గానిసరళములు పర మైనపుడే ద్రుతమునకు లోప మిచ్చ మని స్పష్టము చేసె. సూరి నాది (సంధి - 30) అని సూత్ర.లోను, ద్రుతంబున కచ్చు రా లోపంబు లే (2 - 27) దని శ. ల. సం. లోను జెప్పి ఆం. శ. శా. లో స్వరపరుషంబులు రాఁ గలుగ (సంధి - 30) దనెను.

స్వత్వసంశ్లేషలనుగూర్చి పైని జూతము

పరుషపరకతలో ద్రుతమునకు బిందువును మీదిపరుషములకు సరళములునువలె సరళస్థిరపరకతలో ద్రుతలోపమును సామాన్యముగా లాక్షణికులు చెప్పిరి. కాని క. సం., ఆం. భా. భూ.వంటికొన్నింట సరళస్థిరపరకలోపకార్యము ప్రస్తావించుట కానరాదు. పరుషముతోఁ గూర్చి హల్పరకత్వమున నెల్ల త్రి. శ. సాధారణముగ వైకల్పిక లోపము చెప్ప సా. త్రి. శ. పరుషపరకతలో వారించి సరళస్థిర పరకతలో నుంట స్థిరపటచుట చూచితిమి ఆం. కా. (సం.) ద్రుతిన స్థిరసరళేషు సన్య వా లుక్ — ద్రుతప్రకృతిపదా త్పరతః స్థిర సరళేషు సన్య వా లుక్ స్యాత్ ఉ. తెఁచెద గజవరదుని, కొలిచెద భక్తార్తిహరుని, ఇచ్చె వరదుఁడు వరములు — ఇత్యాది (సంధి. 32)

బిందువు :

స్థిరసరళయోర్ద్వితన్య (వై. చం. సంధి. 27) — ద్రుతన్య బిందుకప్రకృతిభావలోపా స్ఫుః స్థిరసరళయోః పరతః అని వృత్తి. వై. చం. సూత్రగ్రంథము వాణినీయమార్గములో, జెప్పబడఁగా సిద్ధాంతకాముడనలె బిదప నిట్లు గూర్చబడినదేమో కాని వృత్తి యుం దున్న యర్థము సూత్రమున స్పష్టము గాదు తెలుచుగా. ఏ మైనను నిట వృత్తి బిందుకశబ్దముచే అర్థబిన్దుర్బిన్దుకః (వై. చం. సం. 27) అను దానింబట్టి యరసున్నను బేర్కొన్నది. (లక్ష్యము సూచలేదు.) కానన తెలుఁగువృత్తియు సరసున్ననే వివరించినది. కాని సరళస్థిరపరకతలో ద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువే గాని ఖండము లేదు గదా. కావున సంస్కృతవృత్తిలో బిందుకశబ్దస్థలమున బిందుశబ్దమే యుండవలె. లేదా వై. చం. విలక్షణముగా సరళ స్థిరపరకతలో ఖండమున విధించుచు బ్రయోగదృష్ట మగుచున్న

పూర్ణము ససాధువు చేయుచున్న దనవలయును. శ్రీ. శ. హలి బిందు రివ్యతే సర్వేషా మృషి బిందువు పరుషపరకతయందువలె విధించినను బరుషసరళస్థిరములు మూఁడింట ద్రుతమునకుఁ బూర్ణమే యగుటను సా. శ్రీ. శ. నుబట్టి గ్రహింపవలయుట స్పష్టము.

ఆం.కా.(సం.) బిందు శ్చాచార్యాణాం ఆచార్యాణాం మతే తస్య సకారస్య బిందుశ్చ తా స్యాత్ — ఉ. రాముం జంబ్రాన్యం గంజాక్షుం బరముం దలఁతున్ (సంధి. 34) అన్నది. ఇట ద్రుతిన స్థిరసరళేషు వా లుక్, సంయోగ శ్చా లుకీ కణ్వస్య- యను కిరి, కిరి సూత్రములనుబట్టి యీ బిందువు సరళస్థిరపరకతలొను నగు సని చెప్ప వచ్చును. కాని పరుషపరకస్థలములే యదాహృతములు. పరుష పరకత్వమున నస్య వా బిందుశ్చ యని యంతకుముందే బిందువు విహిత మైయున్నది. (ఇటఁ గూడ వృత్తి బిందుశ్చ 'వా' స్యా త్తనియే చెప్పె.) పిదప అనుస్వారాచ్చ — బిందోః పరాశ్చ పరుషా స్సరళా ఏన స్యుః ఉ. రాముం గరుణాకటాక్షుం గృష్ణుం బావన చరిత్రుం దలఁతున్ (కిరి) అనుటబట్టి 34. సూత్రము పరుషపరకత యందును బిందువు చెప్పుచున్న దన్న సస్య వా బిందుశ్చ — యను నింతకుముందఱివిధి వ్యర్థమే యవును ఇట్టి బిందువు పైఁ బరుషము లకు సరళము లవు సని చెప్పుకదలి సిద్ధాచ్చ యనులక్షణమున సా. శ్రీ. శ.లోను నుంట గమనించితిమి. అయ్యును బిందు శ్చాచార్యాణా మృనుసూత్రమునొద్ద సరళస్థిరపరకస్థలములఁ గూడ రెండు మూఁడే సుదాహరించిన బాగుండెడిది. ఆం. కా. (సం.) కూడఁ బరుషపరకతయందునై తము పూర్ణబిందువున చూపి ఖండ బిందువును వివరింపకుంట గమన్వార్తము.

ఇట సరళము లేవి పర మైనను ద్రుతమునకుఁ బూర్ణ మగుటను లాక్షణికులు స్పష్టము చేసిరి. ఇక స్థిరముల నేర్పర్ణములు పర మైన



వుడు బిందు వగునో లాక్షణికులు కొందఱు పరామర్శించిరి. సూరి  
ఆం.శ.శా.లో సరళంబు రా నెఱుసున్న క్వాచిత్యంబుగఁ  
జూపఁటెడు (సంధి—105) అనియును సూత్ర. లో యున్న ద్రుతస్య  
పూర్ణబిందు రస్యతరస్యాత్ (సంధి. 35) మొదలుగా వర్ణయక్షరకత  
లోను జెప్పె నది బాల. లోఁ బ్రసిద్ధము. త్రి. శ., సా. త్రి. శ.  
స్థిరములందును నేవి పర మైనను బూర్ణ మగు ననియే చెప్పిన వనవలె.  
సృవతిం మూర్ధన్యవత్ అనుదానితో పాటు సా. త్రి. శ. హరిం లోకే  
శ్వరున్ అనియుఁ జూపుట గమనించితము.

క. సం. 'నాంతపదములమీఁదఁ గచటతపవర్ణముల్ కూడి  
కదియఁ బలుక బిరుద నున్న సకారంబు బిందు వగు (1-32) నన్నది.  
అంగజగురుండు కరుణఁ గాచెం జగంబు, కంజలోచనుండు ప్రోచుం  
జగంబు (కంబు— ప్రోచున్ జగంబు— అనుముద్రితపాఠము  
ప్రామాదికము. పైఁగా నెంచు యతి గాని ప్రాసయతి గాని కుదు  
రదు. 1-32 పాదములనుబట్టి యీ రెండవపాదమునను ద్రుతమునకు  
బిందు వై ప్రాసయతి చెల్లింపఁబడుట సక్రమము.) అండజహ  
యుండు డనుజపంక్తిం డిగిచెను, నని ప్రయోగింపఁదగుఁ గాళియాహి  
దమన. (33) కచటతపవర్ణముల్ అనుటచే వర్ణాక్షరపరకతలోనె  
బిందువు. కాని సంతస్థాదులు పర మైన ద్రుతమునకు బిందువు  
రాదు. 'యరలపశవనపాళ'లకు ముండఱిద్రుతమునకు బిందువు లే  
దని స్పష్టమగుచున్నది.

ఇక వర్ణాక్షరము లన నేవి? (ద్రుతముపైఁ బరుషములు  
సరళము లగుఁ గావున) వర్ణంలో రెండు మూఁడు నాలు గైదక్షర  
ములు పర మైనవుడు ద్రుతమునకుఁ బూర్ణ మగు నన్నమాట. వర్ణ  
యక్షరళము లగుట 2, 3, 4, వర్ణములు పర మైన బిందు వగుటకు  
వీలు సూరి సమ్మతము. పంచమాక్షరముల మిగిలె. అందు ౫, ౪,

కాదు లగుపదములు లేలఁగున సంస్కృతసమములం దేని లేమి (ఓవ్యస్వరాంతవకారంబును ణయశలును బదాదిని లేవు— ఆం. శ. శా. పం. 46. సంస్కృతసమములయొడను ణశలు లేవు గదా.) తత్పరకతాక్షర శేదు. మిగిలినవి సమము. తరువాతిపద్యమున క. సం. తమ్మియి మృగుకొమ్మ దాల్చె న్మరారి (34) అని చూపినది. తాల్చె న్మరారి యన్న యతిభంగము. మకారపరకతలో ద్రుతము నకు బిందు వై నందుల కిది లక్ష్యము గావలె. లో— కంబు లెల్ల నుండు నె. మితోడ (ఛందో. 1. 1) నన్నట్లుగా 'తంమి' అని మొదటఁ గూడ మకారమునకు ముందు బిందు వుంచె నేమో తత్కర్త. సకారమున కుదాహరింపకున్నను సమము పర మైన ద్రుతమునకు బిందు వవు ననియే యర్థ మగుచున్నది.

అప్పకవి 'తృతీయచతుర్థవర్గములఁ గలుగుసరళములు సమలి పులును బరము లై న బిందు వగు నన(5-101)పిదప గజబమకారపరకత యందుఁ జెప్పె (5-157). కాఁగా 151, 157-ల ననుసరించి తడఱ, థడఱ, గజబమ—అన్నవి పర మైనపుడు పూర్ణ మగు. కాఁగా నిట సరళము లన్నియుఁ జెప్పఁబడిన వప్పకవీయమునను. ఇంక వర్గాక్షరములలో క. సం. కనుగుణ మగుసకారము సప్పకవి యిట్లఁ బ్రస్తావింపలేదు. అయ్యు నొక్కచో ధాతం నాభిని అని చూపినపక్షము గలదు. అవసరమునబట్టి చూచిన (మకారపరకతయందు సవసర మేమో కాని) సకారపరకతలో ద్రుతమునకు బిందువు యెప్పురా దన వచ్చును. అట్లు యెప్పవలసినప్రయోగములు గానరావు. ఏ మైనను సకారపరకతలో ద్రుతమునకు బిందువు వివాదగ్రస్త మైనది.

మకారపరకతబిందువుఁగూర్చి గ్రంథాంతరమునఁ బరామర్శింపఁ బడియున్నది. (త్రి. శే.)

ఇట్లుండ నవ్వు. వచనములలో వర్ణయుక్తులు నెల్లఁ బ్రస్తావింపరాకన్నవి. త థ, థ థ, అనునాల్లే పేర్కొనె. సా.త్రి.శ. నిన్నుం భూషింతున్ — అని చూపె. ఇతఁడు చూపిననాల్గింటిలోను మిగులునవి మూఁడే. అప్పకవియే 'తవర్ణంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దబాదులందు లేదు. గానఁ' దత్పరకతా ప్రసక్తియే లేమి నటనే స్పష్టము చేసెను. ఘటనము ధూత్కార మనురీతి నొందురెండు కోశములు చూపినను బ్రయోగములు వెదుకవలసినవె. అట్టియెడఁ దత్పరకతలొ బిందువు చెప్ప నేల? చెప్పిన బిందువు చేయుట లక్షణవిరుద్ధము గాకపోవచ్చును. కాని ప్రయోగవిరహితముగ సంగీకరింప నేల? కాఁగా త, థ, థ అన్నవి మూఁడే మిగిలినవి. అంతకు ముందు మెఱసెను ఖడ్గ మని చూపినసూరియు వర్ణయుక్తరళ సూత్రమునొద్ద వర్ణయుక్తులలో మొదటి దశఁదగినఖకారమును జూపక వచ్చేం ధాతీకతి యని ధకారమునె చూపుట విశేషము. ఒకానొకచో ననుటచేఁ బ్రయోగానుగుణముగా గుర్తింపవలసి యున్నది. సూరి యట్లు స్పష్టము చేయలే దంతియ. విం ఖరవృత్తి జూఁడఁడగవే విరహద్రులపై మరందవత్సంఖ — (సారం—2-183) అనుచోఁ గలదు. కాని వినుము—విను—విన్— అనుచో నున్న నికారము ద్రుతిమె కామి నది విలక్షణప్రయోగ మనకతప్పదు.

ఇం కే మేని బ్రయోగము లున్న వేమో వెదకి గ్రహింప వలసియున్నది. ఒకానొకచోఁ గానఁబడియెడి సని సూరి పేర్కొను టంబట్టి ప్రయోగానుసారముగా గ్రహింపవలసినదే కాని వర్ణయుక్తరళపరకతలొ బిందువు సాధారణముగాఁ జేసికొన వీలు లేదు గదా. వెం. వ్యా. ద్రుతకార్యములను దాదాపు సూరివలెనె చెప్పినను నిరపరకతలొ బిందువు లే దని, ఇచ్చె ధనము, ఇచ్చెను ధనము,

ఇచ్చె న్దన మని (సంధి. 21) చూపి వర్ణయుక్తరకతలో బిందు వంగీకరింపకుంట విచార్యము.

స్వత్వసంశ్లేషములు :

బాక్షణికులు పెక్కురు పొల్లనకారమున ద్రుతముగా నిర్వహించినవా రగుటంజేసి స్వత్వసంశ్లేషము లని విశేషముగాఁ బేర్కొనుట గానరాదు. అయిన మొదటినుండియు వీనిప్రస్తుతి శాంతాకచోఁ గాననపుచునే యున్నది.

పరుషపరకసంశ్లేషము

సా. త్రి. శ. సంశ్లేషో రావణస్య (సంధి. 41) — లోపాభావపక్షే తస్య సకారస్య పరప్రాణేన సహ సంశ్లేషశ్చ స్యాద్రావణస్య మతే. కృష్ణు నేవునిగా నెంతున్, రాము స్ఫలరిపునేవ్యున్, దేవు న్భూషింతున్, అని సంశ్లేషము చెప్పినది. కాని యిట సరళస్థిరములే యుదాహరించుట యాదృచ్ఛిక మనవచ్చును. ఆదేశసరళపరకస్థలమునను ద్రుతమునకు సంశ్లేషము దీనిచే సిద్ధింప నవకాశమున్నది గదా. పరుషపరకద్రుతలోపమునువలె సంశ్లేషము లేమిని సా. త్రి. శ. ప్రస్తావింపలేదు. చిత్రామణియందువలెన సా. త్రి. శ. లోను స్వత్వ ముచ్చరింపఁబడలేదు. కాని పరప్రాణేన సంశ్లేషశ్చ యని, కృష్ణు నేవునిగా నని యిటఁ జూపుటచేతను, నింతకు ముందు ద్రుతలోపాభావపక్షమును వచ్చెన్ గణపతి యని చూపుటచేతను ద్రుతమును మీఁదిహల్లుతోఁ గలువక వేఱుగా వ్రాసిన నది స్వత్వమని గుర్తింపఁదగియున్నది. కాఁగా సా. త్రి. శ. ఆదేశసరళస్థలమునఁ జూపిన 'కృష్ణున్ గంజాక్షు, ననురీతిది స్వత్వ మగు. ఇట్టియెడల

నాదేశసరళపరకతలో కృష్ణుని స్థానము ఇది మీదివాల్లుతోఁ గలిపి వ్రాయుట యనుసంక్షేపము దుష్ట మనియు, సరళస్థిరపరకతయందు మాత్రమే యట్లు వ్రాయవచ్చు ననియుఁ జెప్పిట యుక్తిశూన్యము.

ఆం. కా. (సం.) సంయోగ శ్చ లుక్ కణ్వస్య — లోపాభావ పక్షే తస్య సకారస్య పరసవర్ణేన సహ సంయోగశ్చ వా స్యా త్కణ్వమతే ఉ. బలపురిపుస్యేన్ బుద్ధిన్ దేవునిగా నెంతు రామునిన్ — గరుణాబంధున్ ఇత్యాది. [సంధి - 33] ద్రుతిని స్థిరసరళేషు సస్య వా లుక్ — అనుపూర్వసూత్రముచే దుతియునకు లోపము రానపుడు సంక్షేపము వచ్చు నన్నసంశ్చింతరహితముందే సంక్షేప మగు నని యర్థ మగుచున్నది. కాని యిందు రామున్ గరుణా బంధున్ అనియుఁ గలుపుటఁ బరుషపరకతలో సస్య వా బిస్తుశ్చ (తస్య సకారస్య వికల్పేన బిందుశ్చ స్యాత్, రాముం దలఁతున్, పరముం గణానిధిన్ — ఇత్యాది.) (23) అనుదావచేఁ బాక్షిక మగు బిందువు (ఇందు సైతము ఖండిత దువుప్రసక్తి గానరాకుంట విశేషమే.) రానిపక్షమున సంక్షేప మగు నని చెప్పవచ్చు. కాని యట్లని తత్కర్త స్పష్టము చేయలేదు. అంతకుముందు ద్రుతిని ఆదే స్తుతీయాః — ద్రుతప్రకృతేః పరతో వర్గాదీనాం పరుషాణాం వర్గతృతీయా స్సరళాః స్యుః (24) అనుచో కొలుతున్ గరుణాకటా త్సుని తలఁతున్ గమలాత్సుని, సేవితున్ జంద్రమాళి, కృష్ణున్ బర మున్, బరమపవిత్రుని అని చూపెను. ప్రస్తుతసంక్షేపసందర్భము నను పరవర్ణేన సహ సంయోగశ్చ — యని సేవున్ బుద్ధిన్ దేవునిగా అని ద్రుతమును మీదివాల్లును వేరుగాఁ జూపుట వ్రాయసగాని ప్రమాద మన్నను, బైతీరుగానె బుద్ధి న్దేవుని నన్నసంక్షేప మనియు కృష్ణున్ బరమున్ అన్న నది సంక్షేపము గా (స్విత్యము?) దనియుఁ చెప్పవలె. స్వత్వప్రసక్తి యందును గానరాదు.

వెం. వ్యా. కూడ సరళస్థిరపరకతలో సంశ్లేషమును జెప్పినది. (సంధి 21) కాని పరుషకరకతలో, జెప్పలేదు. అయ్యును నిట 'సున్నయు స్వత్వంబును వైకల్పికంబుగా నగు' నని చెప్పి యదా హృతులలో బిందువు చూపినపిదప వచ్చెను గమలాక్షుఁడు వచ్చెన్ గమలాక్షుఁ డని చూపినది. బిందుస్వత్వములు రెండును వికల్పముగాఁ జెప్పటచే నవి రెండును రానిపక్షమున వచ్చెన్ గమలాక్షుఁ డని సకారపుఁబొల్ల యట్లే యుండు నన్నమాట. దీనిని సంశ్లేషముగా వ్యవహరింపకుంట విశేషము. ఇచ్చె స్థన మని యింతకు ముందు మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుటను సంశ్లేషముగాఁ జూపి యిట సకారమును విడిగా నుంచుటలో నిది సంశ్లేషము గా దని భావ మేమో. అట్ల యగుచో సరళస్థిరపరకతలో వచ్చెన్ గోవిందుఁ డనురీతి వ్రాఁతయు, నాదేశసరళపరకత్వమున వచ్చె స్థమలాక్షుఁ డనురీతి వ్రాఁతయు దుష్టము లని నిర్ణయింపవలసియుండును. అట్టికల్పనము నక్రమముగాఁ దోచుట లేదు. ఈ రె టికి భేద మేమి ? ద్రుతము పొల్ల యైయుండ స్వత్వము 'ను' అగుట విశేషము. ఖ. పం. కూడఁ బరుష(ఆదేశసరళ)పరకతలో ద్రుతమునకు సంశ్లేషము చెప్పలేదు.

**సరళస్థిరపరకసంశ్లేషము :**

ఆదేశసరళపరకతలో సంశ్లేషమువిషయమునవలె సరళస్థిరములు గొన్నింటివిషయమున సంశ్లేషమువిషయమున నభిప్రాయభేదములు గానవచ్చు.

అవ్యకవి కడుఁ దృతీయచతుర్థవర్గములఁ గలగు సరళములు సమలివులును బరము లైనవలెనని నాంతిపదాంత్రద్రుతంబు పొల్ల బెటికి యై నిత్యముగఁ బూర్ణబిందు వగును (5-151) అనెను. అనఁగా తడఢ, థడఢ, అన్నవి పర మైనవుడు బిందువు నిత్య మన్నమాట.

ధకారపరకతలో బిందువును గూర్చి యట్టియవకాశము లే దని యప్పు కవియే స్పష్టము చేయట గమనించితిమి. కాఁగా తడ, ధ, దధలు పర మైన బిందువు మాత్రమే యగు ననవలె, నిత్యముగ బిందు వగు నన్నను నిట లోపస్వత్వములస్థితి యప్పుకవి యంతకు ముందే స్పష్టము చేసె. 'వదలక కాచె లేవలు మీఱఁ గ్రేవుల గోళకులను తీవి గూడి మాడి (5-143) అని మొదలుగ లోపస్వత్వములు చూపె. లోపస్వత్వ ములు లేనిపక్షమున ద్రుతమున కేట బిందువు నిత్య మన్నమాట. అనఁగా తాదులు పర మైనపుడు ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లే దని యర్థము. తత్సందర్భమున వీనితో ద్రుతమునకు సంశ్లేషము నప్ప కవి యుదాహరింపకుంట గమనింపవచ్చును.

దీని ననుసరించియే కావచ్చు తె.వ్యా. 'తడధ దధరక్ష- ఈ యాటువర్ణములకు తాదు అని పేరు. (సంధి-64) తాదులు పర మైన పుడు సంశ్లేషము రాదు అన్నది ఇట తె వ్యా. రక్షల నదనముగాఁ జేర్చినది. తె.వ్యా. క్షకారమును వర్ణాంతరముగాఁ బరిగణించినది గావునఁ దత్పరకత్వము నిట వేఱుగాఁ బ్రస్తావించియుండును. వచ్చెన్ క్షత్రియుఁ డన్నను (వచ్చెన్ ఋషి యన్నట్లుగా)నది సంశ్లేషమే యగును. మీఁదిహల్లుతోఁ గలిపి వ్రాయకున్నను నవి సంశ్లేషమే యని తె.వ్యా.లో నున్నది గదా. కాని క్షకారము నటఁ జేర్చుట యన వసరము. (లోపము వచ్చు అని చెప్పు లేని విశేషము కాఁగలదు.) ఇట్లే రేఫము సయితము. అనఁగా వచ్చెన్ రాముఁ డని యున్నను నది సంశ్లేషమే యవుట తె వ్యా.కు సనుగుణమ యైయుండఁ దత్పర కత్వమున సంశ్లేషమేధ మే? అప్పుకవి సరకదమజాంతకు వ్రాసాహితే యానుజన్ (5-146) అని పంకతిలో సంశ్లేషమును జూపియే యుండఁగా తె.వ్యా. రవర్ణ మునుగూడ నిట నేల చేర్చినదో స్పష్టము

గాదు. అప్పకవీయానుగుణముగాఁ జూచిన, తడఠ, ధదఠలు పర మైన సంశ్లేషము లే దనవలె. చేసెన్దక్కులు నెగడె న్దమములు, ఇచ్చెన్ద సన మనురీతిగా డదఠపరకసంశ్లేషమును లాక్షణికులు చూపియే యున్నాఁడు. తథాదిపరకసంశ్లేషమునైతము నిషేధించవలసినయవసరము గానరాదు.

పైయప్ప. కనుగుణముగనె కావచ్చును. ప.పం.కూడ టత వర్గంబులతోడను ద్రుతము సంయోగంబున కుదుర దని వివరించినది. కాని పిదప 'ఇట్టిద్రుతమునకు దిట్టంబుగాఁ గొన్నియెడలఁ గృతుల సున్న వడయు ననియుఁ గొందఱు పలుకుదురు కెందమ్మి చెందొవ- (సంధి-71) యన్నది. అనఁగాఁ గెందమ్మి చెందొవ యనుచో తవ ర్గీయము గాన సంయోగము లే దని యభిప్రాయ మగునా? నెగడె న్దమము లని సూరి చూపెనె. ప్రాంతాదికార్యములసంకర్షమున ద్రుతమున కెచ్చటను సంశ్లేషము లేదు. ఔన్దలువ క్రొన్దెమట, క్రొన్ద సిఁడి యనురీతిగాను నుండదు గదా. ప.పం. ప్రాతాన్దస్థలము నిట నుదాహరించుట సరిగా దనఁడగు. ఇట్టిద్రుతమున కన్నను టతవర్గాక్షరకరక మని యర్థము గా దనియు నట్టిలక్ష్యము యాదృచ్ఛిక మని యుఁ జెప్పినను టతవర్గాక్షరములకు సంయోగము లే దని సామాన్యముగా నంగీకరించుటయు నొప్పుదు. మెచ్చె న్నలినాక్షుఁడు ఇత్యాదులును నసాధువులె యనవలెనా? ఇది కవి ప్రయోగవిరుద్ధము గదా.

ఇంకను కెందమ్మి చెందొవ యనుచో ద్రుతమునకు బిందువు నిత్యముగా నగు ననక తీతదు. 'కొన్నియెడల సున్న వడయు ననియుఁ గొందఱు పలుకుదు' రనుట నిటఁ బక్షాంతరమున కవకాశము గల్పింపఁబడిన ట్లయినది. కెందమ్మి యనురీతిస్థలముల బిందువు పాక్షిక మనుటయుఁ గుదురదు. కాన నీలక్షణలక్ష్యములు ప్రామాదికము అనవలసియున్నది.



సంశ్లేషస్వరూపము :

త్రి.శ. సంశ్లేషమును జెప్పలేదు. సా.త్రి.శ. రావణమతము ననుసరించి విశేషముగాఁ జెప్పినది. అయ్య నో హలి వా యనుచో లోపాభావపక్షమున వచ్చెన్ గణపతి యని చూపి, వచ్చె స్థాపతి యన్నది సంశ్లేష మచటంబట్టి, వచ్చెన్ గణపతి- స్వత్వమును, వచ్చె స్థాపతి సంశ్లేషము నై నది. ద్రుతము పొల్లనకారమె యని భావించు పక్షమున స్వత్వసంశ్లేషల నిట్లు విర్ణయింపకలెప్ప దని గుర్తించితిమి. అయినఁ బొల్లనకారమె ద్రుత మేన సద్దానిని మీఁదిహల్లుతోఁ గలిపి వ్రాయుటను (సంశ్లేషము) విశేషముగాఁ జెప్ప నేల? తె.వ్యా. అథస్సూచికలో సకారమును హల్లుతోఁ జేర్చి వ్రాయకపోయినా సంశ్లేష యనే చెప్పవలసినది (22పుట) అని యనుట గమనార్హము. ఆం.కా (తె.) వేతె హల్లు స్నః (బిరుషేతరము) జను వచ్చు సల్ల సకార (4పుట) మని సకారము లోపింపక నిల్చినందులకు 'వేడుక స్వచితు' వని చూపినది. కాని సంశ్లేష మని ప్రత్యేకముగా విధింప లేదు. త్రి.శ. కూడ సంశ్లేష మని విశేషముగాఁ జెప్పకుంటు యందు వలననే యసవచ్చును. అనఁగా ద్రుతము లోపింపనిపక్షమునం దద్దానిని వచ్చెన్ గంజాక్షుఁ డని విడిగా నేని, వచ్చె స్థంజాక్షుఁ డని మీఁదిహల్లుతోఁ గూర్చి యే నెట్లే వ్రాయవచ్చు. కాన మీఁది హల్లుతోఁ గూర్చి వ్రాయుట విశేషకార్యముగఁ జెప్పలే దనఁదగు. రావణుఁడు సల్లే ఆం.కా. (సం) ననుసరించి కణ్వుఁడును సంశ్లేష మును జెప్పటలో (సంశ్లేషో రావణస్య) వారిమతమున ద్రుత మేదో యెఱుంగుట కాలేనిలక్షణగ్రంథము దొరుక దాయె. కాక సా.త్రి.శ. నిర్వహించినట్లుగనె పొల్లనకారమె ద్రుత మని కణ్వురావణులమత ముననన్న సంశ్లేషము చెప్పట ప్రయోజనవంతము గా దని చెప్పక లెప్పదు. వారి మతమెట్లున్నను దాని ననువదించిన సా.త్రి.శ; ఆం. కా.(సం.) పొల్లనకారమునె ద్రుతముగా నిర్వహించుట, కణ్వురావణ

మతానుసారముగా సంశ్లేష మని విశేషముగాఁ జెప్పట యనవసర మగును. ద్రుతలోపము వికల్పము గాని నది లోపింపనవుడు బిందువు నిత్యముగా రావలసియుండ సంశ్లేషమును విధించె ననియు, ద్రుతము లోపింపకయు, బిందురూప మందకయు నట్లే నిలుచుట సంశ్లేషవిధానమువలనియద్దేశ మైన, వచ్చె న్గణపతి యని మీఁదిహల్లుతోఁ గూర్చియే వ్రాయవలెఁ గాని వచ్చెన్ గణపతి యని యుంట దుష్టమని యర్థ మగును. అట్లును గాక 'పరవ్రాణినా నహ సంశ్లేషశ్చ' యన్నది యుచ్చారణమునే యుద్దేశించి చెప్పఁబడిన దనియు వ్రాతలో నె ట్లే నుండవచ్చు నన వీలు గలదు. అయ్యుఁ బొల్లయినపుడు దానిని మీఁదిహల్లుతోఁగూర్చి యుచ్చరింపవలె ననుట యేని విశేషముగాఁ జెప్పవలసినది కాదు. సా.త్రి.శ. ఉదాహరించినతీ రెట్లును భిన్నము.

పొల్లనకారమే ద్రుతముగాఁ జూపుచు వచ్చిన ల.వ్యా. 'స్వత్వప్రకృతిభావము' లని రెంటిని విధించుచు (సంధి.17) స్వత్వం బనఁగా నుకారేకారములు. ప్రకృతిభావం బన 'ద్రుతరూపం బని' చెప్ప సూరి స్వత్వం బనఁగా ద్రుతమునకుఁ బ్రకృతిభావ మని స్పష్టము చేసె.

ఏ మైనను సంశ్లేషము ప్రత్యేకముగా విధింపఁబడినసందర్భమున ద్రుతమున స్వరము లోపించి వ్యంజనముగా మిగులుటయే సంశ్లేష మని గుర్తించితిమి.

**స్వత్వము :**

స్వత్వ మనునది ద్రుతమునకె కాక యేవర్ణమున కేని విశేష కార్యము గాదు. భయపడె భయంపడె ననుచో భయముపడె నన్నది స్వత్వస్థితి కాదా? అందులకే చింతామణియే కాక త్రి.శ, సా.త్రి.శ. మొదలగునవి కూడ ద్రుతస్వత్వమును విధింపలేదు. అవి స్వత్వ మన్న శబ్దము నిట నుచ్చరింపనేలేదు. ల.వ్యా.వంటియొకటిరెండు విశేష

కార్యముగ విధించినవి. ద్రుతరూపమునకు ద్రుత్వస్వత్వరూపము నకు భేద ముండుట యచితము గాదు గదా.

పొల్లునకారమున ద్రుతముగ నిర్వహించుచు వచ్చినవై. చం. ద్రుత స్తోత్, (సంధి. 30) ద్రుతస్య ఉత్ స్వా త్పదపూరణే. హరి యను గృహవిశేషము నాశ్రయించె. ఇత ఇత్ (31) ఇకారా త్పరస్య ద్రుతస్య ఇత్ స్వాత్. రామునిని గొల్తు సద్గుణారాము నెపుడు అన్నది. ఇది స్వత్వముకంటె భిన్న మైస్థలము. రామునిన్ గొల్తు స్వత్వ మనఁదగఁగా రామునిని గొల్తు అన్నది ద్రుతమునకు బిందు వపుటవలె ద్రుతమునకుఁ బైస్వరము చేరుట ద్రుతమున కగు విశేష కార్యముగా వై. చం. నిరూపించిన దనఁబడియున్నది.

వ.వం. 'స్పష్టము సున్న యనఁగను శ్లిష్టత యన మీఁది వర్ణంబుతోఁ గూడి యూఁదిపలుకు, స్వత్వ మన భిన్నవర్ణత సత్త్వము మఱి శూన్యభావము లోక మై చూడఁ జెల్లు (సంధి. 73) అని అహో. వద్ధతిలోనె వివరించినది. (తె. వ్యా. కూడ)

పైని వై. చం. పాదపూరణము (1) సం దనుటఁ బైస్వరము విశేషార్థము గామి స్పష్టము. అందుకే ను(బి)అన్నదే యనలు ద్రుత రూప మని గుర్తించి సంశ్లేషముచే వచ్చెన్ గణపతి, వచ్చె స్థణపతి యని సాధించుట యనునరణీయమార్గ మైనది.

వాక్యంతద్రుతకార్యము :

వాక్యంతనస్య లుగ్వా - (వై. చం. స. ధి. 35) కుత్రచిత్పద్యభేదే వాక్యవసానే ద్రుతస్య లుగ్వా స్వాత్. బహుళసాభాగ్యగరిమంబు వడయఁ గంటి, నుత్తరుశ్లోకమూస్యతే సందఁ గంటి - ఇందు రెండు పాదము లుదాహరింప నే? లోప మైనరెండవపాద మొక్కటి

యీజాలును. కాఁగా లుగ్వా యనుట మొదటిపాదాంతమున ద్రుతము లోపింపక నిల్చిన దని చెప్పట యభిప్రాయము గావలె. తరువాతిపాదము మొదట స్వర మున్న మొదటిపాదము తుది ద్రుతము నకు లోపము రాలే దన్నమాట. అహో. ఇట్టియభిప్రాయమున కల్గి యుండె నేమో యనుట వాక్యాంత ద్రుతలోపసందర్భమున గమనించి యట్టియభిప్రాయము సరి గా దని గ్రహించితిమి. వై.చం. సూత్రము వాక్యాంతమని సామాన్యముగాఁ జెప్పిమండ వృత్తి పద్యభేదేయనుట విచార్యము. గద్యమున దేని వాక్యాంత ద్రుతము వికల్పముగా లోపింపనగు గదా. లఘువసాయిపద్యము చూపుట విశేషము 'అందఁగంటి' అనురీతి లఘువసాయిపద్యాంతమున ద్రుతము నిత్యముగా లోపింపఁజేయవలెనా? అహో. ఇట్లే తలచెనా యనియుఁ బరిశీలించి తిమి. ద్రుతము పొల్లునకార మగుట (వై.చం.లో.గూడ) లఘువ సాయిపద్యముతుడిఁ బొల్లునకారి మున్న గణాధంగ మగును. ద్రుత స్వరూపమును సూరి నిస్వరముగా నెందుటచేత స్వత్వంబు, లాంత పాదంబున నవసానంబున నని (ఆం.శ.శా 88, 89) స్వత్వము చెప్ప కొనెను. అయ్యును అహో తిరిస్కరించిన వైజయంతీనవాంశుకవ్యాజమునను అనుచోటిచివరినుస్థితి వై.చం.చే నాధ్యమ. ద్రుత స్తోత్, ఇత ఇత్ర నను గదా. తాకున్న లఘువసాయిపద్యము తుదిద్రుతము లోపింప కున్న దానిపయి స్వరము (ఉ, ఇ) తప్పక చేరు ననవలె. పాదపూరణే యన్నవృత్తి పారీయుల గాంచె ననుదానికంటె వైజయంతీనవాంశుకవ్యాజమునను అనురీతిది చూపిన నింకను బ్రయోజన వంతముగా స్పష్ట మయెడిది. లుగ్వాక్యాంతద్రుతస్య (సా.త్రి శ. సంధి. 83) వాక్యాంతపద్యద్రుతస్య వికల్పేన లుక్ స్తోత్, అలరె నెత్తావి యల నగరాగ్రసీమ-ఇట్లే ఆం.కా.(సం.) వాక్యాంతగతపదస్య- (సం. 52) వాక్యాంతవిద్యమానపదస్య నకారస్యచ వికల్పేన లుక్ స్తోత్. అలరె నెత్తావి విజయనగరాగ్ర (నగరాగ్ర?) సీమ. ఇత్యాది.

వాక్యాంతగతపదానాం యనుసూత్రవివరణముతో సహా. అలరె నెత్తావి కేళీవనాగ్రసీమ' అనియఁ (కవిశి. 335) జూపెను.

ఇట్లు వాక్యాంతమందల్ల ద్రుతమునకు లోపము చెప్పఁబడినది. ద్రుతము నువర్ణముగా భావించినవారు వాక్యాంతద్రుతమున స్వర లోపమును జెప్పవలసియుండఁగాఁ బొల్లనకారము ద్రుత మని యెంచువా రాద్రుతమునకు స్వరము చేరుటను జెప్పవలె. వై.చం. స్వరము చేరుటను విశేషముగాఁ జెప్పట నట్టిని యట సాధితము లైనవి. త్రి.శ. కాని, సా.త్రి.శ. కాని స్వరము లోపించుటను గాని చేరుటను గాని చెప్పలేదు. ద్రుతస్య చ (2.కాం.) అని త్రి.శ. స్వర లోపము చెప్పెను గాని ఉకారతాపో (సామానే?) ప్రాయస్సస్య ప్రలయోర్హలి యనునిత్యము దుసూత్రమునుబట్టి యటఁ గూడ హల్పరకతలోనె స్వరలోపము. సశ్చ-చాన్పల్లకై, కస్తిట సను సా.త్రి. శ. (సంధి.17) సనుసరించియు నుండును. కారము నెల్లెడల ద్రుత ముగాఁ దలఁచుట నిట ద్రుతస్య చ యని లోపము చెప్పఁబడినది. అట్టియెడల నీయది వాక్యాంత ద్రుతస్వరలోపమును జెప్పనదిగా నెంచుట కవకాశము గల దేమో కరిశీలింపనా సయిన్నది.

సామాసిక ద్రుతలోపమును ఆం.కా.(సం).లుక్సమానే- సమానే సర్వత్ర ద్రుతస్య లోప స్సృష్ట్ - ఉ. రాముకోడలు, శంకరురాణి, కృష్ణుచెల్లెలు ఇత్యాది (సంధి.3\*) అని వివరించినది. ఇట వష్టికి ద్వితీయాతుల్యతచే నై సద్రుతము లోపించిన దన్నమాట.

ఈతీరుగా ద్రుతకార్యములనిర్వహణముతో లాక్షణికులు భిన్న మార్గముల ననుసరించినను గొంతవఱ కే సామ్యము తప్పనిసరి యైనది. ప్రయోగానుగుణముగా సూరి కట్టివ మగుప్రణాళికతో వీనిని వివరించినతీ రెంటియు నుచిత మై గ్రాహ్య మై స్థిరపడినది.

ముఖ్య సంకేత వివరణము

- ఆం. కా. (తె). ఆంధ్రకౌముది గణపవరపు వేంకటకవి.  
 క. చిం. కవించితామణి, వెల్లంకి తాతంభట్టు.  
 క. మం. కవిజనమండనము, ద్విత్వితిని సీతారామకవి.  
 క. సం. కవిజనసంజీవని, ముద్దరాజు రామన.  
 కా. చూ. కావ్యాలంకారచూడామణి, విన్నకోట పెద్దన.  
 ఛందో. ఛందోదర్శణము, అనంతాచార్యుడు.  
 ద్రు. ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము, అంబడిపూడి నాగభూషణం.  
 ద్రుత. ద్రుతప్రకృతికావ్యలోకనము, అంబడిపూడి నాగభూషణం.  
 ప. పం. కట్టాభిరామపండితీయము, వేదము కట్టాభిరామశాస్త్రి.  
 ల. వ్యా. లఘువ్యాకరణము, వేదం వేంకటరమణశాస్త్రి.  
 వెం. వ్యా. వెంకయ్య వ్యాకరణము, తా. వెంకయ్య.  
 వై. గ. వైకృతచంద్రికాస్వరూప - స్వభావమహాగవేషణము, పడమూడి గోపాలకృష్ణయ్య.  
 వై. చం. వైకృతచంద్రికా, మంచెళ్ల వాసుదేవకవి.  
 సం. ప్ర. సంస్కృత లోపి ప్రసిద్ధాంధ్రవ్యాకరణాలు, ఆకురాతి పున్నారావు.

ఇతరములకు :- చూ. సంకేత వివరణము. ద్రు. ద్రుత.

— శీర్షిక : —

ఇ త ర గ్రంథములు

ముద్రితములు

1. ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము

ద్రుతవిషయసామగ్రి - ప్రథమభాగము

2. ద్రుతప్రకృతికావలొకనము

ద్రుతవిషయసామగ్రి - ద్వితీయభాగము

3. బాలవ్యాకరణ

వికాసవివేచనము

—\*—

. ఆ ముద్రితములు

1. అర్థదీపిక

(బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్య)

2. బాలవ్యాకరణసూక్తులు

(బాలవ్యాకరణోద్వృత్తి, సంక్షిప్త వ్యాఖ్యానశీలనము)

3. త్రిలింగలక్షణరేషుము

(ప్రౌఢవ్యాకరణవ్యాఖ్యానవిషయసామగ్రి)

[పి.హెచ్.డి.బి.మునాక్ష నాగార్జునయూనివర్సిటీకి

సమర్పిత మైస్సిస్థాంత్రవ్యాసము]